

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
VIDUSLAIKU VĒSTURES KATEDRA

Eva Eihmane
Vēstures doktora studiju programmas doktorante

**RIETUMU KRISTĪGĀS SABIEDRĪBAS
14. GADSIMTA KRĪZE
LIVONIJĀ?**

PROMOCIJAS DARBS

Zinātniskais vadītājs
Dr. hist., profesors
Ilgvars Misāns

RĪGA, 2011

SATURS

Ievads	1
Avotu un literatūras apskats	10
1. Krīzes faktori Rietumeiropā un Livonijā	32
1.1. Krīzes katalizatori un materiālie aspekti	32
1.1.1. Krīzes demogrāfiskie aspekti: Rietumeiropa un Livonija	32
1.1.2. Klimata katastrofas: Rietumeiropa un Livonija	37
1.1.3. Mēris – krīzes simbols un galvenais pārmaiņu faktors Rietumeiropā un tā ietekme Livonijā	45
1.1.4. Krīzes materiālie aspekti	75
1.2. Savējie un svešie: ģeopolitiskais stāvoklis kā krīzes faktors	82
1.2.1. Svešie uzbrūk - Rietumu kristīgā pasaule aizsardzības pozīcijās	82
1.2.2. Uz robežas ar svešajiem - Livonijas ģeopolitiskais stāvoklis kā specifiskais tās attīstību ietekmējošais faktors	89
1.2.3. Ārējo apdraudējumu materiālās sekas	110
2. Krīze Rietumu kristīgajā sabiedrībā	125
2.1. Romas katoļu baznīcas krīzes atbassis Livonijā	125
2.1.1. Romas katoļu baznīcas krīze	125
2.1.2. Baznīcas krīzes ietekme uz Livonijas politisko dzīvi	132
2.1.3. Sabiedrības reakcija uz krīzi baznīcā: Rietumeiropa un Livonija	164
2.2. Krīze Livonijas varas organizācijā Rietumeiropas politisko pārmaiņu kontekstā	177
2.2.1. Krīze varas organizācijā Rietumeiropā kā viduslaiku politiskās kārtības sairums	177
2.2.2. Iekšējie konflikti kā varas elementu pārkārtošanās mēģinājums Livonijā	179
2.2.2. Politiskās krīzes atrisinājums Rietumeiropā un risinājuma mēģinājumi Livonijā	200
2.3. Sociālā krīze: Rietumeiropa un Livonija	225
2.3.1. Sociālās pārmaiņas pilsētās: Rietumeiropa un Livonija	225
2.3.2. Lauku iedzīvotāji 14. gadsimta pretrunīgo tendenču kontekstā: Rietumeiropa un Livonija	244
Secinājumi	274
Avotu un literatūras saraksts	277

Pielikums 1: Darbā minēto ar Livoniju saistīto personu rādītājs

Pielikums 2: Darbā minēto ar Livoniju saistīto vietvārdu rādītājs

IEVADS

Jēdziens „krīze” savā pamatnozīmē apzīmē „pagriezienu punktu, lūzumu attīstībā, izšķirošu pārmaiņu laiku, grūtu pārejas stāvokli”¹.

Teoriju par krīzi vēsturē attīstīja Jakobs Burkhards (*Jacob Burckhardt*) 19. gadsimta septiņdesmitajos gados². Burkhards krīzes traktē kā plašas tautas kustības, ko izraisa masu neapmierinātība ar esošo kārtību, kuru laikā norisinās paātrināta procesu attīstība un kuru rezultātā notiek vitālas pārmaiņas – kā, piemēram, Lielā tautu staigāšana (5. gadsimtā), islāma izplatīšanās (7. gadsimtā) un taisnīgi, tautas eksistencei un attīstībai nepieciešami kari³. Krīze – atzīmē viens no ievērojamākajiem vēlo viduslaiku vēstures pētniekiem Ferdinands Zeibts (*Ferdinand Seibt*) – šī vārda senākajā, īstajā nozīmē saprotama kā "pārmaiņu laiks" (*Wendezeit*)⁴. Izpratne par krīzi vēsturē kā pārmaiņu laiku pēc Zeibta domām satura ziņā ir mazliet iedvesmojusies no biologa Konrāda Lorenca (*Konrad Lorenz*) izpratnes, kurš krīzi apraksta kā "identitātes zudumu tradīciju sabrukuma dēļ" (*Identitätsmangel durch Traditionsverlust*)⁵. Zeibts krīzi skaidro kā vecās kārtības, līdzšinējās domāšanas struktūras un saimniekošanas veidu sabrukumu, telpisko funkciju un dalījumu pārbīdi⁶. Viņš krīzi definē no diviem aspektiem: krīze kā esošās kārtības nespēja funkcionēt tālāk, no tā izrietošais „sabiedrības likteņa perspektīvas zudums” un nākotnes perspektīvas sabrukums vispār⁷.

Procesi Rietumu kristīgajā pasaulē 14. - 15. gadsimtā ir devuši pamatu historiogrāfijā šo laikosmu viduslaiku sabiedrībā uzlūkot caur krīzes jēdziena prizmu.

¹ *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2006. 550. lpp.; *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Hornby, A.S. (ed.). Delhi: Oxford University Press, 1974. p. 204.; *Merriam-Webster Dictionary*. Pieejams: [http://www.britannica.com/bps/dictionary?query=Crisis&header_go=\[skatīts 27.07.2010.\]](http://www.britannica.com/bps/dictionary?query=Crisis&header_go=[skatīts 27.07.2010.]); *Svešvārdu vārdnīca*. Rīga: Liesma, 1988. 405. lpp

² Бурцхардт, Я. *Размышления о всемирной истории*. Москва: РОССПЭН, 2004. 140 - 167.с.; Schuster, P. Die Krise des Spätmittelalters, zur Evidenz eines sozial- und wirtschaftsgeschichtlichen Paradigmas in der Geschichtsschreibung des 20. Jahrhunderts. *Historische Zeitschrift*, 1999, Heft 269/1. S. 23.

³ Бурцхардт, Я. *Размышления о всемирной истории*, 140. - 167. с. Burkhards, lielā mērā uz Franču revolūcijas (1789. - 1799.) piemēra bāzes analizējot notikušās un nenotikušās krīzes vēsturē izstrādāja krīžu rašanās mehānismu: sabiedrības dzīvei kļūstot pārāk komplicētai - valsts, reliģijas un kultūras abstrahētām formām savstarpēji krustojoties un vairumam fenomenu zaudējot saikni ar savu pirmavotu, kādam no sabiedriskās kārtības elementiem ar laiku jāiegūst virsvara, pakļaujot pārējos. Apspiesti elementi var apjaust savu apspiesto stāvokli, kā rezultātā izlaužas enerģija, kas izjauc līdzšinējo sabiedrisko kārtību. Šī enerģija var tikt apspiesta vai arī izlauzties kā krīze, izvērstoties plašā mērogā un aptverot visas attiecīgās formācijas lokā eksistējošās tautas. (Бурцхардт, Я. *Размышления о всемирной истории*, 147.с.)

⁴ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. In: Seibt, F., Eberhard, W. (Hg.). *Europa 1400. Die Krise des Spätmittelalters*. Stuttgart: Klett Gotha, 1984. S. 9.

⁵ Turpat.

⁶ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters. Eine Endliche Geschichte*. Berlin: Siedler Verlag, 1987. S. 325.

⁷ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 12. - 13.

14. gadsimtā sākās pārejas posms no viduslaikiem uz jaunajiem laikiem⁸ – Rietumu kristīgās sabiedrības attīstībā notika lūzums⁹. Tāpēc historiogrāfiskajā polemikā par t.s. 14. gadsimta krīzi šis jēdziens ir saplūdis ar „vēlo viduslaiku krīzes” jēdzienu. Šajā laika periodā attīstījās jeb ziedošajiem viduslaikiem (11.-13. gadsimtam) tipiskās personīgās attiecības, kas balstījās uz zemes piešķiršanu apmaiņā pret pakalpojumu¹⁰, sāka nomainīt uz naudu un līgumu balstītas attiecības - gan starp zemes īpašniekiem un zemniekiem, gan senjoriem un vasaļiem¹¹. Izzuda feodālismam raksturīgā zemnieku personīgā atkarība¹². Notika spēku pārgrupēšanās viduslaiku varas sistēmā¹³. Iepriekšējai sabiedriskajai iekārtai raksturīgās varas sašķeltības¹⁴ vietā stājās pārvaldes centralizācijas tendence. Mainījās attiecības starp laicīgo un garīgo varu¹⁵. Kristietībā, kas iepriekšējos gadsimtos bija bijusi harmoniska sistēma, izjuka iekšējais līdzsvars starp dogmu un ticību¹⁶. Notika arī saimnieciskās struktūras transformācija un tajā iesaistīto spēku nomaīņa¹⁷.

Pārmaiņu process izpaudās pretrunīgās, destruktīvās un savstarpēji saistītās tendencēs sabiedrībā, garīgajā dzīvē un ekonomikā. Tā kā sabiedrības attīstības lūzuma punkts ir saskatāms tikai no laika distances, laikabiedriem esošās kārtības sabrukumu pavadošās laikmeta problēmas bija labāk redzamas nekā jaunas kārtības rašanās. Tieši tās radīja krīzes apziņu sabiedrībā¹⁸.

Krīzi varas organizācijā un sabiedrības struktūrā pavadīja un apliecināja plaša mēroga politiskās drāmas. Bija sagrūvusi Rietumu kristīgās pasaules vienotība. Vēlo viduslaiku sabiedrība vairs nespēja stāties pretī kopīgiem ārējiem ienaidniekiem, tās robežas apdraudēja turki. Kristīgās pasaules iekšienē plosījās kari. Vairumu Eiropas zemju bija pārņēmuši iekšējie politiskie konflikti, varas struktūras elementiem cīnoties par varu. Laukos un pilsētās izraisījās pirmie sociālie nemieri.

Krīze bija vērojama arī Romas katoļu baznīcā, satricinot kristīgās sabiedrības garīgo pamatu laikā, kad tai visvairāk vajadzēja mierinājumu, iedrošinājumu un vadību. Baznīca un pāvesta institūcija kļuva arvien korumpētāka un arvien vairāk zaudēja savu autoritāti. Šī

⁸ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 225.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt. Spätmittelalter, Renaissance, Reformation* (Fischer Weltgeschichte, Band 12). Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1967. S. 80.; Seibt, F. *Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters*, S. 7.; Блок, М. *Феодальное общество*. Москва: Издательство имени Сабашниковы, 2003. 431., 436. с.

⁹ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 9., 16.

¹⁰ Блок, М. *Феодальное общество*, 431.-432., 434. с.

¹¹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 287. - 288.

¹² Блок, М. *Феодальное общество*, 434. с.

¹³ Blockmans, W. *A History of Power in Europe*. Antwerp: Harry N. Abrams, 1997. p. 309.

¹⁴ Блок, М. *Феодальное общество*, 434. с.

¹⁵ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 238. - 242.

¹⁶ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 88. - 89.

¹⁷ Turpat, 18., 78. lpp.

¹⁸ Seibt, F. *Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters*, S. 13.

procesa kulminācija bija Lielā shizma. Kristīgā sabiedrība sašķēlās starp diviem – un vienbrīd pat trim – savstarpēji vienam otru noliedzošiem pāvestiem, kā simbolisks apliecinājums gadsimtiem ilgušās kristīgās pasaules vienotības sabrukumam. Krīze baznīcā lika laikabiedriem, kuri esošās kārtības sabrukuma apstākļos izjuta īpaši akūtu nepieciešamību pēc garīga papildījuma, meklēt alternatīvus ceļus pie Dieva ārpus katoļu baznīcas formālā ietvara. Šie meklējumi, kas galu galā izraisīja Reformāciju, aplūkojamā perioda ietvaros padziļināja plaisu starp baznīcu kā institūciju un kristieti, vēl vairāk šķeļot kristīgo sabiedrību un vairojot krīzes apziņu tajā.

Šādu destruktīvu tendenču sablīvējums un paralēla izpausme daudzās Rietumu kristīgās telpas vietās apliecināja esošās kārtības nespēju tālāk funkcionēt. Kā atzīmē Zeibts, sabiedrības kārtības nespēja funkcionēt tālāk sasniedz krīzes līmeni, ja ir vērojams nenormāli augsts nespējas funkcionēt līmenis: padzīti karaļi, sadumpojušies baroni, sacēlušies zemnieki, dezertējoši karaspēki, izpostīti tirdzniecības ceļi, trūkumā panīkuši ciemi¹⁹. Šī definīcija ir pilnībā attiecināma uz 14. gadsimtu Rietumu kristīgajā sabiedrībā.

Aiz laikmeta pretrunīgajām tendencēm stāvošās fundamentālās izmaiņas esošajā sabiedrības struktūrā jau vairāk kā gadsimtu rosina historiogrāfijā diskusiju par 14. gadsimta jeb vēlo viduslaiku krīzi²⁰. Tā ir kļuvusi par stabilu un vispāratzītu jēdzienu vēstures zinātnē²¹.

Sabrūkot vecajai kārtībai un veidojoties jaunajai, kā arī sagrūstot Rietumu kristīgās pasaules vienotībai, krīzes izpausmēs bija vērojamas pretrunīgas tendences. Tās izpaudās arī ģeogrāfiskajā aspektā, īpaši starp latīņu kristīgās sabiedrības rietumiem un austrumiem. Lai gūtu adekvātu un pilnīgu Rietumu kristīgās sabiedrības 14. gadsimta jeb vēlo viduslaiku krīzes kopainu, nepieciešams atsevišķi aplūkot katras zemes noteiktā perioda vēsturi. Līdz ar to būtiska šīs kopainas daļa ir arī izpratne par attiecīgā perioda norisēm Livonijā.

Krīze izpaužas konkrētā telpā. Tā kā 14. gadsimtā notikušās pārmaiņas bija pagrieziens viduslaiku sabiedrības attīstībā, jēdziens „14. gadsimta krīze” nozīmē, ka tā attiecās uz visu latīņu katoliskās kultūras telpu²². Krusta karu rezultātā Livonija bija kļuvusi par daļu no Rietumu kristīgās pasaules - par daļu no telpas, uz kuru 14. gadsimtā tiek attiecināts vispārējās krīzes jēdziens. Tāpēc arī Livonijas vēstures jautājumus ir pamats iekļaut historiogrāfiskajā diskusijā par 14. gadsimta jeb vēlo viduslaiku krīzi.

¹⁹ Turpat.

²⁰ Tā kā historiogrāfiskā diskusija par 14. gadsimta jeb vēlo viduslaiku krīzi pamato šī pētījuma tēmas aktualitāti, literatūras apskatā ir sniegts sīkāks ieskats tajā, atklājot šīs diskusijas daudzķautnainību.

²¹ Borst, A. *Medieval Worlds: Barbarians, Heretics and Artists in the Middle Ages*. Cambridge: Polity Press, 1991. p. 168.; Buckl, W. Das 14. Jahrhundert. Eine Einführung. In: Buckl, W. (Hg.). *Das 14. Jahrhundert*.

Krisenzeit. Regensburg: Pustet, 1995. S.10.; Schuster, P. Die Krise des Spätmittelalters... S. 19.-20.; Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 7., 9.

²² Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 14.

Livonijā līdz ar tās iekļaušanos Rietumu kristīgajā sabiedrībā iepriekšējā gadsimtā bija ienākušas šai sabiedrībai raksturīgās struktūras, kuras pētījumā aplūkotajā laikposmā piedzīvoja pārmaiņas plašākā kultūras telpā. Tas dod pamatu pieņēmumam, ka šīs pārmaiņas izpaudās vai vismaz atbalsojās arī Livonijā. Vienlaikus Livonija ģeogrāfiskā stāvokļa ziņā atradās latīņu kristīgās telpas austrumdaļā, kur aplūkotajā periodā noritēja no rietumdaļas atšķirīgi, tomēr ar to saistīti procesi, krīzei izpaūzoties kā pretrunīgām tendencēm.

Tāpēc ir pamats izvirzīt jautājumus: kā šajā aspektā vērtējama situācija Livonijā? Cik lielā mērā šajā teritorijā atbalsojās par Rietumu kristīgās sabiedrības krīzi uzskatītās tendences? Kā procesi plašākā viduslaiku sabiedrības kontekstā ietekmēja norises Livonijā? Kuri krīzes aspekti – ja vispār kādi – Livonijā „ieceļoja” no citām Eiropas zemēm? Kuri Livonijai aplūkojamajā periodā raksturīgi procesi attīstījās vietējo apstākļu ietekmē?

Promocijas darbā tiek meklētas atbildes uz šiem jautājumiem. Jautājuma zīme pētījuma virsrakstā simbolizē to, ka Livonijas vēstures izpētē līdz šim nav noteikta šīs teritorijas vieta 14. gadsimta Rietumu kristīgās sabiedrības krīzes kontekstā. To šis darbs tiecas noskaidrot.

Krīzes jēdziena izpratne šajā darbā balstās uz mūsdienu historiogrāfiskajā diskusijā izkristalizētu skatījumu uz krīzi kā pārmaiņu un pretrunīgu tendenču posmu. Tas traktē šo jēdzienu tā mūsdienu medjevistikā pieņemtajā nozīmē – kā pārmaiņu laiku, kā lūzuma punktu līdzšinējā sabiedrības struktūrā –, distancējoties no tā novecojušās, t.i. krīzes kā ekonomiskas lejupslīdes un stagnācijas uztveres. Tāpēc darbā uzsvars likts uz pārmaiņām un tendencēm sabiedrībā kā galvenajiem krīzes aspektiem un krīzes apziņas pamatu, salīdzinot norises Livonij ar tendencēm plašākā Rietumu kristīgajā telpā.

„Krīze” ir nosacīts vispārināts apzīmējums, kas šajā gadījumā tiek piedēvēts pārmaiņu un pretrunīgu tendenču periodam viduslaiku sabiedrības vēsturē. Tāpēc nav iespējams noteikt, vai pārmaiņu radītās pretrunīgās tendences katrā konkrētajā gadījumā ir sasniegušas lūzuma punktu, kas dod pamatotu tās viennozīmīgi traktēt kā krīzes parādības.

T.s. 14. gadsimta krīzes izpausmes Livonijā nav iespējams pētīt atrauti no kopējiem pārmaiņu procesiem Rietumu kristīgajā sabiedrībā. Lai noteiktu, cik lielā mērā un kādā veidā tie izpaudās vai atbalsojās Livonijā, nepieciešams paralēli aplūkot attīstības tendences plašākā viduslaiku sabiedrības kontekstā. Tikai tādā veidā var mēģināt konstatēt pārmaiņu procesu esamību vai neesamību Livonijā, to kopīgās un atšķirīgās iezīmes salīdzinot ar citām Rietumu kristīgās pasaules zemēm, nemēģinot attiecīgajām tendencēm šajā teritorijā viennozīmīgi *a priori* piedēvēt krīzes jēdzienu. Salīdzinot krīzes izpausmes Livonijā un citās latīņu kristīgās pasaules zemēs, jāņem vērā, ka krīze nav konkrētos skaitļos izmērāms fizikāls lielums. Tās dziļums jeb intensitāte dažādās vietās un laikos ne vienmēr ir savstarpēji

salīdzināmi un krīzes esamība konkrētā telpā un jomā nav identificējama pēc fiziskiem parametriem

Darba mērķis: noskaidrot, kāda bija t.s. Rietumu kristīgās sabiedrības 14. gadsimta krīzes izpausmes specifika Livonijā, un novērtēt, cik lielā mērā šīs teritorijas attīstību attiecīgajā periodā noteica iekšējās evolūcijas procesi un cik lielā mērā - ārēji faktori.

Uzdevumi:

- noteikt, kādi faktori ietekmēja pārmaiņas Livonijā 14. gadsimtā salīdzinājumā ar krīzes faktoriem Rietumu kristīgajā sabiedrībā kopumā;

- novērtēt, kā Livonijas attīstību attiecīgajā laikposmā ietekmēja parādības, kas tiek uzskatītas par krīzes izpausmēm Rietumu kristīgajā sabiedrībā;

- analizēt, kādas pārmaiņas attiecīgajā laikposmā notika Livonijā un kā tās iekļaujas vispārējā Rietumu kristīgās sabiedrības krīzes kontekstā.

Lai vispusīgi aptvertu šos uzdevumus, darbam ir izvēlēta sekojoša struktūra:

pētījuma izklāsts veidots, nosakot galvenos faktorus, kas ietekmēja krīzi, un analizējot tīs galvenos aplūkotojā periodā notiekošo pārmaiņu virzienus: krīzi Romas Katoļu baznīcā, varas organizācijā un sociālajā jomā.

Pirmā nodaļa ir veltīta ārējiem faktoriem, kas ietekmēja par krīzes izpausmēm uzskatītās parādības Rietumu kristīgajā sabiedrībā kopumā un Livonijā konkrēti, lai iegūtu salīdzinošu kopainu par abu šo teritoriālo vienību kopīgo un atšķirīgo stāvokli laikmeta norišu kontekstā. Pirmajā apakšnodaļā aplūkošanas dabas katastrofas un epidēmijas, paralēli viduslaiku sabiedrībā kopumā un Livonijā konkrēti apskatot to izpausmes apmērus un sekas. Īpaša uzmanība ir veltīta mērim, kas tiek uzskatīts par katalizatoru daudziem Rietumu kristīgajā pasaulē atbilstošajā laikposmā notiekošajiem pārmaiņu procesiem. Apakšnodaļā sniegts ieskats arī laikmeta demogrāfiskajā fonā un materiālās jomas galvenajās pārmaiņās, kas ietekmēja procesus sabiedrībā. Otrajā apakšnodaļā iztirzātas izmaiņas Rietumu kristīgās sabiedrības stāvoklī attiecībā uz pārējo pasauli kā šo sabiedrību ietekmējošs faktors. Uz šī fona aplūkota Livonijas ģeopolitiskā situācija kā šo teritoriju ietekmējošs specifisks faktors, analizējot, kā izmaiņas, ko reģionā izraisīja Rietumu kristīgās sabiedrības varas organizācijas pārkārtošanās, iespaidoja Livonijas politisko attīstību un saimniecisko dzīvi.

Otrajā nodaļā analizētas pārmaiņas sabiedrībā, paralēli aplūkojot tendences Livonijā un Rietumu kristiešu dzīves telpā kopumā. Pirmā apakšnodaļa ir veltīta Romas Katoļu baznīcas krīzei un tās atbalsīm Livonijā. Tajā pētīta pāvesta ietekme uz politiskās dzīves norisēm šajā teritorijā, aplūkojot zemes kungu kontaktus ar kūrīju kā nozīmīgu ceļu krīzes

elementu ieplūšanai Livonijas varas organizācijā. Apakšnodaļā apskatīta arī Livonijas un pārējo latīņu kristīgās kultūras telpas iedzīvotāju reakcija uz krīzi baznīcā. Otrajā apakšnodaļā aplūkotas pārmaiņas varas organizācijā un tās pavadošie politiskie konflikti kā krīzes izpausme Rietumu kristīgajā sabiedrībā kopumā un Livonijā konkrēti. Apakšnodaļā analizēta arī politisko procesu ietekme uz sabiedrības turpmāko attīstību, salīdzinot norises citās zemēs ar Livonijas pārvaldes struktūras diktētajiem iekšējiem konfliktiem un attīstības tendencēm. Trešajā apakšnodaļā aplūkotas sociālās pārmaiņas Rietumu kristīgajā sabiedrībā un sociālie nemieri kā to radītās spriedzes rezultāts, analizējot sociāli etniskās pārmaiņas Livonijā atbilstošajā laikposmā plašākā Rietumu kristīgajā sabiedrībā notiekošo procesu kontekstā.

Promocijas darba hronoloģiskās robežas aptver periodu no 14. gadsimta sākuma līdz 1435. gadam. Hronoloģijas beigu robeža izvēlēta, pamatojoties uz vispārējo uzskatu, ka 15. gadsimta vidū krīze Rietumu kristīgajā sabiedrībā lielā mērā bija atrisinājusies un turpmākās attīstības tendences bija jau iezīmējušas²³. 1435. gadu Livonijas vēsturē var uzskatīt par sava veida robežšķirtni, ko iezīmēja zemes kungu un kārtu izlīgums, vismaz uz laiku darot galu aptuveni divus gadsimtus ilgušajām iekšējām nesaskaņām, kuras avotos dominē kā galvenā Livonijas viduslaiku vēstures tendence. Šis izlīgums parādīja, ka Livonijas varas organizācijā, pastāvot tai raksturīgajai specifiskajai pārvaldes struktūrai, ir izsmeltas krīzes risinājuma iespējas.

Darba novitāte:

14.–15. gadsimts Livonijas vēsturē līdz šim ir pētīts salīdzinoši maz un vispār nav aplūkots 14. gadsimta jeb vēl viduslaiku krīzes kontekstā, izņemot ieskatu atsevišķās par krīzes elementiem uzskatītās norisēs²⁴. Daži būtiski šajā laikposmā notikušo pārmaiņu aspekti vispār ir palikuši ārpus Livonijas vēstures pētniecības loka. Līdz ar to Livonijas vēstures izpēte līdz šim ir atradusies ārpus diskusijas starptautiskajā historiogrāfijā par 14. gadsimta krīzi Rietumu kristīgajā sabiedrībā. Šis pētījums ievada šo diskusiju Latvijas vēstures zinātnē un iekļauj Livonijas vēstures jautājumus starptautiskajā historiogrāfiskajā diskursā.

Darba aktualitāte:

Kā jebkuras vēsturiskas tēmas aktualitāti, zinātnisko interesi par 14. gadsimta krīzi noteica attiecīgās pētniecības fona tendences un rosināja attiecīgās sabiedrības saskaršanās ar eksistenciālām problēmām, kas raisīja pārdomas par civilizācijas attīstības virzienu. Lūzuma

²³ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 22.

²⁴ Piemēram, igauņu vēsturnieks Ivars Leimuss ir veicis īsu pētījumu par to, vai Livoniju skāra Rietumeiropas ekonomiskā krīze: Leimus, I. Die spätmittelalterliche große Wirtschaftskrise in Europa - war auch Livland davon betroffen? In: Laur, M., Bruggermann, K. (Hg.) *Forschungen zur baltischen Geschichte*, Bd. I. Akadeemiline ajalooselts, 2006. S. 56. – 67.

punkti sabiedrības vēsturē ietekmē gan mūsdienu skatījumu uz krīzes fenomenu, gan diktē līdzīgu parādību meklēšanu pagātnē²⁵. Kā atzīmē ASV autore Barbara Tuchman (*Barbara Tuchman*), izjūtot diskomfortu laikmeta tendenču dēļ, ir mierinoši apzināties, ka cilvēce pārdzīvojusi vēl sliktākus laikus²⁶. Interesi par 14. gadsimta krīzi saasināja Pirmais pasaules karš un jautājumi, ko tas uzdeva attiecībā uz cilvēces attīstības gaitu. Šo norišu izraisītās krīzes apziņas pārņemtās sabiedrības atsevišķi pārstāvji ir mēģinājuši vilkt paralēles starp procesiem 14. gadsimtā un Rietumeiropas sabiedrībai sāpīgām 20. gadsimta tendencēm. Piemēram, Džeimss Tomsons (*James Westfall Thomson*) publikācijā „Laiks pēc Melnās nāves un laiks pēc Lielā kara” 1921. gadā rakstīja: „Kopš beidzās Lielais karš un pasaule nonāca tādā stāvoklī – fiziskā, morālā, ekonomiskā sociālā –, kādā tā ir pašlaik, vēsturnieki un sociālpatalogi meklēja iespēju atklāt pagātnē precedentu šai lietu kārtībai (vai nekārtībai). [...] Lai gan ir taisnība, ka vēsture nekad neatkārtojas, pagātnē ir kāds laikmets, kura izpēte apbrīnojamā kārtā izgaismo pašreizējo situāciju; laikmets, kura stāvoklis piedāvā fenomenālas paralēles daudziem pašreizējo apstākļu aspektiem; laikmets, kas sniedz nevis vienkārši analogijas, bet patiesi identiskus aspektus pašreizējiem ekonomiskajiem, sociālajiem un morālajiem apstākļiem. Tas ir periods pēc 1348.- 1349. gadu Lielā mēra jeb Melnās nāves Eiropā. Haoss mūsdienu pasaulē palīdz mums daudz konkrētāk, nekā tas jebkad tika iedomāts, vizualizēt, kādā stāvoklī bija Eiropa 14. gadsimta vidū. Pārsteidzoši vērot, cik līdzīgas bija toreiz un tagad izteiktās sūdzības: ekonomiskais haoss, sociālais nemiers, augstas cenas, spekulācija, morāles pagrimums, ražošanas apsīkums, drudžaina jautrība, mežonīga izšķērdība, greznība, izvirtība, sociālā un reliģiskā histērija, alkatība, slikta pārvalde, uzvedības normu pagrimums”²⁷. Viņa teiktais ir aktuāls arī pašreizējā situācijā. Līdzības ar 14. gadsimta krīzi un 20. gadsimta satricinājumiem saskata arī, piemēram, Egons Frīdels (*Egon Friedel*), kā norāda viņa pētījuma virsraksts „Jauno laiku kultūras vēsture II. Eiropas dvēseles krīze no Melnās nāves līdz Pasaules karam”²⁸, un Reinhards Kozeleks (*Reinhart Koselleck*) - „Kritika un krīze - pilsoniskās pasaules patoģenēzes pētījums”²⁹ vai „Pagājušī nākotne: vēsturisko laiku semantika”³⁰.

Laikā, kad Rietumu sabiedrībā jēdzienam „krīze” atkal ir pievērsta liela uzmanība, galvenokārt ekonomiskā kontekstā, diskusija par krīzi iegūst jaunu aktualitāti. Mūsdienās

²⁵ Schuster, P. *Die Krise des Spätmittelalters...* S. 21.

²⁶ Tuchman, B. *A Distant Mirror. The Calamitous 14th Century*. New York: Alfred A. Knopf, 1978. p. xiii.

²⁷ Thompson, J.W. *The Aftermath of the Black Death and the Aftermath of the Great War. American Journal of Sociology*, 1921, No 26, p. 565.

²⁸ Friedel, E. *Kulturgeschichte der Neuzeit: Die Krisis der europäischen Seele von der schwarzen Pest bis zum Ersten Weltkrieg*. München: Verlag C.H. Beck, 2007, 1600 S.

²⁹ Koselleck, R. *Kritik und Krise - Eine Studie zur Pathogenese der bürgerlichen Welt*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1973

³⁰ Koselleck, R. *Vergangene Zukunft - Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1979

īpašu nozīmi tai piešķir krīzes apziņa sabiedrībā, ko veicina plaši neapzinātais tās garīgā pamata sabrukums. Tāpēc ir aktuāli jēdzienu „krīze” aplūkot arī vēsturiskā aspektā. Tas palīdzētu iegūt dziļāku un plašānu skatījumu uz procesiem mūsdienu pasaulē. Mūsdienu krīzes dara redzīgākus pret krīzēm pagātnē, savukārt iepriekšējo krīžu izpēte var dot padomus mūsdienu krīžu risināšanā, uzsver šīs problemātikas pētnieks Pēters Šusters (*Peter Schuster*)³¹. 14. gadsimts kā pārejas laiks no viduslaikiem uz mūsdienām raksturīgām sabiedrības struktūrām un postulātiem ir neatņemama sastāvdaļa diskusijā par krīzi vēsturē. Tāpēc vēl jo aktuālāk ir iekļaut Livonijas vēsturi vispārējās krīzes diskusijas kontekstā.

Zināšanas par būtiskajām pārmaiņām, kas 14. gadsimtā iezīmējās Rietumu kristīgajā sabiedrībā, palīdz izprast arī turpmāko vēstures periodu likumsakarības. Tāpēc Livonijas tālākās attīstības gaitas skatījumam plašākā ģeogrāfiskās un kultūras telpas kontekstā ir būtiski noskaidrot atbilstošajā periodā notiekošos procesus šajā teritorijā attiecībā pret tā laika pārmaiņām Rietumu kristīgajā sabiedrībā kopumā.

Iedziļināšanās attiecīgā perioda norisēs Livonijā ir nepieciešama pilnīgai un vispusīgai izpratnei par 14. gadsimta krīzi Baltijas reģionā un Rietumu kristīgajā pasaulē kopumā.

Galvenās grūtības šāda pētījuma veikšanai ir attiecīgo avotu trūkums. Avotu fragmentārais raksturs vairākos aspektos neļauj veikt sistemātisku analīzi un gūt pilnīgu pārliecību, ka uz atsevišķu dokumentu bāzes izdarītie pieņēmumi attiecināmi uz plašākām ģeogrāfiskām un hronoloģiskām robežām. Apstākļi, ka Rēveles (Tallinas) pilsētas arhīva materiāli ir labāk saglabājušies, nekā pārējo Livoniju atspoguļojošie avoti, liek daudzus pieņēmumus un secinājumus balstīt uz šīs pilsētas piemēra un neļauj pārliecināties, cik lielā mērā par Rēveli teiktais pilnībā atbilst citiem Livonijas apgabaliem. Arī salīdzinoši plaši saglabājušies Vācu ordeņa iekšējā korespondence rada risku, ka tajā atspoguļotajiem jautājumiem tiks piešķirta lielāka nozīme, nekā tā bija laikabiedru skatījumā. Ordeņa pretinieka nostāju atspoguļojošu liecību trūkuma rezultātā avotu bāze šos jautājumus izgaismo no vienas iesaistītas puses pozīcijām, radot neobjektīva skatījuma risku. Attiecīgais avotu trūkums neļauj arī dziļāk ielūkoties Livonijas iedzīvotāju reakcijā uz krīzes izpausmēm. Īpaši apgrūtinošs ir gandrīz pilnīgs avotu trūkums attiecībā uz vietējo etnolingvistisko grupu izjūtām un attieksmi, ko tādejādi nav iespējams atklāt. Lai mazinātu šīs grūtības pētījuma veikšanā, autore savā darbā ir ņēmusi vērā līdzīgas tendences ģeogrāfiski, politiski un ekonomiski salīdzināmās sabiedrībās, veikusi avotu kritisku analīzi, kā arī apsvērusi cilvēka psiholoģijai raksturīgās reakcijas uz līdzīgām situācijām. Avotu trūkums neļauj pierādīt atsevišķas hipotēzes un atstāj tās atklātas turpmākām diskusijām un pētījumiem.

³¹ Schuster, P. Die Krise des Spätmittelalters... S. 24.

Darbā izmantotās metodes:

Darbā izmantotās metodes nosaka pieejamo avotu apjoms un specifika. Darbs balstās uz analītiskās, aprakstošās un vēsturiskās salīdzināšanas metodēm. Iespēju robežās un ierobežotā apjomā un līmenī pētījumā izmantota arī kontentanalīzes metode, analizējot izmaiņas attiecīgā fenomena atspoguļojuma avotos biežumā un kvantitatīvo šim fenomenam veltītā teksta apjomu atbilstošajā avotā. Tomēr konsekventu šīs metodes pielietojumu nepieļauj sistemātisku izejas datu trūkums. Fragmentāru datu izmantošana rada risku nonākt pie kļūdainiem slēdzieniem. Izmantojot esošos fragmentālos datus aprēķiniem, jāizvairās no situācijas, ko visprecīzāk ir raksturojis Džofrijs Eltons (*Geoffrey R. Elton*): „tie, kuri ir apņēmušies paļauties uz „sarežģītām” matemātikas metodēm un attiecināt „vispārīgus likumus” uz nožēlojami trūcīgiem un ļoti nedrošiem datiem, kādus vēstures liecības bieži piedāvā kā atbildi uz interesantiem un svarīgiem jautājumiem, vai nu pelna nožēlu, jo viņi grims plūstošās smiltīs, paši uzskatot, ka stāv uz cietiem pamatiem, vai arī ir jāapstrīd, jo viņi ar savām kļūdām aizēno zināšanas”³².

Vietvārdu un personvārdu rakstība:

Darbā izmantoti attiecīgajā laikposmā lietotie vietvārdi, iekavās norādot mūsdienās lietoto atbilstošās vietas nosaukumu, pamatojoties uz to, ka mūsdienīgajā nosaukumā dēvētā vieta visos aspektos ir atšķirīga no šajā vietā izvietotās viduslaiku teritoriālās vienības. Vēl jo svarīgāk tas ir gadījumos, kad vietvārds ir daļa no viduslaikos lietota nosaukuma.

Arī personvārdi pētījumā tiek sniegti, balstoties uz oriģinālā vārda transkripciju latviešu valodā, iekavās norādot vārda oriģinālrakstību, jo personvārdu latviskošanu, piemeklējot tam līdzīgu latviešiem raksturīgu vārdu, autore uzskata par novecojošu tradīciju, kas ir izraisījusi nekonsekvenci personvārdu rakstībā.

Šāda pieeja ir aktuāla, lai veicinātu konsekvenci vietvārdu un personvārdu rakstībā, kā arī lai atvieglotu pētījuma datu salīdzinājumu ar citās valstīs izdotajām publikācijām.

Lai veicinātu konsekvenci un atvieglotu pārskatāmību, šim darbam ir pievienoti ar Livoniju saistīto vietvārdu un personvārdu rādītāji.

³² “Those determined to put their faith in „sophisticated” mathematical methods and to apply „general laws” to the pitifully meager and very uncertain detail that historical evidence often provides for the answering of just such interesting and important questions, are either to be pitied because they will be sinking in quicksand while believing themselves to be standing on solid earth, or to be combated because they darken counsel with their errors.” (Elton, G. R., Elton, W. J. *The Practice of History*. Sydney: Wiley-Blackwell, 1991. p. 31. (Citēts pēc: Ziegler, P. *The Black Death*, p. 227.))

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Avoti:

No šajā darbā aptvertā laikposma, salīdzinot ar iepriekšējo – 13. gadsimtu –, ir saglabājies ievērojams avotu apjoms. Arī attiecīgā laikposma robežās avotu apjomam ir tendence konsekventi pieaugt hronoloģiskā secībā - no 14. gadsimta pirmās puses ir saglabājies salīdzinoši daudz mazāk avotu, kā no otrās puses. Sevišķi strauji avotu apjoms pieaug, sākot ar 15. gadsimta sākumu, īpaši – ar tā otro gadu desmitu. Tas skaidrojams ar augošu rakstīt/ lasītprasmi un ar to saistīto arvien plašāk attīstīto birokrātiju, kas ietvēra ne vien intensīvāku saraksti, bet arī uzlabojumus dokumentu uzglabāšanas sistēmā. Avotu apjoma pieaugums varētu būt skaidrojams arī ar lielāku iekšējo drošību Livonijā, kā arī ar attiecīgo, avotos skarto problēmu aktualizēšanos.

Tomēr avotu apjoms visos aplūkojamajos aspektos nav vienmērīgs. Vislabāk dokumentāli atspoguļoti ir Livonijas iekšpolitiskie un ārpolitiskie procesi – Livonijas zemes kungu iekšējās un ārējās cīņas –, kas dod vielu pētījumam par varas organizāciju šajā teritorijā un šīs teritorijas ārējiem apdraudējumiem. Salīdzinoši plašs informācijas apjoms ir saglabājies arī par sociālajiem procesiem pilsētu sabiedrībā, tiesiskajām pārmaiņām lauku sabiedrībā un pārmaiņām etniskajās attiecībās Livonijā. Savukārt mentālie un garīgie procesi Livonijas sabiedrībā ir maz atspoguļoti, avotiem sniedzot tikai fragmentāru ieskatu laikabiedru attieksmē. Īpaši maz avotos ir informācijas par vietējo etnolingvistisko grupu garīgo dzīvi un mentālajiem procesiem viņu sabiedrībā. Vietējās etnolingvistiskās grupas avotos ir skartas tikai tik daudz, cik tās ir saistītas ar vācu sabiedrības ekonomiskajām un politiskajām interesēm. Avoti arī praktiski nesniedz ticamus skaitliskus datus par dabas katastrofu un epidēmiju demogrāfisko ietekmi Livonijā.

Darbā izmantotos avotus nosacīti var iedalīt vairākās grupās.

- 1) korespondence;
- 2) dokumenti (sanāksmju lēmumi (recesi), sabiedrības grupu statūti (pilsoņu runas, brālību, ģilžu un cunfšu šrāgas), testamenti utml.);
- 3) hronikas.

Lielāko darbā izmantoto avotu grupu veido korespondence. To, atšķirībā no dažādu sanāksmju lēmumiem un organizāciju statūtiem, īpaši vērtīgu dara tas, ka tā sniedz ne tikai informāciju, bet ļauj ielūkoties arī laikabiedru attieksmē un norišu mentālajā fonā.

Īpaši plašs un informatīvs avotu kopums ir Vācu ordeņa iekšējā korespondence starp dažādām tā amatpersonām, šī pētījuma kontekstā galvenokārt starp Livonijas mestru un virsmestru un starp virsmestru vai Livonijas mestru un Vācu ordeņa diplomātisko pārstāvi

(sauktu par ģenerālprokuratoru) pāvesta kūrījā (atsevišķos periodos arī baznīcas koncilos³³). Šī sarakste ļauj izsekot Livonijas zemes kungu savstarpējām cīņām, kā arī sniedz ieskatu šīs cīņas aizkulisēs, atklājot Vācu ordeņa cīņas metodes. Īpaši intriģējošs šis avotu kopums ir tāpēc, ka šīs vēstules galvenokārt bija paredzētas tikai iekšējai lietošanai³⁴. Tādejādi šie dokumenti atklāj ordeņa patieso attieksmi un nolūkus. Vācu ordeņa iekšējā korespondence sniedz informāciju arī par citām ar Livoniju saistītām norisēm – karadarbību, dabas un medicīniskām katastrofām, bet tikai tik lielā mērā, cik tas skar ordeņa intereses. Diemžēl, analogisku avotu no Vācu ordeņa pretinieku – Livonijas prelātu – puses ir saglabāties pavisam nedaudz. Tāpēc ieskats Livonijas zemes kungu cīņās ir iespējams pārsvarā tikai no Vācu ordeņa pozīcijas. Livonijas prelātu pozīcija ir fiksēta viņu daudzajās sūdzībās kūrījā pret ordeni, bet, ņemot vērā šādu dokumentu subjektīvo raksturu, tās ir vērtējamas kritiski, pieļaujot, ka minētie fakti varētu būt pārspīlēti vai sagrozīti, lai noskaņotu pāvesta galma pārstāvjus sev labvēlīgi un panāktu viņu vēršanos pret ordeni. Vienlīdz kritiski jāuztver arī Vācu ordeņa pārstāvju rakstītie ārējiem spēkiem adresētie sūtījumi. Tajos, atkarībā no adresāta un vēstules mērķa, atsevišķi aspekti ir pārspīlēti un izcelti. Taču šie no faktoloģiskā viedokļa kritiski vērtējamie avoti ar savu subjektīvismu sniedz informāciju par iesaistīto pušu attieksmi.

Apjomīgs avotu kopums ir trīs lielāko Livonijas pilsētu – Rīgas, Rēveles un Tērbatas (Tartu) – savstarpējā sarakste un korespondence ar pārējām Hanzas pilsētām. Šī pētījuma kontekstā šo avotu primārā funkcija ir sniegt informāciju par apdraudējumiem uz jūras kā par pilsētu ekonomiku un drošību ietekmējošu faktoru.

Atsevišķs avotu kopums ir Livonijas mestra sarakste ar ordenim pakļauto (kopš 1346. gada) Rēveles pilsētu. Šī korespondence sniedz ieskatu ordeņa un pilsētas attiecībās, ļaujot fragmentāri iepazīt Vācu ordeni kā zemes kungu. Šī korespondence informē arī par pilsētu un ordeni skarošajiem ekonomiskajiem un politiskajiem procesiem, kā arī sniedz fragmentāru ieskatu dažos pilsētas un tās apkaimes zemnieku attiecību aspektos.

Ārpus šiem nosacītajiem avotu kopumiem pētījumā izmantotas arī atsevišķu zemes kungu, vasaļu, birģeru un citu sabiedrības pārstāvju vēstules, kas ar tajās iekļautajiem faktiem un autoru attieksmi sniedz papildus informāciju par atsevišķām darbā pētītajām problēmām.

³³ Aplūkotojā laikposmā Livonijas kontekstā nozīmīgi bija baznīcas koncils Konstancē 1414.-1418. gadā un Bāzelē 1431.-1449. gadā.

³⁴ Dažas bija pat slepenas un saturēja norādes, ka pēc izlasīšanas attiecīgais vēstījums ir jāiznīcina. Piemēram, 1426. gadā rakstītajā Kurzemes bīskapa un bijušā Vācu ordeņa ģenerālprokuratora Johanesa Tīrgarta (*Johannes Tiergart*, bīskaps 1425.-1456.) vēstulē bijušajam virsmestra kapelānam Gregoram Zandbergam (*Gregor Sandberg*) (*Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten*, Bd. 7. Hildebrand, H. (Hg.). Rīga; Moskau, 1884. Nr. 361). Jāpieņem, ka vēstuļu ar šādām norādēm ir bijis vairāk, bet tās nav saglabājušās, adresātam izpildot vēstules autora lūgumu.

Šajā darbā izmantotā korespondence ir publicēta avotu krājuma „*Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten*” 2.-8. sējumos³⁵ un Oskara Stāfenhāgena (*Oskar Stavenhagen*) un Leonīda Arbuzova (*Leonid Arbusow*) sastādītā avotu krājuma „*Akten und Recesse der Livländische Standetage*” 1. sējumā³⁶. Atsevišķi šajos krājumos neiekļauti avoti izmantoti no Arbuzova četru rakstu sērijas, kurā viņš apraksta Vatikāna arhīvā atrastos npublicētos ar Livoniju saistītos dokumentus, sniedzot ieskatu to tekstos un pārpublicējot daudzus no tiem³⁷. Īpaši nozīmīgas šīs Arbuzova publikācijas ir attiecībā uz Aviņonas pāvestu (jeb antipāvestu) kontaktiem ar Livoniju Rietumu kristīgās baznīcas Lialās shizmas laikā. Atsevišķi avoti izmantoti arī no Hermana fon Bruininga (*Hermann von Bruiningk*) un Nikolasa Buša (*Nicolaus Busch*) rediģētā krājuma „*Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207 bis 1545)*”³⁸ un no Viļa Biļkina un M. Kundziņas sastādītā krājuma „*Latviešu dzimtļaužu bēgšana uz Rīgu*” 1. sējuma³⁹. Daži Vatikāna arhīvā glabājušies dokumenti (saistībā ar konkrētu epizodi Vācu ordeņa un Rīgas arhibīskapa savstarpējā cīņā) ir izmantoti, balstoties uz šo avotu pārstāstu un analīzi literatūrā⁴⁰.

Otra šajā pētījumā nozīmīgākā avotu grupa ir aplūkojamajā laikposmā tapušie dokumenti. No 14. gadsimta sestā gadu desmita Livonijā regulāri notikušo pilsētu sanāksmju lēmumi šajā pētījumā izmantojami tikai fragmentāri, galvenokārt apdraudējumu uz jūras kontekstā. Nozīmīgāki darbā izvirzīto problēmu izpētei ir Livonijas zemes kungu un kārtu sanāksmju lēmumi (recesi), kas tika rakstiski fiksēti no 1374. gada. Šī darba kontekstā tie sniedz ieskatu pārmaiņu procesos Livonijas varas organizācijā un sociālajā jomā.

³⁵ *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten* (turpmāk LUB), Bd. 2-6. von Bunge, F.G. (Hg.), Bd. 2. Reval, 1855; Bd. 3. Reval, 1857; Bd. 4. Reval, 1859; Bd. 5. Riga, 1867; Bd. 6. Riga, 1973; Bd. 7-8. Hildebrandt, H. (Hg.). Bd. 7. Riga, Moskau, 1881; Bd. 8. Riga; Moskau, 1884. - 688 S.; atsevišķi avoti izmantoti arī no 1., 9., 11. un 12. sējumiem: Bd. 1. von Bunge, F.G. (Hg.) Reval, 1853; Bd. 9. Hildebrandt, H. (Hg.) Riga; Moskau, 1889; Bd. 11. Schwartz, P., von Bulmerincq, A. (Hg.) Riga; Moskau, 1905; Bd. 12. Schwartz, P., von Bulmerincq, A. (Hg.) Riga; Moskau, 1910.

³⁶ *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1. Erste Lieferung. Stavenhagen, O. (Hg.), Riga: J. Deubner, 1907 ; Zweite Lieferung. Stavenhagen, O., Arbusow, L. (jun) (Hg.). Riga: Verlag von Joncj & Poliewsky, 1923; Dritte Lieferung. Arbusow, L. (jun) (Hg.). Riga: Verlag von Joncj & Poliewsky, 1926; Vierte Lieferung. Arbusow, L. (jun) (Hg.). Riga: Verlag von Joncj & Poliewsky, 1928

³⁷ Arbusow, L. Römischer Arbeitsbericht. I. *Latvijas Universitātes raksti*, 1928, XVII sējums, 285.- 423.lpp.; Arbusow, L. Römischer Arbeitsbericht. II. *Latvijas Universitātes raksti*, 1929, XX sējums, 475.- 657.lpp.; Arbusow, L. Römischer Arbeitsbericht. III. *Latvijas Universitātes raksti, Filoloģijas un Filosofijas fakultātes sērija*, 1929.-1931., I sējums, 65.- 160.lpp.; Arbusow, L. Römischer Arbeitsbericht. IV. *Latvijas Universitātes raksti, Filoloģijas un Filosofijas fakultātes sērija*, 1931.- 1933., II sējums, 279. - 398. lpp.

³⁸ *Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207 bis 1545)*, Bd.1. von Bruiningk, H., Busch, N. (Hg.). Riga: Kommissionsverlag von Janck und Poliewsky, 1908. 788 S.

³⁹ *Latviešu dzimtļaužu bēgšana uz Rīgu no 1398 līdz 1708.*, I. sēj., Biļkins, V., Kundziņa, M. (sast.). Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, 1937

⁴⁰ Bombi, B. Der Streit zwischen dem Deutschen Orden und dem Erzbischof von Riga zu beginn des 14. Jahrhunderts. In: Houben, H., Toomaspoeg, K. (Hg.) *Der Deutsche Orden zwischen Mittelmeerraum und Baltikum. Begegnungen und Konfrontationen zwischen Religionen, Völker und Kulturen* (Acta Theutonica vol. 5), Galatina: Mario Congedo Editore, 2008. S.141.-150.; J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316. In: *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, 1910, Bd. 20, S. 1.-27.

Livonijas pilsētu statūti (t.s. pilsoņu runas) un birģeru profesionālo un reliģisko organizāciju (ģilžu, brālību un cunfšu) statūti (t.s. šrāgas) savukārt ir galvenais avots sociālo pārmaiņu pilsētu sabiedrībā izpētei. Darbā izmantoti arī dažādi reliģisko dāvinājumu/dibinājumu apliecinājumi un testamenti, kas sniedz ieskatu birģeru un vasaļu garīgās dzīves procesos.

Nozīmīgs un plaši informatīvs avots šī darba kontekstā ir pāvesta legāta Franciska no Moliano (*Franciscus de Moliano*) vadībā 1312. gadā veiktās izmeklēšanas protokols⁴¹. Izmeklēšana tika veikta, balstoties uz pāvesta kūrījā iesniegto Rīgas arhibīskapa sūdzību pret Vācu ordeni. Nopratināto personu liecības sniedz papildus ieskatu gan Vācu ordeņa pielietotajās cīņas metodēs, gan sabiedrības attieksmē pret ordeni.

Darbā izmantotie dokumenti ir publicēti jau minētajos „*Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten*” sējumos. Livonijas zemes kungu un kārtu, kā arī pilsētu sanāksmju lēmumi ir apkopoti krājumā *Akten und Recesse der Livländische Standetage*” 1. sējumā⁴². Atsevišķi avoti izmantoti no krājuma „*Livländische Güterurkunden*” pirmā sējuma⁴³ un no Arveda Švābes sastādītā krājuma „*Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300.-1500*”⁴⁴.

Livonijas vēsture aplūkojamajā laikposmā ir aprakstīta arī divās hronikās: t.s. Jaunākajā Livonijas atskaņu hronikā⁴⁵ un Hermaņa no Vartberges (*Hermann de Wartberge*) Livonijas hronikā⁴⁶. Jaunākā atskaņu hronika aptver laikposmu no 1315. līdz 1348. gadam un ir saglabājusies 16. gadsimta pārstāstā prozā Brēmenes notāra Johana Rennera (*Johann Renner*) grāmatā „*Livonijas vēsture*”⁴⁷. Pēc Rennera domām hroniku ir sarakstījis Vācu ordeņa priesteris Bartolomejs Honeke (*Bartholomäus Hoeneke*)⁴⁸. Hronikas izdevējs un vadošais vācbaltiešu pētnieks⁴⁹ Konstantīns Holbaums (*Konstantin Höhlbaum*) uzskata, ka hronikas autors ir bijis priesteris Vācu ordeņa Veisenšteinas (Vatselīnas) pilī⁵⁰, kam piekūr arī

⁴¹ *Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312/ Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā. Liecinieku nopratināšana par notikumiem Livonijā 13.- 14. gadsimta mijā*. Mugarēvičs, Ē. (tulķ.). Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2010. 455 lpp.

⁴² *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1.

⁴³ *Livländische Güterurkunden*

⁴⁴ *Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300.-1500*. Švābe, A. (sast.), Rīga: A. Gulbja apgāds, 1939. 144 lpp.

⁴⁵ *Die Jüngere Livländische Reimchronik des Bartholomäus Hoeneke 1315-1348*. Höhlbaum, K. (Hg. und Vorwort). Leipzig: Verlag von Duncker & Humbolt, 1872. 37 S.

⁴⁶ *Hermann de Wartberge chronicon Livoniae/ Vartberges Hermaņa Livonijas hronika*. Mugarēvičs, Ē. (tulķ., priekšvārds un komentāri). Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2005. 334 lpp.

⁴⁷ *Johann Renner's Livländische Historien*. Hausmann R., Höhlbaum, K. (Hg.) Göttingen: Vandenhoeck & Ruprechtes Verlag, 1876. Pieejams:

http://www.archive.org/stream/johannrennersli00renngoog/johannrennersli00renngoog_djvu.txt [aplūkots 15.06.2010.]; Zeids, T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti (līdz 1800. gadam)*. Rīga: Zvaigzne, 1992. 78. lpp.

⁴⁸ Höhlbaum, K. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik des Bartholomäus Hoeneke 1315-1348*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humbolt, 1872. S. XIV

⁴⁹ Вахтре, С. *Младшая Ливонская рифмовая хроника (1315 - 1348) как исторический источник. Автореферат*. Тарту, 1955. 6. с.

⁵⁰ Höhlbaum, K. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. XVII

vairums igauņu pētnieki⁵¹. Savukārt igauņu vēsturnieks Sulevs Vahtre (*Sulev Vahtre*), kurš šai hronikai ir veltījis savu doktora disertāciju⁵², tāpat arī vācbaltiešu vēsturnieki, piemēram, Fridrihs Bīnemans (*Friedrich Bienemann*) un Leonīds Arbuzovs, domā, ka autors ir bijis Livonijas mestra kapelāns un hronika ir rakstīta Rīgā, bet pabeigta, iespējams, Cēsīs⁵³. Honeke ir bijis aculiecinieks notikumiem no 1340. gada 24. jūnija līdz 1348. gada 9. martam⁵⁴ un hroniku rakstījis, balstoties uz laikabiedru atmiņām, saviem vērojumiem⁵⁵ un uz Vācu ordeņa iekšējiem dokumentiem⁵⁶. Hronika ir rakstīta lejasvācu valodā, atskaņās⁵⁷ un pabeigta, agrākais 1349. gada martā⁵⁸. Autora uzmanības centrā ir Vācu ordeņa robežkari ar krieviem un igauņu zemnieku sacelšanās 1343.-1345. gadā. Šī hronika ir galvenais avots par šo notikumu; arī robežkarus ar krieviem Honeke apraksta detalizētāk, kā jebkurš cits avots. Autors sniedz ziņas arī par 1315.-1317. gada badu Livonijā un ordeņa karu ar Rīgas pilsētu un kaujām ar lietuviešiem pēc igauņu sacelšanās. Šī darba kontekstā hronika ir nozīmīga galvenokārt kā informācijas avots, pētot dabas katastrofu ietekmi uz Livoniju, sociālos procesus Livonijas sabiedrībā un Livonijas kristiešu cīņu ar kaimiņiem (par shizmatīkiem uzskatītajiem krieviem un pagāniskajiem lietuviešiem).

Hermaņa no Vartberges Livonijas hronika aptver laikposmu no 1186. līdz 1379. gadam. Tās autors – vairāku Livonijas mestru kapelāns Hermanis no Vartberges – uzturējās Rīgā no 1364. līdz 1385. gadam, bet vēstures literatūrā tiek uzskatīts, ka jau no 1358. gada tekstā jūtama viņa kā aculiecinieka klātbūtne⁵⁹. Stāstījumā par 13. gadsimta un 14. gadsimta pirmās puses notikumiem autors ir izmantojis Vecāko atskaņu hroniku (viņam ir bijusi pazīstama arī Indriķa hronika), Daugavgrīvas annāles (autors ir bijis pazīstams arī ar Sembas kanoniķa annālēm), jaunāko Livonijas atskaņu hroniku un ordeņa arhīvā pieejamos dokumentus, tai skaitā 1366. gada Dancigas protokolu, kura autors pēc Ē. Mugurēviča domām ir bijis pats hronists⁶⁰. Hronika pabeigta pēc 1378. gada, sarakstīta latīņu valodā un saglabājusies 16. gadsimta vidus norakstā⁶¹. Autora uzmanības centrā ir Livonijai svarīgākie notikumi, īpaši pievēršoties Vācu ordeņa karagājieniem pret lietuviešiem un krieviem.

⁵¹ Вахтре, С. *Младшая Ливонская рифмовая хроника хроника...* 12. с .

⁵² Turpat ... 17. lpp.

⁵³ Turpat, 12.-13. lpp.

⁵⁴ Höhlbaum, K. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. XVIII

⁵⁵ Turpat.

⁵⁶ S. Vahtre uzskata, ka igauņu zemnieku sacelšanās atstāsts ir balstīts uz ordeņa Livonijas atzara iekšēja ziņojuma (Вахтре, С. *Младшая Ливонская рифмовая хроника...* 13. с.)

⁵⁷ Höhlbaum, K. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. XIX

⁵⁸ Höhlbaum, K. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. XVIII; Zeids, T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... 78. - 79. lpp.

⁵⁹ Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. *Hermann de Wartberge chronicon Livoniae/ Vartberges Hermaņa Livonijas hronika*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2005. 7., 9. lpp.

⁶⁰ Turpat, 10.-12. lpp.

⁶¹ Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. *Hermann de Wartberge chronicon Livoniae...* 10., 30. lpp.; Zeids, T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... 79.lpp.

Hronikā samērā detalizēti izklāstīts Vācu ordeņa karš ar Rīgas pilsētu 1297.-1330. gadā, igauņu zemnieku sacelšanās, kā arī atsevišķas Vācu ordeņa un Livonijas prelātu cīņas epizodes, protams, no ordeņa pozīcijām. Šajā pētījumā Hermaņa no Vartberges hronika ir nozīmīga galvenokārt kā informācijas avots par Livonijas ārējo drošību, aplūkojamā laikmeta klimatisko katastrofu ietekmi uz Livoniju un zemes kungu savstarpējiem konfliktiem. Abas hronikas ir vērtīgas arī kā avoti par Vācu ordeņa attieksmi pret pārējiem politiskajiem spēkiem Livonijā un ārpus tās.

Atsevišķos aspektos, kas skar plašākā ģeogrāfiskā kontekstā vērojamās parādības – dabas katastrofas, epidēmijas un attiecības ar citiem reģiona spēkiem – kā arī atsevišķus notikumus Livonijā, šim pētījumam informāciju sniedz Vācu ordeņa hronista Pētera no Dusburgas (*Petrus de Dusburg*) „Prūsijas zemes hronika” (*Chronicon terrae Prussiae*)⁶². Hronika aptver laikposmu no 1190. līdz 1326. gadam, vēlāk pievienotajam notikumu aprakstam sniedzot ziņas par laiku līdz 1330. gadam⁶³. Autors ir bijis aculiecinieks notikumiem no 1290. līdz 1326. gadam⁶⁴. Hronika ir sarakstīta latīņu valodā un pabeigta Prūsijā, 1326. gadā⁶⁵. Hronists savu stāstījumu ir balstījis uz dažām Prūsijas hronikām, annālēm, Vācu ordeņa dokumentiem un aculiecinieku stāstījumiem⁶⁶. Autora uzmanības centrā ir Vācu ordeņa cīņas ar prūšiem, vēlāk – ar lietuviešiem. Pēteris no Dusburgas sniedz ziņas arī par svarīgākajiem notikumiem plašākā Rietumu kristīgās sabiedrības kontekstā attiecīgajā laikā un pievērš salīdzinoši lielu uzmanību dabas apstākļiem. Livonijas ciešā saistība ar Vācu ordeņa zemēm Prūsijā un to ģeogrāfiskais tuvums Livonijai dod pamatu meklēt zināmas paralēles hronista aprakstītajām tendencēm arī Livonijā un papildināt tieši Livonijai veltītajos avotos iztrūkstošo informāciju vai informācijas niansas.

Atsevišķus plašāku ģeogrāfisko telpu skarošus aspektus – robežkarus un medicīniskās katastrofas – palīdz izgaismot Novgorodas Pirmā hronika⁶⁷. Informācija par robežkariem šajā avotā ir jāvērtē kritiski un jāsalīdzina ar citiem avotiem, ņemot vērā hronista kā vienas no karojošās puses pārstāvja attieksmi.

Attiecīgais laikposms Livonijas vēsturē, balstoties uz netiešiem avotiem, fragmentāri aplūkots arī vairākās citās hronikās. Kā galvenās no tām šī darba kontekstā jāmin Viganda no

⁶² Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*. (Матузова, В.И. (ред.). Москва: Научно - издательский центр Ладомир, 1997. 384.с.

⁶³ Матузова, В.И. «Хроника земли Прусской» Петра из Дусбурга как памятник истории и культуры Тевтонского ордена в Пруссии XIV века. В кн. *Хроника земли Прусской*. Матузова, В.И. (ред.). Москва: Научно - издательский центр Ладомир, 1997. 220. с.

⁶⁴ Turpat, 220. - 221. lpp.

⁶⁵ Turpat, 219. - 220. lpp.

⁶⁶ Turpat, 220., 231. - 240. lpp.

⁶⁷ *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*. Насонов, А. (ред.) Москва; Ленинград: Издательство Академии Наук, 1950. 659 с. Pieejams: <http://litopys.org.ua/novglet/novg.htm>

Marburgas (*Wigand von Marburg*) „Prūsijas zemes hronika” (*Chronica nova Prutenica*)⁶⁸ un Baltasara Rusova (*Balthasar Russow*) Livonijas hronika (*Chronica der Provinz Lyfflandt*)⁶⁹. 14. gadsimta Vācu ordeņa hronista Viganda no Marburgas vidusaugšvācu valodā atskaņās sarakstītā un nelielos fragmentos saglabājusies hronika, kas aptver periodu no 1293. līdz 1394. gadam⁷⁰, tāpat kā 16. gadsimtā ar daudzām faktoloģiskām kļūdām iepriekšējo gadsimtu atspoguļojumā sarakstītā Baltasara Rusova hronika, šajā pētījumā izmantota fragmentāri, papildus nianšu iegūšanai, galvenokārt 1343.-1345. gada igauņu zemnieku sacelšanās kontekstā.

Pieejamo avotu klāsts un specifika nosaka šī darba ievirzes un akcentus.

Saglabājušies avoti ļauj samērā detalizēti ielūkoties Livonijas zemes kungu savstarpējos konfliktos un pāvesta kūrijas lomā šīs teritorijas politiskajā dzīvē.

Tāpat avoti dod iespēju izdarīt samērā drošus secinājumus attiecībā uz Livonijas ārpolitisko stāvokli un tā ietekmi uz iekšpolitiskajiem procesiem, kā arī noteikt specifiskos faktorus, kas ietekmēja procesus šajā teritorijā.

Nepietiekams sistemātisku datu klāsts neļauj iegūt skaitliski izteiktu salīdzinošu pārskatu par dabas katastrofu, epidēmiju, kā arī karadarbības demogrāfisko un saimniecisko ietekmi Livonijā. Mēra, kas tiek uzlūkots par būtisku procesu Rietumeiropā ietekmējošu faktoru, iedarbības apmēri Livonijā nav izmērāmi. Tāpat avotu fragmentārais raksturs un sistemātisku datu trūkums neļauj iegūt kopainu par ekonomikas stāvokli Livonijā attiecīgajā laikposmā un salīdzināt to ar ekonomiskajiem procesiem citās Eiropas zemēs.

Nepietiekama avotu bāze neļauj izvērst mentālo procesu un garīgās dzīves norišu pētījumu Livonijā. Šis apstāklis ierobežo baznīcas krīzes ietekmes uz Livoniju izpēti loku, liedzot iespēju izvērst baznīcas morālās krīzes ietekmes uz Livonijas sabiedrību analīzi. Iespējams izdarīt tikai vispārīgus secinājumus attiecībā uz Livonijas sabiedrības reakciju uz baznīcas morālo krīzi, daļēji balstoties uz analogijām ar Livonijas vācu sabiedrībai saimnieciski un radnieciski tuvām Svētās Romas Impērijas pilsētām. Tomēr no otras puses attiecīgu liecību trūkums ļauj ar pietiekamu pārliecību noteikt, kādas Rietumeiropā izplatītas sabiedrības reakcijas izpausmes Livonijā nebija novērojamas. Avotu bāze savukārt ir pietiekama, lai novērtētu baznīcas institucionālās krīzes ietekmi uz Livonijas politisko dzīvi. Liecības ļauj aplūkot attiecīgās tendences galvenokārt caur zemes kungu savstarpējo

⁶⁸ Šīs hronikas uz Livoniju attiecināmās nodaļas izmantotas, balstoties uz to apskatu literatūrā (Höhlbaum, K. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik ...*; Vahre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken. In: Jähniß, B., Militzer, K. (Hg.). *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag*. Münster: Lit Verlag, 2004, 55.- 69. S.).

⁶⁹ *Baltasara Rusova Livonijas hronika*. Veispels, E. (tulk.). Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926

⁷⁰ Zeids, T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... 80. lpp.

nesaskaņu prizmu un kontaktiem ar pāvesta kūrīju, liekot koncentrēties vairāk uz Vācu ordeni, nekā uz tā politiskajiem pretiniekiem Livonijā.

Pieejamo avotu specifika ieskatu vietējo etnolingvistisko grupu situācijā liek lielā mērā aprobežot ar viņu tiesiskā stāvokļa analīzi. Avotu bāze ir pietiekama, lai pamatotu secinājumus par pārmaiņām etniskajās attiecībās Livonijas pilsētās un laukos un vietējo etnolingvistisko grupu tiesiskajā statusā kopumā. Pieejamās liecības savukārt nedod ieskatu vietējo etnolingvistisko grupu attieksmē un izjūtās. Mentālie procesi Livonijas sabiedrībā, kura pirms gadsimta piedzīvoja fundamentālas politiskas, sociālas un reliģiskas pārmaiņas, tāpat kā pārējās kristietībai 12.-13. gadsimtā pievērstajās Ziemeļeiropas un Austrumeiropas zemēs paliek neizzināmi. Zināmas paralēles iespējams vilkt un vispārinājumus izdarīt, balstoties uz Visbijas Universitātē (Zviedrijā) Nīla Blomkvista (*Nils Blomkvist*) vadībā realizēto *Culture Clash or Compromise* (Kultūru sadursme vai kompromiss) projektu, kura ietvaros notika konferenču un publikāciju sērijas⁷¹. Taču tas nedod pietiekamu bāzi vietējās sabiedrības mentalitāšu pētījumam Livonijā 14.-15. gadsimtā un neļauj restaurēt šo sabiedrību skarošo pārmaiņu mentālo un emocionālo fonu.

Attiecīgo avotu trūkums neļauj pārbaudīt atsevišķas pētījumā izvirzītās hipotēzes un atbildēt uz vairākiem uzdotiem jautājumiem. Taču kopumā pieejamā avotu bāze ar pietiekamu ticamības pakāpi ļauj iegūt kopainu par Livonijas vietu Rietumu kristīgās sabiedrības 14. gadsimta krīzes kontekstā. Avoti dod iespēju secināt, kādus attīstības procesus aplūkojamajā laikposmā Livonijā ietekmēja tendences plašākā Rietumu kristīgajā sabiedrībā un kādi izauga no specifiskajiem vietējiem apstākļiem.

⁷¹ *Culture Clash or Compromise? The Europeanisation of the Baltic Sea Area 1100-1400 AD*. Blomkvist, N. (ed.). (Acta Visbyensia XI). Visby: Gotland University College, 1998; *Europeans or Not? Local Level Strategies on the Baltic Rim 1100 - 1400 AD*. Blomkvist, N., Lindquist, S.O. (eds.). (CCC papers 1). Visby; Kalmar: Gotland University College; Kalmar County Administrative Board, 1999; Carlson, D. *Ridinäs. Vikinahammen i Fröjel*. (CCC papers 2). Visby, Gotland University College 1999; Valk, H. *Rural Cemeteries of Southern Estonia 1225 - 1800 AD*. (CCC papers 3). Visby; Tartu: Gotland University College, 1999; Carlsson, D. *Gårdhamn och kyrka. En vikingatida kyrkogård i Fröjel*. (CCC papers 4). Visby, Gotland University College, 1999; *Lübeck Style? Novgorod Style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation 1100 - 1400 AD*. Auns, M. (ed.). (CCC papers 5). Visby; Riga: Gotland University College, 2001; Marika Mägi. *At the Crossroads of Space and Time. Graves, Changing Society and Ideology on Saaremaa (Õsel) 9th - 13th centuries AD*. (CCC papers 6). Visby; Tallinn: Gotland University College, 2002; *The European Frontier. Clashes and Compromises in the Middle Ages*. Staecker, J. (ed.) (CCC papers 7). Lund, 2004; *Der Ostseeraum und Kontinental-europa 1100-1600. Einflussnahme - Rezeption - Wandel*. Kattinger, D., Olesen, J.E., Wernicke, H. (eds.). (CCC papers 8). Schwerin 2004; *The Significant Detail. Europeanization at the Base of Society: the Case of the Baltic Rim 1100 - 1400 AD*. Blomkvist, N., Lindström, T. (eds.). (CCC papers 9). Visby: Gotland University College, 2007; *The Reception of Medieval Europe in the Baltic Sea Region*. Staecker, J. (ed.). (Acta Visbyensia XII). Visby: Gotland University College, 2009.

Literatūra

Dažādi 14. gadsimta krīzes aspekti vēstures literatūrā ir pētīti atšķirīgā intensitātē. Tāpēc literatūras apskats ir veidots pēc tematiska principa.

Sīkāk nepieciešams pakavēties pie historiogrāfiskās diskusijas par 14. gadsimta krīzi, jo tā pamato šī pētījuma tēmas izvēli un aktualitāti.

Krīzes pretrunīgo izpausmju sablīvējums un vienlaicīga norise daudzās Eiropas zemēs liek vēsturniekiem vēltīt attiecīgajam laikposmam īpašu vērtību, analizēt tā likumsakarības, un vērs uzmanību uz fundamentālām izmaiņām līdzšinējā sabiedrības struktūrā. 14. gadsimta krīzes tēma kopš 20. gadsimta trešā gadu desmita ir ietekmējusi vēstures izpēti⁷². Daudzi vēstures literatūras darbi - līdzīgi kā mūsdienu sabiedrība kopumā - vienkāršoti krīzi traktē kā attīstības apstāšanos un pagrimumu, neskatot aiz šīm grūtībām stāvošās strukturālās pārmaiņas. Tomēr 14. gadsimta krīzes problemātikai vēltītie pētījumi grūtības skata kā vecās kārtības sabrukuma izpausmi, uzlūkojot krīzes jēdzienu tā pamatnozīmē - kā lūzumu sabiedrības līdzšinējā attīstībā.

14. gadsimta jeb vēlo viduslaiku krīzes jēdziena pamatotība ir historiogrāfijā vispārārtzīta⁷³. Piemēram, Normans Deiviss (*Norman Davies*) domā, ka situāciju vēlajos viduslaikos precīzāk būtu raksturot, nevis kā „gaistošu viduslaiku krēslu”, kā to darīja Johans Heizinga (*Johan Huizinga*), bet gan kā ilgstošu krīzi, no kuras laikabiedri neredzēja izeju.⁷⁴ „Cilvēki zināja, ka kristietība ir slima, ka realitāte ir tālu no Evaņģēlijā sludinātajiem mīlestības ideāliem, bet viņiem nebija ne jausmas, kā to izārstēt,”⁷⁵ raksta Deiviss. Kā atzīmē Šusters, jaunākajās vēstures grāmatās vēlo viduslaiku krīze figurē līdzās 3. un 17. gadsimta krīzēm kā pasaules vēstures konjunktūras attīstības rādītājs⁷⁶.

Dziļāka interese par 14. gadsimta jeb vēlo viduslaiku krīzi aizsākās ar tās ekonomisko aspektu pētniecību. Ilgu laiku vēsturnieki, dzīvodami materiālistiski orientētā sabiedrībā – atšķirībā no 14. gadsimta laikabiedriem, kuriem patērētāja kultūras diktēta attieksme vēl bija emocionāli un garīgi sveša, – krīzes izpratni reducēja uz ekonomiskajām problēmām, tādejādi pielietojot šo jēdzienu tā šaurākajā nozīmē⁷⁷. Rezultātā no ekonomikas sfēras pārņemtais priekšstats par krīzi bija visumā nepilnīgs. Tas vairāk vai mazāk ekskluzīvi balstījās uz divu

⁷² Schuster, P. Die Krise des Spätmittelalters... S. 21., 24.

⁷³ Borst, A. *Medieval Worlds: Barbarians, Heretics and Artists in the Middle Ages*. Cambridge: Polity Press, 1991. p. 168.; Buckl, W. Das 14. Jahrhundert. Eine Einführung. In: Buckl, W. (Hg.). *Das 14. Jahrhundert. Krisenzeit*. Regensburg: Pustet, 1995. S.10.; Schuster, P. Die Krise des Spätmittelalters... S. 19.-20.; Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 7., 9.

⁷⁴ Davies, N. *Europe: a History*. New York: Harper Perennial, 1998. p. 385.

⁷⁵ „People knew that Christendom was sick, they knew the ideals of the Gospel of Love were far from reality, but had no idea how to cure it” (Davies, N. *Europe: a History*, 382. p.).

⁷⁶ Schuster, P. Die Krise des Spätmittelalters... S. 19. – 20.

⁷⁷ *Latviešu valodas vārdnīca*, 550. lpp.; *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, p. 204.; *Merriam-Webster Dictionary; Svešvārdu vārdnīca*, 405. lpp.

lielumu – atalgojuma un cenu, piedāvājuma un pieprasījuma – attiecībām⁷⁸. Ļoti populāri 20. gadsimtā kļuva vācu vēsturnieka Vilhelma Ābela (*Wilhelm Abel*) 20. gadsimta trīsdesmito gadu pētījumi par ekonomisko krīzi lauksaimniecībā, īpaši viņa teorija par atalgojuma – cenu šķērēm⁷⁹. Ābela atklājumi tika plaši apspriesti un kalpoja par pamatu tālākiem vēlo viduslaiku ekonomiskās krīzes un krīzes vispār pētījumiem⁸⁰. 20. gadsimta otrajā pusē pret šādu šauru krīzes izpratni un pret Ābela teoriju vispār arvien biežāk tika izteikti iebildumi⁸¹. Zeibts, piemēram, noraida „bipolāro krīzes skatījumu caur nacionālās ekonomikas prizmu” kā vēstures zinātnes jomā neauglīgu⁸² un uzsver, ka krīze vēsturē ir jātraktē citādi nekā ekonomikas pagrimums⁸³. Zeibts uzsver, ka grūtības pašas par sevi vien krīzi nerada⁸⁴.

Pēc Otrā pasaules kara krīzes jēdzienam tika pievērsta pastiprināta uzmanība un kopš 20. gadsimta vidus vērojams krīzes pētniecības intensitātes pieaugums, tai skaitā konceptuālā līmenī⁸⁵. Krīzes jēdziena aktualitāti mūsdienu sabiedrībā apliecina tā biežā figurēšana vēstures literatūras virsrakstos kopš 20. gadsimta septiņdesmitajiem gadiem, piemēram, Valtera Bukla (*Walter Buckl*) sastādītais krājums „14. gadsimts. Krīzes laiks”⁸⁶; Randolfa Starna (*Randolph Starn*) apcerējums „Vēsturnieki un krīze”⁸⁷, Rūdolfa Fīrhausa (*Rudolf Vierhaus*) „Politiskās un vēsturiskās krīzes – uz vēstures krīžu izpētes ceļa”⁸⁸ utt.

Atzīstot, ka ekonomiskā lejupslīde pati par sevi nav sabiedrības krīze, 20. gadsimta otrajā pusē krīzes pētniecība izgāja ārpus šaurā ekonomiskā traktējuma. Mūsdienās vēsturnieki liek uzsvaru uz krīzi visā sabiedrībā, akcentē pārmaiņas tajā un tās pavadošo pesimismu un sociālo antagonismu. Diskusijā par krīzes būtību centrā ir sabiedriskie un garīgie aspekti, vēsturniekiem distancējoties no krīzes izpratnes reducēšanas uz ekonomikas jomu. Piemēram, pēc Zeibta domām vispārējā krīze pirmām kārtām ir jāskata kā „kārtības krīze” cilvēku galvās⁸⁹. Viņš uzsver krīzes apziņu sabiedrībā, ko izraisīja 14. gadsimtā pieredzētais politiskās kārtības sabrukums, bezizejas sajūta, apziņa par esošās kārtības nespēju funkcionēt. Krīzes apziņa Zeibta skatījumā savukārt diktēja prasību pēc pārmaiņām (*Veränderungsdruck*)⁹⁰. Krievu vēsturnieks Jurijs Bessmertnijs (*Юрий Л. Бессмертный*)

⁷⁸ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 9.

⁷⁹ Abel, W. *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur in Mitteleuropa vom 13. bis zum 19. Jahrhundert*. Berlin, 1935; Schuster, P. Die Krise des Spätmittelalters... S. 21.

⁸⁰ Schuster, P. Die Krise des Spätmittelalters... S. 27. – 28.

⁸¹ Turpat, 33. lpp.

⁸² Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 9.

⁸³ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters*... S. 325.

⁸⁴ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. S. 12.

⁸⁵ Schuster, P. Die Krise des Spätmittelalters... S. 24.

⁸⁶ Buckl, W. (Hg.). *Das 14. Jahrhundert. Krisenzeit*. Regensburg: Pustet, 1995.

⁸⁷ Starn, R. Historians and Crisis. *Past & Present*, 1971, No. 52, 3–22. p.

⁸⁸ Vierhaus, R. Politische und Historische Krisen - Auf dem Weg zu einer historischen Krisenforschung. In: *Jahrbuch der Max-Planck-Gesellschaft*, 1979. S. 72.-85.

⁸⁹ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters*... S. 326.

⁹⁰ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 13.

starp krīzes izpausmēm dažādās jomās īpaši akcentē lūzumu sabiedriskajā kārtībā, kura gaitā konkretizējās viduslaiku sabiedriskās kārtības sabrukuma ceļi un tempi⁹¹. Kanādiešu vēsturnieks Normans Kantors (*Norman Cantor*) skaidro pārmaiņas, kas 14. gadsimtā skāra Rietumu kristīgo sabiedrību, kā strupceļu, kurā bija noveduši neatrisinātie konflikti tās līdzšinējās attīstības gaitā – konflikts starp dievišķo atklāsmi un zinātni, starp reliģisko institūciju un individuālās reliģiskās pieredzes brīvību, starp heirokrātisku varu (pāvesta monarhiju) un suverēnu valsti. Tāpat kā indivīdu neurozi rada emociju apspiešana, viduslaiku civilizācijas „neirotisko pašiznīcināšanos”, sagraujot savas pamatvērtības, pēc Kantora domām, izraisīja pastāvīga sarežģītu un neatrisināmu problēmu apspiešana, līdz tās sasniedza punktu, kurā tās vairs nebija noliekamas malā, radot pēkšņu sabrukumu⁹². Arī Arno Borsts (*Arno Borst*) uzskata, ka ”zināmā mērā vēlo viduslaiku krīze aizsākās ar izaugsmes procesu, auga cauri nepilnīgām reformām, līdz attīstījās par īstu krīzi, kam nebija risinājumu, jo tās pamatā bija visus pārējos ietverošs jautājums – kādai ir jābūt sabiedrībai, kurā cilvēki var dzīvot kopā labprātīgi, bet nepiespiesti (*in an unconstrained manner*)?”⁹³.

Pārmaiņu laiks ietver sevī pretrunīgas tendences. Pretēji agrākajam no ekonomikas jomas pārņemtajam nepilnīgajam krīzes kā stagnācijas un lejupslīdes traktējumam, mūsdienu historiogrāfijā krīze tiek traktēta pārmaiņu laikā novēroto pretrunīgo tendenču aspektā, uzsverot, ka tās būtība slēpjas vitālā spēku pārkārtojumā un konkurencē nevis vispārējā lejupslīdē⁹⁴. Tā piemēram, to skaidro Vinfrīds Eberhards (*Winfried Eberhard*) – vienlaikus ar lejupslīdi un stagnāciju vērojama izaugsme un dinamika, taču nevis izlīdzinošā mijiedarbībā, bet šīm tendencēm savstarpēji konkurējot un vairojot nedrošību. Viņš uzsver, ka krīzes fenomenu summa pati par sevi nenorāda uz vispārēju krīzi. Krīze nenozīmē vispārēju pagrimumu un lejupslīdi, jo vienlaikus vērojami arī vienlaicīgi ekonomiskie, sabiedriskie un kultūras sasniegumi. Krīze, Eberharda skatījumā, ir kaut kas vitāls, nevis vispārēja stagnācija – arī sabiedrības mobilitāte un diferencēšanās, kas pierāda tās vitalitāti, viņaprāt nerunā pretī vispārējas krīzes esamībai⁹⁵. Vēsturiskās krīzes teorijas radītājs Burkhardts traktē krīzes kā pozitīvus un attīstībai nepieciešamus atjaunotnes procesus, kuru gaitā augsne tiek attīrīta no tādām dzīvības formām, kurās dzīvība jau ir apdzisusi⁹⁶. Krīzē uzrādās arī elementi, kas liecina ne tikai par sastingumu, bailēm un bezdarbību, bet arī par jaunu sākumu, mērķtiecīgām

⁹¹ Бессмертный, Ю. Л. *Жизнь и смерть в средние века*. Москва: Наука, 1991. 186. с.

⁹² Cantor, N. *Medieval History. The Life and Death of a Civilization*. New York: Macmillan Publishing Co, 1969. p. 504.-506.

⁹³ Borst, A. *Medieval Worlds...* p. 181.

⁹⁴ Topfer, B. und Autorenkollektiv. *Allgemeine Geschichte des Mittelalters*. Berlin: Dt. Verlag der Wiss., 1985, S. 141.; Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 10.

⁹⁵ Eberhard, W. Die Krise des Spätmittelalters: Versuch einer Zusammenfassung. In: Seibt, F., Eberhard, W. (Hg.). *Europa 1400. Die Krise des Spätmittelalters*. Stuttgart: Klett Gotha, 1984. S. 319.

⁹⁶ Бурцхардт, Я. *Размышления о всемирной истории*, 141., 164. с.

reformām vai revolucionāriem, laikabiedriem nemanāmiem esošo attīstības akcentu pastiprinājumiem un izvēršanos līdz tam nenovērotās vai neapzinātās sfērās, uzskata Zeibts⁹⁷. 14. gadsimts bija ne tikai sagatavošanās fāze jaunajam, bet jau arī taustāms ieskats šajā jaunajā, tieši pašās pārmaiņās slēpjas šī gadsimta fascinējums, uzsver Bukls⁹⁸.

Krīzes izpausmēs dažādās Rietumu kristīgās kultūras telpas vietās bija vērojamas reģionālās atšķirības⁹⁹, izvēršot krīzes kā pretrunīgu tendenču jēdzienu arī ģeogrāfiskā aspektā. Eberhards kā būtisku Rietumu kristīgās sabiedrības krīzes aspektu uzsver šīs sabiedrības vienotības sabrukumu, vienotās struktūras sairumu – vienā vietā bija vērojams pagrimums, citā tai pat laikā – izaugsme¹⁰⁰.

Vēstures literatūrā pastāv viedoklis, ka 14. gadsimtā vienlaicīgi ar ekonomias lejujuplīdi un sabiedriskās kārtības sabrukumu Rietumeiropā, Rietumu kristīgās pasaules austrumu daļā bija vērojama ekonomiska un politiska augšupeja, tādejādi Eiropas austrumu “ziedu laiki” tiek konfrontēti ar „rietumu krīzi”¹⁰¹. “Ziedu laiki” politiskajā jomā 14. gadsimtā tiek piedēvēti Lietuvas lielkunigaitijai, kuras augstākais valstiskuma attīstības punkts pienāca 15. gadsimtā.¹⁰² Visvairāk „viduslaiku zelta rudens” tiek uzsvērts attiecībā uz Poliju. Tā Marka Lēvenera (*Marc Löwener*) skatījumā šajā periodā no visām Austrumeiropas un Centrāleiropas zemēm progresēja un tika modernizēta visvairāk¹⁰³. Arī pirmais mēra epidēmijas vilnis Polijai gāja secen¹⁰⁴. Jaunākajā historiogrāfijā tomēr viedoklis par Austrumeiropas „ziedu laikiem” tiek pārskatīts, uzsverot pārmaiņu norisi arī šajā kristīgās pasaules daļā¹⁰⁵. Piemēram, Lēveners un Mariāns Digo (*Marian Dygo*) saista tendences Eiropas austrumos ar agrāk notikušiem procesiem rietumos¹⁰⁶. Digo atsevišķu Austrumeiropas zemju valdnieku varas „ziedu laikus” saista ar attiecīgās ekonomikas augšupeju un tās sakni saskata derīgo izrakteņu, sevišķi dārgmetālu iegulu izmantošanā (kā

⁹⁷ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 11.

⁹⁸ Buckl, W. Das 14. Jahrhundert. Eine Einführung. In: Buckl, W. (Hg.). *Das 14. Jahrhundert. Krisenzeit*. Regensburg: Pustet, 1995. S. 10.

⁹⁹ Turpat, 12. lpp.

¹⁰⁰ Eberhard, W. Die Krise des Spätmittelalters... S. 305.

¹⁰¹ Dygo, M. West-Ost-Gefälle? Krise und Blüte in Europa im 14. Jahrhundert. In: Löwener, M. (Hg.) *Die "Blüte" der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*. Wiesbaden: Harrassowitz verlag, 2004. S. 285.; Löwener, M. Gemeinsamkeiten und Unterschiede Staatlicher Entwicklung im östlichen Europa im 14. Jahrhundert. In: Löwener, M. (Hg.) *Die "Blüte" der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*. Wiesbaden: Harrassowitz verlag, 2004. S. 1.

¹⁰² Löwener, M. Gemeinsamkeiten und Unterschiede Staatlicher Entwicklung... S. 3.

¹⁰³ Turpat, 4.-5. lpp.

¹⁰⁴ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 181.; Davies, N. *Europe: a History*, p. 409. - 411.; Fuhrmann, B. *Die Stadt im Mittelalter*. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag, 2006. S. 86., Ziegler, P. *The Black Death*. London: Readers Union Collins, 1969. p. 116.

¹⁰⁵ Borgolte, M. Europäische Geschichten. Modelle und Aufgaben vergleichender Historiographie. In: Löwener, M. (Hg.) *Die "Blüte" der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2004. S. 308. – 309.

¹⁰⁶ Dygo, M. West-Ost-Gefälle?... S. 288. - 295.; Löwener, M. Gemeinsamkeiten und Unterschiede Staatlicher Entwicklung... S. 7.

Ungārijā un Bohēmijā) vai starptautiskās tirdzniecības tranzītā caur attiecīgajām zemēm (kā Polijā un Vācu ordeņa valstī Prūsijā). Šie procesi savukārt bija saistīti ar tendencēm Rietumeiropā (pieprasījuma pēc dārgmetāliem un tirdzniecības struktūras izmaiņām). Pēc Digo domām arī Austrumeiropā 14. gadsimta otrajā pusē jau iezīmējās ekonomikas lejupslīde vai vismaz stagnācija, kas ilga līdz 15. gadsimta pusei. Tādejādi Eiropas austrumos, kur arī augšupeja notika ar pusotru gadsimtu ilgu nobīdi, pārmaiņas pavadošais esošās struktūras sabrukums sākās apmēram gadsimtu vēlāk nekā rietumos¹⁰⁷. Tātad Rietumu kristīgajā civilizācijā notika procesu mijiedarbība starp reģioniem, pēc Zeibta domām krīzes elementiem pārceļojot no krīzes piemeklētiem uz nepiemeklētiem reģioniem¹⁰⁸ un procesos katrā zemē izpaužoties vietējām īpatnībām. Izvērtējot tendences krīzes izpausmju latīņu kristīgās sabiedrības austrumos un rietumos izpētē un noraidot priekšstatu par Austrumeiropas „ziedu laikiem” kā vispārīgumu, vācu vēsturnieks Mihaels Borgolte (*Michael Borgolte*), aicina skatīt katras attiecīgā reģiona zemes 14. - 15. gadsimta vēsturi atsevišķi, lai tādejādi salīdzinājuma ceļā iegūtu adekvātu un pilnīgu ainu¹⁰⁹. Šajā virzienā ir vērsts arī šis promocijas darbs.

Rietumu kristīgās sabiedrības 14. gadsimta jeb vēlās viduslaiku krīzes teorētiskie jautājumi šajā pētījumā balstās uz ārzemju vēsturnieku darbiem, jo Latvijas vēsturnieki šajā historiogrāfiskajā diskusijā nav iesaistījušies. Šajā darbā krīzes historiogrāfiskās diskusijas kontekstā īpaši svarīga vieta ir Fedinanda Zeibta¹¹⁰ atziņām. Zeibts vispusīgi aplūko daudzveidīgos krīzes aspektus, koncentrējoties uz krīzi sabiedrībā, kas saskan ar šī darba autores koncepciju. Darbā ir ņemta vērā arī Pētera Šustera¹¹¹ krīzei veltītās jaunākās historiogrāfijas analīze, atklājot kādi mūsdienās ir galvenie virzieni, nostāja un secinājumi attiecībā uz 14. gadsimta krīzi Rietumu kristīgajā sabiedrībā. 14. gadsimta krīze ir jautājums, no kā ir grūti izvairīties, aplūkojot attiecīgā laikposma norises, tāpēc krīzes teorētiskiem aspektiem lielākā vai mazākā mērā ir pieskārušies daudzi vadošie Rietumu un Austrumeiropas vēsturnieki, piemēram, Normans Kantors, Jurijs Bessmertnijs, Arno Borsts, Žans Delimo (*Jean Delumeau*), Vinfrīds Eberhards, Johans Heizinga, Žaks Le Gofs (*Jacques le Goff*) un citi. Šo un citu autoru atziņas ir ņemtas vērā šajā darbā, aplūkojot 14. gadsimta krīzes būtību un tās izpausmes Livonijā.

¹⁰⁷ Dygo, M. West-Ost-Gefälle?... S. 288. - 295.

¹⁰⁸ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 12.

¹⁰⁹ Dygo, M. West-Ost-Gefälle? ... S. 285. - 302.

¹¹⁰ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. In: Seibt, F., Eberhard, W. (Hg.). *Europa 1400. Die Krise des Spätmittelalters*. Stuttgart: Klett Gotha, 1984. S. 7. – 23.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters. Eine Endliche Geschichte*. Berlin: Siedler Verlag, 1987. 427 S.

¹¹¹ Schuster, P. Die Krise des Spätmittelalters, zur Evidenz eines sozial- und wirtschaftsgeschichtlichen Paradigmas in der Geschichtsschreibung des 20. Jahrhunderts. *Historische Zeitschrift*, 1999, Heft 269/1. S. 19.- 57.

Promocijas darbā ir aplūkotas Rietumu kristīgās sabiedrības 14. gadsimta jeb vēlās viduslaiku krīzes izpausmes plašākā ģeogrāfiskā kontekstā kā fons salīdzinājumam ar procesiem Livonijā, lai noteiktu šīs teritorijas vietu viduslaiku pasaulē krīzes kontekstā. Šo aspektu analīze ir balstīta vēstures literatūrā. Darbā ir izmantotas vairākas vispārēja rakstura vēstures monogrāfijas, kas kompleksi un daudzpusīgi aplūko attiecīgā laikmeta norises un tendences Eiropā kopumā, uzskatāmi norādot uz paralēlēm un atšķirībām. Šajā aspektā pētījumā īpaši jāizceļ Normana Kantora darbu „Viduslaiku vēsture. Kādas civilizācijas dzīve un nāve”¹¹², kurā 14. gadsimta krīzes saknes tiek meklētas plašākā vēsturiskā kontekstā, uzlūkojot to kā iepriekšējo gadsimtu neatrisināto problēmu rezultātu. Darbā informācijai par 14. gadsimta krīzes izpausmēm citās Eiropas zemēs izmantotas arī Normana Deivisa¹¹³, Viljama Džordana (*William Jordan*)¹¹⁴, Helmuta Kēnigsbergera (*Helmut Koenigsberger*)¹¹⁵ u.c. monogrāfijas, autoru kolektīva monumentālais darbs „Rietumu civilizācijas”, kuras attiecīgās nodaļas autori ir Edvards Maknels Bērns (*Edward McNall Burns*) un Roberts Lerneris (*Robert Edward Lerner*)¹¹⁶, kā arī Denisa Heja (*Denys Hay*) tieši krīzes plosītajam laikposmam veltītais darbs „Eiropa četrpadsmitajā un piecpadsmitajā gadsimtā”¹¹⁷, kurā paralēli aplūkotas šī laikposma tendences Eiropā kopumā, salīdzinoši aplūkojot šo tendenču izpausmes atsevišķās zemēs. Darbam nozīmīgu ieskatu krīzes salīdzinošajās izpausmēs un norisēs Rietumu kristīgajā sabiedrībā sniedza arī itāļu vēsturnieku Rugjero Romano (*Ruggiero Romano*) un Alberto Tenenti (*Alberto Tenenti*) kopdarbs „Modernās pasaules veidošanās. Vēlie viduslaiki, renesanse, reformācija”¹¹⁸.

Analizējot konkrētus 14. gadsimta krīzes aspektus, līdzās vispārēja rakstura monogrāfijām, šajā darbā ir izmantoti arī ārvalstu vēsturnieku pētījumi par attiecīgo tēmu.

Salīdzinoši daudz literatūras ir veltīts 14.-15. gadsimta medicīniskajām katastrofām, aplūkojot dažādos to aspektus, gan medicīniskos, gan demogrāfiskos, gan ekonomiskos, gan arī to izpausmes atsevišķās zemēs. Šī pētījuma kontekstā visvērtīgākā no šīm monogrāfijām ir vēstures literatūrā plašu popularitāti ieguvušais britu vēsturnieka Filipa Zīglera¹¹⁹ (*Philip*

¹¹² Cantor, N. *Medieval History. The Life and Death of a Civilization*. New York: Macmillan Publishing Co, 1969. 622 p.

¹¹³ Davies, N. *Europe: a History*. New York: Carper Perennial, 1998. 1392 p.

¹¹⁴ Jordan, W. *Europe in the High Middle Ages*. New York: Viking, 2003

¹¹⁵ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500. (A History of Europe)*. Harlow: Longman, 1987. 401 p.

¹¹⁶ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations. Their History and Culture*. New York; London: W.W. Norton & Co, 1988. 1098 p.

¹¹⁷ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*. London: Longman, 1977. 420 p.

¹¹⁸ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt. Spätmittelalter, Renaissance, Reformation* (Fischer Weltgeschichte, Band 12). Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1967. 363 S.

¹¹⁹ jeb Zīglera, atkarībā no tā, vai britu vēsturnieka vāciskais uzvārds tiek izrunāts atbilstoši vācu vai angļu valodas izrunas normām. Ņemot vērā to, ka Zīglers ir britu autors, šajā darbā viņa vārda rakstība latviešu valodā tiek balstīta uz angļu valodas izrunas normām.

Ziegler) darbs „Melnā nāve”¹²⁰, kurā apkopoti par mēra epidēmiju vēstošie avoti un vēstures literatūra, izsvērti veicot to salīdzinošo analīzi un aplūkojot epidēmijas ietekmi uz dažādām dzīves sfērām un tās izpausmes Rietumeiropas zemēs. Vispārēja rakstura vēstures literatūrā epidēmijas izpausmes un apmēri ļoti bieži ir pārspīlēti, pārpublicējot kļūdainus aprēķinus un vispārinājumus un nekritiski paļaujoties uz kāda viena pētījuma vai avota datiem¹²¹. Zīglera monogrāfija, piedāvājot šādu datu salīdzinošo analīzi un apkopojot tos, palīdz kritiski uzlūkot vēstures literatūrā sniegto informāciju un izdarīt secinājumus par tās ticamību.

Mazāk vērtības līdz šim ir pievērsti klimata pārmaiņām, 14. - 15. gadsimta vēsturei veltītajos darbos skatot tās fragmentāri un pievērsties atsevišķām to izpausmēm. Šajā pētījumā ir izmantota Volfanga Beringera (*Wolfgang Behringer*) monogrāfija „Klimata kultūras vēsture”¹²², kurā ir apkopota historiogrāfija un jaunākie pētījumi klimata pārmaiņu vēsturē.

Pārējās 14. gadsimta krīzes izpausmes Rietumu kristīgajā sabiedrībā – krīze baznīcā, varas organizācijā un sabiedrībā – nav nonākušas tik intensīvā specifiskas uzmanības lokā, kā mēris. Tās – izņemot krīzi ekonomikā, kas ir viela specifiskam pētījumam, – visbiežāk vēstures literatūrā tiek skatītas kompleksi, kā attiecīgā laikmeta tendences un krīzes izpausmes. Tāpēc šajā pētījumā informācija par šīm krīzes izpausmēm pārējā Rietumu kristīgajā sabiedrībā ir balstīta uz jau iepriekš minētajām vispārēja rakstura monogrāfijām.

Livonijas vēsture 14.-15. gadsimtā Rietumeiropas krīzes kontekstā praktiski nav aplūkota. Izņēmums ir igauņu vēsturnieka Ivara Leimusa (*Ivar Leimus*) raksts ”Vēlo viduslaiku lielā saimnieciskā krīze Eiropā – vai tā skāra arī Livoniju?”, kurā autors uz cenu svārstību pamata mēģina izsecināt, vai Livoniju skāra Rietumeiropas ekonomiskās krīzes ietvaros novērotās cenu svārstības, nonākot pie secinājuma, ka cenu līkne Livonijā 15. gadsimtā piedzīvoja tādas pat attīstības tendences kā Rietumeiropā, taču ar lielu laika nobīdi. Viņaprāt ekonomiku bremzēja iedzīvotāju skaita kritums un apgrozībā esošās naudas trūkums. Lūzuma punkts, no kura sākās ekonomikas augšupeja, pēc Leimusa domām iestājās tikai 15. gadsimta pēdējā ceturksnī¹²³. Šis promocijas darbs ir pirmais mēģinājums kompleksi skatīt Livonijas attiecīgā laikposma vēsturi Rietumu kristīgās pasaules 14. gadsimta krīzes kontekstā.

¹²⁰ Ziegler, P. *The Black Death*. London: Readers Union Collins, 1969. 319 p.

¹²¹ Piemēram, attiecībā uz mēra pirmās epidēmijas aptuveno upuru skaitu Eiropā ir minēti ļoti atšķirīgi skaitļi. N. Deiviss uzskata, ka no mēra mira aptuveni 30 miljoni (Davies, N. *Europe: a History*, p. 412.), V. Džordans - ka 25 miljoni (Jordan, W. *Europe in the High Middle Ages*, p. 297.).

¹²² Behringer, W. *A Cultural History of Climate*. Cambridge: Polity Press, 2010. 295 p.

¹²³ Leimus, I. Die spätmittelalterliche große Wirtschaftskrise in Europa - war auch Livland davon betroffen?, S. 56. – 67.; Atsevišķus ar ekonomiku saistītos un šim pētījumam aktuālos aspektus aplūko somu vēsturnieks Jorma Ahvevainens (Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*. (Commentationes Humanarum Litterarum, XXXIV, 2). Helsinki; Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica, 1963. 253 S.)

Livonijas 14.-15. gadsimta vēsture historiogrāfijā tradicionāli ir tikusi aplūkota no diviem aspektiem – kā zemes jeb politiskā vēsture, koncentrējoties uz zemes kungu savstarpējām cīņām un uz viņu robežkariem ar lietuviešiem un krieviem, un kā „tautas” jeb vietējo etnolingvistisko grupu vēsture. Pirmo pieeju pamatā ir kultivējuši vācbaltiešu vēsturnieki, bet pirmskara un pēckara Latvijas – līdzīgi kā Igaunijas – historiogrāfijā akcents ir likts uz otro virzienu.

Pēdējos gadu desmitos Latvijas vēstures literatūrā iezīmējas tendence Livonijas vēsturi skatīt kā visas tās sabiedrības vēsturi, ietverot tajā gan tās vācisko daļu, gan vietējās etnolingvistiskās grupas¹²⁴. Tomēr šajā laikā ir publicēta tikai viena vispārēja rakstura monogrāfija – Indriķa Šterna monumentālais darbs „Latvijas Vēsture. 1290.- 1500.”¹²⁵ Šajā publikācijā autors, atšķirībā no savas monogrāfijas par krusta karu periodu¹²⁶, ir lielā mērā atteicies no pirmskara periodā Latvijas historiogrāfijā uzsāktās un vēlāk trimdas literatūrā piekoptās pieejas Latvijas vēsturi uzlūkot tikai kā latviešu vēsturi un atsevišķi aplūko dažādas sabiedrības grupas. Tomēr Šterns nepievēršas visas Livonijas, bet gan tikai vienas tās daļas vēsturei. Pēc promocijas darba autores domām, rakstot zemes un sabiedrības vēsturi, attiecīgajā periodā šīs teritorijas dalījums pēc šeit vēlākos gadsimtos nosprausto robežu principa nav pamatojams. Šāda pieeja norāda, ka autora pozīcija pamatā ir balstīta teritorijas kā tās mūsdienu pamatnācijas vēstures uztverē. Tas rada zināmu pretrunu un liedz saskatīt plašākas cēloņsakarības, aplūkojot sabiedrības un varas struktūras, kas darbojās plašākā teritorijā. Šterns arī vispār nepieskaras 14. gadsimta krīzes jautājumiem un izvairās no tēmām, par kurām nav pietiekami daudz avotu – kā dabas un biomedicīniskās katastrofas un mentālie procesi –, koncentrējoties uz politiskajām norisēm un mūsdienu Latvijas teritorijā dzīvojošo tās vietējo etnolingvistisko grupu ekonomisko un sociālo stāvokli. Šterns arī neatspoguļo jaunākās Rietumu historiogrāfijas atziņas un viņa pozīcija pamatā ir balstīta pirmskara Latvijas historiogrāfijas tradīcijās. Tomēr nav noliedzama Šterna monogrāfijas kā plaša koncentrēta faktoloģiskā materiāla vērtība.

Līdzīgai – pirmskara un trimdas latviešu vēsturnieku kultivētai – pieejai seko arī Arnolds Spekke viduslaikiem veltītajās nodaļās monogrāfijā „Latvijas vēsture. Latvju tautas likteņcīņas Eiropas krustceļos”¹²⁷. Kā norāda apakšvirsraksts, Spekke koncentrējas uz latviešu tautas vēsturi, taču skata to plašākā Eiropas vēstures kontekstā.

¹²⁴ Piemēram, Gustavs Strenga kā vietējos iedzīvotājus traktē arī Livonijā dzimušos vācu tautības cilvēkus, noraidot Livonijas sabiedrības sašķelšanu grupās, balstoties tikai uz etnisko izcelšanos (Strenga, G. Rīgas Sv. Jāņa Kristītāja Dominikāņu konventa brāļi viduslaiku vēstures avotos. Brāļu no Livonijas izcelsmes problemātika. *Latvijas Vēstures Institūta žurnāls*, 2007, Nr. 3, 2007, 32.-33.lpp.)

¹²⁵ Šterns I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*. Rīga: Daugava, 1997, 741 lpp.

¹²⁶ Šterns, I. *Latvijas vēsture, 1180 - 1290: krustakari*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002. 735 lpp.

¹²⁷ Spekke, A. *Latvijas vēsture*. Rīga: Jumava, 2003, 381 lpp.

Livonijas viduslaiku vēsturei veltītas vispārēja rakstura literatūras klāstā īpaši jāizceļ Heinca fon cur Mīlena (*Heinz von zur Mühlen*) rakstīto sadaļu „Livonija no kristianizācijas līdz savas pastāvības beigām (apmēram 1180.-1561)” Gerda fon Pistolkorsa (*Gerd von Pistohlkors*) izdotajā apkopojumā darbā ”Vācu vēsture Austrumeiropā. Baltijas zemes”¹²⁸, kurā vispusīgi aplūkoti dažādi attiecīgā perioda un sabiedrības slāņu vēstures aspekti, galvenokārt koncentrējoties uz politisko vēsturi, bet pietiekami detalizēti ielūkojoties arī politisko spēku attīstībā, vietējo etnolingvistisko grupu stāvoklī un sociālajos process vispār.

Ņemot vērā pieejamo avotu specifiku, visplašāk pētītais Livonijas 14.-15. gadsimta vēstures aspekts ir Vācu ordeņa cīņa ar Livonijas prelātiem, pirmām kārtām ar Rīgas arhibīskapu. Tas ir bijis arī Livonijas viduslaiku vēsturei veltītas vispārēja rakstura pirmskara literatūras uzmanības centrā. Piemērs ir L. Arbusova (vecākā) darbs „Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes vēstures aprises”¹²⁹, kurā galvenais uzsvars ir likts uz Vācu ordeņa aktivitātēm šajā teritorijā. Zemes kungu savstarpējiem konfliktiem un to atsevišķiem aspektiem ir veltīti arī daudzi vācbaltiešu vēsturnieku pētījumi¹³⁰. Šim darbam kā izsvērts konflikta gaitas rezumējums īpaši vērtīgs ir Oskara Stāfenhāgena raksts „Vācu ordeņa cīņa par vienotu Livonijas valsti”¹³¹, kas piedāvā ne tikai notikumu pārstāstu, bet arī izsvērti interpretē iesaistīto pušu motīvus plašākā vēstures kontekstā. Jaunākajā historiogrāfijā īpaši jāizceļ Bernharda Jēniga (*Bernhard Jähnig*) pētījumi, piemēram, viņa skatījums uz Vācu ordeņa iekšējo cīņu „Vācu ordeņa Rīgas lieta no arhibīskapa Heninga Šarpenberga līdz 1435. gada zemes vienošanās”¹³², kuru ir vērtīgi salīdzināt ar Stāfenhāgena interpretāciju. Tas palīdz pievērsties problemātiskām niansēm un atklāj aspektus, kam jāvelta padziļināta uzmanība. Šī pētījuma kontekstā nozīmīga ir arī Jēniga monogrāfija „Johans no Valenrodes. Rīgas arhibīskaps, ķeizara padomnieks, Vācu ordeņa diplomāts un Lježas bīskaps Shizmas un Konstances koncila laikā (ap 1370.-1419.)”¹³³. Šis darbs ne tikai vispusīgi iepazīstina ar attiecīgā arhibīskapa darbību, bet arī aplūko šo Livonijas vēsturē nozīmīgo periodu plašākās

¹²⁸ Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit (etwa 1180-1561). In: Pistohlkors von, G. *Deutsche Geschichte in Osten Europas. Baltische Länder*. Berlin: Siedler Verlag, 1994, 607 S.

¹²⁹ Arbusow, L. (vecākais). *Grundriss der Geschichte Liv-, Esth- und Kurlands*. Mittau: E. Behre's Verlag, 1890. 204 S.

¹³⁰ Piemēram, Bienemann, F. Die Kolonialpolitik des deutschen Ritterordens. *Zeitschrift für Kulturgeschichte*, 1895, Bd. 2., S. 166.-182.; Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 1.- 27.

¹³¹ Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens in Livland um den livländischen Einheitsstaat im 14. Jahrhundert. *Baltische Monatschrift*, 1902, Nr. LIII, S.146. - 159; 209. - 228.

¹³² Jähnig, B. Die Rigische Sache des Deutschen Ordens zur Zeit des Erzbischofs Henning Scharpenberg bis zur Landeseinung von 1435. In: *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag*. Münster: Lit Verlag, 2004, S. 113. - 135.

¹³³ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode. O.T. Erzbischof von Riga, königlicher Rat, Deutchordensdiplomats und Bischof von Lüttich im Zeitalter des Schismas und des Konstanzer Konzils (um 1370-1419)*. (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens. Bd. 24.). Bonn; Goddesberg: verlag Wissenschaftliches Archiv, 1970, 231 S.

Eiropas baznīcas un politiskās vēstures kopsakarībās. Ne tikai šī pētījuma, bet Livonijas politiskās vēstures aspektā vispār nozīmīga ir Jana-Ērika Boitela (*Jan-Erik Beuttel*) monogrāfija „Vācu ordeņa ģenerālprokurators Romas kūrījā. Amats, funkcijas, personības un finansējums”¹³⁴, kas, izmantojot arī Latvijā nepieejamus avotus, sniedz padziļinātu ieskatu Vācu ordeņa pārstāvja kūrījā darbības niansēs, līdz ar to papildinot izpratni par pāvesta vidutāja lomu Livonijas iekšējos konfliktos.

Livonijas varas organizācijai un pārmaiņām tajā 14.-15. gadsimtā, attīstoties landtāgam, ir veltīti vairāki vācbaltiešu vēsturnieku pētījumi¹³⁵. Šī darba kontekstā nozīmīgākais šai tēmai veltītais darbs ir poļu vēsturnieka Jana Koščaka (*Jan Kostrzak*) pētījums, kurā kritiski aplūkotas agrākās historiogrāfiskās atziņas un analizēta Livonijas zemes kungu un kārtu sanāksmju kā institūcijas attīstības gaita, uzskatāmi izsekojot tai no šī promocijas darba vienas hronoloģiskās robežas līdz otrai¹³⁶.

Politiskās vēstures kontekstā atsevišķus šai darbā aplūkotus aspektus ir pētījuši arī Igaunijas mūsdienu vēsturnieki Juhans Krēms (*Juhan Kreem*) un Anti Selarts (*Antti Selart*). Krēms pievēršas dažādiem konkrētiem ar Vācu ordeni, Rēveli un Livonijas ārējo drošību saistītiem aspektiem¹³⁷. Savukārt Selarts padziļināti pēta viduslaiku Livonijas attiecības ar kaimiņu krievu zemēm; kritiski izanalizējot avotus, igauņu vēsturnieks ir pārliecinoši kā politiskās retorikas instrumentus apgāzis Livonijas zemes kungu veidotos stereotipus par kaimiņu naidīgumu¹³⁸, aicinot palūkoties uz Livonijas valdījumu 14.-15. gadsimta ārpolitiku no pragmatiska skatupunkta.

¹³⁴ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens an der Römischen Kurie. Amt, Funktionen, personelles Umfeld und Finanzierung.* (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 55 Band). Marburg: N.G. Elwert Verlag, 1999, 717 S.

¹³⁵ Bunge, F.G. von. *Geschichtliche Entwicklung der Standeverhältnisse in Liv-, Esth- und Kurland bis zum Jahre 1561*, Dorpat: Kluge, 1838; Eckhardt, J. Der livländische Lantag in seiner historischen Entwicklung. *Baltische Monatschrift*, Bd. 3, 1861; Gernet, A. von. Der Ursprung des altlivländischen Lantages. *Baltisches Monatschrift*, Bd. 43, 1896

¹³⁶ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas.*, Bd. 32., Heft 2. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH, 1984. S. 165. – 198. Šī publikācija ir plašāka pētījuma saīsināts tulkojums no poļu valodas; Kostrzak, J. Die Ständeprobleme in Altlivland im 15 Jahrhundert. In: Hartmut Boockmann, H. (Hg.). *Die Anfänge der ständischen Vertretungen in Preussen und seinen Nachbarländern.* (Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 16), München: Oldenbourg, S. 151.-157.

¹³⁷ Šī darba kontekstā nozīmīgākie ir J. Krēma pētījumi par pirātismu Baltijas jūrā aplūkojamā perioda beigās (Kreem, J. Living on the Edge: Pirates and the Livonians in the Fifteenth and Sixteenth Centuries. In: Jaritz, G., Kreem, J. (eds.). *The Edges of the Medieval World.* Budapest; New York: CEU Press, 2009, p. 70. – 81.) un par Vācu ordeni kā Rēveles kungu (Kreem, J. The Teutonic Order as a Secular Ruler in Livonia. In: Murray, A. (ed.). *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier, 1150-1500.* Aldershot; Burlington: Ashgate, 2001. p. 215.-232. un Kreem, J. *The Town and Its Lord. Reval and the Teutonic Order (in the Fifteenth Century).* Tallinn: Tallinna Linnaarhiiv, 2002. 213 p.).

¹³⁸ Selart, A. Der Livländische Deutsche Orden und Russland. In: Houben, H., Toomaspoeg, K. (eds.). *Der Deutsche Orden zwischen Mittelmeerraum und Baltikum. Begegnungen und Konfrontationen zwischen Religionen, Völker und Kulturen.* (Acta Theutonica vol. 5), Galatina: Mario Congedo Editore, 2008. S. 253.-275.; Selart, A. Political Rhetoric and the Edges of Christianity: Livonia and Its Evil Enemies in the Fifteenth Century. In: Jaritz, G., Kreem, J. (eds.). *The Edges of the Medieval World.* Budapest; New York: CEU Press, 2009, p. 55.-69.; Selart, A. Schismatiker, Vereinigung der Kirchen und das Geld. Livland und die Union von Florenz (1439). *Zeitschrift für Historische Forschung*, 2009, Nr. 36. S. 1.-31.

Plašs literatūras klāsts ir veltīts Hanzas vēsturei, kas līdzās Vācu ordenim ir otrs nozīmīgākais Livonijas pētniecības objekts ārvalstu historiogrāfijā. Šis promocijas darbs Hanzas savienībai pieskaras tikai aspektos, kas ir saistīti ar 14. gadsimta krīzes izpausmēm Livonijā, galvenokārt ar sociālajiem nemieriem pilsētās un ar apdraudējumiem uz jūras kā attiecīgā periodā Livonijas saimniecību un dažās epizodēs arī politiskos procesus ietekmējošam faktoram. Tāpēc specifiskā Hanzas vēsturei veltītā literatūra ir palikusi ārpus šī pētījuma uzmanības loka.

Apdraudējumiem Baltijas jūrā 14. gadsimta beigās - 15. gadsimta sākumā ir veltīti arī vairāki atsevišķi pētījumi. Līdzās atsevišķiem rakstiem¹³⁹ un šī aspekta pieminēšanai plašākām tēmām veltītos darbos¹⁴⁰, jāizceļ Matiasa Pūles (*Matthias Puhle*) monogrāfija¹⁴¹, kurā hronoloģiski aplūkota t.s. „vitāliju brāļu” fenomena vēsture. Šajos darbos galvenais akcents ir likts uz pirātismu citos Baltijas jūras areālos. Livonijas vēstures kontekstā apdraudējumus Baltijas jūrā atsevišķos rakstos ir pētījis Juhans Krēms¹⁴² un Teodors Šimans (*Theodor Schiemann*)¹⁴³, pēdējais no kuriem atzīstams par salīdzinoši virspusīgu un jaunu faktoloģisko materiālu vai oriģinālu tā interpretāciju nesniedz. 14. gadsimta krīzes kontekstā pirātisms Livonijas piekrastē un tās ietekmes uz Livonijas pilsētu ekonomiku kontekstā nav ticis aplūkots.

Otrs plašākais pētījumu virziens, kam ir veltīts ievērojami mazāk zinātniskās literatūras nekā Livonijas politiskajai vēsturei, ir vietējo etnolingvistisko grupu situācija. Šis virziens dalāms pilsētās dzīvojošo par „nevāciem” dēvēto šo grupu pārstāvju un zemnieku stāvokļa izpētē.

Attiecībā uz vietējo etnolingvistisko grupu stāvokli pilsētās īpaši izceļami divi nozīmīgākie pētījumi: somu vēsturnieka Vilho Nītemā (*Vilho Niitemaa*) monogrāfija „Nevācu jautājums Livonijas pilsētu politikā”¹⁴⁴, kurā analizēta vācu birģeru attieksme pret „nevāciem” pilsētās un pilsētu nostāja no laukiem atbēgušo zemnieku jautājumā, un Paula Johansena (*Paul Johansen*) un Henca fon cur Mīlena darbs „Vāci un nevāci viduslaiku un agro jauno

¹³⁹ Piemēram, Bracker, J. Mutmassungen über den sagenhaften Goldschatz des Piraten Claus Störtebeker. *Beitrage zur deutschen Volks- und Alterumskunde*, 1988/91, Bd. 26. S. 15.-22. Īpaši vērtīgs ir Deivida Bjorka raksts, kurā sniegta detalizēta informācija un pirātisms Baltijas jūrā aplūkots reģiona politisko procesu kontekstā. Bjork, K. D. Piracy in the Baltic, 1375-1398. *Speculum*, 1943, Vol.18. No.1, p.39. -68.

¹⁴⁰ Piemēram, Meier, D. *Seefahrer, Händler und Piraten im Mittelalter*. Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag, 2004. 192 S.; Tarvel E, Pullat P. Istorija goroda Tartu.- Tallin: Eesti raamat, 1980. 109.s.

¹⁴¹ Puhle, M. *Die Vitalienbrüder: Klaus Störtebeker und die Seeräuber der Hansezeit*. Frankfurt; New York: Campus Verlag, 1992. 199 S.

¹⁴² Kreem, J. Living on the Edge... S. 70.-81.

¹⁴³ Schiemann, T. Die Vitalienbrüder und ihre Bedeutung für Livland. *Baltische Monatsschrift*, 1884, Bd. 21, S. 305. - 318.

¹⁴⁴ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage in der Politik der Livländische Städte im Mittelalter*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1949. 317 S.

laiku Rēvelē”¹⁴⁵, kurā detalizēti aplūkotas etniskās attiecības konkrēti Rēvelē, īpašu uzsvāru liekot uz „nevācu” saimnieciskās darbības iespējām. Ieskatu tieši letu/ letgaļu tautības iedzīvotāju saimnieciskajā darbībā Rīgā sniedz Arbusovs rakstā „Pētījumi Rīgas latviešu iedzīvotāju viduslaiku un 16. gadsimta vēsturē”¹⁴⁶. Sociālie procesi, kas aplūkotajā periodā ietekmēja etniskās attiecības, īsumā ir ieskicēti Manfrēda Helmana (*Manfred Hellmann*) rakstā „Sociālās un saimnieciskās pārmaiņas Livonijā 14. gadsimtā”¹⁴⁷. Mūsdienu Latvijā dzīvojošo vietējo etnolingvistisko grupu tiesisko stāvokli gan pilsētās, gan laukos 14.-15. gadsimtā savā šim laikposmam veltītajā monogrāfijā ir aplūkojis Indriķis Šterns¹⁴⁸. Jāatzīst, ka, autoriem balstoties uz vienas un tās pašas avotu bāzes, secinājumi ir visai līdzīgi. Etnisko attiecību jautājumi trešajā lielākajā Livonijas pilsētā Tērbatā ir palikuši ārpus atsevišķu autorei pieejamās valodās izdotu pētījumu loka, kas izskaidrojams ar to, ka nav saglabājušies šīs pilsētas attiecīgā perioda arhīvi.

Zemnieku stāvoklim Livonijā ir pievērsies Teodors Zeids atsevišķā pētījumā „Feodālisms Livonijā”¹⁴⁹, kurš, atmetot publicēšanas laikam obligāto ideoloģisko uzslāņojumu, joprojām ir aktuāls kā pārskatāma zemnieku tiesiskā stāvokļa izmaiņu analīze. Bez tam, autors, atšķirībā no vairuma citu Latvijas un Igaunijas vēsturnieku, kuri šos procesus aplūko savas attiecīgās valsts mūsdienu robežās, skata visu Livonijas teritoriju kopumā. Agrāro vēsturi mūsdienu Latvijas teritorijā plaši ir pētījis arī Arveds Švābe¹⁵⁰. Taču viņa darbos uzsvārs lielākoties ir likts uz juridiskajiem aspektiem, kas šajā pētījumā nav aktuāli.

Saprotamu iemeslu dēļ vēstures literatūrā bez ievēribas nav atstāti arī vienīgie aplūkotajā laikposmā Livonijā nepārprotami fiksētie zemnieku nemieri – 1343.- 1345. gada igauņu sacelšanās. Valodas barjeras dēļ autorei nav pieejamas attiecīgās igauņu autoru publikācijas. Šajā promocijas darbā vislielākā nozīme igauņu nemieru aspektā ir Suleva

¹⁴⁵ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch im Mittelalterischen und Frühneuzeitlichen Reval*. Köln; Wien: Bohlau verlag, 1973, 555 S.

¹⁴⁶ Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas im Mittelalter und 16. Jahrhundert. *Latvijas Augstskolas raksti/ Acta Universitatis Latviensis*, 1921, Bd.I, S. 76.- 100.

¹⁴⁷ Hellmann, M. Sozialer und Wirtschaftlicher Wandel in Alt-Livland im 14. Jahrhundert. In: Seibt, F. (Hg.) *Gesellschaftsgeschichte. Festschrift für Karl Bosl zum 80. Geburtstag*, Bd.1. München: Oldenbourg, 1988. S. 227.-248.

¹⁴⁸ Šterns I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 735 lpp. Nevācu saimnieciskās darbības iespējām Rīgā veltītā nodaļa ir izdota kā atsevišķs raksts: Šterns, I. Latviešu amati viduslaiku Rīgā. *Akadēmiskā dzīve*, 1987, Nr. 29. 24. -35. lpp.

¹⁴⁹ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. 143 lpp.

¹⁵⁰ Švābe Arveds. *Grundriß der Agrargeschichte Lettlands*, 1928, šī darba izdevums latviešu valodā: Švābe Arveds. *Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā, 1930.*; Kuršu ķoniņu un novadnieku tiesiskais stāvoklis. *Grām: Straumes un avoti*, I. sēj., Rīga, 1938.; Klaudija Tota rīkojums par Vidzemes dzimtslaidīm. 22.9.1671. *Jurists*, 1928. Nr 4., Nr. 6.; Kārļa XI kara sodu likumi, TMV., 1935. Nr 1; *Metodoloģiski svarīgo Latvju tiesību vēstures ievads, Karolinas recepcija Latvijā un Igaunijā*, TMV., 1936., Nr 4; Latvijas cilšu tiesības, *Darbam un tiesībām*, 1939. u.c.

Vahres pētījumiem¹⁵¹, ko autors ir padziļināti veicis daudzu gadu garumā, nonākot pie pārlicinošiem secinājumiem.

Citu autoru neaplūkotam starpetnisko jautājumu aspektam Livonijā, aptverot plašāku hronoloģisko ietvaru, ir veltīts arī Paula Johansona pētījums „Nacionālie aizspriedumi un mazvērtības sajūta kā sociāls faktors viduslaiku Livonijā”¹⁵², kurā izdarītie secinājumi uzskatāmi par pārdomas rosinošām hipotēzēm, taču zināmā mērā liekas pārspīlēti. Mazvērtības sajūtai, ko autors piedēvē vietējām etnolingvistiskajām grupām, aplūkotajā periodā trūkst pārlicinoša dokumentāla pamata.

Pavisam nelielu uzmanību vēstures literatūrā ir izpelnījusies 14.-15. gadsimta dabas un medicīnisko katastrofu ietekme uz Livoniju, acīmredzot tā iemesla dēļ, ka avotos šis aspekts ir pieminēts tikai fragmentāri un garām ejot. Šo problēmu īsumā ir mēģinājis ieskicēt Šterns rakstā „Bads un mēris viduslaiku Livonijā”. Taču jāatzīst, ka autors nav izmantojis pat visu jau tā šai jautājumā trūcīgo avotu bāzi, lielu daļu no īsā publikācijas teksta veltot plašiem citātiem no Džovanni Bokačo (*Giovanni Boccaccio*) „Dekameronā” un Jaunākās atskaņu hronikas¹⁵³. Bads un mēris, kas Rietumeiropas historiogrāfijā ir tradicionāli traktēts kā galvenais 14. gadsimta krīzes faktors, Livonijā šai kontekstā nav ticis analizēts.

Bez uzmanības Livonijas kontekstā ir palicis viens no centrālajiem Rietumu kristīgās sabiedrības 14. gadsimta krīzes aspektiem – krīze Romas Katoļu baznīcā. Tas izskaidrojams ar attiecīgu avotu un aktualitātes trūkumu. Kā minēts, ieskatu par baznīcas krīzes ietekmi uz Livonijas politisko dzīvi var gūt no avotiem, kas tradicionāli tiek izmantoti zemes kungu savstarpējo cīņu analizēšanai, jo šo nesaskaņu risināšanā piedalījās pāvesta kūrīja. Mazāk avotu ir par baznīcas morālās krīzes ietekmi uz Livonijas sabiedrību. Atsevišķi sabiedrības garīgās dzīves aspekti ārpus krīzes konteksta ir aplūkoti Gustava Strengas rakstos¹⁵⁴, kas pierāda, ka, attiecīgi interpretējot avotus, šim pētījumam virzienam ir perspektīva.

¹⁵¹ Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken. In: Jähnig, B., Militzer, K. (Hg.). *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag*. Münster: Lit Verlag, 2004, 55.-69. S.; Вахтре, С. Младшая Ливонская рифмовая хроника (1315 - 1348) как исторический источник. Автореферат. Тарту, 1955. 17 с.

¹⁵² Johansen, P. Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgefühle als sozialer Faktor im mittelalterlichen Livland. In: *Alteuropa und die moderne Gesellschaft. Festschrift für Otto Brunner*. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1963. S. 88. – 115.

¹⁵³ Šterns, I. Bads un mēris Livonijā. *Akadēmiskā dzīve*, 1992, Nr. 34, 38. - 41.lpp.

¹⁵⁴ Strenga, G. Dominikāņu un franciskāņu loma Rīgas pilsētas arhibīskapa un Vācu Livonijas ordeņa konfliktā (1297-1330). *Latvijas vēsture*, 2003, Nr.4 (52), 16.-23. lpp un 2004, Nr. 1, (53), 46.-56. lpp; Strenga, G. Piemiņa un atmiņa: divas parādības vēlo viduslaiku Livonijas reliģiskajā un laicīgajā dzīvē. Grām.: Šnē, A. (red.). *Vēsture. Zeme, vara un reliģija viduslaikus un jaunajos laikos Baltijas jūras reģionā* (Latvijas Universitātes raksti, Nr. 725). Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 58.-70. lpp.; Strenga, G. Rīgas Sv. Jāņa Kristītāja Dominikāņu konventa brāļi viduslaiku vēstures avotos. Brāļu no Livonijas izcelsmes problemātika. *Latvijas Vēstures Institūta žurnāls*, 2007, Nr. 3, 2007, 32. - 55. lpp.

Šie un citi vēstures literatūras darbi šajā pētījumā ir izmantoti, lai, salīdzinot tos savstarpēji un ar avotiem, atklātu problemātiskās un padziļināti pētāmās nianšes, konstatētu pētniecības stāvokli attiecīgajos jautājumos, salīdzinātu citu vēsturnieku secinājumus ar autores atziņām un iegūtu ārpus pētāmo problēmu loka esošu aspektu vēsturisko kontekstu.

Šis pārskats ļauj secināt, ka Livonijas vēsture, izņemot atsevišķus fragmentārus ieskatus specifiskos aspektos, nav tikusi aplūkota 14. gadsimta krīzes kontekstā un Latvijas historiogrāfija nav iekļāvusies diskusijā par šo krīzi. Livonijas 14.- 15. gadsimta vēstures jautājumiem historiogrāfijā veltītā uzmanība ir sadalījusies nevienmērīgi. Daļēji tas ir skaidrojams ar avotu specifiku, bet daļēji – ar attiecīgā laikmeta interesēm un pētniecības tendencēm.

1. nodaļa

KRĪZES FAKTORI RIETUMEIROPĀ UN LIVONIJĀ

1.1.

Krīzes katalizatori un materiālie aspekti

1.1.1. Krīzes demogrāfiskie aspekti: Rietumeiropa un Livonija

Krīzi ietekmējošo materiālo faktoru izvērtējumam un salīdzinājumam Rietumu kristīgajā pasaulē kopumā un Livonijā konkrēti svarīgi ir noskaidrot attiecīgās teritorijas demogrāfisko fonu. Demogrāfiskais aspekts vēstures literatūrā arī pats par sevi tiek izcelts kā latīņu kristīgās sabiedrības krīzes faktors.

Vēstures literatūrā kā viens no krīzi Rietumeiropā izraisījušiem faktoriem tiek izcelta pārapsītošanās. Tiek uzskatīts, ka iepriekšējos gadsimtos, valdot agrārajai ražošanai labvēlīgiem klimatiskiem apstākļiem, uzlabojoties zemkopības tehnoloģijām un daudzveidojoties lauksaimniecības kultūrām, iedzīvotāju skaits kristīgās pasaules rietumos bija strauji audzis un kļuvis neatbilstoši liels attiecīgā laika lauksaimniecības tehnoloģijām, t.i. iedzīvotāju skaits neatbilda pārtikas ražošanas kapacitātei¹⁵⁵. Palielinoties iedzīvotāju skaitam, izsīka arī teritoriālās ekspansijas iespējas, apturot jaunu tīrumu ierīkošanu¹⁵⁶. Piemēram, tiek uzskatīts, ka jaunu apmetņu ierīkošanas rezultātā, līdz 14. gadsimtam mežu platība Eiropā bija samazinājusies no 90% līdz 20% no visas teritorijas¹⁵⁷.

Teritoriālās ekspansijas – jaunu zemju kolonizācijas un jaunu tīrumu iekopšanas – iespēju izsīkums uzskatāms par vienu no centrālajiem krīzes faktoriem. Kā tādu to – t.i. iekšējās un ārējās ekspansijas izbeigšanos – atzīmē, piemēram, Zeibts, liekot šo aspektu līdzās sabiedrības nespējai tālāk funkcionēt¹⁵⁸. Ekspansijas iespēju trūkums – Karla Bosla (*Karl Bosl*), Žaka Le Gofa, Ferdinanda Zeibta un citu autoru skatījumā –, liedzot konkurējošiem spēkiem iespēju izpausties, radīja spiedienu pēc pārmaiņām¹⁵⁹.

¹⁵⁵ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 81., 104.; Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 68., 198.; Grupe, G. Umwelt und Bevölkerungsentwicklung im Mittelalter. In: Herrmann, B. (Hg.). *Mensch und Umwelt im Mittelalter*. Köln: Komet, 1985. S. 26. - 27.; Jordan, W. *Europe in the High Middle Ages*, p. 289., 317.; Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 219.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 379.; Mundy, J. H., Riesenberger, P. *The Medieval Town*. Princeton; New York: Van Nostrand, 1958. p. 70.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 31.

¹⁵⁶ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* 68. p.; Huppert, G. *After the Black Death...* p. 10.; Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 217., 284.

¹⁵⁷ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 80.

¹⁵⁸ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 14.- 15.

¹⁵⁹ Turpat, 14. lpp.

Jau 13. gadsimtā zemes sāka trūkt¹⁶⁰. Apstrādātie lauki tika noplicināti, samazinot to ražību¹⁶¹. Ar lauksaimniecības uzlabojumu – trīslauku sistēmas ieviešanu, specializēšanos, jaunu tīrumu iekopšanu¹⁶² – palīdzību briestoša pārapsītošanās izraisīta katastrofa tika atlikta uz vēlāku laiku, taču līdzsvars starp lauksaimnieciskās ražošanas kapacitāti un nepieciešamo pārtikas daudzumu kļuva arvien trauslāks un bija vērojami īslaicīgi lokāla rakstura badi un epidēmijas¹⁶³. Šīs tendences, kā tiks aplūkots tālāk, bija saistītas arī ar klimatiskajām izmaiņām. Angliju, piemēram, bads piemeklēja jau 1272., 1277., 1283., 1292. un 1311. gados¹⁶⁴. Kā atzīmē Zīglers, hroniskā pārapsītošanās 14. gadsimta vidū bija darījusi eksistenci neciešamu daudziem, ja ne vairumam eiropiešu¹⁶⁵.

Jaunākajā historiogrāfijā ir izteikti arī niansētāki viedokļi. Piemēram, britu ekonomikas vēsturnieks Stīvens Epsteins (*Stephan Epstein*), uzskata, ka 14. gadsimtā iedzīvotāji būtu spējuši nepieciešamības gadījumā celt lauksaimnieciskās ražošanas apjomu, kā arī ierobežotu resursu apstākļos kontrolēt dzimstību. Lauksaimnieciskās ražošanas attīstību un bādus – izņemot neražas izraisītos klimatisko apstākļu dēļ – viņaprāt izraisīja nevis iedzīvotāju skaitam neatbilstošas tehnoloģijas, bet gan politiskās sašķeltības radītās institucionālās barjeras tehnoloģiju un produkcijas izplatīšanas ceļā¹⁶⁶. Tomēr, lai arī kādas barjeras – tehnoloģiskās vai institucionālās – kavēja pieaugušā iedzīvotāju skaita pietiekamu nodrošinājumu ar pārtiku, minētās tendences norāda uz trauslu līdzsvaru starp demogrāfiskām un agrārās ražošanas tendencēm 13. – 14. gadsimtu mijā.

Neatkarīgi no tā, vai apdzīvotības līmenis 13. - 14. gadsimtu mijā tiek atzīts par pārapsītošību, demogrāfijas vēsturnieki, izvērtējot dažādus izejas datus, ir nonākuši pie vienprātīga secinājuma, ka iepriekšējos gadsimtos iedzīvotāju skaits bija pieaudzis. Ir pieņemts uzskatīt, ka no 11. gadsimta līdz 14. gadsimta vidum Rietumeiropas iedzīvotāju skaits bija dubultojies¹⁶⁷. Aplēses par iedzīvotāju skaitu, protams, ir aptuvenas un bieži vien atšķirīgas. Piemēram, Beringers uzskata, ka ap 11. gadsimta sākumu Rietumu kristīgajā pasaulē dzīvoja aptuveni 46 miljoni iedzīvotāju, 12. gadsimta sākumā to skaits bija pieaudzis līdz 50 miljoniem, 13. gadsimta sākumā – līdz 61 miljonam, bet 13. - 14. gadsimtu mijā –

¹⁶⁰ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* 68. p.; Huppert, G. *After the Black Death...* p. 10.; Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 217., 284.

¹⁶¹ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 377.

¹⁶² Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 65.

¹⁶³ Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*. (Oldenbourg Grundriss der Geschichte). München: Oldenbourg, 2009. S. 15.; Grupe, G. Umwelt und Bevölkerungsentwicklung im Mittelalter, S. 27.; Huppert, G. *After the Black Death...* p. 11.

¹⁶⁴ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 32.

¹⁶⁵ Turpat, 33. lpp.

¹⁶⁶ Epstein, S.R. *Freedom and Growth: the Rise of States and Markets in Europe, 1300-1750*. London; New York: Routhledge, 2000. p. 38. - 39., 45., 49., 52. lpp.

¹⁶⁷ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 65.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 306.

līdz vismaz 73 miljoniem¹⁶⁸. Arī autoru kolektīvs Ulfs Dirlmeiers (*Ulf Dirlmeier*), Gerhards Fukē (*Gerhard Fouquet*) un Bernds Fūrmans (*Berndt Fuhrmann*) min šādu pat iedzīvotāju skaitu 14. gadsimta sākumā – 73 miljonus¹⁶⁹. Savukārt Džordžs Huperts (*George Huppert*) uzskata, ka šajā laikā Romas katoļu apdzīvotajā Eiropā iedzīvotāju skaits bija sasniedzis 65 miljonus cilvēku¹⁷⁰, bet Džordans – ka ap 1346. gadu Eiropā bija 80 miljoni iedzīvotāju¹⁷¹. Attiecībā uz iedzīvotāju skaitu Anglijā pirms mēra (kas tur sākās 1348. gadā) vēsturnieki ir minējuši dažādus skaitļus diapazonā no diviem līdz pieciem miljoniem. Zīglers, izvērtējot tos, uzskata, ka zemākais ticamais iedzīvotāju skaits bija 3,7 miljoni, augstākais – 4,6 miljoni¹⁷². Pēc 14. gadsimta standartiem blīvi apdzīvota zeme bija arī Francija, kur 14. gadsimta pirmajā pusē mitinājās 21-24 miljoni iedzīvotāju¹⁷³. Šī darba kontekstā par iedzīvotāju kopskaitu svarīgāks ir salīdzinošais apdzīvotības blīvums. Piemēram, Saksijā 13. – 14. gadsimtu mijā aplēstais iedzīvotāju skaits uz vienu kvadrātkilometru bija 23 cilvēki¹⁷⁴, bet vienā no blīvāk apdzīvotajiem Eiropas reģioniem – Toskānā – aplēses pirms epidēmijas svārstās no 38¹⁷⁵ līdz 60 cilvēkiem¹⁷⁶.

Tiek uzskatīts, ka, pieejamajiem resursiem nespējot nodrošināt esošo iedzīvotāju skaitu, Rietumeiropā tas sasniedza kulmināciju 13.- 14. gadsimtu mijā un pēc tam stagnēja vai pat kritās¹⁷⁷. Šāds demogrāfiskais lūzums 13.-14. gadsimtu mijā, piemēram, ir novērots Francijā¹⁷⁸. Huperts uzskata, ka Rietumeiropā līdz 14. gadsimta sākumam iedzīvotāji bija sākuši kontrolēt dzimstību ar vēlīnām laulībām¹⁷⁹. Arī pret uzskatu par vispārējo demogrāfisko lūzumu Rietumeiropā 13.- 14. gadsimtu mijā ir izteikti iebildumi, daudziem vēsturniekiem uzskatot, ka īsto demogrāfisko lūzuma punktu Rietumeiropā iezīmēja mēris¹⁸⁰.

Rietumeiropā apdzīvotība bija visblīvākā. Pēc Zeibta domām t.s. attīstītajos viduslaikos Rietumeiropas centrā starp Angliju un Svētās Romas impērijas zemēm iedzīvotāju

¹⁶⁸ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 81.

¹⁶⁹ Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S.18.

¹⁷⁰ Huppert, G. *After the Black Death: a Social History of Early Modern Europe*. Bloomington; Indianapolis: Indiana University Press, 1986, p. 10.

¹⁷¹ Jordan, W. *Europe in the High Middle Ages*, p. 297.

¹⁷² Ziegler, P. *The Black Death*, p. 225. - 227.

¹⁷³ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 284.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 63.

¹⁷⁴ Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 16.

¹⁷⁵ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 31.

¹⁷⁶ Epstein, S.R. *Freedom and Growth...*, p. 71.

¹⁷⁷ Davies, N. *Europe: a History*, p. 412.; Duby, G. *France in the Middle Ages, 987-1460: From Hugh Capet to Joan of Arc*. Oxford; Cambridge: Blackwell, 1997.p. 269.; Grupe, G. Umwelt und Bevölkerungsentwicklung im Mittelalter, S. 26. - 27.; Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 284.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 225.; Бессмертный, Ю. Л. *Жизнь и смерть в средние века*, 138. с.; Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. Екатеринбург: У - Фактория, 2007. 130. с.

¹⁷⁸ Duby, G. *France in the Middle Ages...* p. 269.; Бессмертный, Ю. Л. *Жизнь и смерть в средние века*, 138.с.;

¹⁷⁹ Huppert, G. *After the Black Death...* p. 10.

¹⁸⁰ Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 18.; Epstein, S.R.

*Freedom and Growth...*p. 39., 41.- 42., 69. Dirlmeiers, Fukē un Fūrmans uzskata, ka no 13.- 14. gadsimtu mijas līdz 1340. gadam iedzīvotāju skaits Eiropā pieauga vēl par aptuveni 500 000 cilvēkiem.

pieaugums bija sešas reizes lielāks kā Eiropas dienvidos vai austrumos, šajos reģionos iedzīvotāju skaitam palielinoties tikai aptuveni uz pusi¹⁸¹. Piemēram, Flandrijā jaunu tīrumu ierīkošanas iespējas beidzās jau 13. gadsimta pēdējā ceturksnī un Francijā ap 13.- 14. gadsimtu miju, bet Polijā šis process 13. gadsimtā tikai sākās¹⁸².

Ir pamats uzskatīt, ka Livonija necieta no pārapdzīvotības. Lai gan arī šeit labvēlīgajā klimatiskajā periodā iedzīvotāju skaits bija audzis straujāk nekā pirms tam, par ko liecina jaunu apmetņu dibināšana¹⁸³, liecības norāda uz salīdzinoši nelielu apdzīvotības blīvumu. Fon cur Mīlens uzskata, ka Livonijas iekarošanas laikā šeit bija 220 000 - 300 000 iedzīvotāju. Tas nozīmē, ka apdzīvotības blīvums varētu būt bijis divi trīs cilvēki uz kvadrātkilometru¹⁸⁴. Līdzīgus radītājus attiecībā uz pašreizējo Latvijas teritoriju 12.-13. gadsimtā min Fridrihs Beninghofens (*Friedrich Benninghoven*)¹⁸⁵. Attiecībā uz igauņu apdzīvoto Livonijas daļu 13. gadsimta sākumā veiktā dāņu arklu uzskaitē apstiprina aptuveni trīs cilvēki uz vienu kvadrātkilometru lielu apdzīvotības blīvumu¹⁸⁶. Pat ja iedzīvotāju skaits gadsimta laikā būtu strauji audzis, apdzīvotības rādītāji Livonijā tik un tā būtu zemi, salīdzinot ar Rietumeiropas zemēm. Hronikās – konkrēti Vecākajā atskaņu hronikā, Indriķa hronikā un Pētera no Dusburgas hronikā – daudzajos sirojumos gūtie gūstekņi tiek traktēti kā vērtība. Tas norāda, ka Livonijā drīzāk bija vērojams darbaspēka trūkums nekā pārapdzīvotība. No Livonijas aizvestos gūstekņus hronisti nereti neizdala atsevišķi no nogalinātajiem¹⁸⁷, kas norāda, ka cilvēki tika traktēti kā vērtīgs darbaspēks. Tāpēc, lai gan pēc Jormas Ahvenainena (*Jorma Ahvenainen*) domām, ražība šeit bija zemāka kā vidēji Eiropā¹⁸⁸, nav pamata runāt par agrārās ražošanas kapacitātei neatbilstoši liela iedzīvotāju skaita izraisītu hronisku pārtikas trūkumu Livonijā.

Lai gan Livonijā nebija bāzes Rietumeiropai raksturīgai pārapdzīvotības izraisītai demogrāfiskai krīzei, līdzās visu Eiropu 14. gadsimtā piemeklējušām klimatiskām un medicīniskām katastrofām šajā teritorijā iedzīvotāju skaitu papildus ietekmēja tai specifisku faktoru diktēti¹⁸⁹ apstākļi – krusta kari iepriekšējā gadsimtā un kaimiņu sirojumā. Tas nedod pamatu uzskatīt, ka Livonijā iedzīvotāju skaits aplūkojamajā periodā varētu būt būtiski audzis. Gunita Zariņa ir aprēķinājusi, ka 13. - 15. gadsimtā, īpaši Daugavas ūdensceļu tuvumā un

¹⁸¹ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 306.-307.

¹⁸² Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 8.

¹⁸³ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 13.

¹⁸⁴ Mühlen von zur, H. *Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit...* S. 120.

¹⁸⁵ Benninghoven, F. *Der Orden der Schwertbrüder*. Köln; Graz: Böhlau verlag, 1965. S. 390. - 391.

¹⁸⁶ Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7. - 18. gs)*. Promocijas darbs, Rīga: Latvijas Universitāte, 2003. 47.lpp.

¹⁸⁷ Piemēram, Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*. (Матузова, В.И. (ред.). Москва: Научно - издательский центр Ладомир, 1997. 179., 180. с.

¹⁸⁸ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 18.

¹⁸⁹ Livonijas attīstību 14. -15. gadsimtā ietekmējošu specifisku faktoru analīzi skat apakšnodaļā 1.2.

Latgalē, paleodemogrāfiskie rādītāji (dzīves ilgums un vidējais bērnu skaits uz vienu sievieti) karu, sirojumu un slimību rezultātā pazeminājās¹⁹⁰. Kapulauku plašais datējums neļauj noteikt precīzāku paleodemogrāfisko rādītāju dinamikas hronoloģisko ietvaru¹⁹¹. Taču aplūkoti argumenti ļauj secināt, ka aplūkotajā laikposmā pirms visu Eiropu piemeklējušām klimatiskām un medicīniskām katastrofām Livonijas demogrāfiskajā struktūrā nebija iekšēja pamata lūzumam.

Aprēķināts, ka 15. gadsimta beigās Eiropas rietumu, centrālajā un dienvidu daļā aptuveni 20-25% iedzīvotāju dzīvoja pilsētās, bet urbanizētākajos rajonos – Itālijas ziemeļos un Nīderlandē – 35-40%, savukārt Skandināvijā un Austrumeiropā tikai 5-10%¹⁹². Livonijā nebija izvērstas pilsētu tīkla. Šeit bija tikai trīs lielākas pilsētas. Lielākajā no tām – Rīgā – pēc ļoti aptuveniem Arbusova aprēķiniem, kas balstīti uz Rīgas parādu un namīpašumu grāmatu, kura aptver periodu no 1286. līdz 1352. gadam, šajā laikā varēja dzīvot 4000-4500 iedzīvotāju, bet 15. gadsimtā Rīgas iedzīvotāju skaits varētu būt pieaudzis līdz 6000-8000 iedzīvotājiem¹⁹³. Mazliet augstāku skaitli ap 14. gadsimta vidu pirms epidēmijas min Beninghofens – 6000-7200 cilvēku¹⁹⁴. Salīdzinājumam, Frankfurtē un Hamburgā 14. gadsimta sākumā dzīvoja ap 8000 cilvēku¹⁹⁵, Ķelnē ap 30 000, Brigē – 35 000 (pēc Dirlmeiera, Fukē un Fūrmana domām – ap 50 000¹⁹⁶), bet Eiropas lielākajās pilsētās Parīzē ap 80 000, Florencē ap 90 000¹⁹⁷. Lielas pilsētas parasti liecina par blīvu apdzīvotību apkārtējos laukos, jo pilsētās tajās valdošās augstās mirstības dēļ iedzīvotāju skaita pieaugumu nodrošināja imigrācija no laukiem¹⁹⁸. Livonijas pilsētās vācu sabiedrību papildināja arī citu Hanzas pilsētu iedzīvotāji¹⁹⁹. Livonijas pilsētās pēc Zariņas aprēķiniem, palielinoties iedzīvotāju blīvumam, pasliktinājās epidemioloģiskā situācija un dabiskā pieauguma koeficients bija zems (izņemot sociāli augstākos pilsētnieku slāņus), dzimstībai tikai nedaudz pārsniedzot mirstību²⁰⁰. Ieskatu Livonijas pilsētu savstarpējā salīdzinošajā iedzīvotāju skaitā sniedz precīzākas aplēses

¹⁹⁰ Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7. - 18. gs). Promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003. 22., 28., 31. lpp.; Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7. - 18. gs). Promocijas darbs*. 81., 127., 155. lpp.

¹⁹¹ Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7. - 18. gs). Promocijas darbs*. 153.lpp.

¹⁹² Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 23.

¹⁹³ Arbusow, L. *Studien zur Geschichte der lettischen Bevölkerung Rigas...* S. 87.- 88.

¹⁹⁴ Šādu pieņēmumu Beninghovens balsta uz Rīgas parādu grāmatas datiem un uz 16. gadsimta Lielās ģildes locekļu saraksta, uz kuru pamata viņš secina, ka lielle tirgotāji sastādīja 10% no pilsētas iedzīvotājiem (Benninghoven, F. *Rigas Entstehung und der Frühansische Kaufman*, S.100.).

¹⁹⁵ Benninghoven, F. *Rigas Entstehung und der Frühansische Kaufman*, S. 100.

¹⁹⁶ Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 22.

¹⁹⁷ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*. p. 215.

¹⁹⁸ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 410.; Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*. p. 215.

¹⁹⁹ Benninghoven, F. *Rigas Entstehung und der Frühansische Kaufman*, S. 102.

²⁰⁰ Tas izskaidrojams arī ar lielo neprecīto sieviešu īpatsvaru pilsētā. Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7. - 18. gs). Promocijas darba kopsavilkums*. 29.lpp.; Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7. - 18. gs). Promocijas darbs*. 197., 149.lpp.

par turpmākajiem gadsimtiem. Pēc Norberta Angermana (*Norbert Angermann*) domām ap 16. gadsimta vidu Rīgā dzīvoja ap 10 000 - 15 000 iedzīvotāju²⁰¹. Savukārt Johansens ir aprēķinājis, ka Rēvelē 16. gadsimtā dzīvoja ap 6000 iedzīvotāju²⁰². Angermans uzskata, ka Rēveles iedzīvotāju skaits bija 7000-8000²⁰³, Tērbatas – 5000-6000, Pērnavas – 1100, Narvas – 800²⁰⁴. (16. gadsimtā Livonijā kopumā būtu varējis dzīvot ap 650 000 - 675 000 iedzīvotāju²⁰⁵.) Šādi, uz Rietumeiropas fona pieticīgi skaitļi norāda uz salīdzinoši nelielu apdzīvotības blīvumu Livonijā kopumā.

1.1.2. Klimata katastrofas: Rietumeiropa un Livonija

14. gadsimta pirmajās desmitgadēs Rietumu kristīgās sabiedrības demogrāfisko un saimniecisko jomu skāra nopietni ārēju jeb eksogēno faktoru izraisīti triecieni. Eiropiešus viņu vēsturiskajā atmiņā neierastā intensitātē un biežumā sāka piemeklēt dažādas dabas kataklizmas. Tās ar saviem apmēriem un savstarpējā mijiedarbībā nelabvēlīgi ietekmēja lauksaimniecību, prasīja lielus cilvēku upurus, kā arī traumēja izdzīvojošo cilvēku psihi, tādejādi veicinot krīzi demogrāfiskajā, saimnieciskajā, sociālajā sfērā un laikabiedru apziņā. Šīs katastrofas kalpoja kā biedējošs ievads un pastiprinošs fons turpmākajām par krīzes faktoriem uzskatāmajām norisēm.

Mūsdienu zinātnē ir skaidri pierādītas un vairs netiek apšaubītas pasaules klimata periodiskās svārstības, siltāka un aukstāka klimata cikliem nomainot citam citu²⁰⁶. T.s. attīstītajos viduslaikos – aptuveni no 11. gadsimta līdz 13.- 14. gadsimtu mijai – Eiropā bija valdījis salīdzinoši sauss un silts klimats²⁰⁷. Šai laikā vidējā temperatūra paaugstinājās par vienu diviem grādiem pēc Celsija (Eiropas ziemeļos – pat par četriem grādiem)²⁰⁸. 13. gadsimta beigās iestājās vēsāka klimata cikls, kas pieturējās līdz 15. gadsimta beigām,

²⁰¹ Angermann, N. Die Stellung livländischen Städte in der Hansischen Gemeinschaft. *Hansische Geschichtsblätter*, 1995, Nr. 113, S. 112.; Angermann, N. Die Bedeutung Livlands für die Hanse. In: Angermann, N. (Hg.) *Die Hanse und der Deutsche Osten*. Lüneburg :Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1990. S. 98.

²⁰² Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 48.

²⁰³ Angermann, N. Die Stellung livländischen Städte... S. 112.; Angermann, N. Die Bedeutung Livlands für die Hanse, S. 98.

²⁰⁴ Angermann, N. Die Stellung Livländischen Städte... S. 112., Angermann, N. Die Bedeutung Livlands für die Hanse, S. 98.

²⁰⁵ Angermann, N. Die Bedeutung Livlands für die Hanse, S. 108.

²⁰⁶ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 86.; Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* 68. p.; Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 6.; Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries* p. 32. Klimata svārstībām tiek doti divi iespējamie skaidrojumi - izmaiņas saules vai vulkānu aktivitātē (Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 86. - 87.)

²⁰⁷ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, 74.; Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 68.; Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 6.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 378.

²⁰⁸ Šos datus 20. gadsimta sešdesmitajos gados konstatēja Hjūberts Lambs, nodēvējot attiecīgo laikposmu par „attīstīto viduslaiku silto periodu” (The high medieval warm period) (Lamb, H.H. *The Early Medieval Warm Epoch and Its Sequel. Paleogeography, Paleoclimatology, Paleoecology*, 1965, 1, p. 13. - 37. (Pēc: Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 74.))

sasniedzot kulmināciju 14. gadsimta četrdesmitajos gados²⁰⁹. 14. gadsimta otrajā desmitgadē, gaisa temperatūrai kļūstot vēl vēsākai, sākās periods, kas tiek dēvēts par „mazo ledus laikmetu”²¹⁰. Gadsimta laikā vidējā temperatūra kritās vidēji par aptuveni vienu grādu pēc Celsija²¹¹. Šim klimata ciklam bija raksturīgas aukstas ziemas ar ekstrēmiem aukstuma periodiem un vēsas, lietainas vasaras²¹². Īpaši daudz lija 14. gadsimta otrajā desmitgadē²¹³. Laikā no 1310. līdz 1330. gadam bija vērojamas arī izteikti garas un aukstas ziemas²¹⁴. Īpaši skarbi klimatiskie apstākļi bija Eiropas ziemeļu daļas piekrastes teritorijās, kur kopš 13. gadsimta cēlās jūras līmenis, izraisot biežus plūdus un prasot arī lielus cilvēku upurus²¹⁵.

Jaunākajā historiogrāfijā klimatiskajām svārstībām un 14. gadsimtā iestājušamies aukstā klimata ciklam tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība un uz attiecīgo datu bāzes tiek pārskatītas agrākās nostādnes²¹⁶. Vēsāks klimats saīsināja veģetācijas periodu, atsevišķas kultūras atkāpās tālāk uz dienvidiem, samazinājās ganību platības, lopu vidū izplatījās sērgas, jūrās un Atlantijas okeānā bija sliktākas nozvejas²¹⁷. Ilgstošās lietuseģāzes izraisīja plūdus un iznīcināja ražu. Beringers uzskata arī, ka aukstā laika dēļ valkāts biežāks apģērbs un sliktāka personiskā higiēna veicināja blusu izplatību, kuras savukārt pārnēsāja mēri²¹⁸.

Īpaši lietaina bija 1315. gada vasara, kam sekoja auksta ziema. 1315.-1316. gada ziemā aizsala Baltijas jūra. Arī nākamās divas vasaras pēc kārtas bija lauksaimniecībai

²⁰⁹ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S., 66., 70.; Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 76.; Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 74.; Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 6.; Schubert, E. *Einführung in die Grundprobleme der deutschen Geschichte im Spätmittelalter*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1992. S. 47.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 307.

²¹⁰ Šo jēdzienu 20. gadsimta trīsdesmitajos gados radīja ASV ledāju pētnieks Fransuā Matts (*François Matthes*), konstatējot ledāju platības palielināšanos šai laikā Alpos, Skandināvijā un Ziemeļamerikā (Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 85.- 86.).

²¹¹ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 378.

²¹² Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 32.; Schubert, E. *Einführung in die Grundprobleme der deutschen Geschichte im Spätmittelalter*, S. 47.

²¹³ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 104.; Le Roy Ladurie, E. *The History of Rain and Fine Weather*. In: *The Territory of the Historian*. Hassocks: The Harvester Press, 1979. p. 302.

²¹⁴ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 93.-96., 104; Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 7.

²¹⁵ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S.70.; Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 7. Aprēķināts, ka 14. un 15. gadsimtā plūdus Nīderlandē un Svētās Romas impērijas zemēs kopumā gāja bojā ap 100 000 cilvēku (Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 7.).

²¹⁶ Piemēram, agrāko uzskatu, ka aitkopības ieviešana izspieda līdz tam attiecīgajos reģionos piekoptās lauksaimniecības tradīcijas nomaina secinājums, ka aitkopība bija reakcija uz zemes neauglību, bada izraisīto darbaspēka trūkumu un ganību platību samazināšanos, ledājiem un sniegam virzoties arvien zemāk kalna pakājē. Klimata faktors liek pārskatīt arī Ābela izvīrīto teoriju par to, ka pamestos ciemus izraisīja iedzīvotāju skaita kritums, kas pazemināja pieprasījumu pēc pārtikas un līdz ar to arī ienākumus no zemes (Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p.96., 102.).

²¹⁷ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 93.-96., 104; Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 7.

²¹⁸ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 97. – 98.

nelabvēlīgas un ziemas – aukstas²¹⁹. 1318. gada vasara bija nedaudz siltāka un sausāka, bet 1319. - 1322. gadi atkal bija pārtikas ražošanai izteikti nelabvēlīgi²²⁰. Vēstures literatūrā ir izteikts viedoklis, ka situāciju pasliktināja Indonēzijā notikušais liela mēroga vulkāna izvirdums, kurš radīja lielus pelnu mākoņus, kas aizsedza sauli; ap 1316. gadu šie mākoņi sasniedza Rietumeiropu²²¹. Saules trūkums arī neļāva ražot sāli, tvaicējot jūras ūdeni, kas radīja grūtības ar gaļas konservēšanu²²². Gandrīz visur Eiropā pārliecīgā mitruma un nepietiekamās saules dēļ aizgāja zudumā vesela gada raža, dažviet divus trīs gadus pēc kārtas²²³.

Nelabvēlīgi klimatiskie apstākļi izraisīja badu. Kā papildus vai alternatīvie bada cēloņi vēstures literatūrā atzīmēti lauksaimnieciskās ražošanas kapacitātei nepiemēroti liels iedzīvotāju skaits, karadarbības izraisīti pārtikas sadales traucējumi un konservatīvo zemnieku nespēja pielāgoties jauniem klimatiskiem apstākļiem²²⁴. Īpaši akūts bija bads, kas sākās 1315. gadā, aptvēra visu Eiropu, un ilga trīs, daudzviet pat septiņus gadus pēc kārtas – līdz 1322. gadam²²⁵. Bads prasīja lielus upurus, izdzīvojušajiem grāva imunitāti un veicināja vispārējo nedrošības sajūtu. Mirstību palielināja šai laikā Eiropu piemeklējusī epidēmija. Vēsturnieku veiktie aprēķini norāda uz 5-10% lielu mirstību 1316. gadā vien²²⁶. Iprā, piemēram, nomira ap 10% iedzīvotāju²²⁷, Brigē – ap 5%²²⁸. Zīglers uzskata, ka tieši šie bada gadi vismaz Anglijā bija pagrieziena punkts, no kura sāka kristies līdz tam augošais iedzīvotāju skaits²²⁹. Laikabiedri, piemēram, Anglijā un Polijā ziņoja par kanibālismu²³⁰. Neražas rezultātā pieauga pārtikas cenas. Piemēram, Anglijā kviešu cena dubultojās²³¹. Bada dēļ zemnieki apēda sēklas graudus, iznīcinot cerības uz lauksaimniecības atjaunošanos²³². Bads arī veicināja lauku iedzīvotāju pieplūdumu pilsētās, kurās tika dalīta pārtika no tur uzglabātajām rezervēm,

²¹⁹ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 93., 104. - 105.; Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 7.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 379.

²²⁰ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 105.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 379.

²²¹ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 74.

²²² Ziegler, P. *The Black Death*, p. 32.

²²³ Turpat.

²²⁴ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 104

²²⁵ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 104.; Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 32.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 379.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt. ..* S. 10.- 12.; Mugurēvičs, Ē. Komentāri. *Hermann de Wartberge chronicon...* 200. lpp.; Вахтре, С. *Младшая Ливонская рифмовая хроника...*, 14. c.

²²⁶ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 106.

²²⁷ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 32. ; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 379.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 33.

²²⁸ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 32. Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Занада*, 132. c.

²²⁹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 225.

²³⁰ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 106.

²³¹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 32.

²³² Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 7.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 32.

pārblīvējot pilsētas un sekmējot slimības izplatīšanos tajās, kā arī veicinot darbaspēka trūkumu laukos²³³.

Bads uzskatāms par vienu no krīzes faktoriem. Īslaicīga bada demogrāfiskās sekas ir ātri pārvaramas, jo reproduktīvā vecuma cilvēku mirstība parasti ir mazāka nekā bērnu vai vecu cilvēku vidū. Hroniska bada gadījumā turpretī ir apgrūtināta iedzīvotāju skaita izlīdzināšanās un tas kļūst par demogrāfiju ietekmējošu faktoru²³⁴. Saglabājoties lauksaimniecībai nelabvēlīgiem apstākļiem un periodiski atgriežoties neražām, bads aplūkojamajā periodā regulāri piemeklēja visu Rietumu kristīgo sabiedrību un ietekmēja citas laikmeta norises.

14. gadsimta ceturtais gadu desmits atkal bija lauksaimnieciskajai ražošanai ārkārtīgi nelabvēlīgs. Aukstas un izteikti lietainas bija arī 1335. un 1336. gada vasaras, kā arī veģetācijas sezonas no 1342. līdz 1347. gadam²³⁵. Tā dēļ 1345.-1348. gadu periodā Eiropu atkal piemeklēja smaga neraža²³⁶. Toskānā, piemēram, 1347. gadā neražas dēļ sešu mēnešu laikā dubultojās kviešu cena; Florencē ap 4000 cilvēku nomira no bada vai slimībām, bankrotēja vairākas bankas²³⁷.

15. gadsimta otrajā desmitgadē visa Eiropa atkal cieta no nopietnas neražas un bada²³⁸. Lauksaimniecībai nelabvēlīgi klimatiskie apstākļi saglabājās līdz pat aplūkojamā perioda beigām un turpinājās arī pēc tā. Piemēram, 1411., 1412., un 1416. gados neraža piemeklēja Prūsiju. 1436.-1437. gada ziemā Holandē bija lieli plūdi, kas iznīcināja lielāko daļu ražas; labības cenas strauji auga, atsevišķos apgabalos izraisot sociālus nemierus. 1439. gada rudenī lielākajā daļā Eiropas nelabvēlīgi klimatiskie apstākļi iznīcināja ražu, kas izraisīja, smagu pārtikas apgādes krīzi, īpaši Holandē²³⁹.

14. gadsimtā Eiropu piemeklēja arī citas neparastas un postošas dabas parādības. 1303. gada augustā Prūsijā bija vērojama zemestrīce²⁴⁰. Taču, lai gan Vācu ordeņa Prūsijas atzara hronista Pētera no Dusburgas precīzi atzīmētais zemestrīces laiks ļauj pieņemt, ka tā ir bijusi izteikti jūtama, par postījumiem netiek ziņots²⁴¹. 1328. gadā Prūsijā atkal tika novērota zemestrīce, kas hronista skatījumā likās spēcīga, taču arī šoreiz postījumi netika fiksēti²⁴². 1348. gadā, kad kontinentā jau plosījās gadsimta lielākā katastrofa – mēris –, daļu Eiropas

²³³ Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 12.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 13.-15.

²³⁴ Grupe, G. *Umwelt und Bevölkerungsentwicklung im Mittelalter*, S. 29.

²³⁵ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 107. – 108.; Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S.7.

²³⁶ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 33.

²³⁷ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 107.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 44.

²³⁸ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 55., 60., 66.

²³⁹ Turpat, 55., 60., 66., 83. - 84. lpp.

²⁴⁰ Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*, 162.с.

²⁴¹ Turpat, 162.lpp.

²⁴² Turpat, 213. lpp.

piemeklēja postoša zemestrīce ar epicentru Alpos, nogalinot daudz cilvēku Austrijā²⁴³, kā arī nodarot nopietnus postījumus Neapolei, Romai, Pizai, Boloņai, Padujai un Venēcijai²⁴⁴. Kiprā lielu salas daļu pārskaloja zemestrīces radīts cunami, iznīcinot zvejas flotes un olīvu birzis, no kā bija lielā mērā atkarīga salinieku ekonomika²⁴⁵. 1356. gadā postoša zemestrīce piemeklēja Bāzeli²⁴⁶. Postījumus un bailes izraisīja arī tāda Bībelē minēta parādība kā milzīgi siseņu bari, kas ieradās Eiropā no austrumiem dažus gadus pirms gadsimta lielākas katastrofas, mēra epidēmijas – 1338. – 1340. gados, atkal atgriežoties 14. gadsimta septiņdesmitajos gados²⁴⁷.

Dabas katastrofas nepazīst robežas, un šis 14. gadsimta krīzes faktors piemeklēja arī Livoniju. Galvenais avots attiecībā uz 1315. gada neražu un badu ir Jaunākā atskaņu hronika. Tās autors Bartolomejs Honeke šos notikumus apraksta pēc laikabiedru atmiņām²⁴⁸. Salīdzinoši lielā klimata katastrofām un to sekām atvēlētā vieta hronikā liecina, cik šokējošas un atmiņā paliekošas viņiem tās bija. Šīs norises autoram šķitušas tik nozīmīgas, lai ar tām sāktu hroniku. Hronists neražu sauc par „lielo nelaimi” (*grote noth*) un atzīmē, ka nekas tāds agrāk nekad nebija dzirdēts²⁴⁹. Kamēr Rietumeiropa cieta no ilgstošām lietavām, Austrumeiropu 14. gadsimtā bieži piemeklēja karstas un sausas vasaras, kas arī iznīcināja ražas²⁵⁰. Honeke piemin lielu sausumu un tam sekojošu labības nosālšanu²⁵¹. Tā kā hronists, iespējams, šo darbu ir uzrakstījis pirms mēra ienākšanas Livonijā²⁵², viņa aprakstā izpaužas tikai šokētiem laikabiedriem raksturīgi pārspīlējumi, nepiedēvējot tiem pārdabisku, par vēl lielākām nelaimēm vēstošu raksturu.

Livonijā bija novērojamas arī citas Eiropu piemeklējušās aukstāka klimata cikla sekas un dabas katastrofas. Pēteris no Dusburgas kā īpaši svarīgu pavērsienu 1313. gadā min silķu

²⁴³ Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*. Berlin: Verlag der Nation Berlin, 1988, S. 6. Autore atsauca uz Klosterneuburgas hroniku (*Klosterneuburger Chronik*), kura, piemēram, ziņo, ka zemestrīce apraka ezerā septiņus ciemus.

²⁴⁴ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 43.

²⁴⁵ Turpat, 111. lpp.

²⁴⁶ Saskaņā ar laikabiedru aprēķiniem tajā gādā bojā 300 (*Basler Chroniken*. Hg. August Bernoulli, 4. Band., Leipzig: Verlag von Hirzel, 1890, S. 151. Pieejams: www.archive.org/stream/baslerchroniken01basegoog/baslerchroniken01basegoog_djvu.txt [aplūkots 5.06.2010]) - 1000 cilvēku, lai gan mūsdienu aprēķini ir daudz pieticīgāki (Das grosse Erdbeben von Basel//www.altbasel.ch/dossier/erdbeben.html (skatīts 11.05.2010.)).

²⁴⁷ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 107.; Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 5. - 6.; Schubert, E. *Einführung in die Grundprobleme der deutschen Geschichte im Spätmittelalter*, S. 47. Autori atsauca uz Cvetlera hroniku (*Zwettler Chronik*), ķeizara Kārļa IV dienasgrāmatu un Limburgas hroniku (*Festi Limpurgenses*). Pēc laikabiedru aprakstiem, siseņu bari bijuši tik lieli, ka aizseguši sauli un nosēžoties to masa atgādinājusi lielas sniega kupenas. Siseņu bari uzbruka ražām Svētās Romas impērijas zemēs 1338. un 1362. gadā.

²⁴⁸ Autors ir bijis aculiecinieks notikumiem Livonijā no 1340. gada 14. jūnija līdz 1348. gada 9. martam, mitinoties mūsdienu Igaunijas dienvidaustrumos (Höhlbaum, K. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. XV, XVII, XVIII.)

²⁴⁹ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 1.

²⁵⁰ Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 7.

²⁵¹ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 1.-2.

²⁵² Holbaums uzskata, ka hronika varētu būt pabeigta 1349. gada martā (Höhlbaum, K. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. XVIII), bet mēris sasniedza Livoniju 1350. - 1351. gadā.

pazušanu no Baltijas jūras, kur tās bija mitinājušās „kopš neatminamiem laikiem”²⁵³. Jāpieņem, ka tas skāra arī Livonijas iedzīvotājus. Pētera no Dusburgas minētās zemestrīces Prūsijā, ļoti ticams, bija jūtamas arī Livonijā, taču ziņu par to nav. Arī šī hronista minētā pēkšņā un viņaprāt neparastā vētra, kas 1306. gadā un 1317. gadā izcēlās Lietuvā, norāda uz klimata svārstībām reģionā²⁵⁴. „Prūsijas zemes hronika” 1323. gadā min neparasti bargu salu Livonijā, kurā izsala gandrīz visi augļu koki un gāja bojā daudzi Vācu ordeņa karaspēkā ietilpstošie kājnieki²⁵⁵. Rīgas annālēs savukārt liels sals, kurā nosala daudzi cilvēki un izsala labība, Livonijā minēts 1331. gadā²⁵⁶. Jaunākajā atskaņu hronikā izcelts neparasti lielais sals 1339. gada ziemā, kāds pēc autora rakstītā nebija vai simts gados piedzīvots un nogalināja daudzus cilvēkus²⁵⁷. Karagājiena laikā Žemaitijā daudzi vietējie iedzīvotāji tika atrasti aukstumā miruši; nosala arī četri Vācu ordeņa brāļi²⁵⁸. Saskaņā ar Hermani no Vartberges arī Livoniju piemeklēja tāda Eiropā samērā reti novērota parādība kā siseņu bara uzlidojums, kas 1357. gadā nopostīja visu zaļojošo augu valsti²⁵⁹. Jāpieņem, ka hronista minētais zirgu „nagu vājums” (*..fuit in equis maxima resolutio guusorum*) 1359. gadā norāda uz lopu saslimšanu²⁶⁰. Iespējams, uz klimata svārstībām norāda Hermaņa no Vartberges minētā siltā un nepastāvīgā ziema 1371. gadā²⁶¹.

Livonijā, tāpat kā lielākajā daļā Eiropas, 1315. gadā piedzīvotās neražas dēļ izraisījās bads, kas pēc laikabiedru teiktā prasīja daudz upuru. Kā raksta Bartolomejs Honeke, labības cenas pieauga, nabagi nevarēja atļauties to nopirkt un vairums no viņiem nomira badā. Bads esot bijis tik liels, ka cilvēki ēda mirušos un tika apēsti pat daudzi pakārtie noziedznieki. Hronists atstāsta arī dažus kanibālisma gadījumus ģimenes ietvaros, kas acīmredzot šokējuši sabiedrību un tāpēc spilgti saglabājušies laikabiedru atmiņā²⁶². Arī Hermanis no Vartberges, balstoties uz Jaunāko atskaņu hroniku²⁶³, atzīmē, ka 1315. gadā Livonijā bija „liels maizes labības trūkums un bads, tā ka bada dēļ cilvēki nogalināja savus bērnus, apēda no kapiem

²⁵³ Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*, 209. с.

²⁵⁴ Turpat, 164., 176. lpp.

²⁵⁵ Turpat, 179. lpp.

²⁵⁶ *Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300.-1500.*, Nr. 17, 20.lpp.; Šterns, I. Bads un mēris Livonijā, 39. lpp.

²⁵⁷ “*Tor stundt quam so ein frost, dat inn etlichen hundert jaren deszgeliken nicht gewesen was*”(*Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 7.)

²⁵⁸ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 7. Neparasto salu piemin arī Hermanis no Vartberges, iespējams, balstoties uz Jaunāko atskaņu hroniku (Dr. K. Höhlbaum. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik...*, S. XLIV) (*Hermani de Wartberge chronicon...* 77. lpp.)

²⁵⁹ *Hermani de Wartberge chronicon...* 89. lpp.

²⁶⁰ *Hermani de Wartberge chronicon...* 91.lpp. Ē. Mugurēvičs pieļauj, ka tā varētu būt bijusi neapkalta zirgu nagu apdrupšana, bet hronikas tulkojumos vācu, krievu un lietuviešu valodās tā ir interpretēta kā „pakavu nokrišana” (Mugurēvičs, Ē. Komentāri. *Hermani de Wartberge chronicon...* 222. lpp.). Šāds pieņēmums tomēr rosina jautājumu, kāpēc problēmas ar neapkalciem zirgiem pēkšņi masveidā radās tieši minētajā gadā.

²⁶¹ *Hermani de Wartberge chronicon...* 121.lpp.

²⁶² *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 1. -2.

²⁶³ *Hermani de Wartberge chronicon ...* 67. lpp.; Mugurēvičs, Ē. Komentāri. *Hermani de Wartberge chronicon...* 200. lpp.; Höhlbaum, K. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. XLIV

izraktus mirušo līkus un no karātavām noņemtus pakārtos vārīja un apēda”²⁶⁴. Šis bads minēts arī Daugavgrīvas annālēs²⁶⁵ un Lībekas annālēs²⁶⁶. „Jaunākā virsmestru hronika” piemin, ka bads Livonijā turpinājies trīs gadus un piemeklējis arī Lietuvu un Krievzemi²⁶⁷. Pēteris no Dusburgas badu kā neražas sekas savā hronikā nemin. Tomēr attiecīgā perioda aprakstā viņš trīs kontekstos piemin pārtiku un labību, kas, iespējams liecina uz šīs tēmas aktualitāti. Piemēram, 1314. gadā lietuviešu teritorijā, ienaidniekiem izlaupot divas Vācu ordeņa nometnes, karaspēkā sākās akūts pārtikas trūkums, kā dēļ karotāji ēda zirgus un zāli un daudzi nomira badā²⁶⁸. Iespējams, tieši bada dēļ vietējie iedzīvotāji uzbruka ordeņa nometnēm un karaspēks nespēja atjaunot pārtikas rezerves pa ceļam. 1315. gadā hronists savukārt uzsver, ka lietuvieši iznīcināja labību pie divām ordeņa pilīm Prūsijā²⁶⁹. Tas, ka labība tur tomēr bija, norāda, ka bads Prūsijā attiecīgajā sezonā nebija izmisīgs. Arī 1318. gada aprakstā Pēteris no Dusburgas min ar labībām piepildītas klētis divu lietuviešu piļu tuvumā²⁷⁰. Vahtre apgalvo, ka 1315. gada badam Livonijā, īpaši šīs teritorijas ziemeļos, bija vēl traģiskākas sekas, nekā citās tā piemeklētajās Eiropas daļās²⁷¹. Bada salīdzinājumam Livonijā un citās Eiropas zemēs trūkst sistemātisku izejas datu. Taču avoti ļauj secināt, ka tas bija liels trieciens šīs teritorijas iedzīvotājiem. To pamato Livonijas atrašanās salīdzinoši aukstā Eiropas klimata zonā.

Avoti norāda, ka neražas un badi īpaši smagi un bieži Livoniju piemeklēja 15. gadsimta sākumā kā visā šai laikā Eiropā valdošo lauksaimniecībai nelabvēlīgo klimatisko apstākļu sekas. Jāpieņem, ka šādu izejas datu ir radījis daudz lielākais saglabājošos 15. gadsimta avotu skaits vispār, salīdzinot ar 14. gadsimtu, īpaši – ar tā pirmo pusi. Trūkstot sistemātiskiem izejas datiem, nav iespējams salīdzināt 1315. gada un 15. gadsimta sākuma neražu izpausmes un smagumu. Taču avoti ļauj secināt, ka 15. gadsimta sākumā neražas atkārtojās ļoti bieži. Uz to norāda niecīgais labības eksporta apjoms no Livonijas 1400.-1415. gadu periodā, kā arī biežie labības izvešanas aizliegumi tieši 15. gadsimta sākumā²⁷². Piemēram, Livonijas pilsētas sanāksmē Pērnavā 1411. gada martā nolēma nepieļaut labības izvešanu no šīs teritorijas un lūdza Livonijas mestram nodrošināt, lai arī ordenis un Ozeles

²⁶⁴ „Anno 1315 fuit huius tempore caristia et fames in Livonia, quod homines pre fame filios proprios occiderunt ac cadavera mortuorum de sepulcris effodientes et suspensos de patibulo solventes coxerunt et comederunt” (Hermann de Wartberge chronicon ... 66. - 67. lpp.).

²⁶⁵ Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300.-1500. Nr. 10., 17.lpp.: „Tanta fames in terra Lyvonie, Ystonie ac terris adjacentibus fuit, scilicet quod matres filiis vescebantur.”

²⁶⁶ Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300.-1500., 17.lpp. Nr. 11.

²⁶⁷ Šterns, I. Bads un mēris Livonijā, 39. lpp.

²⁶⁸ Петр из Дусбурга. Хроника земли Прусской, 173. с.

²⁶⁹ Turpat, 174. lpp.

²⁷⁰ Turpat, 177. lpp.

²⁷¹ Вахтре, С. Младшая Ливонская рифмовая хроника... 14. с.

²⁷² Akten und Recesse der Livländische Standetage, Bd.1, Nr. 190; LUB, Bd 4, Nr. 1873; LUB, Bd. 5, Nr. 2132; LUB, Bd. 6, Nr. 25; Ahvenainen, J. Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter, S. 55., 73.

(Sāmsalas) - Vīkas bīskaps neeksportē labību²⁷³. Bads Livonijā konstatēts arī ap 1420. gadu – aptuveni tai pat laikā, kad tur plosījās mēris²⁷⁴. Arī 1433.- 1434. gadā, atkal aptuveni vienā laikā ar mēri un lopu sērgu šajā teritorijā plosījās bads²⁷⁵, kas avotos minēts vairākkārt. 1433. gada vasarā Livonijas mestrs sakarā ar slikto ražu pavēlēja Rēvelei aizliegt rudzu izvešanu²⁷⁶. Gada nogalē Rēveles komturs vēstulē Rēveles rātei ziņoja, ka pleskavieši aizlieguši izvest labību uz Livoniju sakarā ar šeit valdošo badu²⁷⁷. 1434. gada pavasarī Livonijas mestrs sūdzējās virsmestram par zemē valdošo badu un lūdza nesniegt nevienam atļauju pārkāpt aizliegumu un izvest atlikušās augstu vērtētās labības rezerves uz Prūsiju²⁷⁸. Vasarā Rīgas komturs vēstulē Livonijas mestram minēja bada izraisītās ciešanas, īpaši laukos²⁷⁹. Ar badu un cilvēku un lopu mēri 1434. gada rudenī Vācu ordenis un Prūsijas un Livonijas prelāti aizbīdināja savu nevēlēšanos maksāt nodevas Bāzeles koncila uzturēšanai²⁸⁰. Arī 1437. gadā Livonijas mestra aizliegums izvest labību liecina par badu²⁸¹. Šterns uzskata, ka neliela kuršu grupu sistemātiska pārceļošana uz Mēmeli (Klaipēdu) periodā no 1439. līdz 1445. gadam liecina par badu un īpaši smagām tā izpausmēm Kurzemē²⁸². Lai gan tas ir tikai minējums, kuram trūkst pierādījuma, ir pamats uzskatīt, ka Livoniju piemeklēja arī Eiropu 1439. gadā skārusī neraža un bads.

Avoti norāda, ka neražām un tām sekojošajam badam Livonijā 14. gadsimtā un 15. gadsimta sākumā bija smagas demogrāfiskās un saimnieciskās sekas. Tomēr trūkst izejas datu pat ļoti aptuvenai mirstības apmēru noteikšanai. Jaunākajā atskaņu hronikā sniegtie iedzīvotāju kanibālisma apraksti liek pieņemt, ka arī Livonijā, līdzīgi kā citviet Eiropā, zemnieki apēda sējai paredzētās graudu rezerves, kas krasi pasliktināja izdzīvojošo materiālo stāvokli. Ja pareizs ir Šterna pieņēmums, ka tieši bada dēļ kurši pārcēlās uz Mēmeli 1439.-1445. gadā, tas norādītu, ka Livonijā – līdzīgi kā citās Eiropas zemēs – bada piemeklētie zemnieki tiecās pārcelties uz pilsētām, tādējādi samazinot apdzīvotību un pārtikas ražotāju skaitu laukos. Tomēr šim pieņēmumam trūkst pamatojuma un Livonijā neražu ietekmi uz

²⁷³ *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1, Nr. 190; Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S.60.

²⁷⁴ LUB, Bd. 5, Nr. 2532, Nr. 2634; Leimus, I. Die spätmittelalterliche große Wirtschaftskrise... S.59.

²⁷⁵ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 55., 62.

²⁷⁶ "...sall dat korn ganz krengliken staen upp deme velde" (LUB, Bd. 8, Nr. 689)

²⁷⁷ LUB, Bd. 8, Nr. 744

²⁷⁸ "...God weis, das alhir zcu lande groesz gebrechen i san kornet und die armen lute deshalben groszen gecrechen, smacht, hunger und kummer leiden. Und die korn haben, die halden is uff tuerunge, das sie is usz desen lande mogen schiffen, das wir doch mit nichte, woe wirs keren kunnen, gestaten wollen" (LUB, Bd. 8, Nr. 797).

²⁷⁹ "... arme volk hir in dem lande leyder groen kummer lydet brodes halven, sunderliken bynnen in dem lande" (LUB, Bd. 8, Nr. 816).

²⁸⁰ LUB, Bd. 8, Nr. 859

²⁸¹ Šterns, I. Bads un mēris Livonijā, 40. lpp.

²⁸² Turpat.

saimnieciskajiem un ekonomiskajiem procesiem laukos noteica arī specifiskas vietējo apstākļu diktētas tendences, kas tiks aplūkotas šī darba pēdējā apakšnodaļā.

Mūsdienu zinātnes iespējas, aplūkojot iepriekšējos gadsimtus no laikmeta distances, ļauj izskaidrot 14. gadsimta dabas katastrofas. Laikabiedriem šādas likumsakarības nebija zināmas, tāpēc nav grūti iedomāties cilvēku apjukumu un bezcerību, īpaši salīdzinājumā ar vispārējo un augošo satraukumu par klimata izmaiņām mūsdienu sabiedrībā, kura ir informēta par tā cikliskajām svārstībām. Atskatoties uz dabas katastrofām vēlāk pēc saskaršanās ar tām sekojošiem pārbaudījumiem, laikabiedri tās nereti uztvēra kā zīmi par gaidāmām vēl lielākām nelaimēm, par postošāko no kurām tradicionāli un pamatoti tiek uzskatīts mēris.

1.1.3. Mēris – krīzes simbols un galvenais pārmaiņu faktors Rietumeiropā un tā ietekme Livonijā

Akūtie bada gadi grāva iedzīvotāju imunitāti un veicināja slimības²⁸³. 14. gadsimta sākumā aizsākās arvien intensīvāka cikliskā mijiedarbība starp badu un epidēmijām, kas veidoja apburto loku – bada novājinātiem cilvēkiem mazinājās noturība pret slimībām, savukārt epidēmijas samazināja iedzīvotāju skaitu, veicinot darbaspēka trūkumu. Tas savukārt kavēja pārtikas ražošanu un sekmēja jaunus badus²⁸⁴. Daudzviet pēc epidēmijas pārtikas ražošana uz laiku apstājās vispār²⁸⁵. Līdz ar to laikposmu pēc lielā bada Romano un Tenenti raksturo kā regulāras fizioloģiskas nelaimes laiku²⁸⁶, bet Beringers 1315. - 1322. gadu badu dēvē par „visu krīžu māti”²⁸⁷. Šis bads sagatavoja labvēlīgu fonu medicīniskai katastrofai, ko vēsturnieki izceļ kā vienu no centrālajiem, ja ne kā pašu svarīgāko 14. gadsimta notikumu, – mērim –, kas plosījās visā Eiropā 1347.-1350. gadā un pēc tam periodiski uzliesmoja līdz pat 17. gadsimtam.

Mēris ieradās Rietumeiropā no austrumiem caur Sicīliju 1347. gada oktobrī, pa tirdzniecības ceļiem virzoties tālāk kontinentā²⁸⁸ un tuvāko divu gadu laikā aptverot lielāko tā daļu²⁸⁹. 1348. gada janvārī mēris jau sasniedza Dženovu un Venēciju²⁹⁰. Pāri Andrijas jūrai 1348. gada janvārī tas ienāca Balkānos²⁹¹. Tālāk mēris virzījās cauri Ungārijai uz Austrijas dienvidiem un 1349. gada Lieldienās nonāca Vīnē, kur tas plosījās līdz rudenim²⁹². Savukārt,

²⁸³ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 108.; Grupe, G. *Umwelt und Bevölkerungsentwicklung im Mittelalter*, S. 29.; Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*, 132. с.

²⁸⁴ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 9.- 10.

²⁸⁵ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 283.

²⁸⁶ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 12.

²⁸⁷ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 108.

²⁸⁸ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 40., 43.

²⁸⁹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 281.

²⁹⁰ Turpat.

²⁹¹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 111.

²⁹² Schmörlzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 88.

virzoties uz rietumiem, epidēmija 1348. gadā smagi skāra Francijas Vidusjūras piekrasti²⁹³. Arī Spāniju 1348. gadā piemeklēja mēris, tās Atlantijas okeāna piekrasti skarot mazāk nekā zemes austrumu daļu²⁹⁴. Lai gan Portugāle visumā necieta īpaši smagi, mēris nopietni piemeklēja Koimbras pilsētu²⁹⁵. Virzoties ziemeļu virzienā, 1348. gada pavasarī mēris nonāca Aviņonā, kur tas plosījās vismaz līdz gada beigām. Vasaras sākumā epidēmija sasniedza Lionu, jūnijā nonākot Parīzē, kur mirstības kulminācija bija vērojama 1349. gada rudenī²⁹⁶. Flandrijā mēris nonāca 1349. gada rudenī²⁹⁷. 1348. gada jūnijā tas pāri Alpiem bija nonācis Bavārijā un līdz gada beigām bija sasniedzis Svētās Romas impērijas ziemeļus²⁹⁸. 1349. gadā epidēmija plosījās Svētās Romas impērijas zemēs un Anglijā²⁹⁹. No Anglijas ar kuģiem mēris 1349. gada maijā sasniedza Skandināviju³⁰⁰, sākumā skarot Norvēģiju, no turienes izplatoties Zviedrijā 1350. gadā³⁰¹. Caur Hanzas ostām tas ceļoja austrumu virzienā, nonākot krievu zemēs³⁰² – 1352. gadā Pleskavā³⁰³ un drīz pēc tam arī Novgorodā³⁰⁴ un Maskavā³⁰⁵.

Kantors mēri dēvē par lielāko bio-medicīnisko katastrofu Eiropas, varbūt pat pasaules vēsturē, kas salīdzināma ar kodolkatastrofu mūsdienās³⁰⁶. Bērns/ Lerner uzskata, ka – upuru skaita, izraisīto šausmu un postījumu ziņā – tas ir salīdzināms ar abiem 20. gadsimta pasaules kariem kopā ņemtiem³⁰⁷.

Līdzīgi kā attiecībā uz iedzīvotāju skaitu pirms mēra, arī jautājumā par upuru skaitu gan atsevišķās valstīs, gan Eiropā kopumā ir minēti atšķirīgi skaitļi, atkarībā no izmantotajiem izejas datiem un pētniecības metodēm.

Tiek uzskatīts, ka epidēmija vissmagāk skāra blīvāk apdzīvotās Eiropas zemes³⁰⁸ un pilsētas cieta vairāk nekā lauki³⁰⁹. Kantors uzskata, ka vidējais mirstības līmenis tajās bija 40%³¹⁰. Tomēr Romano un Tenenti, noraida uzskatu, ka lauku iedzīvotāji no epidēmijas cieta mazāk kā pilsētnieki. Viņi atzīmē, ka bads, kas daudzviet ne tikai gāja epidēmijai pa priekšu,

²⁹³ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 64.

²⁹⁴ Turpat, 113. - 115. lpp.

²⁹⁵ Turpat, 115. lpp. Pēc laikabiedru ziņām, kas tradicionāli ir pārspīlētas, Koimbrā nomira 90% iedzīvotāju.

²⁹⁶ Ziegler, p. *The Black Death*, p. 65., 67., 78.

²⁹⁷ Turpat, 78. lpp.

²⁹⁸ Turpat, 84. lpp.

²⁹⁹ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 32.

³⁰⁰ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 111.

³⁰¹ Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern des 14. Jahrhunderts. *Beiträge zur baltischen Geschichte*, Band 9. Hannover; Döhren: Verlag Harr v. Hirshheydt, 1980, S. 25.

³⁰² Ziegler, P. *The Black Death*, p. 43.

³⁰³ „Бысть моръ силенъ велми въ ПлесковѢ „ (Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов, 362.c.

³⁰⁴ „Того же лѣта бысть моръ силенъ в НовѣградѢ ” (Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов, 363.c.); Mugarēvičs, Ē. Komentāri. *Hermanns de Wartberge chronicon ...* 219.lpp.

³⁰⁵ Šterns, I. Bads un mēris Livonijā, 40.lpp.

³⁰⁶ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 6., 25.

³⁰⁷ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 380.

³⁰⁸ Mundy, J. H., Riesenbergs, P. *The Medieval Town*, p. 71.

³⁰⁹ Davies, N. *Europe: a History...* p. 411.

³¹⁰ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 21.

bet to pavadīja, veicināja lauku iedzīvotāju pieplūdumu pilsētā. Daudzi pilsētās mirušie bija nesen tur ieradušies un relatīvi sliktākos apstākļos dzīvojošie laucinieki³¹¹. Trūcīgāko un līdz ar to lielākā saspīestībā dzīvojošo un sliktāku uzturu lietojošo cilvēku vidū mirstība dabiski bija lielāka³¹² – 40 - 50% –, nekā bagātāko – ap 25%³¹³. Piemēram, vienīgais valdošais Eiropas monarhs, kas nomira pirmajā epidēmijā bija Kastīlijas karalis Alfonso XI (1311. – 1350.)³¹⁴. Neproporcioniāli liela mirstība bija arī garīdznieku vidū³¹⁵. Anglijā, piemēram, mērim par upuri krita aptuveni 45% draudžu priesteru un, balstoties uz 12 lielāko klosteru datiem – 44% mūku³¹⁶. Attiecībā uz klosteriem Eiropā kopumā ir minēta pat augstāka upuru proporcija – 60%³¹⁷. Svētās Romas impērijas zemēs bija īpaši liela garīdznieku mirstība – epidēmijā gāja bojā vismaz 35% augstākās garīdzniecības³¹⁸.

Atsevišķās pilsētās – Florencē, Vīnē un Aviņonā – un blīvi apdzīvotās teritorijās kā Toskāna, mirstība no mēra bija īpaši augsta³¹⁹. Analogija ar viduslaikiem visumā raksturīgo skaita pārspīlējumu citos kontekstos, kuros tas parasti liecina par autora vēlmi uzsvērt lielo daudzumu, ļauj secināt, ka upuru bija ārkārtīgi daudz. Piemēram, Bokačo apgalvo, ka Florencē, upuru bija 100 000³²⁰. Patiesībā pirms epidēmijas 1347. gadā pilsētā vispār bija dzīvojis tikai ap 90 000 cilvēku³²¹ no tiem mira aptuveni 45 000 - 65 000³²² – t.i. ap divām trešdaļām. Itālijā pilsētās mirstība sasniedza viduvēji 40% - 60% un zemē kopumā epidēmijā gāja bojā vismaz trešdaļa iedzīvotāju³²³.

Liela mirstība arī bija Aviņonā, kas līdz ap kūrijas pārceļšanos uz turieni bija kļuvusi par vienu no lielākajām Eiropas pilsētām. Zīglers uzskata par ticamu kāda domkunga rakstīto vēstulē adresātam Brigē, ka mirusi ir puse pilsētas iedzīvotāju. Saskaņā ar pāvesta kancelejas dokumentiem (Apustuliskās kameras ruļļiem) mērim par upuri krita 94 no 450 jeb 21% no kūrijas locekļiem³²⁴. Pāvests Klements VI (1342. - 1352.) mēri pārdzīvoja, noslēdzies vienatnē starp diviem lieliem uguns kuriem, kas pēc ārstu uzskatiem palīdzēja izvairīties no saslimšanas³²⁵. Zīglers uzskata par ticamām arī Sendenī (*St. Denis*) klostera hronista ziņas, ka

³¹¹ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 13.-14.

³¹² Bokačo, Dž. *Dekameroni*, 18.lpp.

³¹³ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 21.; Davies, N. *Europe: a History...* p. 411.

³¹⁴ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 114.

³¹⁵ Davies, N. *Europe: a History...* p. 411.

³¹⁶ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 228., 230.

³¹⁷ Jordan, W. *Europe in the High Middle Ages*, p. 297.

³¹⁸ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 85.

³¹⁹ Turpat, 116. lpp.

³²⁰ Bokačo, Dž. *Dekameroni*, 19. lpp.

³²¹ Davies, N. *Europe: a History...* p. 409.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 50.-51.

³²² Ziegler, P. *The Black Death*, p. 45., 52.

³²³ Turpat, 52., 61.- 62. lpp.

³²⁴ Turpat, 65.- 66. lpp.

³²⁵ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 298.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 67.

Parīzē mirusi ceturtdā daļa iedzīvotāju³²⁶. Kāds hronists rakstīja, ka mirstība pilsētā bijusi tik liela, ka bija gandrīz nepiespējami visus apglabāt³²⁷. Attiecībā uz viduvējo mirstības līmeni Francijā, aprēķini svārstās no 30%³²⁸ līdz pat trim ceturtdaļām³²⁹. Kantors uzskata, ka vissmagāk skartā Eiropas zeme – pēc Toskānas reģiona Itālijā – bija Anglija³³⁰. Daži hronisti apgalvo, ka epidēmiju šeit pārdzīvoja tikai viens no desmit iedzīvotājiem, citi – , ka mira trīs ceturtdaļas, vēl citi – ka četras piektdaļas. Vairums vēsturnieku Anglijā min vismaz 50% lielu mirstību³³¹. Vidējais mirstības līmenis tiek lēsts ap vienu trešdaļu, t.i. ap 1,4 miljoniem³³². Smagi cieta arī Vīne, kur mirstības aplēses svārstās starp trešdaļu un pusi³³³. Aprēķini par upuru proporciju Skandināvijā un Austrumeiropā svārstās starp pusi un trešdaļu³³⁴. Stefāns Ekdāls (*Stephan Ekhdahl*) uzskata, ka Norvēģijā mirstība sasniedza aptuveni trešdaļu iedzīvotāju³³⁵ savukārt daži autori min pat 70% augstu mirstību³³⁶. Francs Kurovskis (*Franz Kurowski*) domā, ka mēris 1350. gadā nogalināja 13 000 cilvēkus Dancigā, 4000 – Tornā, 8000 – Kēnigsbergā, Prūsijā paņemot arī 117 Vācu ordeņa brāļu dzīvības³³⁷. Zīglers atzīmē, ka visumā Svētās Romas impērijas zemes varētu būt cietušas mazāk nekā, piemēram, Francija vai Itālija³³⁸. Ahvenainens uzskata, ka Svētās Romas impērijas ziemeļu daļas pilsētās epidēmijas upuru proporcija bija aptuveni viena ceturtdā daļa iedzīvotāju, bet lielākajās Francijas un Anglijas pilsētās tā bija aptuveni viena trešdaļa³³⁹. Tomēr lielākās pilsētas cieta samērā smagi. Pēc Zīglera domām Hamburgā nomira starp pusi un divām trešdaļām iedzīvotāju, Brēmenē – trīs ceturtdaļas, bet Lībekā – viena ceturtdā daļa³⁴⁰. Lībekas hronikas autors Detmārs apgalvo, iespējams, ar šokētām laikabiedram raksturīgu pārspīlējumu, ka pilsētā 1350. gada 10. augustā no vienas vesperes līdz otrai nomiris 2500 cilvēku³⁴¹.

Eiropā kopumā, pēc Īva Renuāra (*Yves Renouard*) aprēķiniem mirstība svārstījās no vienas astotdaļas līdz divām trešdaļām, atšķirībā no vietas³⁴². Attiecībā uz vidējo mirstības rādītāju minējumi ir vēl atšķirīgāki nekā attiecībā uz atsevišķām zemēm. Kā vidējais upuru

³²⁶ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 78.

³²⁷ Turpat.

³²⁸ Бессмертный, Ю. Л. *Жизнь и смерть в средние века*, 138. - 139. с

³²⁹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 82.

³³⁰ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 8.

³³¹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 227.

³³² Davies, N. *Europe: a History...* 412. p.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 228. - 230.

³³³ Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 28.

³³⁴ Boissonade, P. *Life and Work in Medieval Europe*. London; New York: Routledge, 1998. p. 284.

³³⁵ Ekhdahl, S. Die Skandinavischen Königreiche zur Zeit Gediminas. In: Bumblauskas, A., Petrauskas, R. (Hg.) *Tarp istorijos ir Būtovės*. Vilnius: Aidai, 1999. S. 37. - 54.

³³⁶ Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215- 1378*, S. 19.

³³⁷ Kurowski, F. *Der Deutsche Orden. 800 Jahre Geschichte einer ritterlichen Gemeinschaft*. München: Herbig, 1997. S. 107.

³³⁸ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 86.

³³⁹ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 68.

³⁴⁰ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 86

³⁴¹ *Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300.-1500.*, Nr. 28., 32.-33. lpp.

³⁴² Ziegler, P. *The Black Death*, p. 82.

skaitis bieži ir minēti vairāk kā 20 miljoni³⁴³; Džordans min 25 miljonus³⁴⁴, bet Deiviss – aptuveni 30 miljonus³⁴⁵. Proporcioniāli aprēķini svārstās no 30% līdz 50%³⁴⁶, vairumam vēsturnieku vienojoties, ka visdrošākais minējums ir aptuveni trešā daļa Eiropas iedzīvotāju³⁴⁷.

Pēc 1347.- 1350. gada mēris Eiropā periodiski atkārtojās visā aplūkotajā periodā³⁴⁸ ar vidējo ciklu ik pa četriem gadiem³⁴⁹. Pēc nedaudz vairāk kā gadu desmita – 14. gadsimta sešdesmito gadu sākumā – lielai daļai Eiropas pāri vēlās jauns epidēmijas vilnis³⁵⁰. Tiek uzskatīts, ka šajā epidēmijā, piemēram, mira arī Zviedrijas karalis Ēriks XII (1356.-1359.)³⁵¹. Arī šī epidēmija bija postoša, bet nākamajām bija tendence kļūt progresīvi vājākām³⁵². Tomēr, lai gan nākamie slimības uzliesmojumi skaitliskā ziņā prasīja mazāk upuru, ilgtermiņā tie bija postošāki, jo selektīvi vairāk skāra jaunāku vecuma grupu³⁵³, iespējams tāpēc, ka pieaugušajiem iepriekšējās epidēmijās bija izstrādājusies imunitāte³⁵⁴. Daudzviet Eiropā, piemēram, Anglijā, mēris uzliesmoja arī 14. gadsimta sešdesmito gadu beigās un septiņdesmito gadu sākumā³⁵⁵. 14. gadsimta septiņdesmitajos gados Eiropai pāri vēlas jauns smags epidēmijas vilnis³⁵⁶. Astoņdesmito gadu sākumā postoša epidēmija, kas prasīja tūkstošiem upuru, ir fiksēta Vīnē un par tās smagumu liecina tas, ka 1381. gadā Vīnes Universitātē iestājās tikai 32 jauni studenti, salīdzinot ar 105 iepriekšējā gadā³⁵⁷. Starp turpmākajiem slimības uzliesmojumiem bija vērojami garāki intervāli un tiek uzskatīts, ka mirstība tajos pakāpeniski samazinājās³⁵⁸.

1390. gadu sākumā Eiropā atkal uzliesmoja mēris³⁵⁹. 1392. gadā Vācu ordeņa virsmestra vēstulē Kurzemes bīskapam atrodamas norādes par mēra nodarītiem lieliem zaudējumiem Samlandes provincei Prūsijā – mirstības un citu nelaimju dēļ province bija ļoti

³⁴³ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 7.- 8.

³⁴⁴ Jordan, W. *Europe in the High Middle Ages*, p. 297.

³⁴⁵ Davies, N. *Europe: a History...* p. 412.

³⁴⁶ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 8.

³⁴⁷ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 68.; Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 7.-8.; Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 25.; Huppert, G. *After the Black Death...* p. 11.; Epstein, S.R. *Freedom and Growth...* p. 39., 50.; Keil, G. *Seuchenzüge des Mittelalters*. In: Herrmann, B. (Hg.). *Mensch und Umwelt im Mittelalter*. Köln: Komet, 1985. S. 108., 111.

³⁴⁸ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 33.

³⁴⁹ Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7. - 18. gs)*. Promocijas darbs, 31. lpp.

³⁵⁰ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, S. 283.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 60., 76., 234.

³⁵¹ Pretite-Orton C.W. *A History of Europe 1198-1378*, p. 387.

³⁵² Ziegler, P. *The Black Death*, p. 234.

³⁵³ Grupe, G. *Umwelt und Bevölkerungsentwicklung im Mittelalter*, S. 30.; Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7. - 18. gs)*. Promocijas darbs. 31.lpp.

³⁵⁴ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, S. 283.

³⁵⁵ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 234.

³⁵⁶ Turpat, 86. lpp.

³⁵⁷ Schmörlzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 64.

³⁵⁸ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, S. 283.

³⁵⁹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 234.

izpostīta un novesta dziļā nabadzībā³⁶⁰. 1363.-1391. gadu periodā Eiropā kopumā pēc Prospera Buasonāda (*Prosper Boissonnade*) domām nomira 24 - 25 miljoni cilvēku, bet Krakovā gada laikā vien – ap 20 000 un Breslavā ap 30 000³⁶¹. Gadsimta beigās mēris atkal skāra Rietumeiropu, piemēram, izraisot paniku iepriekšējo epidēmiju smagi piemeklētās Vīnes iedzīvotāju vidū, liekot vairumam no viņiem 1399. gadā bēgt prom no pilsētas³⁶². Pēc Kurovska domām 1398. gadā Prūsijā no mēra nomira vairāk kā 80 Vācu ordeņa bruņinieku³⁶³. 1402. gadā epidēmija sasniedza arī Islandi³⁶⁴.

1410.-1411. gadā mēris izraisīja lielu mirstību studentu vidū Vīnes universitātē³⁶⁵. 1416. gadā epidēmija skāra Prūsiju. Par šī slimības viļņa plašo apjomu liecina norādes par Vācu ordeņa plānoto pasākumu atcelšanu tā dēļ. Piemēram, mēra dēļ Rīgas arhibīskapam Johanesam V (*Johannes von Wallenrode*, arī *von Wallenrodt*, 1393. – 1418.) bija jāatliek paredzētais ceļojums³⁶⁶, bet virsmestrs nevarēja ierasties uz tikšanos ar Lietuvas lielkunigaiti Vitautu. Tā kā šis fakts ir minēts ordeņa iekšējā korespondencē, vēstules autoram nav bijusi vajadzība epidēmijas apmērus pārspīlēt. Tāpēc nav pamata neticēt virsmestram, ka mirstība ir bijusi augsta³⁶⁷. Uz mēra plašo apjomu Prūsijā 1416. gadā norāda tas, ka 1416. gada maijā Olivās (*Oliva*) klosterī nomira Kulmas bīskaps Arnolds³⁶⁸, bet augustā – Rīgas arhibīskapa Johanesa V brāļa (vai māsas) dēls par Sāmlandes bīskapu ievēlētais Heinrihs (*Heinrich von Schaumberg*)³⁶⁹. 1420. gadā Prūsijā atkal plosījās epidēmija³⁷⁰. No mēra Mēmelē, piemēram, ap šo laiku nomira tirgotājs, kas Rēveles komtura uzdevumā bija devies uz Dancigu³⁷¹. 1417. gadā postoša epidēmija krievu zemēs minēta Novgorodas Pirmajā hronikā. Līdzīgi kā citi laikabiedri, hronists vēsta par tik lielu upuru skaitu ik dienu, ka nav spēts visus apbedīt³⁷². 1420. gadā minēta liela mirstība arī Pleskavā³⁷³. Ieskatu smagā mēra epidēmijā Romā 15. gadsimta divdesmito gadu beigās sniedz 1429. gada Vācu ordeņa virsprokurora vēstule,

³⁶⁰ LUB, Bd. 3, Nr. 1317 („*Sed quia permissione Divina terra nostra Sambia, unde praedicta civitas consuevit sustentari, propter mortalitates et alios sinistros eventus, adeo depressa est et depauperata*”)

³⁶¹ Boissonnade, P. *Life and Work in Medieval Europe*, p. 284.

³⁶² Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 105.

³⁶³ Kurowski, F. *Der Deutsche Orden...* S. 119.

³⁶⁴ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 33.

³⁶⁵ Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 65.

³⁶⁶ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 94.

³⁶⁷ LUB, Bd. 5, Nr. 2077: „*gar sere stirbet*”

³⁶⁸ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S.128.

³⁶⁹ Turpat, 129. lpp.

³⁷⁰ Ahvenainen, J. *Getreidehandel...* S. 60.

³⁷¹ LUB, Bd. 5, Nr. 2805

³⁷² „...едва успѣваху живици мертвых опрятывати²², на всякъ день умираху толко²³, яко не успѣваху погрѣбати их...” (*Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*, 408.с.)

³⁷³ Turpat, 412. lpp.

informējot, kuri kardināli, arhibīskapi un bīskapi tajā ir miruši³⁷⁴. 15. gadsimtā, salīdzinot ar 14. gadsimta otro pusi, epidēmijām Eiropā bija vājāka sinhronitāte³⁷⁵.

Minētie skaitļi balstās uz ļoti aptuvenām, bieži vien savstarpēji pretrunīgām aplēsēm, un ir drīzāk minējumi, nekā precīzi aprēķini³⁷⁶, bet tie visi norāda uz to, ka epidēmija laikabiedriem bija emocionāla un materiāla katastrofa. Kā piezīmē Zīglers, „lai gan liķu blīvums bija atšķirīgs, nāves dvaka bija pārklājusi visu Eiropu”³⁷⁷.

Tā klājās arī pāri Baltijas jūrai, caur Hanzas ostām sasniedzot šo reģionu 1350. gadā³⁷⁸. Par šo mēra vilni Livonijā ir saglabāties ļoti maz informācijas. Taču esošās liecības norāda, ka tas šo teritoriju tomēr skāra. Saskaņā ar Hermana no Vartberges hroniku, epidēmija piemeklēja Livoniju 1351. gadā. Pamatojoties uz hronista lakonisko ziņu, ka 1351. gadā bija ļoti liela mirstība³⁷⁹, var secināt, ka upuru bija daudz, vismaz salīdzinot ar mirstību ikdienā.

Lai iegūtu ticamus rādītājus par mirstības apmēriem Livonijā, trūkst pietiekami sistemātisku izejas datu. Attiecībā uz daudzām Eiropas vietām norādes par mirstības apmēru sniedz testamenti un novēlējumi reliģiskām institūcijām Jurgens Hartwigs (*Jurgen Hartwig*) ir novērojis, ka mēra laikā Štrālzundē, Vismārā un Lībekā pieauga testamentu skaits³⁸⁰. Piemēram, Parīzē deviņu mēnešu laikā 1348. gadā Senžermēnas Ekzeruā (*St. Germain l'Auxerrois*) baznīca Parīzē saņēma 40 reizes vairāk dāvinājumu nekā pirms tam³⁸¹. Mēra laikā un pēc tā strauji pieauga draudzes baznīcās dibināto vikāriju un kapellu skaits, kā arī pieauga ziedojumu labdarībai apjomi³⁸². Livonijas gadījumā nav gūstama informācija no šādiem avotiem, jo pieejamajos materiālos nav vērojams sistemātisks testamentu intensitātes pieaugums epidēmijas pirmā uzliesmojuma laikā.

Beninghofens savukārt, izmantojot vairākus citus avotus, ir nonācis pie secinājuma, ka Rīgā no mēra 1351. gadā mira vismaz viena ceturtdaļa iedzīvotāju³⁸³. Viņa aplēšu atskaites punkti tomēr nav neapstrīdami. Uz Rīgas rātes 1356. gada misīvu (izejošo rakstu kopiju) grāmatas pamata viņš secina, ka minētajā gadā Rīgā iedzīvotāju skaits nepārsniedza 5000³⁸⁴.

³⁷⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 88

³⁷⁵ Epstein, S.R. *Freedom and Growth...* S. 64.

³⁷⁶ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 230.

³⁷⁷ Turpat.

³⁷⁸ Davies, N. *Europe: a History...* p. 411.

³⁷⁹ „Anno 1351 fuit maxima mortalitas” (*Hermani de Wartberge chronicon...* 89. lpp.).

³⁸⁰ Hartwig, J. Judenverfolgungen in den Hansestädten des Südwestlichen Östseeraums zur Zeit des Schwarzen Todes. *Hansische Geschichtsblätter*, Nr. 113, Köln; Weimar; Wien: Bohlau Verlag. S. 43.

³⁸¹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 78.

³⁸² Turpat, 265.-268. lpp.

³⁸³ Benninghoven, F. *Rīgas Entstehung und der Frühansische Kaufman*, S. 100.

³⁸⁴ Minētajā avotā norādīts, ka svētku dienās Rīgas baznīcas apmeklēja 4000 cilvēku. Pieskaitot slimniekus, mazus bērņus un citus iedzīvotājus, kas dievkalpojums nevarēja apmeklēt un tai pat laikā ņemot vērā, ka rāte iedzīvotāju skaitu visticamāk būtu pārspīlējusi, nevis samazinājusi, Beninghofens secina, ka pilsētā 1356. gadā bija 4000-5000 iedzīvotāju (Benninghoven, F. *Rīgas Entstehung und der Frühansische Kaufman*, S. 99.)

Pirms epidēmijas viņaprāt pilsētā dzīvoja 6000 - 7200 cilvēku³⁸⁵. Salīdzinoši nelielo iedzīvotāju skaitu 1356. gadā viņš skaidro ar mēri pašā Rīgā un apsīkušo vāciešu pieplūdumu no lejasvācu pilsētām sakarā ar epidēmiju tajās³⁸⁶. Tomēr jāņem vērā Romano un Tenenti minēto argumentu pret upuru skaitu aprēķināšanas metodi pilsētā, balstoties uz starpību starp iedzīvotāju skaitu pirms un pēc epidēmijas, jo bada apstākļos pirms epidēmijas pilsētā mēdza ieplūst daudz laucinieku³⁸⁷. Ticams, lai gan ne neapstrīdams ir Beninghofena pieņēmums, ka Rīgas ķemerejas reģistrā 1351. gadā vērojama lielais kritums izdevumiem darījumam ar nekustamo īpašumu, vikāriju dibināšanai³⁸⁸, kalpotāju algošanai, viesu uzņemšanai un militāriem mērķiem ir skaidrojams ar epidēmiju, līdzīgi kā šajā avotā tajā pat gadā atzīmētais lielais pieaugums nekonkretizētiem mērķiem. Viņaprāt tie varētu būt bijuši izdevumi epidēmijas apkarošanas pasākumiem un mirušo apglabāšanai³⁸⁹.

Sabiedrisko aktivitāšu apsīkums epidēmijas laikā ir loģiska parādība, iedzīvotājiem tiecoties izvairīties no masu pasākumiem un pēc iespējas pamatot pilsētu. Bēgšana no inficētās zonas bija vienīgā aizsardzība pret saslimšanu, kam ārsti patiešām kaut cik ticēja³⁹⁰. Piemēram, Parīzes rāte norādījumos, kā iedzīvotājiem rīkoties mēra laikā, ieteica ātri pamest pilsētu un ilgi neatgriezties (*Cito longe fugas et tarde redeas*)³⁹¹. Rietumeiropas zemēs mēris bieži izraisīja plašu emigrāciju no pilsētām³⁹². Livonijas mestra vēstule virsmestram un Rīgas rātes vēstule virsmestram 1420. gadā, kurās ziņots par iedzīvotāju bēgšanu no pilsētām epidēmijas laikā, liecina, ka arī šeit iedzīvotāji mēra laikā tiecās pamest pilsētas³⁹³. Publisko aktivitāšu kritums tātad nepamato augstu mirstību.

Ticamāks ir Beninghofena pamatojums lielajai mirstībai 1351. gadā ar krasajām izmaiņām Rīgas rātes sastāvā desmit gadus pirms un pēc mēra. Autors ir atklājis, ka pēc 1351. gada no iepriekš minētajiem rātskungiem vēlreiz avotos fiksēti ir tikai astoņi vārdi, 16 iepriekšējo vārdi pēc šī gadskaitļa no avotiem izzūd, bet 17 parādās no jauna³⁹⁴. Proporcioniāli lielo mirstību izskaidrotu arī salīdzinoši lielais iedzīvotāju blīvums pilsētā – iekšpus mūriem

³⁸⁵ Šādu hipotēzi Beninghofens balsta uz Rīgas parādu grāmatas datiem un uz 16. gadsimta Lielās ģildes locekļu saraksta pamata izdarītu pieņēmumu, ka lielie tirgotāji veidoja 10% no pilsētas iedzīvotājiem. (Benninghoven, F. *Rīgas Entstehung und der Frühansische Kaufman*, S. 100.)

³⁸⁶ Benninghoven, F. *Rīgas Entstehung und der Frühansische Kaufman*, S. 99. Kā atzīmē autors, Rīgā, tāpat kā citās Eiropas viduslaiku pilsētās, iedzīvotāju skaits bija atkarīgs no pieplūduma no ārpusēs.

³⁸⁷ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 13. -14.

³⁸⁸ Tas būtu pretrunā ar citās Rietumu kristīgajās zemēs novēroto ziedojumu pieaugumu reliģiskiem mērķiem epidēmijas laikā.

³⁸⁹ Benninghoven, F. *Rīgas Entstehung und der Frühansische Kaufman*, S. 99.

³⁹⁰ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 131.

³⁹¹ Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*, S. 21.

³⁹² Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 76.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 83.

³⁹³ LUB, Bd. 5, Nr. 2515 („...das volk faste us allen steten, so wol von Darpte, von Revale, als van Rige, un dus allen jegenotten vor den todt gefluhen ist...”), Nr. 2516 („... de lude wiide und in allen enden gestrouwet sin, en islik dar he sik icht vorbergen moge...”)

³⁹⁴ Benninghoven, F. *Rīgas Entstehung und der Frühansische Kaufman*, S. 99.- 100.

tās teritorija bija tikai 28 hektāri, kamēr, piemēram, Hamburgā līdzīgs iedzīvotāju skaits mitinājās 90, bet Frankfurtē 128 hektāros³⁹⁵. Tomēr, kā minēts, Livonijā, tāpat kā citviet iedzīvotāji mēra uzliesmojumu brīžos tiecās no pilsētas bēgt, savukārt bada apstākļos lauku iedzīvotājiem bija tendence migrēt uz pilsētām, tāpēc minētie dati nav korekts apdzīvotības blīvuma rādītājs epidēmijas laikā. Badam un epidēmijām aplūkojamajā periodā savstarpēji mijiedarbojoties, jāņem vērā lielas savstarpējas migrācijas starp pilsētu un laukiem varbūtība, kas apgrūtina nedaudzo esošo skaitlisko datu interpretāciju. Taču, lai gan Benighofena minētie aprēķini nav neapstrīdami, nav iemesla apšaubīt viņa pieņēmumu, ka Rīgā epidēmija prasīja proporcionāli daudz upuru. Proportcionāli un skaitliski lielāka mirstība pilsētās nekā laukos bija visai Eiropai kopīga iezīme un epidēmiju īpatnība vispār. Zariņa pieņem, ka par epidēmiju Rīgā liecina arī paaugstināts pusaudžu kapu īpatsvars 13. -18. gadsimta mūku apbedījuma vietā Doma kapsētā, norādot uz nepilngadīgu mūku strauju mirstību, lai gan plašais kapu datējums neļauj noteikt precīzākas hronoloģiskās robežas un attiecināt apbedījumus uz konkrētu mēra uzliesmojumu un uz 14. gadsimtu vispār³⁹⁶.

Tomēr apstākļi, ka mēris nav pieminēts citos tā laika avotos, kā arī iepriekš minētais vēsturnieku secinājums, ka blīvāk apdzīvotajās zemēs mirstības īpatsvars bija augstāks, norāda uz to, ka Livonijā epidēmija, lai gan, iespējams, proporcionāli biedējoša, sevišķi pilsētās, visumā neizvērsās katastrofālos skaitliskos apmēros. Arī Šterns pauž pārliecību, ka 1351. gada mēra epidēmija nav bijusi īpaši smaga³⁹⁷. Livonijā apdzīvotība ārpus pilsētām nebija tik blīva, lai upuru būtu šokējoši daudz. Arī Zeibts atzīmē, ka Austrumeiropā un arī Skandināvijā, kur iedzīvotāju skaits pieauga lēnām, mēris neatstāja tik smagas pēdas, kā Rietumeiropā, un iedzīvotāju skaits pēc epidēmijas atkal drīz sāka augt³⁹⁸. Apsverams ir arī Zīglera secinājums, ka nāvējošākā šīs infekcijas paveida – plaušu mēra – baktērijām bija grūti izdzīvot aukstā klimatā³⁹⁹. Zīmīgs ir arī teksta apjoms, ko mērim hronikā atvēl Hermanis no Wartberges, salīdzinot ar bada aprakstu. Badam ir veltīts astoņas reizes lielāks teksta apjoms nekā mērim⁴⁰⁰. Uzturēdamies Livonijā vismaz no 1364. gada (bet, domājams, ne ātrāk kā no 1358. gada)⁴⁰¹, un darbu uzrakstīdams pēc 1378. gada,⁴⁰² autors abu notikumu aprakstā

³⁹⁵ Turpat, 100. lpp.

³⁹⁶ Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7. - 18. gs). Promocijas darbs*, 140. lpp.

³⁹⁷ Šterns, I. Bads un mēris Livonijā, 40. lpp. Autore tomēr pilnībā atturas piekrist Šterna argumentam, ka 1351. gada epidēmijas ne pārāk smagās sekas pamato tikai tas, ka tā nav tuvāk aprakstīta nevienā hronikā. Pirmkārt, Livonijā šajā periodā ir tapusi tikai viena laikabiedra rakstīta hronika. Rusovs, piemēram, nepiemin, arī turpmākās epidēmijas aplūkojamajā laikposmā. Citu zemju hronistiem savukārt uz savā apkārtnē valdošā posta fona, iespējams, tiešām vieglākā mirstība Livonijā varētu būt šķitusi mazāk aktuāla.

³⁹⁸ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 306.

³⁹⁹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 116.

⁴⁰⁰ *Hermani de Wartberge chronicon...* 67., 89. lpp.

⁴⁰¹ Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. *Hermani de Wartberge chronicon ...* 7., 9. lpp.

⁴⁰² Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. *Hermani de Wartberge chronicon ...* 10., 30. lpp.; Zeids, T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... 79.lpp.

balstījās uz rakstītiem un mutiskiem avotiem. Lai gan bada aprakstam viņam bija pieejama plaša informācija Jaunākajā atskaņu hronikā⁴⁰³, skaitliski šokējoša mirstība no mēra arī, domājams, būtu atstājusi spilgtus aculiecinieku nostāstus un aprakstus, kas būtu pievērsuši hronista uzmanību, līdzīgi kā Bartolomejam Honekem, kurš rakstīja savu hroniku aptuveni 20 gadus pēc attiecīgajiem notikumiem⁴⁰⁴, aculiecinieku nostāsti par 1315. gada badu, bija radījuši emocionālu sabiedrību dziļi satricinoša notikuma iespaidu.

Turpmākajos gados avoti ļauj nepārprotami fiksēt divus postošus epidēmijas uzliesmojumus Livonijā – 1378. un 1420. gadā. 14. gadsimta septiņdesmito gadu beigās epidēmijas vilnis smagi piemeklēja Eiropu un 1378. gadā nopietni skāra arī Livoniju⁴⁰⁵. Iespējams, ka tas vispostošāk (un varbūt pat tikai) skāra Livonijas ziemeļu daļu. Šo dokumentos nepārprotami fiskēto epidēmijas uzliesmojumu Šterns rakstā „Bads un mēris viduslaiku Latvijā” nepiemin⁴⁰⁶. Saskaņā ar Detmāra no Lībekas hroniku 1378. gadā mēra epidēmija smagi piemeklēja Tērbatas bīskapiju. Viņa skatījumā tur dzīvs palicis tikai katrs sestais cilvēks⁴⁰⁷. Arī Lībekas annāles uzsver lielo upuru skaitu Livonijas laukos un pilsētās⁴⁰⁸. Mēris minēts Vācu ordeņa Livonijas mestra vēstulē pāvestam Urbanam VI (1378.-1389.), atbildot uz viņa rīkojumu sagūstīt antipāvesta Klementa VII (1378.-1394.) iecelto Tērbatas bīskapu Albertu Hehtu (*Albert Hecht*). Mestrs aizbildinājās, ka bīskaps Alberts slēgs savienību ar krieviem un tie izpostīs zemi, kura jau tā ir sērgas izraisītās mirstības neizsakāmi smagi piemeklēta tā, ka tikko katrs desmitais cilvēks ir dzīvs palicis, bet līdz krieviem mēris vēl nav nonācis⁴⁰⁹. Ņemot vērā kontekstu, jāsecina, ka mestrs epidēmiju izmanto kā ieganstu, lai nepildītu pāvesta rīkojumu. Tas izskaidro viņa minēto lielo mirstības proporciju, kura, salīdzinot ar citos mēra uzliesmojumos mirušo iedzīvotāju proporciju citās Eiropas zemēs, un pat ar hronista Detmāra minētajām nereāli lielajām mirstības aplēsēm, vērtējama kā pārspilējums. „Tikko katrs desmitais”, liekas, attiecīgajā laikmetā bija iecienīta frāze, lai apzīmētu lielus upurus. To, piemēram, lieto arī laikabiedri, aprakstot epidēmijas zaudējumus Anglijā⁴¹⁰. Zīmīgi, ka ar šo epidēmiju beidzas Hermaņa no Vartberges hronika. Lai gan autors to pārdzīvoja, rodas jautājums: vai hronikas beigšanās mēra uzliesmojuma gadā ir sakritība, vai arī viņš to uzskatīja par robežšķirtni?

⁴⁰³ Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. *Hermanni de Wartberge chronicon ...* 10.-12. lpp.

⁴⁰⁴ Höhlbaum, K. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. XVIII

⁴⁰⁵ Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 138.-139.lpp

⁴⁰⁶ Šterns, I. Bads un mēris Livonijā, 38. - 41. lpp.

⁴⁰⁷ *Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300.-1500.*, Nr. 38., 40.lpp.: „...kume de seeste minsche blef levendich“; Zeids, T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti...* 82.lpp.

⁴⁰⁸ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 92.lpp.

⁴⁰⁹ LUB, Bd. 3, Nr. 1140: „...per mortalitatem ac pestilentiam graviter adeo est desolata et destructa, quod vix decimus homo superstes remansit, quae tamen nondum ad praelibatos scismaticos Ruthenos pervenit“.

⁴¹⁰ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 227.

Ņemot vērā Samlandes tuvumu Livonijai, jāpieņem, ka epidēmija, par kuras plosīšanos šajā teritorijā rakstīja Vācu ordeņa virsmestrs minētajā 1392. gada vēstulē, visticamāk bija skārusi arī Livoniju. Tomēr nav norāžu, kurā gadā tas būtu varējis notikt. Iespējams, tā ir bijusi tā pati 1378. gada epidēmija.

Rīgas rātes vēstule savam sūtnim Romā, kas pēc Fridriha Bunges (*Friedrich Georg von Bunge*) domām datējama ap 1400. gadu, norāda uz Livonijai Dieva uzsūtītu sērgu, kas izraisījusi lielu mirstību⁴¹¹. Mirstības hronoloģiskās robežas nav minētas. Tā kā mēris līdzās citiem Livonijas un īpaši Rīgas apdraudējumiem, kā piemēram, tam, ka Rīga atrodas kristietībai pievērstas tautas vidū, pagānu un krievu ielenkumā, ka tauta ir maza un iztikšana šeit ir grūta⁴¹², ir minēts kā retorikas ierocis, lai panāktu pāvesta piekrišanu pilsētas strīda ar Rīgas kapitulu izšķiršanai pašā Livonijā, no vienas puses tā būtu varējusi būt tā pati 1378. gada epidēmija. No otras puses, vēsturiskās atmiņas īsums un 1398. gadā mēra piemeklētās Prūsijas tuvums Livonijai ļauj izdarīt pieņēmumu, ka 14. gadsimta beigās Livoniju, iespējams, atkal skāra epidēmija, taču citos avotos tā nav minēta; līdz ar to šo pieņēmumu nav iespējams pārbaudīt. Ar ieceri izmantot salīdzinoši bagātās Lježas (*Lüttich*, mūsdienu Beļģijā) arhibīskapijas līdzekļus izpostītās Rīgas arhibīskapijas atjaunošanai Rīgas arhibīskaps Johanness V 1418. gadā pamatoja vēlmi vienlaicīgi pārvaldīt abas šīs diecēzes⁴¹³. Iespējams biežās epidēmijas, līdzās kariem un neražām bija viens no šīs teritorijas izpostītājiem.

1420. gadā Livoniju piemeklēja epidēmija, kas šai laikā piemeklēja arī Prūsiju⁴¹⁴. Salīdzinot ar iepriekšējiem mēra uzliesmojumiem, par to ir saglabāties vairāk avotu, kuros uzsvēta augstā mirstība. Saskaņā ar Rufus (*Rufus*) hroniku, epidēmija, kas plosījās arī visā Francijā, Spānijā un Anglijā, 1420. gadā nonāca vācu zemēs. Tā izpostīja lielās pilsētas Reinas ielejā, tālāk caur Vestfāleni, Hesseni, Tīringeni un Saksiju nonāca piekrastes pilsētās, kur gāja bojā daudz cilvēku. Tālāk epidēmija devās uz Prūsiju un Livoniju, kur arī prasīja daudz upuru. Fellinas (Vīlandes) pilī vien Livonijā nomiruši 36 Vācu ordeņa brāļi. Arī Rīgā, Tērbatā un Rēvelē pēc hronista teiktā ir nomiris „neskaitāmi daudz cilvēku” (*populus innumerus decessit*).⁴¹⁵ 1420. gadā Livonijas mestra vēstulē virsmestram minēta sērgas izraisīta „neapraktāmi liela” mirstība Livonijā⁴¹⁶. 1420. gada beigās citā, jau minētā vēstulē virsmestram Livonijas mestrs raksta, ka visās Livonijas vietās ir neizmērojami liela

⁴¹¹ LUB, Bd. 4, Nr. 1527: „... und van Godes plage, dat de lude sterven in disseme lande..”

⁴¹² LUB, Bd. 4, Nr. 1527

⁴¹³ LUB, Bd. 5, Nr. 2231; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 127.

⁴¹⁴ Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 138. - 139. lpp.

⁴¹⁵ *Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300.-1500*, Nr. 49, 50.-51. lpp.; Zeids, T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti...* 82. lpp.

⁴¹⁶ LUB, Bd. 5, Nr. 2508 („... die pestilentie so gar gros in Liefland regneret, da wir das Gote von hemmele nummer zu vullen klagen, noch euwirn gnaden schreiben können.”)

mirstība⁴¹⁷. Tajā pat laikā virsmestram līdzīgi par epidēmiju rakstīja arī Rīgas rāte, ziņojot par lielu mirstību un pilsētnieku bēgšanu uz laukiem⁴¹⁸. 1421. gada 2. marta vēstulē Livonijas mestrs lūdza virsmestram steidzīgi nosūtīt uz Livoniju jaunus ordeņa brāļus⁴¹⁹. Ir pamats izdarīt pieņēmumu, ka liela daļa Livonijā esošo ordeņa brāļu bija epidēmijā nomiruši. 1421. gada 15. marta vēstulē Livonijas mestrs atteica virsmestram viņa lūgto finansiālo palīdzību, aizbildinoties ar to, ka visos novados ir nomiris ļoti daudz cilvēku, zeme ir iztukšota un nav pat, kas novāc ražu⁴²⁰. Šis avots līdz ar to norāda arī uz bada un mēra savstarpējo mijiedarbību. 1422. gada 6. septembrī Livonijas mestrs ziņoja virsmestram par ordeņa Livonijas atzara, Rīgas arhibīskapa un Tērbatas bīskapa nespēju palīdzēt ordenim Prūsijā karā pret poļiem un lietuviešiem, uzsverot, ka Livonijas zeme ir ļoti iztukšota un smagi cietusi no bada un mēra⁴²¹. Abās pēdējās vēstulēs to konteksta dēļ būtu pamats saskatīt pārspīlējumu, taču citi minētie avoti apstiprina tajās uzsvērtos lielās mirstības faktus.

Iespējams, epidēmija, par kuras plosīšanos Romā rakstīja Vācu ordeņa ģenerālprokurators 1429. gadā⁴²², 1430. vai 1431. gada sākumā skāra arī Livoniju, uz ko norāda Vācu ordeņa Jervas (*Jerwen*) fogta vēstulē virsmestram 1431. gada 6. aprīlī teiktais, ka pašlaik zemē viss ir kārtībā, taču daļa vietvalžu un ordeņa brāļu ir nomiruši⁴²³. Vienā avotā – jau minētajā Vācu ordeņa un Livonijas un Prūsijas prelātu lūgumā Bāzeles koncilam atbrīvot viņus no nodevas koncila uzturēšanai līdzās badam minēts jau trīs gadus novērotais cilvēku un lopu mēris⁴²⁴, kas līdz ar to varētu būt piemēklējis Livoniju aptuveni minētajā laikā. Tomēr šī vēstule, ņemot vērā tās mērķi – pārliecināt koncilu par Livonijas postu un nespēju samaksāt nodevas – varētu būt faktu pārspīlējums un līdz ar to nav viennozīmīgs pierādījums mēra epidēmijai.

Iespējams, ka 15. gadsimta sākumā salīdzinoši lielāks par mēri – līdzīgi kā par badu – liecinošo avotu skaits izskaidrojams ar lielāku saglabājušos šī perioda liecību apjomu vispār. Autores rīcībā esošās liecības ļauj secināt, ka 1351. gada epidēmija Livonijā bija salīdzinoši viegla, daudz smagāka tā bija 1378.-1379. gadā, bet 1420. gada mēra uzliesmojums šajā darbā aplūkotajā periodā skāra Livoniju vissmagāk. Tā ietekmi pastiprināja arī apstākļi, ka tas Livoniju piemēklēja vairāk vai mazāk vienlaicīgi ar badu⁴²⁵. Minētie fakti ļauj secināt, ka

⁴¹⁷ LUB, Bd. 5, Nr. 2515 („So ist leder die sterbunge an allen enden desser lande so gross und unmesig in allen winkeln, das wir das kumme zu vullen beclagen können”).

⁴¹⁸ LUB, Bd. 5, Nr. 2516

⁴¹⁹ LUB, Bd. 5, Nr. 2580

⁴²⁰ LUB, Bd. 5, Nr. 2532

⁴²¹ LUB, Bd. 5, Nr. 2634: „Dar zu so ist unsir land zu Liefland also sere vorwustet und vorellendet von hungere und vor pestilentie, das Got weis und sich dor obir irbarmen musse”.

⁴²² LUB, Bd. 8, Nr. 88

⁴²³ LUB, Bd. 8, Nr. 424

⁴²⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 859

⁴²⁵ LUB, Bd. 5, Nr. 2532, Nr. 2634

Livonijā līdzīgi kā pārējās Eiropas zemēs mēris⁴²⁶ periodiski atkārtojās visā aplūkojamajā periodā⁴²⁷, prasot daudz upuru.

Mēris ar šokējošo mirstības apjomu, neizskaidrojamajiem cēloņiem un cilvēku bezpalīdzību Rietumeiropā vērtējams kā krīzes apziņu būtiski ietekmējošs faktors. Par to liecina laikabiedru reakcija.

Uz to, cik satriekti bija epidēmijas aculiecinieki, norāda vairumā avotu minētais neticami augstais mirstības rādītājs⁴²⁸. Laikabiedri savu reakciju uz epidēmiju rakstiski puda līdzīgā veidā⁴²⁹. Hronisti stāsta par pamestām mājām, vienatnē nomirt atstātiem slimniekiem, mirušo steidzīgu aprakšanu masu kapos, laukos nenovākto ražu, bez uzraudzības klīstošiem lopiem⁴³⁰. Piemēram, pazīstamākā ar mēri saistītā avota – „Dekameronā” – autors Bokačo par epidēmiju Florencē rakstīja: „... sērgas stipruma dēļ pilsētā dienu un nakti mirušo skaits bija tik liels, ka šausmas pārņēma, par to dzirdot, kur nu vēl redzot. [...] Daudziem gals pienāca uz ielas kā dienā, tā naktī, daudzi gan nomira mājās, bet kaimiņi uzzināja par viņu nāvi tikai no trūdošo liķu smakas. Lai nu šā vai tā, visas malu malas bija pilnas mirušo. [...] tolaik par mirušu cilvēku rūpējās tikpat maz kā tagad par nosprāgušu kazu ...”⁴³¹.

Mēra tūlītējās psiholoģiskās sekas bija bailes, uzskata Kēnigsbergers⁴³². Kā atzīmē Bērns/ Lerner, katastrofa bija tik biedējoša, ka daudziem tā likās kā pasaules gala sākums⁴³³. Nedaudz piezemētākā Zīglera skatījumā laikabiedriem likās, ka ir pienācis ja ne pasaules gals, tad vismaz līdzšinējās kārtības beigas⁴³⁴. Kāds florencietis, piemēram, mēri dēvēja par „cilvēces iznīcināšanu”⁴³⁵.

Lai iegūtu pilnīgāku priekšstatu par laikabiedru izjūtām, jāņem vērā klimata izmaiņu izraisītās nelaimes, kas piemeklēja viņus pirms mēra. Reakcija uz šīm dabas un medicīniskajām katastrofām jāskata kompleksi, gan tāpēc, ka tās savstarpēji mijiedarbojās un bieži notika vienlaicīgi, gan arī tāpēc, ka bads ievadīja masveida nāvi izraisīto un laikabiedru zināšanu ietvarā neizskaidrojamo norišu virkni aplūkotajā laikmetā. Jaunākie pētījumi piedāvā niansētāku skatījumu uz mēra sekām – pirmsākumi vairākiem fenomeniem, kas iepriekš tika

⁴²⁶ Tā kā avoti nespecificē masu mirstības medicīniskos parametrus, dažos avotos minētais tās iemesls varētu būt bijusi arī kāda cita epidēmija.

⁴²⁷ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 92. lpp.

⁴²⁸ Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 28

⁴²⁹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 110.

⁴³⁰ Turpat, 51. lpp.

⁴³¹ Bokačo, Dž. *Dekameroni*. Rīga: Zvaigzne, 1980. 17.-18.lpp.

⁴³² Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 283.

⁴³³ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 379.

⁴³⁴ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 79.

⁴³⁵ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 9.

saistīti ar epidēmiju, ir atklāti jau 14. gadsimta pirmajā pusē un tagad tiek skaidroti ar reakciju uz badu, kura ietekmi mēris tālāk pastiprināja⁴³⁶.

Iedzīvotāju reakcija uz dabas katastrofām un epidēmijām ir jāskata arī viduslaikos valdošā teocentriskā pasaules uzskata kontekstā. Šie apsvērumi ļauj uzskatīt mēri kā vienu no krīzes apziņas stūrakmeņiem kristīgajā sabiedrībā. Tas dara saprotamu, ka laikabiedriem praktiski vienīgais piedzīvotā izskaidrojums bija Dieva dusmas un sods par cilvēku grēkiem⁴³⁷. Reti kurš attiecīgā laika autors atturas to atzīmēt⁴³⁸. Piemēram, pāvests Klements VI savā bullā 1348. gadā mēri dēvēja par „sērgu, ar ko Dievs ir piemeklējis kristīgos cilvēkus”⁴³⁹. Zviedrijas karalis Magnuss IV (1319.-1364.) 1350. gadā rīkojumā tautai rakstīja, ka Dievs par cilvēka grēkiem ir uzsūtījis pasaulei šo lielo sodu ar pēkšņo nāvi⁴⁴⁰. Lai mazinātu Dieva dusmas, viņš pavēlēja tautai piektdienās pārtikt tikai no maizes un ūdens un basām kājām doties procesijās ap draudzes baznīcām, nesot svētās relikvijas⁴⁴¹.

Dabas un medicīnisko katastrofu uztveršana kā sodu par grēkiem saasināja grēcīguma apziņu Rietumu kristīgajā sabiedrībā⁴⁴². Mēris aktualizēja vainas apziņas kultivēšanas procesu, kas bija sācies klosteros jau ilgi pirms mēra un pakāpeniski aptvēra arvien plašākas masas Rietumeiropā⁴⁴³. Akūtā sava grēcīguma apziņa liecina par arvien sāpīgāku līdzsvara zudumu starp dažādiem laicīgās un reliģiskās dzīves aspektiem laikabiedru pasaules uztverē.

Bailēm sekoja histērija⁴⁴⁴. Sava publiskuma un plašā mēroga dēļ visuzskatāmākā laikabiedru histēriskās reakcijas forma, kurā saplūda epidēmijas saasinātā grēcīguma apziņa un histēriskas bailes, bija t.s. flagelantu kustība jeb “Krusta brālība”, kā tā tika nosaukta 1348. gadā⁴⁴⁵. Kristiešu grupas, kas sevi publiski šaustīja, paužot grēku nožēlu, bija tradicionāli radušās Austrumeiropā un Rietumeiropā izplatītas arī agrāk⁴⁴⁶. Piemēram, jau 1261. gadā Vīnes iedzīvotāji šādā veidā centās mīkstināt Dieva sodu. Arī bads 14. gadsimta sākumā jau bija izraisījis šādu reakciju⁴⁴⁷. Epidēmijas kulminācijas brīdī 1349. gadā šī kustība strauji uzliesmoja un pārņēma visu Eiropu⁴⁴⁸. Īpaši izplatīta tā bija Svētās Romas impērijas zemēs⁴⁴⁹.

⁴³⁶ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 107 - 108. Pie tādiem fenomeniem pieskaitāma nāves pastāvīgās klātbūtnes apziņa un flagelantu kustība, kas tiks aplūkoti tālāk šajā apakšnodaļā.

⁴³⁷ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 23.; Tuchman, B. *A Distant Mirror ...* p. 103; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 36.

⁴³⁸ Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов, 363.с.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 35.

⁴³⁹ Tuchman, B. *A Distant Mirror...* p. 104.

⁴⁴⁰ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 112.

⁴⁴¹ Turpat.

⁴⁴² Tuchman, B. *A Distant Mirror...* p. 104.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 36.

⁴⁴³ Делюмо, Ж. *Грех и Страх. Формирование чувства вины в цивилизации Запада (XIII - XVIII века)*.

Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2003. 45.с.

⁴⁴⁴ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 283.

⁴⁴⁵ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 88.

⁴⁴⁶ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 298.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 87.

⁴⁴⁷ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 108.

⁴⁴⁸ Schmölder, H. *Die Pest in Wien*, S. 43.

⁴⁴⁹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 88.

Sākumā flagelanti pārvietojās relatīvi nelielās, ap 100 cilvēkiem lielās grupās⁴⁵⁰. Mērim vēršoties plašumā, to skaits auga līdz simtiem un 1349. gada beigās pat līdz tūkstošiem vienā grupā⁴⁵¹. Laikabiedru fiksētie skaitļi (minot līdz pat daudziem tūkstošiem flagelantu lielas grupas)⁴⁵², noteikti ir pārspīlējums, taču tie norāda uz kustības straujo izplatību masās.

Flagelantu kustība, vismaz sākumā, bija labi organizēta un grupās valdīja stingra disciplīna. Taču kustībai vēršoties plašumā un augot tās dalībnieku fanātismam, arvien izteiktākas kļuva flagelantu mesianiskās ambīcijas⁴⁵³. Kustība pieņēma dumpiniecisku raksturu un sāka vērst savu publiskās šausmīgas skatītāju naidīgumu pret garīdzniecību, apsūdzot to korumpētībā un pagrimumā, kā arī pret bagātiem lajiem. Līdz ar dumpīguma elementu izpausmēm 1349. gada beigās pret flagelantu kustību vērsās pāvests Klements VI (kurš gadu iepriekš personīgi bija atbalstījis publisku sevis šausmīgu kā grēku nožēlas apliecinājumu), nosodot flagelantus par baznīcas disciplīnas neievērošanu un, draudēdams ar izslēgšanu no baznīcas, aizliedza viņu gājienus. Pret flagelantiem sāka vērsties arī Eiropas laicīgie valdnieki⁴⁵⁴. Daudzviet - piemēram, Erfurtē un Lībekā, baidoties no flagelantu uzkūdītiem nemieriem, viņi netika ielaisti pilsētā⁴⁵⁵. Saskārusies ar pretestību, flagelantu kustība strauji apsīka⁴⁵⁶, taču turpmākajos gadu desmitos un simtos radās līdzīgas kustības, piemēram, 1382. gadā mēra laikā Minsterē⁴⁵⁷.

Flagelantu kustības plašā izplatība un dumpinieciskais raksturs liecina, ka tā bija kas vairāk kā tikai histēriskas baiļu izpausme. Mēris bija tās tiešais izraisītājs, taču šis fenomens jāuzlūko kristiešu reakcijas uz krīzi baznīcā kontekstā - kā viens no laikabiedru alternatīviem ceļiem pie Dieva meklējumiem, nerodot garīgo piepildījumu tradicionālajos reliģiskajos piedāvājumos⁴⁵⁸. Tā izauga no laikabiedru krīzes apziņas vispār, ko mēris saasināja tiktāl, ka tā caur saasināto sava grēcīguma apziņu rada šādu izpausmi. Kā atzīmē Zīglers „ikviena viduslaiku cilvēka apziņā slēpās flagelants”⁴⁵⁹.

Otra baiļu radītās histērijas izpausme bija grēkāža meklēšana⁴⁶⁰, kas jau iezīmējās flagelantu naidīgumā pret turīgākajiem līdzgaitniekiem, bet īpaši asi vērsās pret jūdiem. Arī šis bija veids, kā kristieši, atbilstoši saviem reliģiskajiem priekšstatiem, nerodot piepildījumu krīzes skartās baznīcas piedāvātajos tradicionālajos reliģiskajos risinājumos, aktīvi centās

⁴⁵⁰ Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 48.

⁴⁵¹ Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 48.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 88.

⁴⁵² Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 48.

⁴⁵³ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 91.-92.

⁴⁵⁴ Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 46.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 93., 95

⁴⁵⁵ Hartwig, J. *Judenverfolgungen in den Hansestädten...* S. 46.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 94.

⁴⁵⁶ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 96.

⁴⁵⁷ Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 46.

⁴⁵⁸ Laikabiedru reakcija uz krīzi baznīcā tiks aplūkota apakšnodalā 2.1.

⁴⁵⁹ “Flagellant lurked in the mind of every medieval man” (Ziegler, P. *The Black Death*, p. 87.)

⁴⁶⁰ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, S. 283.

mazināt Dieva dusmas un/ vai vienkārši pauda paniku un krīzes apziņu vispār. Vēršanās pret jūdiem iekļaujas Burkharda krīzes teorijā, saskaņā ar kuru neatņemama krīzes (šai kontekstā precīzāk būtu teikt – krīzes apziņas) sastāvdaļa ir terorisms, masām uzskatot, ka vienīgais glābiņš ir pretinieka fiziska iznīcināšana⁴⁶¹. Baumu par jūdu sazvērestību straujā un labticīgā pieņemšana norāda arī uz cilvēciskā un sociālā līdzsvara nestabilitāti pilsētās, uz potenciālu antagonismu sabiedrībā. Savā agresijā šīs kampaņas iekļaujas 14. gadsimta konfliktu gaisotnē, smeloties impulsu un vairojot savstarpējo neiecietību un antagonismu.

Histēriska masu vēršanās pret jūdiem Rietumeiropas pilsētās bija notikusi jau citā Rietumu kristīgajai pasaulei nozīmīgā un pārmaiņu pilnā laika periodā – krusta karu laikmeta sākumposmā⁴⁶² – un šāda reakcija kā vēršanās pret „svešajiem” bija kristīgajā sabiedrībā latentā. Mēra radītās bailes, bezpalīdzības sajūta un dievbijības saasinājums pamodināja to atkal.

Jau 1348. gada pavasarī Francijas dienvidos izplatījās baumas, ka mirstības iemesls ir jūdu saindētās akas. Noticot baumām, maijā Provansas reģionā Narbonnas un Karkasonas iedzīvotāji nogalināja visu vietējo jūdu kopienu⁴⁶³. Šīs baumas ar sniega bumbas efektu strauji izplatījās visā Rietumeiropā⁴⁶⁴. Tās vēl pastiprināja spīdzināšanas ceļā iegūtas jūdu atzīšanās aku saindēšanā un pat kristiešu piekukuļošanā to darīt viņu vietā⁴⁶⁵. Vairumā pilsētu jūdu slepkavošana notika, kad mēris jau plosījās, dažviet tikai baumas par tā tuvošanos izraisīja grautiņus. Piemēram, 1349. gada 14. februārī vairākas nedēļas pirms pirmajiem slimības gadījumiem Strasbūrā, kur mitinājās viena no lielākajām jūdu kopienām Eiropā, iedzīvotāji nogalināja ap 2000 jūdu. Tā laika Strasbūras hronikā minēti pat 16 000 upuru, kas tomēr ir pārspīlēts skaitlis⁴⁶⁶. Tāpat kā flagelantu kustība, arī jūdu vajāšana īpaši intensīvi izvērās vācu pilsētās⁴⁶⁷.

1350. gadā jūdu vajāšana ienāca Hanzas pilsētās. Lai gan Livonijā par jūdu iedzīvotājiem nav liecību, tās pilsētas bija daļa no Hanzas sistēmas, un Livonijas un pārējo Hanzas pilsētu iedzīvotāji ir salīdzināmi sociālajā un, jāpieņem, arī mentālajā ziņā. Livonijas un citu Hanzas pilsētu iedzīvotāju reakcijā uz epidēmiju līdz ar to var vilkt zināmas paralēles, pat ja Livonijā attiecīgā reakcija izpalika tās tiešā cēloņa trūkuma dēļ. Tāpēc šī Hanzas pilsētu

⁴⁶¹ Бурцхардт, Я. *Размышления о всемирной истории*, 156. с.

⁴⁶² Piemēram, *Encyclopedia of the Middle Ages*. Vouchez, A. et al. (ed.). Paris; Cambridge; Rome: James Clarke & Co, 2000. p.760.; Piemēram, vēršanās pret jūdiem Trīrē: Heikkila, T. Pogroms of the First Crusade in Medieval Local Historiography. The Death of Archbishop Eberhard of Trier and the Legitimation of the Pogroms. In: Lehtonen, T., Jensen, K.V., Malkki, J. et. al. (eds.). *Medieval History Writing and Crusading Ideology*. Helsinki: Finnish Literature Society, 2005. p.155.- 163. Helsinki, 2005, pp.155.-162.

⁴⁶³ Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 52.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 100. - 102.

⁴⁶⁴ Hartwig, J. *Judenverfolgungen in den Hansestädten...* S. 29.; Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 52.

⁴⁶⁵ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 149.; Hartwig, J. *Judenverfolgungen in den Hansestädten...* S 31.

⁴⁶⁶ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 103.

⁴⁶⁷ Turpat, 86. lpp.

reakcija uz mēri ir jāaplūko sīkāk. Pamudinājums jūdu grautiņiem bija 1350. gada maija beigās – jūnija sākumā rakstīta Visbijas rātes vēstule Rostokas rātei (iespējams, līdzīgas vēstules tika nosūtītas arī citām pilsētām), kurā tika izteikts brīdinājums, ka jūdi, indējot akas, grib iznīcināt visu kristietību⁴⁶⁸. Baumas par jūdu sazvērestību un brīdinājumi par to arvien asākā formā izplatījās pa tradicionālajiem Hanzas komunikācijas ceļiem un līdz ar to jūdu vajāšana, kā uzskata Hartvigs, kļuva par visas Hanzas fenomenu⁴⁶⁹. Nelielais jūdu skaits Hanzas pilsētās noraida varbūtību (kas tiek minēta attiecībā uz jūdu grautiņiem citās Eiropas zemēs un krusta karu laikā), ka kristieši pret viņiem vērsās ekonomiskas konkurences dēļ⁴⁷⁰, un iemeslus liek meklēt pašu kristiešu izjūtās attiecīgā laikmeta norišu kontekstā. Kā atzīmē Hartvigs, pilsētu rātes apzinājās, ka jūdi nav vainīgi epidēmijas izraisīšanā, un tīši izmantoja tos kā „ventili” iedzīvotāju baiļu un panikas izlādēšanai, kā arī lai radītu iespaidu, ka rāte kaut ko dara mirstības apkarošanai⁴⁷¹. Jūdi viņaprāt kalpoja arī, lai personificētu mēra draudus un cīnītos pret pilsētas firsta, kura aizsardzībā viņi atradās, ietekmi⁴⁷².

Par laikabiedru reakciju uz mēri Livonijā ir salīdzinoši maz liecību.

Attiecībā uz pirmo epidēmijas vilni Livonijā nav saglabājušos liecību par laikabiedru attieksmi. Otrais mēra uzliesmojums, kurš, kā atzīmē vēsturnieki, garīgajā plāksnē bija vēl postošāks un demoralizējošāks nekā pirmais⁴⁷³, un Livoniju skāra 1378.-1379. gadā, laikabiedru izjūtas atklāj nedaudz plašāk. Iepriekš minētie mirstības apmēru pārspilējumi⁴⁷⁴ norāda uz to, ka laikabiedri bija satriekti. Vēl vairāk emociju izpaužas 1420. gada epidēmijas kontekstā, laikabiedriem Livonijā minot „neskaitāmos upurus”⁴⁷⁵ un uzsverot lielo mirstību⁴⁷⁶. Šāda reakcijas diferencēšana ir viens no argumentiem, kas ļauj izdarīt pieņēmumu, ka 1378.-1379. gada epidēmija bija smagāka nekā pirmā, bet 1420. gada epidēmija Livoniju skāra vēl smagāk kā iepriekšējās.

Ar Livoniju saistītajās nedaudzajās liecībās, izņemot uz pirmo epidēmijas uzliesmojumu attiecināmajā, izpaužas gan pragmatiskas bažas par darbaspēka zaudēšanu un ekonomisko kaitējumu saviem īpašumiem, gan, nenoliedzami, arī šoks par lielo mirstību. Ap 1400. gadu rakstītā tās sūtnim Romā adresētā Rīgas rātes vēstule, kurā mēris dēvēts par „Dieva sērgu”⁴⁷⁷ apliecina, ka arī Livonijā, vismaz vācu sabiedrības aprindās, epidēmija tika

⁴⁶⁸ Hartwig, J. *Judenverfolgungen in den Hansestädten...* S. 29., 36.

⁴⁶⁹ Turpat, 39., 37. lpp.

⁴⁷⁰ Hartwig, J. *Judenverfolgungen in den Hansestädten...* S. 34.

⁴⁷¹ Turpat, 39., 41.- 43. lpp.

⁴⁷² Turpat, 43. lpp.

⁴⁷³ Jordan, W. *Europe in the High Middle Ages*, p. 299.; Previtè-Orton, C.W. *A History of Europe, 1198-1378*, p. 198.

⁴⁷⁴ *Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300.-1500.*, Nr. 38., 40.lpp.; LUB, Bd. 3, Nr. 1140

⁴⁷⁵ *Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300.-1500.* Nr. 49, 50. - 51. lpp.

⁴⁷⁶ LUB, Bd. 5, Nr. 2508

⁴⁷⁷ „... und van Godes plage, dat de lude sterven in disseme lande..” (LUB, Bd. 4, Nr. 1527)

skaidrota kā Dieva sods. Tomēr šajos tekstos trūkst plašāka emociju izvērsuma, nav vērojams arī satraukums par Dieva dusmām, ne arī eksistenciālas bažas vai nemiers par esošās pasaules kārtības sabrukumu.

Salīdzinošais avotu lakonisms, īpaši attiecībā uz pirmo epidēmijas vilni, sasaucas ar Takmanes pieņēmumu, ka „komentāru vakuums” pēc mēra daļēji varētu būt skaidrojams ar epidēmijas uztveršanu kā Dieva sodu - „Dieva dusmas bija tik lielas, ka tā nodomi iznīcināt cilvēku nebija sīkāk pētāmi”⁴⁷⁸. Kā uzskata Zīglers, laikmeta teoloģiskais un zinātnes fons lika laikabiedriem reaģēt uz epidēmiju ar apātiju un fatālistisku rezignāciju⁴⁷⁹. Tomēr Rietumeiropā dzīvojošie laikabiedri par to atļāvās paust emocijas. Zināmā mērā ar Livoniju saistīto avotu lakoniskumu izskaidro attiecīgo avotu raksturs un autoru rakstības stils. Hermanis no Vartberges koncentrējas uz Vācu ordeņa vēsturi un nebija notikušā aculiecinieks (tomēr, kā minēts, vairāk kā pirms trim gadu desmitiem zemi piemeklējušam badam viņš velta salīdzinoši vairāk uzmanības). Pārējie Livonijā tapušie avoti ir korespondence, kas nav salīdzināma ar citās zemēs pieredzētās epidēmijas aprakstu aculiecinieku rakstītās, mērim vairāk vai mazāk īpaši veltītās hronikās. Tikpat lietišķi kā Hermanis no Vartberges par mēri raksta arī, piemēram, hronists un dabaszinātnu pētnieks Konrāds no Megenburgas (*Konrad von Megenburg*) 1348. gada beigās „Dabas grāmata” (*„Buch der Natur”*). Par epidēmiju Dienvidfrancijā, Itālijā un Tirolē viņa saka tikai to, ka 1348. gadā mira daudz cilvēku un nākamajā gadā daudz cilvēku mira Vīnes pilsētā⁴⁸⁰. Arī piemēram, Parīzes Universitātes lektoru vidū mēra epidēmija neizraisīja paniku, bet drīzāk pragmatiskus apsvērumus par kolēģu mirstības labvēlīgo ietekmi uz savām karjeras iespējām⁴⁸¹.

Tomēr avotu raksturs tikai daļēji izskaidro to autoru mēreno reakciju. Avotu lakonisms attiecībā uz mēri sasaucas ar faktu, ka nav norāžu par to, ka Livonijas iedzīvotāju bailes būtu pāraugušas histēriskā masu reakcijā.

Livonijā nav novērojami Rietumeiropā izplatītajai flagelantu kustībai līdzīgi ekstrēmi un publiski sava grēcīguma apziņā sakņoti mēģinājumi mazināt Dieva dusmas (lai gan, piemēram, arī mēra smagi skartajā Londonā flagelantu kustība neguva atsaucību⁴⁸², ne arī notika nedaudzo tur atlikušo jūdu vajāšanas vai kādas citas masu kustības⁴⁸³, ko Zīglers

⁴⁷⁸ „Divine anger so great that it contemplated the extermination of man did not bear close examination” (Tuchman, B. *A Distant Mirror...* p. 105.).

⁴⁷⁹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 39.

⁴⁸⁰ Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 8.: “es sturben auch der selben jars (1348) gar vil lät in dem geperg und hie anzen in etsleichen steten, aber gar vil volkes starb in den nächsten jar in der stat ze Wiene in Oesterreich...”

⁴⁸¹ Courtenay, W. J. Huizinga's Heirs: Interpreting the Late Middle Ages. In: Aertsen, J. A., Pickave, M. (Hg.). *Herbst des Mittelalters"? Fragen zur Bewertung des 14. und 15. Jahrhunderts*. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2004, p. 32.

⁴⁸² Ziegler, P. *The Black Death*, p. 132.

⁴⁸³ Turpat, 94., 132.-133. lpp.

skaidro ar valstī valdošās pārvaldes sistēmas piedāvāto salīdzinošo drošības apziņu, kā arī daļēji ar mentalitāti⁴⁸⁴). Livonijā daļēji to var izskaidrot ar hronoloģiskām un ģeogrāfiskām barjerām. Flagelantu kustība tika apspiesta, pirms tā paspēja nonākt līdz Livonijai. Tai arī ceļā uz Livoniju būtu jāpārvar ģeogrāfiskas barjeras – jāšķērso plašas maz urbanizētas, pagānu apdzīvotas teritorijas, kas izraisītu šī fenomena apsūkumu. Līdz ar to flagelantu grupai būtu bijis jāpūlējās no pašu livoniešu aprindām. Fakts, ka tā nenotika (vai precīzāk, tas, ka šāds fenomēns nav minēts avotos, kas ļauj pieņemt, ka flagelantu kustība Livonijā neizvērsās vai arī neguva plašu atsaucību), līdzās avotu lakonismam ir šīs zemes iedzīvotāju mērenās reakcijas apliecinājums.

Livonijā nav arī liecību par jūdu grautiņiem, jo nav ziņu par pašām jūdu kopienām. Tomēr Livonijas pilsētas tika minētas Hanzas rietumu pilsētas pārņēmušo baumu par jūdu sazvērestību kontekstā. 1350. gada jūlijā Lībekas rāte vēstulē savam pirmam Braunšveigas - Lineburgas hercogam ziņoja par pratināšanā panākto kāda kristieša atzišanos, ka kāds jūds viņam ir samaksājis un iedevis indi, ko iebērt kristiešu lietotajās akās. Viņa maršruts aizsācies Prūsijā un tālāk viņš paredzējis doties uz Frauenburgu (Saldu), Mēmeli, Hāzenpotu (Aizputi), Goldingenu (Kuldīgu), Pilteni un Vindavu (Ventspili)⁴⁸⁵. Šī ir vienīgā autorei zināmā saistība starp Livoniju un jūdu grautiņiem. Tik precīzs maršruts un nelielu Livonijas pilsētu pieminēšana ļauj izdarīt pieņēmumu, ka šādu baumu tapšanā varētu būt piedalījušies ar Livoniju saistīti cilvēki. Šo pieņēmumu pamato arī Livonijas un Hanzas rietumu pilsētu regulārie kontakti un mentālā līdzība. No tā izriet cits pieņēmums, ka Livonijas pilsētu sabiedrībā pastāvēja potenciāla tendence meklēt „grēkāzi”. Vai Livonijas sabiedrībā bailes bija sasniegušas histērijas līmeni, lai vērstos pret „grēkāzi”, ja tāds atrastos, ir alternatīvās vēstures joma. Tomēr Livonijas vācu iedzīvotājiem līdzās dzīvoja savi „svešie” – etniskajā ziņā citādi cilvēki ar atšķirīgu reliģisko un kultūras pieredzi. Tomēr nav liecību par „grēkāža” meklējumiem vietējā Livonijas sabiedrībā vai kaimiņos. Arī tas apstiprina to, ka Livonijas sabiedrībā mēris neizsauca histērisku reakciju.

Katras Rietumeiropas sabiedrībai raksturīgās reakcijas formas uz mēri trūkumu Livonijā var daļēji skaidrot ar attiecīgās reakcijas formas fizikālajiem aspektiem – avotu lakonismu – ar šo avotu raksturu, flagelantu vai līdzīgu mēģinājumu mazināt Dieva dusmas neesamību – ar šīs kustības epicentru ģeogrāfisko tālumu un „grēkāža” nemeklēšanu – ar kristiešu sabiedrībai tradicionālā „grēkāža” neesamību. Tomēr tas, ka Livonijā nebija novērojamas Rietumeiropai raksturīgās masu histērijas formas, ir netieša norāde uz epidēmijas fiziskajām izpausmēm Livonijā un tās mentālo fonu.

⁴⁸⁴ Turpat, 134. lpp.

⁴⁸⁵ LUB, Bd. 6, Nr. 3088

Pirmkārt, Livonijā nebija tik blīva apdzīvotība un tik liels iedzīvotāju skaits, lai strauja mirstība būtu skaitliski ļoti iespaidīga un šokējoša. Rietumeiropā īpaši asa laikabiedru reakcija ir atzīmēta pirmā epidēmijas uzliesmojuma kontekstā. Taču tieši šis slimības vilnis, iespējams, Livonijā izpaudās salīdzinoši vieglākā formā nekā Rietumeiropā un nekā turpmākās epidēmijas Livonijā.

Otrkārt, pieļaujams, ka nepārtrauktie vietējie kari – robežkonflikti ar krieviem un lietuviešiem, īpaši igauņu sacelšanās Livonijas ziemeļos 1343. gadā –, kā arī nesenā pagātnē notikušie krusta kari jau bija radījuši pastāvīgas nedrošības par savu eksistenci un nāves tuvuma sajūtu.

Treškārt, ekstrēmu reliģisku masu kustību izplatību Livonijas sabiedrībā kavēja tās etniskā sašķeltība dažādās grupās, kurām bija atšķirīga kultūras pieredze un starp kurām aplūkotajā periodā veidojās arvien augstāka sociālā barjera. Lielākās no šīm etniskajām grupām salīdzinoši nesen bija pievērstas kristietībai. Tādejādi sava grēcīguma apziņas kultivēšana vietējās etnolingvistiskajās grupās vēl nebija tik dziļi iesakņojusies, lai raisītu ekstrēmas publiskas izpausmes.

Livonijā laikabiedri, nenoliedzami, bija satriekti un, jāpieņem, arī nomākti. Kā liecina attiecīgā minētā korespondence, mēris aizņēma viņu prātus un lika viņiem pakārtot tam savas ieceres⁴⁸⁶. Tomēr nav liecību, kas norādītu, ka epidēmija Livonijas iedzīvotājos raisīja histērisku reakciju.

Livonijas iedzīvotāju reakcija uz epidēmiju, salīdzinot ar laikabiedru histērijas izpausmēm Rietumeiropā, vērtējama kā mērena. Tas ļauj secināt, ka Livonijā mēra kā krīzes apziņu ietekmējoša faktora darbība nav novērojama.

Minētais Hermaņa no Vartberges samērā atšķirīgais vairāk kā trīs gadu desmitus senākā pagātnē novērotā bada un Livoniju nesenāk piemeklējušā mēra traktējums, pirmajam veltot apmēram astoņas reizes vairāk teksta un aprakstot līdzcilvēku reakciju⁴⁸⁷, ļauj pieņemt, ka bads Livonijas iedzīvotājiem, ne tikai – kā minēts – cilvēku upuru ziņā, bet arī emocionāli bija šokējošāks pārdzīvojums nekā mēris.

Līdzās – un zināmā mērā pretstatā – baiļu izraisītajām reliģijā sakņotajām uz Dieva dusmu mazināšanu vērstajām histērijas izpausmēm Rietumeiropā otra baiļu radītās histērijas forma bija mežonīga dzīves baudīšana⁴⁸⁸.

Rakstot pēc epidēmijas beigām, daudzi laikabiedri šausminājās par līdzcilvēku nekontrolēto mešanos uzdzīvē mēra laikā. Franču hronisti atstāj iespaidu, ka vismaz Parīzē

⁴⁸⁶ Piemēram, vēstulē virsmestram 1420. gada decembrī Livonijas mestrs lūdz atlikt konkrēta juridiska jautājuma izskatīšanu (LUB, Bd. 5, Nr. 1515), epidēmija Prūsijā 1416. gadā neļāva virsmestram ierasties uz tikšanos ar Lietuvas lielkunigaiti Vitautu (LUB, Bd. 5, Nr. 2077).

⁴⁸⁷ *Hermann von Wartberge Chronicon* ... 67., 89. lpp.

⁴⁸⁸ Davies, N. *Europe: a History*... p. 411; Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 283.

valdīja gandrīz pilnīgs sabiedriskās un personīgās morāles sabrukums. Piemēram, Papons (*Papon*) rakstīja, ka nepārtraukti turpinājās dejas, svētki, rotaļas un turnīri. Franči, varētu teikt, dejoja uz savu tautiešu kapa⁴⁸⁹. Bokačo atklāj līdzīgu ainu arī Florencē: „... daži domāja, ka sātība dzīvē un atturēšanās no visādām pārmērībām daudz palīdzētu.[..] Citi apgalvoja, ka daudz dzert un baudīt, klaiņot pa ielām, dziedot un jokojot, apmierināt pēc iespējas katru vēlēšanos, smieties un zoboties par visu notiekošo – esot visdrošākās zāles pret sērgas postu. Viņi kā varēdami centās dzīvot pēc saviem vārdiem, dienu un nakti klīda no kroga uz krogu, dzēra un plītēja bez mēra un sāta”⁴⁹⁰. Florencē „tik lielā mūsu pilsētas postā un nelaimē bija gandrīz pilnīgi sabrukusi un sagrauta kā dieva, tā cilvēku likumu cienījamā vara,⁴⁹¹” viņš rakstīja. Bokačo skatījumā arī laucinieki „tāpat kā pilsētnieki, kļuva izlaidīgi paradumos un nerūpējās ne par savu mantu, ne pienākumiem”⁴⁹².

Kas šī pētījuma ietvaros ir vēl nozīmīgāk, laikabiedri atzīmē vispārēju morāles un tikumu pagrimšanu pēc epidēmijas⁴⁹³. 14. gadsimta angļu dzejnieks Viljams Lenglands (*William Langland*, ap 1332. - 1386.), piemēram, daudzus sava laikmeta netikumus datēja kā „kopš sērgas laika” pastāvošus⁴⁹⁴. Lai gan daudzi tikumu pagrimuma nožēlotāji bija garīgo aprindu pārstāvji, kam bija raksturīga skeptiska attieksme pret laikabiedru morāli arī citos laika posmos, vispārējo morāles pagrimumu atspoguļo arī laju radītie avoti. Piemēram, 14. gadsimta Florences hronists Mateo Vilani (*Matteo Villani*, miris 1363.gadā) rakstīja, ka viņa laikabiedri izvirtīgi ļāvās rijības grēkam dzīrēs un tavernās, metās riskantās spēlēs un neapvaldītā izvirtībā, izgudroja dīvainu un neierastu modi un nepiedienīgas lietas tērpos; visās zemēs starp pilsoņiem izcēlās prāvas, strīdi un nesaskaņas⁴⁹⁵. Lai gan arī sava laikmeta tikumu nosodīšana ir tradicionāla sabiedrības iezīme vismaz jau kopš aizpagājušā gadu tūkstoša⁴⁹⁶, uz morāles standartu pagrimumu pēc epidēmijas norāda arī vēsturnieku pētījumi. Piemēram, Elizabete Kārpentjē (*Elisabeth Carpentier*), pētot mēri un tā sekas Orvieto pilsētā Itālijā, ir atklājusi liecības, ka pēc epidēmijas pieauga fiksētu pāridarījumu bāreņiem skaits, vairāk cilvēku nēsāja ieročus, tika mīkstināti līdz tam stingrie noteikumi attiecībā uz sieviešu tērpiem⁴⁹⁷.

⁴⁸⁹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 83.

⁴⁹⁰ Bokačo, Dž. *Dekameroni*, 15. lpp.

⁴⁹¹ Turpat, 19.lpp.

⁴⁹² Turpat.

⁴⁹³ Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 57., 59. S.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 271.

⁴⁹⁴ „*sithe the pestilence tyme*” (Langland, W. *Piers Plowman*. A New Annotated Edition of the C-text. Exeter: University of Exeter Press, 2010. p. 48)

⁴⁹⁵ Citēts pēc: Ziegler, P. *The Black Death*, p. 271.

⁴⁹⁶ Piemēram, 1. gadsimta Romiešu politiskais darbinieks un rakstnieks Gajs Salustijs Krisps (*Gaius Sallustius Passienus Crispus*) sūrojās par Romas Impērijas pagājušajiem „zelta laikiem” un izvērta senajā Grieķijā attīstīto sabiedrības morālās degradācijas teoriju (Саллюстий, Г. К. *Сочинения*. Москва: Наука, 1981. 129.-136. с.).

⁴⁹⁷ Carpentier, E. *Une Ville devant la Peste. Orvieto et la Peste Noire de 1348*. Paris, 1962, p. 195.-196. (skatīts pēc: Ziegler, P. *The Black Death*, p. 271.)

Historiogrāfija visumā atbalso laikabiedru apgalvojumus par vispārēju morāles standartu pazemināšanos pēc epidēmijas⁴⁹⁸. Ahvenainens, piemēram, domā, ka pēc mēra Eiropā pieauga žūpība⁴⁹⁹. Kantors uzskata, ka pēc epidēmijas aristokrātijas vidū vājinājās viņus ierobežojošā goda un pieklājības sajūta, un iestājās „jauns tumšais sliktas uzvedības laikmets”⁵⁰⁰. Lai gan par šo uzskatu ir izteikta arī skepse – piemēram, Roberts Hoenigers (*Robert Hoeniger*) domā, ka zema morāle bija attiecīgā laikmeta iezīme vispār un pēc epidēmijas tā nebija zemāka, kā pirms tās⁵⁰¹ – mūsdienu historiogrāfijā šim fenomenam ir dots psiholoģisks pamatojums. Romano un Tenenti vispārēju tikumumu pagrimumu pēc mēra skaidro ar dzīves nedrošības sajūtu. Katrs bada un epidēmijas vilnis, kas sākumā tika uzskatīts par Dieva sodu, lēni bet noteikti noveda pie ētiskās un sociālās apziņas sabrukuma, uzskata autori⁵⁰². Tomsons to ir skaidrojis, balstoties uz analogiju ar līdzīgām laikabiedru sūdzībām par morāles pagrimumu pēc Pirmā pasaules kara⁵⁰³. Zīglers, uzskatot šo salīdzinājumu par nedaudz samākslotu, tomēr to atbalsta, skaidrojot laikabiedru morāles atslābumu ar atvieglojumu, pārdzīvojot gandrīz neizturamu spriedzi⁵⁰⁴.

Attiecībā uz Livoniju trūkst avotu, kas tiešā veidā paustu laikabiedru rūpes par morāles pagrimumu. Tam ir divi skaidrojumi. Pirmkārt, nelielais ar mēri saistītais avotu apjoms vispār un esošo avotu lakonisms. Otrkārt, iespēja, ka epidēmijas Livonijā izraisīja skaitliski un proporcionāli mazāku mirstību nekā Rietumeiropā un līdz ar to nebija laikabiedriem tik šokējošas. Taču Livonija bija integrēta Rietumu kristīgajā sabiedrībā, daļa no kuras bija pārņemta ar nekontrolētu dzīves baudīšanu. Netiešā veidā tālāk šajā darbā aplūkoto Livonijas zemes kungu daudzu pārstāvju augošo laicīgumu, aroganci un visatļautību iespējams skatīt kā šīs tendences varbūtēju daļēju ietekmi, kam, protams, nav iespējams rast dokumentālu pierādījumu. Katrā ziņā tādu Vācu ordeņa Livonijas atzara pārstāvju kā Johana Zobes (*Johann Sobbe*)⁵⁰⁵ personības bija veidojušās epidēmiju pārdzīvojušā sabiedrībā. Arī šis 14.-15. gadsimta sabiedrības aspekts ir jāņem vērā, mēģinot gūt ieskatu attiecīgā laikmeta Livonijas iedzīvotāju mentalitātē.

Vēstures literatūrā mēra epidēmija atzīmēta kā fundamentāls Rietumu kristīgās sabiedrības satricinājums un tradicionāli vērtēts kā izšķirošs pagrieziens punkts viduslaiku

⁴⁹⁸ Previtè-Orton, C.W. *A History of Europe, 1198-1378*, p. 192.

⁴⁹⁹ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 68.

⁵⁰⁰ „a new dark age of bad behaviour set in” (Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 141.).

⁵⁰¹ Hoeniger, R. *Der Schwarze Tod in Deutschland. Ein Beitrag zur Geschichte des vierzehnten Jahrhunderts*. Walluf bei Wiesbaden: Sändig, 1973. S. 133. (skatīts pēc: Ziegler, P. *The Black Death*, p. 271.)

⁵⁰² Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 16.

⁵⁰³ Thompson. *The Aftermath of the Black Death and the Aftermath of the Great War*, p. 565.

⁵⁰⁴ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 272.

⁵⁰⁵ Konkrētāk par šo un līdzīgām personībām apakšnodaļā 2.1.

sabiedrības attīstībā⁵⁰⁶. Piemēram, pēc Deivisa domām vēlo viduslaiku eiropieši ne vienā vien ziņā bija „mēra bērni”. Viņš mēri atzīmē kā „Rietumeiropas feodālās sistēmas pagrimuma izšķirošo punktu”⁵⁰⁷. Džordans epidēmiju dēvē par „viduslaiku Eiropas civilizācijas kapa zvanu” (*death-toll*); viņaprāt sabiedrība šīs robežšķirtnes otrajā pusē bija radikāli atšķirīga no pirms - mēra sabiedrības un kristīgā sabiedrība nekad vairs nebija tāda, kā agrāk⁵⁰⁸. Arī Žoržs Dibī (*Georges Duby*) uzsver, ka pēc mēra „nekas vairs nebija tā, kā agrāk” un tas bija galvenais notikums, kas iezīmēja viduslaiku beigas⁵⁰⁹. Deivids Herlihī (*David Herlihy*) uzskata, ka mēris, salaužot veco kultūru, darīja iespējamu renesansi un modernās pasaules pirmsākumus⁵¹⁰. „Mūsdienu cilvēka rašanās brīdis bija 1348. gads – Melnās nāves gads”, 1927. gadā rakstīja Egons Frīdels⁵¹¹. „Mēris līdz pašiem pamatiem satricināja pārtikušo, salīdzinoši blīvi apdzīvoto, pašpārlicināto un pat augstprātīgo 14. gadsimta Rietumu kristīgo sabiedrību, apdraudot šīs civilizācijas stabilitāti un dzīvotspēju un dziļi ietekmējot cilvēka apziņu un uzvedību”, raksta Kantors⁵¹². Tomēr viņš tāpat kā vairums mūsdienu vēsturnieku mēri uzskata par pārmaiņu simbolu un būtisku veicinātāju, nevis faktisko izraisītāju: „Kaut kur masu apziņā varbūt radās doma, ka Melnā nāve bija viduslaiku Eiropas vecās pasaules simbolisks psiholoģisks noriets. [...] Bet tāpat kā viss cits kultūras vēsturē, tas ir tikai netverams un nepierādāms novērojums”⁵¹³.

Mūsdienu historiogrāfijā ir panākts konsensus par to, ka mēris darbojās kā notiekošo procesu katalizators – krīze Rietumeiropas sabiedrībā iezīmējās jau pirms epidēmijas un būtu evolucionējusi tajā pat virzienā arī bez tās, taču mēris šos procesus paātrināja⁵¹⁴. Zīglers atzīmē, ka, lai gan mēris ne tuvu nebija vienīgais iemesls, tā radītās ciešanas un jukas bija lielākais ieguldījums ēras sabrukumā⁵¹⁵.

Mēris veicināja krīzi Rietumu kristīgajā baznīcā. Epidēmijas izraisītā augstā mirstība garīdzniecības vidū, baznīcai liekot ordinēt jaunus, bieži vien nepieredzējušus priesterus, un

⁵⁰⁶ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt*. S. 9.

⁵⁰⁷ Davies, N. *Europe: a History...* p.385., 412.

⁵⁰⁸ Jordan, W. *Europe in the High Middle Ages*, p. 297., 301.

⁵⁰⁹ Duby, G. *France in the Middle Ages...* p. 269.

⁵¹⁰ Citēts pēc: Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 202.

⁵¹¹ “*The year of the conception of modern man was the year 1348, the year of the Black Death*” (Friedel, E. *Kulturgeschichte der Neuzeit...*, Vol 1. p. 62.).

⁵¹² Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 25.

⁵¹³ “*Somehow in the common consciousness there may have sounded the ticsin that the Black Death was the symbolic psychological decline of the old world of the European Middle Ages.[...] But like all of cultural history, this is just an ephemeral and unprovalbe observation*” (Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 211.).

⁵¹⁴ Piemēram, Ziegler, P. *The Black Death*, p. 251., 269.; Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*, 132. с.; Гуревич, А. *Культура и общество средневековой Европы глазами современников. Эхемпла, XIII в.* Москва: Искусство, 1989. 145. с.

⁵¹⁵ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 279.

nespējot sniegt apjukušajiem un izmisušajiem laikabiedriem skaidrojumu un mierinājumu, veicināja Romas Katoļu baznīcas reputācijas tālāku krišanos⁵¹⁶.

Tiešu epidēmijas kā dziļa emocionāla satricinājuma ietekmi var attiecināt arī uz visu sabiedrības garīgo dzīvi. Šajā kontekstā reakcija uz medicīniskajām un dabas katastrofām ir nesaraujami saistīta, lai gan vēstures literatūrā bada emocionālā ietekme bieži tiek aizmirsta. Traumatiskā sastapšanās ar nāvi un tās pastāvīgā klātbūtne un biedējošās fiziskās izpausmes veicināja pasaules noliegšanu un dziļu pesimismu attiecībā uz laicīgajām dzīves izpausmēm⁵¹⁷. Ziegler secina, ka, ja būtu jānorāda uz galveno mērim sekojošā perioda iezīmi, tad tas būtu neirotisks un visaptverošs drūmums⁵¹⁸. Viņaprāt drudzainā jautrība – kas iepriekš tika atzīmēta kā viena no baiļu radītās histērijas izpausmēm – tikai izcēla zem tās slēpjošos pesimismu⁵¹⁹. Kantors atzīmē, ka mēris ievadīja pesimisma, baiļu un tukšuma izjūtas ēru⁵²⁰. Kā krīzes fenomens pēc Zeibta domām drastiskās versijās jaunā kvalitātē, ietverot naturālistiski nežēlīgas elles mocību ainas, atgriezās jau kristietības pirmsākumos aplūkotā apokalipses un ar to saistītā Antikrista tēma, kas viņaprāt zināmā mērā simbolizē perspektivitētes zuduma aspektu, pesimisma un baiļu klimatu vispār⁵²¹. Apokaliptisku baiļu un apokaliptisku (hilastisku, milēnārisku) cerību līdzāspastāvēšana, plašais attieksmju svārstību spektrs starp šīm galējībām viņaprāt ir viens no krīzes apliecinājumiem⁵²².

Sabiedrībā valdošais pesimisms, bailes un fiziska pieredze, ikdienā intensīvi saskaroties ar nāvi nepievilcīgā fiziskā veidolā, ietekmēja laikabiedru attieksmi pret to. Jau kopš agrajiem viduslaikiem kristietībā tika likts nopietns uzsvars uz laicīgās dzīves pārejošo dabu, taču šīs tēmas popularizēšana neizgāja ārpus klosteru robežām. Pēc Heizingas domām līdz ar ubagotājordeņu izplatību brīdinājums par nāves pastāvīgo klātbūtni „izauga par draudīgu kori, kas atbalsojās pasaulē ar fūgas spēku”⁵²³. Bada un epidēmijas traumējošā pieredze sekmēja nāves „dramatizāciju”, tās pastāvīgu apzināšanos un pat „nāves tuvuma” tēmas kultivēšanu⁵²⁴. Nāves tēma, kas kristietībā vienmēr bija tikusi akcentēta, tagad kļuva par apsēstību⁵²⁵.

⁵¹⁶ Krīze katoļu baznīcā un garīdzniecības reputācijas kritums kā sabiedrības reakcija uz to tiks skatīti apakšnodaļā 2.1.

⁵¹⁷ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 274.

⁵¹⁸ Turpat.

⁵¹⁹ Turpat, 275. lpp.

⁵²⁰ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p.7.

⁵²¹ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 18.-19.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 392.-393.

⁵²² Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 13.

⁵²³ Huizinga, J. *The Autumn of the Middle Ages*. Chicago: University of Chicago Press, 1996. p. 156.

⁵²⁴ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* 212. p.; Делюмо, Ж. *Грех и Справ...* 45. с.

⁵²⁵ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 389.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 132.

„Nāves tuvuma” tēma visuzskatāmāk izvērsās laikabiedru radošajās vizuālajās izpausmēs⁵²⁶. Šī tendence sasaucas ar Anrī Molarē (*Henri Mollaret*) izskaidrojumu par cilvēkam raksturīgo reakciju uz lielām sāpēm: viņaprāt cilvēks reaģē ar bēgšanu, vardarbību vai sublimāciju, un mēris izsauca visus trīs reakcijas veidus. Bēgšana izpaudās kā dievbijības uzplūdi, „drūzmējoties pie altāriem” vai dodoties procesijās vai arī meklējot ārsta palīdzību; vardarbība pieņēma jūdu grautiņu formu un flagelantu histēriju, savukārt sublimācija rada izpausmi mākslā⁵²⁷. Vizuālajā mākslā nāves tuvuma apziņa izpaudās vairākās populārās par nāves universālo dabu un nenovēršamību un par dzīves īsumu (*memento mori*) atgādinošās pamattēmās – žēlabaina taujāšana „kur palikuši šīs zemes diženie”, t.s. „Nāves dejas” (*Dance Macabrè*), naturālistiski daļēji satrūdējušu liķu attēlojumi⁵²⁸. Šī tēma mākslā ienāca jau 14. gadsimta sākumā bada izraisītās masu mirstības ietekmē⁵²⁹. Pēc 1350. gada, kā atzīmē Delimo, naturālu nāves ainu attēlojumi ieguva slimīgu raksturu un izgāja ārpus sākotnējā moralizējošā uzdevuma ietvara un reizēm pat zaudēja saikni ar to. Tagad tas bieži tika uztverts kā aicinājums baudīt dzīvi⁵³⁰. Pēc epidēmijas nāves tēls tika personificēts lielākā proporcijā gleznu kā pirms tās⁵³¹. Vispopulārākās Rietumu kristīgās sabiedrības mākslas modē valdošajās alegorijas par nāves neizbēgamību – „Nāves dejas” agrākais zināmais vizuālais attēlojums ir 1424. gadā tapušā freskā uz Sv. Nevainīgo kapsētas baznīcas sienas Parīzē⁵³².

Mēris nāves tuvuma uzsvēršanas tendenci neradīja no jauna, taču pārdzīvotās šausmas deva piemērotu kontekstu tās uzplaukumam, saasinot tās izpausmes līdz galējai pakāpei. Kantors uzskata, ka cēloņu un seku ķēdīte patiesībā darbojās pretējā virzienā – mēris neradīja „Nāves deju”, bet gan nāves apziņa Eiropas kultūrā vājināja cilvēku tieksmi cīnīties pret epidēmiju⁵³³.

Ar nelielu laika nobīdi nāves pastāvīgā tuvuma tēma ienāca arī Livonijā. Spilgts piemērs mākslas modes importēšanai Livonijā ir 15. gadsimta beigās tapusī 30 metrus garā „Nāves dejas” alegorija Sv. Nikolaja baznīcā Rēvelē⁵³⁴, ko gleznojis Lībekas mākslinieks

⁵²⁶ Делюмо, Ж. *Грех и Спас...* 45. с.

⁵²⁷ Mollaret, H., Brossolet, J. *La peste, Source Méconnue d'Inspiration Artistique*. Paris: Institut Pasteur, 1965, p. 60. (skatīts pēc: Ziegler, P. *The Black Death*, p. 275.)

⁵²⁸ Huizinga, J. *The Autumn of the Middle Ages*. p. 156.

⁵²⁹ Piemēram, jau pēc 1344. gada postošā bada Florencē tika pasūtītas nāves triumfu atainojošas freskas (Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 107. - 108.p.).

⁵³⁰ Делюмо, Ж. *Грех и Спас...* 59. с.

⁵³¹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 276.

⁵³² Huizinga, J. *The Autumn of the Middle Ages*, p. 165.

⁵³³ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 213.

⁵³⁴ Lumiste, M., Globatschowa, S. Der Revaler Totentanz von Bernt Notke. Forschungsergebnisse im Licht einer neuen Restaurierung. *Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft*, 1969, Bd. 23, S. 128. - 129.; Petermann, K. *Berndt Notke: Arbeitsweise und Werkstattorganisation im späten Mittelalter*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 2000. S. 36. Abu šeit minēto darbu autori uzskata, ka sākotnēji gleznojums atradies citā Rēvels dievnāmā.

Bernts Notke (*Bernt Notke*)⁵³⁵, kurš 1463. gadā bija radījis „Nāves dejas” alegoriju Lībekas katedrālē⁵³⁶.

Arī Livonijas vācu sabiedrības pārstāvju testamentos 14. gadsimta beigās - 15. gadsimta sākumā, t.i. pēc autoresprāt spēcīgākajiem epidēmijas uzliesmojumiem, iezīmējas kāda tendence, kas atbalso Romas katoļu sabiedrību attiecīgajā periodā pārņēmušās mēra saasinātās dzīves īslaicīguma un nāves klātbūtnes un nenovēršamības noskaņas. Tās īpaši daiļrunīgā un līdzīgā formulējumā, kas, domājams, bija kļuvis par tradicionālu, 14. gadsimta beigās atspoguļojas vairākos testamentos, kuri, pie tam ir salīdzinoši visdāsnākie reliģiskiem mērķiem, – piemēram, 1389. gadā sastādītajā Rēveles rātskunga Johana Bulemana (*Johann Bulemann*, arī *Bulmann*)⁵³⁷, 1407. gadā sastādītajā Rēveles birģera Hermaņa Grētes (*Hermann Gröte*)⁵³⁸, 1417. gadā sastādītajā vasaļa Otto no Ikšķiles (*Otto von Ixkulle*)⁵³⁹ un 1425. gadā sastādītajā Rīgas rātskunga Konrāda Fiša (*Conrad Visch*)⁵⁴⁰ testamentos. Tie sākas ar atziņu, ka cilvēkiem šai pasaulē lemts uzkavēties tikai īsu brīdi, neviens nezina savu nāves stundu, viss ir nedrošs un nepastāvīgs, droši zināms ir tikai tas, ka būs jāmirst. Tālāk testamentu autori kā savas pēdējās gribas pirmo punktu uzsver savas dzīves un dvēseles novēlēšanu visvarenā Dieva rokās, kura vārds lai ir slavēts.⁵⁴¹

Tomēr šīs vizuālās un tekstuālās liecības nav viennozīmīgi uztveramas kā paties mēra veicinātās nāves tuvuma apziņas rezultāts Livonijas sabiedrībā. Iespējams, nāves tuvuma tēma ienāca šajā sabiedrībā kā Rietumu kristīgās sabiedrības „modes tendence” ar Livonijas vācu iedzīvotāju tirdzniecības un personīgajiem kontaktiem ar Rietumeiropu. Nāves tuvuma vizuālā atspoguļojuma parādīšanās Livonijā, piemēram, ir saistāma arī ar darba tirgus integrāciju Eiropā, kas sekmēja darbaspēka, tai skaitā mākslinieku mobilitāti. Pēc Epsteina domām šis process bija krīzes rezultāts un mēris bija viens no to veicinošiem faktoriem⁵⁴². Taču nav noliedzams, ka sabiedrības vispārējai noskaņai bija jābūt gatavai un uzņēmīgai nāves tuvuma tēmai. Tas nozīmē, ka Rietumu kristīgajā sabiedrībā valdošās pesimisma kā krīzes apziņas tendences Livonijai nebija gluži svešas.

Visvairāk dabas un medicīnisko katastrofu nozīme tiek uzsvērtā attiecībā uz ekonomikas krīzi, vēstures literatūrā īpaši izceļot mēri un bada ietekmi bieži atstājot tā ēnā.

⁵³⁵ Lumiste, M., Globatschowa, S. Der Revaler Totentanz von Bernt Notke... S. 123.- 138.; Petermann, K. *Berndt Notke*... S. 36. - 39.

⁵³⁶ Lumiste, M., Globatschowa, S. Der Revaler Totentanz von Bernt Notke... S. 123.; Petermann, K. *Berndt Notke*... S. 17. - 18., 39. Lumiste un Globačova pieņem, ka Notke, kurš Rēvelē radīja arī dažus citus mākslas darbus, varētu būt uzgleznojis vēl otru nāves dejas alegoriju (Lumiste, M., Globatschowa, S. Der Revaler Totentanz von Bernt Notke... S. 129. - 131.).

⁵³⁷ LUB, Bd.3, Nr. 1263

⁵³⁸ LUB, Bd. 4, Nr. 1728

⁵³⁹ LUB, Bd. 5, Nr. 2151

⁵⁴⁰ LUB, Bd. 7, Nr. 372

⁵⁴¹ LUB, Bd.3, Nr. 1263; LUB, Bd. 4, Nr. 1728

⁵⁴² Epstein, S.R. *Freedom and Growth*... p. 60, 65.

Tiešās bada un epidēmiju materiālās sekas, kas izraisīja tālāku reakciju ķēdi, bija iedzīvotāju skaita samazinājums. Lai gan, kā minēts, tiek pieļauta iedzīvotāju skaita krišanās jeb demogrāfiskais lūzums jau pirms bada un epidēmijas, mēris bija galvenais demogrāfiskās krīzes faktors⁵⁴³. Mēra katastrofālās demogrāfiskās sekas skaidrojamas ar to, ka pirmajā epidēmijas uzliesmojumā lielāka mirstība bija reproduktīvajā vecumā, bet turpmākajos slimības viļņos – bērnu un jauniešu vidū; turklāt aplūkojamajā periodā Eiropu regulāri piemeklējušais bads kavēja iedzīvotāju skaita izlīdzināšanos ar lielāku dzimstību⁵⁴⁴. Epidēmija demogrāfisko krīzi vērsa katastrofā, atzīmē Le Gofs⁵⁴⁵. Mēris vēstures literatūrā tiek saistīts ar lauku iedzīvotāju migrācijas uz pilsētu radīto t.s. „pamesto ciemu” fenomenu – Eiropas rietumu un centrālajā daļā tika pamesti un izzuda simtiem ciemu⁵⁴⁶. Jaunākajā historiogrāfijā liela loma šajā procesā – īpaši Eiropas ziemeļos un kalnainos apvidos – tiek piešķirta vēsākā klimata ciklam⁵⁴⁷.

Tiešais rezultāts straujam un ievērojamam iedzīvotāju skaita samazinājumam bija izmaiņas attiecībās starp atalgojumu no vienas puses un nomas maksu par zemi un lauksaimniecības produktu cenām no otras. Pirms dabas un medicīnisko katastrofu sērijas zemes trūkuma dēļ nomas maksa par zemi un lauksaimniecības produktu cenas bija augstas, atalgojums – zems. Pēc masu mirstības šī attiecība izmainījās pretējā virzienā⁵⁴⁸. Izraisot ievērojamas iedzīvotāju daļas nāvi, dabas un medicīniskās katastrofas Rietumeiropā radīja darbaspēka deficītu⁵⁴⁹. Tas, kā atzīmē, piemēram, Kantors, īsti bija jūtams tikai 14. gadsimta septiņdesmitajos gados⁵⁵⁰. Darbaspēka trūkums ļāva pilsētu un lauku strādniekiem prasīt lielāku algu un brīvības⁵⁵¹. No otras puses, cilvēku skaita samazināšanās mazināja pieprasījumu pēc pārtikas, līdz ar to kritās lauksaimniecības produktu cenas⁵⁵², šai tendencei skaidri iezīmējoties 1370. gados⁵⁵³.

Šīs tendences savukārt padarīja dinamiskākus sociālos procesus⁵⁵⁴. Laukos darbaspēka trūkums un brīvās zemes platības veicināja zemnieku ģeogrāfisko un sociālo mobilitāti⁵⁵⁵,

⁵⁴³ Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215- 1378*, S. 18.

⁵⁴⁴ Grupe, G. *Umwelt und Bevölkerungsentwicklung im Mittelalter*, S. 30.

⁵⁴⁵ Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*, 132.с.

⁵⁴⁶ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 286.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 13.- 19.

⁵⁴⁷ Piemēram, klimatam kļūstot aukstākam 14. gadsimta sākumā, dzīvošanai nepiemērota kļuva Grenlande, Norvēģijā šī iemesla dēļ kalnainos apvidos tika pamests ap 40% saimniecību (Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 98. - 103.).

⁵⁴⁸ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 284.

⁵⁴⁹ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 34.; Schmolzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 57.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 239.

⁵⁵⁰ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 23.

⁵⁵¹ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 89. ; Schmolzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 57.

⁵⁵² Schmolzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 56.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 382.; Fuhrmann, B. *Die Stadt im Mittelalter*, S. 87.

⁵⁵³ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* 89. p.

⁵⁵⁴ Sociālie procesi detalizētāk tiks aplūkoti apakšnodaļā 2.3.

sekmēja brīvo turīgo zemnieku slāņa izaugsmi un paātrināja dzimtbūšanas atmiršanu⁵⁵⁶. Pēc Kantora domām mēris veicināja „lauku kapitālisma” ēras sākumu⁵⁵⁷. Palielinot zemnieku mobilitāti, bads un mēris netieši pastiprināja arī darbaspēka plūšanu uz pilsētām⁵⁵⁸. Darbaspēka prasības pēc augstākām algām un lauksaimniecības produktu cenu kritums tālāk pasliktināja zemes īpašnieku stāvokli⁵⁵⁹. Tas savukārt ietekmēja vasaļu pozīciju varas struktūrā⁵⁶⁰, veicinot aristokrātijas krīzi⁵⁶¹. Masu mirstības ekonomiskā ietekme visumā bija labvēlīgāka laukstrādniekiem un zemniekiem nekā zemes īpašniekiem⁵⁶². Zemes īpašnieki, kā atzīmē Romano un Tenenti, saskārās ar dubultu krīzi – krīzi lauksaimnieciskajā ražošanā un ar to saistīto aristokrātijas privilēģiju krīzi⁵⁶³.

Veicinot sociālās pārmaiņas, bads un epidēmijas vienlaicīgi vairoja arī sociālo spriedzi. Mēģinājumi ierobežot mēra sekmētā darbaspēka deficīta diktēto algu pieaugumu⁵⁶⁴ (piemēram, Anglijā 1349. gadā, Kastīlijā 1351. gadā⁵⁶⁵) bija viens no iemesliem, kas daudzviet veicināja sociālās spriedzes pāraugšanu atklātos nemieros⁵⁶⁶. Piemēram, Anglijā sabiedrības augšslāņu mēģinājums pēc epidēmijas mākslīgi apturēt algu pieaugumu, ar t.s. „Laukstrādnieku statūtu” („*Statute of Labourers*”) palīdzību kalpoja kā viens no tiešajiem iemesliem Zemnieku nemieriem 1381. gadā⁵⁶⁷. Lai gan šo procesu cēloņu sakne ir meklējama dziļāk, attīstības gaitā ilgākā laika posmā, mēris uzlūkojams kā šo procesu paātrinātājs. Ziegler, balstoties uz Anglijas situācijas analīzi, uzskata: „nevar apgalvot, ka Melnā nāve tiešā veidā izraisīja zemnieku nemierus, ne arī, ka tie nebūtu notikuši, ja nebūtu bijis mēris. Bet ar zināmu pārliecību var apgalvot, ka, ja nebūtu bijis mēris, spriedze un sarūgtinājums līdz 1381. gadam nebūtu pacēlies līdz tik augstam līmenim.” Viņaprāt mēris atstāja kārtu savstarpējās neuzticības mantojumu, radot jaunu un potenciāli bīstamu kārtu savstarpējā naida elementu⁵⁶⁸. Zemāko slāņu aizvainojumu sekmēja arī proporcionāli lielākā mirstība trūcīgāko iedzīvotāju vidū, kā norādīja flagellantu naidīgums pret pārtikušākajiem laikabiedriem. Savstarpējās aizdomas, ticība sazvērestībām un „grēkāža” meklēšana (kā, piemēram, vēršanās pret jūdiem)

⁵⁵⁵ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 91.

⁵⁵⁶ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 202.; Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 285.

⁵⁵⁷ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 141.

⁵⁵⁸ Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 56.

⁵⁵⁹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 285.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...*S. 19., 21.; Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 56.

⁵⁶⁰ Izmāņas varas struktūrā tiks aplūkotas apakšnodaļā 2.2.

⁵⁶¹ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 45.

⁵⁶² Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 285.

⁵⁶³ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 30.

⁵⁶⁴ Fuhrmann, B. *Die Stadt im Mittelalter*, S. 87.

⁵⁶⁵ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 34.

⁵⁶⁶ Sociālās neapmierinātības aspekti tiks tuvāk aplūkoti apakšnodaļā 2.3.

⁵⁶⁷ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 385.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 249.

⁵⁶⁸ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 250., 273. - 274.

ir viena no pūļa uzvedības iezīmēm katastrofas laikā, cilvēkiem izejot cauri dusmu un panikas fāzēm (un galu galā sasniedzot apātiju)⁵⁶⁹.

Bada un epidēmiju ietekmes uz Livonijas saimniecību un ekonomiskās krīzes izpausmju šajā teritorijā dziļākai izpētei trūkst sistemātisku datu, kas ļautu pielietot matemātiskas metodes. Avoti nenorāda uz tiešu un paliekošu bada un mēra ietekmi uz Livonijas pilsētu saimniecisko dzīvi. Iespējams arī tāpēc, ka tad, kad mēris plosījās Livonijā, Hanzas rietumu pilsētās tas jau bija beidzies, vismaz attiecībā uz pirmo epidēmijas vilni. Avoti sniedz fragmentāras ziņas par pamestību un trūkumu laukos pēc 1378. un 1420. gada mēra epidēmijām, pēdējo no kurām papildināja arī neraža un bads. Īpaši nomācošu iespaidu par situāciju laukos rada trīs jau minētie avoti – Livonijas mestra 1379. gada vēstule pāvestam, kurā viņš žēlojas, ka zeme ir no mirstības un mēra neizsakāmi smagi piemeklēta⁵⁷⁰ un Livonijas mestra 1421. un 1422. gada vēstules virsmestram, kurā minēts, ka zeme ir ļoti iztukšota no bada un mēra⁵⁷¹. Šie avoti dod pamatu pieņēmumam, ka dabas un medicīniskās katastrofas Livonijā, tāpat kā citās mēra piemeklētajās Eiropas zemēs, bija viens no lauku iedzīvotāju skaita krituma iemesliem. Fon cur Mīlens uzskata, ka Livonijā tikai 14. gadsimta beigās atkal sākās pamesto vietu apdzīvošana⁵⁷² – taču tad šo teritoriju piemeklēja jauns, iespējams, vēl spēcīgāks epidēmijas uzliesmojums un neražas gadi. Tomēr nav norāžu par bada un mēra izraisītu demogrāfisku lūzumu Livonijā – uz samērā retās apdzīvotības fona, neražu un epidēmiju izraisītā mirstība, jāpieņem, nebija pagrieziena punkts līdzšinējās demogrāfiskajās tendencēs. Tā kā Livonijā – tāpat kā citur Austrumeiropā – darbojās Rietumeiropai pretējas sociālās tendences laukos zemnieku un lēņu turētāju attiecībās, bads un mēris šeit nebija zemnieku mobilitāti veicinošs faktors⁵⁷³.

Tā kā mēra epidēmija Livonijā izraisīja mirstību, kas laikabiedru skatījumā, bija liela, lai gan, salīdzinot ar Rietumeiropu, mirstības rādītāji, iespējams, bija mēreni, tad, neizbēgami, tā arī šajā teritorijā darbojās atstāja materiālas dabas ietekmi. Tomēr tās iedarbības intensitāte un konkrētie apmēri nav nosakāmi. Nav liecību par to, ka Livonijā, atšķirībā no Rietumeiropas, mēris būtu bijis notiekošos ekonomikas procesus būtiski pastiprinošs faktors.

Autore sliecas atbalstīt Rauha pieņēmumu, ka ilgtermiņā neražas Livonijai nesa postošākas materiālās sekas, kā mēris⁵⁷⁴. Aplūkojamajā periodā Livonijā vienīgā fiksētā

⁵⁶⁹ Turpat, 129. - 130., 274. lpp.

⁵⁷⁰ LUB, Bd. 3, Nr. 1140

⁵⁷¹ LUB, Bd. 5, Nr. 2532, Nr. 2634

⁵⁷² Mühlens von zur, H. *Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit...* S. 124. Šis process būtu drīzāk saistāms ar muižu saimniecības attīstību, nekā ar iedzīvotāju skaita pieaugumu, jo nav ticams, ka turpmākie epidēmijas uzliesmojumi, kas, jāpieņem, izraisīja smagāku mirstību, kā pirmais, kā arī regulāri zemi piemeklējušie badi, neradīja tam labvēlīgus apstākļus.

⁵⁷³ Sociālie procesi Livonijas laukos tiks aplūkoti apakšnodaļā 2.3.

⁵⁷⁴ Rauch von, G. *Schwedens Politik in den baltischen Ländern...* S. 12.

bruņotā sociālās neapmierinātības izpausme – zemnieku nemieri Igaunijā – notika 1343. gadā – pirms mēra epidēmijas, bet pēc lielākā bada perioda. Arī apsvērums, ka Livonija bija pārsvarā agrāra sabiedrība, kurā bija tikai trīs lielāki urbānie centri, pamato šādu pieņēmumu. Arī minētais mērim un badam atvēlēta teksta apjoms Hermaņa no Vartberges hronikā atbalsta šādu pieņēmumu.

Izmaiņas zemnieku sociālajā stāvoklī 14. gadsimta beigās un 15. gadsimta sākumā – līdzās zemes īpašnieku prasību pieaugumam pret zemniekiem – norāda uz materiālo apstākļu negatīvu ietekmi. Minētie argumenti ļauj izdarīt pieņēmumu, ka būtisks zemnieku sociālo stāvokli nelabvēlīgi ietekmējošs faktors Livonijā bija neražas un bads. Neražas un bads mazināja zemnieku spēju samaksāt nodevas un palielināja viņu parādus, kas savukārt ietekmēja viņu sociālo stāvokli⁵⁷⁵. Tomēr, kā atzīmēts un kā norāda 15. gadsimta sākuma avoti⁵⁷⁶, bada un mēra ietekmi Livonijā, tāpat kā Rietumeiropā, ir grūti pilnībā nodalīt, abiem šiem faktoriem izpaūžoties vienlaicīgi un vienam otru papildinot⁵⁷⁷.

Jautājums, cik lielā mērā un vai vispār mēris izraisīja ekonomisko krīzi un krīzi vispār, ir viena no galvenajām diskusiju tēmām historiogrāfijā saistībā 14. gadsimta krīzi. Jaunākajā historiogrāfijā, kā minēts, šī diskusija tiek niansēta, piešķirot lielāku nozīmi klimatiskā faktora ietekmei⁵⁷⁸. Mūsdienu historiogrāfijā ir tendence uzskatīt, ka procesus ekonomikā – tāpat kā garīgās dzīves jomā – masu mirstība nevis izraisīja, bet tikai paātrināja un modificēja, reizēm radikāli⁵⁷⁹. Īstie ekonomiskās krīzes cēloņi tiek saskatīti pārapspējamībā – iedzīvotāju skaita neatbilstībā tehnoloģiju iespējām šādu skaitu uzturēt⁵⁸⁰ vai arī plašākā skatījumā – esošajā sabiedrības kārtībā, sociāli - ekonomiskajā struktūrā, kas nestimulēja ražošanu un radīja institucionālās barjeras tehnoloģiju un produkcijas izplatīšanas ceļā⁵⁸¹.

Materiālās dzīves rādītāju – iedzīvotāju skaita, lauksaimnieciskās un amatnieku ražošanas un tirdzniecības apjoma – lejupslīde vai vismaz izaugsmes apstāšanās lielākajā Eiropas daļā bija vērojama jau 14. gadsimta sākumā⁵⁸². Atklāts paliek jautājums, vai šīs tendences būtu turpinājušās arī bez bada un epidēmijām vai arī tā bija tikai īslaicīga ekonomiskās izaugsmes palēnināšanās, kas būtu tikusi pārvarēta, ja aptuveni trešā daļa

⁵⁷⁵ Zemnieku stāvoklis tiks aplūkots apakšnodaļā 2.3.

⁵⁷⁶ LUB, Bd. 5, Nr. 2532, Nr. 2634

⁵⁷⁷ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 13.

⁵⁷⁸ Behringer, W. *A Cultural History of Climate*, p. 108.

⁵⁷⁹ Davies, N. *Europe: a History...* p. 412.; Eberhard, W. *Die Krise des Spätmittelalters ...* S. 304.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 381.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 250.

⁵⁸⁰ Jordan, W. *Europe in the High Middle Ages*, p. 317.; Mundy, J. H., Riesenberger, P. *The Medieval Town*, p. 70.

⁵⁸¹ Epstein, S.R. *Freedom and Growth...* p. 39., 49., 51. - 52.; Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*, 132. с.

⁵⁸² Epstein, S.R. *Freedom and Growth...* p. 39.; Jordan, W. *Europe in the High Middle Ages*, p. 289.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 378.; Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 - 1500*, 219.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* 18.- 42.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 33., 235.

sabiedrības nebūtu mirusi no mēra⁵⁸³, jeb kā šo jautājumu formulē Epsteins, vai tā bija „sistēmas krīze” vai īslaicīgas ražošanas grūtības⁵⁸⁴. Šis jautājums ir alternatīvās vēstures joma un paliek ārpus šī darba robežām. Jāsecina, ka klimatisko un medicīnisko katastrofu materiālās sekas ir jāskata attiecīgā laikposma ekonomisko procesu kontekstā.

1.1.4. Krīzes materiālie aspekti

Saimniecisko procesu analīze ir ekonomikas vēstures joma. Šī darba mērķim ir svarīgi gūt vispārīgu ieskatu ekonomikas tendencēs, kas mijiedarbojas ar procesiem sabiedrībā, lai gūtu pilnīgāku ainu par šo procesu likumsakarībām.

Rietumeiropā 14. gadsimtā bija vērojams vispārējs ražošanas apjoma kritums. Samazinājās lauksaimnieciskā ražošana⁵⁸⁵. Sašaurinājās arī amatniecības nozaru ražošanas apjomi⁵⁸⁶. Lejupslīde īpaši krasi iezīmējās lielākajās viduslaiku amatniecības nozarēs – tekstilnozarē un celtniecībā; apstājās lielu katedrāļu būve⁵⁸⁷. Atsevišķas nozares, piemēram, vilnas ražošana pilsētās, iznīka⁵⁸⁸. Kopējā ražošanas apjoma samazināšanās rezultātā sašaurinājās arī tirdzniecības apjoms⁵⁸⁹. Piemēram, vīna eksports no Bordo samazinājās vairāk kā par pusi no vidējā apjoma 14. gadsimta sākumā⁵⁹⁰. Bankrotēja lielākās itāļu bankas⁵⁹¹. Sākās monētu devalvācija⁵⁹². Pēc Romano un Tenenti domām tas bija klasiskais viduslaiku krīžu mehānisms – lauksaimniecība bija visapdraudētākais ekonomikas sektors, līdz ar to krīze vispirms sākās tajā, izraisot ķēdes reakciju arī citos sektoros⁵⁹³. Ekonomiskās dzīves sašaurināšanās periods Rietumeiropā ilga pusotru gadsimtu pēc mēra epidēmijas pirmā uzliesmojuma⁵⁹⁴. Romano un Tenenti savukārt šo periodu iedala divās fāzēs – straujas ražošanas sašaurināšanās fāze no 13. gadsimta beigām līdz 14. gadsimta beigām un stagnācijas fāze zemākajā attīstības punktā no 14. gadsimta beigām līdz 15. gadsimta vidum⁵⁹⁵.

⁵⁸³ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 219.

⁵⁸⁴ Epstein, S.R. *Freedom and Growth...* p. 39

⁵⁸⁵ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 24. - 26.

⁵⁸⁶ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, S. 291.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...*S. 34.

⁵⁸⁷ Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*, 131. с.

⁵⁸⁸ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...*S. 34.

⁵⁸⁹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, S. 291.; Romano, R.; Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...*S. 39.

⁵⁹⁰ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, S. 291.

⁵⁹¹ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 41.; Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*, 131. с.

⁵⁹² Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*, 131.с.

⁵⁹³ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...*S. 39.

⁵⁹⁴ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, S. 297.

⁵⁹⁵ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 48.

Vēstures literatūrā – tāpat kā mūsdienu sabiedrībā – ražošanas apjoma krišanās bieži tiek identificēta ar krīzi. Taču lejupslīde pati par sevi nav krīze⁵⁹⁶, bet tikai viena no tās izpausmēm. Uz krīzi Rietumu kristīgās sabiedrības ekonomikā 14.-15. gadsimtā norāda strukturālas izmaiņas tajā.

Britu ekonomikas vēsturnieks Epsteins, noliedzot, ka ekonomikas krīzes radīts vispārējs pagrimums iezīmējās jau pirms mēra, un nodalot lokālus, īslaicīgus ekonomikas ciklus no ilglaicīgām ekonomikas tendencēm, ekonomikas krīzi traktē kā politiskās krīzes atrisināšanas procesā varas sistēmā veikto pārveidojumu izraisītu lūzumu jeb pagrieziena punktu ilglaicīgās ekonomikas tendencēs, kam savukārt labvēlīgus apstākļus sagādāja mēra ierosinātais, viņaprāt „radošais” demogrāfiskais sabrukums. Veidojoties centralizētām un politiski apvienotām valstīm, notika tirgus integrācija, padziļināšanās un paplašināšanās. Strukturālās pārmaiņas ekonomikā, kā galvenās no kurām bija ieguldījumu pieaugums infrastruktūrā un ražošanas specializācija, bija šī pagrieziena, jeb krīzes sekas⁵⁹⁷. Pastiprinoties ražošanas specializācijai, radās specializētas reģionālās ekonomikas – piemēram, aitkopība daļā Anglijas un vīnkopība dažos Francijas apgabalos⁵⁹⁸. Pēc Bēnsa/Lernerā domām, tirdzniecība starp specializētiem reģioniem radīja jaunu komerciālo līdzsvaru⁵⁹⁹.

Demogrāfiskajai krīzei, ražošanas sašaurinājumam un to sekām – nomas maksas par zemi samazinājumam un naudas nozīmes pieaugumam lēņu turētāju un zemnieku attiecībās – pavājinot vasaļu ekonomisko varu, ekonomiskā krīze deva iespēju izvirzīties jauniem spēkiem gan lauksaimniecībā, gan tirdzniecībā, gan amatniecībā⁶⁰⁰. Dzimtībušanu nomainot zemes iznomāšanai par naudu, mainījās un kļuva ciešāks tiešs zemnieku kontakts ar savu ražojumu noieta tirgu, un zemnieki pastiprināti iesaistījās saimnieciskās dzīves aprītē⁶⁰¹. Mazinoties zemnieku piesaistei zemei, laukos attīstījās zemes īpašniekiem netieši pakļauti amati – maiznieki, kalēji, dzirnavnieki utml.⁶⁰² Attīstījās jauns pilsētnieku amatnieciskās ražošanas attiecību formāts ar zemniekiem⁶⁰³, auga amatniecības izplatība, apjomi un specializācija laukos kā centrālais elements lauku un pilsētu amatnieciskās ražošanas reorganizācijā⁶⁰⁴. Sašaurinoties vai stagnējot ražošanas un noieta apjomam, saasinājās konkurence. Rezultātā tirgotāji un ražotāji tiecās aizsargāt savas pozīcijas, veidojot jaunas uz konkurentu izslēgšanu

⁵⁹⁶ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. S. 12.

⁵⁹⁷ Epstein, S.R. *Freedom and Growth*... p. 39. - 40., 42., 52., 57., 60., 63., 69. lpp.

⁵⁹⁸ Epstein, S.R. *Freedom and Growth*... p. 58., 62.; Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 38.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations*... p. 382.

⁵⁹⁹ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations*... p. 382.

⁶⁰⁰ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt*... S. 79.

⁶⁰¹ Turpat, 39. lpp.

⁶⁰² Turpat, 36. lpp.

⁶⁰³ Turpat, 35. lpp.

⁶⁰⁴ Epstein, S.R. *Freedom and Growth*, p. 64.

vērstas apvienības un piešķirot šādu funkciju jau esošajām (piemēram, ģildēm un cunftēm)⁶⁰⁵. Komerčiāli motīvi ienāca arī Eiropas monarhiju savstarpējās attiecībās⁶⁰⁶.

Lauksaimnieciskajā un amatnieciskajā ražošanā mainījās sortimenta struktūra. Samazinājās labības audzēšanas apjomi un darba lopu skaits, palielinājās gaļas un piena lopu skaits, strauji izplatījās aitkopība⁶⁰⁷. Krīzei izpaužoties kā pretrunīgām tendencēm, panīkstot vienām nozarēm, vietā radās citas. Piemēram izveidojās, stikla ražošanas, ādas un metāla apstrādes nozares⁶⁰⁸; apritē parādījās tehnoloģiski izgudrojumi un uzlabojumi – tika izgudrots papīrs, brilles, grāmatu iespiešana⁶⁰⁹. Līdz ar vilnas industrijas norietu pilsētās, attīstījās lina, kokvilnas un vietām arī zīda ražošana⁶¹⁰. Pagrimstot tekstilnozares pilsētās, attīstījās audumu ražošana laukos⁶¹¹. Panīkstot vieniem ražošanas centriem, vietā radās jauni⁶¹². Samazinoties tradicionālo tirdzniecības ceļu un gadatirgu – piemēram, Šampanā – nozīmei, vietā attīstījās citas – pieauga tirdzniecības ceļu caur Zunda un Gibraltāra šaurumiem saimnieciskā loma⁶¹³. Tirdzniecības aktivitātes samazinājās Flandrijā, bet uzplauka Itālijā; Flandrijā naudas vērtība kritās, bet Brabantē – pieauga; Flandrijā pagrima aušanas industrija, bet Anglijā, Brabantē un Holandē tā uzplauka⁶¹⁴. Pēc Eberharda domām tieši šāda attīstības nevienmērība ir krīzes pazīme⁶¹⁵. Simptomātiski – vietās un jomās, kur turpināja pastāvēt zemes īpašnieku autoritārā vara, nedodot iespēju izpausties jauniem ekonomiskiem spēkiem un iniciatīvām, – kā piemēram, izraktnu iegūšanas nozarē – krīze nerada risinājumu, negatīvajām tendencēm nerodot izlīdzinājumu⁶¹⁶.

Livonijas ekonomika aplūkojamajā periodā krīzes kontekstā līdz šim nav nonākusi saimnieciskās dzīves pētnieku uzmanības lokā, tāpēc trūkst ilglaicīgu ekonomikas tendenču likumsakarībās balstītu pētījumu par vispārējās ekonomikas krīzes ietekmi šajā teritorijā. Trūkst arī sistemātisku izejas datu pārlicinošu secinājumu izdarīšanai. Tomēr sociālie procesi sniedz zināmas norādes par vispārējām ekonomikas tendencēm Livonijā, kuras ir īsumā jāapskata, jo šie procesi atradās savstarpējā mijiedarbībā.

Arī Livonijā, līdzīgi kā Rietumeiropā, aplūkojamā perioda beigu posmā vērojama naudas devalvācija. Tā ir saistīta ar 14.-15. gadsimtā visā Eiropā vērojamo naudas fizisko

⁶⁰⁵ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 291.

⁶⁰⁶ Turpat.

⁶⁰⁷ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 18. - 19., 21. - 22.; Гофф, Ле Ж.

Цивилизация средневекового Запада, 132. - 133. с.

⁶⁰⁸ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 297.; Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*, 132. с.

⁶⁰⁹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 297. - 298.

⁶¹⁰ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 34.

⁶¹¹ Turpat, 35. lpp.

⁶¹² Turpat, 34. lpp.

⁶¹³ Turpat, 36. - 37. lpp.

⁶¹⁴ Eberhard, W. *Die Krise des Spätmittelalters...* S. 305.

⁶¹⁵ Turpat, 319. lpp.

⁶¹⁶ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 36.

deficītu, kas tiek skaidrots ar negatīvo tirdzniecības bilanci ar Tuvajiem Austrumiem⁶¹⁷. Livonijā šī tendence izpaudās ar pavisam nelielu laika nobīdi salīdzinot ar pārējo Hanzas tirdzniecības arēnas austrumu daļu, un tiek skaidrota ar sudraba aizplūšanu caur Livoniju uz Krievzemi, ņemot vērā, ka caur Livoniju uz pārējām Hanzas pilsētām tika izvests divreiz vairāk preču nekā ievests. Kā uzskata Leimuss, arī sudraba trūkums un līdz ar to apgrozībā esošās naudas deficīts kavēja ekonomikas attīstību Livonijā. Sudraba deficīts un, kā pieņem Leimuss, lauku iedzīvotāju skaita izraisītais zemes īpašnieku ienākuma kritums rosināja zemes kungus veikt monētu reformu 1422.-1426. gadā, ar kuras palīdzību zemes kungi centās atjaunot Livonijas (1363.-1390. gados kaltajām) monētām to sākotnējo vērtību⁶¹⁸. Dokumenti šajā sakarā norāda gan uz spriedzes rašanos starp laukiem un pilsētām, gan uz zemnieku stāvokļa pasliktināšanos⁶¹⁹.

Zemnieku migrācijai uz pilsētu⁶²⁰ summējoties un mijiedarbojoties ar bada un epidēmiju, kā arī, jāpieņem, kaimiņu sirojumu sekām, laukos bija vērojams iedzīvotāju skaita kritums (lai arī nav konstatējams krass demogrāfisks lūzums kā Rietumeiropā). Tendences zemes īpašnieku un zemnieku attiecībās, kas tiks aplūkotas tālāk tekstā, norāda uz darbaspēka deficītu laukos. Uz lauku iedzīvotāju skaita kritumu norāda arī aprēķini par iedzīvotāju skaita pieaugumu Livonijas pilsētās⁶²¹. Pilsētās, kā minēts, augstās mirstības dēļ šādu pieaugumu nodrošināja pieplūdums no apkārtējiem laukiem, nevis dabiskais pieaugums⁶²². Piemēram, Rēvelē 1371.-1372. gados bija ap 664 - 710 mājsaimniecību, 14. gadsimta pēdējā desmitgadē to skaits svārstījās starp 700 un 800, bet 15. gadsimta otrajā gadu desmitā jau pārsniedza tūksti⁶²³. Arī sociālās tendences laukos, kas tiks aplūkotas 2.3. apakšnodaļā, norāda, ka darbaspēks tika uzskatīts par vērtību gan pilsētās, gan laukos.

Leimuss, sekojot analogijai ar zemes īpašnieku materiālā stāvokļa pasliktināšanos citās dabas un medicīnisko katastrofu skartās Eiropas zemēs, uzskata, ka lauku iedzīvotāju skaita samazināšanās, kā arī monētu aprakšanas dēļ kritās lēņu turētāju ienākumi. Leimusa pieņēmumam, ka lauku iedzīvotāju skaita krituma rezultātā samazinājās lauksaimnieciskās ražošanas apjoms⁶²⁴, tomēr pilnībā nevar piekrist, vismaz attiecībā uz ilglaicīgākām tendencēm. Livonijā ir jāņem vērā vairāku specifisku faktoru un to izraisīto procesu ietekme,

⁶¹⁷ Leimus, I. Die spätmittelalterliche große Wirtschaftskrise... S. 56.

⁶¹⁸ Turpat, 56.-57., 60., 63. - 64. lpp.

⁶¹⁹ Piemēram, LUB, Bd. 6, Nr. 3009: Livonijas mestrs aizliedz Rēvelei krāpt „nevācus” sakarā ar jaunajām monētām; LUB, Bd. 8, Nr. 6: Livonijas mestrs vēstulē Rēveles rātei dalās informācijā par igauņu augošo neapmierinātību, uzskatot, ka tā ir saistīta ar monētu reformu.

⁶²⁰ Leimus, I. Die spätmittelalterliche große Wirtschaftskrise... S. 60.- 62.; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 245.

⁶²¹ Leimus, I. Die spätmittelalterliche große Wirtschaftskrise... S. 61.

⁶²² Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch im Mittelalterlichen und Frühneuzeitlichen Reval*, S. 410.; Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*. p. 215

⁶²³ Leimus, I. Die spätmittelalterliche große Wirtschaftskrise... S. 61.

⁶²⁴ Turpat, 60.-63. lpp.

kas modificēja iedzīvotāju skaita ievērojamas krišanās iespējamo iespaidu uz lauksaimniecisko ražošanu, kā arī uz lēņu turētāju materiālo un sociālo stāvokli; šie procesi tiks aplūkoti tālākā darba gaitā⁶²⁵.

Livonijas saimniecību ietekmēja Rietumu kristīgās pasaules ekonomiskās krīzes izraisītās strukturālās izmaiņas ekonomikā. Blīvāk apdzīvotajās Rietumeiropas vietās – kā piemēram, Livonijas kontekstā nozīmīgajā Holandē – pilsētās pieauga iedzīvotāju skaits, laukos tas savukārt kritās, sašaurinājās zemkopības apjomi, uz tās rēķina izvērsās lopkopība⁶²⁶. Lielākās Rietumeiropas pilsētas ap 13.- 14. gadsimtu miju vairs nespēja nodrošināt sev pārtiku no apkārtējām teritorijām un rezultātā Eiropas ziemeļaustrumu daļa kļuva par labības ražotāju kontinenta rietumu daļai⁶²⁷.

Nelielos apjomos labība no Livonijas tika eksportēta jau 14. gadsimtā, galvenokārt uz Somu jūras līča ziemeļu piekrasti, kur dabas apstākļi bija nelabvēlīgi zemkopībai⁶²⁸. Šajā laikā Livonijas labības ražošanas kapacitāte nebija pietiekama lielākiem tirgiem. Labības eksports no Livonijas lielākos apjomos aizsākās 14. gadsimta beigās – 15. gadsimta sākumā⁶²⁹. Tas bija saistīts ar labības pieprasījumu Rietumeiropā, Livonijā izaudzētajiem graudiem rodot noietu Holandē. Labības eksports no Livonijas 15. gadsimtā turpinājās arī uz citām Eiropas ziemeļu zemēm, kā, piemēram, uz Zviedriju, un bija īpaši nozīmīgs Novgorodai⁶³⁰. Uz labības eksportu norāda bieži Vācu ordeņa Livonijas mestra aizliegumi izvest labību neražas gados – īpaši 15. gadsimta sākumā –, ziņas par aizlieguma pārkāpumiem un individuālās sniegtās izvešanas atļaujas⁶³¹, kā arī norādes par muitas nodevas nomaksām⁶³². Lai gan arī Livonijā mēra un bada ietekmē samazinājās iedzīvotāju skaits, tomēr salīdzinoši nelielā urbanizācija un lētais zemnieku darbaspēks deva iespējas šeit izaudzēt tik daudz labības, lai pietiktu eksportam⁶³³.

Labības eksporta pieauguma tendence, 14. gadsimta beigās – 15. gadsimta sākumā palielinoties Rietumeiropas pieprasījumam, bija vērojama arī no citām zemkopībai piemērotajām Centrāleiropas un Austrumeiropas zemēm – Prūsijas, Brandenburgas, Pomerānijas, Holšteinas un Meklenburgas⁶³⁴. Līdzīgas tendences bija vērojamas arī Silēzijā,

⁶²⁵ Sociālie procesi tiks analizēti apakšnodaļā 2.3.

⁶²⁶ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S.76.

⁶²⁷ Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215- 1378*, S. 13.

⁶²⁸ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 36., 38. - 45.

⁶²⁹ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 88. lpp.

⁶³⁰ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 45. - 55.

⁶³¹ Piemēram, LUB, Bd. 4, Nr. 1753, Nr. 1756, Nr. 1873; Bd. 5, Nr. 2004, Nr. 2025, Nr. 2070, Nr. 2117, Nr. 2122, Nr. 2132, Nr. 2204, Nr. 2371, Nr. 2493; Bd. 8, Nr. 689, Nr. 797.

⁶³² Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 71.

⁶³³ Turpat, 70. - 71., 80. lpp.

⁶³⁴ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 32., 40.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 106.

Bohēmijā, Polijā, Ungārijā un Rumānijā⁶³⁵. Labības eksports savukārt nodrošināja noietu un mazināja lauksaimnieciskās ražošanas apjoma krituma tendences. Ahvenainens, analizējot labības eksportu no Livonijas (vienlaicīgi ar Rietumeiropas, īpaši tās lauksaimniecībai mazāk piemērotās ziemeļu daļas, pieprasījumu pēc tās), pieņem, ka pieprasījums pēc labības novērsa ekonomisko depresiju latīņu kristīgās pasaules austrumos, vai vismaz nodrošināja to, ka lauksaimnieciskās produkcijas kritums tur nebija tik katastrofāls, kā rietumos⁶³⁶. Viduslaiku sabiedrības ekonomiskās krīzes radīto strukturālo izmaiņu izraisītais Rietumeiropas pieprasījums pēc labības līdz ar to uzlūkojams kā Livonijas saimniecību ietekmējošs ārējais faktors.

Produktu ražošana tirgum savukārt darīja materiāli izdevīgas lielas lauku saimniecības⁶³⁷ un darbojās kā muižu saimniecības attīstības pamatfaktors⁶³⁸. Jautājumā, kad kļūva muižu saimniecība kļuva par noteicošo lauksaimniecības faktoru, vēstures literatūrā domas dalās; daži vēsturnieki (kā H. Engelhards, H. Bose), uzskata, ka tas notika 14.-15. gadsimtu mijā⁶³⁹, citi, ka 15. gadsimta otrajā pusē (V. Dorošenko, R. Vipera), vēl citi – ka 16. gadsimtā (A. Tranzē - Rozeneks)⁶⁴⁰. Tomēr, nav noliedzams, ka aplūkotajā laikposmā šī tendence jau ir skaidri izsekojama. 13. gadsimta otrajā pusē sākās muižu saimniecību iekārtošana lielākā skaitā⁶⁴¹, un 14. gadsimta otrajā ceturksnī muižu saimniecību attīstība jau skaidri iezīmējās⁶⁴². Piemēram, lai gan no Dorošenko pētījumā aplūkotajām 139 lēņu muižām Vidzemē lielākā daļa pirmo reizi avotos minēta 15. gadsimta otrajā pusē un 16. gadsimta sākumā, 16 muižu eksistence dokumentāli fiksēta jau 14. gadsimtā un 28 – 15. gadsimta pirmajā pusē⁶⁴³. Muižu saimniecība savukārt bija saistīta ar sociālām pārmaiņām Livonijas laukos, kas tiks analizētas tālākā darba gaitā⁶⁴⁴. Tātad procesi Rietumeiropā radīja ķēdes reakciju, kas ietekmēja tirgus tendences Livonijas kontekstā. Tās savukārt atbalsojās saimniecības struktūrā Livonijas laukos.

Avoti nenorāda uz tirzniecības un amatniecības aktivitāšu sašaurināšanos Livonijas pilsētās. Nav liecību arī par strukturālām izmaiņām pilsētu saimniecībā. Vēstures literatūrā

⁶³⁵ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 41.

⁶³⁶ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 70. - 71.

⁶³⁷ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 40.

⁶³⁸ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 88. lpp.

⁶³⁹ Bosse, H. *Der livländische Bauer am Ausgang der Ordenszeit (bis 1561)*. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*, 1933, Bd. 24, heft 4, S. 388.; Engelhardt, H. *Beitrag zur Entstehung der Gutsherrschaft in Livland während der Ordenszeit: Inaugural-Dissertation, einer Hohen Philosophischen Facultät der Universität Leipzig zur Erlangung der Doktorwürde*. Leipzig : Druck von O. Schmidt, 1897. 133 S.

⁶⁴⁰ Dorošenko, V. *Pāreja uz kļaušu saimniecību Vidzemes bruņinieku muižās*, 8. - 11., 45., 47. lpp.; Transehe - Roseneck, A. *Zur Entstehung der Schollenpflichtigkeit in Livland*. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*, 1924- 1926, Bd. 23. S. 485. - 574.

⁶⁴¹ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 73.

⁶⁴² Rauch von, G. *Schwedens Politik in den baltischen Ländern...* S. 1. - 25.

⁶⁴³ Dorošenko, V. *Pāreja uz kļaušu saimniecību Vidzemes bruņinieku muižās*, 45. lpp.

⁶⁴⁴ Sociālie procesi tiks analizēti apakšnodalā 2.3.

tiek uzvērts Hanzas pilsētu ekonomiskais uzplaukums attiecīgajā periodā⁶⁴⁵. Livonijas pilsētu vācu iedzīvotāju centieni novērst konkurenci⁶⁴⁶ amatniecībā un tirdzniecībā atbalso Rietumeiropas pilsētās valdošu līdzīgu tendenci, amatu apvienībām izvirzoties par pie šīm apvienībām nepiederošu konkurentu izstumšanas instrumentu⁶⁴⁷. Tomēr, ņemot vērā Livonijas specifisko etnisko faktoru, kas tiks aplūkots tālākā darba gaitā, šī tendence nav traktējama kā liecība par amatnieku ražojumu un tirdzniecības apjoma sašaurināšanos.

Secinājumi:

Livonijā, salīdzinot ar Rietumeiropu, aplūkotā perioda sākumposmā bija salīdzinoši zems iedzīvotāju blīvums un nebija pamata demogrāfiskam lūzumam.

Šī apstākļa ietekmē mēris neradīja Livonijā demogrāfisko krīzi. Mēra kā būtiska ekonomiskos, sociālos un garīgos procesus ietekmējoša faktora darbība Livonijā nav konstatējama.

Bads un neražas, kas periodiski piemeklēja Livoniju visā aplūkotajā laikposmā ar īpaši smagām izpausmēm 1315., kā arī 1420. gadā, vērtējamās kā nozīmīgs zemnieku saimnieciskā stāvokļa pasliktināšanās faktors.

Veiktā analīze ļauj izdarīt pieņēmumu, ka bads un neražas šīs zemes sabiedrībai bija postošāka katastrofa nekā mēris. Tomēr abi šie aspekti Livonijā, tāpat kā citur Eiropā, savstarpēji mijiedarbojās.

Visai kristīgajai pasaulei kopīgās dabas un biomedicīniskās katastrofas mijiedarbojās ar specifiskajiem Livonijas apstākļiem. Tā rezultātā šo katastrofu izpausmes Livonijā modificējās atšķirībā no citām Eiropas zemēm, mērim neatstājot katastrofālu psiholoģisko vai ekonomisko ietekmi, savukārt badam izraisot smagākas ekonomiskās sekas kā mērim.

Specifisko Livonijas iekšējo un ārējo faktoru ietekmē šajā teritorijā aplūkotajā periodā nebija vērojama saimnieciskā lejupslīde kā krīzes izpausme tādā aspektā, kā tā izpaudās Rietumeiropā.

Krīze Rietumu kristīgās pasaules ekonomikā, izraisot strukturālas pārmaiņas Rietumeiropas saimniecībā, ietekmēja tirgus tendences Livonijas kontekstā, izmainot saimniecisko struktūru laukos.

⁶⁴⁵ Piemēram, Buasonāda atzīmē, ka Hanzas pilsētas šajā periodā piedzīvoja „zelta laikus”, atšķirībā no citām Eiropas zemēm, kur pilsētu ekonomika „atkāpās nacionālās ekonomikas priekšā (Boissonnade, P. *Life and Work in Medieval Europe*, p. 314.).

⁶⁴⁶ Šie procesi tiks aplūkoti apakšnodaļā 2.3

⁶⁴⁷ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 221.- 223., 293. - 294.

1.2.

Savējie un svešie: ģeopolitiskais stāvoklis kā krīzes faktors

1.2.1. Svešie uzbrūk – Rietumu kristīgā pasaule aizsardzības pozīcijās

Aplūkotajā periodā – 14. gadsimtā un 15. gadsimta pirmajos gadu desmitos – Rietumu kristīgā pasaule bija pilnībā nonākusi aizsardzības pozīcijās attiecībā pret nekristiešiem⁶⁴⁸. Izmainoties spēku līdzsvaram plašākā ģeogrāfiskā kontekstā, nekristieši bija kļuvuši par tiešu militāru draudu. Musulmaņu pasaule, kas kopš 12. gadsimta bija atradusies aizsardzības pozīcijās pret kristiešu ekspansiju, 14. gadsimtā devās uzbrukumā, turkiem ienākot kristīgās pasaules teritorijā, 1389. gadā pēc uzvaras pār serbiem pārņemot kontroli Balkānos un nonākot līdz Ungārijas robežai⁶⁴⁹. Tas bija lielākais ārējais drauds Rietumu kristīgajai sabiedrībai kopš 8. gadsimta⁶⁵⁰.

Vēlākā Svētās Romas impērijas ķeizara (1433.- 1437.), toreizējā Ungārijas un Horvātijas karaļa Zigismunda (*Sigismund*, 1387.-1437.) vadītais karaspēks 1396. gadā pie Nikopoles tika smagi sakauts⁶⁵¹. Arī turpmākās militārās kampaņas pret kristīgās sabiedrības galveno ārējo ienaidnieku aplūkotajā laikposmā bija neveiksmīgas un krusta karš pret turkiem izgāzās⁶⁵², iebrucējiem turpinot ofensīvu, līdz 1453. gadā tie ieņēma Konstantinopoli⁶⁵³.

Rietumu kristīgās sabiedrības nonākšana aizsardzības pozīcijās iezīmēja šīs sabiedrības ārējās ekspansijas beigas. Iepriekšējos gadsimtos krusta karu formā veiktā ekspansija uz austrumiem tagad vērsās pretējā virzienā, musulmaņiem iebrūkot kristiešu teritorijās⁶⁵⁴. Iekšējās un ārējās ekspansijas izbeigšanās, kas liedza sabiedrības spēkiem izpausmes iespējas – kā iepriekš atzīmēts – uzlūkojama kā viens no centrālajiem krīzes faktoriem⁶⁵⁵.

⁶⁴⁸ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 333.

⁶⁴⁹ Housley, N. The Crusading Movement 1274 - 1700. In: Riley-Smith, J. (ed.). *The Oxford Illustrated History of the Crusades*. Oxford: University Press, 2001. p. 276.; Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 337.; Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*. New Haven; London: Yale University Press, 1987. p.229. ; Romano, R. Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 66.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 335.

⁶⁵⁰ Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 224.

⁶⁵¹ Housley, N. The Crusading Movement 1274 - 1700, p. 276.; Huizinga, J. *The Autumn of the Middle Ages*, p. 13.; Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 337.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 335.-336., 340.

⁶⁵² Housley, N. The Crusading Movement 1274 - 1700, p. 278. - 281.

⁶⁵³ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 340.; Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 229.

⁶⁵⁴ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 40.; Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*, 130. с.

⁶⁵⁵ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 327.; Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 14.- 15.

Ārējās ekspansijas apstāšanās ietekmēja arī ekonomikas lejupslīdi – Romano un Tenenti vērtējumā ārējās ekspansijas izbeigšanās krusta karu formā bija tirdzniecības sašaurināšanos sekmējošs apstāklis⁶⁵⁶. Zeibts kā krīzes apziņas fenomenu atzīmē nekristiešu tiešā drauda izplatītās bailes⁶⁵⁷. Taču tālejošākas sekas ārējās ekspansijas iespēju apsīkums atstāja Rietumu kristīgās sabiedrības struktūrā. Samazinoties zemes īpašnieku ienākumiem, viņi meklēja kompensācijas iespējas⁶⁵⁸. Arī aristokrātos ieaudzinātais militārais ētoss darīja karadarbību neizbēgamu⁶⁵⁹. Trūkstot ekspansijas iespējām uz āru, aristokrātijai, Romano un Tenenti skatījumā, atlika divas iespējas – individuāla karadarbība, ko autori dēvē par privātu krusta karu jeb aristokrātisko bandītismu, vai karošana attiecīgā teritoriālā valdnieka pusē, cerot uz laupījumu un iekarojumiem un galu galā nonākot konfliktā ar valdnieku⁶⁶⁰. Tā rezultātā aplūkojamajā laikposmā Rietumeiropā valdīja vispārēja teritoriālo vienību paplašināšanas tieksme⁶⁶¹. Apsīkstot ārējās ekspansijas iespējām krusta karu formā, kari vērsās Rietumu kristīgās pasaules iekšienē⁶⁶² jeb, lietojot Džona Mundija (*John Mundy*) frāzi, krusta karš vērsās uz iekšu⁶⁶³. „14. gadsimts pagāja kara zīmē”, raksta Romano un Tenenti⁶⁶⁴, un vēlajos viduslaikos kopumā valdīja gandrīz nebeidzama karadarbība⁶⁶⁵.

Simptomātisks, laikmeta tendences apliecināošs un procesus ietekmējošs piemērs tam bija karš starp Anglijas un Francijas karaļiem, t.s. Simtgadu karš, kurš dominēja laikmetu pārņēmušo karu ainā⁶⁶⁶. Simtgadu karš sekmēja kādu iepriekšējās sabiedriskās kārtības sairumam simptomātisku procesu – vasaļu karaspēka nomaiņu ar algotņiem. Viduslaiku sabiedrības iekārtas raksturīga iezīme bija gandrīz pilnīga senjoru un profesionālu karotāju kārtas saplūšana⁶⁶⁷. Lēņu attiecību iziršana vasaļu un zemnieku līmenī transformēja attiecības arī senjoru – vasaļu līmenī. Tajā vasaļu militāro pienākumu pakāpeniski nomainīja cita attiecību forma, kurā arvien lielāka nozīme bija naudai⁶⁶⁸. Simtgadu karš iesaistītajām pusēm prasīja lielus materiālos līdzekļus. Rezultātā atklājās, ka uz feodāliem pamatiem šo karu nevar izcīnīt. Simtgadu karš arī pierādīja kājnieku karaspēka augošās militārās priekšrocības pār

⁶⁵⁶ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 40.

⁶⁵⁷ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 335.-336., 340.

⁶⁵⁸ Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*, 133. с.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 45.

⁶⁵⁹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 299.

⁶⁶⁰ Konflikti starp sabiedrības spēkiem tiks aplūkoti apakšnodaļā 2.2.

⁶⁶¹ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 44.

⁶⁶² Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 300.

⁶⁶³ “ *The crusade had fallen back into Europe, war outside became war within.*” (Mundy, J. H., Riesenberger, P. *The Medieval Town*, p. 68.)

⁶⁶⁴ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 43.

⁶⁶⁵ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 396.

⁶⁶⁶ Турпат.

⁶⁶⁷ Блок, М. *Феодалное общество*, 432. с.

⁶⁶⁸ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 341.

vasaļu kavalēriju⁶⁶⁹. 14.-15. gadsimtā Eiropā uz senjoru - vasaļu attiecību bāzes veidotus karaspēkus nomainīja algotņi⁶⁷⁰.

Nevienam citam karam Eiropā nav bijusi tik dziļa nozīme, uzskata Romano un Tenenti. Viņuprāt šis karš simbolizēja veselu laikmetu. Autori traktē Simtgadu karu kā 14. gadsimtā notiekošo procesu atspoguļojumu „dramatiskā skaidrībā”: šis karš viņuprāt soli pa solim transformējās no lēņu kungu un aristokrātijas cīņas par varu līdz „nacionālam karam”⁶⁷¹. Abās karojošajās zemēs pret pretinieku vērtais noskaņojums sekmēja vietējās identitātes apziņas attīstību⁶⁷². „Francija šajā karā sevi atpazīna no jauna un saauga kopā kā nācija”, raksta Romano un Tenenti⁶⁷³. Anglijā viens no specifiskiem pret frančiem vērsta noskaņojuma rezultātiem bija arvien plašāka angļu valodas lietošana, sākot ar 14. -15. gadsimtu miju līdz tam sabiedrības augšslānī pārsvarā runātās franču valodas vietā⁶⁷⁴. Jau karalis Henrijs IV (1366. - 1413.) savu pirmo runu parlamentā teica angļu valodā⁶⁷⁵.

Šāds lokālās identitātes nozīmes pieaugums pretstatā kristīgās pasaules identitātei ir šīs pasaules universāluma sairuma kā viena no tās krīzes aspektiem izpausme. Rietumu kristīgās sabiedrības īpašā iezīme bija bijusi kristietībā balstīta kultūras vienotība⁶⁷⁶. 13. gadsimts un 14. gadsimta sākums bija pagrieziena punkts viduslaiku „internacionālismā”, uzsver Kēnigsbergers⁶⁷⁷. Aplūkojamajā laikposmā Eiropā arvien intensīvāk izvērsās reģionalizācijas tendences⁶⁷⁸. Pēc Romano un Tenenti domām lokālās identitātes apziņa 14. gadsimtā darbojās kā jauns spēks arī citu Eiropas zemju vēsturē, lai arī ne visur vienlīdz uzskatāmi⁶⁷⁹.

Rietumu kristīgās pasaules vienotības sairums atspoguļojās tās sabiedrības reakcijā uz reāliem ārējiem draudiem. Nespēja pretoties turku ofensīvai, kas galu galā noveda pie Konstantinopoles krišanas 1453. gadā, ir simptomātiska pārmaiņām jeb krīzei šajā sabiedrībā.

⁶⁶⁹ Turpat, 308. - 309. lpp.

⁶⁷⁰ Davies, N. *Europe: a History*, p. 440.; Housley, N. *The Crusading Movement 1274 - 1700*, p. 264.p.

⁶⁷¹ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 43.,70.

⁶⁷² Vietējās identitātes apziņas parādīšanās 14. gadsimtā vēstures literatūrā dažkārt tiek dēvēta par „nacionālismu” (piemēram, Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 43.). Taču jāņem vērā, ka šis „nacionālisms” nav salīdzināms ar nacionālismu mūsdienu izpratnē. Tas ir saistāms vairāk ar valsts centralizācijas tendencēm, nekā ar etniskiem apsvērumiem. Tāpēc autore dēvē šo fenomenu nevis par „nacionālismu”, bet par „lokālās identitātes” apziņu.

⁶⁷³ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 70.

⁶⁷⁴ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 160.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 400.

⁶⁷⁵ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 73.

⁶⁷⁶ Holmes, G. *Europe: Hierarchy and Revolt, 1320 - 1450*. New York... [et al.]: Harper Torchbooks, 1975. p. 13.

⁶⁷⁷ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 279.

⁶⁷⁸ Turpat, 230. lpp.

⁶⁷⁹ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 43. Pēc Romano un Tenenti domām visskaidrāk nacionālisma kā spēka darbība atklājās Šveices kantonu kā autonoma valdījuma dibināšanā.

Attīstītajos viduslaikos latīņu kristīgā sabiedrība bija vienotā frontē nostājusies pret nekristiešiem. Sadursmē ar „svešajiem” – Romas katoļu baznīcai nepiederīgajiem – tā bija uzsvērti apliecinājusi Rietumu kristīgās pasaules vienotību. Krusta kari kā visas kristīgās pasaules vienota cīņa par kopīgu mērķi un pret kopīgu ienaidnieku⁶⁸⁰ ir traktējams gan kā šīs sabiedrības vienotību, gan kā tās sabrukumu demonstrējošs konteksts.

Krusta kari pret nekristiešiem, kas tika uzlūkoti par visu kristiešu kopīgiem ienaidniekiem, iepriekšējā gadsimtā bija mobilizējuši brīvprātīgos karotājus no dažādām zemēm un visiem sociālajiem slāņiem, lai gan neviens no šiem deklarētajiem ienaidniekiem nebija radījis tiešus draudus Rietumu kristiešu zemēm. 14.-15. gadsimtā situācija bija būtiski mainījies.

No vienas puses tagad par krusta kara prioritāti – atšķirībā no iepriekšējā krusta karu perioda – izvirzījās pašas kristīgās pasaules aizsardzība⁶⁸¹. No otras puses 13. gadsimta beigās krīze iezīmējās pašā krusta karu kustībā. Normans Hauslijs (*Norman Housley*) raksturo to kā ticības un militārās stratēģijas krīzi⁶⁸². Tomēr krusta karu krīzes saknes meklējamas Rietumu kristīgās sabiedrības pārmaiņu procesos jeb krīzē. Krusta karu institūcija bija dziļi sakņota Romas katoļu pasaules reliģiskajā un sociālajā kultūrā⁶⁸³. Krīze šajā kustībā līdz ar to bija simptoms latīņu kristīgās sabiedrības krīzei.

Lai gan 14. gadsimta sākumā bija izstrādāta krusta karu finansēšanas sistēma (balstīta nodokļu iekasēšanā no garīdzniecības), būtiskas pārmaiņas garīgās un laicīgās varas attiecībās neļāva iegūtos līdzekļus mobilizēt šim mērķim. Šo pārmaiņu rezultātā pavājinoties pāvesta politiskajai ietekmei un pastiprinoties laicīgo valdnieku varai un pašapziņai, pēdējie nepieļāva savā zemē iekasēto nodokļu izvešanu no tās un nodošanu citu valdnieku rīcībā. Krusta karu kustību kavēja arī citi laikmeta pārmaiņas pavadošie un ietekmējošie aspekti – Simtgadu karš, epidēmijas, kā arī ekonomikas lejupslīde (piemēram, kustības finansēšanā iesaistīto itāļu banku sabrukums 14. gadsimta ceturtajā gadu desmitā)⁶⁸⁴. Samazinoties ienākumiem no

⁶⁸⁰ *The Atlas of the Crusades*. Riley-Smith, J. (ed.). New York; Oxford: Times Books, 1991. p. 23.; Arī Baltijas krusta kari tika uzskatīti par visas kristīgās pasaules kopīgu cīņu, kas atspoguļojas Livonijas Indriķa un Vecākajā atskaņu hronikās. Piemēram, *Heinrici Chronicon. Indriķa hronika*. Mugarēvičs, Ē. (red.). Rīga: Zinātne, 1993: XXIV,7 (176-177. lpp.): *Eodem etiam tempore christiani de terra Ierosilimitana ceperant Damiatam, civitatem Egypti, et habitabant in ea, et habebat ecclesia Dei victoriam et triumphos de paganis per orbem ubique terrarum, licet nobis non longo tempore.*; *Livländische Reimchronik. Atskaņu hronika*. Bisenieks, V. (tulk.), Mugarēvičs Ē., Kļaviņš, K. (koment.). Rīga: Zinātne, 1998. rindas 2195–2197: *were Plezcowe dā behūt / daz, wēre nū dem cristentūme gūt / biz, an der werlde ende.*; rindas 2356–2357: *sider dem cristentūme gūt, / er wole heren Kurlant.*; Plašāku analīzi skat. Eihmane, E. The Baltic Crusades: a Clash of Two Identities. In: Murray, A. (ed.). *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier*. Farnham: Ashgate, 2009. p. 37. – 51.

⁶⁸¹ Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 224.

⁶⁸² Housley, N. *The Crusading Movement 1274 - 1700*, p. 260.

⁶⁸³ Turpat, 268. lpp.

⁶⁸⁴ Housley, N. *The Crusading Movement 1274 - 1700*, p. 268.; Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 227.

zemes, saimnieciski novājināta aristokrātija nevarēja atļauties tādas liela mēroga militāras kampaņas kā krusta kari⁶⁸⁵.

Lai gan entuziasms krusta karam nebija zudis – uz ko 14. gadsimta gaitā norāda daudzkārtējie Rietumeiropas politisko varu mēģinājumi atkarot Svēto zemi, un it īpaši spontānie masu karagājieni uz šo mērķi (piemēram, ap 30 000 - 40 000 cilvēku liela Anglijas, Flandrijas, Ziemeļfrancijas un Svētās Romas impērijas zemju iedzīvotāju pūļa sapulcēšanās Aviņonā 1309. gadā, t.s. „ganu krusta karš” 1320. gadā no Francijas)⁶⁸⁶ – Romas katoļu pasaules politisko spēku hroniskie savstarpējie konflikti un ekonomiskās grūtības darīja sekmīgu plaša mēroga kampaņu neiespējamu⁶⁸⁷. Politisko spēku apvienības, kas tika izveidotas ar mērķi doties krusta karā, parasti bija balstītas uz attiecīgo spēku pragmatiskām interesēm un to plānu īstenošanās vienmēr atdūrās pret Eiropas sarežģīto politisko attiecību tīkla šķērslī⁶⁸⁸. Lai gan turki radīja tiešu draudu Romas katoļu dzīves telpai, daudzi kristieši pragmatisku lokālu interešu dēļ izvēlējās necīnīties pret iebrucējiem vai pat cīnīties viņu pusē. Pēdējam Rietumu kristīgās sabiedrības krusta karam 1444. gadā sasniedzot Varnu, serbi atteicās karot pret turkiem, kuriem viņi bija pakļauti, bet venēcieši (uz kuru floti krusta karaspēks paļāvās) izvēlējās saglabāt ar turkiem labas attiecības savu tirdzniecības interešu dēļ⁶⁸⁹.

Krusta karš pret turkiem 14. gadsimta beigās tika uzlūkots gan kā līdzeklis, gan arguments Lielās shizmas izbeigšanai un miera panākšanai starp Angliju un Franciju⁶⁹⁰. Šīs ieceres neveiksme norāda uz lokālo interešu uzvaru Rietumu kristiešu apziņā pār tās kopības izjūtu. Rietumu kristiešu kopīgajā identitātē bija vērojama krīze, un viņi sevi identificēja ne vairs ar kristīgo pasauli, bet ar lokālām politiskām un etniskām vienībām. „Savējie” bija kļuvuši par „svešajiem”.

Kā uzskatāms iekšējās šķelšanās apliecinājums pašā Rietumu kristīgajā sabiedrībā radās iekšējs drauds. To radīja par ķeceriem uzskatītie husīti Bohēmijā. Arī iepriekšējos gadsimtos kristiešu garīgie meklējumi⁶⁹¹ bija noveduši pie herēzēm. Taču husītu kustība pārkāpa reliģiskas ķecerības robežas gan militārajā ziņā, gan attiecībā uz tās motīviem. Tajā apvienojās prasība pēc baznīcas reformas un nacionālas apziņas elementi kā Romas katoļu baznīcas krīzes un Rietumu kristīgās pasaules vienotības sabrukuma aspekti. Šī kustība

⁶⁸⁵ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 45.

⁶⁸⁶ Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 224. - 228.

⁶⁸⁷ Housley, N. *The Crusading Movement 1274 - 1700*, p. 271.

⁶⁸⁸ Piemēram, Venēcija baidījās no Ungārijas drauda, savukārt pārējās Itālijas pilsētas bažījās par Venēcijas varu, Francija iebilda pret Burgundijas iesaisti kopīgā krusta karā, savukārt vācu firsti satraucās, ka liels krusta karš varētu stiprināt imperatora varu viņu teritorijās (Housley, N. *The Crusading Movement 1274 - 1700*, p. 281.).

⁶⁸⁹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 337. - 339.

⁶⁹⁰ Housley, N. *The Crusading Movement 1274 - 1700*, p. 270., 276.

⁶⁹¹ Kristiešu garīgie meklējumi baznīcas krīzes apstākļos tiks aplūkoti nākamajā nodaļā (apakšnodaļā 2.1.)

Džordža Holmsa (*George Holmes*) skatījumā sagrāva Romas katoļu sabiedrības vienotību tik lielā mērā, ka ietekmes uz sabiedrību ziņā viņš to salīdzina ar boļševiku kustību 20. gadsimtā⁶⁹². Šāda pat kristīgās pasaules universāluma sašķelšanos apliecinoša kombinācija 15. gadsimtā motivēja arī veiksmīgo krusta karu Granādā⁶⁹³. Burkhardts husītu sacelšanos traktē kā vienu no pamatojumiem savai teorijai par to, ka, saduroties divām krīzēm, stiprākā absorbē vājāko: uz reliģiskiem pamatiem uzsāktais Romas katoļu sabiedrības karš pret husītiem patiesībā izvērās par konfliktu starp bohēmiešiem un vāciešiem⁶⁹⁴. Bohēmiešu augošā etniskās piederības apziņa pretstatā vāciešiem kļuva par husītu kustības dzinējspēku⁶⁹⁵.

Atšķirībā no iepriekšējiem gadsimtiem, kad vienotā Romas katoļu baznīca bija bez grūtībām apspiedusi ķeceru kustības, kristīgās pasaules militārā cīņa pret husītiem – līdzīgi kā pret turkiem – izrādījās nesekmīga. Šie par ķeceriem pasludinātie Bohēmijas nemiernieki spēja atvairīt piecus Svētas Romas imperatora organizētus krusta karus⁶⁹⁶. Šo ķeceru draudu izdevās atrisināt tikai ar diplomātiskiem līdzekļiem, Bāzeles koncilā 1435. gadā panākot ar viņiem kompromisu⁶⁹⁷.

Husīti ne tikai astoņus gadus spēja pretoties krusta karotājiem savā zemē, bet radīja draudus arī apkārtējām zemēm, iebrūkot kaimiņu teritorijās un nonākot līdz pat Baltijas jūrai⁶⁹⁸. Husītu (kuri sabiedrojās ar ordeņa tradicionālajiem ienaidniekiem – poļiem) uzbrukumos cieta arī Vācu ordeņa zemes Prūsijā⁶⁹⁹.

Husītu veiksmīgā ofensīva pārsteidza un izbiedēja visu Eiropu⁷⁰⁰ un lika tai, kā atzīmē Zeibts, pusotru gadu desmitu aizturēt elpu un radīja vienu no attiecīgā laikmeta īpašo baiļu avotiem⁷⁰¹. Piemēram, 1432. gadā baznīcas koncils Bāzelē lika Rīgas arhibīskapam pavēlēt sev padotajiem bīskapiem noturēt aizlūgumus un likt kristiešiem lūgt Dievu par to, lai tiktu panākts miers ar husītiem⁷⁰². Par briesmām, kas no husītiem draudēja Hanzas pilsētām, tika

⁶⁹² Holmes, G. *Europe: Hierarchy and Revolt, 1320 - 1450*. New York... [et al.]: Harper Torchbooks, 1975. p. 95.

⁶⁹³ Housley, N. *The Crusading Movement 1274 - 1700*, p. 282., 286.; Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 233.

⁶⁹⁴ Бурцхардт, Я. *Размышления о всемирной истории*, 155.с.

⁶⁹⁵ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 53.

⁶⁹⁶ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 332.

⁶⁹⁷ Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 233. - 234.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 334., 343.

⁶⁹⁸ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 332.; Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 233. - 234.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 67.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 334., 343.

⁶⁹⁹ LUB, Bd. 8, Nr. 503, Nr. 607, Nr. 693, Nr. 817.

⁷⁰⁰ Holmes, G. *Europe: Hierarchy and Revolt, 1320 - 1450*, p. 195.

⁷⁰¹ Housley, N. *The Crusading Movement 1274 - 1700*, p. 282.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 334., 342. - 343.

⁷⁰² LUB, Bd. 8, Nr. 604

runāts arī šīs savienības pilsētu sanāsmē 1433. gadā⁷⁰³. Bažas par husītu veiksmīgajiem karagājieniem avotos Livonijā atbalsojas kā raizpilna un pragmatiska piesardzība. Vācu ordeņa pārstāvji sekoja līdzīgai husītu militārajai kampaņai, apmainoties par to ar informāciju⁷⁰⁴. Lielākās bažas ordenī izraisīja husītu apvienošanās ar poļiem; šajā kontekstā ordenis Prūsijā lūdza un saņēma militāru palīdzību no tā Livonijas atzara⁷⁰⁵.

Livonijas zemes kungu praktiskā rīcība, reaģējot uz kristīgās pasaules mēģinājumiem vienoties cīņai pret husītiem, uzskatāmi demonstrē reģionalizācijas tendences arī Livonijā, kura bez tam atradās īpašā ģeopolitiskajā situācijā. Vācu ordeņa Livonijas atzars izrādīja skaidru nevēlēšanos iesaistīties krusta karā pret husītiem⁷⁰⁶. Šajā nostājā viņi bija vienoti ar Livonijas prelātiem⁷⁰⁷, kopīgi aizbildinoties ar pašu zemes iekšējām grūtībām un ārējiem apdraudējumiem. Piemēram, 1426. gadā Livonijas mestrs lūdza Romas ķeizaru Zigismundu atbrīvot ordeņa Livonijas zaru no pienākuma palīdzēt cīņā pret husītiem, ņemot vērā kara draudus, ko rada „launie, atkritušie, neuzticamie krievi”⁷⁰⁸ no Pleskavas un Novgorodas, kuri „nabaga Livonijas zemei” jebkurā brīdī var uzbrukt un to izpostīt⁷⁰⁹. 1428. gadā Rīgas arhibīskaps līdzīgi rakstīja virsmestram, ka viņš nevar laicīgi atsaukties uz aicinājumu sniegt palīdzību pret husītiem, jo „viņš un viņa nabaga, vājā zeme atrodas pie neticīgo krievu robežas”, un tai no krievu un pirātu puses vasarā noteikti draud karš un posts⁷¹⁰. Apņemšanās sniegt Svētās Romas impērijas ķeizaram saskaņotu atbildi uz viņa pieprasījumu pēc finansiālās palīdzības cīņā pret husītiem tika iekļauta arī šķīrējtiesnešu panāktā izlīgumā starp Livonijas prelātiem un ordeni 1428. gada augustā⁷¹¹. Vācu ordenis bija gatavs praktiski iesaistīties karā pret husītiem tad, kad tie tieši apdraudēja tam piederošās teritorijas⁷¹². Šīs liecības norāda, ka Rietumu kristīgās pasaules iekšējā šķelšanās izpaudās arī Livonijā – aplūkotajā periodā arī šīs teritorijas sabiedrība sevi pirmām kārtām asociēja ar savu zemi un nebija vairs mobilizējama cīnīties par latīņu kristiešu kopīgiem, reliģijā balstītiem mērķiem.

⁷⁰³ LUB, Bd. 8, Nr. 736

⁷⁰⁴ LUB, Bd. 7, Nr. 269, Nr. 712, Nr. 736; LUB, Bd. 8, Nr. 392, Nr. 533

⁷⁰⁵ LUB, Bd. 8, Nr. 503, Nr. 586, Nr. 606, Nr. 693

⁷⁰⁶ Piemēram, Vācu ordeņa pārstāvis pāvesta kūrījā centās panākt ordeņa atbrīvošanu no husītu apkaršanai uzliktā nodokļa (LUB, Bd. 7, Nr. 708, Nr. 711)

⁷⁰⁷ Arī Rīgas arhibīskaps kūrījā apelēja pret husītu apkaršanai uzlikto nodokli (LUB, Bd. 7, Nr. 770), Svētās Romas impērijas ķeizara un firstu spiediena rezultātā apelāciju gan vēlāk atsaucot (LUB, Bd. 7, Nr. 790).

⁷⁰⁸ „die boszen abetrungene, ungetreuwen Rewsszen” (LUB, Bd. 7, Nr. 544)

⁷⁰⁹ „... daz arme land zcu Liifland obirfallen und runtleichin vortilligen” (LUB, Bd. 7, Nr. 544); Selart, A. Political Rhetoric and the edges of Christianity... p. 61.

⁷¹⁰ „...uns und unsern armen swachen landen, die hier vor den unglowbigen Rewsszen gelegen sien, von den und ouch von den seerowbern wir uns uff dessen entstehenden somer wisslich, als wir vornehmen, kriges und vordrisses müssen besorgende sien.” (LUB, Bd. 7, Nr. 685)

⁷¹¹ LUB, Bd. 7, Nr. 733; Selart, A. Political Rhetoric and the edges of Christianity... p. 61.

⁷¹² LUB, Bd. 8, Nr. 503, Nr. 586, Nr. 607, Nr. 693, Nr. 817.

1.2.2. Uz robežas ar svešajiem – Livonijas ģeopolitiskais stāvoklis kā specifiskais tās attīstību ietekmējošais faktors

Ģeogrāfiskā novietojuma un ārējo draudu aspektā Livoniju no lielas daļas pārējās Romas katoļu sabiedrības atšķīra tas, ka tā bija robežteritorija, aiz kuras sākās zemes, ko laikabiedri uzlūkoja kā pagānu pasauli⁷¹³. Bez tam, atšķirībā no vēl lielākas daļas viduslaiku sabiedrības, Livonija robežojās arī ar grieķu katoļu kristiešiem, kas tika uzskatīti par shizmatīkiem.

Livonijas kā Rietumu kristīgās pasaules robežstāvoklis un ar to saistītie krusta kari iepriekšējā gadsimtā bija viens no cēloņiem šīs teritorijas specifiskās varas struktūras izveidei. Līdz ar krusta karu noslēgumu, kad šīs teritorijas vietējās etnolingvistiskās grupas bija pakļautas un tālāka latīņu kristīgās pasaules robežu paplašināšana apstājās pret spēkos līdzvērtīgu pretinieku, reālās Rietumu kristīgās pasaules ekspansijas iespējas apsīka arī šajā teritorijā. Livonijā – līdzīgi kā latīņu kristīgajā sabiedrībā kopumā – ārējās ekspansijas iespēju izstikums vērsa ekspansijas tendences šīs teritorijas iekšienē, izraisot savstarpējus karus. Agresivitāti, ko 13. gadsimtā zemes kungi, pirmām kārtām Vācu ordenis, bija salīdzinoši vienoti vērsuši pret kopīgu ārējo ienaidnieku, 14. gadsimtā viņi vērsa cits pret citu. 1297. gadā, drīz pēc galīgas visas Livonijas vietējo etnolingvistisko grupu pakļaušanas sākās Vācu ordeņa karš pret Rīgas arhibīskapu un pilsētu. Livonijas zemes kungu savstarpējās cīņas turpinājās visā aplūkotajā periodā. Zīmīgi, ka to atslābuma periods sakrita ar brīdi, kad šīs teritorijas kristieši sastapās ar kopīgu apdraudējumu, – igauņu zemnieku sacelšanās laikā (1343.- 1345.)⁷¹⁴. Savukārt 14. gadsimta beigās, lietuviešiem virzoties uz kristietību un draudot galīgi izsīkt ārējo cīņu iespējām, Livonijas zemes kungu iekšējās cīņās bija vērojams saasinājums.

Kā rāda piemēri krusta kara pret husītiem kontekstā, reālām Rietumu kristīgās pasaules teritorijas ekspansijas iespējām uz Livonijas robežas apsīkstot, šīs teritorijas atrašanās uz šīs pasaules robežas turpināja kalpot Livonijas zemes kungiem viņu savstarpējās cīņās kā pārējai latīņu kristīgajai sabiedrībai adresēts retorikas instruments. Īpaši svarīga pagānisko lietuviešu un pareizticīgo krievu atrašanās kaimiņos bija Vācu ordenim. Ordenis kā militāra organizācija, kuras eksistences pamats bija cīņa pret t.s. „neticīgajiem”, šos kaimiņus izmantoja savas pastāvēšanas leģitimizācijai⁷¹⁵. Vācu ordenim bija nepieciešama iespēja cīnīties pret kristīgās pasaules ienaidniekiem, lai attaisnotu savu eksistenci, ņemot vērā, ka tas

⁷¹³ Bartlett, R. *The Making of Europe: Conquest, Colonisation and Cultural Change, 950 - 1350*. Princeton: University Press, 1993. p. 253.-254.; Eihmane, E. Baltijas kristianizācija un krusta kari. Grām.: Beitiņa, L. (red.) *Kristietības ienākšana Līvzemē*. Rīga: Tapals, 2005. 6. lpp.

⁷¹⁴ Arbusow, L. *Römischer Arbeitsbericht*. II, S. 502. - 503.

⁷¹⁵ Paravicini, W. *Die Preussenreisen des Europäischen Adels*, Teil 1. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag, 1989. S. 24.; Selart, A. *Der Livländische Deutsche Orden und Russland*, S. 266.

bija zaudējis savu sākotnējo uzdevumu – karot pret „neticīgajiem” Svētajā zemē⁷¹⁶. Pie Rietumu kristīgās sabiedrības nepiederoši kaimiņi līdz ar to uzskatāmi par Vācu ordeņa Livonijas atzara identitātes būtisku sastāvdaļu.

14. gadsimta beigās – 15. gadsimta sākumā situācija šajā ziņā mainījās, lietuviešiem formāli pieņemot Romas Katoļu ticību un kļūstot par Rietumu kristīgās pasaules daļu. Livonijas zemes kungiem tas būtiski sašaurināja iespējas izmantot šīs teritorijas ģeopolitisko stāvokli savstarpēji naidīgā retorijā. Formāla un galīga ekspansijas iespēju izbeigšanās tiešā veidā ietekmēja Vācu ordeni, kurš bija administratīvi un militāri spēcīgākais Livonijas zemes kungs, šīs ekspansijas realizētājs. Tas kā Rietumu kristīgās pasaules ienaidnieku apkarošanai dibināta militāra organizācija pēc būtības bija tendēts uz ekspansiju. Lietuvas kļūšana par Romas katoļticīgu zemi bija liels trieciens ordeņa leģitimizācijai un iezīmēja krīzi tā identitātē. To apliecina ordeņa dziļais satraukums par lietuviešu virzīšanos uz kristietību jau pirms šī pavērsiena. Satraukums izpaudās, piemēram, saistībā ar lietuviešu valdnieka Gedimina 1323. gadā vēstulēs pāvestam Johanenam XXII (1316. - 1334.) un Ziemeļvācijas pilsētām, kā arī Saksijas provinces dominikāņu un franciskāņu brāļiem izteikto vēlēšanos pieņemt kristietību⁷¹⁷. Ordenis tika apsūdzēts centienos to nepieļaut, piemēram, tas esot pārķēris un ieslodzījis Gedimina sūtni ar vēstuli, kā arī piekukuļojis Žemaitijas vadoņus, lai viņi piedraud Gediminam viņu sakaut un padzīt, ja viņš pieņems kristietību⁷¹⁸. Saskaņā ar Rīgas arhibīskapa apsūdzību pret ordeni, 1325. gadā uzliekot tam baznīcas lāstu, zemes kungu sanāksmē Pērnavā Livonijas mestrs esot arī draudējis Ozeles -Vīkas bīskapam, ka, ja viņš no savas puses nelauzīs mieru, ko 1323. gadā Gedimins noslēdza ar Vācu ordeni, Dānijas karaļa vietvaldi Rēvelē, Rīgas pilsētu un Livonijas bīskapiem⁷¹⁹, ordenis izdomās un liks lietā tādus līdzekļus, lai kristietība Livonijā nekad vairs neatlabtu⁷²⁰. Šī liecība ir jāvērtē kritiski, tomēr tā sasaucas ar Franciska no Moliano izmeklēšanas laikā nopratināto liecinieku iezīmēto Vācu ordeņa neviennozīmīgo attieksmi pret pagāniem un centieniem kavēt kristietības izplatīšanos⁷²¹, kas skaidrojami ar pagānu pastāvēšanas nozīmi ordeņa identitātē un eksistences pamatojumā. Pētera no Dusburgas hronikā īpaši tiek uzsvērtā Lietuvas valdnieka vienpusējā un nodevīgā miera laušana ar kristiešiem, veltot tam tik lielu teksta apjomu, ka tas

⁷¹⁶ Kļaviņš, K. Vācu ordeņa aizstāvēšanas traktāts, *Latvijas vēsture*, 1994, Nr. 4 (15), 14. lpp.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 43. – 45.; Paravicini, W. *Die Preussenreisen des Europäischen Adels*, S. 24.

⁷¹⁷ LUB, Bd. 2, Nr. 687, Nr. 688, Nr. 689, Nr. 690

⁷¹⁸ LUB, Bd. 2, Nr. 710

⁷¹⁹ LUB, Bd. 2, Nr. 693; Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*, 183. с.

⁷²⁰ „nisi vos renunciaveritis paci iam factae cum dicto rege, nos et ordo noster tales vias excogitabimus et faciemus, quod Christianitas in partibus Livoniae nunquam recuperare valebit” (LUB, Bd. 2, Nr. 710)

⁷²¹ Piemēram, liecinieki norādīja uz to, ka Vācu ordenis netraucē pagāniem postīt baznīcas un pārējo zemes kungu īpašumus un pat kavē kristiešu centienus viņus padzīt (*Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312*, 34., 98. lpp.), padzen misionārus, neļaujot viņiem sludināt (Turpat, 34., 74., 92. lpp) un paši apspiež baznīcas, garīdzniekus un citus kristiešus (Turpat, 32., 34., 36., 44., 52., 54., 56., 66., 70., 72., 76., 84. lpp.).

atgādina taisnošanos⁷²². Lietuvas formāla kļūšana par katoļticīgu zemi lika ordenim cīnīties pret argumentiem, ka tā dibināšanas mērķis ir izpildīts. Tāpēc tas centās izvērst propagandu par nepieciešamību turpināt cīņu pret pagāniem, kā arī centās sašķelt Polijas - Lietuvas savienību⁷²³. Pēc Lietuvas kristianizācijas 14. gadsimta beigās Vācu ordenis apstrīdēja tās patiesumu. Piemēram, tas uzstāja, ka Lietuvas lielkunigaiša Jagaiļa laulība nav spēkā, jo Polijas princese Jadviga ir bijusi saderinājusies ar Austrijas hercogu Vilhelmu no Habsburgu dinastijas⁷²⁴. 1396. gadā virsmestrs rakstīja ordeņa protektoram Romā, ka poļi melojot, apgalvodami, ka lietuvieši un lielkunigaitis Vitauts esot īsti kristieši⁷²⁵. 1416.-1417. gadā ordeņa pārstāvji puda skepsi par Vitauta un žemaišu kristietību⁷²⁶. Pēc 1422. gada miera līguma, Vācu ordenis beidzot samierinājās ar Lietuvas kristianizācijas faktu⁷²⁷.

Zaudējis lietuviešu pagānismā balstīto savas identitātes bāzi, ordenis šajā aspektā koncentrējās uz austrumu kaimiņu un pēc Lietuvas kristianizācijas kā savas pastāvēšanas galveno pamatojumu izmantoja krievu – shizmātiķu – tuvumu⁷²⁸. Par to liecina arī ordeņa minētie argumenti, kāpēc tas nevar piedalīties krusta karā pret husītiem. Arī, piemēram, 15. gadsimta piektajā gadu desmitā notikušais Vācu ordeņa Livonijas atzara karš pret Novgorodu izraisīja pret shizmātiķiem vērsta retorikas vilni Livonijas un Prūsijas avotos⁷²⁹.

Atrašanos uz Rietumu kristīgās pasaules austrumu robežas ordenis izmantoja arī kā pamatojumu nepieciešamībai pēc Livonijas vienotības, ko tas kā šīs teritorijas galvenais militārais spēks saskatīja iespējamu vienīgi savā vadībā⁷³⁰. Tieši ārējie apdraudējumi Vācu ordenim, kuram tos apkarot kā Rietumu kristīgās pasaules aizstāvēšanai dibinātai organizācijai bija pamatmērķis, deva iespēju izvērsties par dominējošo spēku. Kā atzīmēja Arnolds Spekke, „sociālais stāvoklis Livonijā šajā divus gadsimtu bīstamajā līdzsvaru spēlē bija tāds, kādu to var piedomāt līdzīgos apstākļos, kur arvien jo vairāk nostiprinājās militārās aprindas uz pārējo rēķina”⁷³¹. Ar pagānu un/vai shizmatiku tuvumu un draudu visas Livonijas drošībai tas attaisnoja savu rīcību attiecībā uz pārējiem zemes kungiem, kas pretojās ordeņa hegemonijas centieniem. Piemēram, 1304. gadā Tērbatā ordenis noslēdza pret Rīgas pilsētu un arhibīskapu vērstu savienību ar Dānijas karaļa, Tērbatas, un Ozeles - Vīkas bīskapu vasaļiem ar mērķi izolēt Rīgas arhibīskapu un viņa sabiedrotos, atņemot viņiem pārējo

⁷²² Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*, 183. -184.

⁷²³ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 308.

⁷²⁴ Selart, A. *Political Rhetoric and the Edges of Christianity...* p. 56.

⁷²⁵ LUB, Bd. 4, Nr. 1421; Selart, A. *Political Rhetoric and the Edges of Christianity...* p. 58.

⁷²⁶ LUB, Bd. 5, Nr. 2063, Nr. 2127

⁷²⁷ Selart, A. *Political Rhetoric and the edges of Christianity...* p. 57.

⁷²⁸ Selart, A. *Der Livländische Deutsche Orden und Russland*, S. 268.; Selart, A. *Political Rhetoric and the Edges of Christianity...* p. 57.; Selart, A. *Schismatiker, Vereinigung der Kirchen und das Geld...* S. 15.

⁷²⁹ Selart, A. *Schismatiker, Vereinigung der Kirchen und das Geld...* S. 15.

⁷³⁰ LUB, Bd. 11, Nr. 184; Selart, A. *Political Rhetoric and the Edges of Christianity...* p. 60.; Selart, A. *Schismatiker, Vereinigung der Kirchen und das Geld...* S. 16.

⁷³¹ Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 143. lpp.

Livonijas un ārējo spēku atbalstu. Vienošanās tekstā kā tās pamatojums minēts, ka Livoniju ieskauj ļaunas tautas – neticīgie krievi un pagāniskie lietuvieši un citi kristietības ienaidnieki⁷³². Livonijas ārējie apdraudējumi bija arī ordeņa galvenais arguments, mēģinot atspēkot pārējo zemes kungu apsūdzības pāvesta kūrījā par viņu tiesību ierobežošanu un īpašumu uzurpāciju no ordeņa puses. Piemēram, šo argumentu ordenis uzsvēra, taisnojoties par Rīgas arhibīskapijas īpašumu ieņemšanu cīņās ar arhibīskapu Johanesu IV (*Johannes von Sinten*, arī *Zinten*, 1374.-1393.) laikā: 1392. gadā Livonijas mestrs instruēja ordeņa ģenerālprokuratoru skaidrot kūrījā ordeņa rīcību ar tā centieniem aizstāvēt tēviju, izplatīt ticību un novērst lielas briesmas visai kristīgajai pasaulei, kā arī lūgt pāvestu iecelt citu arhibīskapu, jo daudzkārt apdraudētajam jaunajam ticības dēstam Livonijā, kurš atrodas naidīgu pagānu un shizmatīku ielenkumā, vajag aizstāvjus⁷³³. Ordeņa ģenerālprokurators savukārt ieteica virsmestram vēstulē pāvestam norādīt, ka arhibīskaps ir bez nepieciešamības pametis savu zemi, atstājot bez aizsardzības ostu pie Salacas (*Salcz*, *Saletza*) (par kuras slēgšanu/ blokādi ordenis tika apsūdzēts), ka Rīgas arhibīskaps un kapituls ir allaž saistījušies ar lietuviešiem un reiz kopā ar Rīgas pilsētu slēguši savienību ar Dānijas karali pret ordeni, un tāpēc ordenis ir ieņēmis bīskapiju kopēja labuma vārdā⁷³⁴. Arī Livonijas mestrs vēstulē pāvestam uzstāja, ka ordenis pēc Rīgas arhibīskapa došanās prom no zemes ir uzskatījis par savu pienākumu ieņemt arhibīskapijas īpašumus, lai tie nepaliek bez aizsardzības, ņemot vērā ienaidnieka robežu tuvumu, un lūdza parūpēties, lai arhibīskaps un kapituls neslēgtu pret ordeni vērstas savienības ar pagāniem, krieviem un citiem naidniekiem, kādas viņi ir slēguši ar lietuviešiem un Dānijas karali un gatavojas slēgt ar Polijas karali, jo citādi visu kristīgo Livoniju pārmāks pagāni, krievi vai jūras laupītāji⁷³⁵. Livonijas mestrs arī instruēja ordeņa ģenerālprokuratoru informēt kūriju, ka netālu no Livonijas robežas ir sapulcējušies krievi, kuri ir jau nogalinājuši vairākus ordeņa padotos un gatavojas iebrukt Livonijā, zinādami par ordeņa aizņemtību ar Rīgas bīskapijas aizsargāšanu⁷³⁶. Arī pāvesta Eižena IV (1431.-1447.) mēģinājums – pēdējais un neveiksmīgais – 15. gadsimta ceturtajā gadu desmitā (kam bija veltīts 1439. gada Florences koncils) apvienot Rietumu katoļu un grieķu katoļu baznīcas⁷³⁷ kalpoja ordenim kā konteksts, lai austrumu kaimiņu izmantotu kā instrumentu iekšējā hegemonijas cīņā. Kad 1434. gadā izplatījās baumas (kas vēlāk izrādījās nepatiesas), ka Vācu ordenim naidīgais Rīgas arhibīskaps ir nomiris, ordenis sāka nekavējoties virzīt savu

⁷³² Selart, A. *Der Livländische Deutsche Orden und Russland*, S. 266.

⁷³³ LUB, Bd. 3, Nr. 1306 („...*novella plantatio fidei in Livonia ... cum ab una parte paganus, ab alia parte scismaticis conterminatur...*”)

⁷³⁴ LUB, Bd. 3, Nr. 1322

⁷³⁵ LUB, Bd. 3, Nr. 1333

⁷³⁶ LUB, Bd. 3, Nr. 1334

⁷³⁷ Davies, N. *Europe: a History*, p. 446.

kandidātu šim amatam, izmantojot pāvesta centienus apvienot abus kristīgās baznīcas atzarus kā līdzekli, lai tirgotos par savu interešu realizāciju. Ordenis izteica priekšlikumu, ka, ja pāvests apietu Rīgas domkapitula kandidātu un ieceltu par arhibīskapu ordeņa piedāvāto kandidātu, ordenis izmantotu savus kontaktus ar Lietuvas lielkunigaiti Svitrigailu, lai noskaņotu krievus labvēlīgi baznīcu savienībai⁷³⁸.

Kā rāda piemēri husītu krusta kara kontekstā, kaimiņi, pasniegti kā Rietumu kristīgajai pasaulei naidīgs tēls, arī pārējiem Livonijas zemes kungiem kalpoja kā ērts arguments gan iekšējās cīņās, gan attiecībās ar ārējiem spēkiem, dodot viņiem iespēju attēlot sevi pārējai kristīgajai pasaule kā kristietības aizstāvjus⁷³⁹. Viņi visi piekopa līdzīgu, pārējai Rietumu kristīgajai sabiedrībai adresētu retoriku attiecībā uz sevi kā šīs sabiedrības robežteritoriju. Politiskajā retorikā plaši tika lietotas standarta frāzes, kā „pagānu lietuvieši un shizmatiskie krievi”⁷⁴⁰ vai „pagāni, krievi un citi neticīgie”⁷⁴¹. Šādai frāzei pievienojot „citi ienaidnieki”, šie citi ienaidnieki – avota autora katoļticīgie pretinieki – tika nostādīti gandrīz vienā kategorijā ar pagāniem⁷⁴². Tādā vai citādā veidā izveidojot asociāciju starp savu iekšējo ienaidnieku ar kaimiņu, ar to attiecīgā avota autors tiecās nomelnot to un kaitēt tā kā kristietības aizstāvja tēlam pārējo kristiešu acīs⁷⁴³. Kādas no Livonijas strīdīgajām pusēm sadarbība ar pagāniem, piemēram, Rīgas pilsētas savienība ar lietuviešiem karā ar Vācu ordeni 1297.-1330. gadā, deva tās pretiniekam politiskās retorikas ieroci un ērtu un iedarbīgu argumentu sūdzībām kūrijā. Arī Rīgas arhibīskaps un Livonijas bīskapi pagānu un shizmātiķu atrašanos kaimiņos izmantoja apsūdzībās pret ordeni, piemēram, uzstājot, ka, ja nebūtu ordeņa, lietuvieši jau sen būtu kristījušies, uz ko ordenis savukārt kā pretargumentu piesauca lietuviešu un krievu biežos uzbrukumus ordenim⁷⁴⁴. Ar kaimiņu nekristiešiem saistītajā retorikā 14. gadsimtā un 15. gadsimta sākumā vērojama zināma pēctecība, salīdzinot ar krusta kara periodu.

Šāda kaimiņu tēla un sevis kā kristīgās pasaules robežas izmantošana nebija Livonijai unikāla parādība, bet bija raksturīga arī citām Romas katoļu sabiedrības ģeogrāfiskajām perifērijām Eiropas ziemeļos, austrumos un dienvidos⁷⁴⁵. Piemēram, ap 15. gadsimta vidu arī poļi arvien izteiktāk sevi pozicionēja kā kristietības aizstāvjus, saistot to ar cīņu pret

⁷³⁸ LUB, Bd. 8, Nr. 884; Selart, A. Schismatiker, Vereinigung der Kirchen und das Geld... S, 4.

⁷³⁹ Selart, A. Der Livländische Deutsche Orden und Russland, S. 266.

⁷⁴⁰ LUB, Bd. 2, Nr. 654: „*Lethwinorum infidelium et schismaticorum Ruthenorum*”, līdzīgi LUB, Bd. 4, Nr. 1527

⁷⁴¹ (*heiden, Ruessen und andirn ungeloubigen*) LUB, Bd. 3, Nr. 1333; Selart, A. Political Rhetoric and the Edges of Christianity... p. 67.

⁷⁴² LUB, Bd. 3, Nr. 1333, Nr. 1344; LUB, Bd. 4, Nr. 1349; Selart, A. Political Rhetoric and the Edges of Christianity... p. 58.

⁷⁴³ Par Livonijas kaimiņu lomu Livonijas spēku politiskajā retorikā un paš-legitimizācijā skat. Selart, A. Political Rhetoric and the Edges of Christianity... p. 57. - 65.

⁷⁴⁴ LUB, Bd. 3, Nr. 1314, Nr. 1322

⁷⁴⁵ Selart, A. Political Rhetoric and the Edges of Christianity... p. 65.

turkiem⁷⁴⁶. Taču Livonija, atšķirībā no citām zemēm, sastāvēja no vairāku, savstarpēji naidīgu zemes kungu valdījumiem. Tiem, īpaši Vācu ordenim, savstarpējās cīņās izmantojot Livonijas atrašanos kaimiņos pagānu lietuviešiem un pareizticīgajiem krieviem, šīs teritorijas ģeopolitiskais stāvoklis darbojās kā faktors, kas saasināja iekšējo politisko krīzi iezīmējošos konfliktus.

To ilustrē dažas epizodes 14. gadsimtā, kad ārējo apdraudējumu un iekšējo politisko un sociālo konfliktu summa, šiem aspektiem savstarpēji pastiprinoties, radīja Livonijā nopietnu drošības krīzi.

Uz ierasto sirojumu fona samērā draudīgu situāciju jau Rīgas un Vācu ordeņa kara laikā (1297.-1330.) radīja pilsētas sabiedroto – lietuviešu iebrukums 1298.-1299. gadā⁷⁴⁷ un 1329. gadā, radot plašus postījumus⁷⁴⁸. Pēteris no Dusburgas piemin lietuviešu un Pleskavas krievu kopīgu liela mēroga sirojumu Tērbatas bīskapijā 1322. gadā, kura laikā tika nogalināti vai aizvesti gūstā vairāk kā pieci tūkstoši cilvēku⁷⁴⁹. 1323. gadā hronists ziņo par lietuviešu iebrukumu Dānijas karalim piederošajās igauņu apdzīvotajās teritorijās, arī šoreiz aizvedot gūstā vai nogalinot vairāk kā piecus tūkstošus cilvēku (kas vedina domāt, ka pieci tūkstoši ir autora iecienīts skaitlis, ar ko apzīmēt lielu daudzumu), šajā kontekstā uzsverot upuru lielo skaitu no aristokrātijas un garīdzniecības aprindām⁷⁵⁰. Tieši lietuviešu drauds lika ordenim 1304. gadā slēgt savienību ar Dānijas karaļa, Tērbatas, un Ozeles - Vīkas bīskapu vasaļiem, lai izolētu Rīgas pilsētu un arhibīskapu⁷⁵¹. Iespējams, šajā karā pret ordeni iesaistījās arī karotāju vienības no Pleskavas⁷⁵².

Viens no diviem nopietnākajiem ārējiem apdraudējumiem no kaimiņu puses, kas lika Vācu ordeņa Livonijas atzaram sasprindzināt savus spēkus un lūgt palīdzību virsmestram, radās 1345. gadā, kad vienlaicīgi ar ordeņa mēģinājumiem apspiest igauņu zemnieku nemierus Ozelē, Lietuvas lielkunigaitis ar „spēcīgu karaspēku” iebruka Zemgalē un Vidzemē. Iebrukuma rezultātā, kā raksta Hermanis no Vartberges, tika sarīkota „īsta asinspirts” (*cedem magnam fecit*), kurā tika nogalināti ap 2000 cilvēku, tai skaitā 16 Vācu ordeņa brāļi, kā arī garīdznieki⁷⁵³. Vienlaicīgi notika arī Pleskavas krievu karapulka (pēc Jaunākās atskaņu

⁷⁴⁶ Selart, A. Schismatiker, Vereinigung der Kirchen und das Geld... S. 21.

⁷⁴⁷ *Hermanni de Wartberge chronicon...* 63. - 65. lpp., Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 69.

⁷⁴⁸ *Hermanni de Wartberge chronicon...* 73. - 75. lpp., *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 3.-4.

⁷⁴⁹ Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*, 179. с.

⁷⁵⁰ Turpat, 180. lpp.

⁷⁵¹ Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S.70. ; Selart, A. Der Livländische Deutsche Orden und Russland, S. 268 .

⁷⁵² Selart, A. Der Livländische Deutsche Orden und Russland, S. 268.

⁷⁵³ *Hermanni de Wartberge chronicon...* 83.-85. lpp.

hronikas datiem 5000 vīru liela) iebrukums Tērbatas bīskapijā⁷⁵⁴. Bez tam šis konflikts draudēja izvērsties arī plašākā politiskā dimensijā, no kā ordenis vienmēr centās izvairīties: nemiernieki bija uzaicinājuši palīgā zviedrus (Obu (*Ábo*, Turku) fogta vadībā)⁷⁵⁵, kuru papildspēki tomēr ieradās par vēlu⁷⁵⁶.

14. gadsimta beigās summējās Livonijas iekšpolitiskā krīze un ārējie apdraudējumi, radot, autoresprāt, aplūkotajā laikposmā draudīgāko krīzi šīs teritorijas drošībai. Pēc Rīgas domkapitula inkorporācijas Vācu ordenī pret ordeni ar militāru spēku un diplomātijas līdzekļiem vērsās tobrīd vienīgā tam nepakļautā prelāta – Tērbatas bīskapa Dītriha III (*Dietrich (Theoderic) Dameroff*, 1378. - 1400.) – vadīta iekšējo un ārējo spēku koalīcija. Tērbatas bīskapa pusē nostājās viņa pilsēta un vasaļi, daļa Rīgas arhibīskapa vasaļu (kuri nevēlējās spēcīgu, ordeņa atbalstītu zemes kungu un tāpēc vērsās pret arhibīskapu Johanesu V⁷⁵⁷) un iepriekšējā Rīgas arhibīskapa Johanesa IV trimdā dzīvojošie domkungi. Koalīcijai pievienojās Pomerānijas - Štetinas hercogs (kura dēlu Otto iepriekšējais Rīgas arhibīskaps bija iecēlis par savu „garīgo dēlu” un trimdā aizbēgušie domkungi ievēlējuši par Rīgas arhibīskapu⁷⁵⁸, kamēr pāvests šajā amatā apstiprināja ordeņa kandidātu Johanesu no Valenrodes)⁷⁵⁹ un Meklenburgas hercogs⁷⁶⁰, kuram sekoja, kā apgalvoja ordenis, 500 pirātu (sauktu par vitāliju brāļiem)⁷⁶¹. Koalīcijai sākumā pievienojās arī Polijas karalis un lietuvieši⁷⁶². Lietuviešu reāla vēršanās pret ordeni attiecīgajā brīdī nozīmētu vienlaicīgu uzbrukumu ordenim no visām pusēm un netraucētu poļu un vācu papildspēku ierašanos pa

⁷⁵⁴ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 27.-28.; Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern... S. 13.

⁷⁵⁵ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 20.

⁷⁵⁶ Turpat, 26.-27. lpp.

⁷⁵⁷ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 21. - 22.

⁷⁵⁸ LUB, Bd. 4, Nr. 1430; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 19.

⁷⁵⁹ Par Pomerānijas - Štetinas hercoga dēla iecelšanu par Rīgas arhibīskapu 1393. gadā ar hercogu un Svētās Romas imperatoru Vencelu bija runājis pats ordenis, šādā ceļā cerot atbrīvoties no Rīgas arhibīskapa Johanesa IV un uzlabot ordeņa Prūsijas atzara attiecības ar Pomerānijas - Štetinas hercogu. Ordenis drīz no šīs idejas atteicās (Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 209. - 210.), taču hercogs minētās sarunas interpretēja kā norunu un uzstāja uz tās pildīšanu (LUB, Bd. 4, Nr. 1426). Pomerānijas - Štetinas hercogam bija arī radniecīgas saites ar Luksemburgas, Habsburgas, Hoencollernas hercogiem un citām ietekmīgām vācu aristokrātu dzimtām (Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 210.).

⁷⁶⁰ LUB, Bd. 4, Nr. 1378; Tērbatas bīskaps bija iecēlis par savu „garīgo dēlu” un amata pēcteci Zviedrijas karaļa Albrehta brālēnu un Meklenburgas hercoga Johanna II jaunāko brāli Albrehtu I (Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 211.).

⁷⁶¹ LUB, Bd. 4, Nr. 1425; Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 211.; Тарвел, Е., Пуллат, Р. *История города Тарту*, 17. с.

⁷⁶² Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 211.; 1395. gada septembrī tika noslēgta savienība starp Pomerānijas - Štetinas hercogu un Polijas karali pret Vācu ordeni (Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 211.) 1396. gadā 5. martā Štetinas hercoga dēls Otto, viņa onkulis Bogislavs, Rīgas prāvests Johanness no Zēstes (*Johannes Soest*) un vairāki Rīgas arhibīskapijas vasaļi noslēdza vienošanos ar Lietuvas lielkunigaiti Vitautu. 26. martā līgumu ar viņu noslēdza arī Tērbatas bīskaps, pilsēta un bruņinieki un Meklenburgas hercogs (LUB, Bd. 4, Nr. 1415; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 25.; Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 215.). Bīskaps Dītrihs neveiksmīgi mēģināja savā pusē dabūt arī Anglijas karali Ričardu II (LUB, Bd. 6, Nr. 2917, Jähnig, B. *Johann von Wallenrode*, S. 22.; Schieman, T. *Die Vitalienbrüder und ihre Bedeutung für Livland*, S. 311.).

sauszemi⁷⁶³. Lietuviešus ordenim tomēr izdevās no koalīcijas atšķelt⁷⁶⁴. Tērbatas bīskaps cerēja arī uz vienlaicīgu krievu karaspēka atbalstu no Novgorodas un Pleskavas, bet Vācu ordenim acīmredzot izdevās arī viņus pierunāt saglabāt neitralitāti⁷⁶⁵. Viens no Tērbatas bīskapa koalīcijas mērķiem bija panākt Štetinas hercoga dēla Otto apstiprināšanu par Rīgas arhibīskapu, lai tādejādi cīnītos pret Rīgas arhibīskapijas inkorporāciju ordenī. Otto ar lielu pavadoņu pulku arī pats 1395. gada rudenī ieradās Tērbatā⁷⁶⁶. Koalīciju atbalstīja arī ordenim nelabvēlīgi noskaņotais Svētās Romas imperators Vencels⁷⁶⁷, uzdodot Polijas, Dānijas, Zviedrijas un Norvēģijas karaļiem, Trīras, Maincas, Ķelnes un Magdeburgas arhibīskapiem, Pomerānijas un Meklenburgas hercogiem, Lībekas, Štrālzundes, Rīgas un Tērbatas pilsētām, kā arī Rīgas un Tērbatas diecēžu vasaļiem atbalstīt Otto un aizstāvēt Rīgas diecēzi pret Vācu ordeni⁷⁶⁸. Kā atzīmē Matiass Pūle, šo koalīciju atbalstīja visi spēki Baltijas jūras telpā, kas vēlējās ierobežot Vācu ordeņa varas palielināšanos⁷⁶⁹.

Vācu ordeņa korespondencē 1395.-1396. gadā bija vērojams dziļš satraukums par radušos situāciju. Tā 1395. gada jūnijā virsmestrs instruēja Livonijas mestru, kā labāk rīkoties cīņā pret Tērbatas bīskapu draudošā vitāliju brāļu iebrukuma kontekstā, iesakot viņam netaupīt līdzekļu savu ostu, piļu un pilsētu drošībai un parūpēties, lai pirātiem būtu jāizkāpj krastā pēc iespējas tālāk no Tērbatas bīskapijas, kas ļautu viņus pa ceļam vieglāk aizkavēt⁷⁷⁰. Ikdienišķu militāro sadursmju gadījumā, ar kādiem Livonijas atzars viegli tika galā saviem spēkiem, virsmestrs šādus padomus nesniedza. Virsmestrs arī nosūtīja Livonijas atzaram palīgā papildspēkus – 800 bruņotus vīrus⁷⁷¹. Jau minētajā vēstulē viņš ieteica Livonijas mestram sūtīt pie Tērbatas bīskapa sūtņus, lai uzzinātu viņa nostāju un brīdinātu viņu nedarīt kaitējumu ordenim⁷⁷². Ordenis arī paša virsmestra personā vairākkārt sūtīja vēstules Tērbatas bīskapam, lūgšus cenšoties viņu atrunāt no militāras agresijas un pārliecināt viņu nesaskaņas noregulēt mierīgā ceļā⁷⁷³. Situācijās, kad iekšējo konfliktu dalībnieku loks aprobežojās ar

⁷⁶³ Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 214.

⁷⁶⁴ Jūlijā ordenis noslēdza ar Lietuvas lielkunigaiti Vitautu vienošanos, saskaņā ar kuru pēdējais apsolīja saglabāt neitralitāti un neļaut doties cauri savai zemei pret ordeni vērstām militārām vienībām; ordenis arī ieguva no viņa informāciju par koalīcijas militārajiem plāniem (LUB, Bd. 4, Nr. 1417, Nr. 1421, Nr. 1422, Nr. 1437, Nr. 1438, Nr. 1453; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 25.; Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 215.-216.).

⁷⁶⁵ Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 214.

⁷⁶⁶ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 24.; Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 211.S.

⁷⁶⁷ LUB, Bd. 4, Nr. 1417, Nr. 1418; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 23. - 24. Svētās Romas impērijas ķeizars Vencels konsekventi atbalstīja arī trimdā devušos Rīgas domkungus un bijušo Rīgas arhibīskapu Johanesu IV (Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 157.-158.).

⁷⁶⁸ Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 210.

⁷⁶⁹ Puhle, M. *Die Vitalienbrüder...* S. 92.

⁷⁷⁰ LUB, Bd. 4, Nr. 1377

⁷⁷¹ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 26.; Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 214.

⁷⁷² LUB, Bd. 4, Nr. 177

⁷⁷³ LUB, Bd. 4, Nr. 1387, Nr. 1410; O. Stāfenhāgens šos neatlaidīgos ordeņa mēģinājumus pierunāt pretinieku izlīgt tiesiskā ceļā skaidro ar tā laika Vestfālenes likumiem, saskaņā ar kuriem zemes kungam bija pienākums

vietējiem spēkiem, ordenis nemēdza lūgties citus naidīgi noskaņotos bīskapus. Piemēram, 1430. gadā tas vienkārši ar militāru spēku ieņēma Ozeles – Vīkas bīskapa Kristiana (*Christian Kuband*, arī *Cobant*, 1423. - 1432.) īpašumus⁷⁷⁴. Virsmestrs sūtīja sūtņus arī pie Rīgas pilsētas un arhibīskapa vasaļiem, lūdzot viņus atbalstīt Johanesu V un ignorēt Štetinas hercoga un Tērbatas bīskapa mēģinājums panākt atbalstu Štetinas princim Otto, kā arī mēģināt atrunāt Tērbatas bīskapu no viņa naidīgajiem nolūkiem attiecībā pret ordeni⁷⁷⁵. Līdzīgs uzdevums tika dots virsmestra sūtņiem, kas tika sūtīti pie Tērbatas pilsētas un bīskapa vasaļiem, šajā gadījumā vēl uzstājīgāk lūdzot viņus visiem spēkiem mēģināt palīdzēt saglabāt mieru un neieļaut zemē krievus un lietuviešus, un censties noskaņot savu bīskapu neiesaistīties karā⁷⁷⁶. Šis lūgums Tērbatas bīskapijas vasaļiem un pilsētai tika atkārtots arī trijās citās vēstulēs⁷⁷⁷. Arī Rīgas arhibīskapijas vasaļiem un pilsētai virsmestrs 1395. gada beigās atkārtoti lūdza atbalstīt savu arhibīskapu pret Štetinas hercogu⁷⁷⁸. Mazliet vēlāk, 1396. gada pavasarī, virsmestrs pavisam citādā noskaņā rakstīta vēstulē mēģināja iedrošināt ordeņa sabiedrotos: Rīgas arhibīskapijas, Harijas un Viru zemes vasaļus, kā arī Rīgas un Rēveles pilsētas neticēt baumām par dažādu varu – Romas ķeizara un kūrfirstu, Zviedrijas karaļa un Dānijas karalienes – nostāšanos pret ordeni un neraizēties par draudošajām briesmām no krievu un lietuviešu puses, jo „visuvarenais Dievs, kas zemi līdz šim ir sargājis, palīdzēs ordenim arī tagad”⁷⁷⁹.

Līdzīgi kā gadījumos, kad ordenis jutās nopietni apdraudēts kūrījā iesniegto apsūdzību dēļ un centās tās mīkstināt ar laicīgu un garīgu kungu atbalsta vēstulēm, tas vērsās arī pie ārējiem spēkiem, cenšoties panākt to atbalstu. Attiecīgas vēstules tika nosūtītas Meklenburgas hercogam Johanam II⁷⁸⁰ (Tērbatas bīskapa koalīcijā iesaistītā Meklenburgas hercoga Albrehta I vecākajam brālim⁷⁸¹), Vismāras, Rostokas un Stargardes pilsētām⁷⁸² un Zviedrijas karalim⁷⁸³, sūdzoties, ka Meklenburgas hercogs Albrehts ar lielu vitāliju brāļu pulku vēlas pazudināt ordeni Livonijā un lūdzot viņus ņemt ordeni savā aizsardzībā⁷⁸⁴. Papildus tam,

vispirms aicināt pretinieku konfliktu atrisināt tiesiskā ceļā. Pretinieka atteikuma gadījumā pirmā zemes kunga vasaļiem un pilsētām ir jāatbalsta viņa militārās akcijas, bet tikai tādā gadījumā, ja kara mērķis ir taisnīgs (Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 213.).

⁷⁷⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 174

⁷⁷⁵ LUB, Bd. 4, Nr. 1382

⁷⁷⁶ LUB, Bd. 4, Nr. 1383

⁷⁷⁷ LUB, Bd. 4, Nr. 1386, Nr. 1400, Nr. 1411

⁷⁷⁸ LUB, Bd. 4, Nr. 1399

⁷⁷⁹ LUB, Bd. 4, Nr. 1412: „*God der almechtig, der die land von anbegin hat beschutzt mit siner hulfe, der wird dem ordin wol be hulfen sin, als her von alders i und i gethan hat, das her sich irwere, wen sie vinde der heiligen Cristenheit*”. Zīmīga šajā frāzē ir Vācu ordeņa interešu tieša identificēšana ar visas Livonijas interesēm.

⁷⁸⁰ LUB 4. Nr. 1378, Nr. 1379, Nr. 1433, Nr. 1443

⁷⁸¹ Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 211.

⁷⁸² LUB, Bd. 4, Nr. 1444

⁷⁸³ LUB, Bd. 4, Nr. 1441, Nr. 1442

⁷⁸⁴ LUB, Bd. 4, Nr. 1378

Švecas (*Swecza*) komturam, kurš tobrīd uzturējās Zviedrijā, tika lūgts noskaņot Meklenburgas hercogu Johanu labvēlīgi ordenim⁷⁸⁵. Arī Bohēmijas zemes komturam virsmestrs pavēlēja propagandēt Vācu ordeņa pozīciju pie Svētās Romas impērijas ķeizara un citām ietekmīgām Svētās Romas impērijas personām, pamatojot to ar visas Livonijas interesēm⁷⁸⁶. Pēc situācijas militāra atrisinājuma virsmestrs lūdza Olmucas (*Olmütz* - bīskapija Romas impērijas sastāvā, Bohēmijā) bīskapu iestāties par ordeni pie ķeizara (kuram Tērbatas bīskaps pēc konflikta bija sūdzējies)⁷⁸⁷, kā arī sūtīja pie ķeizara savus sūtņus⁷⁸⁸ un taisnojās Štetinas hercoga priekšā⁷⁸⁹. Visa korespondence tika veikta virsmestra, nevis Livonijas mestra vārdā – kurš tikai tika informēts par notiekošo. Tas norāda, ka attiecīgajā situācijā bija radies reāls drauds Livonijas drošībai un visam Vācu ordenim. 14. gadsimtā tādu spēja radīt tikai iekšējo un ārējo konfliktu summa.

14. gadsimta sākumā Vācu ordenim, kurš kā militāri spēcīgākais zemes kungs uzņēmās praktiski vienpersoniskas rūpes par ārējo drošību⁷⁹⁰, visumā neradās īpašas grūtības ar kaimiņu radīto ārējo draudu Livonijai novēršanu, ja tie nesummējās ar iekšējiem konfliktiem. Selarts secina, ka 13.- 15. gadsimtā Vācu ordeņa Livonijas atzaram un krievu kņazistēm bija līdzvērtīgi spēku samēri un resursi⁷⁹¹. Abpusējo ordeņa un lietuviešu sirojumi apraksti ļauj šo secinājumu attiecināt arī uz ordeņa un lietuviešu spēku līdzsvaru 14. gadsimtā.

14. gadsimtā retoriska naidīgo kaimiņu tēla piesaukšana avotos ir jāvērtē kritiski. Attiecīgajā avotā uzsvērtais ārējais drauds reāli ne vienmēr bija tik liels, kā tā autors to pasniedza. Konflikti avotos ir izcelti kā ārkārtas situācijas uz normālu ikdienas attiecību fona, kuras ar savu ikdienišķumu ir palikušas hronistu un vēstulju autoru uzmanības ēnā⁷⁹².

Ikdienā Livonijas iedzīvotāju attiecības ar kaimiņiem noteica pragmatiski apsvērumi. Zemes kungu attiecības ar krieviem aplūkojamajā periodā Anti Selarts raksturo kā „normālas” viduslaikos un vēl agros jaunajos laikos starp valstīm valdošas attiecības, kurās bija gan karš, gan miers, gan iekarošanas mēģinājumi, gan sadarbība un dažādu grupu intereses. Kā uzskata Selarts, Vācu ordenim nebija vienotas un konsekventas politikas attiecībā uz krievu zemēm. Avoti rada iespaidu, ka karadarbību ar krieviem ordenis centās ierobežot, un to pārsvarā iezīmēja sadursmes pierobežā. Pēc Selarta domām, krievu zemes kā cīņas mērķis ordenim bija otršķirīgs un, neskatoties uz to izmantošanu savā pašlegitimizācijā un retorikā, ordeņa praktiskās attiecības ar krieviem bija balstītas reālpolitikā. Konfesionālās pretrunas tajās nebija

⁷⁸⁵ LUB, Bd. 4, Nr. 1380

⁷⁸⁶ LUB, Bd. 4, Nr. 1404

⁷⁸⁷ LUB, Bd. 4, Nr. 1425

⁷⁸⁸ LUB, Bd. 4, 1424

⁷⁸⁹ LUB, Bd. 4, Nr. 1426, Nr. 1430, Nr. 1435

⁷⁹⁰ Sīkāk par Vācu ordeņa kā zemes kunga un Livonijas drošības aizstāvja funkciju skat. apakšnodaļā 2.2.

⁷⁹¹ Selart, A. Der Livländische Deutsche Orden und Russland, S. 275 .

⁷⁹² Selart, A. Political Rhetoric and the Edges of Christianity... p. 69.

tik svarīgas, kā varētu šķist no ordeņa pārstāvju rakstītajiem avotiem, kuros krievi kalpoja kā retorikas līdzeklis⁷⁹³. Livoniešiem un krieviem bija kopīgas tirdzniecības intereses. Livonijā bāzētie tirgotāji sadarbojās ar krievu tirgotājiem. Atrašanās tiešā krievu varas un ekonomisko centru tuvumā Livonijas pilsētām deva iespēju funkcionēt kā tranzīta punktiem Hanzas tirdzniecībā ar krievu centriem un tādejādi bija šo pilsētu labklājības pamats⁷⁹⁴ – arī laikā, kad Rietumeiropā valdīja ekonomiskā krīze. Pret krieviem nekad arī netika pasludināts krusta karš, pāvestiem aplūkojamajā laikposmā vēl cerot uz kristīgās baznīcas Rietumu un Austrumu zaru apvienošanu⁷⁹⁵. Jaunākajā atskaņu hronikā uz daudzo bezrūpīgo sirojumu apraksta fona izceļas ordeņa centieni novērst par savstarpējiem sirojumiem nopietnāku karadarbību ar Novgorodai pakļautajiem Pleskavas krieviem. 1341. gadā Livonijas mestrs tiecās izvairīties dot ieganstu karam pēc krievu iebrukuma Rīgas arhibīskapijā 1340. gadā. Kad pēc mestra ieteikuma sūtīto sūtņu sarunu laikā ar krieviem izcēlās strīds, ar viņa rīkojumu tika sūtīti citi sūtņi taisnoties un atvainoties.⁷⁹⁶ Hermanis no Vartberges apraksta arī 1371. gadā notikušās Vācu ordeņa un citu Livonijas spēku miera sarunas ar Novgorodas un Pleskavas krieviem, piedaloties arī Lībekas rātskungiem, kas liecina par draudzīgu attiecību ar krieviem ekonomisko nozīmīgumu plašākā Rietumu kristīgās sabiedrības kontekstā. Sarunās „tika apspriesti un nokārtoti līdzšinējie strīdi” un to rezultātā Livonijas mestrs un Tērbatas bīskaps hronista interpretācijā „mīļā miera labad krieviem piedeva visas līdz kara sākumam radušās netaisnības un zaudējumus”⁷⁹⁷ jeb puses tirdzniecības interešu vārdā panāca izlīgumu. Ordenis arī centās ievērot taisnīgumu pret krieviem, lai novērstu tirdzniecībai kaitējošu domstarpību eskalāciju, piemēram, 1430. gadā pēc sūdzībām par to, ka bijušais Narvas fogts dažiem krieviem atņēmis zirgus, Livonijas mestrs konfiscēja šī fogta pārraudzībā esošo īpašumu, lai kompensētu krieviem nodarītos zaudējumus⁷⁹⁸. Tātad Rietumu kristīgajai pasaulei un konkrēti, Vācu ordenim, reālas ekspansijas iespējas virzienā uz austrumiem no Livonijas ierobežoja pragmatiski komerciāli apsvērumi, šo kaimiņu īpašā vieta latīņu kristiešu ienaidnieku vidū un pāvesta ieceres šajā kontekstā.

⁷⁹³ Selart, A. Der Livländische Deutsche Orden und Russland, S. 257., 266., 275.

⁷⁹⁴ Johansen, P. Die Bedeutung der Hanse für Livland. *Hansische Geschichtsblätter*, 1940/ 1941, Bd. 65/66, S. 50., 55.; Angermann, N. Die Bedeutung Livlands für die Hanse, S. 106. Lai arī Angermans, ņemot vērā krievu zemju reto apdzīvotību, atpalcību un cīņu par savu tirgotāju interesēm, atzīst iemeslu apšaubīt tranzīta tirdzniecību ar Krievzemi kā neizsmeļamu bagātības avotu, viņaprāt nav apšaubāma tirdzniecības ar krieviem nozīme Livonijas pilsētu saimniecībā.

⁷⁹⁵ Riley-Smith, J. *The Crusades: A Short History*, p. 215.

⁷⁹⁶ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...*, S. 9.-10. Šo konfliktu, mazliet izmainot kautiņa gaitu un izlaižot mestra atvainošanu, tā vietā uzsverot ordeņa palīdzību tērbatiešiem krievu atriebības nolūkā veiktā uzbrukuma sakarā, apraksta arī Hermanis no Vartberges (*Hermannis de Wartberge chronicon...* 79. lpp.).

⁷⁹⁷ LUB, Bd. 3, Nr. 1082; *Hermannis de Wartberge chronicon...* 120. - 121.lpp. (...*remiserunt propter bonum pacis Rutenis omnem iniuriam et omne damnum ante ceptam guerram illata*)

⁷⁹⁸ LUB, Bd. 8, Nr. 321

Jaunākā atskaņu hronika un Hermaņa no Vartberges hronika ļauj secināt, ka lielāka mēroga sirojumi notika pret lietuviešiem vai no to puses. Tomēr arī Vācu ordeņa attiecībās ar lietuviešiem bija mierīgi, pat draudzīgi periodi⁷⁹⁹. Piemēram, pēc poļu-lietuviešu savienības izveidošanās 1386. gadā Vācu ordenis, tiecoties šo savienību šķelt, sadarbojās ar Lietuvas lielkunigaiti Vitautu un pēc viņa nāves – ar lielkunigaiti Svitrigailu, ar kuru ordenis 1431. gadā noslēdza savienību⁸⁰⁰. Arī Livonijas pilsētas, īpaši Rīga, sadarbojās ar lietuviešiem tirdzniecības jomā. 13. un 14. gadsimtā Rīga bija nozīmīgākais lietuviešu tirdzniecības partneris. Tieši šajā kontekstā pēc Angermana domām ir jāskata Rīgas savienība ar lietuviešiem kara laikā pret Vācu ordeni 1297.-1330. gados⁸⁰¹.

Ordeņa pārstāvju rakstītajos literārajos avotos – Jaunākajā atskaņu hronikā un Hermaņa no Vartberges hronikā – 14. gadsimtā centrālo vietu ieņem regulāri ordeņa sirojumu lietuviešu un krievu zemēs un šo kaimiņu sirojumi Livonijā. Taču 14. gadsimtā šajos avotos robežkari pārsvarā tiek pasniegti kā bruņnieciskas izklaides, kas tiek veiktas ar prieku, bieži vien bez tiešas saistības ar ienaidnieka atvairīšanu, lai gūtu laupījumu un slavu, kā arī lai uzturētu savstarpēju naidīgumu kā ordeņa darbības pamatojumu un identitātes bāzi un arī kā retoriskās cīņas ieroci. Piemēram, Hermanis no Vartberges laikposmā no 1330. līdz 1378. gadam apraksta 42 lielāka vai mazāka apjoma sirojumus lietuviešu zemēs no Livonijas puses (tai skaitā no 14. gadsimta vidus, kad pats hronists atradās Livonijā, – 30), neskaitot no Prūsijas puse veiktos ordeņa sirojumus, kamēr pēc hronista sniegtajām ziņām lietuvieši šajā laikā iebruka Livonijas teritorijā 11 reizes⁸⁰². Savukārt krievu teritorijās ordenis šajā laikā, saskaņā ar Hermani no Vartberges, siroja 24 reizes, kamēr krievi iebruka Livonijā deviņas reizes⁸⁰³. Robežkari kā piedzīvojumu un laupījumu kāres diktēti bruņnieciski sirojumi īpaši ir uzsvērti Jaunākajā atskaņu hronikā. Tās autors, Bartolomejs Honeke, detalizēti aprakstot daudzus sirojumus lietuviešu un it īpaši krievu teritorijās, kā arī iebrukumu Livonijā atvairīšanu, vairāk koncentrējas uz stāstiem par ordeņa brāļu drosmi un cīņas sparū⁸⁰⁴, nogalināto pretinieku skaitu⁸⁰⁵ un bagātīgo laupījumu⁸⁰⁶ nekā uz kauju izklāstu. Hronika parāda, ka ordeņa militārās

⁷⁹⁹ Milicers, K. *Vācu ordeņa vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2009. 193. lpp.

⁸⁰⁰ LUB, Bd. 8, Nr. 462; Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 308. – 309.; Урбан, В. *Тевтонский Орден*. Москва: Хранитель. 2007. 261.- 273.с.

⁸⁰¹ Angermann, N. *Die Bedeutung Livlands für die Hanse*, S. 106.

⁸⁰² *Hermani de Wartberge chronicon...*334 lpp.

⁸⁰³ Turpat.

⁸⁰⁴ Piemēram, *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 13.: brāļa Gosvina varonības apraksts, aizstāvot Marienburgas (Alūksnes) cietoksni; Turpat, 28.lpp.: Ordeņa brāļu dažādu varoņdarbu apraksts, atvairot krievu iebrukumu Tērbatas bīskapijā.

⁸⁰⁵ Piemēram, *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 17.: aprakstot Treidenes (Turaidas) fogta un zemes maršala sirojumus Krievzemē 1342. gadā, hronists ar lepnumu piemin, ka „neviens bērns dzīvs tur nepalika” („*Dar blef nicht ein kindt levendich*”).

⁸⁰⁶ Piemēram, *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 17.: 1342. gadā Treidenes fogts un zemes maršals atgriežas no sirojumiem Krievzemē „ar bagātu laupījumu” („*nemen einen sehr groten rof und togen dar mit wedder in Liflandt*”, „*toch mit eiem grotem rove wedderumb na hus*”); Turpat, 18. lpp.: Livonijas mestra

pierobežu aktivitātes pārkāpa vienīgi aizsardzības funkcijas un pat atriebības par iebrukumu Livonijā robežas; tas faktiski uzturēja pastāvīgu pierobežu karu. Piemēram, 1342. gadā Marienburgas (Alūksnes) komtur ar 60 vīriem bez jebkāda tieša iegāsta, laupot un dedzinot, siroja krievu teritorijās pie Pleskavas⁸⁰⁷; arī Treidenes (Turaidas) fogts tai pašā gadā devās sirot uz Pleskavu, jo bija dzirdējis par ordeņa veiksmīgajiem sirojumiem un kāroja laupījuma un slavas⁸⁰⁸; drīz pēc tam Jervas fogts mērķtiecīgi devās sirot uz Ostrovu, jo bija uzzinājis, ka šī pilsēta nav redzējusi karu un nav izpostīta, kā dēļ tur var gūt lielu laupījumu, un tāpēc citi Igaunijas fogti un Tērbatas bīskapijas vīri labprāt devās līdzi, laupot un dedzinot⁸⁰⁹.

Hermaņa no Vartberges hronika atstāj iespaidu, ka vislielākais sirojumu skaits gan pret krieviem, gan lietuviešiem un tāpat arī no viņu puses Livonijā koncentrējās 14. gadsimta sešdemitajos un septiņdesmitajos gados – laikā, kad autors pats ir uzturējies Livonijā⁸¹⁰. Bartolomejs Honeke, kurš, domājams, rezidēja mūsdienu Igaunijas dienvidaustrumos⁸¹¹, lai gan fiksēdams arī lielākos iebrukumus Lietuvā un lietuviešu sirojumus Livonijā, koncentrējas uz robežkariem ar Pleskavas krieviem 14. gadsimta četrdesmito gadu pirmajā pusē. Tas vedina pieņemt, ka sirojumi dažkārt bija tik nenozīmīgi, ka tie ietekmēja tikai tuvumā dzīvojošos laikabiedrus. Tas, iespējams, arī varētu izskaidrot starpību starp Hermaņa no Vartberges minēto kaimiņu iebrukumu Livonijā un livoniešu iebrukumu kaimiņzemēs skaitu. Atrodoties iebrukumu tuvumā, hronists tos fiksēja kā lokālajā kontekstā ievērojamus notikumus, kamēr attālākās vietās vai agrāk notikuši vietēja mēroga iebrukumi Livonijā varēja tam palikt nemanāmi vai nešķīst nozīmīgi. Piemēram, Hermanis no Vartberges apraksta lokāla rakstura strīdu, kas 1367. gadā izcēlās starp Vācu ordeni, Tērbatas bīskapu un Pleskavas krieviem par zvejošanu Peipusa ezerā, kura gaitā, atriebjoties par ordenim un bīskapam pakļauto zvejnieku uzbrukumu krievu zvejniekiem, krievi izpostīja kādu Rozitenes (Rēzeknes) fogta ciemu⁸¹². 1373. gadā Polockas vietvaldis Andrejs ieradās pie Dinaburgas (Daugavpils) pils un sagūstīja dažus cilvēkus un zirgus⁸¹³. 1375. gadā tas pats vietvaldis, atkal

sirojumā uz Krievzemi 1342. gadā, starp citu, piedalījās arī „daudz letu, līvu un igauņu”, kas visi gribēja laupījumu gūt” („*vele Litten, Liven und Esten, de wolden alle pris inleggen*”, no sirojuma karaspēks atgriezās Livonijā ar lielu laupījumu „*toch he mit groten rove wedder inn Lifland*”), arī sirojuma aprakstā Ostrovā, Krievzemē netālu no Pleskavas 1343. gadā hronists uzsver bagātīgo laupījumu („*Hir nemen se so eien groten rof, dat men 7 rinder kofte vor ein oere. Also togen se mit einer sehr groten buite wedderumb na hus*”) (Turpat, 19. lpp.) utt.

⁸⁰⁷ Die Jüngere Livländische Reimchronik... S. 15.

⁸⁰⁸ Turpat, 16.-17.lpp.: „*gedachte he och pris unnd ehre*”.

⁸⁰⁹ Turpat, 19. lpp.: „*hedde vornamen, dat to Astrouw in Ruszlandt noch newerl krich gewesen und dat landt unvordorven were*”; „*De sanden se gerne, togen also int landt, roveden und branden with und breth*”.

⁸¹⁰ Pastāv viedoklis, ka Livonijas mestra Vilhelma no Frimersheimas laikā (1364. – 1385.) hronists dzīvoja Rīgā un jau no 1358. gada bijis aprakstīto notiku aculiecinieks (Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. *Hermann de Wartberge chronicon*... 9. lpp.)

⁸¹¹ Höhlbaum, K. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik*., S. XV, XVII, XVIII

⁸¹² *Hermann de Wartberge chronicon*.. 107. lpp.

⁸¹³ Turpat, 129. lpp.

ieradies pie Dinaburgas pils ar lielāku spēku (autora skatījumā „ar visu militāro spēku”), sadedzināja komtura un zemnieku savākto sienu, sagūstīja 15 cilvēkus, nolaupīja zirgus un lopus⁸¹⁴. 1373. gadā Mītavas (Jelgavas) komturs nosūtīja sirojumā pret lietuviešiem astoņus algotņus⁸¹⁵. No Livonijas puses mazāka mēroga sirojumus bieži organizēja viena ordeņa apgabala pavēlnieks, reizēm pat vienlaicīgi ar cita apgabala pavēlnieka sirojumu citā kaimiņu novadā. Piemēram, 1370. gadā zemes maršals iebruka lietuviešu teritorijā, kamēr tai pat laikā Narvas fogts devās sirojumā pret pleskaviešiem⁸¹⁶.

Livoniešu militārie panākumi, iespējams, dažviet tekstā tika pārspīlēti, bet pretinieku – samazināti, un sadursme faktiski varēja būt vēl mazāka mēroga, nekā hronists to pasniedz. Aprakstos pirmie figurē kā uzkrītoši postoši un veiksmīgi ar nelieliem cilvēku zaudējumiem ordeņa pusē vai pat vispār bez tiem, kamēr Hermaņa no Vartberges uzturēšanās laikā Livonijā viņa aprakstītie pretinieka iebrukumi nodarīja galvenokārt tikai materiālus zaudējumus šai teritorijai, pie kam parasti cieta arī iebrucēji. Piemēram, arī daudzo postošu sirojumu Upītes (*Opithen*) zemē apraksti Hermaņa no Vartberges hronikā izbrīna ar to, ka tur joprojām bija, ko laupīt, un teritorija joprojām bija apdzīvota. 1363. gadā Vācu ordenis tur siroja un to izpostīja divas reizes – pavasarī un rudenī –⁸¹⁷, 1365. gadā ordenis atkal izpostīja Upītes zemi⁸¹⁸; 1367. gadā mestra karaspēks tur siroja četras dienas⁸¹⁹; 1368. gada augustā ordenis atkal nopostīja vairākus Upītes novadus⁸²⁰; 1375. gadā tur atkal iebruka zemes maršala karaspēks⁸²¹; 1377. gada maijā zemes maršala vadībā livonieši tur iebruka vēlreiz, „visu nopostīja, slepkavojot un izdedzinot, saķēra un aizveda 120 cilvēku, 280 kara zirgu un 260 liellopu”⁸²²; 1378. gada februārī tur atkal siroja mestra karaspēks un deviņas „dienas un naktis slepkavoja, dedzināja un postīja un visu iznīcināja. Abu dzimumu gūstekņu skaits sasniedza 521, zirgu – 723”⁸²³. Jaunākās atskaņu hronikas autora aprakstītās sadursmes savukārt atšķiras no šo pašu konfliktu atspoguļojuma pretējās puses avotos. Piemēram, saskaņā ar hroniku 1342. maijā livonieši uzvarēja lielu krievu karapulku un arī tam uzreiz sekojošajā karagājienā ieguva lielu laupījumu⁸²⁴, savukārt krievu puses rakstītajā hronikā krievi sekmīgi atvairīja liela livoniešu karaspēka uzbrukumu⁸²⁵.

⁸¹⁴ Turpat, 141. lpp.

⁸¹⁵ Turpat, 129. lpp.

⁸¹⁶ Turpat, 117. lpp.

⁸¹⁷ Turpat, 97. lpp.

⁸¹⁸ Turpat, 99. lpp.

⁸¹⁹ Turpat, 103. lpp.

⁸²⁰ Turpat, 109. lpp.

⁸²¹ Turpat, 139. lpp.

⁸²² Turpat, 147. lpp.

⁸²³ Turpat, 153. lpp.

⁸²⁴ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 16.

⁸²⁵ *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*, 354. с.

Tas ļauj secināt, ka 14. gadsimtā pagānu lietuvieši un shizmatiskie krievi kalpoja Vācu ordeņa Livonijas atzaram ne tikai tā pašlegitimizācijai, bet arī otra tā identitātes elementa – bruņinieku kultūras – kultivēšanai. Lietuvieši Livonijas atzaram bija kopīgs bruņniecisko aktivitāšu mērķis ar ordeni Prūsijā, kurš no 1304.-1305. gada ziemas vairāk kā gadsimtu⁸²⁶ organizēja un vadīja t.s. „nebeidzamo krusta” karu pret lietuviešiem, kurā piedalījās tūkstošiem bruņinieku no dažādām Rietumu kristīgajām zemēm⁸²⁷. Vismaz reizi gadā – vasarā vai ziemā – tika veikti sirojumi, t.s. *Reysen* lietuviešu teritorijā⁸²⁸. Ordeņa Livonijas atzara robežkari ar lietuviešiem uzlūkojami arī šajā aspektā. Vācu ordeņa un Rietumeiropas krusta karotāju sirojumi Lietuvā saistās ar aristokrātijas krīzi un kristīgās sabiedrības reālas ārējās ekspansijas iespēju izskāšanu. Romano un Tenenti Vācu ordeņa sirojumus skata aristokrātijas saimnieciskās krīzes kompensācijas mehānisma kontekstā un traktē kā „aristokrātisko bandītismu”⁸²⁹. Zeibts bruņnieciskās aktivitātes aplūko kā „aristokrātijas rudens” izpausmi un skaidro ar aristokrātijas attālināšanos no realitātes un savas eksistences uztveršanu kā spēli pēc saviem noteikumiem⁸³⁰. Šīs aktivitātes norāda uz krīzi Vācu ordeņa kā kristīgās pasaules aizstāvju identitātē, apsīkstot Rietumu kristīgās pasaules ārējās ekspansijas iespējām ordeņa tiešās darbības laukā. No otras puses, Rietumeiropas aristokrātijas iesaiste Vācu ordeņa sirojumos lietuviešu zemēs nodrošināja ordenim ne tikai leģitimitāti un reputāciju, bet arī materiālu palīdzību cīņā ar kaimiņiem.

14. gadsimta beigās – 15. gadsimta sākumā notika izmaiņas spēku samēros reģionā un ārējie draudi Livonijai kļuva arvien bīstamāki. Baltijas jūras reģionā darbojās Rietumu kristīgajai pasaule kopumā raksturīgā tendence, izsīkstot ārējās ekspansijas iespējām, ekspansijas centieniem vērsties pret citiem kristiešiem un Eiropas valdījumiem tiekties

⁸²⁶ Sirojumi pret lietuviešiem Vācu ordeņa vadībā uzplauka, zūdot iespējai doties krusta karos uz Svēto zemi. Tie apsīka 14. gadsimta beigās, lietuviešiem formāli pieņemot kristietību un Rietumu kristīgās sabiedrības uzmanībai novirzoties uz galvenā ārējā drauda – turku – apkarošanu. Dažu gadu laikā pēc Vācu ordeņa sakāves Tanenbergas kaujā 1410. gadā Rietumeiropas bruņinieku piedalīšanās ordeņa sirojumos lietuviešu teritorijā apstājās (Paravicini, W. *Die Preussenreisen des Europäischen Adels*, S. 24., 32. - 34., 44.; Selart, A. *Political Rhetoric and the Edges of Christianity...* p. 67.).

⁸²⁷ Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*, 162. c.; Housley, N. *The Crusading Movement 1274 – 1700*, p. 275.; Paravicini, W. *Die Preussenreisen des Europäischen Adels*, S. 26-30.; Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 213. - 215. Šī krusta kara aktivitāte balstījās uz 1245. gadā pāvesta Inocenta IV ordenim piešķirtās privilēģijas rekrūtēt krusta karotājus arī bez formāla krusta kara pasludināšanas (Housley, N. *The Crusading Movement 1274 – 1700*, p. 275.; Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 213.). Šajā krusta karā piedalījās, piemēram, Lankastras (*Lancaster*) hercogs Henrijs (1352. gadā), nākamais Anglijas karalis (kā Henrijs IV) Derbijas (*Derby*) grāfs Henrijs (1390. un 1392. gadā), Austrijas hercogs Alberts ar 2000 bruņiniekiem (1377. gadā) utt. (Paravicini, W. *Die Preussenreisen des Europäischen Adels*, S. 276.; Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 213.).

⁸²⁸ Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 213.; Урбан, В. *Тевтонский Орден*, 232. c. Ziemas ekspedīcijās piedalījās mazākas grupas (200-2000 vīri) ar mērķi postīt attiecīgo teritoriju. Ziemā parasti notika divi sirojumi (*reysa*) – decembrī un janvārī vai februārī. Vasaras kampaņas notika lielākā mērogā un bija vērstas uz teritorijas iekarošanu, iznīcinot pretinieka nocietinājumus, kā arī sirojot. (Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 214.).

⁸²⁹ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 46.

⁸³⁰ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 337.

paplašināt savu teritoriju citam uz cita rēķina⁸³¹. Pārgrupējoties politiskajiem spēkiem Rietumu kristīgās pasaules varas sistēmā⁸³², pieauga citu reģiona valdījumu vara. Polijas un Lietuvas valdošo dinastiju apvienošanās 1386. gadā⁸³³ atņēma ordenim ne tikai tā pastāvēšanas legimitātes un identitātes balstu un Rietumeiropas bruņniecības praktisko palīdzību, bet arī radīja reālu draudu abiem tā valdījumiem. 1397. gadā Skandināvijas valstis apvienojās Kalmāras ūnijā, ko Stāfenhāgens vērtē kā pret Vācu ordeni vērstu draudu, lai pretotos tā potenciālajiem centieniem dominēt Baltijas jūrā (un labvēlīgos apstākļos atjaunotu savas pretenzijas uz kundzību pār Rēveli un Harijas un Viru zemi)⁸³⁴. Par arvien draudīgāku spēku kļuva Maskavas kņaziste. Pirmais „attālais zvans briesmām no austrumiem” pēc Spekkes domām bija krievu uzvara pār tatāriem 1380. gadā⁸³⁵. Novgorodas un Pleskavas kā pastāvīgu politisku centru eksistences beigas, Selarta skatījumā, norādīja, ka Vācu ordeņa Livonijas atzara un krievu spēku samērs vairs nebija līdzvērtīgs⁸³⁶. Livonijas tuvumā trijos virzienos attīstījās arvien spēcīgāki valdījumi – Lietuvas un Polijas savienība, Skandināvijas valstis un Maskavas kņaziste (kas tiecās realizēt savas teritoriālās ekspansijas tendences uz Livonijas rēķina, kļūstot tai par īstu draudu pēc šajā darbā aplūkotā perioda). Tas arvien vairāk izolēja Livoniju šajā Eiropas kontinenta sektorā⁸³⁷, izjauca esošo spēku līdzsvaru reģionā un izmainīja Livonijas ārējā apdraudējuma raksturu. Pēc Selarta domām 15. gadsimtā trīs ievērojami kaimiņos esoši politiskie spēki – Maskava, Zviedrija-Dānija un Polija-Lietuva – gribēja pakļaut Livoniju savai kontrolei⁸³⁸.

14. gadsimta beigās un īpaši skaidri 15. gadsimta sākumā, mainoties spēku samēram reģionā, izmainījās Livonijas ģeopolitiskā stāvokļa ietekme uz šīs teritorijas politisko dzīvi. Pieaugošo ārējo apdraudējumu ietekmi uz Livonijas politiskajiem spēkiem aplūkojamā laikposma beigu fāzē var novērot divos virzienos – pirmkārt, Vācu ordeņa Livonijas atzara un virsmestra savstarpējās attiecībās un otrkārt, – kas ir vēl nozīmīgāk šī pētījuma kontekstā, – Livonijas politisko spēku savstarpējās attiecībās.

Ārējiem draudiem kļūstot bīstamākiem, arvien vairāk atšķīrās Vācu ordeņa Prūsijas valdījumu un tā Livonijas atzaram ārpolitiskās intereses, virsmestram un Livonijas mestram attiecīgi rūpējoties pirmām kārtām par savu teritoriju drošību. Ordenis Prūsijā arvien vairāk pievērsās robežai ar poļiem, bet Livonijas atzars – robežai ar krieviem. Helmans to vērtē kā ordeņa Livonijas mestra un virsmestra attiecību trešo fāzi. Otro, visu 14. gadsimtu ilgušo fāzi

⁸³¹ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 40., 43.

⁸³² Sīkāk par izmaiņām politisko spēku sistēmā un krīzi varas organizācijā skat. apakšnodaļu 2.2.

⁸³³ Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 214.

⁸³⁴ Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 227.

⁸³⁵ Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 140. lpp.

⁸³⁶ Selart, A. *Der Livländische Deutsche Orden und Russland*, S. 275.

⁸³⁷ Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 140. lpp.

⁸³⁸ Selart, A. *Der Livländische Deutsche Orden und Russland*, S. 266.

viņaprāt raksturoja Livonijas atzara patstāvīga darbošanās (ar mērķi iegūt hegemoniju Livonijā), bet tomēr saglabājot lojalitāti pret virsmestru. Trešajā fāzē, Helmana skatījumā, virsmestrs un Livonijas mestrs rīkojās katrs saskaņā ar sava valdījuma interesēm, tikai šad tad vienojoties par kādu kopīgu politisko soli⁸³⁹. Šo iekšējo interešu šķelšanos ordenī jau skaidri iezīmēja izlīgums iepriekš aprakstītajā konfliktā ar Tērbatas bīskapu. Vienošanās tika slēgta 1397. gadā Dancigā (Gdaņskā) virsmestra vadībā un bija neizdevīga Livonijas atzaram, kurš cīņā bija guvis militāru uzvaru⁸⁴⁰. Tam bija jāatsakās no pārējo zemes kungu vasaļu dalības savos karagājienos un jāatzīst Harijas un Viru zemes vasaļu lēņu mantošanas tiesību paplašināšana⁸⁴¹. Arī sarunu vietas izvēlei, pēc Stāfenhāgena domām, ordeņa Livonijas atzars varēja piekrist tikai spēcīga spiediena rezultātā no virsmestra puses, jo tā pati par sevi norādīja, ka izlīgumu noteiks ordeņa intereses Prūsijā⁸⁴². Helmana skatījumā virsmestrs šajā kontekstā rīkojās kā Prūsijas zemes kungs⁸⁴³. Vācu ordenim atrodoties naidīgu varu ielenkumā starp Lietuvas - Polijas savienību un Kalmāras ūniju, virsmestrs tiecās nepieļaut Livonijas iekšējo strīdu paplašināšanos ar ārējo spēku iesaisti⁸⁴⁴. Kā atzīmē Stāfenhāgens, t.s. Dancigas otrā miera negatīvākās sekas ordenim bija interešu pretrunu un konflikta saasināšanās starp tā brāļiem Livonijā un Prūsijā⁸⁴⁵.

Aplūkotā perioda gaitā iekšējā šķelšanās Vācu ordenī turpināja padziļināties. 15. gadsimta trīsdesmitajos gados domstarpības starp Vācijas mestru un virsmestru noveda pie atklāta konflikta⁸⁴⁶. Ārpus šī pētījuma hronoloģiskajām robežām – 1437. gadā – šis konflikts atbalsojās arī ordeņa Livonijas atzarā, kurš ieņēma samierniecisku pozīciju⁸⁴⁷. Pēc tajā negribīgi iesaistītā Livonijas mestra nāves šajā ordeņa atzarā uzliesmoja konflikts starp

⁸³⁹ Hellmann, M. Die Stellung des livländischen Ordenszweiges zur Gesamtpolitik des Deutschen Ordens vom 13. bis zum 16. Jahrhundert. In: Arnold, U. (Hg.). *Von Akkon bis Wien. Studien zur Deutschordensgeschichte vom 13. bis zum 20. Jahrhundert. Festschrift zum 90. Geburtstag von Althochmeister P. Dr. Marian Tumlner O.T. am 21. Oktober 1977* (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Band 20), Marburg: N.G. Elwert Verlag, 1978. S. 12.

⁸⁴⁰ *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1. Nr. 82, S. 55.; Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 221., 228.

⁸⁴¹ LUB, Bd. 4, Nr. 1456, Nr. 1459; Hellmann, M. Die Stellung des livländischen Ordenszweiges zur Gesamtpolitik des Deutschen Ordens... S. 12.; Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 220. - 221.

⁸⁴² Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 218.

⁸⁴³ Hellmann, M. Die Stellung des livländischen Ordenszweiges zur Gesamtpolitik des Deutschen Ordens... S. 12.

⁸⁴⁴ Hellmann, M. Die Stellung des livländischen Ordenszweiges zur Gesamtpolitik des Deutschen Ordens... S. 12.; Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 226. - 227. Stāfenhāgena vērtējumā virsmestrs ar šo izlīgumu tiecās novērst arvien skaļākās Livonijas atzara iekšējo un ārējo ienaidnieku ārējiem spēkiem vērstas sūdzības pret ordeni un lūgumus pēc palīdzības pret to; viņaprāt virsmestrs apzinājās, ka iekšējā konflikta ietilgšana Harijas un Viru zemes vasaļos atmodinātu centienus atgriezt dāņu virskundzību (Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 226. - 227.).

⁸⁴⁵ Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 228.

⁸⁴⁶ LUB, Bd. 9, Nr. 230, Nr. 242; Hildebrand. Einleitung. In: *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten*, Bd. 9. Hildebrand, H. (Hg). Riga; Moskau, 1889. S. XV

⁸⁴⁷ Livonijas mestrs aicināja Vācijas mestru atturēties no konflikta, lai nepazudinātu ordeni un neparādītu to kā sašķeltu (LUB, Bd. 9, Nr. 175, Nr. 249, Nr. 358).

Reinzemes un Livonijā dominējošajiem Vestfālenes izcelsmes brāļiem, pirmajiem atbalstot virsmestra pozīcijas, bet otrajiem tiecoties pēc Livonijas atzara lielākas patstāvības⁸⁴⁸. Šķelšanās pirmo reizi skaidri iezīmējas 1433. gadā Livonijas mestra vēlēšanās, kurās katra no minētajām frakcijām izvirzīja savu kandidātu⁸⁴⁹. Mestra vēlēšanās 1438. gadā, kad katra frakcija atkal uzstāja uz savu kandidātu, šķelšanās izvērtās vēl asāka un pieņēma draudīgus apmērus, riskējot izvērsties militārā konfliktā starp ordeņa frakcijām Livonijas teritorijā⁸⁵⁰.

Iekšējā šķelšanās Vācu ordenī atbalsoja pārējo militāri reliģisko ordeņu iekšējo krīzi, kopīgajām Rietumu kristīgās pasaules interesēm un identitātei atkāpjoties lokālo interešu priekšā un arvien vairāk sabrūkot Romas katoļu vienotībai. 14. gadsimtā pavājinājās militāri reliģisko ordeņu starptautiskais raksturs un tiem visiem bija raksturīga iekšējās šķelšanās tendence, kas izpaudās kā sadalīšanās reģionālās grupās⁸⁵¹. Atšķirībā no citu militāri reliģisko ordeņu iekšējās krīzes, nozīmīgs Vācu ordeņa iekšējās šķelšanās faktors bija tā Prūsijas un Livonijas valdījumu atšķirīgie ārējie apdraudējumi, kas 14. gadsimta beigās – 15. gadsimta sākumā kļuva arvien bīstamāki. Vācu ordenī un Rietumu kristīgajā pasaulē kopumā pastiprinoties lokalizācijas tendencēm un pieaugot Livonijas ārējo apdraudējumu bīstamībai, ordeņa Livonijas atzara kā zemes kunga interešu nozīme tā politikā pieauga uz ordeņa kopējo interešu rēķina, vai precīzāk – ordeņa Livonijas atzara un Prūsijas valdījumu intereses sašķēlās.

Arvien bīstamāki Livonijas ārējie apdraudējumi veidnāja lokālo interešu nozīmi arī šīs teritorijas politiskajā dzīvē. Tādejādi uz Livonijas sabiedrību tie atstāja pretēju tendenci nekā uz attiecībām starp Vācu ordeņa brāļiem Livonijā un Prūsijā. Bīstamiem ārējiem draudiem vērojama arī gluži atšķirīga ietekme uz Livonijas zemes kungu savstarpējām attiecībām nekā salīdzinoši viegli atvairāmi par Rietumu kristīgās sabiedrības ienaidniekiem uzskatīti kaimiņi. Reāli apdraudējumi Livonijas valdījumiem bija viens no aspektiem, kas veicināja solidaritāti visas šīs teritorijas vācu sabiedrībā pāri atsevišķu valdījumu robežām, liekot tai apzināties savu kopību⁸⁵².

Kā atzīmē Johansens/ fon cur Mīlens, jau iepriekšējos gadsimtos kopīgi karagājieni pret lietuviešiem un krieviem līdzās reliģiskajai kopībai kalpoja kā Livonijas sabiedrības saistviela⁸⁵³. Tomēr, jāsecina, ka laikā līdz 14. gadsimta beigām, kamēr ārējie draudi bija

⁸⁴⁸ Kreem, J. *The Town and Its Lord...* p. 147. - 148.; Mühlen von zur, H. *Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit...* S. 97.

⁸⁴⁹ LUB, Bd. 8, Nr. 737

⁸⁵⁰ LUB, Bd. 9, Nr. 303, Nr. 306, Nr. 320, Nr. 321, Nr. 322, Nr. 358; Kreem, J. *The Town and Its Lord...* p. 147. -152.; Selart, A. *Schismatiker, Vereinigung der Kirchen und das Geld...* S. 3.

⁸⁵¹ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 61.- 62.

⁸⁵² Kostrzak, J. *Frühe Formen des altlivländischen Lantages*, S. 168.; Kostrzak, J. *Die Ständeprobleme in Altlivland im 15 Jahrhundert*, S. 153.

⁸⁵³ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 333.

salīdzinoši viegli atvairāmi un neveidoja reālu drošības krīzi, tie „saistvielas” funkciju konsekventi pildīja Livonijas vācu sabiedrības līmenī, bet zemes kungi tos izmantoja savstarpējai cīņai, šim apstāklim šajā laikā saasinot politisko krīzi. Reizēm arī 14. gadsimta gaitā kopīgas pret kaimiņiem vērstas militārās operācijas motivēja atsevišķus zemes kungus uz brīdi atlikt malā savstarpējo konkurenci un sadarboties. Piemēram, pēc pirmā Dancigā noslēgtā izlīguma starp Vācu ordeņa Livonijas atzaru un Rīgas arhibīskapu, interešu kopība attiecībā uz krieviem lika sadarboties Rīgas domkapitula pārstāvjiem, Tērbatas bīskapam Johanenam (*Johannes Viffhusen*, 1346.-1373., pret ordeni naidīgi noskaņotā Rīgas arhibīskapa Fromulda brālis) un Vācu ordenim, veicot kopīgu karagājieni pret Pleskavu un 1371. gada jūnijā kopīgi noslēdzot mieru ar Novgorodu un Pleskavu⁸⁵⁴.

Ārējo draudu bīstamības palielināšanās bija mainījusi arī Livonijas galvenā militārā spēka – Vācu ordeņa – pozīcijas. Šis apstāklis savukārt mainīja tā nostādni Livonijas iekšējos konfliktos. Pavērsiena punkts Vācu ordeņa vēsturē un attiecībās ar kaimiņu politiskajām varām bija sakāve Tanenbergas kaujā (dēvēta arī par Grunvaldes un Žalgires kauju) 1410. gadā⁸⁵⁵. No šī brīža ordenis pilnībā zaudēja ārējās ekspansijas iespējas un nostājās aizsardzības pozīcijās pret citu reģiona varu ekspansijas tendencēm. Savukārt ordeņa Livonijas atzars cieta smagu sakāvi 1435. gadā kaujā pie Šventas upes (*Pabaiskas*) pret Polijas - Lietuvas karaspēku. Kaujā, kuras sekas Livonijas atzaram Jēnigs salīdzina ar Tanenbergas satricinošo ietekmi uz ordeni Prūsijā, un kura pēc Teodora Kalmeijera (*Theodor Kallmeyer*) domām satricināja atzaru pašos dziļumos⁸⁵⁶, krita liels skaits ordeņa brāļu, ieskaitot Livonijas mestru. Ordeņa pārstāvju korespondencē šajā laikā vērojamas izmaiņas tā attieksmē pret ārējiem apdraudējumiem, kas liecina par to bīstamību un ordeņa militārās varas pavājināšanos. Ordenis neatkāpās no sava pašizveidotā Livonijas aizstāvja tēla un šīs funkcijas reālas pildīšanas, bet šo tēlu atspoguļojošajos avotos izklaides elementa un bezrūpības vietā priekšplānā izvirzījās eksistenciālas bažas. Uzsvars no piedzīvojumu un laupīšanas kāres motivētiem sirojumiem mainās uz centieniem izvairīties no ārējas agresijas. Piemēram, 1411. gadā Livonijas mestrs vēstulē virsmestram, izsakot bažas par Polijas karaļa noslēgto savienību ar pleskaviešiem un novgorodiešiem, ieteica nedarīt neko, kas varētu

⁸⁵⁴ *Hermanni de Wartberge chronicon...* 121.lpp.; *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1., Nr. 82., S. 57.; Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 185.; Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 152.

⁸⁵⁵ Lai gan V. Urbans atzīme, ka šī notikuma kā pavērsiena punkta Vācu ordeņa vēsturē nozīme ir pārvērtēta (Урбан, В. *Тевтонский Орден*, 289., 331. c.), vairums vēsturnieku tomēr atzīmē Tanenbergas kaujas satricinošo ietekmi uz Vācu ordeni (Piemēram, Kallmeyer, T. *Geschichte der Habits-Veränderung des Rigischen Domcapitels, nebst Untersuchungen über streitige Gegenstände in derselben mit urkundlichen Beilagen. Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands* 2, 1842, S. 243.; Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*, p. 214.).

⁸⁵⁶ Kallmeyer, T. *Geschichte der Habits-Veränderung des Rigischen Domcapitels...* S. 243.

izprovocēt karu, jo tad karš ar krieviem pārņemtu visu Livoniju⁸⁵⁷. 1414. gadā virsmestrs vēstulē Livonijas mestram aicināja nostiprināt robežu ar lietuviešiem, baidoties no Polijas karaļa un Lietuvas lielkņaza agresijas⁸⁵⁸. Arī 1431. gadā virsmestrs, lūdzot Livonijas mestram finansiālu palīdzību, lai pretotos gaidāmajam poļu uzbrukumam, mudināja pēc iespējas ātrāk slēgt mieru ar krieviem un nosūtīja atpakaļ no Livonijas atsūtītos papildspēkus šī uzbrukuma atvairīšanai⁸⁵⁹. Par kara iespējamību Vācu ordeņa iekšējā korespondencē tagad bieži tika rakstīts „lai Dievs to nedod”⁸⁶⁰. Karadarbība pret kaimiņiem no bruņnieciskas izklaides un mēģinājumiem attaisnot savu pastāvēšanu pārējās Rietumu kristīgās sabiedrības acīs bija kļuvusi par reālu savas un pārējo Livonijas valdījumu eksistences nosargāšanas jautājumu.

Aplūkotā periodā beigu posmā bīstami ārējie apdraudējumi lika Vācu ordenim – kura cīņa par hegemoniju bija galvenais Livonijas iekšējo konfliktu avots – piekāpties saviem pretiniekiem šajā teritorijā, lai gūtu to atbalstu vai vismaz atbrīvotos no iekšējā, tūlītējus militārus draudus neradoša, bet starptautisku rezonansi izraisīša ienaidnieka. Piemērs tam ir jau minētais konflikts starp ordeni un Tērbatas bīskapa koalīciju 14. gadsimta beigās, kurā ordenis mēģināja rast izlīgumu un izrādīja piekāpšanos. Aplūkotajā periodā visspēcīgāk iekšējos konfliktus slāpējoša ārējo apdraudējumu un to seku ietekme izpaudās 1435. gadā, kad ordeņa Livonijas atzara smagā sakāve deva tam izšķirošu triecienu, liekot piekrist kompromisam un zemes kungu un kārtu sanāksmē Valkā 4. decembrī slēgt izlīgumu ar pārējiem iekšējiem spēkiem⁸⁶¹. Ordeņa piekāpšanos diktēja ne tikai konkrētā sakāve, bet arī pārējie apdraudējumi, ar ko saskārās abi tā valdījumi šajā reģionā – Prūsijā no poļu, bet Livonijā – no lietuviešu puses⁸⁶². Kalmeijers uzsver ordeņa centienus darīt visu iespējamo, lai bīstamo apdraudējumu apstākļos atbrīvotos no iekšējā ienaidnieka Livonijā, kā dēļ tas demonstrēja piekāpību un vēlēšanos dzīvot mierā un pat pats griezās pie baznīcas koncila ar lūgumu apstiprināt Valkā panākto izlīgumu, samaksājot par to ievērojamu summu⁸⁶³. Uz ārējo draudu saliedējošo ietekmi uz Livonijas spēkiem norāda arī šajā izlīgumā iekļautā apņemšanās ienaidnieka iebrukuma gadījumā visiem kopīgi aizstāvēt zemi un karagājienos pret ārējiem spēkiem doties tikai ar visu vienošanās dalībnieku kopīgu lēmumu⁸⁶⁴.

⁸⁵⁷ LUB, Bd. 4, Nr. 1897

⁸⁵⁸ LUB, Bd. 5, Nr. 1967

⁸⁵⁹ LUB, Bd. 8, Nr. 503

⁸⁶⁰ Piemēram, LUB, Bd. 8, Nr. 123, Nr. 150

⁸⁶¹ Czaja, R. Die Entwicklung der ständischen Versammlungen in Livland, Preußen und Poland im Spätmittelalter. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa Forschung*, 2009, Heft 3, S. 313.; Jähnig, B. Die Rigische Sache des Deutschen Ordens... S. 134.

⁸⁶² Ar 1397. gada Dancīgas izlīgumu ordenis bija atbrīvojis pārējo Livonijas zemes kungu padotos no pienākuma sniegt tam militāru atbalstu ārēju uzbrukumam gadījumā.

⁸⁶³ Kallmeyer, T. Geschichte der Habits-Veränderung des Rigischen Domcapitels...S. 243.

⁸⁶⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 1020.

Livonijas ģeopolitiskais stāvoklis, kā atzīmēja Spekke, prasīja līdzsvaru starp centrālās spēkiem un ārējiem faktoriem⁸⁶⁵. Ārējie apdraudējumi, radot reālu drošības krīzi, mazināja iekšējos centrālās spēkus un līdz ar to darbojās kā iekšējos spēkus saliedējošs faktors, mazinot politisko krīzi.

Livonijas reālo ārējo apdraudējumu kā iekšējās vienotības faktora loma ļauj vilkt zināmas paralēles ar aplūkotajā laikposmā pazīstamāko militāro konfliktu Rietumu kristīgajā pasaulē – t.s. Simtgadu karu. Abās karojošajās pusēs – Anglijā un Francijā – šis konflikts saasināja apziņu par piederību attiecīgajai etniskajai grupai un teritorijai, un tajā balstītajai identitātei un par etnisko atšķirību no pretinieka. Livonijā, atšķirībā no Simtgadu karā iesaistītajām pusēm, nebija viena varas centra, uz kuriem šajās valstīs virzījās centrālās spēki. Šeit ārējie apdraudējumi, radot tās valdījumiem kopīgu drošības krīzi, darbojās kā iekšējās saliedētības faktors pāri to robežām. Tas izceļ ārpolitiskā faktora kā iekšējās saliedētības veicinātāja īpaši lielo nozīmi Livonijas apstākļos.

Tātad jāsecina, ka Livonijas ģeopolitiskais stāvoklis bija specifiskais šīs teritorijas attīstību ietekmējošais faktors.

No šī faktora izrietēja vēl viens specifisks Livonijai raksturīgs apstāklis, kas to atšķīra no pārējās Rietumu kristīgās pasaules un ietekmēja procesus šīs teritorijas sabiedrībā. Krusta karu rezultātā Livonijas vietējām etnolingvistiskajām grupām pakļaujoties pie atšķirīgas etniskās grupas un kultūras pieredzes piederošiem kristietības nesējiem, šajā teritorijā izveidojās sabiedrība ar specifisku etnisko struktūru. Lai gan aplūkotajā laikposmā vietējās etnolingvistiskās grupas formāli jau bija pieņēmušas kristietību un kļuvušas par Rietumu kristīgās sabiedrības sastāvdaļu⁸⁶⁶, starp Livonijas vācu kopienu un vietējām etnolingvistiskajām grupām saglabājās etniskas un sociālas atšķirības.

Aplūkotajā laikposmā, pat vēl 15. gadsimtā – vairāk kā gadsimtu pēc kristietības formālas pieņemšanas – vietējās etnolingvistiskās grupas avotos tiek dēvētas par jaunkristītajiem⁸⁶⁷. Tas visbiežāk – lai gan ne vienmēr⁸⁶⁸ – tiek darīts retoriskos nolūkos, lai, izceļot šīs teritorijas kristiešu kopienas apdraudētību, uzsvērtu joprojām aktuālo attiecīgā zemes kunga kā kristietības sarga misiju. Šī apzīmējuma lietošana norāda uz to, ka gan etniskajā, gan arī reliģiskajā ziņā vācieši Livonijā veidoja no vietējām etnolingvistiskajām grupām šķirtu, iekšēji noslēgtu kopienu. Tieši 14. gadsimtā visas vietējās etnolingvistiskās

⁸⁶⁵ Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 138. lpp.

⁸⁶⁶ Eihmane, E. Livonijas pamatiedzīvotāju kristīšana - Dieva vīna dārza iekopšana vai brutāla pakļaušana reliģijas piesegā. Grām.: Šnē, A. (red.). *Vēsture. Zeme, vara un reliģija viduslaikus un jaunajos laikos Baltijas jūras reģionā*. (Latvijas Universitātes raksti, Nr. 725). Rīga: Latvijas Universitāte, 2009. 9. - 28.lpp.

⁸⁶⁷ Piemēram, LUB, Bd. 3, Nr. 1146; LUB, Bd. 7, Nr. 544

⁸⁶⁸ Piemēram, 1376. gadā tā tiek dēvēti kāda izlīguma par ganību robežām pusēm slēdzējiem piederošo zemju zemnieki (LUB, Bd. 3, Nr. 118).

grupas Livonijā sāka dēvēt par „nevāciem”⁸⁶⁹. Lai gan Livonijā attiecīgajā periodā jēdziens „nevācietis” bija tikai fakta konstatācija bez vērtējuma iekļaušanas⁸⁷⁰, šis vārds pats par sevi ietver pretnostatījumu „mēs” un „viņi”. Livonijā kā vairāku sociāli un ekonomiski nodalītu etnisko grupu saskarsmes punktā, iespējams, etniskā pašapziņa attīstījās salīdzinoši ātrāk kā citās Eiropas zemēs. Vilhelms Lencs (*Wilhelm Lenz*) izsaka ticamu pieņēmumu, ka tas, ka Livonijā nebija vācu zemnieku, iespējams, šejienes vāciešiem asāk kā citur lika apzināties etniskās atšķirības⁸⁷¹. Sākotnējā reliģijā un valodā balstītā diferenciacija vērtās par sociālu atšķirību un galu galā – par etniskas atšķirības apziņu⁸⁷².

Apziņa par etnisko, kultūras un sākumā arī reliģisko atšķirību no vietējām etnolingvistiskajām grupām un šīs apziņas izraisīta iekšējās apdraudētības sajūta bija otrs aspekts, kas veicināja solidaritāti visu Livonijas valdījumu vācu sabiedrībā, liekot tai apzināties savu kopību⁸⁷³. Piemēram, kopīga apdraudējuma apstākļos igauņu zemnieku sacelšanās laikā Livonijas zemes kungi uz laiku atkāpās no iekšējās konfrontācijas un slēdza ar ordeni savienību pret nemierniekiem⁸⁷⁴.

Tātad no Livonijas ģeopolitiskā stāvokļa izrietošā etniskā struktūra uzskatāma par būtisku sociālās attiecības un politisko dzīvi ietekmējošu apstākli Livonijā⁸⁷⁵.

1.2.3. Ārējo apdraudējumu materiālās sekas

Karadarbība vērtējama arī kā saimniecisko dzīvi ietekmējošs apstāklis. Šī apstākļa nozīmi pastiprināja vasaļu karaspēka nomaiņa ar algotņiem. Algotņu karu blakus efekts bija karotāju sirošana karadarbības skartajās zonās kara laikā un pēc tā, nodarot lielus postījumus vietējiem iedzīvotājiem, īpaši laukos⁸⁷⁶.

Šādu karadarbības ietekmi uz ekonomiku un sociālo jomu visuzskatāmāk atklāj aplūkotā laikosma centrālais militārais konflikts – Simtgadu karš. Karadarbībai notiekot

⁸⁶⁹ Šterns I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 614. lpp. Pirmais tā pielietojums pēc Vilhelma Lenca (*Wilhelm Lenz*) domām bija 1354. gadā fiksētajās Lielās ģildes šrāgās (LUB, Bd. 2, Nr. 950) (Lenz, W. Undeutsch. Bemerkungen zu einem besonderen Begriff der baltischen Geschicthe. In: Jähnig, B., Militzer, K. (Hg.). *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag*. Münster: Lit Verlag, 2004. S. 171.); Vilhelms Lencs, pētot jēdziena „nevācietis” lietošanu, atzīmē, ka tas nebija attiecināms tikai un vienīgi uz Livonijas „nevāciem”, lai gan attiecībā uz viņiem tas tika lietots visbiežāk. Par „nevāciem”, lai gan retāk, tika sauktas vietējās etnolingvistiskās grupas arī vācu kolonizācijas teritorijā Austrumeiropā (Lenz, W. Undeutsch. Bemerkungen zu einem besonderen Begriff der baltischen Geschicthe, S. 177., 179.).

⁸⁷⁰ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. XXI; Lenz, W. Undeutsch. Bemerkungen zu einem besonderen Begriff der baltischen Geschicthe, S. 184.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 9.

⁸⁷¹ Lenz, W. Undeutsch. Bemerkungen zu einem besonderen Begriff der baltischen Geschicthe, 179.S.

⁸⁷² Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 22.

⁸⁷³ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 168.; Kostrzak, J. Die Ständeprobleme in Altlivland im 15 Jahrhundert, S. 153.

⁸⁷⁴ LUB, Bd. 2, Nr. 809; LUB, Bd. 6, regests Nr. . 967; Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 183.

⁸⁷⁵ Šie aspekti tis analizēti attiecīgi apakšnodaļās 2.2. un 2.3.

⁸⁷⁶ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 33.

Francijā, tika nodarīts ārkārtīgi liels kaitējums šīs zemes iedzīvotāju morālei un lauksaimniecībai⁸⁷⁷. Pēc Kantora domām karadarbība izpostīja 25% no Francijas zemes⁸⁷⁸. Karadarbība ietekmēja ekonomiku, īpaši pārtikas apgādi, arī plašākā Eiropas telpā⁸⁷⁹. Le Gofa skatījumā Simtgadu karš paātrināja notiekošos ekonomiskos un sociālos procesus. Lai gan autors tomēr aicina nepārvērtēt šī konkrētā konflikta ietekmi uz pārmaiņām un neizcelt to kā pārmaiņu izraisītāju, viņaprāt simboliski var teikt, ka uz Simtgadu kara atstātajiem līķiem un drupām izveidojās jauna ekonomika un sabiedrība⁸⁸⁰.

Livonijai raksturīgie kaimiņu sirojumi, lai arī cik maza mēroga tie reizēm mēdza būt, ar savu biežumu nevarēja neietekmēt šīs teritorijas iedzīvotājus. Pirmkārt, tie ir uzskatāmi par vispārējās nedrošības izjūtu veicinošu apstākli, īpaši lauku apvidos pierobežā. Šīs teritorijas bija regulāri piedzīvojušas kaimiņu iebrukumus arī iepriekšējos gadsimtos. Taču aplūkotajā periodā šo sirojumu izraisītie postījumi summējās ar dabas un medicīnisko katastrofu nodarītajiem demogrāfiskajiem un saimnieciskajiem zaudējumiem un emocionālajiem pārdzīvojumiem, un uz šī fona notika pārmaiņas lēņu turētāju prasībās pret zemniekiem un ar to saistīti sociālie procesi laukos. Līdz ar to kaimiņu pastāvīgo sirojumu drauds ar tā radīto nedrošības sajūtu Livonijā uzskatāms par tās sabiedrību ietekmējošu specifisku aspektu, kas radīja šajā teritorijā raksturīgu krīzes izpausmes fonu, kāds nebija vērojams vairumā pārējo Rietumu kristīgo zemju.

Otrkārt, un kas ir dokumentāli vieglāk fiksējams, arī Livonijā biežie kaimiņu sirojumi – līdzīgi kā algotņu patvaļa Simtgadu kara laikā Francijā – ir uzskatāmi par ekonomiku ietekmējošu apstākli. Kaimiņu sirojumi, pat nelielā mēroga – kādi tika minēti iepriekš –, ar savu biežumu kaitēja Livonijas saimniecībai, izpostot īpašumus, nogalinot vai pārvietojot darbaspēku. Kaimiņu sirojumus Šterns uzsver kā vienu no iemesliem zemnieku nonākšanai parādos⁸⁸¹. Dažu sirojumu apraksts hronikās liek tos vērtēt kā plašāka mēroga postošu militāro kampaņu. No Lietuvas puses (atskaitot iebrukumus kara laikā starp Rīgas pilsētu un ordeni, kuru apmērus hronisti apzināti uzsver, lai izceltu rīdzinieku ļaunprātību un bezatbildību pārējo kristiešu priekšā, sabiedrojoties ar lietuviešiem) lielāka mēroga sirojumi fiksēti attiecīgi 1375. un 1377. gadā – pirmajā gadījumā lietuviešu karaspēks sadalījās trīs grupās, astoņas dienas postīja Rīgas arhibīskapa zemi⁸⁸² un aptvēra 150 - 200 kvadrātkilometru lielu teritoriju⁸⁸³; otrajā gadījumā lietuviešu karaspēks, „kurā bija arī

⁸⁷⁷ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 64.

⁸⁷⁸ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 50.

⁸⁷⁹ Piemēram, Simtgadu kara dēļ no Sommes un Seinas ielejām izvestā labība tika aplikta ar lielu nodokli (Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 70.).

⁸⁸⁰ Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*, 133. с.

⁸⁸¹ Šterns I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 565.lpp.

⁸⁸² *Hermann de Wartberge chronicon Livoniae...* 137.lpp

⁸⁸³ Mugurēvičs, Ē. Komentāri. *Hermann de Wartberge chronicon...* 268. lpp.

krievi”, kā atzīmē autors, „pārmēru naidīgi”⁸⁸⁴ (kas liek domāt, ka šis iebrukums pārkāpa parasto sirojumu raksturu) siroja Kurzemē, nodarot „daudzos gados nenovēršamus postījums ar izdedzināšanu, lopu un cilvēku nogalināšanu”, iebrucējiem kopumā nogalinot un sagūstot 700 cilvēkus⁸⁸⁵. Arī pastāvīgais robežkarš ar krieviem, no kura īpaši cieta sliktāk aizsargātās Tērbatas bīskapijas un Rīgas arhibīskapijas teritorijas, reizēm izvērtās par nopietnāku militāro konfliktu, kā, piemēram, 1342. gadā pēc minētā strīda, kam sekoja vairāki plaša mēroga sirojumi Livonijā⁸⁸⁶.

Sirojumi kaimiņu zemēs savukārt lika ieguldīt līdzekļus militārajā aprīkojumā un atraut cilvēkus no darba. 1397. gada izlīgumā starp Tērbatas bīskapu un Vācu ordeni pienākums sūtīt karotājus ordeņa karagājienos atzīmēts kā nasta pārējiem Livonijas spēkiem, un šī pienākuma atsaukšana bija piekāpšanās no ordeņa puses⁸⁸⁷. No otras puses, sirojumu dalībnieki, kā liecina hronikas, guva arī ievērojamu laupījumu. Piemēram, 1373. gadā Livonijas mestra vadīts karaspēks astoņas dienas siroja 350 kvadrātkilometru lielā lietuviešu teritorijā⁸⁸⁸, nogalinot neskaitāmi daudz cilvēku un iegūstot 1000 gūstekņus⁸⁸⁹. Līdzīgi – 1375. gadā Livonijas mestra vadīts karaspēks siroja 300 kvadrātkilometru lielā lietuviešu teritorijā⁸⁹⁰ 10 dienas un ieguva 600 gūstekņus⁸⁹¹. Milicers uzskata, ka karagājienos iegūtie gūstekņi tika izmantoti kā dreļļi Vācu ordeņa, vasaļu un zemnieku saimniecībās⁸⁹². Tas savukārt ļauj izdarīt pieņēmumu par zināmu lauku darbaspēka līdzsvara uzturēšanu. Uz iespējami negatīvu materiālo bilanci vismaz pierobežas teritorijās norāda, piemēram, Tērbatas kapitula un pilsētas atteikšanās doties karā pret Pleskavas krieviem, lai atriebtos par viņu sirojumu Atezeles zemē, aizbildinoties, ka viņi ir krievu kaimiņi, un krievi par viņu palīdzību ordenim var nodarīt kaitējumu viņu „nabaga zemei un ļaudīm”⁸⁹³. Šī darba robežās nav iespējams noskaidrot, cik lielā mērā Livonija spēku sirojumos gūtais laupījums atsvēra kaimiņu sirojumu nodarīto postu un savos karagājienos ieguldītos līdzekļus, un kāds bija to ieguldījums zemnieku stāvokļa pasliktināšanā, tāpēc šis jautājums paliek atklāts. Tādejādi tas, vai Livonijas regulārā karadarbība ar tās lietuviešu un krievu kaimiņiem uzskatāma par sociālo un ekonomisko sfēru būtiski ietekmējošu aspektu, nav nosakāms. Materiāls ieguvums tomēr neatsver sirojumu radīto nedrošības sajūtu. Šāda karadarbība bija raksturīga Livonijai

⁸⁸⁴ „nimis hostiliter”

⁸⁸⁵ *Hermanni de Wartberge chronicon...* 147. lpp.

⁸⁸⁶ Švābe, A. Krievu mesli. Grām.: *Straumes un Avoti*, 2. sējums. Nebraska: Pilskalns, 1963. 395. - 397.lpp.

⁸⁸⁷ LUB, Bd. 4, Nr. 1459

⁸⁸⁸ Mugurēvičs, Ē. Komentāri. *Hermanni de Wartberge chronicon...* 253. lpp.

⁸⁸⁹ *Hermanni de Wartberge chronicon...* 129. lpp.

⁸⁹⁰ Mugurēvičs, Ē. Komentāri. *Hermanni de Wartberge chronicon...* 257. lpp.

⁸⁹¹ *Hermanni de Wartberge chronicon...* 133. lpp.

⁸⁹² Milicers K. *Vācu ordeņa vēsture*, 131.lpp.

⁸⁹³ *Die Jüngerer Livländische Reimchronik...* S. 12.: „...ore lande un armen lude vorheert unnd virdorven werden..”

kā kristīgās pasaules austrumu pierobežai, tāpēc tā ir vērtējama kā viens no specifiskiem vietējiem apstākļiem, kas veidoja fonu procesiem šajā teritorijā.

Kaimiņu sirojumi kā šo teritoriju ietekmējošs apstāklis izpaužas galvenokārt lauku teritorijās (ja neņem vērā pilsētnieku materiālos izdevumus un cilvēkresursu zaudējumus, piedaloties sirojumos kaimiņu zemēs, un no otras puses – sirojumos gūto laupījumu). Aplūkotā perioda noslēguma fāzē tieši ārējie apdraudējumi kā ekonomisks faktors skāra arī Livonijas pilsētas.

Šie apdraudējumi ir saistīti ar izmaiņām spēku samērā Baltijas jūras reģionā. Skandināvijas zemes arvien uzstājīgāk cīnījās par savu ietekmi Baltijas jūrā. Arī Hanzas pilsētas iestājās par savām interesēm. Tas izraisīja savstarpējos konfliktus, kas atbalso Rietumu kristīgo sabiedrībā kopumā valdošo politisko krīzi un tās izpausmes militāru sadursmju formā. Šie procesi skāra Livonijas pilsētas kā tajās bāzēto tirgotāju – tāpat kā citu Hanzas pilsētu tirgotāju – ekonomisko interešu apdraudējums.

Spēku līdzsvaru reģionā izjauca Dānijas karalis Valdemārs IV (saukts par Aterdāgu (*Waldemar Atterdag*), 1340. - 1375.), cīnoties par virsvaru reģionā un 1361. gadā iekarojot Visbiju un Skones pussalu⁸⁹⁴. Dānijas karaļa rīcība noveda pie Hanzas tirgotāju saimnieciskās darbības ierobežojumiem, uz ko reaģējot pilsētas savu interešu aizstāvībai 1361. gadā izveidoja savienību pret Dānijas karali. Pēc pilsētu militāras sakāves tika noslēgts miers, kas nedeva tām apmierinošus tirdzniecības apstākļus. Tāpēc 1367. gadā tika izveidota jauna pret Dānijas karali vērsta savienība, t.s. Ķelnes konfederācija⁸⁹⁵. Pilsētu mērķis bija atjaunot reģionā spēku līdzsvaru, kas būtu pamats to brīvību un privilēģiju ievērošanai⁸⁹⁶. Šajā konflikta fāzē uzvarot un sasniedzot mērķi – atgūstot drošas tirdzniecības iespējas un garantētas kuģošanas brīvības Zunda šaurumā, 1370. gadā Štrālzundē pilsētas slēdza ar karali mieru⁸⁹⁷. Šajā konflikta fāzē Livonijas pilsētas ar militārajiem līdzekļiem tieši neiesaistījās⁸⁹⁸. Kā uzskata Leimuss, Dānijas karaļa uzbrukums līdz tam galvenajam Hanzas tirdzniecības ar

⁸⁹⁴ Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten. Holland und die Hanse im Späten Mittelalter*. Köln; Weimar, Wien: Bohlau Verlag, 1997, S. 46.

⁸⁹⁵ Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 47.; Wernicke, H. Der Stralsunder Frieden von 1370. Höhepunkt hansischer Machtentfaltung oder ein Ereignis unter vielen?. Jörn, N. u.a. (Hg.). *Der Stralsunder Frieden von 1370. Prosopographische Studien*. Köln; Weimar; Wien: Bohlau Verlag, 1998. S.1.

⁸⁹⁶ Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 49., 78. 1361. gadā pilsētas darbojās kopīgi ar Norvēģijas karali, Zviedrijas karali un Holšteinas grāfu. Kā atzīmē Zeiferts, pilsētām nebija izdevīga viena spēcīga vara reģionā, kas agri vai vēl atkal apdraudētu to intereses.

⁸⁹⁷ Jörn, N. Die Repräsentanten der livländischen Interessen beim Stralsunder Friedensschluß. Jörn, N. u.a. (Hg.). *Der Stralsunder Frieden von 1370. Prosopographische Studien*. Köln; Weimar; Wien: Bohlau Verlag, 1998. S. 93. - 109.; Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 47.; Wernicke, H. Der Stralsunder Frieden von 1370... S. 14.-15.

⁸⁹⁸ Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 72. Kā uzskata Nils Jorns (*Nils Jörn*), Livonijas pilsētām svarīgāks tobrīd bija karš ar Pleskavas un Novgordas krieviem (Jörn, N. Die Repräsentanten der livländischen Interessen beim Stralsunder Friedensschluß, S. 104.- 107.).

krievu zemēm tranzīta centram (Visbijai) Livonijas pilsētām pat bija izdevīgs, jo tas nodrošināja tām izdevīgāku stāvokli šajā tirdzniecībā⁸⁹⁹.

Pēc Dānijas karaļa Valdemāra IV nāves būtisku traucējumu tirdzniecībai radīja cīņa par Dānijas troni starp Meklenburgas hercogu un Dānijas karalieni Margarētu I (1353. - 1412.). No 14. gadsimta beigām līdz 15. gadsimta sākumam Baltijas jūras dienvidu daļā risinājās militāri konflikti starp Holandes hercogu un fiīzu aristokrātiju, kā arī starp šīs aristokrātijas frakcijām, iesaistot karadarbībā arī citus Eiropas politiskos spēkus⁹⁰⁰. 1427.-1431. gados⁹⁰¹ jūrā atkal plosījās karš starp Hanzas vendu pilsētu grupu⁹⁰² un Dānijas karali, bloķējot tirdzniecību cauri Zunda jūras šaurumam, kas īpaši nozīmīga bija Prūsijas un Livonijas pilsētām⁹⁰³.

Šajos konfliktos tieši neiesaistīto Livonijas pilsētu saimnieciskajai darbībai galveno apdraudējumu radīja reģiona varu militāro konfliktu blakusprodukts – pirātisms, kas nebeidzās arī pēc formālās karadarbības beigām. Pirātisms, protams, nav ekskluzīva 14. gadsimta parādība. Arī šajā darbā aptvertajā periodā tas bija vērojams jau pirms karadarbības jūrā⁹⁰⁴. Tomēr līdz 14. gadsimta trešajam ceturksnim draudi no jūras puses neiezīmējas kā Livonijas saimniecību ietekmējošs un šīs teritorijas iedzīvotājus satraucošs apstāklis.

14. gadsimta otrajā pusē pirātisms Baltijas jūrā pārkāpa parastas jūras laupīšanas robežas un ieguva attiecīgajam laikam un vietai raksturīgas īpatnības un tādu intensitāti, ka tas būtiski traucēja tirdzniecību, tādējādi kļūstot arī par Livonijas pilsētu saimniecību ietekmējošu apstākli. Pirātisms sāka nopietni kavēt kuģošanu Baltijas jūrā pēc Štrālzundes miera noslēgšanas 1370. gadā⁹⁰⁵, bet pieņēma draudīgus apmērus un ir ieguvis īpašu vēsturisko rezonansi saistībā ar reģiona politisko varu savstarpējām cīņām par Dānijas kroni pēc Valdemāra IV nāves. Tās ieguva sava veida „partizānu kara” raksturu uz jūras. Meklenburgas hercogs uzaicināja „visus, kas vēlas kaitēt dāņiem,” pievienoties viņiem⁹⁰⁶. Līdzīgas

⁸⁹⁹ Leimus, I. Die spätmittelalterliche große Wirtschaftskrise... S. 57. Livonijas pilsētas apmaiņā pret savu atbalstu un materiālu ieguldījumu Hanzas pilsētu karā centās – neveiksmīgi – panākt priekšrocības attiecībā pret citām Hanzas pilsētām Novgorodas tirdzniecības kantorā (Jörn, N. Die Repräsentanten der livländischen Interessen beim Stralsunder Friedensschluß, S. 101.).

⁹⁰⁰ Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 145.-148., 150.-158, 180.-218.

⁹⁰¹ Karš tika pieteikts 1426. gada rudenī, 1431. gadā tika noslēgts pamiers, 1434. gadā – miers (Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 233, 252, 260.).

⁹⁰² Libeka, Lineburga, Vismāra, Rostoka, Štrālzunde un Hamburga (Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 233 .)

⁹⁰³ Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 242.

⁹⁰⁴ Piemēram, Hermanis no Vartberges stāsta par pirātiem no Rīgas, kuri aplaupījuši kādu draudzi Ozelē un kurus par to Vindavas (Ventspils) komturis sodījis ar nāvi (*Hermannis de Wartberge chronicon ...* 65. lpp.); 1326. gadā Viborgas vietvaldis piedzīvoja jūras laupītāju uzbrukumu netālu no Rēveles (LUB, Bd. 6, Nr. 2789)

⁹⁰⁵ Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 86.

⁹⁰⁶ Kreem, J. Living on the Edge... p. 72.

„licenses” kaitējumu nodarīšanai pretiniekiem izdeva arī Dānijas karaliene Margarēta I.⁹⁰⁷ Meklenburgas hercoga spiediena rezultātā viņam pakļautās Hanzas pilsētas Rostoka un Vismāra atvēra savas ostas visiem, kas ar laupīšanu uz jūras vēlējās kaitēt pretiniekiem, un ļāva viņiem savās teritorijās brīvi sadalīt un pārdot nolaupīto. Kaperi nebija izvēlīgi attiecībā uz uzbrukuma mērķi, uzskatot par ienaidnieku ikvienu, kas kaut kādā veidā bija saistīts ar viņu „darba devēja” ienaidnieku, un bieži uzbruka Hanzas tirgotāju kuģiem⁹⁰⁸. Pēc miera noslēgšanas starp Dānijas karalieni un Meklenburgas hercogu (ar Hanzas pilsētu starpniecību) 1394. gadā, saskaņā ar kuru Baltijas jūra bija jāatbrīvo no kaperiem, tie devās uz jūras dienvidu daļu un iesaistījās Holandes hercoga un frīzu karā⁹⁰⁹. Visā aplūkotajā laikposmā laupīšana uz jūras traucēja Hanzas kuģu satiksmei pie Frīzlandes krastiem, no kā cieta arī Livonijas tirgotāji. Daļa pirātu pēc Dānijas – Meklenburgas konflikta atrisinājuma turpināja darboties neatkarīgi, sirojot Baltijas jūrā Livonijas tuvumā līdz 1398. gadam, kad Vācu ordenis tos sakāva un padzina no to bāzes Gotlandē. Taču arī pēc 1398. gada Livonijas piekrasti nepameta pirātisma drauds. Avotos visbiežāk jūras laupītāju apdraudējums tirdzniecības satiksmei Livonijas piekrastes tuvumā minēts 14. gadsimta beigās un 15. gadsimta sākumā, kā parādīs tālāk tekstā sniegtie piemēri.

Šo konfliktu kontekstā ir būtiski nošķirt kādu karojošo pusi atbalstošos un šīs puses „licenzētus” jūras laupītājus (kaperus) no neatkarīgiem pirātiem, „bez pasūtītāja”, jo laikabiedriem šī atšķirība bija būtiska. Pirmie tika uzskatīti par likumīgiem karotājiem, turpretī otrie skaitījās ārpus likuma esoši laupītāji⁹¹⁰. Robeža starp tiem tomēr bija plūstoša, militārajam konfliktam beidzoties „likumīgais jūras laupītājs” zaudēja pasūtītāju un varēja kļūt par vienkāršu pirātu⁹¹¹. Laikabiedru tiesiskajā skatījumā kaperu aktivitātēm, kuriem kāda no karojošajām pusēm bija pasūtījusi vai atļāvusi ar laupīšanu kaitēt pretiniekam, tika piešķirta legimitāte un kādai no karojošajām pusēm kalpojošie pirāti pēc sava statusa līdzinājās algotņiem (ar to atšķirību, ka kaperi par ienaidnieka aplaupīšanu nesaņēma algu, bet laupīšanas ceļā atalgoja sevi paši). Robežas starp algotņu un kaperu statusu praktiski izzuda, tā, ka pat laikabiedriem bija grūti šo fenomenu viennozīmīgi nosaukt par pirātismu⁹¹². Piemēram, 1382. gadā Hanzas pilsētas noslēdza oficiālu pamieru ar galvenajiem kaperu

⁹⁰⁷ Bracker, J. Mutmassungen über den sagenhaften Goldschatz des Piraten Claus Störtebeker, 15.-22. Daži autori, piemēram, šai atsaucē minētais, uzskata, ka Dānijas karaliene to darīja pirmā. Tomēr šī darba kontekstā tam nav nozīmes.

⁹⁰⁸ Puhle, M. *Die Vitalienbrüder...* S. 21.; Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 132.

⁹⁰⁹ Kreem, J. *Living on the Edge...* p. 72.; Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 144.-145.

⁹¹⁰ Kreem, J. *Living on the Edge...* p. 71.- 72.; Puhle, M. *Die Vitalienbrüder...* S. 74.

⁹¹¹ Kreem, J. *Living on the Edge...* p. 80.

⁹¹² Puhle, M. *Die Vitalienbrüder...* S. 31., 47., 70.; Meier, D. *Seefahrer, Händler und Piraten im Mittelalter*, S. 143.

vadoņiem kā ar karojošu pusi⁹¹³. Konfliktos Baltijas jūrā aplūkotajā periodā iesaistītie jūras algotņi ir iegājuši vēsturē ar nosaukumu „vitāliju brāļi”⁹¹⁴.

Šie konflikti Baltijas jūrā ir viens no uzskatāmākajiem piemēriem algotņu kara laikmeta ienākšanai reģionā. Baltijas jūrā dislocēto militāro vienību vadoņi ar jau gatavām nokomplektētām un aprīkotām karotāju grupām, līdzīgi kā, piemēram, *condottieri* Itālijā, ieradās visur, kur brieda konflikti un piedāvāja savus pakalpojumus jebkurai pusei⁹¹⁵, gan uz jūras, gan arī uz sauszemes. Ar algotņiem tipisku apolitismu pirāti nevilcinājās mainīt atbalstāmās puses, kas liecina, ka viņus vadīja vienīgi materiālā motivācija. Sākotnēji iesaistījušies karā Meklenburgas hercoga pusē, daļa pirātu brīžiem sabiedrojās ar pretinieku⁹¹⁶. Piemēram, 1380. un 1381. gadā, kad pirātiem bija slēgtas Meklenburgas hercogam pakļautās ostas, viņi sadarbojās ar Dānijas aristokrātiju⁹¹⁷. 1394. gadā Vācu ordeņa virsmestrs sūdzējās Dānijas karalienei par viņas pavalstnieku atbalstu pirātiem⁹¹⁸. Dažkārt dažādas pirātu grupas vienlaicīgi karoja pretējās pusēs, kā tas bija, piemēram, laikā, kad pirātu atbalsta bāze bija Gotlandē (1395.-1398. gados)⁹¹⁹. Livonijas kontekstā ap 500 pirātu iesaistījās Tērbatas bīskapa Dītriha III koalīcijas cīņā pret Vācu ordeni⁹²⁰. Tas savukārt deva Vācu ordenim papildus retorisko ieroci, ļaujot pretinieka sabiedroto sarakstam pievienot pirātus – apzināti izmantojot šo algotņu plūstošu legimitātāti un izvēloties negatīvāko no viņu mainīgajiem statusiem⁹²¹.

Livonijas pilsētas, tāpat kā citas Hanzas dalībnieces, savukārt izmantoja algotņu pakalpojumus savu kuģu konvoju apsargāšanai. Īpaši, kā sistemātiska prakse tas avotos atklājas 1427.-1431. gada Dānijas - Hanzas vendu pilsētu kara laikā. Šajā periodā kuģu konvojēšanai nolīgtie kaperi avotos tiek pilnībā traktēti kā algotņi, kuri par savu pakalpojumu saņēma samaksu, lai gan faktiski viņu statusa robeža bija izplūdusi un pie izdevības algotņi

⁹¹³ LUB, Bd. 3, Nr. 1188

⁹¹⁴ *Vitalienbrüder, Viktualienbrüder* - tā gan viņi tika saukti tikai darbības otrajā posmā, no apmēram 1390. gada, vēlāk sevi dēvēja arī par *Likedeeler* (no 1398. gada) un retāk par *Hattebroeder* (Puhle, M. *Die Vitalienbrüder...* S. 41.). 16. gadsimta hronists Reimars Koks skaidro šo nosaukumu ar to, ka viņi paši sevi apgādāja ar iztikas līdzekļiem (viktualijām) (Puhle, M. *Die Vitalienbrüder...* S. 40. - 42.). Literatūrā joprojām figurē teorija, ka šis nosaukums ir saistīts ar pirātu veikto pārtikas piegādi aplenktajai Stokholmai. Šo teoriju daudzi vēsturnieki – piemēram, Krēms, apstrīd, par ticamāku uzskatot šī vārda saistību ar pirātu pašapgādi ar iztiku (Kreem, J. *Living on the Edge...* S. 72).

⁹¹⁵ Kreem, J. *Living on the Edge...* p. 73.

⁹¹⁶ Bjork, K. D. *Piracy in the Baltic, 1375-1398*, p. 49.

⁹¹⁷ Puhle, M. *Die Vitalienbrüder...* S. 25.

⁹¹⁸ LUB, Bd. 6, Nr. 2928

⁹¹⁹ Puhle, M. *Die Vitalienbrüder...* S. 99. - 101.

⁹²⁰ LUB, Bd. 3, Nr. 1334; LUB, Bd. 4, Nr. 1377, Nr. 1378, Nr. 1379, Nr. 1380, Nr. 1404, Nr. 1425; Тарвел, Е., Пуллат, Р. *История города Тарту*, 17. с.; Cīņa ar pirātiem pēc virsmestra domām bija Vācu ordenim militārajā ziņā grūtākā epizode konfliktā ar Tērbatas bīskapa koalīciju (Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 216.).

⁹²¹ LUB, Bd. 4, Nr. 1378, Nr. 1379, Nr. 1380. Tērbatas bīskapa sadarbība ar pirātiem kā retorisks instruments ir īpaši uzsvērts LUB 4, Nr 1404, 1425, 1449, 1468. Sadarbību ar pirātiem – viktualiju brāļiem - ordenis izmantoja arī kā argumentu apsūdzībā pret Polijas karali 1397. gadā (LUB, Bd. 4, Nr. 1449).

varēja nodarboties ar laupīšanu, kas šādā gadījumā bija tirgotāju legalizēta. Piemēram, 1430. gada jūlijā Lībekā starp sešiem tirgotāju pārstāvjiem un sešiem algotņu vadoņiem tika noslēgts līgums par tirdzniecības flotes pavadīšanu no Lībekas uz Rēveli un atpakaļ, norādot konkrētu samaksu par konvojēšanas pakalpojumiem. Līgumā arī minēts, ka gadījumā, ja konvojētāji jūrā sagūsta kādu ienaidniekam vai kādam citam piederošu kuģi, laupījums sadalāms līdzīgās daļās – puse pienākas algotņiem, puse – tirgotājiem⁹²². Flotes eskortējošie algotņi kuģu sagatavošanas atpakaļceļam laikā uzturējās attiecīgās Livonijas ostas tuvumā, gaidīšanas procesā aplaupot garāmbraucējus. Piemēram, 1428. un 1429. gadā no Lībekas atkuģojošās tirdzniecības flotes konvojs, dežurējot Rēveles tuvumā, uzbruka Obu un Kastelholmas birģeriem⁹²³. 1430. gada maijā Rēveles piekrastē dežurējošie kaperi, kurus vendu pilsētas bija atsūtījušas kaitēt saviem ienaidniekiem, oficiāli stādījās priekšā Rēvelei, apliecinot draudzību un lūdzot viņus netraucēt vajāt savus ienaidniekus, kā arī sniegt brīvu pārvietošanos Rēveles ostā⁹²⁴.

Atsevišķos vitāliju brāļu fenomena aspektos ir saskatāmas zināmas paralēles ar citiem algotņu kariem attiecīgajā laikmetā plašākā telpā. Līdzības atklājas vitāliju brāļu fenomenu izraisījušajos apstākļos – tāpat kā citviet Eiropā, arī Baltijas jūras telpā plosījās ieildzis karš ar daudzām iesaistītajām frakcijām un mainīgām savienībām, kas radīja priekšnoteikumus brīvo karotāju grupu darbībai⁹²⁵. Pirātisma intensitātes pieaugums bija arī citu politisko konfliktu, tai skaitā Anglijas-Francijas kara, blakusefekts⁹²⁶. Tāpat kā citos Eiropas konfliktos iesaistītie algotņi, arī vitāliju brāļi – vismaz uz kādu laiku un vismaz daļa – darbojās vienas konkrētas karojošās varas pusē. Un līdzīgi kā, piemēram, Anglijas-Francijas kara algotņi, Baltijas pirāti kļuva nevaldāmi un aizrāvās ar upurus nediskriminējošu un formālās karadarbības termiņu ignorējošu laupīšanu, uzbrūkot jebkuram sastaptam kuģim un neapturot darbību pēc miera līguma noslēgšanas. Līdzīgi, piemēram, pilsētu Prūsijas savienības karā ar Vācu ordeni 15. gadsimta vidū algotņi, kuriem pievienojās izputējuši zemnieki, siroja Prūsijā, aplaupīdami zemniekus reizēm kādas karojošās puses vārdā, reizēm pēc savas iniciatīvas⁹²⁷.

Kaperi, kas darbojās Meklenburgas - Dānijas konflikta ietvaros un jo īpaši uz savu iniciatīvu laupošie „neatkarīgie”, t.i. nelegālie pirāti ar savu aktivitāšu nekontrolējamību un mērogu Hanzas, tai skaitā Livonijas, tirgotājiem bija traucējošs un kaitējošs apstāklis. Pirātu aktivitātes konflikta gaitā kļuva arvien postošākas, sasniedzot kulmināciju 14. gadsimta

⁹²² LUB, Bd. 8, Nr. 272

⁹²³ LUB, Bd. 7, Nr. 806; LUB, Bd. 8, Nr. 9, Nr. 16

⁹²⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 221, Nr. 222, Nr. 223

⁹²⁵ Westenfelder, F. *Die Vitalienbrueder. Eine Freie Kompanie im Ostseeraum*. Pieejams: <http://www.kriegsreisende.de/mittelalter/vitalier.htm> [aplūkots 16.02.07]

⁹²⁶ Jordan, W. *Europe in the High Middle Ages*, p. 311.; Samhaber, E. *Merchants Make History. How Trade has Influenced the Course of History throughout the World*. New York: John Day Compnay, 1964, p. 144.

⁹²⁷ Урбан, В. *Тевтонский Орден*, 356. с.

beigās, bet turpinot traucēt kuģošanu līdz šajā darbā aplūkotā perioda beigām un vēl ilgāk. Pēc Meklenburgas hercoga sagūstīšanas, kad viņa atbalstītāji ievērojami paplašināja jau vairākus gadu notiekošo kaperu karu pret Dāniju, līdz abu varu miera līguma noslēgšanai, kā arī Holandes hercoga un frīzu kara laikā kuģi riskēja doties jūrā tikai apvienojošies flotēs; 1392.- 1394., kā arī 1395.-1398. gados tirdzniecības satiksme Baltijas jūrā gandrīz pilnībā apstājās⁹²⁸. 14. gadsimta beigās - 15. gadsimta sākumā Hanzas pilsētu savstarpējā sarakstē un sanāksmju dokumentos dominē informācija par uzbrukumiem tirgotājiem (tai skaitā livoniešiem), savstarpējie brīdinājumi par uzbrukumu draudiem, drošības pasākumiem un laupītājiem atņemtā īpašuma atgriešanu īpašniekiem. Piemēram, 1393. gada martā Rēveles birģermeistars nosūtīja pilsētas rātei tirgoņiem nodarīto zaudējumu aprēķinu. Triju no Livonijas izbraukušo kuģu nolaupīšanas rezultātā kopīgie zaudējumi sasniedza 15 000 Lībekas markas⁹²⁹. 1397. gadā Rēveles rātskungs rakstīja Rēveles rātei no Dancigas, ka pie Frīzlandes krastiem bāzēti pirāti ir nolaupījuši kuģi ar precēm no Tērbatas⁹³⁰.

Bāzējoties Gotlandē, pirāti turpināja uzbrukt krievu un Livonijas tirgotājiem, kā atzīmē Bjorks, iespējams, gūstot no Hanzas tirdzniecības lielāku peļņu, kā paši tirgotāji⁹³¹. Arī pēc to padzīšanas no Gotlandes tirgotāji turpināja ciest zaudējumus no pirātisma, īpaši no Frīzlandes piekrastē bāzētā. Piemēram, 1400. gadā Obu fogts informēja Rēveles rāti par diviem jūrā nolaupītiem kuģiem ar precēm no Novgorodas un Rēveles tirgotājiem, kuri tikuši sagūstīti⁹³². 1403. gada maijā un jūnijā Baltijas jūras ziemeļu varu pārstāvji brīdināja cits citu par liela skaita jūras laupītāju pulcēšanos Narvas līcī⁹³³, par kuru nodarītajiem zaudējumiem vēlāk pienāca ziņas⁹³⁴. 1404. gadā angļi sagrāba trīs kuģus, kuri bija ceļā no Rīgas uz Flandriju un uz kuriem atradās 107 Rīgas un Tērbatas tirgotāju preces⁹³⁵. 1414. gadā Rīgas rāte, atzīmējot „lielos zaudējumus, ko šīs zemes pilsētas un tirgoņi ir cietuši uz jūras”, ierosināja Konstānces baznīcas koncilā prasīt kompensāciju no pusēm, kas tika atzītas par konkrētos zaudējumus izraisījušām, kā angļiem un frīziem⁹³⁶. 1420. gada vasarā korespondencē cirkulēja informācija par pirātu pulcēšanos Narvas tuvumā un tam sekojošajiem uzbrukumiem krievu un vācu tirgotājiem⁹³⁷. 1424. gada maijā Somu jūras līcī tika aplaupīti krievu tirgotāji no Novgorodas, izraisot plašu korespondences apmaiņu un

⁹²⁸ Puhle, M. *Die Vitalienbrüder...* S. 101.; Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 130., 146.-147.

⁹²⁹ LUB, Bd. 3, Nr. 1340. Šos zaudējumus gan bija cerība atgūt no Meklenburgas hercoga un Dānijas karalienes (LUB, Bd. 3, regests Nr. 1360; Nr. 1347).

⁹³⁰ LUB, Bd. 4, Nr. 1451.

⁹³¹ Bjork, K. D. *Piracy in the Baltic, 1375-1398*, p. 67.

⁹³² LUB, Bd. 4, Nr. 1580

⁹³³ LUB, Bd. 4, Nr. 1641, Nr. 1644, Nr. 1647, Nr. 1649

⁹³⁴ LUB, Bd. 4, Nr. 1650

⁹³⁵ Angermann, N. *Die Bedeutung Livlands für die Hanse*, S. 109.

⁹³⁶ „...grotten schaden, den de stede und kopman desses landes hebben genomen upper see” (LUB, Bd. 5, Nr. 1988).

⁹³⁷ LUB, Bd. 6, Recess Nr. 2920; LUB 5, Nr. 2423, Nr. 2425, Nr. 2488, Nr. 2499

izvēršot vainīgo meklēšanu līdz pat Stokholmai, lai novērstu tirdzniecībai plašākas negatīvas sekas, jo pastāvēja bažas, ka krievu puse atreibības nolūkā vērsīsies pret vācu tirgotājiem⁹³⁸. Vainīgo neatrašana tomēr sekas radīja – vēlāk vaidu pilsētu kara laikā ar Dāniju karalis Ēriks XIII (1396. – 1439.) noslēdza mieru ar Novgorodu un izmantoja šo incidentu Hanzas tirgotāju un Novgorodas sanaidošanas mēģinājumos, vainu par šo uzbrukumu uzliekot Hanzas tirgotājiem un iesakot arestēt Novgorodā rezidējošos vācu tirgotājus⁹³⁹.

Dānijas – Hanzas vaidu pilsētu grupas 1427.-1431. gadu karā Livonijas (kā arī pārējās Hanzas) pilsētas pragmatisku apsvērumu dēļ tiecās saglabāt neitralitāti⁹⁴⁰, tomēr cieta no abu pušu algoto jūras vienību uzbrukumiem⁹⁴¹, par ko tās gan varēja pretendēt uz kompensāciju. Piemēram, 1427. gada vasarā pie Zviedrijas krastiem tika sagūstīti deviņi kuģi, uz kuriem atradās arī Rēveles un Tērbatas tirgotāju preces, ko šo pilsētu rātes, apliecinot draudzību Dānijai, centās atgūt, saņemot atsaucību no karaļa vietvalžiem⁹⁴². Savukārt 1428. gada vasarā pie Obu tika aplaupīti četri Rēveles iedzīvotāji, jo viņi bija pārkāpuši kuģošanas noteikumus; tomēr „Rēveles izrādītās draudzības dēļ”⁹⁴³ Obu vietvaldis viņus atbrīvoja no naudas soda un atdeva viņiem atpakaļ konfiscēto kuģi un pat daļu no precēm⁹⁴⁴. Šajā laikā turpinājās karojošo pušu noalgoto, kā arī neatkarīgo pirātu, šajā posmā biežāk sauktu par „*auslieger*”, uzbrukumi Livonijas piekrastē. Piemēram, 1427. gada martā vācu tirgotāju kopiena lūdza Tērbatu nosūtīt viņiem priesteri, jo no Gotlandes priesterim nav iespējams atbraukt sakarā ar nedrošību uz jūras⁹⁴⁵. 1429. gadā no Štrālzundes uz Dancigu kuģojošu kravu ar siļķēm un citām precēm pie Vislas deltas nolaupīja pirāti (Štrālzundes kā cietušās puses skatījumā „ļaudi ļaudis”) un tā vētras dēļ nonāca Rēveles tuvumā, kur to glabāšanā ņēma komturs⁹⁴⁶. 1434. gadā kāds tirgotājs ceļā no Rēveles kopā ar krieviem cieta pirātu uzbrukumā pie Kolkas, par ko krievi viņu apvainoja slepenā sazvērestībā ar laupītājiem un arestēja⁹⁴⁷. Tie ir tikai daži piemēri, kas ilustrē pirātisma un ar to saaplūdušās karadarbības ar pirātu kā algotņu izmantošanu izraisītos zaudējumus Hanzas, tai skaitā Livonijas tirgotājiem. Livonijas tirgotāju darbību būtiski kavēja arī divus gadus ilgusī Zunda šauruma blokāde šī kara laikā⁹⁴⁸.

Karadarbībai traucējot satiksmi jūrā, dramatiski pieauga atsevišķu preču, sevišķi labības un jo īpaši zivju, cenas. Īpašs satraukums valdīja par siļķēm, jo pirātisma dēļ to

⁹³⁸ LUB, Bd. 7, Nr. 149, Nr. 168, Nr. 169, Nr. 194; LUB, Bd. 8, Nr. 43

⁹³⁹ LUB, Bd. 7, Nr. 716, Nr. 729

⁹⁴⁰ Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 82. ; Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 263.

⁹⁴¹ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 47.

⁹⁴² LUB, Bd. 7, Nr. 686, Nr. 687, Nr. 704.

⁹⁴³ „... *dor de vruntschop, de gii my al tiit bewisen...*” (LUB, Bd. 7, Nr. 759)

⁹⁴⁴ LUB, Bd. 7, Nr. 745, Nr. 759, Nr. 760

⁹⁴⁵ LUB, Bd. 7, Nr. 581

⁹⁴⁶ LUB, Bd. 7, Nr. 780, Nr. 803

⁹⁴⁷ LUB, Bd. 8, Nr. 850

⁹⁴⁸ Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 240.

nozveja kritās četras - piecas reizes⁹⁴⁹; tika kavēta arī tradicionālo tirgu darbība. 1429. gadā virsmestrs rakstīja Livonijas mestram, ka, turpinoties karam jūrā, sāls lasta cena ir sasniegusi 120 markas⁹⁵⁰.

Ar pirātismu saplūdušī karadarbība uz jūras nodarīja ievērojamus zaudējumus Hanzas, tai skaitā Livonijas pilsētu tirgotājiem⁹⁵¹, kavējot un brīžiem pat bloķējot kuģu satiksmi uz/ no tās ostām, nolaupot vai iznīcinot kuģus un kravas. Uz to, ka kaperu aktivitāšu radītie zaudējumi Hanzas, tai skaitā Livonijas tirgotājiem ievērojami pārsniedza līdz tam vētru un pirātu uzbrukumu radīto zaudējumu līmeni liecina tas, ka 14. gadsimta beigās – 15. gadsimta sākumā drošība uz jūras bija centrālais jautājums Hanzas pilsētu sarakstē un sanāksmēs. Tā risināšanai tika rīkotas īpašas sanāksmes un veikti drošības pasākumi.

Drošības pasākumi tika veikti uz tirgotāju rēķina. Hanzas - Dānijas kara laikā 1361.-1370. gadā jau pirmajā kara gadā – 1361. gada 1. augustā – Greifsvaldē notikušajā Vācu ordeņa, Prūsijas pilsētu un citu reģiona ostas pilsētu sūtņu sanāksmē arī Livonijas pilsētas tika aicinātas ieviest nodokli⁹⁵², lai finansētu tirdzniecības kuģu konvojēšanai paredzēto karakuģu (sauktu par miera kuģiem - „*fredeschiff*”) sagatavošanu⁹⁵³. Ar šādu nodokli (*Pfundzoll*) tika finansēti Hanzas drošības pasākumi arī vēlāko kuģniecības apdraudējumu kontekstā. Kuģu komandas sastāvēja no algotņiem⁹⁵⁴. Minētajā sanāksmē cita starpā tika pieminēti arī lieli zaudējumi, ko jau pirmajā kara gadā Dānijas karalis bija nodarījis Hanzas tirgotājiem, kā arī aizliegts tirgoties ar Dānijas pārstāvjiem un iegriezties šīs karalistes ostās⁹⁵⁵. Hanzas pilsētu sanāksmē Lībekā 1363. gadā Livonijas pilsētām tika prasīts sagatavot sešus karakuģus ar 600 bruņotiem vīriem, kas pēdējām likās pārāk smags slogs, tāpēc prasības tika modificētas uz 2000 markām vai trīs kuģiem un 200 vīriem⁹⁵⁶. 1367. gadā Hanzas sanāksmē Ķelnē, atkal gatavojoties karadarbībai pret Dānijas karali, vendu pilsētas klāt neesošo Livonijas pilsētu vārdā uzņēmās saistības kopā sagādāt 10 karakuģus, katrā pa 100 bruņotiem vīriem, un 20 mazākus kuģus⁹⁵⁷. Uz pilsētām tika izdarīts spiediens dot ieguldījumu karā, piedraudot, ka to pilsētu pilsoņiem, kuras atturēsies no līdzdalības, uz desmit gadiem tiks atņemtas Hanzas

⁹⁴⁹ Piemēram, Libekas hronists Reimars Koks žēlojas par labības un zivju cenu pieaugumu (Meier, D. *Seefahrer, Händler und Piraten im Mittelalter*, S. 147.); arī hronists Detmars sūdzās par to, ka uz veseliem trim gadiem apstājās braucienu uz Skoni, kas izraisīja stipru siļķu dārdzību (Puhle, M. *Die Vitalienbrüder...* S. 66.).

⁹⁵⁰ LUB, Bd. 7, Nr. 801

⁹⁵¹ Bjork, K. D. *Piracy in the Baltic, 1375-1398*, p. 61.

⁹⁵² Šajā gadījumā tie bija četri feniņi no katras kravas mārkas, kas bija jāiekasē no eksportējamajām precēm no nākamā gada kuģošanas sezonas sākuma līdz Miķeļiem (LUB, Bd. 2, Nr. 987).

⁹⁵³ LUB, Bd. 2, Nr. 987

⁹⁵⁴ Puhle, M. *Die Vitalienbrüder...* S. 17.

⁹⁵⁵ LUB, Bd. 2, Nr. 987

⁹⁵⁶ LUB, Bd. 2, Nr. 996; Jörn, N. *Die Repräsentanten der livländischen Interessen beim Stralsunder Friedensschluß*, S. 101.

⁹⁵⁷ Jörn, N. *Die Repräsentanten der livländischen Interessen beim Stralsunder Friedensschluß*, S. 102.

tirgotāju privilēģijas⁹⁵⁸. Turpmāko sarunu gaitā Livonijas pilsētas apņēmas sagādāt vienu karakuģi un divus mazākus kuģus un 1000 bruņotus vīrus⁹⁵⁹. Livonijas pilsētu sanāksmē 1369. gada februārī tika secināts, ka šādas saistības pārsniedz to finansiālo iespēju robežas⁹⁶⁰.

Arī turpmāko konfliktu uz jūras gaitā Livonijas tirgotājiem bija jāiegulda līdzekļi Hanzas karakuģu organizēšanā. Piemēram, 1394. gadā, Hanzas pilsētas sprieda par kopīgas flotes sagatavošanu pirātisma apkarošanai. Šī iecere gan neīstenojās, jo pret to iebilda Prūsijas pilsētas, pamatoti uzskatot, ka karš pret pirātiem būtu cīņa ar problēmas sekām nevis ar cēloņiem un kā īslaicīgs risinājums tas prasītu pārāk augstas izmaksas⁹⁶¹. Saskaņā ar plānu, Livonijas pilsētām bija paredzēts šai flotei piegādāt divus kuģus un 200 bruņotus vīrus. Lai gan tas bija salīdzinoši maz (Lībeka viena bija paredzējusi dot sešus kuģus un 600 vīrus kopējai 12 kuģu un 900 karotāju lielajai flotei), tas tik un tā nozīmētu ievērojamas izmaksas⁹⁶². 1398. gadā Lībekā notikušajā Hanzas sanāksmē (kurā piedalījās arī Rīgas rātes pārstāvis) tika nolemts organizēt floti cīņai pret vitāliju brāļiem; no Livonijas pilsētām šim mērķim tika prasīts viens kuģis un 100 karotāji (to vidū 40 strēlnieki), neskaitot kuģa apkalpi. Bez tam katru karakuģi ir jāpavada arī mazākam kuģim un vienai divām laivām. Livonijas, tāpat kā pārējām Hanzas, pilsētām drošības pasākumu izmaksu segšanai bija jāiekasē nodeva no visām ievestajām precēm⁹⁶³. 1398. gadā Vācu ordenis ar sabiedroto Hanzas pilsētu atbalstu devās kaujā pret vitāliju brāļu bāzi Gotlandē⁹⁶⁴. Rēvele šajā operācijā zaudēja četrus kuģus⁹⁶⁵. 1406. gadā Hanzas pilsētas, vienojoties par līdzekļu vākšanu Frīzlandē bāzēto pirātu apkarošanai, lūdza Livonijas pilsētām nodokļos šim mērķim kopā savākt 500 Reinas guldeņu⁹⁶⁶, ko tās arī bija gatavas darīt, uzskatot, ka „ja šādiem ļaudīm [pirātiem] netiks

⁹⁵⁸ Turpat, 103. lpp.

⁹⁵⁹ Turpat.

⁹⁶⁰ Turpat, 104. lpp.

⁹⁶¹ Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 134. -135., 138., 142; Prūsijas pilsētu patiesais atturēšanās iemesls pēc Zeiferta domām bija to individuālās sarunas ar Meklenburgas hercogu, kuru rezultātā 1394. gadā tika noslēgta vienošanās starp Meklenburgas hercogu un viņam pakļautajām pilsētām no vienas un Vācu ordeņa virsmestru un viņam pakļautajām pilsētām no otras puses (Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 139 – 140.S). Pilsētas arī nebija vienotas savā atbalstā kādai no karojošajām pusēm, jo, cīnoties pret kādas puses kaperiem, tās neizbēgami palīdzētu pretējai pusei. Prūsijas pilsētas pasīvi atbalstīja Meklenburgas pusi, bet Lībeka – Dāniju (Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 135, 143).

⁹⁶² Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 134., 142.; Zeiferts uzskata, ka sava novietojuma dēļ Livonijas pilsētas no uzbrukumiem jūras rietumos cieta salīdzinoši mazāk kā citas Hanzas pilsētas (Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 134.).

⁹⁶³ LUB, Bd. 4, regests Nr. 1772. Salīdzinājumam, Lībeka apņēmas sagādāt divus kuģus un 200 karotājus, bet Hamburga - vienu kuģi un 100 karotājus.

⁹⁶⁴ Operācija notika ne tikai tāpēc, ka pirāti radīja pastāvīgus draudus kuģošanai jūrā, bet arī tāpēc, lai novērstu salas nonākšanu karalienes Margrētes rokās, dodot viņai vēl lielāku varu. Šī iemesla dēļ pēc Pūles domām, šis uzbrukums tika gatavots pilnīgā slepenībā, iesaistot tikai uzticamākos sabiedrotos, kā Rēveli (Puhle, M. *Die Vitalienbrüder...* S. 97.). Kurovskis savukārt uzskata, ka šī operācija tika izplānota, ordenim Marienburgā tiekoties ar pilsētu pārstāvjiem, un Prūsijas Hanzas pilsētas tajā iesaistīja 350 bruņotus algotņus un 12 kuģus (Kurovski, F. *Der Deutsche Orden...* S. 115.).

⁹⁶⁵ Mühlen von zur, H. *Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit...* S. 84.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 47.

⁹⁶⁶ LUB, Bd. 4, Nr. 1697, Nr. 1729

izrādīta pretestība, tad pilsētas un tirgotāji tiks uz mūžīgiem laikiem pazudināti”⁹⁶⁷. 1427. gada aprīlī Hanzas sanāksmē, kurā tika lemts par vendu pilsētu karu ar Dānijas karali, Livonijas pilsētas atteicās atklāti nostāties pret Dānijas karali, bet izteica gatavību finansiāli atbalstīt karojošās pilsētas, iekasējot tādu pat nodokli, kā pārējās pilsētas, karam turpinoties ilgāk par Miķeļiem, dodot tām 2000 Reinas guldeņus, bet ilgāka kara gadījumā – attiecīgi vairāk. Livonijas pilsētām tika arī uzdots nodrošināt, lai caur to ostām preces netiku vestas uz Dāniju⁹⁶⁸.

1427.-1431. gada vendu pilsētu kara laikā ar dāņiem no Hanzas puses tika izvērsti organizēti drošības pasākumi, jo šīs pilsētas, liekas, bija mācījušās no iepriekšējo gadu desmitu pieredzes. Kuģi uz un no Livonijas ostām devās ar Lībekas atļauju, apvienojušies flotē, algotņus („*auslieger*”) eskortēti. Lībeka konvoja vadītājam izsniedza rakstisku apliecinājumu, ka transportētās preces nedrīkst nonākt pretinieka – Dānijas karaļa zemēs⁹⁶⁹. Piemēram, 1428. gada oktobrī Lībekas rāte apliecināja, ka ir atļāvusi kuģinieka Gosvina Grulles (*Goswin Grulle*) pavadītajai flotei doties Rēveli un lūdza algotņiem atļauju uzturēties pilsētā, kamēr flote tiks sagatavota atpakaļceļam, kam tā lūdza izsniegt līdzīgu apliecinājumu. Atpakaļceļam paredzēto kravu Lībeka lūdza iekraut pēc iespējas ātrāk, lai algotņiem nevajadzētu Rēvelē pārziemot, kas tirgotājiem radītu lielus izdevumus⁹⁷⁰. Tirgotājiem, kuru kravas eskorts pavadīja, nācās proporcionāli kravas vērtībai maksāt par algotņu pakalpojumiem, tai skaitā par uzturēšanās izdevumiem attiecīgajā ostā flotes sagatavošanas atpakaļceļam laikā. To, ka tas radīja ievērojamus izdevumus apliecina, piemēram, tas, ka 1428. gadā no Lībekas uz Rēveli sūtāmo preču īpašnieki nespēja samaksāt savu daļu algotņu algas, kā dēļ Lībeka viņiem atļāva 1429. gada vasarā doties uz Rēveli kopā ar Prūsijas floti uz sava riska⁹⁷¹. 1429. gada augustā Lībeka lūdza Rēvelei parūpēties, lai algotņu uzturēšanās pilsētā nebūtu dārga⁹⁷². Rēvele savukārt steidzināja Tērbatu pēc iespējas ātrāk atsūtīt uz Lībeku gatavotajos kuģus iekraujamās preces, kā arī pārstāvi, kurš samaksātu tērbatiešu daļu no eskorta algas⁹⁷³. Rēvelei nācās sūtīt atkārtotus uzaicinājumus atsūtīt pārstāvi un samaksāt par algotņu pakalpojumiem, jo tērbatieši vairākus mēnešus nesteidzās to darīt⁹⁷⁴. Jāpieņem, ka šādi izdevumi viņiem likās apgrūtināši vai vismaz nepatīkami. 1433. gadā Livonijas pilsētām

⁹⁶⁷ „*Schege sodanen luden nen wadderstant, dat were der stede und kopmans ewege vorderf*” (LUB 4, Nr. 1698).

⁹⁶⁸ LUB, Bd. 7, Nr. 597

⁹⁶⁹ LUB, Bd. 7, Nr. 750, 752; LUB, Bd. 8, Nr. 46, Nr. 58, Nr. 60

⁹⁷⁰ LUB, Bd. 7, Nr. 750, Nr. 752

⁹⁷¹ LUB, Bd. 8, Nr. 46

⁹⁷² LUB, Bd. 8, Nr. 58

⁹⁷³ LUB, Bd. 8, Nr. 74

⁹⁷⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 125, Nr. 180

atkal tika lūgts vākt nodokli caur Brigi transportējamajām precēm, lai segtu lielos izdevumus aizsardzībai pret Frīzlandes piekrastē bāzētajiem jūras laupītājiem⁹⁷⁵.

Biežo uzbrukumu apraksti, ar Livonijas pilsētām saistītajos avotos dominējošās raizes par drošību uz jūras, vienošanās par kopīgiem un ar lielām izmaksām saistītiem drošības pasākumiem, ļauj secināt, ka apdraudējumi, ko Baltijas jūrā 14. gadsimta beigās - 15. gadsimta sākumā radīja reģiona politisko varu cīņas ar laikmetam raksturīgo algoritmu iesaisti, veicināja nedrošības izjūtu Livonijas pilsētās. Apdraudējumi uz jūras bija arī Hanzas, tai skaitā Livonijas, tirgotāju saimniecību ietekmējošs apstākļi. Tomēr nav norāžu, ka kuģošanu traucējošie apstākļi būtu radījuši Livonijas pilsētās ekonomikas pagrimu vai ilgtermiņa izmaiņas saimnieciskajā darbībā, ko varētu kvalificēt kā krīzes elementus. Draudi uz jūras vērtējami kā Livonijas ārējo apdraudējumu 14. gadsimta beigās – 15. gadsimta sākumā pieaugošās bīstamības aspekts. Tie bija arī apliecinājums Skandināvijas zemju ietekmes pieaugumam reģionā.

Secinājumi:

Aplūkotajā laikposmā saira kristīgās pasaules vienotība un beidzās tās ārējās ekspansijas – savas teritorijas paplašināšanas uz nekrīstiešu rēķina – iespējas. Šie savstarpēji saistītie apstākļi darbojās kā krīzes faktors, ietekmējot attiecības Rietumu kristīgās pasaules iekšienē. Rezultātā šo teritoriju aplūkojamajā periodā plosīja iekšēji kari.

Atrašanās uz Rietumu kristīgās pasaules robežas arvien spēcīgāku par šīs pasaules ienaidniekiem uzskatītu kaimiņu tuvumā – tā bija būtiska Livonijas atšķirība no lielākas daļas pārējās Romas katoļu sabiedrības. Livonijā kā Rietumu kristīgās pasaules robežteritorijā kristīgās pasaules vienotības sairums un ārējās ekspansijas iespēju apsīkums izpaudās tieši un izteikti asi, atbalsojoties šīs teritorijas politiskajā dzīvē.

Reālu ekspansijas iespēju izsīkums Livonijā, līdzīgi kā citviet Rietumu kristīgajā pasaulē, veicināja zemes kungu iekšējos konfliktus, Vācu ordenim vēršot savas ekspansijas tendences pret pārējo zemes kungu valdījumiem.

Livonijas atrašanās uz Rietumu kristīgās pasaules robežas bija pretrunīgu tendenču avots tās politiskajā dzīvē:

1) 14. gadsimtā apdraudējums no kaimiņu puses bija samērā viegli atvairāms. Šajā laikā Livonijas ģeopolitiskais stāvoklis kalpoja kā iekšējo cīņu veicinošs apstākļi, pamatojot Vācu ordeņa hegemonijas tieksmes;

⁹⁷⁵ LUB, Bd. 8, Nr. 722, Nr. 736. Livonijas pilsētas, tiekoties Volmārā (Valmierā) 1434. gada janvārī, atbalstīja šī nodokļa iekasēšanu divu gadu ilgā periodā (LUB, Bd. 8, Nr. 753).

2) No Livonijas ģeopolitiskā stāvokļa izrietošie ārējie apdraudējumi un no zemes vēstures izrietošā etniskā struktūra bija tās vācu sabiedrību saliedējošs faktors visā aplūkotajā periodā;

3) 14. gadsimta beigās – 15. gadsimta sākumā, kaimiņu zemēm kļūstot par arvien spēcīgākām valstīm viduslaiku varas sistēmas elementu pārgrupēšanās rezultātā un vērojot savas ekspansijas tendences Livonijas virzienā, šī teritorija saskārās ar bīstamiem ārējiem apdraudējumiem. Tie pastiprināja centrīces impulsus visā Livonijas vācu sabiedrībā un lika arī zemes kungiem tiekties pēc iekšējas saskaņas. Izmaiņas Livonijas ārpolitiskajā stāvoklī bija viens no Vācu ordeņa krīzes faktoriem, kas stimulēja tā gatavību tiekties uz iekšēju izlīgumu ar pārējiem varas organizācijas elementiem.

Livonijā ārējie apdraudējumi, izpaūžoties kā kaimiņu sirojumi visā aplūkotajā periodā un ar Baltijas jūras reģiona cīņu par ietekmi saistītie kuģošanas traucējumi aplūkotā perioda noslēguma fāzē, radīja saimnieciskus zaudējumus. Tomēr būtiska ārējo apdraudējumu ietekme uz Livonijas saimnieciskās dzīves ilgtermiņa tendencēm nav konstatējama.

Livonijas konflikti ar kaimiņiem visā aplūkotajā periodā un apdraudējumi uz jūras šī perioda noslēguma fāzē radīja vispārēju nedrošības izjūtu, kas darbojās kā specifisks krīzes izpausmes fons, kāds nebija vērojams vairumā pārējo Rietumu kristīgās sabiedrības zemju.

Livonijas ģeopolitiskais stāvoklis bija specifisks šīs teritorijas attīstību noteicošs faktors.

2. nodaļa

KRĪZE RIETUMU KRISTĪGAJĀ SABIEDRĪBĀ

2.1.

Romas katoļu baznīcas krīzes atbalsis Livonijā

2.1.1. Romas katoļu baznīcas krīze

Aplūkotajā laikposmā iekšējās krīzes pārņemta bija Romas Katoļu baznīca, kas jau kopš agrajiem viduslaikiem bija Rietumu kristīgās sabiedrības publiskās domas veidotāja. 14. – 15. gadsimtā viduslaiku Eiropa vēl bija teocentriska pasaule. Kristietība tajā vēl veidoja vadošo kultūras sistēmu; laikmeta saimnieciskā, politiskā, mākslinieciskā un filozofiskā joma pastāvēja reliģijas ietvarā⁹⁷⁶. Tāpēc Rietumu kristīgajā telpā kā teocentriskā pasaulē krīze baznīcā bija cieši saistīta ar pārmaiņu procesiem sabiedrībā.

Arī baznīcas jomā izpaudās reģionalizācijas jeb latīņu kristīgās pasaules vienotības iziruma tendences. Šī vienotība bija balstījusies uz Romas Katoļu baznīcas universālismu. Aplūkotajā periodā tas sabruka. Rietumu kristīgās baznīcas vienotības sabrukuma tendences pretstatā līdzšinējam „latīniskajam universālismam” apliecināja Konstances baznīcas koncila (1414.-1418.) delegātu iedalījums „nācijās”, norādot, ka prelātu ģeogrāfiskā piederība bija kļuvusi par izšķirošo argumentu⁹⁷⁷. Vairums koncila delegātu balsoja saskaņā ar sava valdnieka politiskajām interesēm⁹⁷⁸. Koncili Pizā (1409. - 1414.), Konstancē un Bāzelē (1431. 1438. gadā koncils tika pārcelts uz Ferraru, 1439. gadā – uz Florenci) tādejādi vēl vairāk veicināja baznīcas vienotības sairumu.

Baznīcas vienotību, kā uzsver Kēnigsbergers, iznīcināja augošā Rietumu kristīgās pasaules pārticība un izglītības izplatība. Augot labklājībai, sabiedrība varēja atļauties uzturēt lielāku skaitu garīdznieku un pat izglītotus lajus. Rietumeiropas valdniekiem vairs nebija nepieciešama starptautiski organizēta baznīca⁹⁷⁹. 14. gadsimtā Rietumeiropas zemēs bija tendence attīstīties „nacionālām baznīcām” – vietējā garīdzniecība sāka izrādīt solidaritāti ar savas zemes valdnieku, zaudēt interesi par norisēm Romā un izrādīt neapmierinātību ar pāvesta varas apliecināšanas mēģinājumiem un finansiālajām prasībām⁹⁸⁰. No otras puses,

⁹⁷⁶ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 83. – 85., 88.

⁹⁷⁷ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 284.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 91.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 338.- 343. Iedalījums „nācijās” balstījās vairāk uz ģeogrāfiskiem, kā etniskiem faktoriem. Piemēram, „vācu nācijā” ietilpa arī skoti, poļi, ungāri un skandināvi”.

⁹⁷⁸ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 327.

⁹⁷⁹ Turpat, 325., 327. - 328. lpp.

⁹⁸⁰ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 89

Rietumeiropas monarhi centās pastiprināt kontroli par savu valdījumu baznīcām⁹⁸¹. 15. gadsimtā, izjūtot arvien spēcīgāko Rietumeiropas monarhiju spiedienu, pāvests bija spiests piešķirt dažādām nacionālajām baznīcām zināmu patstāvību (piemēram, 1438. gadā – Francijā, 1448. gadā – Svētajā Romas impērijā)⁹⁸².

Tādejādi, notiekot pārmaiņām politisko spēku sistēmā un pastiprinoties reģionalizācijas tendencēm, mainījās garīgās un laicīgās varas attiecības. Aplūkotajā periodā baznīca zaudēja autoritāti un autonomiju kā pār laicīgām varas struktūrām stāvoša institūcija. Laicīgajos valdījumos baznīca reducējās līdz politiskās varas balsta funkcijai⁹⁸³. Pāvesta autoritātes atzišana visā Rietumu kristīgajā pasaulē bija bijis visuzskatāmākais tās vienotības faktors⁹⁸⁴. Aplūkotajā periodā mazinājās pāvesta vara attiecībā pret laicīgajiem valdniekiem. Pāvesta institūcija kļuva arvien vājāka, kļūstot par – kā to dēvē Valters Bukls – „spēļu bumbu politikā”. Tieši tas viņaprāt sagrāva Rietumu kristīgās pasaules universālismu⁹⁸⁵.

Iepriekšējos gadsimtos, cīnoties pret Svētās Romas imperatoru, kūrīja bija izstrādājusi sarežģītu, kanoniskajās tiesībās balstītu teoriju par pāvesta virsvaru Rietumu kristīgajā pasaulē un universālu baznīcas kontroles sistēmu, attīstoties par – kā to definē Romano un Tenenti – „laicīgu supermonarhiju”⁹⁸⁶. Aplūkotajā periodā kūrījas izstrādātā Romas Katoļu baznīcas kontroles sistēma atdūrās pret Rietumeiropas monarhiju centieniem savos valdījumos baznīcu kontrolēt. Pēc Kēnigsbergera domām suverēnas valsts organizācija un koncepcija 14. gadsimta sākumā jau bija attīstījušās tik tālu, ka pāvesta iejaukšanās monarhiju baznīcas lietās tika uztverta kā uzbrukums šai koncepcijai⁹⁸⁷. Pāvestam savukārt bija nepieciešama laicīgo valdnieku sadarbība, lai varētu realizēt baznīcas kontroli konkrētajos valdījumos. Valdnieki to izmantoja, paņemot sev daļu no baznīcas nodokļiem un arvien vairāk diktējot pāvestam, ko iecelt augstos baznīcas amatos savā teritorijā⁹⁸⁸. Laikā, kad pāvesta institūcija bija attīstījusi baznīcas starptautisko organizāciju un centrālo kontroli tās augstākajā līmenī, šīs organizācijas un kontroles pamats bruka⁹⁸⁹.

Krīze laicīgās un garīgās varas attiecībās skaidri iezīmējās līdz ar pāvesta Bonifācija VIII (1294.-1303.) konfliktu ar Rietumu kristīgās pasaules ietekmīgākās laicīgās varas – Francijas – karali Filipu IV (1268.-1314.). Bonifācija VIII pontifikāts pēc Kēnigsbergera

⁹⁸¹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 238., 327.

⁹⁸² Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 54.

⁹⁸³ Blockmans, W. *A History of Power in Europe*, p. 309.

⁹⁸⁴ Holmes, G. *Europe: Hierarchy and Revolt, 1320 – 1450*, p. 13.

⁹⁸⁵ Buckl, W. *Das 14. Jahrhundert. Eine Einführung*, S. 12.

⁹⁸⁶ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 238., 245.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 91.

⁹⁸⁷ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 239.

⁹⁸⁸ Turpat, 324. lpp.

⁹⁸⁹ Turpat.

domām bija gan katastrofa, gan pagrieziena punkts viduslaiku pāvesta institūcijas vēsturē⁹⁹⁰. Šis pāvests centās atgriezt baznīcai tās zaudēto stāvokli varas sistēmā un atjaunot teokrātisko viduslaiku sabiedrības kārtību, 1302. gadā paužot šos centienus bullā „*Unam Sanctam*”, kas izteica visā viduslaiku vēsturē augstākās pāvesta institūcijas pretenzijas uz virsvaru sabiedrībā⁹⁹¹. Demonstrējot laicīgās varas augošo pārkāpumu pār garīgo, Francijas karalis lika pāvestu sagūstīt⁹⁹².

Bonifācija VIII (kurš nomira drīz pēc atbrīvošanas no gūsta) pēctecim Klementam V (1305.-1314.) pārceļot kūrīju uz Aviņonu, baznīcā iestājās institucionālā krīze⁹⁹³. Bērns/Lerners izdala tajā trīs fāzes: t.s. „Babilonas gūsts”, kūrījai atrodoties Aviņonā no 1304. līdz 1378. gadam, Lielā shizma no 1378. līdz 1417. gadam un pāvesta kā teritoriāla valdnieka Itālijā periods no 1417. līdz 1517. gadam⁹⁹⁴.

Aviņonā saasinājās baznīcas esošie trūkumi⁹⁹⁵. Pāvesta augstās finansiālās prasības pret garīdzniecību padziļināja plaisu starp baznīcas galvu un priesteriem. Kūrījā plauka korupcija un neapvaldīta greznība, kas šokēja kristiešus. Pāvesta institūcijas rezidēšana Aviņonā tālāk grāva tās reputāciju⁹⁹⁶. Vairāk kā 70 gadu ilgās rezidēšanas laikā Aviņonā – tiešā Francijas tuvumā – visi pāvesti un vairums kardinālu bija franči. Lai arī uzskats par pāvesta institūcijas pilnīgu paklausību Francijas karalim šajā laikā, iespējams, ir pārspīlēts, sabiedrībā pāvesta neatkarība tika apšaubīta⁹⁹⁷. Kristīgajai sabiedrībai nebija pieņemama baznīcas galvas atrašanās viena valdnieka ietekmē un sabiedrības spiediens lika kūrījai 1377. gadā atgriezties Romā⁹⁹⁸.

Franču kardināliem Romas puļa spiediena ietekmē ievēlot par pāvestu Urbanu V (1362.-1370.), taču drīz nonākot ar viņu konfliktā un Aviņonā ievēlot Klementu VII, 1378. gadā sākās Romas Katoļu baznīcas Lielā shizma, kas sašķēla Rietumu kristīgo pasauli, bija baznīcas institucionālās krīzes un vienotības sabrukuma redzamākā izpausme un šo vienotību tālāk graužošs apstāklis⁹⁹⁹.

Shizmas politiskās atskaņas pārklājās ar citām Rietumu kristīgās sabiedrības reģionalizācijas izpausmēm un bija balstītas attiecīgo valdījumu politiskajos apsvērumos. Piemēram, Urbans VI pasludināja krusta karu pret savu konkurentu, izraisot dažās

⁹⁹⁰ Turpat.

⁹⁹¹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 239.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 50.

⁹⁹² Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*, 207. с.

⁹⁹³ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 389.

⁹⁹⁴ Turpat, 390. lpp.

⁹⁹⁵ Previtè-Orton, C.W. *A History of Europe, 1198-1378*, p. 241, 244.

⁹⁹⁶ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 390.

⁹⁹⁷ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 239.

⁹⁹⁸ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 391.

⁹⁹⁹ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 282.- 284.

Rietumeiropas vietās karu. 1383. gadā, par ieganstu izmantojot cīņu pret Klementa VII atbalstītājiem, Flandrijā siroja angļi¹⁰⁰⁰. Aviņonas pāvestu atbalstīja Francija un tās ietekmes sfērā esošās zemes – Skotija, Kastīlija, Aragona, Navarra, Neapole –, bet Francijas pretinieki – Romas pāvestu¹⁰⁰¹. Shizma izraisīja plašu šķelšanos un konfliktus starp atšķirīgu pāvestu atbalstītājiem, gan politiskajā, gan diecēžu un draudžu līmenī¹⁰⁰². Kristīgajā pasaulē vietās, kur bija vāja civilā pārvalde, shizmas rezultātā tika iecelti savstarpēji konkurējoši prelāti vai viņu amati palika tukši, degradējās garīdzniecības disciplīna¹⁰⁰³, daudzviet reliģiskajā dzīvē valdīja haoss¹⁰⁰⁴.

Shizma pēc mūsdienu vēsturnieku domām bija postošākā no attiecīgā perioda krīzes izpausmēm¹⁰⁰⁵, par ko liecina laikabiedriem piedēvētā un vēstures literatūrā plaši citētā atziņa, ka kopš shizmas sākuma neviens nav iekļuvis paradīzē¹⁰⁰⁶. Shizma bija morāli šokējoša un – ņemot vērā divu pāvestu finansiālās prasības – arī materiāli apgrūtināša¹⁰⁰⁷. Aplūkotā laikposmā – atšķirībā no 16. gadsimta – Rietumu kristiešiem doma par baznīcas sašķelšanos konfesijās vēl bija neiedomājama¹⁰⁰⁸. Par to, cik nepieņemama baznīcas sašķelšanās bija visai latīņu kristīgajai sabiedrībai, pat laicīgajiem valdniekiem, kuriem shizma deva iespēju palielināt savu ietekmi uz pāvestu¹⁰⁰⁹, liecina tās intelektuālo aprindu nerimstošie centieni atrisināt šo situāciju un laicīgo varu atbalsti šiem mēģinājumiem. 1397. gadā abas karojošās Eiropas zemes – Anglija un Francija – sūtīja kopīgu delegāciju uz abu pāvestu kūrījām¹⁰¹⁰. Baznīcas vienotības atjaunošanai tika sasaukts vispārējais baznīcas koncils Pizā un Konstancē, kas bija lielākā sanāksme viduslaiku vēsturē¹⁰¹¹.

Shizma bija arī akūta pāvesta varas krīze¹⁰¹². Konstances koncilā notika tālākas izmaiņas pāvesta varas pozīcijā, koncilam dokumentāli fiksējot savu jau Pizā praktiski demonstrēto virsvaru pār pāvestu, tādejādi pavēršot pretējā virzienā gadsimtiem ilgi attīstīto

¹⁰⁰⁰ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 90.

¹⁰⁰¹ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 282.; Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 326.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 391.

¹⁰⁰² Huizinga, J. *The Autumn of the Middle Ages*, p. 17., 19. Huizinga to izskaidro arī ar laikmetam raksturīgu tieksmi uz konfliktiem starp dažādām grupām

¹⁰⁰³ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 281.

¹⁰⁰⁴ *Encyclopedia of the Middle Ages*, p. 633. - 635.; Huizinga, J. *The Autumn of the Middle Ages*, p. 19.;

Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 90.

¹⁰⁰⁵ Šādu uzskatu ir paudis Františeks Graus (*František Graus*) (Borst, A. *Medieval Worlds...* p. 121.).

¹⁰⁰⁶ Huizinga, J. *The Autumn of the Middle Ages*, p. 34.; Tuchman, B. *A Distant Mirror...* p. 339.

¹⁰⁰⁷ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 282.

¹⁰⁰⁸ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 90.

¹⁰⁰⁹ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 282.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 91.

¹⁰¹⁰ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 282.

¹⁰¹¹ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 391.

¹⁰¹² Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 89.; Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 16.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 327.

pāvesta monarhijas attīstību¹⁰¹³. Pēc Zeibta domām, Konstancē baznīca kļuva par institūciju, kas organizēta pēc juridiskām, nevis reliģiskām direktīvām¹⁰¹⁴. Baznīcas koncili un shizma – Romano un Tenenti traktējumā – iznīcināja dinamisko līdzsvaru, kas iepriekšējos gadsimtos bija pastāvējis starp pāvesta varu un baznīcu¹⁰¹⁵. Ārpus aplūkotā perioda hronoloģiskā ietvara pāvests ar laicīgo valdnieku atbalstu apmaiņā pret lielu daļu savas reālās varas pār baznīcām konkrētajās valstīs, tomēr atguva savu teorētisko virsvaru, taču ne reputāciju¹⁰¹⁶.

Kā tālāks apliecinājums neatgriezeniskām izmaiņām laicīgās un garīgās varas attiecībās un baznīcas universāluma neatgriezeniskam sabrukumam bija pāvesta arvien mazāka interese par universālo baznīcu un arvien lielāka pievēršanās savu teritoriju Itālijā pārvaldīšanai savu dzimtu interesēs¹⁰¹⁷, baznīcas valstij kļūstot līdzīgai citiem valdījumiem Apenīnu pussalā¹⁰¹⁸.

Pāvests bez varas – kā uzsvēra Zeibts – viduslaiku varas sistēmā nebija iedomājams¹⁰¹⁹. Pāvesta varas vājināšanās bija simptomātiska būtiskām pārmaiņām jeb krīzei Rietumu kristīgās sabiedrības varas organizācijā.

Baznīcu kā universālu institūciju – Kēnigsbergera skatījumā – varēja glābt tikai fundamentāla organizatoriska un garīga reforma¹⁰²⁰. Visa Rietumu kristīgā sabiedrība apzinājās nepieciešamību pēc morālām un organizatoriskām pārmaiņām baznīcā, intelektuālajām aprindām skaidri paužot nepieciešamību pēc baznīcas reformas¹⁰²¹. Par reformas nepieciešamību baznīcā tika uzrakstīts liels daudzums pamfletu un sprediķu, kas apliecinā laicīgo kristīgās pasaules ilgi briedušo dziļo diskomfortu esošās baznīcas organizācijas kontekstā¹⁰²².

Sabiedrībā šādu noskaņojumu radīja baznīcas morālā krīze. Mantiskais kontrasts starp bagāto baznīcu un parastajiem kristiešiem bija pieņemams tikai relatīvi primitīvai agrārai sabiedrībai, uzskata Kēnigsbergers. Viduslaiku sabiedrībai kļūstot pārtikušākai, visās tās kārtās izvērsās kritika pret baznīcas bagātību un pasaulīgumu¹⁰²³. Saimniecisko grūtību

¹⁰¹³ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 283., 287.-288. Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 391.

¹⁰¹⁴ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 339.

¹⁰¹⁵ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 92.

¹⁰¹⁶ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 392.

¹⁰¹⁷ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 328.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 392., 396. - 397.

¹⁰¹⁸ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 54.

¹⁰¹⁹ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 344.

¹⁰²⁰ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 325.

¹⁰²¹ Turpat.

¹⁰²² Duby, G. *France in the Middle Ages, 987-1460...* p. 281.; Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 285.; Seibt, F. *Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters*, S. 20.-21.

¹⁰²³ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 328. - 330.

periodā baznīcas bagātība un pieaugošās finansiālās prasības pret sabiedrību bija īpaši aizvainojošas¹⁰²⁴.

Augstākā garīdzniecība bija tālu atkāpusies no apustuliskajiem ideāliem. Tā bija kļuvusi bēdīgi slavena ar mantkārību, korupciju, absentismu, un formālu attieksmi pret saviem pienākumiem; baznīcas amati tika piešķirti balstoties uz politiskajiem vai personiskajiem motīviem, nevis vadoties no personas atbilstības¹⁰²⁵.

Ir saglabājusies daudz liecību par sabiedrības neapmierinātību ar zemākā līmeņa garīdzniecības nepietiekamu izglītību, neadekvātu uzvedību un nepiemērotību¹⁰²⁶. Priesteru vizitācijas Eiropā bieži ziņo par ticības lietās nezinošiem un lasīt neprotošiem priesteriem¹⁰²⁷. Priesteru trūkumi kļuva īpaši uzkrītoši laikā, kad laju vidū pieauga lasītprasme, kas ļāva viņiem no izlasītajiem materiāliem secināt, ka garīdzniecība nedzīvoja saskaņā ar Jēzus un apustuļu sludinātajiem principiem¹⁰²⁸. 1429. gadā baznīcas koncilā Parīzē izdotais aizliegums ordinēt par priesteriem personas, kuras nepārzina Evaņģēliju un ticības lietas un neprot lasīt, liecina, ka pat šāds pieticīgs standarts bieži netika sasniegts¹⁰²⁹. Ticamību apsūdzībām par garīdzniecības zemo morāli pastiprina fakts, ka daudzas no tām nāca no pašu garīdznieku aprindām. Piemēram, 1357. gada 6. aprīļa vēstulē Gladbahas (*Gladbach*) klostera (Vācijā) abats žēlojās, ka viņa klostera mūki dzīro ārpus klostera, spēlē kauliņus un uztur konkubīnes, valkā laicīgas drēbes un alkatības dzīti nodarbojas ar naudas mīšanu¹⁰³⁰.

Garīdzniecības vispārējo līmeni nelabvēlīgi ietekmēja mēris. Epidēmija katoļu baznīcā izraisīja ievērojamu pieredzējuša darbaspēka zudumu. Mirstība garīdzniecības vidū bija augstāka nekā attiecīgajos reģionos vidēji¹⁰³¹. Lai aizvietotu daudzus mirušos garīdzniekus, tika ordinēti jauni, bieži – slikti izglītoti un nepieredzējuši priesteri¹⁰³². Epidēmijas laikā un pēc tās praktiski tika atmesti ierastie priesteru ordinācijas noteikumi, kas pieļāva lielāku iespēju piešķirt garīgu amatu nepiemērotiem kandidātiem¹⁰³³. Rezultātā Romas Katoļu baznīca pēc epidēmijas bija skaitliski vājāka, sliktāk vadīta un apgādāta ar garīdzniekiem nekā pirms tās. Kā atzīmēja Zīglers, augstā garīdzniecības mirstība mazināja baznīcas spējas

¹⁰²⁴ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 37. - 38.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 392.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 269.

¹⁰²⁵ Previte-Orton, C.W. *A History of Europe 1198-1378*, p. 248.

¹⁰²⁶ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 37., 54.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 392.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 269.

¹⁰²⁷ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 54.

¹⁰²⁸ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 392.

¹⁰²⁹ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 54.

¹⁰³⁰ Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*, S. 58.

¹⁰³¹ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 261.

¹⁰³² Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 206.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 86.

¹⁰³³ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 262.

efektīvi stāties pretī protesta kustībām un periodā pēc epidēmijas, kad sabiedrība sāka lēnām atlabt, baznīca bija īpaši nepiemērota sabiedrības līdera lomai¹⁰³⁴.

Konstances koncila dienaskārtībā baznīcas reforma tika izvirzīta kā viens no diviem centrālajiem jautājumiem līdzās baznīcas vienotības atjaunošanai¹⁰³⁵; tika izveidota reformu komisija, dažas nelielas reformas tika pasludinātas¹⁰³⁶.

Romas Katoļu baznīcā nobriedusī apziņa par tās iekšējo krīzi un reformas nepieciešamību atbalsojās arī Livonijā. Koncilu nospraustā baznīcas reformas kursa kontekstā 1428. gadā Rīgā notika baznīcas provinces (kurā ietilpa astoņas Livonijas un Prūsijas diecēzes – Rīgas, Tērbatas, Ozeles-Vīkas, Kurzemes, Ermlandes, Pomezānijas, Samlandes un Kulmas¹⁰³⁷; šajā sinodē nepiedalījās Prūsijas bīskapi¹⁰³⁸, bet piedalījās pie Lundas provinces piederošais Rēveles bīskaps¹⁰³⁹) sinode. Pizas kocils 1409. gadā bija izlēmis līdz nākamajam baznīcas koncilam rīkot provinču sinodes; Konstances koncila reformu komisija 1418. gadā noteica, ka provinču sinodes jāriko vismaz reizi trijos gados; 1418. gadā pāvests Martins V (1368. - 1431.) īpaši griezās pie Svētās Romas impērijas zemju arhibīskapiem ar aicinājumu rīkot provinču sinodes, lai sagatavotu nākamo baznīcas koncilu¹⁰⁴⁰. Rīgas arhibīskaps jau 1422. gadā bija plānojis rīkot provinces sinodi, bet dažādu iemeslu dēļ to izdevās sarīkot tikai 1428. gadā¹⁰⁴¹. Sinodē pieņemtie statūti, kuros pieprasīta garīdzniecības noteikto uzvedības normu stingra ievērošana, baznīcas rituālu veikšana un kristiešu dalības baznīcas rituālos nodrošināšana¹⁰⁴², atbalso vispārējo reformu noskaņu Rietumu kristīgajā baznīcā, kā arī Livonijas kā jaunas kristīgās sabiedrības specifiku.

Dažādu ģeogrāfisko reģionu pārstāvjiem nespējot vienoties, būtiskas reformas baznīcā netika veiktas¹⁰⁴³. Baznīcas morālā krīze līdz ar to netika atrisināta, un sekas tam kļuva

¹⁰³⁴ Turpat, 86., 262.-263. lpp.

¹⁰³⁵ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 284.; Jähmig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 113.

¹⁰³⁶ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 284.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 54.

¹⁰³⁷ LUB, Bd. 7, Nr. 690; Jähmig, B. Die Verfassung der Domkapitel der Kirschenprovinz Riga. In: Jähmig, B. (Hg.). *Kirchengeschichtliche Probleme des Preussenlandes aus Mittelalter und Früher Neuzeit*. (Tagungsberichte der Historischen Kommission für Ost- und Westpreussische Landesforschung, Bd. 16). Marburg: N.G. Elwert Verlag, 2001. S. 33.- 72.

¹⁰³⁸ Prūsijas bīskapiem pēc viņa lūguma, kas bija pamatots ar bīstamo ārpolitisko situāciju, pāvests atļāva uz sinodi neierasties (Jähmig, B. Die Rigische Sache des Deutschen Ordens... S. 122.). Bīskapu lūgumu atbalstīja Vācu ordenis, kurš nevēlējās Rīgas arhibīskapa ietekmes palielināšanu. Virsmestrs īpaši lūdza ģenerālprokuroram šo Prūsijas bīskapu lūgumu pie pāvesta atbalstīt (LUB, Bd. 7, Nr. 444.; *Akten und Recesses der Livländische Standetage*, Bd.1, Nr. 365, S. 327.).

¹⁰³⁹ *Akten und Recesses der Livländische Standetage*, Bd.1, Nr. 365, S. 327.

¹⁰⁴⁰ Turpat.

¹⁰⁴¹ Turpat.

¹⁰⁴² *Akten und Recesses der Livländische Standetage*, Bd.1, Nr. 365, S. 327.; LUB, Bd. 7, Nr. 690; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 334.; Mühlen von zur, H. *Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit...* S. 80.

¹⁰⁴³ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 284.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 54.

redzamas nākamajā gadsimtā pēc šajā pētījumā aplūkotā perioda. Kā atklājās no laika distances, iespēja veikt organizatorisku un garīgu reformu, kas Romas Katoļu baznīcai radās pēc shizmas novēršanas, bija pēdējā¹⁰⁴⁴. Krīze viduslaiku varas organizācijā, tās elementiem pārkaroties, savukārt mazināja baznīcas varu. 15. gadsimtā baznīca kā starptautiska autokrātiska pāvesta vadīta institūcija savu laiku bija nokalpojusi¹⁰⁴⁵. Pieaugot reģionalizācijas tendencēm un nacionālo monarhiju varai, laju labklājībai un izglītībai, bija sabrucis Romas Katoļu baznīcas kā universālas institūcijas ekonomiskais, kultūras un politiskais pamats¹⁰⁴⁶.

2.1.2. Baznīcas krīzes ietekme uz Livonijas politisko dzīvi

Politiskajā ziņā Livoniju no pārējās kristīgās pasaules atšķīra tās unikālā varas organizācija, ko noteica tās nesenā pagātne, kad šī teritorija bija bīskapa formāli vadītas, reliģiska bruņinieku ordeņa militārajā vadībā realizētas vardarbīgas kristianizācijas misijas arēna. Šādu varas organizāciju lielā mērā bija veidojis pats pāvests, tiecoties nodrošināt Livonijas pakļautību kūrījai un šajā nolūkā 13. gadsimtā sadalot iekaroto teritoriju starp vienīgi sev pakļautiem garīgiem zemes kungiem¹⁰⁴⁷. Livonija sastāvēja no pieciem neatkarīgu garīgu zemes kungu valdījumiem – Rīgas arhibīskapijas, Tērbatas, Ozeles - Vīkas un Kurzemes bīskapijām un Vācu ordeņa zemēm. Visiem Livonijas zemes kungiem esot tieši pakļautiem pāvestam, viņiem nebija iespēju distancēties no negācijām kūrījā vai uzurpēt savos valdījumos pāvesta varu, kā to darīja Rietumeiropas valdnieki. Baznīca, kas Rietumeiropā kā varas faktors atkāpās nacionālās monarhijas priekšā, zaudējot savu autoritāti un autonomiju un reducējoties līdz laicīgās varas balstam¹⁰⁴⁸, Livonijā pati vienlaicīgi veica arī laicīgās varas funkcijas. Livonijā, kur zemes kungi bija pāvesta pārstāvji, tādejādi nebija iespējama „nacionālās baznīcas” veidošanās – garīdzniecības orientācijas maiņa no pāvesta uz vietējo valdnieku.

Līdz ar to Livonijas politiskā dzīve bija tiešā veidā pakļauta tendencēm pāvesta kūrījā. Arbuzovs uzskata, ka varas organizācijas īpatnību dēļ viduslaikos Livonijai bija ciešākas attiecības ar pāvesta kūrīju kā vairumam citu reģiona zemju¹⁰⁴⁹. Tiešā pakļautība pāvestam nodrošināja pastāvīgu zemes kungu saikni ar kūrīju. Šī saikne ir arī būtisks pavediens, lai izsekotu paralēlām tendencēm Livonijā un plašākā Rietumu kristīgās sabiedrības kontekstā.

¹⁰⁴⁴ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 327.

¹⁰⁴⁵ Turpat, 328. lpp.

¹⁰⁴⁶ Turpat, 325., 341. lpp.

¹⁰⁴⁷ Jähmig, B. *Die Rigische Sache des Deutschen Ordens...* S. 114.; Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 147.

¹⁰⁴⁸ Blockmans, W. *A History of Power in Europe*, p. 309.

¹⁰⁴⁹ Arbusow, L. *Römischer Arbeitsbericht. I*, S. 286.

Pāvesta institūcija bija viens no galvenajiem ārējiem faktoriem Livonijas viduslaiku politiskajā ainā. Pāvests kā kristīgās pasaules centrs un vadītājs sāka tieši un netieši ietekmēt Livonijas kā Rietumu kristīgās pasaules jaunās perifērijas norises jau ar tās iekarošanas un kristianizācijas pirmsākumiem. Laika gaitā, mainoties pašai pāvesta institūcijai un laikmeta tendencēm, Romas Katoļu baznīcas galvas ietekme uz Livoniju mainījās. Pāvesta iesaisti Livonijas vēsturē viduslaiku gaitā varētu nosacīti iedalīt trīs fāzēs, kuru ietvaros Romas Katoļu baznīcas galvas loma bija atšķirīga: Livonijas iekarošanas sākumposms, krusta karu periods un tam sekojošais kristietības nostiprināšanas posms, t.i. šajā pētījumā aplūkotais periods.

Livonijas iekarošanas sākumposmā pāvesti netieši ienāca šīs teritorijas vēsturē kā krusta karu atbalstītāji, teorētiskie iniciatori un vadītāji. Tieši pāvesta virsvadība piešķīra vardarbīgajai Livonijas kristianizācijai krusta karu formātu¹⁰⁵⁰.

Jau krusta karu aizsākuma kontekstā izvirzās jautājums, kurš ir īpaši aktuāls saistībā ar darbā aplūkoto laikposmu: cik lielā mērā iniciatīva Rietumu kristīgās pasaules aktivitātēm attiecībā uz šo teritoriju nāca no paša pāvesta puses?

Livonijas attālums no Romas un laikabiedriem pieejamie komunikācijas līdzekļi vedina uz loģisku secinājumu, ka pāvestu iespējas operatīvi iegūt patiesu informāciju par norisēm šajā teritorijā un ietekmēt to gaitu bija ierobežotas. Daļēji jāpiekrīt autoriem, kuri norāda uz pāvestu pasīvo pozīciju Livonijas krusta karu gaitā – un vēsturē vispār – kūrījai reaģējot uz vietējām iniciatīvām, nevis pašai nākot klajā ar tām¹⁰⁵¹. Piemēram, arī Livonijas Indriķa hronika atklāj krusta karu bullas kā atbildi uz vietējo bīskapu lūgumiem¹⁰⁵². Taču, ņemot vērā Rietumu kristīgās pasaules lielumu un daudzveidību, kā gan lai pāvests citādi varētu uzzināt par norisēm šīs teritorijas pierobežā, ja ne ar tieši iesaistītu un ieinteresētu

¹⁰⁵⁰ Autore pieturas pie vēstures literatūrā visplašāk pieņemtās krusta karu definīcijas, ka krusta kari ir par svētiem uzskatīti kari, kurus ar pāvesta starpniecību pasludina Kristus, kuri ir vērsti pret kristīgās pasaules ienaidniekiem, kuru mērķis ir saistīts ar visu kristīgo pasauli kopumā un kura dalībnieki saņem garīgās balvas (*The Atlas of the Crusades*, p.23.; Riley-Smith, J. *The Crusading Movement and Historians*. In: Riley-Smith, J. (ed.) *The Oxford Illustrated History of the Crusades*. Oxford: University Press, 2001. p. 8.).

¹⁰⁵¹ Piemēram, I.F. Šmits (*I.F. Schmidt*) uzskata, ka kopš agrajiem viduslaikiem pāvesti bija samērā pasīvi attiecībā uz kristianizācijas misijām, galvenokārt tikai reaģējot uz vietējām iniciatīvām. Pēc viņa domām, tikai sākot ar Honorija III (1216.-1227.) pontifikātu, pāvesti ieņēma aktīvāku pozīciju attiecībā uz Baltijas misijām un galu galā uzskatīja tās par vienlīdz svarīgiem pasākumiem, kā krusta kari uz Svēto zemi (Schmidt, I. F. *Pope Alexander III (1159-1181) and the Baltic Crusades*. In: Lehtonen, T., Jensen, K.V., Malkki, J. et. al. (eds.). *Medieval History Writing and Crusading Ideology*. Helsinki: Finnish Literature Society, 2005. p. 242. - 256.). Kā apgalvo B. Bombi, pat visdedzīgākajam krusta karu idejas aizstāvim Inocentam III (1198. -1216.) nebija konsekventa plāna Livonijas kristianizācijai un sākumā viņš pat neesot gribējis, lai Livonijas misija attīstās par ko vairāk kā evaņģēlija miermīlīgu sludināšanu, un tikai pēc 1204. gada viņa politika nosliecās par labu krusta karam Livonijā (Bombi, B. *Innocent III and the *predicatio* to the Heathens in Livonia (1198-1204)*. In: Lehtonen, T., Jensen, K.V., Malkki, J. et. al. (eds.). *Medieval History Writing and Crusading Ideology*. Helsinki: Finnish Literature Society, 2005. p. 232. - 237.). Anti Selarts uzskata, ka Baltijas krusta kari tika vadīti no Skandināvijas un Ziemeļvācijas varas centriem, nevis no Romas (Selart, A. *Livland und die Rus im 13. Jahrhundert*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau 2007. S. 51., 53. - 54.).

¹⁰⁵² *Indriķa Hronika*. Feldhūns, Ā. (tulk), Mugurēvičs, Ē. (priekšvārds, komentāri). Rīga: Annele, 2001. I, 12 (53.lpp.), II, 3 (55. lpp.)

personu starpniecību? Pāvests mēģināja virzīt notikumu gaitu Livonijā ar legāta institūcijas palīdzību¹⁰⁵³. Taču, kā rāda 13. gadsimta norises, arī tas negarantēja pilnīgu pāvesta gribas īstenošanu Livonijā.

Krusta karu laikā kā to teorētiskais vadītājs un visas Rietumu kristīgās pasaules galva pāvests mēģināja nodrošināt, lai pagānu pakļaušana sekotu kristīgajiem ideāliem un jaunkristītie saņemtu garīgo aprūpi un taisnīgu attieksmi. Šajā laikā kūrja tiecās uz ideālu izveidot Livonijā teokrātisku pārvaldi, kurā garīgo un politisko varu realizētu bīskapi, bet jaunkristītie būtu tieši pakļauti pāvestam un baudītu „Dieva bērnu brīvību”¹⁰⁵⁴. Vietējo iedzīvotāju pakļaušanas gaitā kristietības nesēju materiālajām interesēm un savstarpējiem konfliktiem arvien vairāk kavējot ideālu realizāciju, pāvestu ierobežotās iespējas uzzināt patiesību par norisēm Livonijā un ietekmēt to gaitu izpaudās arvien uzskatāmāk. Kūrijai nebija instrumentu tās sākotnējo ieceru pilnīgai īstenošanai. Pāvesta centieni nodrošināt jaunkristītajiem maksimālu brīvību un nepieļaut viņu apspiešanu atkāpās laicīgo interešu un cilvēcisko vājību spiediena priekšā. Livonijas varas, īpaši militāri reliģiskais ordenis cīnījās pret savu materiālo interešu ierobežošanu¹⁰⁵⁵. Tā rezultātā pāvestam sāka pienākt sūdzības par zemes kungu, sevišķi ordeņa netaisnīgu un bargu attieksmi pret jaunkristītajiem un viņš arvien vairāk pildīja vidutāja lomu Livonijas iekšējos strīdos. Tātad jau no iedzīvotāju kristianizācijas laika kūrja darbojās šajā teritorijā kā vietējo varu visatļautības ierobežotājs un šo funkciju turpināja pildīt arī pētījumā aplūkotajā periodā.

¹⁰⁵³ Krusta karu periodā Livonijā aktīvi darbojās trīs pāvesta legāti - Vilhelms no Modenas (1225.-26, 1228.-30., 1234.-42, 1237.-38.), Balduīns no Alnas (1232.-34.) un Alberts Suerbērs (1246.-50., Rīgas bīskaps 1253.-73.).

¹⁰⁵⁴ Švābe, A. Senā Kursa. Grām.: *Straumes un avoti*, I sēj. Rīga: A. Gulbis, 1938. 70.lpp. Piemēram, 1212. gadā Inocents III pasludināja Livonijas pakļaušanu kūrijai. Honorijs III 1225. gadā ņēma visus Livonijas un Prūsijas jaunkristītos Svētā Krēsla aizsardzībā pret laicīgo kungu apspiešanu, deklarēja viņus par pakļautiem vienīgi Kristum un Romas katoļu baznīcai un pasludināja viņiem brīvību un evaņģēlisko mieru (*Senās Latvijas vēstures avoti*, 2. sēj., 1. burtnīca. Švābe, A. (red.). Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1937. Nr. 110; Christiansen, E. *The Northern Crusades: The Baltic and the Catholic Frontier, 1100-1525*. London: McMillan Press, 1980. p. 125.; Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 127.lpp.; Šterns, I. *Latvijas vēsture, 1180 - 1290: krustakari*, 232. lpp.). 1225. gadā pāvesta legāts Modenas Vilhelms devās Indriķa hronikā plaši aplūkotajā braucienā pa līvu zemēm, sludinot evaņģēliju un aicinot laicīgo varu izturēties pret jaunkristītajiem taisnīgi un atbilstoši reliģiskajiem ideāliem, un neuzlikt „jaunkristīto pleciem nepanesami smagas nastas jūgu, bet gan tā Kunga vieglo un tīkamo jūgu.” (Heinrici Chronicon, XXIX, 3 (245. lpp.): *nec Theutonici gravaminis alicuius iugum importabile neophytorum humeris imponereut, sed iugum Domini Levi.*) 1227. gadā Gregors IX apstiprināja Honorija III bullu, apliecinot, ka jaunkristītiem būs baudīt Dieva bērnu brīvību un Svētā krēsla aizsardzību (*Senās Latvijas vēstures avoti*, 2. sēj., 1. burtnīca. Nr. 150; Šterns, I. *Latvijas vēsture, 1180 - 1290: krustakari*, 366. lpp.). Saskaņā ar šo politiku pāvesta vicelegāts Livonijā Alnas Balduīns 1230. gadā noslēdza līgumu ar Rietumkursas valdnieku par viņa padoto kristīšanu un tiešu pakļautību pāvestam (*Senās Latvijas vēstures avoti*, 2. sēj., 1. burtnīca. Nr. 162; Šterns, I. *Latvijas vēsture, 1180 - 1290: krustakari*, 231.lpp.). 1231. gadā līdzīgs līgums tika noslēgts ar Austrumkursu. (*Senās Latvijas vēstures avoti*, 2. sēj., 1. burtnīca. Nr. 163; Šterns, I. *Latvijas vēsture, 1180 - 1290: krustakari*, 232. lpp.). 1232. gadā Gregors IX pilnvaroja Alnas Balduīnu ņemt savās rokās pārvaldi Kurzemē un Zemgalē, kā arī tajās Livonijas un igauņu zemēs, kurās vēl nebija noteiktas diecēžu robežas (*Senās Latvijas vēstures avoti*, 2. sēj., 1. burtnīca. Nr. 173, Nr. 174; Šterns, I. *Latvijas vēsture, 1180 - 1290: krustakari*, 366.lpp.).

¹⁰⁵⁵ Piemēram, potenciālo jaunkristīto kuršu sūtņiem liedza iespēju doties uz Romu, kur viņiem bija jāapstiprina savi līgumi ar kūriju, Zobenbrāļi siroja viņu teritorijās un iznīcināja šo līgumu tekstus (*Senās Latvijas vēstures avoti*, 2. sēj., 1. burtnīca. Nr. 172, Nr. 204; Švābe, A. Senā Kursā, 72. lpp.).

14. gadsimtā cīņa pret pagāniem un jaunkristīto aizstāvība Livonijas un pāvesta attiecībās atkāpās pagātnē un arvien biežāk no Livonijas nākušo sūdzību klāstā centrālo vietu ieņēma zemes kungu savstarpējie strīdi – Vācu ordeņa konflikts ar Rīgas arhibīskapu un domkapitulu un periodiski arī ar Ozeles - Vīkas un Tērbatas bīskapu un Rīgas pilsētu –, kas ar īsiem pārtraukumiem nemitīgi noritēja gandrīz divus gadsimtus. Kā atzīmē Stāfenhāgens, būtībā arī pats pāvests bija devis iemeslu šim konfliktam, tiecoties organizēt Livonijas pārvaldi ar vienīgi sev pakļautu garīgo zemes kungu starpniecību, bet nespējot pilnībā norobežot šo zemes kungu varas sfēras¹⁰⁵⁶. Strīdīgās puses centās atrisināt savas nesaskaņas ar pāvesta kūrijas – kā savas augstākās pakļautības instances – starpniecību. Tādejādi Livonijas zemes kungu kontakti ar pāvesta kūriju, risinot savstarpējos konfliktus, pakļāva šīs teritorijas politisko dzīvi baznīcas institucionālās un morālās krīzes izpausmju kūrījā ietekmei.

Pāvesta starpniecība Livonijas zemes kungu savstarpējos strīdos izraisīja arvien intensīvāku korespondenci starp kristīgās pasaules centru un perifēriju. Tieši pateicoties pāvesta vidutāja lomai, ir tapusi liela daļa ar Livonijas vēsturi saistīto dokumentu, bez kuriem ieskats 14.-15. gadsimta norisēs šajā teritorijā būtu daudz nepilnīgāks. Ar kūrijas starpniecību risinātās Livonijas iekšējās nesaskaņas ir viens no labāk dokumentētajiem un līdz ar to arī plašāk pētītajiem aspektiem Livonijas viduslaiku vēsturē. Saglabājušās liecības ir iespaidojušas un iespaido korespondencē iesaistīto un minēto pušu tēlu vēlāko paaudžu skatījumā. Tādejādi pāvesta starpniecība Livonijas zemes kungu savstarpējos konfliktos ir atstājusi iespaidu arī uz historiogrāfiskajām nostādnēm par šīs teritorijas viduslaiku vēsturi.

Tomēr, neskatoties uz relatīvi intensīvo korespondenci un strīdā iesaistīto pušu pārstāvju deleģēšanu uz kūriju, komunikācijas tehniskajiem līdzekļiem nemainoties, 14. gadsimtā pāvesta iespējas iegūt precīzu informāciju par norisēm Livonijā un ietekmēt tās visumā nebija daudz uzlabojušās, salīdzinot ar iepriekšējiem gadsimtiem. Zināmā mērā vērojama pat pretēja tendence – saasinoties iekšējām cīņām un vismaz vienai no iesaistītajām pusēm (visbiežāk – Vācu ordenim) savas intereses virzot ar pasaulīgi noskaņotu un līdzekļu ziņā neizvēlīgu cilvēku starpniecību, pieauga kūrijā nonākošās informācijas tendenciozitāte un šīs informācijas pasniegšanas ceļi un veidi kļuva arvien agresīvāki un negodīgāki.

Daudzi no kūrijas nākušie dokumenti pēc savas formas un arī pēc satura atklāj, ka to teksts ir pārrakstīts no saņemto sūdzību teksta. Piemēram, 1310. gadā, uzdodot Brēmenes arhibīskapam un Ravennas domkungam izmeklēt ienākušās sūdzības par Vācu ordeni, pāvests Klements V (1305. – 1314.) operē ar tādām frāzēm, kā „Romas krēsla rīcībā ir nonākusi informācija”, „dzirdēts arī, ka”; arī pats teksts norāda, ka tas ir balstīts uz saņemtajām

¹⁰⁵⁶ Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 147.

sūdzībām¹⁰⁵⁷. 1330. gadā Johaness XXII, uzdodot vairākiem prelātiem aizsargāt Rīgas pilsētu un garīdzniecību pret pārdarījumiem no Vācu ordeņa puses, uzskaita šos nodarījumus, balstoties uz ienākušo sūdzību, ievadot uzskaitījumu ar frāzi „Rīgas arhibīskaps, prāvests un kapituls man ir sūdzējies, ka...”¹⁰⁵⁸. Pāvesta dokumentos tiek atkārtotas sūdzībās esošās neprecizitātes, kas liecina, ka viņam nebija piekļuves precīzai informācijai. Piemēram, minētajā pāvesta rīkojumā Brēmenes arhibīskapam un Ravennas domkungam 1310. gadā vienā no apsūdzības punktiem teikts, ka Vācu ordeņa brāļi pārdevuši pagāniem Rīgas baznīcas pakļautībā esošo Polockas karalisti, kuru tās kristietībai piegrieztais valdnieks bija nodevis Rīgas arhibīskapijai¹⁰⁵⁹.

Pāvestam informāciju saņemot no strīdā iesaistītajiem spēkiem un/ vai to pārstāvjiem, viņu sasniedza tikai vienas puses versija. Lai gan tas nenozīmēja, ka visos gadījumos tā bija nepatiesa, tai bija risks būt subjektīvai. Objektīvāks vērtējums būtu sagaidāms no pāvesta deleģēta pārstāvja. Tomēr pāvests savus legātus nozīmēja, balstoties uz vienas konkrētās puses sūdzībām, līdz ar to viņu izejas punkts bija subjektīvs. Piemēram, no 1311. gada 22. jūlija līdz 1312. gada 20. martam Rīgā uzturējās pāvesta legāts Francisks no Moliano, lai, balstoties uz arhibīskapa apsūdzībām, uzklautu lieciniekus un izmeklētu strīdu starp arhibīskapu un Vācu ordeni. Pāvesta sūtni uz Livoniju un atpakaļ uz Aviņonu pavadīja sūdzības izvirzītājs arhibīskaps¹⁰⁶⁰; Vācu ordenis ar pāvesta pārstāvi Livonijā nesadarbojās, un visi liecinieki liecināja pret ordeni¹⁰⁶¹. Izmeklēšanas rezultātā un ņemot vērā to, ka ordenis atteicās atdot pāvesta pārstāvim iegādāto Dinamundes (Daugavgrīvas) pili, tas tika izslēgts no baznīcas (ekskomunicēts). Balstoties uz ordeņa iesniegto apelāciju un, iespējams, arī pateicoties kūrijas labvēlības stimulēšanai ar materiāliem līdzekļiem – uz ko norāda Vācu ordeņa ģenerālprokuratora Konrāda Gruela (*Conrad Gruel*) 1314. gadā rakstītā atskaite par izdevumiem dāvanām pāvesta galma locekļiem¹⁰⁶² – ekskomunikācija tika atcelta¹⁰⁶³. Šis gadījums ilustrē, cik subjektīvs bija pāvesta pozīcijas pamats un cik viegli manipulējama un pat pavēršama pretējā virzienā bija kūrijas nostāja.

Jebkurā gadījumā pāvesta iespēju operatīvi iejaukties ierobežoja tas, ka salīdzinoši lielā attāluma pārvarēšanas procesā informācija mēdza novecot. Piemēram, Rīgas pilsētas un Vācu ordeņa kara laikā sūdzības par pilsētas aplenkšanu un turēšanu badā pienāca tik vēlu, ka pāvesta Jonanesa XXII pavēle ordenim beigt pilsētas aplenkumu faktiski tika izdota tad

¹⁰⁵⁷ LUB, Bd. 2, Nr. 630

¹⁰⁵⁸ „*Gravem venerabilis fratris nostri archiepiscopi, et dilectorum filiorum praepositi et capituli Rigensis querelam recepimus, continentem, quod...*” (LUB, Bd. 2, Nr. 742)

¹⁰⁵⁹ LUB, Bd. 2, Nr. 630

¹⁰⁶⁰ J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 9.

¹⁰⁶¹ *Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312*, 455. lpp.; LUB, Bd. 2, Nr. 638.

¹⁰⁶² LUB, Bd. 2, Nr. 650

¹⁰⁶³ LUB, Bd. 2, Nr. 643

(1330. gada 7. aprīlī)¹⁰⁶⁴, kad Rīgas pilsēta un ordenis jau bija noslēguši mieru (pamiera vienošanās datēta ar 1330. gada 23. martu, miera – ar 30. martu)¹⁰⁶⁵. Arī pāvesta rīkojums par ordeņa sagrābto arhibīskapa īpašumu atdošanu¹⁰⁶⁶ tika izdots pēc tam (1336. gada 30. aprīlī), kad Rīgas domkapituls jau bija rakstiski apliecinājis īpašumu atgūšanu (1336. gada 2. februārī)¹⁰⁶⁷.

Tādejādi kūrijas politika Livonijā neizbēgami bija pasīva, kas ir vērojams visā apskatāmajā laika periodā. Apstākļi, ka pāvesta ierobežotās iespējas iegūt patiesu informāciju par Livoniju padarīja viņa politiku manipulējamu, pats par sevi atstāja iespaidu uz Livoniju. Tā kā pāvests pievērsa uzmanību lietām, par ko viņam ziņoja, un viņa spriedumi bija labvēlīgi tai pusei, kurai izdevās savu lietu pasniegt kā vistaisnīgāko vai arī citādi noskaņot pāvestu sev labvēlīgi, Livonijas konfliktējošās varas bija motivētas un pat spiestas savas intereses pāvesta galmā aktīvi „lobēt”. Šis apstākļi mijiedarbojās jeb summējās ar pieaugošo pārkamību kūrijā aplūkotajā periodā¹⁰⁶⁸. Šie aspekti – pāvesta lēmumu manipulējamība un pārkamība – iedrošināja Vācu ordeni kā Livonijas zemes kungu, kurš tiecās paplašināt tam piešķirtās tiesības un īpašumus, šo mērķu realizācijā paļauties ne tikai uz diplomātiskiem paņēmieniem, bet arī tiekties panākt kūrijas amatpersonu labvēlību ar dāvanām (ko mūsdienu terminoloģijā sauktu par kukuļiem), kuras – kā ir pamats uzskatīt un kā reizēm tieši norāda avoti – bieži darbojās kā visspēcīgākais arguments.

Konfliktējošās Livonijas puses savu interešu aizstāvēšanai uzturēja pāvesta galmā savus pārstāvjus (prokuratorus), kuru sarakste ar saviem pilnvarotājiem atklāj negācijas pāvesta galmā un tur valdošo tendenču ieplūšanu Livonijas varas aprindās. Vācu ordeņa pārstāvja (saukta par ģenerālprokuratoru, kurš kūrijā rezidēja jau vismaz kopš 13. gadsimta vidus¹⁰⁶⁹) sarakste ar ordeņa virsmestru un Livonijas mestru ir īpaši interesanta un salīdzinoši plaša avotu grupa, kas kā ordeņa iekšējā korespondence atspoguļo ordeņa patiesos uzskatus un situāciju pāvesta galmā. Šie dokumenti veido spilgtu kūrijā valdošo negāciju ainu, atklājot to kā labvēlīgu spriedumu tirgu, kur pāvesta uzmanība un labvēlība tika iegūti ar dāvanām, intrigām un viltību. Šie avoti arī ļauj izdarīt pieņēmumus par pāvesta galmā valdošo tendenču ieplūšanu Livonijas varas aprindās.

¹⁰⁶⁴ LUB, Bd. 2, Nr. 742

¹⁰⁶⁵ LUB, Bd. 2, Nr. 740, Nr. 741

¹⁰⁶⁶ LUB, Bd. 2, Nr. 773

¹⁰⁶⁷ LUB, Bd. 2, Nr. 768

¹⁰⁶⁸ Par korupciju pāvesta galmā sīkāk: Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 552.-564.

¹⁰⁶⁹ Pirmo reizi Vācu ordeņa ģenerālprokuratora (*procurator generalis*) amats minēts 1257. gadā. Toreiz tas bija ordeņa brālis *Johann von Capua*, kurš darbojās arī kā pāvesta notārs (Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 22).

Vācu ordenis ar savu ģenerālprokuratoru starpniecību veikli iekļāvās kūrījā valdošajā korupcijas sistēmā un tiecās to izmantot saviem mērķiem. Kad tieši ordenis savu mērķu sasniegšanai sāka plaši izmantot dāvanas, nav nosakāms. Agrīnāku avotu trūkums nav liecība, ka attiecīgās metodes netika piekoptas. Jau 13. gadsimta beigās, piemēram, Flandrijas sūtņi žēlojās par lielajām izmaksām, kādas rada jautājumu risināšana kūrījā saistībā ar nepieciešamību dot dāsnas dāvanas¹⁰⁷⁰. Tas norāda, ka jau pirms šajā darbā aplūkotā perioda kontakti ar kūriju nebija iedomājami bez tās amatpersonu materiālas ieinteresēšanas. Tāpēc jāpieņem, ka Vācu ordenis apdāvināšanu kā līdzekli sev vēlama rezultāta sasniegšanai izmantoja jau pašos savu kontaktu ar kūriju pirmsākumos, vai vismaz kopš brīža, kad kūrījā sāka darboties ordeņa ģenerālprokurators. Tomēr tieši darbā aplūkotajā periodā avoti parāda tiešu saistību starp ordeņa pasniegtajām dāvanām kūrijas amatpersonām un ordenim labvēlīgiem pāvesta lēmumiem.

Esošu un potenciālu ietekmīgu labvēļu apdāvināšanai viduslaikos trūka tai mūsdienu morāles piešķirtās negatīvās asociācijas ar korupciju un tā tika plaši pieņemta kā pašsaprotams un loģisks savu interešu aizstāvēšanas līdzeklis. Bez tam, oficiāliem maksājumiem pāvesta kancelejai saplūstot ar tradicionāliem un formāli brīvprātīgiem dāvinājumiem¹⁰⁷¹, kūrijas amatpersonu pērkamība kā baznīcas morālās krīzes izpausme attīstījās ilgākā periodā līdz kulminācijas sasniegšanai aplūkotajā laikposmā¹⁰⁷². Ar Livoniju saistītie 14. gadsimta beigu - 15. gadsimta sākumā rakstītie avoti rada iespaidu, ka labvēļu apdāvināšanas tendence un apdāvināto alkatība bija sasniegusi ārkārtēju pakāpi – taisnībai pašai par sevi, bez naudas palīdzības, Romas Katoļu baznīcas augstākajās aprindās vairs nebija nekādu izredžu uzvarēt.

Tas, kas no mūsdienu skatupunkta tiktu dēvēts par „korupciju” pāvesta galmā, Vācu ordeņa iekļaušanās šai korumpētajā apritē un centieni to izmantot savā labā avotos iezīmējas līdz ar 1314. gadā rakstīto ģenerālprokuratora Konrāda Gruela ziņojumu virsmestram. Tajā ir uzskaitītas konkrētas summas, kas Livonijas jautājumu risināšanas kontekstā dāvinātas konkrētiem pāvesta galma pārstāvjiem. Pats pāvests, piemēram, saņēmis 4000 zelta guldenus¹⁰⁷³. Šīs dāvanas, jāpieņem, veicināja ordenim uzliktās ekskomunikācijas atcelšanu.

Par turpmākajiem gadiem līdzīgas ziņas nav saglabājušās. Taču pāvesta Johanesa XXII pēkšņā attieksmes maiņa pret Vācu ordeni 1319. gadā liekas aizdomīga. 1317. gadā viņš asi nosodīja 1316. gadā noslēgto pret Rīgas arhibīskapu vērsto t.s. „Zēgevoldas (Siguldas)

¹⁰⁷⁰ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 558.

¹⁰⁷¹ Turpat, 552. - 564. lpp.

¹⁰⁷² Piemēram, ģenerālprokuratora 1392. gadā paustā atziņa “Diemžēl tā tas šai galmā tagad notiek - kam ir un kas dod, tas iegūst un uzvar” („*Und leider in dem hove also nu ist gewand: wer do hat und gibt, der behelt und gewinnet*”) (LUB, Bd.3, Nr. 1321).

¹⁰⁷³ LUB, Bd. 2, Nr. 650.

vienošanos” starp Vācu ordeni, arhibīskapa vasaļiem un domkapitula pārstāvjiem¹⁰⁷⁴. 1318. gadā pāvests pavēlēja Livonijas mestram ar komturiem ierasties kūrijā sniegt paskaidrojumus par smagām Rīgas arhibīskapa izvirzītām apsūdzībām pret ordeni par baznīcas apspiešanu, uz kuru pamata pāvests atzīmēja – jāpieņem, citējot arhibīskapu –, ka Livonija „no kristiešu bezdievības cieš vairāk kā no pagānu naidīguma”¹⁰⁷⁵. Īpašu pāvesta un viņa pārstāvju neapmierinātību izraisīja jau minētā Dinamundes klostera nonākšana ordeņa īpašumā¹⁰⁷⁶. Vēl 1318. gada 24. septembrī pāvests izteica aizdomas, ka Vācu ordeņa iesniegtais no Dinamundes klostera saņemtais šī īpašuma pārdošanas raksts ir viltots un tur minētā pāvesta atļauja cisterciešu ordeņa kapitulam atsvešināt un pārdot savus īpašumus nekad nav tikusi izsniegta¹⁰⁷⁷. Taču jau 1319. gada jūlijā pāvests mainīja nostāju pretējā virzienā, uzdodot vairākiem prelātiem¹⁰⁷⁸ ar visstingrākajiem baznīcas sodiem un pat piesaistot laicīgās varas palīdzību aizstāvēt Vācu ordeni pret laicīgo un garīgo kungu uzbrukumiem tā tiesībām un īpašumiem – pat ja netaisnības darītāji ordenim būtu bīskapi vai arhibīskapi. Šī pēdējā piebilde izskatās apzināti vērsta pret Rīgas arhibīskapu¹⁰⁷⁹. Pēc divām nedēļām pāvests arī apstiprināja Dinamundes klostera pārdošanu Vācu ordenim, atzīstot šo pirkumu par likumīgu un atzīmējot, ka ordenis klosteri ir nostiprinājis, lai labāk varētu cīnīties pret ticības ienaidniekiem, savukārt arhibīskaps nav iesniedzis pierādījumus savām tiesībām uz šo klosteri. Dokumenta formulējumā arī atklājas tā autora negatīvo nostāju pret arhibīskapa it kā nepamatoti izraisītu nevajadzīgu ķildošanos¹⁰⁸⁰. 1322. gadā Johaness XXII atkal izrādīja īpašu labvēlību Vācu ordenim, piešķirot tam Livonijā tiesības atbrīvot krusta karotājus no to solījuma doties krusta karā un iekasēt no viņiem atbrīvošanas naudu¹⁰⁸¹.

Nevar noliegt iespēju, ka Vācu ordeņa augstākajiem pārstāvjiem, kuri pēc pāvesta pavēles bija ieradušies kūrijā, izdevās pāvestu un viņa galma amatpersonas pārliecināt ar ticamiem argumentiem¹⁰⁸². Johaness Hallers (*Johannes Haller*), piemēram, izsaka pieņēmumu, ka pāvesta nostājas maiņa lielā mērā panākta, pateicoties virsmestra Karla no Trīres (*Karl von Trier*, 1311.-1324.) personīgajiem pūliņiem¹⁰⁸³. Pēteris no Dusburgas viņu

¹⁰⁷⁴ LUB, Bd. 2, Nr. 659, Nr. 660; Vienošanās teksts: LUB, Bd. 2, Nr. 654; Informācija par Zēgevoldas vienošanos: J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316.

¹⁰⁷⁵ LUB, Bd. 2, Nr. 661

¹⁰⁷⁶ LUB, Bd. 2, Nr. 661; LUB, Bd. 2, regests Nr. 772

¹⁰⁷⁷ LUB, Bd. 2, Nr. 663

¹⁰⁷⁸ Zalcburgas, Ķelnes, Magdeburgas, Maincas un Trīres arhibīskapiem un Ausburgas, Tridentas, Utrehtas, Strasbūras, Vircburgas un Mecas bīskapiem

¹⁰⁷⁹ LUB, Bd. 2, Nr. 669

¹⁰⁸⁰ LUB, Bd. 2, Nr. 670

¹⁰⁸¹ LUB, Bd. 2, Nr. 684

¹⁰⁸² Kā raksta Hermanis no Vartberges „Mestrs Gerhards kopā ar Vilandes, Ventspils un Daugavgrīvas komturiem tika aicināti uz Avinjonas galmu, lai viņi savā starpā vienotos. Viņi ieradās tur un priekšā atrada uzaicināto virsmestru Karlu līdz ar savu zemju pavēlniekiem, lai atbildētu Rīgas arhibīskapam Fridriha kungam” (*Hermannis de Wartberge chronicon...* 69. lpp.).

¹⁰⁸³ J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 22.

slavē par franču valodas zināšanām un komunikācijas talantu, atzīmējot, ka viņš reiz uzturējās kūrījā un „daudzas grūtas lietas Vācu ordenim nokārtoja”¹⁰⁸⁴. Neskatoties uz savu personības šarmu, virsmestrs tomēr noteikti nedevēs uz kūrīju bez dāvanām. Hallers pieļauj arī arhibīskapijas vasaļu liecības par labu ordenim, kā arī Polijas - Bohēmijas attiecību ietekmi uz pāvesta attieksmi¹⁰⁸⁵. Tomēr nostājas maiņas pēkšņums rada aizdomas, ka šāda labvēlība ir vismaz daļēji panākta ar kūrījas amatpersonu materiālu motivēšanu. Uz kūrīju izklāstīt savu nostāju tika aicināti arī pretējā puse – Ozeles - Vīkas bīskapa un kapitula, kā arī Rīgas domkapitula pārstāvji¹⁰⁸⁶ –, savukārt pats arhibīskaps Fridrihs (*Friedrich von Pernstein*, 1304.-1341.) pāvesta galmā uzturējās gadu desmitiem; būtu savādi, ka viņu argumenti pēkšņi, bez materiāliem iemeslu iejaukšanās, kļuva mazāk pārliecinoši. Katrā ziņā arī šis konteksts ilustrē kūrījas pozīcijas svārstīgumu un manipulējamību un šī aspekta deformējošo ietekmi uz varas attiecībām Livonijā.

Turpmākajos gadu desmitos Vācu ordeņa iekšējā korespondencē vērojams kūrījas pārstāvju apdāvināšanas tēmas apsīkums un tad pēkšņs tās uzplaukums 1392. gadā – arhibīskapa Johanesa IV laikā, kad Rīgas baznīcas un Vācu ordeņa cīņas bija sasniegušas vienu no saviem augstākajiem punktiem un ordenis centās panākt arhibīskapa nomaiņu. Piemēram, 1392. gadā ģenerālprokurators vēstulē virsmestram sūdzējās par lēno ordeņa jautājumu virzību kūrījā un ierosināja piesaistīt papildus draugus un labvēļus no kardinālu un citu kūrījas pārstāvju puses (...”*fruntschaft machte in deme hove...*”), atzīmējot, ka to nevar paveikt bez „cieņas apliecinājuma” (*erunge*), kā tika sauktas dāvanas. Ģenerālprokurators Nikolauss no Dancigas (*Nicolaus von Danzig*) raksturoja situāciju kūrījā sekojošiem vārdiem: „Diemžēl tā tas šai galmā tagad notiek – kam ir un kurš dod, tas iegūst un uzvar”¹⁰⁸⁷. Apzinoties jautājuma svarīgumu, tajā pat 1392. gadā Livonijas mestrs lūdza virsmestru instruēt ģenerālprokuratoru netaupīt naudu ordeņa interešu aizstāvēbai¹⁰⁸⁸. Domājams, apjaušot iespēju attiecīgajā brīdī ar dāvanu palīdzību kūrījā gūt svarīgu uzvaru hegemonijas cīņā Livonijā, ordenis atdeva pāvestam (Bonifācijam IX (1389.-1404.)) ienākumus, kas gūti no Rīgas arhibīskijas īpašumiem laikā, kad arhibīskapa prombūtnē tos pārvaldīja Vācu ordenis¹⁰⁸⁹. Kopumā pāvestam šajā gadījumā tika samaksāts 12000 guldeņu¹⁰⁹⁰, kas,

¹⁰⁸⁴ Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*, 170. с.

¹⁰⁸⁵ J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 22.-23.

¹⁰⁸⁶ LUB, Bd. 2, regests Nr. 770

¹⁰⁸⁷ „Und leider in dem hove also nu ist gewand: wer do hat und gibt, der behelt und gewinnet“ (LUB, Bd.3, Nr. 1321).

¹⁰⁸⁸ LUB, Bd. 3, Nr. 1324

¹⁰⁸⁹ LUB, Bd. 4, Nr. 1352; Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S.207.; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 17.; Kallmeyer, T. *Geschichte der Habits-Veränderung des Rigischen Domcapitels...* S. 219.

¹⁰⁹⁰ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 558; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 17. – 18. No pāvestam izmaksātajiem 12 000 guldeņiem 11 500 guldeņi nāca no ieņēmumiem no

piemēram, desmitkārtīgi pārsniedz ģenerālprokuratoram ap 1430. gadu dienesta un personīgajiem izdevumiem atvēlēto summu gadā¹⁰⁹¹. Izdevumi drīz attaisnojās, kā liecina ordeņa virsmestra brāļa dēla Johanesa no Valenrodes (kurš gada beigās tika uzņemts Vācu ordenī¹⁰⁹²) iecelšana par Rīgas arhibīskapu 1393. gadā. Pēc minētā maksājuma saņemšanas pāvests nekavējoties arī atcēla visus ordenim uzliktos garīgos sodus, pavēlēja turpmāk ievēlētajiem Rīgas arhibīskapijas domkungiem valkāt Vācu ordeņa tērpu¹⁰⁹³ un izdeva rīkojumu, ka par Rīgas arhibīskapu un domkapitula locekli turpmāk drīkst būt tikai Vācu ordeņa brālis¹⁰⁹⁴, kā arī piešķirta ordenim tiesības ierosināt un apstiprināt Rīgas domkungus amatā¹⁰⁹⁵ (un tiesības Vācu ordeņa priesteriem atlaist ordeņa locekļiem grēkus¹⁰⁹⁶), tādējādi pilnībā inkorporējot Rīgas domkapitulu Vācu ordenī.

Tiešu ziņu trūkums par Livonijas varu iesaistīšanos korumpētos darījumos ar kūrījas pārstāvjiem ap 14. gadsimta vidu neliecina, ka tādi nenotika. Nebūtu loģiski, ja ordenis pēkšņi būtu mainījis taktiku savu jautājumu kārtošānā kūrījā, vēl jo vairāk ņemot vērā to, ka korumpētajā kūrījā dāvanas izpalikšana tika uzskatīta par apvainojumu un necieņas izrādīšanu¹⁰⁹⁷. Maz ticams, ka ordenis būtu izticis bez kūrījas locekļu apdāvināšanas asajā cīņā ar Rīgas arhibīskapu Fromholdu (*Fromhold (Bromhold) von Fünfhausen* vai *Vyffhusen*, 1348.-1370.)¹⁰⁹⁸. Taču attiecīgu liecību trūkums periodā no 1314. līdz 1392. gadam neļauj neko konkrētu apgalvot par ordeņa mēģinājumiem šajā laikā pirkt kūrījas labvēlību. Tomēr minētais apstāklis diktē pieņēmumu, ka Vācu ordenis iepriekšējos gados bija vismaz mazāk aktīvi piekopus kūrījas apdāvināšanu un 14. gadsimta pēdējā gadu desmitā to intensificēja. Šo

arhibīskapijas, atlikušo 500 (LUB, Bd. 4, Nr. 1357) izcelsme nav zināma. Stāfenhāgens uzskata, ka papildus samaksātajiem 11 500 Romas zelta guldeņiem no arhibīskapijas ieņēmumiem, ordenis vēl veica lielus atsevišķus maksājumus par Johanesa no Valenrodes iecelšanu par arhibīskapu un par domkapitula inkorporāciju ordenī. Viņaprāt, kopējo kūrījā iemaksāto summu nav iespējams noskaidrot (Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 158.).

¹⁰⁹¹ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 555.

¹⁰⁹² Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 159.

¹⁰⁹³ Domkapitula inkorporācija ordenī un tās atsaukšana avotos tika apzīmēta kā ordeņa tērpa pieņemšana vai novilkšana. Rīgas domkapitula tērpa krāsa gadsimtiem ilgi simbolizēja, kurš – arhibīskaps vai ordenis – attiecīgajā brīdī bija guvis virssvaru savstarpējā cīņā (Kallmeyer, T. *Geschichte der Habits-Veränderung des Rigischen Domcapitels...* S. 221., 228.S.). Bīskaps Meinards bija Rīgas kapitulam piešķīris Augustīniešu regulu un tērpu, bīskaps Alberts I (1199. - 1229.) nomainīja to pret Premonstriešu regulu un Vācu ordeņa ietērpam līdzīgu baltu tērpu. 1373. gadā arhibīskaps Zigfrīds (1370. - 1374.) panāca kapitulam Augustīniešu regulas un melnā tērpa piešķiršanu. Šī regula deva domkungiem lielāku neatkarību un materiālo bāzi, palielinot katra domkunga ietekmi. Tas savukārt padarīja domkungu amatus pievilcīgākus vasaļiem, tādējādi sekmējot viņu atbalstu domkapitulam (Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 152. - 153.).

¹⁰⁹⁴ LUB, Bd. 4, Nr. 1351. Zīmīgi, ka šajā bullā pāvests uzsver, ka šo lēmumu pieņēmis pats pēc savas iniciatīvas... Acīmredzot bullas izdošana ordeņa interesēs un tā diplomātiskās un materiālās stimulēšanas rezultātā bija ļoti uzkrītoša un pat pāvests (vai vēstules sastādītājs) to apzinājās.

¹⁰⁹⁵ LUB, Bd. 4, Nr. 1353

¹⁰⁹⁶ LUB, Bd. 4, Nr. 1354

¹⁰⁹⁷ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 555.

¹⁰⁹⁸ Stāfenhāgens atzīmē ordeņa ģenerālprokuratora bagātīgu finansēšanu, apelējot pret arhibīskapam labvēlīgiem lēmumiem, īpaši jautājumā par kundzības pār Rīgas pilsētu nodošanu arhibīskapam. (Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 150.).

pieņemumu atbalsta ģenerālprokuratora vēstule virsmestram 1392. gadā. Tajā minēts, ka atsevišķas kūrijas amatpersonas norādījušas, ka Vācu ordeņa interesēm kaitē nepietiekamā pāvesta galma pārstāvju apdāvināšana. Monopoli kardināls konkrēti esot izteicis izbrīnu, ka Vācu ordenis, būdams spēcīgs un bagāts, neveic Sv. Tēva „godināšanu”.¹⁰⁹⁹ Liecību trūkums par ordeņa veikto kūrijas amatpersonu apdāvināšanu 14. gadsimta vidū un attiecīgo liecību skaita pieaugums gadsimta beigās varētu būt izskaidrojams ar vairāku faktoru mijiedarbību. Pirmkārt, 14. gadsimta beigās pieauga saglabājušos avotu apjoms vispār. Otrkārt, shizmas laikā pavājinākās pāvesta vara un pieauga kūrijas korumpētība. Īpaši slavens ar savu pērkamību bija pāvests Bonifācijs IX¹¹⁰⁰, kura pontifikāta laikā palielinās liecību skaits par kukuļošanu kūrijā no Vācu ordeņa puses, kas – kā norādīja notikumu pavērsieni Livonijas iekšējo strīdu jautājumā – deva tam tūlītējus pozitīvus rezultātus. Tieši ar pēdējo aspektu ir saistāma Livonijas iekšējo cīņas saasināšanās 14. gadsimta beigās – kūrijas arvien lielākā pērkamība mudināja ordeni mēģināt ar pāvesta starpniecību gūt izšķirošas uzvaras pār pārējiem zemes kungiem. Ordeņa cīņai par hegemoniju Livonijā izšķirošu jautājumu risināšana kūrijā 14. gadsimta beigās ir trešais iemesls avotu skaita pieaugumam par ordeņa veikto kūrijas amatpersonu apdāvināšanu šajā laikā. Šis apstāklis radīja akūtu nepieciešamību pēc pāvesta labvēlības un veicināja attiecīgās tēmas arvien intensīvāku apspriešanu ordeņa iekšējā korespondencē. Atsevišķu pāvestu īpašā pērkamība savukārt, jāpieņem, radīja inerces reakciju no labvēlības meklētāju puses, tiecoties tāpat piekukuļot arī turpmākos pāvestus. Avotu hronoloģiska analīze ļauj secināt, ka aktīvāku paļaušanos uz dāvanām (un šīs tēmas uzsvēršanu korespondencē) stimulēja arī atsevišķu iesaistīto personu – Rietumeiropas intelektuālajos centros izglītību ieguvušu un tur valdošo noskaņu ietekmētu ģenerālprokuratoru – rakstura tendences. Tātad saglabājušies avoti ļauj secināt, ka 14. gadsimta beigās ordenis vairāk kā aplūkotā perioda sākumā sāka paļauties uz sev pozitīvu pāvesta lēmumu iegūšanu ar dāvanu palīdzību, t.i. arvien aktīvāk izmantoja baznīcas krīzes radīto iespēju ar kukuļiem kūrijā gūt nozīmīgas uzvaras cīņā par hegemoniju Livonijā.

Sākot ar 14. gadsimta beigām, un it īpaši 15. gadsimta sākumā Vācu ordeņa pārstāvji savā korespondencē neatlaidīgi uzsvēra nepieciešamību iegūt ordenim draugus pāvesta galmā un pastāvīgi ar materiāliem stimuliem saglabāt viņu labvēlību. Noderīga varēja būt pat pāvesta kalpotāju labvēlība, kuri arī netika aizmirsti tradicionālajos apdāvināšanas gadījumos,

¹⁰⁹⁹ LUB, Bd. 3, Nr. 1320 („*Der Dutsche orden ist mechtich und rieche, und tut keine erunge deme heiligen vater; des wundert mich.*”)

¹¹⁰⁰ Bautz, F. W. *Biographisch - Bibliographisches Kirchenlexicon*. Band I, 1990. Spalte 692. Pieejams: www.bautz.de/bbkl/b/bonifatius_ix_p.shtml [aplūkots 02.11.2009.]; Kallmeyer, T. *Geschichte der Habits-Veränderung des Rigischen Domcapitels...* S. 219.

īpaši Ziemassvētkos¹¹⁰¹. Piemēram, kā 1418. gadā rakstīja ģenerālprokurators, pāvesta kambarsulainis, kuram viņš bija uzdāvinājis zirgu, par to izkārtoja viņam audienci pie pāvesta¹¹⁰². Ģenerālprokuratori pastāvīgi sūdzējās par līdzekļu trūkumu un lūdza sūtīt vairāk naudas, uzstājot, ka līdzekļu trūkums var nodarīt ordenim lielu ļaunumu. 1418. gadā ģenerālprokurators Pēteris no Vormditas (*Peter von Wormditt*) rakstīja virsmestram, ka ar tūkstošiem guldeņu viņš varētu pāvestu (Johanesu XXII) padarīt par ordeņa draugu uz visu viņa dzīvi¹¹⁰³ un par uzdāvinātajiem 500 guldeņiem viņš esot bijis ļoti priecīgs un solījis tā rūpēties par ordeni, ka tas viņam būs mūžīgi pateicīgs¹¹⁰⁴. Iespējams, ģenerālprokuratoru uzstājīgie lūgumi pēc finansējuma 15. gadsimta otrajā un trešajā gadu desmitā daļēji izskaidrojami ar ārējo apstākļu – konkrēti, karadarbības pret poļiem¹¹⁰⁵ – izraisītām ordeņa augošajām materiālajām grūtībām, kas lika tam taupīt arī uz kukuļu rēķina.

Īpašu intensitāti pāvesta galma pārstāvju apdāvināšanas tēma ordeņa korespondencē sasniedza 15. gadsimta divdesmitajos gados, kad pēc virsmestra brāļadēla Rīgas arhibīskapa Johanesa V no Valenrodes pārcelšanas uz citu arhibīskapiju Livonijas iekšējās cīņas ar kūrijas starpniecību sasniedza vienu no augstākajiem punktiem, ordenim dedzīgi pretojoties Rīgas baznīcas galu galā sekmīgajiem mēģinājumiem atbrīvoties no inkorporācijas ordenī.

1419. gadā Vācu ordeņa interešu pārstāvniecība kūrijā tika uzticēta ģenerālprokuratoram Johanesam Tīrgartam (*Johannes Tiergart*), kura amatu 1428. gadā pārņēma Kaspars Vandofens (*Caspar Wandofen*). Viņi, īpaši Vandofens, rakstīja garāk un biežāk nekā viņu priekšgājēji un atklāti puda savu viedokli. Tāpēc šo prokuratoru darbības periodā ir aplūkotajā laika posmā vislabākās iespējas izsekot Livonijas jautājumu virzībai kūrijā un tur valdošo tendenču ieplūšanai kontaktos ar to iesaistītajās aprindās. Šī iemesla dēļ Tīrgarta un īpaši Vandofena atstātās liecības ir viena no centrālajām avotu grupām par pāvesta ietekmi uz Livonijas politisko dzīvi attiecīgajā periodā.

Tīrgarta vēstules rada iespaidu, ka viņš pret kūrijas locekļu pārkamību saglabāja kritisku attieksmi. Piemēram, 1420. gadā vēstulē virsmestram viņš izteica pārsteigumu, cik alkatīgi ir cilvēki, kurus dēvē par svētiem. Un atzina, ka tāpēc „mīļš te ir tas, kurš vairāk dod”¹¹⁰⁶. 1423. gada decembrī, kad Vācu ordenis centās panākt Rīgas domkapitula

¹¹⁰¹ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 563

¹¹⁰² LUB, Bd.5, Nr. 2238

¹¹⁰³ „und mit tussunt gulden [...] machet ir in uch czu frunde, de wyle her lebete, den orden czu beschirmen und in fruntschafft czu behalden“ (Citēts pēc: Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 559.).

¹¹⁰⁴ „...es was im alczu fros czu danke. Und gelobete mir, her welde im dem orden also empfolhen lassen sin, das wirs im ewichlich sulden haben czu danken; die wile im die sele were im lybe, so welde her den orden unvorterbet haben“ (Citēts pēc: Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 559.).

¹¹⁰⁵ Skat. 1.2. un 2.2. apakšnodaļas

¹¹⁰⁶ „Leider ich merke also grosse gierkeid in lewten, die man heilig heisit, das michs wundert. Und dorumme sehe ich: wer do gibit, der is lieb gehalden“ (Citēts pēc: Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 558.).

reinkorporāciju ordenī, kā arī iegūt Ozeles - Vīkas bīskapa amatu savam kandidātam, Tīrgarts dedzīgi lūdza virsmestram sūtīt vēl naudu, sūdzoties, ka solītā summa vēl nav saņemta, bet viņam jāgādā pāvesta galma pārstāvjiem tradicionālās Ziemassvētku dāvanas. „Ja es nedošu viņiem dāvanas saskaņā ar noteikto ierašu, baidos, ka arī no viņiem es lielu palīdzību nesaņemšu. Es šos cilvēkus labi pazīstu,” viņš rakstīja¹¹⁰⁷. 1426. gada maijā, lūdzot virsmestru atbrīvot viņu no ģenerālprokuratora amata veselības iemeslu dēļ, Tīrgarts ierosināja, lai viņa pēctecis amatā stājas ap Ziemassvētkiem, jo tā varētu ietaupīt naudu, apvienojot tradicionālās Ziemassvētku dāvanas ar dāvanām, ko ģenerālprokuratoram, saskaņā ar kūrījā pieņemto praksi, jāpasniedz, iepazīstoties ar attiecīgajām tās amatpersonām¹¹⁰⁸. Vandofena izteikumi savukārt rada iespaidu, ka viņš pāvesta galma labvēlības pārkamību uztvēra kā, lai arī ne gluži taisnīgu, tomēr loģisku esošo pasaules kārtību atspoguļojošu fenomenu, no kura ordenis var gūt sev labumu. Viņš bija īpaši uzstājīgs prasībās pēc līdzekļiem, neatlaidīgi uzsvēra naudas varu, ar kuru kūrījā var panākt visu. Piemēram, 1429. gada aprīlī viņš rakstīja, ka izredzes panākt Rīgas domkapitula reinkorporāciju ordenī tagad ir pilnībā atkarīgas no naudas¹¹⁰⁹. Divās citās vēstulēs viņš deklarēja savu pārliecību: kurš dod vairāk, tam ir taisnība¹¹¹⁰. Viņš arī norādīja, ka ordenim kaitē, ka tas pārāk paļaujas uz to, ka tam ir taisnība, un dod pārāk maz dāvanu¹¹¹¹. Viņam palīgā atsūtītais Vācu ordeņa pārstāvis no Livonijas Johans Zobe, kurš bija vēl nepacietīgāks un neizvēlīgāks līdzekļu ziņā par Vandofenu, ierodoties kūrījā, ātri pievienojās viedoklim, ka „bez naudas šajā galmā mūsdienās neko nevar izkārtot”¹¹¹². 1430. gadā rakstītajā Vandofena vēstulē virsmestram fiksēts sava veida kūrījas pārstāvju labvēlības „cenrādis”: protektoru „godināšanas” summa bija 100 dukātu, tāpēc pastāvīgā ordeņa protektora prombūtnes laikā viņa diviem aizvietotājiem Vandofens iegādājās dāvanas par attiecīgo summu – vienam zirgu, otram sudraba šķīvi – katram 50 dukātu vērtībā. Taču, atgriežoties pastāvīgajam protektoram, arī viņam tomēr būs jāizrāda tradicionālā „godināšana”¹¹¹³.

Tīrgarts un it īpaši Vandofens uzstāja uz pāvesta personīgo alkatību kā izšķirošo ordeņa lietu virzītājspēku kūrījā. Viņuprāt, nelabvēlīga jautājumu virzība bija izskaidrojama vienīgi ar nepietiekamām dāvanām, un tās palielinot, varētu panākt jebkādu sev vēlamu rezultātu. Domkapitula reinkorporācijas lietai ievēloties un kļūstot ordenim arvien

¹¹⁰⁷ „...wend gebe ich nicht den obscreben unsirs ordens protectori, advocato, procuratori etc. noch alder vorschrebener gewonheid, so besorgen ich mich wenig trostes und hulffe fon in. Ich kenne die lewte wol“ (LUB, Bd.7, Nr. 56).

¹¹⁰⁸ LUB, Bd.7, Nr. 711

¹¹⁰⁹ „... das is an grosem gelde leit, wene man das hette und hingebe“ (LUB, Bd.7, Nr. 798).

¹¹¹⁰ „Gelt das ist alhir der frund und der forderer dy sachen durchzubringen, und wer do mer gebit, der hot ouch mee rechts“ (LUB, Bd. 8, Nr. 88); līdzīgs formulējums LUB, Bd.8, Nr. 328 („wer do mer gebit, der hat recht”).

¹¹¹¹ LUB, Bd. 8, Nr. 350.

¹¹¹² „...sunder gelt en kan nymant in deme hove in desen tiiden wat útgerichten“ (LUB, Bd. 8, Nr. 1).

¹¹¹³ LUB, Bd. 8, Nr. 162

nelabvēlīgākai, vairākās Vandofena vēstulēs ir izteiktas aizdomas, ka pāvests tīši izmanto situāciju un vilcina šo lietu, lai izspiestu no ordeņa lielas naudas summas¹¹¹⁴. Ģenerālprokuratoru aprakstītā pāvesta alkatība un viņa lēmumu pilnīga atkarību no kukuļa lieluma šajā periodā tomēr liekas pārspīlēta, vismaz attiecīgā pāvesta - Martina V – pontifikāta laikā. Šādi apgalvojumi, liekas, raksturo ne tik daudz attiecīgā jautājuma virzību kūrijā, kā pašu vēstuļu autoru personības un attiecīgā laikmeta vērtību sistēmu, kā arī ilustrē institucionālās un morālās krīzes pārņemtajā kūrijā valdošo atmosfēru. Liekas, ir taisnība Hermanim Hildebrandam (*Hermann Hildebrandt*), kurš raksta, ka ģenerālprokuratorī Tīrgarts un Vandofens izmantoja stāstus par pāvesta un viņa galma neapmierināto alkatību¹¹¹⁵, lai attaisnotu paši savas neveiksmes¹¹¹⁶. Martins V, kā to atzīmē arī Hildebrands¹¹¹⁷, likās nopietni apņēmis atbrīvot Rīgas domkapitulu no pakļautības ordenim un neatkāpās no šī lēmuma¹¹¹⁸, pat ordenim forsējot savus diplomātiskos centienus un kukuļošanu. Taču no otras puses, viņš vilcinājās tieši noraidīt ordeņa lūgumu un ar tukšiem solījumiem uzturēja ģenerālprokuratorā veltīgu cerību. Piemēram, kā rakstīja Vandofens, pāvests viņam esot apgalvojis, ka neatceroties, ka esot atsaucis Rīgas domkapitula inkorporāciju ordenī un nožēlojot, ka tā ir noticis¹¹¹⁹. Iespējams, pāvestam nebija nekas pretī turpināt saņemt no ordeņa dāvanas, kamēr tas cerēja uz labvēlīgu iznākumu. Iespējams, arī Svētās Romas impērijas ķeizara nostāšanās ordeņa pusē¹¹²⁰ lika viņam vilcināties ar ordeņa lūguma noraidīšanu. Šī pāvesta zināma principialitāte atklājas arī saistībā ar Rīgas arhibīskapa Johanesa V no Valenrodes nesekmīgo mēģinājumu iegūt sev ienesīgāku bīskapiju (Ljēžas), vienlaikus paturot arī Rīgas arhibīskapa titulu un ienākumus un tādejādi darboties kā divu

¹¹¹⁴ LUB, Bd.8, Nr. 36; „*ich furchte, das is geshit in einem solchen, das der bobist dornoch stee, das her gelt von dem orden haben wil*” (LUB, Bd. 8, Nr. 35); „*Und ich furchte, das her sich dorumme in der Rigischen sache also unwiling stellet und kein ende in derselben geben wil, sunder her meinet von ewern gnoden und dem orden gros gelt abeczudringen und davon czu haben.*” (LUB, Bd.7, Nr. 799).

¹¹¹⁵ Vandofens, piemēram, rakstīja virsmestram, ka kūrijā ordeņa labvēļi Martinu V raksturojot kā alkatīgu cilvēku (*ein geyrick man*) (Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 562.).

¹¹¹⁶ Hildebrand, H. Einleitung. In: LUB, Bd.7, S. XXIII

¹¹¹⁷ LUB, Bd. 8, S. XXIII; Hildebrand, H. Einleitung. In: LUB, Bd.7, S. XXIII

¹¹¹⁸ Piemēram, pēc Vācu ordeņa lūguma lietu izmeklēt, pāvests izmeklēšanu uzticēja tiem pašiem kardināliem, kas jau agrāk šo jautājumu bija izvērtējuši un apliecinājuši savu atbalstu Rīgas arhibīskapam (Kallmeyer, T. *Geschichte der Habits-Veränderung des Rigischen Domcapitels...* S. 229.).

¹¹¹⁹ LUB, Bd.7, Nr. 798

¹¹²⁰ LUB, Bd. 7, Nr. 763. Bez ķeizara atbalsta vēstules Vācu ordenis savas pozīcijas stiprināšanai bija sarūpējis pāvestam un/ vai kardināliem adresētas vēstules no vairākiem citiem Svētās Romas impērijas firstiem (Piemēram, Ķelnes un Trīras arhibīskapiem: LUB, Bd. 7, Nr. 774, Nr. 776). Vēstuļu saturs ir samērā līdzīgs, to autoriem paužot šausmas par pāvesta pieņemto lēmumu atbrīvot Rīgas domkapitulu no pakļautības Vācu ordenim, uzsverot pārliecību, ka tas novedīs pie konflikta atsākšanās un kaitēs visai kristīgajai pasaulei. Kā viskomiskākais retorikas paraugs un vēsturiskās atmiņas īsuma un manipulējamības demonstrējums ir otrā no divām 1429. gadā tapušām Reinas Pfalcas grāfa un Bavārijas hercoga vēstulēm, kuru autori baznīcas atbrīvošanu no tikai pirms trīs ar pusi gadu desmitiem notikušā Rīgas domkapitula inkorporācijas ordenī traktē kā bīstamu jauninājumu, kas apgāz veco labo kārtību, brīdinot, ka jauninājumiem reti kad ir labas sekas, jo cilvēki iedzimtā ļaunuma dēļ tiecas dzīvot saskaņā ar saviem untumiem (LUB, Bd. 7, Nr. 777).

savstarpēji attālu bīskapiju galva – Martins V šādu iespēju kategoriski noraidīja¹¹²¹. Gan Vandofens, gan Zobe viņu raksturo kā ordenim nelabvēlīgu pāvestu¹¹²². Savukārt agrākais Vācu ordeņa prokurators Pēteris no Vormditas Martinu V pēc viņa ievēlēšanas bija viņu raksturojis kā ordenim labvēlīgi noskaņotu¹¹²³. Šī pretruna vedina secināt, ka Martins V bija visumā salīdzinoši principiāls un viņa lēmumi – salīdzinot, piemēram, ar Bonifācija IX nostāju – nebija pilnīgi atkarīgi no kukuļiem.

Par Vācu ordeņa pretinieku iesaisti labvēlīgu spriedumu “vairāksolišanā” krīzes pārņemtajā pāvesta kūrījā ir saglabāties daudz mazāk liecību. Livonijas prelāti parasti bija apsūdzētāju nevis apsūdzēto lomā¹¹²⁴, ar kūrijas starpniecību tiecoties nevis paplašināt, bet aizstāvēt savas tiesības un īpašumus pret to uzurpāciju no Vācu ordeņa puses. Tādejādi kūrījai pēc būtības bija jābūt viņu kā pāvesta varas pārstāvju – vismaz teorētiski – pusē, aizstāvot baznīcas apspiešanu. Līdz ar to Livonijas prelātiem bija mazāk iemeslu ķerties pie pāvesta galma materiālas stimulēšanas. Tāpēc ir pamats pieņemt, ka Vācu ordenis bija aktīvāk iesaistījies kūrijas labvēlības pirkšanā ar dāvanām nekā tā pretinieki. Tomēr, Livonijas prelāti bija spiesti pieņemt šajā labvēlīgo lēmumu „tirgū” valdošos paradumus. Ņemot vērā pāvesta lēmumu manipulējamību un ordeņa piekopto kukuļdošanu, kā arī to, ka dāvanas izpalikšana kūrījā tika uzverta kā apvainojums¹¹²⁵, viņi, cīnoties kūrījā pret ordeņa centieniem pakļaut tos, bija spiesti izmantot līdzīgu taktiku, lai iegūtu izredzes uz pozitīvu iznākumu. Dažiem no viņiem, kuri bija veidojuši savas karjeras līdzīgā atmosfērā, tas bija viegli un pašsaprotami. Spilgtākais piemērs tam ir Ozeles - Vīkas bīskaps Kristians Kubants, kurš nāca no pāvestam tuvām aprindām un kūrījā apgūto pieredzi izmantoja cīņā pret Vācu ordeni Livonijas kontekstā, parādot, ka, lai gan ordenim Livonijā nebija konkurentu visatļautībā un varmācībā, tam tomēr nebija monopols uz savu interešu aizstāvēšanu ar negodīgiem līdzekļiem. Bīskapā Kristianā ordeņa pārstāvji sastapa sev līdzvērtīgu pretinieku un pamatoti baidījās no viņa pieredzes, intriganta spējām, sakariem kūrījā un ļaunprātības. Ordeņa iekšējā korespondencē viņš atspoguļots kā kukuļošanas un viltīgas diplomātijas virtuozs, cīņā ar kuru pat ordeņa pārstāvji likās bezspēcīgi. Ordenis ar kukuļiem un viltībām izvērta cīņu pret Kristiana Kubanta iecelšanu par bīskapu, bet pēc tam tiecās panākt viņa nomaiņu. Attiecīgie avoti, īpaši

¹¹²¹ LUB, Bd.5, Nr. 2130, Nr. 2234, Nr. 2238; Bautz, F. W. *Biographisch - Bibliographisches Kirchenlexicon*. Band XIII. 1998. Spalten 215-218. Pieejams: <http://www.bautz.de/bbkl/w/wallenrode.shtml> [skatīts 14.08.2008]

¹¹²² LUB, Bd. 8, Nr. 1; Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 561 - 562.

¹¹²³ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 52.

¹¹²⁴ Ordenim tikai izņēmuma gadījumos radās pamats izvīrēt apsūdzību pret saviem pretiniekiem. Tāda reta izdevība gadījās, kad Rīgas arhibīskaps Henings (1424. - 1448.) nebija iesvētījis iesvaidāmo eļļu. Tas ordeņa pārstāvjos izraisīja prieku un to viņi steidzās izpūst par nozīmīgu pārkāpumu un pat panāca no pāvesta pret arhibīskapu vērstu bullu (LUB, Bd. 8, Nr. 38, Nr. 69, Nr. 118, Nr. 151). Tas gan ne pie kā nenoveda, jo arhibīskaps šo trūkumu novērsa un ordeņa prokuratoram nācās atzīt šīs bullas „noorganizēšanā” ieguldīto laiku un naudu par pazaudētiem (LUB, Bd. 8, Nr. 166).

¹¹²⁵ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 555.

sūdzības par viņa negodīgumu no cilvēku puses, kuri labprāt paši piekopa šādas metodes, ir viena no vadošajām un ironiskākajām tēmām ordeņa iekšējā korespondencē bīskapa Kristiana pilnvaru laikā. Piemēram, 1429. gada jūlijā Vandofens izteica bažas, ka Kubants (kā viņu dēvēja Vandofens, bez atsauces uz viņa bīskapa titulu) ar savām dāvanām pilnībā iznīcinās ordeņa izredzes uz labvēlīgu iznākumu, jo viņš ir pazīstams ar to, ka nekad nedodas pie pāvesta ar tukšām rokām¹¹²⁶. Saskaņā ar ordeņa pārstāvju rakstīto, Kubants mēdza sūdzēties par ordeni, vērpt pret to intrigas un pat to apmelot gan kūrījā, gan laicīgo kungu galmos¹¹²⁷. Pats virsmestrs sūdzējās, ka Kubants ar viltu un dāvanām „ir apspiedis patiesību un taisnīgumu” un izplatījis melus par ordeni. Vandofens gan par viņa panākumiem nebrīnījās, jo uzskatīja, ka Kubants ir bijis dāsnāks ar dāvanām¹¹²⁸. Saskaņā ar ģenerālprokuratora Vandofena rakstīto, Kubants biedrojās arī ar reputāciju zaudējošo Vācu ordeņa Livonijas atzara brāli Stiburu (kurš bija piedalījies Livonijas prelātu sūtņu slepkavībā 1428. gadā) un pamudināja viņu izdarīt zādzību no Vandofena apartamentiem¹¹²⁹. Tomēr visumā Kubants uz pārējo Livonijas prelātu fona ir drīzāk izņēmums nekā ikdienišķa parādība. Viņa uzvedība vairāk atspoguļo baznīcas krīzi raksturojošos kūrījā valdošos tikumus nekā Livonijas prelātu rīcību aplūkotojā periodā.

Vācu ordeņa ģenerālprokuratori kūrījā sekoja līdzi Livonijas bīskapu un kapitulu pārstāvju materiālajam stāvoklim kā rādītājam par ordeņa pretinieku izredzēm, kas savukārt norādīja uz to, cik lielā mērā ordenim jāpalielina savi izdevumi dāvanām. Pašu Livonijas prelātu pārstāvju rakstīto liecību šai sakarā ir saglabājis nedaudz, tāpēc arī par viņu iesaisti korupcijas sistēmā kūrījā ieskatu sniedz Vācu ordeņa iekšējā korespondence. Tā šai aspektā tomēr ir jāvērtē ar zināmu kritikas devu. Ģenerālprokuratori attiecīgajos ziņojumos bieži liekas pārspīlējuši savu pretinieku bagātību un dāsnumu, ar mērķi iegūt lielāku finansējumu ordeņa kukuļiem un savām vajadzībām. To atklāj pretrunas starp vairākiem avotiem. 1429. gadā Vandofens rakstīja, ka, kamēr ordenis ir iztērējis Rīgas domkapitula reinkorporācijas panākšanai 2000 dukātus, pretinieks tās novēršanai ir izdevis desmit reizes vairāk, tomēr ordenim nevajadzētu atteikties no sacensības kukuļošanā tāpēc vien, ka pretinieks centīsies to pārspēt un dot lielākas dāvanas – ordenis taču esot tikpat bagāts¹¹³⁰. 1430. gada septembrī Vandofens, lūdzot finansējuma palielinājumu, žēlojās virsmestram, ka Rīgas domkapitula prāvestam Romā ir bijuši seši skaisti zirgi un liela saime un piecos gados viņš ir iztērējis

¹¹²⁶ LUB, Bd.8, Nr. 35.

¹¹²⁷ Piemēram, LUB, Bd. 8, Nr. 155, Nr. 162, Nr. 166, Nr. 287

¹¹²⁸ LUB, Bd.8, Nr. 328.

¹¹²⁹ LUB, Bd. 8, Nr. 498, Nr. 509, Nr. 522, Nr. 527. Jāšaubās tomēr, vai bīskaps, kas pierādīja spējas uzvarēt ordeni un ieriebt viņam ar diplomātiskām viltībām, būtu nolaidījis līdz zādzības mudinājumiem. Arī Jēnigs apšaubā, ka Kubants būtu iesaistījies kriminālā noziegumā tikai, lai par katru cenu kaitētu ienaidniekam (Jähmig, B. Die Rigische Sache des Deutschen Ordens... S. 129.).

¹¹³⁰ LUB, Bd.8, No. 350

vairāk nekā pats Vandofens varētu savām vajadzībām saņemt desmit gadus¹¹³¹. Avoti neļauj veikt Vācu ordeņa un Rīgas domkapitula kukuļiem kūrījā tērēto līdzekļu tiešu salīdzinājumu, taču paša Vandofena cita vēstule un domkapitula pārstāvju korespondence liek apšaubīt apgalvojumus par ordeņa pretinieku plašajiem šim mērķim pieejamajiem līdzekļiem. 1429. gada aprīlī Vandofens ziņoja virsmestam, ka Rīgas domkapitula prāvests Andreass Patkuls (*Andreas Patkul*) ir nomiris Romā dziļā nabadzībā un parādos¹¹³². Saskaņā ar 1429. gadā izdotu notāra apliecinājumu, Patkuls bija palicis parādā kādai bankai Romā 60 dukātus, ko pēc viņa nāves samaksāja domkapitula galvotājs¹¹³³, un saskaņā ar 1430. gadā izdotu notariālu apliecinājumu – kādai citai (Mediči) bankai – 441 dukātus, ko savukārt bankai atmaksāja Rīgas domkapitula pārstāvis Romā Dītrihs Nāgels¹¹³⁴ (*Dietrich Nagel*, šajā dokumentā: *Theoderico Naghel*). Tas norāda, ka arī domkapitula pārstāvjiem savu interešu aizstāvībai kūrījā bija nepieciešami ievērojami līdzekļi, un ļauj izdarīt minējumu, ka, dodoties uz kūriju, viņi bija tomēr vairāk cerējuši uz taisnības spēku un ar šādiem izdevumiem nebija rēķinājušies. Mazliet vēlāk tai pašā gadā Dītrihs Nāgels rakstīja domkapitulam, sūdzoties par naudas trūkumu, atzīmējot, ka bez naudas kūrījā nekas nav paveicams, un iesakot kapitulam apsvērt, vai baznīca var atļauties milzīgos izdevumus, ko prasīs attiecīgā jautājuma (domkapitula pilnīga atbrīvošana no pakļautības Vācu ordenim un cīņa pret ordeņa centieniem panākt tā reinkorporāciju) risināšana Romā¹¹³⁵.

Minētās liecības norāda, ka Livonijas bīskapi un kapituli bija spiesti cīnīties par pāvesta labvēlību ar materiāliem līdzekļiem, taču darīja to nelabprāt, mazākos apmēros nekā ordenis un pārsvarā tāpēc, ka taisnības meklēšana kūrījā bez dāvanu došanas vienkārši nebija iespējama un citādi viņu pozīciju pretinieks ar savām dāvanām pavisam nomāktu.

No iesaistīto pušu pārstāvjiem jūtama neapmierinātība par to, ka, izšķirot Livonijas iekšējos strīdus kūrījā, sprieduma labvēlība lielākoties bija atkarīga no dāvanas apmēra, – gan par lielajām izmaksām, kādas prasīja strīdu risināšana pāvesta kūrījā, gan par pašu faktu, ka jāmaksā par labvēlīgu spriedumu, ja attiecīgajai pusei bija taisnība¹¹³⁶. Apzinoties nespēju ko mainīt un uztverot šo sistēmu kā daļu no pasaulē valdošās kārtības, neapmierinātība visbiežāk tika pausta netiešā veidā, kā rezignēta vilšanās esošajā kārtībā un ilūziju zudums par to.

¹¹³¹ LUB, Bd.8, Nr. 330

¹¹³² "... in groszen schulden, in grosser dorfftikeit, jammer und armut gestorben ist..." (LUB, Bd.7, No. 799).

¹¹³³ LUB, Bd. 8, Nr. 110

¹¹³⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 155

¹¹³⁵ LUB, Bd.8, Nr. 26

¹¹³⁶ Piemēram, kā norāda ģenerālprokuratora Kaspara Vandofena (*Caspar Wandofen*) 1429. gada 23. oktobra vēstule, Vācu ordenis nevēlējās tērēt lielas summas labvēlīgam spriedumam, ja apzinājās savas lietas taisnīgumu (LUB, Bd.8, Nr. 350).

Tomēr kopumā Vācu ordenim korupcija kūrījā un pāvesta varas pavājināšanās bija izdevīga, ļaujot ar dāvanu palīdzību pretendēt uz labvēlīgu iznākumu un savu vēlmju izpildīšanu pat gadījumos, kad, paļaujoties tikai uz taisnību, ordenim uz to nebūtu izredžu.

1) Korupcija kūrījā deva Vācu ordenim iespējas ar dāvanu palīdzību gūt nozīmīgas uzvaras cīņā par hegemoniju Livonijā, panākot sev labvēlīgu personu iecelšanu augstos garīdznieku amatos pārējos šīs teritorijas valdījumos – kā apliecina virsmestra brāļa dēla Johanesa no Valenrodes iecelšana par Rīgas arhibīskapu 1393. gadā.

Pāvestam izmantojot savas tiesības iecelt bīskapus un arhibīskapus (rezervācijas tiesības), no 1302. līdz 1424. gadam Rīgas domkapitulam praktiski nebija iespēju izmantot savas tiesības ievēlēt arhibīskapu¹¹³⁷. Arī citās Eiropas zemēs valdniekiem bija arvien lielāka ietekme kandidātu iecelšanā augstos garīdznieku amatos¹¹³⁸. Livonijā šo pāvesta darbības ietekmēšanas virzienu izmantoja Vācu ordenis, taču, būdams pāvestam pakļauts garīgs zemes kungs, atšķirībā no Rietumeiropas laicīgajiem valdniekiem, nevis, balstoties uz savu politisko varu, bet izmantojot kukuļus un apelējot pie baznīcas interesēm Livonijā. Šai teritorijai sastāvēt no pieciem garīgu zemes kungu valdījumiem, Livonijā šāda pāvesta iejaukšanās Vācu ordeņa interesēs uzkurināja iekšējos konfliktus un tiešā veidā ietekmēja politisko spēku attiecības, Vācu ordenim ar kukuļiem tiecoties izmantot šīs pāvesta tiesības sev vēlamu personu iecelšanai zemes augstākajos garīdznieku amatos.

Šterna skatījumā šī bija viena no divām metodēm, ar kurām ordenis tiecās tiesiski un saimnieciski pakļaut sev pārējos zemes kungus¹¹³⁹. Šterna apgalvojumam, ka ordeņa centieni iecelt savus pārstāvjus Livonijas prelātu amatos bija apzināti virzīti tikai un vienīgi uz attiecīgās teritorijas pakļaušanu, tomēr trūkst dokumentāla pamata. Avotos šie centieni ir pamatoti ar vēlmi uzturēt ar attiecīgo zemes kungu draudzīgas attiecības¹¹⁴⁰. Livonijā, ņemot vērā tās varas struktūru un zemes kungu īpatnības, šajā ziņā bija izveidojies apburtais loks – arhibīskapa vai bīskapa ievēlēšana vai iecelšana ne no ordeņa labvēļu aprindām gandrīz neizbēgami nozīmēja ordeņa cīņu ar attiecīgo prelātu un viņa apsūdzību atspēkošanu kūrījā. Tas mudināja ordeni virzīt savus pārstāvjus šiem amatiem, kas savukārt saasināja iekšējo cīņu, pārējiem zemes kungiem un sabiedrībai satraucoties par pārliecīgu varas koncentrāciju ordeņa rokās. Ordenis pastāvīgi centās turēt gatavībā kandidātu jebkuram potenciāli vakantam augstākajam garīdznieka amatam Livonijā, sekojot līdzī esošo garīdznieku veselības stāvoklim un cenšoties iepriekš paredzēt to nāvi. 1423. gada 12. septembrī, mācoties no bēdīgās pieredzes, kad pēc negaidītās Ozeles - Vīkas bīskapa Kaspara (*Caspar Schuwenpflug*,

¹¹³⁷ Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 92.

¹¹³⁸ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 51.

¹¹³⁹ Šterns, I. Latvijas vēsture, 1290.- 1500, 350.lpp.; Vācu ordeņa varas cīņā izmantotās metodes tiks aplūkotas 2.2. apakšnodalā

¹¹⁴⁰ Piemēram, LUB, Bd. 3, Nr. 1306; LUB, Bd. 4, Nr. 30

(1420.-1423.) nāves Itālijā, pāvests par viņa pēcteci iecēla Kristianu Kubantu, ģenerālprokurators ieteica virsmestram viņu laicīgi informēt par vēlamajiem pēctečiem arī tiem prelātiem, kuri ceļo uz Itāliju, lai gadījumā, ja viņi ceļā nomirst, ģenerālprokurators varētu nekavējoties sākt virzīt attiecīgo kandidatūru un novērst ordenim nepieņemamas personas iecelšanu konkrētajā amatā. Tai pašā vēstulē Tīrgarts uzsvēra arī nepieciešamību steidzami atrast piemērotu pēcteci Rīgas arhibīskapam, kurš viņaprāt bija slims un ilgi nenodzīvošot¹¹⁴¹ (arhibīskaps Johaness VI (*Johannes Ambundi*, 1418.-1424.) patiešām nākamajā gadā nomira, un kapituls, viņa nāvi 14 dienas turot slepenībā, lai nedotu ordenim laiku virzīt savu kandidātu, tikmēr ievēlēja savu pārstāvi – prāvestu Heningu (*Henning Scharpenberg*, arhibīskaps 1424.-1448.)).

Šādiem kandidātiem izšķirošais kritērijs līdz ar to bija viņu „politiskā piederība” (piederība pie ordeņa brāļiem vai labvēļiem). Kā rāda daudzi piemēri, bīskapa vai arhibīskapa ievēlēšana no attiecīgā kapitula puses vai pāvesta iecelšana bez ordeņa ietekmes pati par sevi nebija garantija, ka attiecīgais prelāts labi pildīs savus pienākumus¹¹⁴², tāpat kā ordeņa kandidāta iecelšana pati par sevi nebija priekšnoteikums prelāta funkciju nolaidīgai pildīšanai¹¹⁴³. Kandidātu apspriešana ordeņa iekšējā korespondencē norāda uz tendenci pievērst uzmanību arī viņu piemērotībai attiecīgajam amatam. Tomēr uz piederību ordeņa labvēļiem balstīta kandidāta izvēle palielināja risku, ka ieceltais prelāts būs, ja ne gluži amatam nepiemērots, tad vismaz vietējām apriņķiem nepieņemams kā ordeņa „ieliktenis”, neobjektīvs ordeņa interešu aizstāvis un neveltīs visus spēkus savu funkciju pildīšanai.

Daži politiskās piederības dēļ ieceltie Livonijas augstākie garīdznieki atgādina „karjeras diplomātus”, kuriem šis amats bija tikai solis viņu karjerā vai arī ienākuma avots. Tā rezultātā Livonijas augstākajā garīdzniecībā iezīmējās tāda par Romas katoļu baznīcas krīzes izpausmi atzīta parādība kā garīdznieku nezturēšanās savās diecēzēs (absentisms). Spilgts piemērs tam ir virsmestra brāļa dēls Rīgas arhibīskaps Johaness V (no Valendrodes). Viņš tika iecelts šai amatā 1393. gadā. Nesaskaņu dēļ ar Livonijas mestru un, iespējams, arī nespējot tādā Rietumu kristīgās pasaules nomalē kā Livonija pilnībā izvērst savas ambīcijas un nenoliedzamo intelektuālo potenciālu, 1405. gadā viņš atstāja arhibīskapiju Vācu ordeņa

¹¹⁴¹ LUB, Bd.7, Nr. 30

¹¹⁴² Piemēram, pāvesta ieceltajam Rīgas arhibīskapam Johanam no Lundas (*Johann von Lund*) (iecelts 1302. gadā) šis amats neinteresēja, viņš to noraidīja un Livonijā vispār neieradās.

¹¹⁴³ Spilgts piemērs ir Rīgas arhibīskaps Johaness V no Valendrodes (virsmestra brāļa dēls), kura ilgstošā darbība Romas ķeizara, kā arī pārstāvot Vācu ordeni koncilā, apliecina viņa spējas. Vēlāk viņš tika cienīts un pozitīvi novērtēts kā Ljēžas arhibīskaps. Arī arhibīskaps Silvestrs (Stodevešers) (1448.-1479.) nebija ordeņa interešu bezierunu izpildītājs, kļūstot no Vācu ordeņa brāļa par tā ienaidnieku, kas gan arī pats par sevi nenozīmē, ka viņš labi pildīja savus pienākumus. Arī ordeņa brālis Ozeles - Vikas bīskaps Kaspars (Šūvenflūgs) (1420.-1423.), kā liecina viņa korespondence, bija inteligents cilvēks, kas saviem pienākumus uztvēra nopietni un nerādīja ienaidniekus vismaz diplomātijas trūkuma dēļ, par viņa darbību netika izvirzītas sūdzības (izņemot strīda ar vasali Fārensbašu (*Fahrensbach*) kontekstā par zemes īpašumiem).

pārziņā, saņemot par to „nomas” maksu, un devās pildīt aizraujošākus diplomātiskos pienākumus, tostarp Svētās Romas impērijas ķeizara Zigismunda galmā. Vēlāk viņš centās iegūt savā valdījumā ienesīgāko Lježas bīskapiju, kas arī viņam 1418. gadā tika piešķirta¹¹⁴⁴. Kā tika minēts iepriekš, viņš tomēr vēlējās vienlaicīgi saglabāt arī Rīgas arhibīskapa titulu un ienākumus, ko pāvests Martins V viņam tomēr neatļāva¹¹⁴⁵. Viens no ordeņa ģenerālprokuratora plāniem, kā nepieļaut Kristiana Kubanta stāšanos Ozeles - Vīkas bīskapa amatā, bija panākt, lai pāvests pieprasa viņam rezidēt savā bīskapijā, balstoties uz savu solījumu kapitulam, ka tas iegūs rezidējošu bīskapu. Ordeņa pārstāvji uzskatīja, ka Kubants drīzāk atkāpsies no šī amata, nekā dosies uz Ozeli - Vīku¹¹⁴⁶. Tas norāda uz absentisma pieņemšanu par normu ar Livoniju saistītajās varas aprindās.

Arī Johaness Tīrgarts turpināja darboties kā ordeņa ģenerālprokurators Romā pēc iecelšanas par Kurzemes bīskapu (ģenerālprokurators 1419.-1428., Kurzemes bīskaps 1425.-1456.). Savā diecēzē viņš ieradās jau 1425. gada beigās, taču 1426. gada sākumā to atkal atstāja un atgriezās tajā tikai 1433. gadā¹¹⁴⁷. Taisnības labad jāatzīst, ka šī prombūtne no savas diecēzes avotos atklājas kā nelabprātīga: vispirms virsmestrs viņu līdz pat 1428. gadam neatbrīvoja no ģenerālprokuratora pienākumiem, bet tad pāvests viņu iesaistīja savā diplomātiskajā dienestā¹¹⁴⁸. Saskaņā ar viņa un prokuratora Vandofena vēstulēm virsmestram 1430. gadā, Tīrgarts raizējās par savu bīskapiju un labprāt būtu turp devies, taču pāvests nedeva tam atļauju¹¹⁴⁹. Tomēr salīdzinoši trūcīgo Kurzemes bīskapiju Tīrgarts uzskatīja par pārāk mazu soli savā karjerā¹¹⁵⁰, lai gan 1423. gadā viņš bija noraidījis virsmestra priekšlikumu iecelt viņu par Rīgas arhibīskapu, apgalvojot, ka viņš tam nav pietiekami izglītots¹¹⁵¹. Pieņemot Kurzemes bīskapa amatu, viņš saņēma arī solījumu tuvākajā laikā tikt pārceltam uz svarīgāku bīskapiju¹¹⁵². Viņš pats izteica gatavību ieņemt atbrīvojušos Tērbatas bīskapa amatu¹¹⁵³ un drīzumā arī tika tam ieteikts¹¹⁵⁴. Tīrgarts tomēr nekļuva par Tērbatas bīskapu un savas dzīves beigu posmā centās (nesekmīgi) tikt vaļā no Kurzemes bīskapijas, atstājot to sava brāļa pārziņā¹¹⁵⁵, arī šoreiz, iespējams, ne tik daudz aiz vienaldzības pret

¹¹⁴⁴ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 215

¹¹⁴⁵ LUB, Bd.5, Nr. 2130, Nr. 2238 ; Bautz, F. W. *Biographisch - Bibliographisches Kirchenlexicon*, Band XIII. Spalten 215-218; Jähnig, B. *Die Rigische Sache des Deutschen Ordens...* S. 120.-121.

¹¹⁴⁶ LUB, Bd.7, Nr. 220, Nr. 259

¹¹⁴⁷ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 589.-590.

¹¹⁴⁸ Turpat, 589. - 590. lpp.

¹¹⁴⁹ LUB, Bd. 8, Nr. 168, Nr. 195; Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 590.

¹¹⁵⁰ Arī pats pāvests esot atzinis, ka Kurzemes bīskapija viņam ir par mazu (LUB, Bd. 7, Nr. 235).

¹¹⁵¹ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 586.

¹¹⁵² LUB, Bd.7, Nr. 235; Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 588.

¹¹⁵³ LUB, Bd.7, Nr. 259

¹¹⁵⁴ LUB, Bd.7, Nr. 485, Nr. 486, Nr. 487

¹¹⁵⁵ LUB, Bd. 11, Nr. 258, Nr. 260, Nr. 261, Nr. 264, Nr. 278, Nr. 281

saviem amata pienākumiem, cik vēloties atbrīvoties no ilgstošas vidutāja lomas pildīšanas ordeņa Livonijas atzara iekšējos un ārējos strīdos un noguris no paša domstarpībām ar ordeni.

Pāvesta tiesneša loma Livonijas zemes kungu savstarpējo konfliktu izšķiršanā un nepieciešamība savu pozīciju lobēt korumpētajā un birokrātiskajā pāvesta galmā - līdzās ordeņa varmācībai – lika garīgajām aprindām tērēt kūrijā daudz laika un līdzekļu, traucējot viņiem nodoties saviem tiešajiem pienākumiem. Lielāko daļu 14. gadsimta Rīgas arhibīskapija pat bija bez sava vadītāja, jo arhibīskaps ilgstoši uzturējās pāvesta galmā, mēģinot panākt sev labvēlīgu pāvesta lēmumu. Piemēram, arhibīskaps Fridrihs Aviņonā vadīja gadu desmitus. Viņa pēctecis Engelberts (*Engelbert von Dolen*, 1341.-1347.) vispār neieradās Livonijā. Arī arhibīskaps Fromholds lielāko savu pilnvaru laiku pavadīja Aviņonā, neskatoties uz 1364. gadā pāvesta Urbana V izdoto aizliegumu prelātiem vairāk kā trīs mēnešus atrasties ārpus savas diecēzes un uzturēties kūrijā¹¹⁵⁶. Arī arhibīskaps Zigfrīds (*Siegfried Blomberg*, 1370.-1374.), bēgot no Vācu ordeņa pārspēka, savu pilnvaru pēdējo daļu uzturējās pāvesta galmā.

Veiktā analīze ļauj secināt, ka pāvesta varas pavājināšanās un korupcija kūrijā nostādīja Livonijas prelātus neizdevīgā pozīcijā pret Vācu ordeņa centieniem pēc hegemonijas šajā teritorijā.

2) Pāvesta varas vājums un korupcija kūrijā deva ordenim iespējas ar dāvanu palīdzību izvairīties no sodiem par vardarbību pret saviem pretiniekiem.

Vācu ordenis bija tieši pakļauts pāvestam un darbojās saskaņā ar viņa apstiprinātiem statūtiem un privilēģijām, kas nodrošināja ordeņa materiālo eksistenci. Tādējādi teorētiski pāvesta rīcībā bija iespējas ietekmēt ordeni, viskaitējošākās no kurām bija izslēgšana no baznīcas un piešķirto privilēģiju atsaukšana¹¹⁵⁷. Tāpēc ordenis centās pastāvīgi saglabāt pāvesta labvēlību, kā arī katram gadījumam nodrošināties arī ar Sv. Romas impērijas ķeizara labvēlību¹¹⁵⁸. Bez tam, uzliktie baznīcas sodi kaitēja ordeņa reputācijai. Savu sākotnējo funkciju zaudējušā un citu misiju neatradušā Templiešu ordeņa liktenis 1312. gadā kalpoja Vācu ordenim kā biedējošs piemērs pāvesta sankciju bīstamībai. Pēc templiešu iznīcināšanas tika izteiktas ieceres apvienot Vācu ordeni ar Sv. Jāņa (Joanītu) ordeni¹¹⁵⁹. Rīgas arhibīskapa Fridriha cīņa pret ordeni, kā uzskata vairāki vēsturnieki, bija vērsta uz tā iznīcināšanu vai

¹¹⁵⁶ Arbusow, L. Römischer Arbeitsbericht. IV, S. 309., 324.

¹¹⁵⁷ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 39. Tirdzniecības aktivitātēm Vācu ordenis saņēma no pāvesta divas privilēģijas - 1257. un 1263. gadā (Jähnig, B. *Der Deutshordensstaat Preussen – die grossen Hochmeister des 14 Jahrhunderts*. In: Löwener, M. (Hg.) *Die "Blüte" der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*. Wiesbaden: Harrassowitz verlag, 2004, S. 51.).

¹¹⁵⁸ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 35.

¹¹⁵⁹ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 25.; Milicers, K. *Vācu ordeņa vēsture*, 144. lpp.

vismaz uz tā izslēgšanu no baznīcas, iedvesmojoties no templeišu prāvas¹¹⁶⁰. Tāpēc pret ordeni vērstās apsūdzības tika formulētas tā, lai pasniegtu ordeni kā ticības iekšējo ienaidnieku, no kura „bezdievības” un noziegumiem pret kristīgo ticību baznīca „cieš vairāk kā no pagānu naidīguma”¹¹⁶¹. Iespējams šis apstākļi mudināja ordeni ieguldīt izdomu un pūles, lai piespiestu arhibīskapu savas apsūdzības atsaukt – kā rezultātā tika slēgta t.s. „Zēgevoldas sazvērestība”¹¹⁶². Kā uzskata Jans - Ēriks Boitels, kopš lietuviešu formālas pāriešanas kristietībā, kas lika apšaubīt ordeņa tālāko eksistences pamatu¹¹⁶³, asāks uzbrukums Vācu ordenim no pāvesta puses bija tikai laika jautājums un tikai Bonifācija IX nāve un pāvesta varas novājināšanās shizmas ietekmē tādu novērsa 15. gadsimta sākumā¹¹⁶⁴. Vācu ordenim, kā uzskata Hallers, tomēr templeišu liktenis reāli nedraudēja, jo tam bija sava teritoriāla valsts un tā pretinieks – atšķirībā no templeišiem, pret kuriem vērsās varenākā laicīgā valsts – bija tikai viens arhibīskaps un viena pilsēta Rietumu kristīgās pasaules nomalē¹¹⁶⁵. Šī darba uzdevums nav izvērtēt, cik reāli bija draudi Vācu ordenim piedzīvot Templeišu ordeņa likteni. Iekšējā sarakste norāda, ka zināmas bažas ordenī pastāvēja. Avoti liecina, ka pret to izvirzītās apsūdzības un tam uzliktos baznīcas sodus ordenis neuztvēra vienaldzīgi un tie tajā radīja satraukumu¹¹⁶⁶. Vācu ordenis tērēja daudz laika, spēka un līdzekļu, cenšoties izvairīties no pret sevi vērstu apsūdzību nonākšanas kūrijā, atspēkot tur tomēr nonākošās apsūdzības un atsaukt šo apsūdzību rezultātā uzliktos baznīcas sodus. Piemērs tam ir ordeņa bažīgie centieni slēpt ordeņa iesaisti tālāk tekstā minētajā Livonijas prelātu stūņu noslepkavošanā 1428. gadā¹¹⁶⁷. Arhibīskapa atteikšanās no pretenzijām pret Livonijas mestru par šo slepkavību bija arī viens no 1435. gada landtāgā panāktās vienošanās punktiem¹¹⁶⁸. Pat metožu ziņā neizvēlētais ordeņa pārstāvis Vandofens, turpmāk, iesakot pārtvert sūtņus un sagūstīt pretiniekus, tomēr piekodināja nenodarīt viņiem fizisku kaitējumu¹¹⁶⁹. Mudinot nogalināt citādi neuzvaramo un ordenim neciešamo Ozeles - Vīkas

¹¹⁶⁰ Piemēram, J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S.7.; Strenga, G. Dominikāņu un franciskāņu loma... 52. - 53.lpp.

¹¹⁶¹ LUB, Bd. 2, Nr. 661

¹¹⁶² LUB, Bd. 2, Nr. 654

¹¹⁶³ Par pagānu kaimiņu lomu Vācu ordeņa pastāvēšanas pamatojumā skat. apakšnodaļu 1.2.

¹¹⁶⁴ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 25.

¹¹⁶⁵ J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 8.

¹¹⁶⁶ Piemēram, 1392. gadā ģenerālprokurors brīdināja virsmestru pievērst uzmanību arhibīskapa sūdzībām kūrijā un ieteica sarūpēt atbalsta vēstules no Romas ķeizara un citiem firstiem (Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 210.).

¹¹⁶⁷ Piemēram, LUB, Bd. 7, Nr. 718, Nr. 804; LUB, Bd.8, Nr. 36, Nr. 166; Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 217.; Jähmig, B. Die Rigische Sache des Deutschen Ordens... S. 124. Virsmestrs rakstīja Livonijas mestram „*Wir besorgen uns, kompt die sache von der overfarunge der boten [...] in den hoff, das eyn sweer interdicit wurde die lant obirgeen*” (LUB, Bd. 7, Nr. 718).

¹¹⁶⁸ Jähmig, B. Die Rigische Sache des Deutschen Ordens... S. 135.

¹¹⁶⁹ LUB, Bd. 8, Nr. 175, Nr. 317

bīskapu Kristianu, viņš uzsvērti piesacīja rīkoties piesardzīgi un izmantot indi, kas neļautu pierādīt ordeņa iesaisti, dodot tam iespēju izlikties par to neko nezinām¹¹⁷⁰.

Tātad, lai gan kūrijas iespējas ietekmēt norises Livonijā bija ierobežotas un tā nespēja pilnībā novērst tiesību pārkāpumus tai pakļauto zemes kungu savstarpējos konfliktos, pāvests netieši darbojās Livonijā kā varas nesēju visatļautības, pārlicēgas iekšējās vardarbības un netaisnības ierobežotājs¹¹⁷¹. Pāvests sašaurināja Vācu ordeņa līdzekļu izvēli cīņā par hegemoniju Livonijā un neļāva tam vismaz atklāti uzvarēt šo cīņu ar fizisku pārspēku.

Veiktā analīze ļauj secināt, ka pāvesta varas krīze un iespēja ar dāvanām kūrijā izvairīties no sodiem vai panākt to atcelšanu vājināja Romas Katoļu baznīcas galvas kā ordeņa visatļautību ierobežojošā faktora iedarbību.

Kā to bija parādījusi Vācu ordeņa sekmīgā atbrīvošanās no legāta Franciska no Moliano uzliktā soda, lāsts vai cits baznīcas sods, ja tam nesejoja reālas tā īstenošanas sankcijas, zaudēja savu draudīgumu un ordenim praktisku kaitējumu nenodarīja¹¹⁷². Bīstamāki par baznīcas sodiem bija ordeņa pretinieku centieni panākt sev iekšējo (vasaļu un pilsētu) un ārējo (Svētās Romas imperatora, citu laicīgo valdnieku, citu zemju bīskapu un arhibīskapu) spēku atbalstu¹¹⁷³.

Pat visklajākajiem Vācu ordeņa varmācīgās metodes raksturojošiem incidentiem nesejoja atbilstošs un konsekventi īstenots baznīcas sods. Piemērs tam ir jau minētā 1316. gada t.s. „Zēgevoldas vienošanās”, kad ordeņa Livonijas atzars, izmantojot pretinieku cilvēciskās vājības, viltu, iebiedēšanu, draudus un fizisko pārspēku, atstāja Rīgas domkapitulu un arhibīskapu bez iztikas līdzekļiem un tādejādi piespieda atsevišķus arhibīskapa vasaļus un domkapitula pārstāvjus noslēgt vienošanos ar Vācu ordeni pret arhibīskapu Fridrihu, kurš tobrīd ilgstoši uzturējās Aviņonā, lai liktu viņu atsaukt pāvesta kūrijā iesniegtās sūdzības pret ordeni¹¹⁷⁴. Kā iepriekš tika minēts, pāvests, uzzinot par šo vienošanos, to asi nosodīja un anulēja, 1317. gadā par šo un citiem pārkāpumiem ordenis tika izslēgts no baznīcas un 1319. gadā ordeņa vadība tika izsaukta uz kūriju izskaidrot savu rīcību. Ar to arī pāvesta centieni ietekmēt ordeni apsīka. Pateicoties ordeņa pārstāvju veiksmīgai vizītei kūrijā un savas pozīcijas lobēšanai, kas visticamāk nenotika bez dāvanu palīdzības, kā minēts, 1319. gadā pāvests savu nostāju krasi mainīja un pat aicināja prelātus aizstāvēt ordeni pret pāridarītājiem.

¹¹⁷⁰ LUB, Bd.8, Nr.36.

¹¹⁷¹ Piemēram, pēc pāvesta izsludinātā aizlieguma Rīgas arhibīskapijas vasaļiem savus lēņus iekļāt arhibīskapijai nepiederošām personām vai korporācijām, Vācu ordenis izvērta propagandu, ka kūrijas iejaukšanās tikai vairo iekšējo nesaskaņu, un ordenis sen būtu bijis gatavs atrisināt strīdus iekšējas šķīrējtiesas ceļā, ja Livonijas prelāti neiesaistītu ārējos spēkus (Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 156.).

¹¹⁷² Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 25., 35.

¹¹⁷³ Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 150.-151.

¹¹⁷⁴ Šis incidents tiks aplūkots sīkāk 2.2. apakšnodaļā. Sīkākai informācijai par Zēgevoldas vienošanos skat.: J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316.

1361. gadā ordenis Livonijā tika ekskomunicēts un šis spriedums saglabājās spēkā aptuveni 30 gadus (līdz 1387. gadam¹¹⁷⁵, galīgi atcelts 1393. gadā¹¹⁷⁶), nenodarot ordenim nekādu kaitējumu¹¹⁷⁷. Nekādu būtisku ļaunumu ordenim sava fiziskā pārspēka rupja izmantošana neradīja. Visu vainu par visbrutālāko ordeņa vardarbības izpausmi Livonijā – jau minēto Rīgas baznīcas provinces sinodes sūtņu noslepkavošanu 1428. gadā (sūtņus – 16 cilvēkus, kas devās uz kūrīju apstiprināt ordenim nelabvēlīgus Rīgas provinces koncila lēmumus, Grobinas (Grobiņas) fogts Gosvins no Ašebergas (*Goswin von Ascheberg*) Kurzemē sagūstīja un noslīcināja, pēc tam pats aizmūkot no Livonijas un tādejādi uzskatāmi atklājot ordeņa iesaisti¹¹⁷⁸), ordenim samērā sekmīgi izdevās uzlikt uz tiešo slepkavības izpildītāju, pasniedzot to kā viņa personīgo atreibību¹¹⁷⁹. Ja Gosvins ar līdzdalībniekiem nebūtu aizbēdzis no Livonijas¹¹⁸⁰, kā neapmierināti atzina ģenerālprokurators Vandofens, viņa vainu būtu bijis grūti pierādīt¹¹⁸¹. No Livonijas varas pārstāvjiem sastāvoša arbitrācijas komisija, kas pēc ordeņa iniciatīvas izskatīja šo lietu, lai nepieļautu tās izmeklēšanu kūrījā, slepkavību formāli nosodīja un Gosvinu un viņa palīgus izsludināja meklēšanā¹¹⁸². Publiskais grēkāzis tomēr slepenībā saņēma ordeņa atbalstu. Vandofena un Zobes vēstules, pēdējais no viņiem šifrējot Gosvina vārdu kā „tas, vārdā G. no Livonijas”, liecina, ka viņš ir kādu laiku uzturējies pie viņiem Romā un saņēmis no viņiem finansiālu palīdzību¹¹⁸³. Šī korespondence arī liek apšaubīt amerikāņu vēsturnieka Viljama Ērbana (*William Urban*) pieņēmumu, ka Vandofena priekšgājējam Livonijas mestra dotā rīkojuma arestēt vainīgos izpildi izjauc sasteigtā vadības maiņa¹¹⁸⁴. Lai gan ordeņa augstākā vadība neatbalstīja tik rupju ordeņa reputācijas graušanu¹¹⁸⁵, nekas neliecina par mēģinājumiem bijušo Grobinas fogtu sodīt (kas norāda, ka viņš bija tikai izpildītājs), drīzāk pat jūtams atbalsts par vainas uzņemšanos uz sevi un iespējas došanu ordenim noliegt savu iesaisti. 1429. gadā kūrījā tika panākta Gosvina no Ašebergas nodarījumu piedošana un viņš turpināja ieņemt augstus amatus ordenī¹¹⁸⁶. Tātad arī

¹¹⁷⁵ LUB, Bd. 3, Nr. 1239

¹¹⁷⁶ LUB, Bd. 3, Nr. 1344

¹¹⁷⁷ LUB, Bd. 2, Nr. 988; LUB, Bd. 2, regests Nr. 1189; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 8.

¹¹⁷⁸ Jähnig, B. *Die Rigische Sache des Deutschen Ordens*, S. 123.; Mühlen von zur, H. *Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit...* S. 81.; Urban, W. *The Diplomacy of the Teutonic Knights at the Curia*, *Journal of Baltic Studies*, 1978, IX, p. 126.

¹¹⁷⁹ LUB, Bd.7, Nr. 718, Nr. 723, Nr. 733.

¹¹⁸⁰ Urban, W. *The Diplomacy of the Teutonic Knights at the Curia*, p. 126.

¹¹⁸¹ LUB, Bd. 8, Nr. 36.

¹¹⁸² LUB, Bd.7, Nr. 718, Nr. 733.

¹¹⁸³ LUB, Bd.7, Nr. 799; LUB, Bd. 8, Nr. 1.

¹¹⁸⁴ Urban, W. *The Diplomacy of the Teutonic Knights at the Curia*, p. 127.

¹¹⁸⁵ Kā atzīmēja Vandofens, šis notikums bija radījis ordenim sliktu slavu (LUB, Bd.8, Nr. 36). Kā norāda virsmestra piezīme Livonijas mestram, kurš lūdza padomu, kā tālāk šai sakarā rīkoties - ja būtu padoms meklēts, pirms tas notika, varbūt tiktāl nebūtu nonākuši (Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 217.) - viņš ar notikušo bija nemierā.

¹¹⁸⁶ LUB, Bd.7, Nr. 69; LUB 8, Nr. 1; Hildebrand, H. *Einleitung*. In: *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten*, Bd. 7, S. XIX.; Jähnig, B. *Die Rigische Sache des Deutschen Ordens...* S. 124.;

par atklātu slepkavību ordenis paliekošas sekas neizjuta, pat tiešais izpildītājs un pierādītais vaininieks netika konsekventi sodīts.

Iespēja ar dāvanām kūrījā izvairīties no sodiem radīja ordenī sajūtu, ka ar naudu ir panākams viss un jebkuru pārkāpumu var izpirkt ar materiāliem līdzekļiem. Šādi apstākļi bija labvēlīga augsne visatļautības sajūtai un no tās izrietošai bezrūpīgai nelikumīgu metožu pielietošanai, ar ko ir bēdīgi slavens Vācu ordenis 14.-15. gadsimtā. Aplūkojamajā periodā Vācu ordenis piekopa taktiku sev nelabvēlīgus pāvesta rīkojumus konsekventi nepildīt, apelēt pret tiem kūrījā un ar kukuļu palīdzību uzvarēt pretinieku.

Rezultātā, aplūkotā perioda beigu posmā ordeņa pārstāvju aprindās vērojams arvien mazāks respekts pret baznīcas sodiem. Avotu hronoloģiska analīze norāda, ka pāvesta varas krīze shizmas laikā vēl vairāk veicināja ordenī visatļautības sajūtu, īpaši nihilistiski noskaņoto tā pārstāvju kūrījā aprindās. Kā rakstīja Johans Zobe, no baznīcas lāsta nevajagot baidīties, jo tas neesot tik briesmīgs, kā priesteri to attēlojot¹¹⁸⁷. Arī Vandofens pragmatiski norādīja, ka gaidāmais pāvesta uzliktais sods ordenim nevar radīt nekādas briesmas, jo, kamēr nonāks līdz tā izpildei, laiki un iesaistītās personas var pilnībā izmainīties¹¹⁸⁸. Viņš, iesakot nogalināt Ozeles - Vīkas bīskapu Kubantu, piezīmēja, ka viņš labprātāk risinātu kūrījā desmit slepkavību lietas nevis cīnītos pret vienu dzīvu cilvēku, tādu kā Kubants¹¹⁸⁹. Šādi izteikumi, raksturojot garīgo atmosfēru kūrījā un aprindās, kurās Vandofens un citi ordeņa pārstāvji bija studējuši un uzturējušies, un parādot, cik viegli pāvesta galmā bija ar veiklu diplomātiju un naudu atpirkties no soda par smagu noziegumu un cik daudz nopietnāks traucēklis bija diplomātijā un kukuļdošanā vienlīdz prasmīgs pretinieks, apliecina baznīcas institucionālās un morālās krīzes ietekmi uz Vācu ordeņa pārstāvjiem.

Tieša saskare ar korumpēto un varas pozīcijas zaudējošo kūrīju Vācu ordeņa pārstāvju vidū mazināja cieņu un bijību arī pret pāvesta institūciju. Šī tendence ordeņa iekšējā korespondencē parādās 15. gadsimta pirmajos gadu desmitos – līdz ar nihilistiski noskaņoto Vācu ordeņa pārstāvju: Vandofena, Zobes un dažu citu fragmentārāk avotos pārstāvēto personu darbības uzsākšanu kūrījā. Arvien biežāk Vācu ordeņa pārstāvju vēstulēs pāvests tiek dēvēts nevis vairs par „mūsu svēto tēvu”, bet gan vienkārši par „pāvestu” (*bobist, pobist, pawes*). Vispilgtākais piemērs necieņai pret pāvestu ir Livonijas atzara brāļa Johana Zobes 1429. gada maija vēstule Livonijas mestram, kas iepriekš tika minēta sakarā ar viņa nievājošajiem izteikumiem par baznīcas sodiem. Vēstulē Zobe izsmej pāvesta godināšanu par

Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 363. lpp. 1434. gadā Gosvins no Ašeberges bija komturs Utrechta zemē (LUB 8, Nr. 802, Nr. 954), tad komturs Arstrā (Zviedrijā), no 1451 uzturējās konventā Narvā (Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 363. lpp.).

¹¹⁸⁷ LUB, Bd. 8, Nr. 1

¹¹⁸⁸ LUB, Bd. 8, Nr. 163

¹¹⁸⁹ LUB, Bd. 8, Nr. 69

Dievu zemes virsū, jo viņš patiesībā būtu drīzāk uzskatāms par velnu zemes virsū. Pašreizējo pāvestu (Martinu V) vispār neesot jēgas godināt, jo viņš tāpat drīz nomirstot un viņa vietā gaidāms ordenim labvēlīgāks pāvests¹¹⁹⁰. Tas, ka šāda attieksme ordeņa iekšējā korespondencē parādās pēkšņi, izpaužoties ar ģenerālprokuratora Vandofena stāšanos amatā, kā arī ņemot vērā viņa vēstuli radīto iespaidu par viņa personību, liek pieņemt, ka necieņa pret baznīcas institūcijām bija ne tikai pāvesta varas vājuma un korupcijas ietekme, bet arī attiecīgo personību īpatnība. Šīs personības savukārt bija ar esošo kārtību baznīcā ilgstošā laika posmā augošās neapmierinātības pārņemtās Rietumu kristīgās sabiedrības produkti. Nav iespējams noteikt, cik plašas aprindas Livonijā šī baznīcas krīzes ietekme skāra, taču vismaz ar pāvesta institūciju kontaktā nonākušiem Vācu ordeņa pārstāvjiem par to nebija ilūziju. Vācu ordeņa pārstāvju augošā necieņa pret Romas Katoļu baznīcas augstāko hierarhiju un tās soda sankcijām zināmā mērā norāda uz pasaulīguma tendencēm šo personu uzskatos.

Krīzes skartās baznīcas kontakti ar Vācu ordeni ļauj vērot, kā tas strauji virzās uz to, ko Spekke 16. gadsimta notikumu kontekstā dēvē par „gadu desmitos mirstošā ordeņa augstāko aprindu morālisko sairšanu”¹¹⁹¹, no garīgas organizācijas arvien vairāk regresējot uz savā attieksmē laicīgu vienību, no mūku karotāju ordeņa uz pasaulīga zemes īpašnieka statusu. Zināmā mērā var piekrist Ērbana pieņemumam, ka pāvesta institūcija veicināja morālo krīzi Vācu ordenī, „kūrijā valdošajam uzskatam, ka bez draugiem neko nevar panākt un ka draugus var iegūt vienīgi ar naudu,” kļūstot par „Vācu ordeņa politisko filozofiju, kas ļoti veicināja cinismu, pasaulīgumu un korupciju, ar ko tas kļuva slavens 15. gadsimtā”¹¹⁹².

Veiktā analīze ļauj secināt, ka baznīcas institucionālā un morālā krīze, dodot Vācu ordenim iespējas ar dāvanām kūrijā panākt sev labvēlīgu personu iecelšanu Livonijas augstākajos garīdzniekus amatos un izvairīties no sodiem par vardarbību pret pretiniekiem, sniedza tam ievērojamas priekšrocības cīņā par vara un vājināja pārējo zemes kungu pozīcijas, kā arī negatīvi ietekmēja baznīcas institūciju funkcionēšanu šajā teritorijā. Tādejādi krīze Romas katoļu baznīcā atstāja deformējošu ietekmi uz politisko dzīvi Livonijā. Šī tendence aplūkotā perioda gaitā kļuva arvien izteiktāka, sasniedzot kulmināciju 14. gadsimta beigās.

Dziļākais punkts krīzei Romas Katoļu baznīcas institūcijā bija Lielā shizma (1378.-1417.). Tāpēc atsevišķi jāaplūko, kā tā atsaucās uz Livonijas politisko dzīvi.

¹¹⁹⁰ „... unde en vruchtet ju nocht vor den ban; de duvel en is so eislich nich als men ene malet, och de ban so grot nicht als ene uns de papen maket. [...] sunder wy armen Dutschen late nuns duncken, dat he ein erdeschs Got sy, sunder wy mochten uns woll vrylyken duncknen, dat he ein erdeschs duvel were, als he vorwar och is“ (LUB, Bd.8, Nr. 1).

¹¹⁹¹ Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 150. lpp.

¹¹⁹² Urban, W. *The Diplomacy of the Teutonic Knights at the Curia*, p. 124.

Livonija bija Rietumu kristīgās pasaules sastāvdaļa un tās vācu sabiedrībai bija intensīvi kontakti ar pārējo latīņu kristīgo sabiedrību, pirmām kārtām tirdzniecības un radniecības ceļā. Tomēr avotos nav nekādu liecību, ka Livonijā Romas Katoļu baznīcas šķelšanās būtu izraisījusi garīga rakstura satricinājumus un pārdzīvojumus. Tā gandrīz vispār nav atstājusi pēdas par jebkādu garīga rakstura reakciju ne Livonijas sabiedrībā, ne arī zemes kungu aprindās. Tāpat kā liecību trūkums par Livonijas iedzīvotāju attieksmi pret baznīcas pārvaldi un negācijām tajā, šis apstāklis iekļaujas vispārējā avotu trūkuma par Livonijas iedzīvotāju izjūtām attiecīgajā laika posmā kontekstā. Tirgotāju atstātajās liecībās pāvests un baznīcas pārvaldes jautājumi nefigurē vispār. Tā nav liecība, ka šis aspekts nemaz nepavīdēja viņu domās, tomēr vispārējais avotu radītais iespaids ir tāds, ka pāvesta institūcija ar to tieši nesaistītajiem Livonijas iedzīvotājiem bija emocionāli un mentāli tāla. Kā norāda Matti Klinge (*Matti Klinge*), tirgotājiem bija no karaļa un vasaļiem atšķirīga mentalitāte, kas bija nesaistīta ar baznīcas uzvedības un pasaules redzējuma modeļiem¹¹⁹³. Jāsecina, ka trūkst avotu jebkādu pamatotu pieņēmumu izdarīšanai par plašākas Livonijas sabiedrības reakciju uz baznīcas šķelšanos.

Jāpieņem, ka garīdzniecības aprindās shizma izraisīja reliģiska un praktiska rakstura bažas, tomēr dokumentālu liecību par vai pret šo pieņēmumu nav. Viena no nedaudzām fragmentārām atblāzmām par reliģiski motivētu reakciju uz shizmu ir Livonijas mestra vēstule Rīgas arhibīskapam Johanenam V 1411. gadā, kurā viņš puda atzinību, ka arhibīskapu ir „apgaismojusi Svētā gara žēlastība”, liekot viņam atzīt Romas pāvestu, kas nāks par labu viņa dvēseles pestīšanai un dos viņam mūžīgu dzīvošanu¹¹⁹⁴. Nevar noliegt iespēju, ka vēstulē paustas patiesas mestra un viņa līdzgaitnieku raizes par baznīcas šķelšanos. Tomēr, jāpieņem, ka pozitīvo reakciju vismaz veicināja arī tas, ka arī Vācu ordenis atzina Romas pāvestu¹¹⁹⁵. Vēl viena ordeņa pārstāvja atstāta liecība, kurā izteiktas rūpes – kuras liekas patiesākas – shizmas sakarā ir ordeņa ģenerālprokuratora Pētera no Vormditas izteikums 1407. gadā par pāvestu Gregoru XII (1406.-1415.), kura darba stilu viņš citādi kritizēja: „Dievs dod, lai viņš mums atnes vienotību, pārējais ir jāpiecieš”¹¹⁹⁶. Baznīcas vienotības jautājumā koncilā aktīvi darbojās Rīgas arhibīskaps Johaness V¹¹⁹⁷, taču viņš to darīja diplomāta, nevis ordeņa pārstāvja statusā, būdams emocionāli un praktiski distancējies no Livonijas un lielā mērā arī no ordeņa¹¹⁹⁸.

¹¹⁹³ Клиnge, М. *Мир Балтики*. Нелсинки: Отава, 1994. 36.с.

¹¹⁹⁴ LUB, Bd. 4, Nr. 1894

¹¹⁹⁵ Vācu ordenis, kā uzskata Stāfenhāgens, līdz 1380. gadam vēl šaubījās, kuru pāvestu atbalstīt (Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 154.).

¹¹⁹⁶ LUB, Bd. 4, Nr. 1718: “*Got gebe, das her uns einikeit mache, das ander mus man liden*”.

¹¹⁹⁷ „Ceram, ka drīz būs viens vienīgs pāvests” („*hoffen, das man kürzlichen einen einigen babst sulle haben*”), viņš rakstīja virsmestram 1417. gadā (LUB, Bd.5, Nr. 2120).

¹¹⁹⁸ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 231.

Kā iepriekš tika atzīmēts, shizmas laikā mazinājās kūrijas iespējas ietekmēt norises Livonijā un pavājinājās pāvesta tiesību pārkāpumus ierobežojošā funkcija Livonijā. Shizmas laikā un pēc tās no Vācu ordeņa pārstāvju Romā puses ir vērojama cieņas pret pāvesta institūciju mazināšanās un mazāks respekts pret baznīcas sodiem. Kulminācija šo personu pasaulīgi pragmatiskajai nostājai un necieņai pret baznīcas galvu ir ordeņa brāļa no Livonijas Johana Zobes rakstītais 1429. gadā, ka jauna shizma – lai Dievs dod, lai tā notiktu – ordenim būtu vislabākais risinājums¹¹⁹⁹. Tas atspoguļo Rietumu kristīgās pasaules laicīgo valdnieku pragmatisko attieksmi pret baznīcas šķelšanos, jo tā palielināja viņu ietekmi uz pāvestu izvēli un darbību, kā arī deva iespēju arvien vairāk ierobežot pāvesta varu pār savu valdījumu baznīcu¹²⁰⁰. Lorenzo Mediči 1477. gadā esot izteicies, ka, ja to varētu panākt bez skandāla, trīs vai četri pāvesti būtu labāk, nekā viens¹²⁰¹. Jāpieņem, ka no Livonijas mestra un virsmestra puses pozitīvi novērtētā¹²⁰² un diplomātiskajās misijās deleģētā Zobes uzskati nebija unikāli un viņš vismaz Livonijas mestram tuvajās aprindās savā attieksmē nebija viens.

Arī ar shizmu saistītie notikumi Livonijā un Vācu ordeņa reakcija uz tiem ļauj izdarīt pieņēmumu, ka ordenim tā visumā bija izdevīga un tas, līdzīgi kā Rietumeiropas laicīgie valdnieki, to centās izmantot savās interesēs. Piemēram, kad Romas pāvests Urbans VI pavēlēja ordenim arestēt antipāvesta (Aviņonas pāvesta) Klementa VII 1378. gadā par Tērbatas bīskapu apstiprināto kapitula ievēlēto kandidātu, kapitula prāvestu Albertu Hehtu¹²⁰³, ordenis likās cenšamies šo situāciju izmantot, lai atbrīvotos no sava ienaidnieka, Romas pāvesta ieceltā Tērbatas bīskapa Dītriha III¹²⁰⁴ (kurš vēlāk izveidoja koalīciju pret ordeni un nikni pretojās ordeņa cīņai par hegemoniju). Vispirms Livonijas mestrs izrādīja nevēlēšanos šajā lietā vispār iesaistīties un cīnīties pret sava ienaidnieka ienaidnieku, aizbildinādamies ar ne visai ticamiem ieganstiem, tādiem kā Tērbatas lielais tālums, kas neļauj paņemt līdzīgi pietiekami daudz pārtikas, lai nodrošinātos stiprās bīskapa pils aplenkšanai. Vienlaicīgi, tajā pat vēstulē viņš izmantoja iespēju, lai pasūdzētos pāvestam par viņa apstiprināto bīskapu Dītrihu III, apvainojot viņu ordeņa apmelošanā¹²⁰⁵. Galu galā ordeņa Livonijas atzars, kā mestrs gari skaidroja vēstulē pāvestam, tomēr pārņēma savās rokās Tērbatas bīskapa pils, samaksājot antipāvesta ieceltajam bīskapam atkāpšanās naudu. Mestrs izmantoja šo gadījumu,

¹¹⁹⁹ „... eder dar wert aver ein schisma unde splitteringe werdende, dat wy vele pawese krigen, dat Got jog eve, so hebbe wy aver gut don, unde deser wert jo en schende“ (LUB, Bd.8, Nr. 1).

¹²⁰⁰ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 282.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 91.

¹²⁰¹ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 282.

¹²⁰² LUB, Bd. 8, Nr. 112; Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 221.

¹²⁰³ LUB, Bd 3, Nr. 1133; Arbusow, L. *Römischer Arbeitsbericht. II*, S. 490., 572.- 575.

¹²⁰⁴ Dītrihs pirms tam bija darbojies Romas ķeizara kancelejā un bija pazīstams ar savu naidīgumu pret ordeni. Viņu Tērbatas bīskapa amatam virzīja Rīgas arhibīskaps (Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 154.).

¹²⁰⁵ LUB, Bd. 3, Nr. 1140

lai uzsvērtu ordeņa kā Romas Katoļu baznīcas aizstāvja lomu, skaidrojot savu rīcību ar rūpēm par katoļu ticības uzturēšanu Livonijā, cenšoties nepieļaut piļu nokļūšanu krievu rokās, jo bīskaps esot draudējis tās viņiem nodot. Aiz rūpēm par Livonijas ārējo drošību – kuru patiesumu nav pamata noliegt – tomēr uzkrītoši jūtami ordeņa centieni atbrīvoties no tam neērtā bīskapa Dītriha III, par kuru mestrs izmantoja izdevību vēstules noslēgumā vēlreiz pasūdzēties, nodēvējot viņu par ordeņa galveno ienaidnieku Livonijā, ar kuru nav iespējama samierināšanās, un uzsverot, ka bīskapa pilis ordenis glabā pāvestam nevis bīskapam Dītriham, un atkārtoti lūdzot viņu atsaukt no Tērbatas bīskapa amata¹²⁰⁶. Lūguma pastiprināšanai pāvestam tika nosūtīta līdzīga satura vēstule virsmestra vārdā, žēlojoties par bīskapa Dītriha izplatītajiem apmelojumiem pret ordeni (un, tādejādi cenšoties jau iepriekš atspēkot bīskapa sūdzības kā nepatiesas¹²⁰⁷), uzsverot neiespējamību panākt izlīgumu starp viņu un Livonijas mestru, kas „jaunkristītajai zemei” draud ar „sliktām sekām” un lūdzot Tērbatas bīskapiju, „kas diemžēl ir pavisam jau kritusi nabadzībā, tēvišķi aprūpēt ar citu derīgu un apdomīgu personu”¹²⁰⁸.

Interesants ir aspekts, ko Livonijas mestrs pieminēja vēstulē virsmestram – antipāvesta iecelto Tērbatas bīskapu atbalstījuši galvenokārt jaunkristītie¹²⁰⁹ –, kas ļauj izdarīt pieņēmumu, ka shizmas izraisītā divu bīskapu konkurence, iespējams, deva iespēju Livonijā nedaudz izpausties sociāli etniskai neapmierinātībai. Mestra minēto faktu neapstiprina neviens cits autorei zināms avots, tāpēc šo pieņēmumu šajā pētniecības fāzē nav iespējams pārbaudīt.

Livonijas kontekstā baznīcas šķelšanās atskaņas izpaudās arī saistībā ar Ozeles - Vīkas bīskapa Heinriha III (1374.-1381.) mīklaino nāvi, kurā tika vainoti kapitula locekļi sadarbībā ar Vācu ordeni¹²¹⁰. Kapituls un Livonijas mestrs, taisnojoties savukārt apsūdzot nelaiķa bīskapu un raksturojot viņu kā agresīvā vecuma marasmā iegrimušu un Ozeles - Vīkas baznīcai kaitējošu personu, kā vienu no galvenajiem viņa plānprātības un kaitniecības punktiem minēja kontaktēšanos ar antipāvesta atbalstītājiem, kurus viņš esot pat aicinājis pie sava galda¹²¹¹. Arī šai gadījumā baznīcas šķelšanās konteksts ir pragmatiski izmantots. Taču tas arī atklāj, cik smags pārkāpums garīgajās aprindās – vismaz formāli – skaitījās „neīstā” pāvesta atbalstīšana, tādejādi atbalsojot shizmas šķeltniecisko ietekmi arī Livonijā.

¹²⁰⁶ LUB, Bd. 3, Nr. 1144

¹²⁰⁷ Par apmelojumiem savas apsūdzības rakstiski atzina arī pats bīskaps Dītrihs 1387. gadā Livonijas zemes kungu un kārtu sanāksmē (Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 154.).

¹²⁰⁸ LUB, Bd. 3, Nr. 1147 (“*ecclessiae... iam heu depauperatae, de alia persona utili et circumspecta paternaliter providere.*”)

¹²⁰⁹ LUB, Bd. 3, Nr. 1146

¹²¹⁰ LUB, Bd. 3, Nr. 1334, Nr. 1172, Nr. 1187; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 9.

¹²¹¹ LUB, Bd. 3, Nr. 1170, Nr. 1334

Divu Tērbatas bīskapu iecelšanas gadījumā Livonijā, tāpat kā daudzviet citur Rietumu kristīgajā pasaulē¹²¹², baznīcas šķelšanās izveidoja dubultu garīdzniecības hierarhiju, kā arī, ņemot vērā Livonijas specifisko ģeopolitisko stāvokli, radīja zināmu draudu tās ārējai drošībai. Abiem pāvestiem visas Rietumu kristīgās pasaules mērogā cenšoties vājināt vienam otra pozīcijas un tiecoties iegūt sev atbalstītājus, Aviņonas pāvests Klements VII pilnvaroja sevi iecelto Tērbatas bīskapu Albertu vērsties pret Romas pāvesta Urbana VI atbalstītājiem Rīgas baznīcas provincē, atņemt viņiem baznīcu amatus un piešķirt tās saviem (Aviņonas pāvesta) atbalstītājiem¹²¹³. Livonijas militāri spēcīgākais zemes kungs, Vācu ordenis, pāvesta uzdevumā novērsa dubultas hierarhijas potenciālo haosu. 1380. vai 1390. gadā bīskaps Alberts atkāpās¹²¹⁴. Aviņonas pāvests piešķīra viņam citu baznīcas amatu ārpus Livonijas, ar formālu iegastu, ka bīskapam Albertam viņa piešķirtā Tērbatas bīskapija nenodrošina iztiku¹²¹⁵. Pēc Ozeles - Vīkas bīskapa Heinriha III nāves Klements VII 1383. gadā viņa vietā iecēla Ķelnes garīdznieku Johanu Sluteru no Hekses (*Johann Sluter de Hex*) un pilnvaroja viņu uzlikt baznīcas sodus Heinriha III slepkavības dalībniekiem¹²¹⁶. Romas pāvestam šajā amatā ieceļot virsmestra Vinriha no Kniprodes (*Winrich von Kiprode*, 1352. – 1382.) brāļa dēlu Vinrihu no Kniprodes (*Winnrich von Kniprode*, 1385. – 1419.), dubultās hierarhijas jautājums atrisinājās pats no sevis, neatstājot avotos par to liecības, ne arī ziņas par Johana tālāko likteni. Jāpieņem, ordenis savu interešu vārdā pat nepieļāva Johana nokļūšanu viņam piešķirtajā bīskapijā. Livonijā ar tās īpatnējo varas organizāciju, kurā valdījumi bija tieši pakļauti pāvestam, spēcīgākais zemes kungs izvēlējās atbalstīt Romas pāvestu un ar kukuļiem ietekmēja pārējo garīgo zemes kungu izvēli, izdevās novērst ilglaicīgu un haosu izraisošu garīdzniecības dubulto hierarhiju.

Pāvestu savstarpējās cīņas par atbalstītājiem Livonijā noveda pie epizodes, kas pamatoti tiek uzskatīta par vēstures kuriozu. 1383. gadā Klements VII iecēla bīskapu jau kopš 13. gadsimta vidus neeksistējošai Zemgales bīskapijai¹²¹⁷. Ar amata pārņemšanu saistītās formalitātes kūrijā netika veiktas līdz galam, procesā gaitā acīmredzot atklājot kļūdu¹²¹⁸. Attiecīgajam neesošās bīskapijas bīskapam (dominikāņu mūkam Johanenam Jagovam (*Johannes Jagow*)) nākamajā gadā tika piešķirta reāli pastāvoša bīskapija Zviedrijā, attiecīgajā bullā izsakot cerību, ka viņš ar Dieva palīdzību šo bīskapiju pārvaldīs tikpat labi kā

¹²¹² Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 281.

¹²¹³ Arbusow, L. *Römischer Arbeitsbericht*. II, S. 575. - 581.

¹²¹⁴ LUB, Bd. 3, Nr. 1144; Arbusow, L. *Römischer Arbeitsbericht*. II, S., 491.

¹²¹⁵ Arbusow, L. *Römischer Arbeitsbericht*. II, S. 491., 587. -589.

¹²¹⁶ Turpat, 490., 583. - 587. lpp.

¹²¹⁷ Arbusow, L. *Römischer Arbeitsbericht*. II, S. 491. - 492., 581. - 583.; Bolte, H. *Die Livländischen Bistümer im Spätmittelalter. Bedeutung und Forschungsinteresse am Beispiel ihrer Besetzung. Vortrag auf der internationalen Tagung "Leonid Arbusow d.J. und die Erforschung des mittelalterlichen Livland: Vergangenheit-Gegenwart-Zukunft"* (nepublicēts raksts).

¹²¹⁸ Arbusow, L. *Römischer Arbeitsbericht*. II, S. 493.

Zemgalē¹²¹⁹. Pēc dažām dienām savukārt Klements uz neesošo Zemgales bīskapiju pārcēla kādu Francijas bīskapu. Par tālāko šīs lietas virzību ziņu nav¹²²⁰. Šis konteksts ilustrē shizmas radīto risku izraisīt haosu arī Livonijā un norāda uz Romas katoļu baznīcas institūcijas birokrātiju un Aviņonas kūrijas slikto informētību par Livoniju.

Livonijas kontekstā nav saglabājušās liecības par citām citviet Rietumu kristīgajā pasaulē vērojāmām shizmas sekām, kā, piemēram, lokāliem konfliktiem diecēžu un draudžu līmenī (kādi Tērbatas bīskapu dublēšanās gadījumā bija iespējami, bet nav pierādāmi), kristiešu nomāktās sirdsapziņas izraisītām reliģiskām masu kustībām un reliģiskās dzīves haosu un paralīzi¹²²¹.

Toties Livoniju ietekmēja cits shizmas izraisīts praktisks aspekts: koncila virsvara pār pāvestu. Tas tieši atbalsojās Livonijas politisko spēku savstarpējos strīdos, līdzās līdz šim vienīgajam tiesnesim – pāvestam – radot alternatīvas un mazāk pērkamas tiesas iespēju.

Vācu ordeņa rīcība attiecībā uz baznīcas konciliem, nenodrošinot tur pastāvīgu pārstāvniecību un nemēģinot tur nopietni risināt savus strīdus ar Livonijas sāncensiem¹²²², vedina domāt, ka ordenī šāda alternatīva ierastajai un ērtajai iespējai labvēlīgu iznākumu sarūpēt ar materiāliem līdzekļiem, radīja apjukumu, kas ir atzīmēts arī vēstures literatūrā¹²²³. Selarts atzīmē, ka Vācu ordenis izvairījās ieņemt noteiktu pozīciju konfliktā starp koncilu un pāvestu, līdz ar to ordeņa pārstāvji uzturējās gan Bāzelē, gan Itālijā atkarībā no tā, kur

¹²¹⁹ Turpat, 493. - 494.; 589. - 593. lpp.

¹²²⁰ Turpat, 494. lpp.

¹²²¹ *Encyclopedia of the Middle Ages*, p. 633. - 635.; Huizinga, J. *The Autumn of the Middle Ages*, p. 19.;

Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt*... S. 90.

¹²²² Piemēram, 1415. gadā ģenerālprokurors (Pēteris no Vormditas) secināja, ka nav saņēmis no Livonijas mestra pienācīgu pilnvarojumu pārstāvēt Livonijas atzaru un pats sastādīja pilnvaras tekstu un nosūtīja to Livonijas mestram apstiprināšanai (Jähnig, B. *Johann von Wallenrode*... S. 124.). Livonijas mestrs 1416. gadā sūtīja divus savus pārstāvjus virsmestram pēc viņa ieskatiem to tālākai deleģēšanai uz koncilu Konstancē, taču virsmestrs viņus nosūtīja atpakaļ. 1417. gada pavasarī virsmestrs uzzināja, ka koncilā neviens nopietni nenodarbojas ar Livonijas atzara pārstāvēšanu, ko, jāatzīst, arī nebija īpašas vajadzības darīt, līdz brīdim, kad trimdā aizbēgušie Rīgas domkungi, ordenim negaidot, iesniedza koncilā sūdzību. Tikai saņēmis informāciju par to un uzzinājis, ka ģenerālprokurators ar šo lietu nopietni nenodarbojas, Livonijas mestrs nosūtīja uz koncilu savu pārstāvi rakstvedi Bertoldu Rukerhauzenu (*Bertold Rückerhausen*) (Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens*... S. 212.-213.). Rīgas arhibīskaps Johaness V, kurš Konstances koncilā nodarbojās ar baznīcas vienotības jautājumiem un ordeņa interesēm sekoja tikai pastarpināti, 1417. gadā vēstulē mudināja virsmestru ātrāk sūtīt uz koncilu instruētos sūtņus, izsakot pārsteigumu, ka solītie ordeņa pārstāvji tik ilgi neierodas un brīdinot, ka attiecīgajā jautājumā ordeņa pozīcija netiek aizstāvēta (LUB, Bd. 5, Nr. 2120).

Uz Bāzeles koncilu virsmestrs savu pārstāvi nosūtīja tikai 1432. gada jūlijā (Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens*... S. 223.). Vēl 1433. gada 24. jūlijā virsmestrs skaidroja Livonijas mestram, ka koncils bija guvis plašu politiskās varas atbalstu, tāpēc ordenim tur jābūt attiecīgi pārstāvētam, un lūdza sūtīt uz turieni arī savu pārstāvi (LUB 8, Nr. 607), ko Livonijas mestrs solīja darīt 1434. gada decembra vēstulē (LUB, Bd. 8, Nr. 881). Ieradušies koncilā, dažādie ordeņa pārstāvji savukārt savā starpā strīdējās un nespēja vienoties, kā rīkoties (LUB, Bd. 8, Nr. 961, Nr. 1014; Jähnig, B. *Die Rigische Sache des Deutschen Ordens*... S. 126., 133.). Pēc Jēniga domām Vācu ordeņa pārstāvjiem vispār nebija oficiālu pilnvaru Bāzeles koncilā pārstāvēt ordeni tā strīdā ar Rīgas domkapitulu (Jähnig, B. *Die Rigische Sache des Deutschen Ordens*... S. 132.). Viņaprāt, visu 1434. gadu Vācu ordeņa pārstāvji koncilā Livonijas iekšējo strīdu jautājumā darbojās atturīgi, tikai palaikam ziņojot par notikumu gaitu (Jähnig, B. *Die Rigische Sache des Deutschen Ordens*... S. 132.).

¹²²³ Piemēram, Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens*... S. 55., 213, 223.

attiecīgajā brīdī lielāku aktivitāti izrādīja tā pretinieks¹²²⁴. Pieņemot koncila autoritāti, ordenis baidījās aizvainot pāvestu¹²²⁵. Uz to norāda, piemēram, ģenerālprokuratora Vandofena ieteikums 1340. gada septembra vēstulē apelāciju pret Ozeles - Vīkas bīskapa Kristiana Kubanta noorganizēto bullu, ar kuru ordenim pavēlēts atdot viņam ordeņa ieņemtās bīskapijas pils, atklāti iesniegt pāvestam, bet slepeni – arī koncilam¹²²⁶. Kubants par šo prokuratora ierosinājumu bija uzzinājis un izstāstījis pāvestam, kurš par to uz Vandofenu bija ļoti sadusmojies¹²²⁷. Bez tam Vācu ordeņa konflikta ar Polijas karali kontekstā, kas bija ar ordeni saistītais galvenais koncilā risinātais jautājums, poļi, kuri sekmīgi izvērta propagandas kampaņu pret ordeni, gan Konstancē, gan Bāzelē ieguva lielāku atbalstu nekā ordenis. Vācu ordenis, liekas, koncilu nepieņēma kā īstu alternatīvu pāvestam¹²²⁸.

Bāzeles koncilu toties sekmīgi izmantoja Rīgas domkapituls, vīlies cerībās saņemt labvēlīgu spriedumu no pāvesta un/ vai arī nespēdams segt šādam spriedumam nepieciešamo kukuļu izmaksas. 1434. gada martā, balstoties uz Rīgas arhibīskapa un domkapitula sūdzībām, koncils izsauca uz Bāzeli ordeņa Livonijas atzara pārstāvjus¹²²⁹ (piekodinot viņiem lietas izskatīšanas laikā neveikt nekādas naidīgas darbības pret Rīgas baznīcu)¹²³⁰. Livonijas ordenis šādam pavērsienam nebija gatavs pārlicībā, ka līdz ar pāvesta apstiprinājumu izlīgumam, kuru ordenis bija uzspiedis Rīgas arhibīskapam un domkapitulam 1432. gada februārī¹²³¹, strīds ar Rīgas baznīcu ir atrisināts. Livonijas mestrs, kā viņš pats apgalvoja, par šo uzaicinājumu uzzināja tikai 1434. gada augusta beigās no Lībekas tirgotājiem, kuri bija redzējuši uzaicinājumu piestiprinātu pie baznīcas durvīm savā pilsētā. Pats mestrs pauda pārsteigumu, ka par uzaicinājumu nekādu informāciju nebija atsūtījuši ordeņa pārstāvji Bāzelē¹²³². Ordeņa nenoteiktā politika attiecībā uz koncilu norāda uz tā apjukumu, saskaroties ar pārmaiņām Romas katoļu baznīcas organizācijā, un nespēju koncila kontekstā rast iespēju situāciju risināt savā labā – nespēju koncilā gūt priekšrocības hegemonijas cīņā Livonijā.

Tas savukārt, līdzās ordeņa militārajām neveiksmēm, iespējams, bija viens no faktoriem, kas veicināja ordeņa gatavību uz kompromisu ar citiem Livonijas politiskajiem spēkiem. Tā rezultātā 1435. gadā starp tiem tika noslēgta savienība, saskaņā ar kuru, cita

¹²²⁴ Selart, A. Schismatiker, Vereinigung der Kirchen und das Geld... S. 3.

¹²²⁵ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 55.

¹²²⁶ LUB, Bd. 8, Nr. 317

¹²²⁷ LUB, Bd. 8, Nr. 329

¹²²⁸ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 62.

¹²²⁹ LUB, Bd. 8, Nr. 786

¹²³⁰ LUB, Bd. 8, 787

¹²³¹ LUB, Bd. 8, Nr. 558

¹²³² LUB, Bd. 8, Nr. 849; Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 223.

starpā, iekšējie strīdi ir risināmi uz vietas Livonijā¹²³³. Tādejādi var secināt, ka pāvesta varas mazināšanās tās zemākajā punktā, t.i. koncila izvirzīšanās par augstāko garīgo instanci, visumā labvēlīgi ietekmēja politisko saskaņu Livonijā, vismaz uz laiku apturot baznīcas morālās krīzes deformējošo ietekmi uz šīs teritorijas varas organizāciju. Tas, iespējams, palielināja Livonijas zemes kungu iespējas pašiem meklēt ceļu uz izlīgumu.

Baznīcas morālā un institucionālā krīze deva iespējas Vācu ordenim ar kukuļu palīdzību kūrījā cīnīties par pārējo Livonijas zemes kungu pakļaušanu un mazināja pāvesta kā Vācu ordeņa hegemonijas tieksmi ierobežojošā faktora ietekmi. Koncils, izvirzoties par augstāko garīgo instanci kristīgajā pasaulē, apturēja ordeņa iespējas cīnīties par pārējo Livonijas zemes kungu pakļaušanu ar kukuļu palīdzību un pārņēma ordeņa vardarbību ierobežojošās funkcijas, nedodot ordenim iespējas tās mazināt ar kukuļu palīdzību. Koncila virsvara pār pāvestu atņēma baznīcas krīzes dotās priekšrocības Vācu ordenim cīņā par hegemoniju Livonijā.

2.1.3. Sabiedrības reakcija uz krīzi baznīcā: Rietumeiropa un Livonija

Romas Katoļu baznīcu iekšēja krīze plosīja laikā, kad sabiedrībai vairāk kā jebkad bija nepieciešams garīgs mierinājums¹²³⁴.

Morālā un institucionālā krīze Romas Katoļu baznīcā mazināja tās reputāciju sabiedrībā. Vēstures literatūrā atzīmēts 14. gadsimtā visā Eiropā valdošais pret garīdzniecību vērsta noskaņojums¹²³⁵. Piemēram, Anglijas zemnieku sacelšanās laikā 1381. gadā viens no tās līderiem, par ķecerīgu uzskatītās Lolardu kustības pārstāvis Džons Bols (*John Ball*) popularizēja pret garīdzniecību vērstus saukļus¹²³⁶. 14. gadsimta angļu autora Viljama Lenglanda darbu „Pērs Zemkopis” –, kuru tā pētnieks Dereks Pīrsals (*Derek Pearsall*) dēvē par „krīzes dzeju”, jo tā detalizēti atspoguļo viduslaiku sabiedrību plosīto konfliktu, – caurvij pret garīdzniecību vērsts noskaņojums un baznīcas pagrimuma kritika¹²³⁷. Deniss Heijs 14. gadsimtu raksturo kā pirmo lielo pret garīdzniecību vērsta noskaņojuma (anti-klerikālisma) laikmetu¹²³⁸.

¹²³³ LUB, Bd. 8, Nr. 1020; Arī pats koncils bija pieprasījis pušu vienošanos, uz ko arī tika veikta atsauce landtāgā Valkā, lai gan izlīguma process notika bez tiešas koncila līdzdalības (Jähnig, B. *Die Rigische Sache des Deutschen Ordens...* S. 134.).

¹²³⁴ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 392.

¹²³⁵ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 37.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 392.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 87.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 269.

¹²³⁶ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 37.

¹²³⁷ Langland, W. *Piers Plowman*. A New Annotated Edition of the C-text. Exeter: University of Exeter Press, 2010. p. 43. -378.; Peasall, D. Introduction. In: Langland, W. *Piers Plowman*. A New Annotated Edition of the C-text. Exeter: University of Exeter Press, 2010. p. 5. – 7.

¹²³⁸ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 47.

Liels trieciens baznīcas reputācijai bija mēris. Pirmkārt, daudzi priesteri, bēgot no epidēmijas pameta savas draudzes, iedragājot priekšstatu par garīdzniecības morālo pārākumu par lajiem¹²³⁹. Lai gan netrūkst arī liecību par pašai ziedzīgu priesteru rūpēšanos par slimības pārņemtajiem līdzilvēkiem, negatīvi piemēri tiek fiksēti biežāk un atmiņā saglabājas labāk nekā pozitīvi. Otrkārt, baznīcas reputāciju grāva arī tas, ka tā nespēja rast atbildi un risinājumu laikabiedru bezpalīdzīgajam izmisumam epidēmijas priekšā. Kā atzīmē Ziegler, viduslaiku cilvēks uzskatīja, ka baznīca ir viņu pievīlusi. Viņaprāt liecības apstiprina to, ka mēris grāva garīdzniecības popularitāti¹²⁴⁰. Uz to norāda, piemēram, flagelantu vēršanās pret garīdzniecību un iedzīvotāju atbalsts šai tendencei.

Viens no tradicionālās baznīcas reputācijas krišanas rādītājiem un rezultātiem bija ubagotāju ordeņu augošā popularitāte. To sekmēja apstākļi, ka ubagotājbrāļi nebija pametuši epidēmijas skartās vietas un bija gādājuši par garīgo aprūpi tās epicentros, kamēr t.s. laicīgā garīdzniecība mēdza savas draudzes pamest¹²⁴¹.

Livonijas sabiedrības reakcijas uz baznīcas krīzi izpēte ir jāaprobežo ar tās vācu kopienas. Par Romas Katoļu baznīcas krīzes ietekmi uz vietējām entolingvistiskajām grupām trūkst jebkādu datu. Viņu reakcija uz tendencēm baznīcā ir saistīta ar jautājumu, cik patiesi katoļticīgi viņi bija kļuvuši pēc formālās kristietības pieņemšanas, bet tā ir tēma atsevišķam pētījumam¹²⁴². Vietējo etnolingvistisko grupu samērā nesēnā kristianizācija un vardarbīgā tās norise liek uzskatīt, ka baznīcā vērojamo tendenču uztvere viņu aprindās, īpaši laukos, bija mazāk niansēta.

Arī Livonijas pilsētās aplūkotajā laikposmā auga ubagotājūku (franciskāņu un it īpaši dominikāņu, kas sāka intensīvi darboties šai teritorijā drīz pēc tās iekļaušanas kristīgajā Rietumu kristīgajā pasaulē¹²⁴³) popularitāte¹²⁴⁴. Par to, cik iecienīti bija ubagotājūki pilsētnieku vidū, liecina plašie ziedojumi viņu konventiem, kas, sevišķi Rēvelē, kā dvēseles pestīšanas līdzeklis popularitātes ziņā sacenšas ar vikāriju dibināšanu, ko ne visi pie tam varēja atļauties. Ziedojums klosterim atbildību par aizlūgumiem par attiecīgās personas dvēseli uzlika visam konventam, tādējādi padarot to mūžīgu¹²⁴⁵, un tāpēc bija populārs garīgās pašpalīdzības līdzeklis. Piemēram, Sv. Katrīnas dominikāņu klostera baznīcai dāsni

¹²³⁹ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 392.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 260.

¹²⁴⁰ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 260. - 261, 266. - 267.

¹²⁴¹ Turpat, 267. lpp.

¹²⁴² Šis jautājums ir plašāk izvērstas autore rakstā: Eihmane, E. Livonijas pamatiedzīvotāju kristīšana - Dieva vīna dārza iekopšana vai brutāla pakļaušana reliģijas piesegā, 9. 28. lpp.

¹²⁴³ Turpat, 16.-17.lpp

¹²⁴⁴ Strenga, G. Dominikāņu un franciskāņu loma... 52. lpp. G. Strenga ir novērojis, ka ubagotājūku nozīme Livonijā manāmi auga ap 1311. gadu.

¹²⁴⁵ Strenga, G. Piemiņa un atmiņa: divas parādības vēlo viduslaiku Livonijas reliģiskajā un laicīgajā dzīvē, 66.lpp.

ziedoja Melngalvju brālība Rēvelē. Rīgas rātskungs Konrāds Fišs Sv. Jāņa dominikāņu klosterim novēlēja 5 markas un katram brālim – 3 artavas¹²⁴⁶. Rēveles pilsēta konsekventi atbalstīja dominikāņu konventu tā konfliktos ar Rēveles bīskapu¹²⁴⁷, kas uzliesmoja šajā pilsētā, līdzīgi kā citviet Rietumu kristīgajā pasaulē, kur ubagotājmūku popularitāte un naudas ziedojumu plūšana viņu virzienā izraisīja konkurences cīņu ar tradicionālo t.s. laicīgo garīdzniecību¹²⁴⁸. Īpaši ass konflikts konventam radās ar Tērbatas bīskapu 15. gadsimta sākumā¹²⁴⁹. Pilsēta šai cīņā nostājās dominikāņu pusē¹²⁵⁰. Rēveles birģeru kopienas vārdā Tērbatas bīskapam 1425. gadā tika uzrakstīta vēstule, kas pārsteidz ar savu pārdrošību un ironiju par tās adresātu. Vēstulē izteiktas šaubas, ka bīskapa vēršanās pret sprediķotājiem ir motivēta ar dievbijību, un ieteikts, ka, ja bīskaps vēlas mirt Dieva vārdā mocekļa nāvē pēc apustuļu parauga, viņam vajadzētu karot pret Pleskavu un citiem baznīcas ienaidniekiem nevis vajāt krietnus kristiešus¹²⁵¹. Bīskapa reakcija bija adekvāti nikna¹²⁵², un šī lieta aizgāja līdz pāvestam¹²⁵³. Strīdā nācās iejaukties arī Rēveles kungam – Vācu ordenim, kurš Rēveles vainu neatzina¹²⁵⁴. Pilsētas nostāšanās dominikāņu pusē skaidri atklāj ubagotājmūku, sevišķi dominikāņu, popularitāti salīdzinājumā ar t.s. laicīgo baznīcu.

Livonijas pilsētnieku atbalsts dominikāņiem iekļaujas vispārējā ubagotājmūku un pilsētnieku savstarpējās mijiedarbības tendencē, kāda bija vērojama visos šo ordeņu darbības reģionos, arī Livonijā¹²⁵⁵. Piemēram, Rīgā dominikāņi atbalstīja pilsētu tās konfliktā ar Vācu ordeni (1297. - 1330.), pildot vidutāja lomu¹²⁵⁶. Arī Livonijas vasaļi bija labvēlīgi noskaņoti pret dominikāņiem¹²⁵⁷. Dominikāņu konventu brāļu un t.s. pusbrāļu vidū bija vietējās izcelsmes iedzīvotāju, tai skaitā pilsētu ietekmīgāko pilsoņu, dēli, kas integrēja šos konventus pilsētas struktūrās¹²⁵⁸. Par to, vai arī Livonijā dominikāņi bija izrādījuši rūpes par pilsētniekiem epidēmiju laikā, trūkst liecību.

Ubagotājmūku popularitāte Livonijas vācu sabiedrībā iekļaujas baznīcas reputācijas krišanās kontekstā Rietumu kristīgajā sabiedrībā. Arī minēto Rēveles rātes vēstuli Tērbatas bīskapam iespējams traktēt baznīcas reputācijas krituma kontekstā un uzskatīt par norādi, ka

¹²⁴⁶ LUB, Bd. 7, Nr. 372

¹²⁴⁷ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 80.

¹²⁴⁸ Buckl, W. *Das 14. Jahrhundert. Eine Einführung*, S. 13.

¹²⁴⁹ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 81.

¹²⁵⁰ Piemēram, LUB, Bd. 7., Nr. 239, Nr. 240, Nr. 251, Nr. 257, Nr. 319, Nr. 323, Nr. 330

¹²⁵¹ LUB, Bd. 7, Nr. 326

¹²⁵² LUB, Bd.7, Nr. 428, Nr. 574

¹²⁵³ LUB, Bd. 7, Nr. 469

¹²⁵⁴ LUB, Bd. 7. Nr. 462, Nr. 517, Nr. 520, Nr. 545, Nr. 584, Nr. 626

¹²⁵⁵ Strenga, G. Rīgas Sv. Jāņa Kristītāja Dominikāņu konventa brāļi viduslaiku vēstures avotos... 33. - 34., 48.

lpp.

¹²⁵⁶ Strenga, G. Dominikāņu un franciskāņu loma Rīgas pilsētas arhibīskapa un Vācu Livonijas ordeņa konfliktā (1297-1330), 18., 20. - 21., 52. lpp.

¹²⁵⁷ Strenga, G. Rīgas Sv. Jāņa Kristītāja Dominikāņu konventa brāļi viduslaiku vēstures avotos..., 41. lpp.

¹²⁵⁸ Turpat, 32., 35. - 48.

šī tendence bija vērojama arī Livonijā. Tomēr trūkst pamata secināt, ka ubagotāju popularitāte viennozīmīgi liecina par t.s. laicīgās garīdzniecības nespēju pilnībā apmierināt Livonijas pilsētnieku garīgās vajadzības 14.-15. gadsimtā. Par baznīcas reputācijas krišanos Livonijas vācu sabiedrībā trūkst pārliecinošu liecību un esošie avoti ļauj izdarīt tikai minējumus.

Rietumeiropā baznīcas krīzei saasinoties un sabiedrībai viļoties ubagotājmūkos kā apustuliskās nabadzības sekotājos, sabiedrības noskaņojums vērsās arī pret tiem¹²⁵⁹. Piemēram, Lenglānds ubagotājmūkus traktē kā baznīcas samaitātības iemiesojumus, kā Antikrista kalpus un vērš pret tiem naidīgu kritiku¹²⁶⁰. Livonijā aplūkotajā periodā šāda tendence nav novērojama.

Vienlaicīgi ar baznīcas reputācijas mazināšanos tās krīzes rezultātā Rietumu kristīgajā sabiedrībā bija vērojams reliģiskā entuziasma pieaugums. Laikmeta satricinājumu, katastrofu un krīzes apziņas apstākļos nepieciešamība pēc reliģiska mierinājuma bija lielāka kā jebkad agrāk¹²⁶¹. Krīze Romas Katoļu baznīcā un Rietumu kristīgajā sabiedrībā kopumā mudināja cilvēkus meklēt intensīvākas, personiskākas attiecības ar Dievu, saasinot jau līdz tam iezīmējušos reliģijas individualizācijas tendenci. Šo tendenci pastiprināja mēris, radot tai īpaši labvēlīgu psiholoģisko kontekstu¹²⁶². Citējot Zīgleru, 14. gadsimta otrā puse bija „garīga nemiera, nepārtrauktas baznīcas vērtību un darbības apšaubīšanas, tradicionālo elku necienīšanas un svešu dievu meklēšanas laiks”¹²⁶³. Vīlušies baznīcā un neraduši mierinājumu tās piedāvātajās tradicionālajās dievbijības izpausmēs (dievkalpojums, grēksūdzēs utml.), kristieši meklēja alternatīvus un personīgākus ceļus pie Dieva. Laikabiedru dievišķā meklējumus ārpus oficiālās baznīcas piedāvājuma var iedalīt trijos virzienos – dievbijības ārējās formas (procesijas, ziedojumi labdarībai un dvēseļu aizlūgumiem utml.), meditatīvais jeb iekšējais ceļš pie Dieva (misticisms) un tiešs protests pret baznīcas ideoloģiju un organizāciju (ķecerība)¹²⁶⁴.

Dievbijības ārējās formas bija visizplatītākais ceļš pie Dieva meklējuma virziens¹²⁶⁵. Aplūkotajā laikposmā, sevišķi pēc mēra, īpašu popularitāti ieguvušie ziedojumi reliģiskiem mērķiem¹²⁶⁶ bija viena šāda dievbijības ārējā izpausme, kas sevī ietvēra arī minēto reliģijas individualizācijas tendenci. Eberhards to raksturo kā grēcīguma apziņas un plašāk izvērsta

¹²⁵⁹ Peasall, D. Introduction, p.7.

¹²⁶⁰ Turpat.

¹²⁶¹ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 389., 392; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 267.

¹²⁶² Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 205.- 206.; Duby, G. *France in the Middle Ages, 987-1460...* p. 280.; Eberhard, W. *Die Krise des Spätmittelalters...* S. 313.; Ziegler, P. *The Black Death*. p. 277.

¹²⁶³ Ziegler, P. *The Black Death*. p. 269.

¹²⁶⁴ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 392.-395.

¹²⁶⁵ Turpat, 392. lpp.

¹²⁶⁶ Ziegler, P. *The Black Death*, p.267.-268.

priekšstata par šķīstītavu veicināto arvien lielāko paļaušanos uz pašu aktivitātēm, apzināti rūpējoties par pēcnāves dzīvi¹²⁶⁷.

Aplūkotajā laikposmā uz dvēseļu pestīšanai paredzēti ziedojumi reliģiskiem mērķiem ieguva arvien lielāku popularitāti arī Livonijas vācu sabiedrībā. Testamentos un reliģisku nodibinājumu/ dāvinājumu dokumentos uzsvars likts uz aizlūgumiem par savu un radnieku dvēselēm. Visvairāk liecību par rūpēm par dvēseles pestīšanu ir saglabāties Rēvelē. Ziedojumu summas ir dažādas, no ļoti lielām līdz salīdzinoši mazām, kas norāda, ka tieksme pašiem gādāt par savas dvēseles pestīšanu, pasīvi nepaļaujoties uz tradicionālajām baznīcas aktivitātēm, bija vispārēja tendence birģeru aprindās. Piemēram, 1325. gadā Rēveles rātskungs Johans no Mašes (*Johann von Masche*) dibināja vikāriju Sv. Olafa baznīcā, novēlot tai 60 sudraba markas, par ko priesterim uz mūžīgiem laikiem jāaizlūdz par viņa paša un viņa vecāku dvēselēm¹²⁶⁸. 1343. gadā Rēveles birģera Johana Langes (*Johann Lange*) atraitne Elizabete dāvināja 100 markas un 10 arklus zemes Sv. Krusta altārim cisterciešu sieviešu klosterā baznīcā, kā arī dibināja vikāriju, kuras turētājam uz mūžīgiem laikiem uzdots aizlūgt par viņas vīra, viņas pašas un viņu mantinieku piemiņu¹²⁶⁹. Rēveles rātskungs Reiners Krūvels (*Reiner Cruwel*) bija dibinājis vikāriju pie Sv. Margarētas altāra Sv. Nikolaja baznīcā Rēvelē, kas 1350. gadā pēc iepriekšējā vikārijas aprūpētāja nāves tika uzticēta sholastiķim Reineram Krūvelam (visticamāk, viņa radniekam)¹²⁷⁰. 1359. gadā Sv. Mihaēla mūķeņu klosteris Rēvelē saņēma no Bertolda Bikenhūzena (*Berthold Byckenhusen*) aptuveni 19 markas, kas ziedotas dāvinātāja un viņa vecāku dvēseles pestīšanai.¹²⁷¹ Vienu marku Sv. Olafa baznīcai un nelielas summas citām reliģiskām būvēm 1376. gadā ziedoja Rēveles birģeris Gerhards Kuesvelts (*Gerhard Kuesvelt*)¹²⁷². Rātskunga Bulemana 1389. gadā sastādītajā testamentā viņa un viņa vecāku dvēseles pestīšanas nolūkā tika ziedota viena marka Rēveles doma baznīcas ēkai, kā arī mūķeņu klosterā baznīcai, nelielas dāvanas novēlētas katrai mūķenei un katram Sv. Katrīnas klosterā brālim, savukārt 4 markas gadā no kāda Bulemanam piederoša nama rentes paredzētas vikārijai Sv. Nikolaja baznīcā, ko Bulemans uzturēja kopīgi ar Hinriku Kruvelu (*Hinrik Kruwel*) (kurš visticamāk ir minētā vikārijas dibinātāja Reinera Kruvela mantinieks). Gadījumā, ja partneris izstājas no tālākas vikārijas uzturēšanas, Bulemans šo summu novēlēja palielināt vēl par trim markām, lai tiktu turpināti aizlūgumi. Bulemans vēlēja arī dedzināt divas sveces Sv. Nikolaja baznīcā – attiecīgi

¹²⁶⁷ Eberhard, W. Die Krise des Spätmittelalters... S. 313.

¹²⁶⁸ LUB, Bd. 2, Nr. 716

¹²⁶⁹ LUB, Bd. 2, Nr. 819

¹²⁷⁰ LUB, Bd. 2, Nr. 897

¹²⁷¹ LUB, Bd. 2, Nr. 967

¹²⁷² LUB, Bd. 3, Nr. 1115

pie Sv. Līķauta un Sv. Marijas altāra¹²⁷³. Rēveles birģeris Hermanis Grēte 1407. gadā sastādītajā testamentā savukārt nav konkretizējis dāvinājumu reliģiskiem mērķiem apjomu, ziedojot „Dievam par godu Dieva namiem un nabaga ļaudīm” to, kas paliek pāri no viņa parādu atmaksas un sievai un dēlam novēlēto summu izmaksas¹²⁷⁴.

Lieli dāvinājumi reliģiskām un labdarības institūcijām un dvēseles aizlūgumiem fiksēti arī vasaļu testamentos. Spilgts piemērs tam ir vienas no Livonijā ietekmīgākās vasaļu dzimtas Ikšķiņu¹²⁷⁵ (von *Ixhulle*, arī *Uexhull*) pārstāvja Otto 1417. gadā sastādītais jau minētais testaments, kurā detalizēti uzskaitītas novēlētās summas (tai skaitā tās, kuras testamenta izpildītājiem šim mērķim jāiekasē no parādniekiem). Saskaņā ar šo testamentu Otto no Ikšķiles dibināja divas vikārijas, doma baznīcai Tērbatā dāvināja 100 Rīgas markas, 200 markas novēlēja klosterim Valkenā (Kerknā), kam par to uzdots noturēt mūžīgas mesas viņa un visas viņa dzimtas piemiņai, pusotru marku un vienu ciemu – sieviešu klosterim Tērbatā, kuram tā baznīcā uz mūžīgiem laikiem viņš īpaši jāpiemin dvēseļu vigīlijās gadu pēc viņa nāves, kā arī ziedoja dažādas summas citiem reliģiskiem un labdarības mērķiem¹²⁷⁶. Arī citas ietekmīgas Livonijas vasaļu dzimtas Vrangelu (*Wrangell*) pārstāvis Heneke rūpēs par visas dzimtas piemiņu un dvēseļu pestīšanu 1399. gadā dibināja dzimtas vikāriju, novēlot tai 200 Rīgas markas, ko uzticēja apsaimniekot Rēveles rātei¹²⁷⁷.

Savu un radnieku dvēseļu glābšanai livonieši ziedoja līdzekļus arī labdarībai. Piemēram, pieminētais Rēveles rātskungs Bulemans 1387. gadā nodeva pilsētas rātei viņam piederošo pirti ar nosacījumu, ka viņa dvēseles pestīšanas dēļ katru piektdienu nabadzīgiem cilvēkiem tur jāļauj mazgāties par brīvu un saņemt tādu pat apkalpošanu, kā pārējie, kas tur mazgājas par naudu¹²⁷⁸. Testamentos, īpaši birģeru sastādītajos, ziedojumi nabagiem vai hospitāļiem figurē kā otrs labākais dvēseles pestīšanas paņēmieni vai arī kā otra labākā alternatīva gadījumā, ja ieplānotais reliģiskais ziedojums nav iespējams. Piemēram, minētajā Rēveles rātskunga Johana no Mašes 1325. gadā sastādītajā testamentā vēlēts gadījumā, ja vikārijas pastāvēšana Sv. Olafa baznīcā tiek apstrīdēta, tai paredzētos līdzekļus (60 markas) izlietot nabagiem par labu¹²⁷⁹. Minētajā Rēveles rātskunga Bulemana 1389. gadā sastādītajā testamentā pēc ziedojumu reliģiskiem mērķiem uzskaitījuma minēti arī dāsni novēlējumi nabagiem – arī viņš gadījumā, ja tiek izvirzītas pretenzijas pret viņa kopīgi ar Hinkriku Kruvelu Sv. Nikolaja baznīcā uzturēto vikāriju, uzdeva rātei šai vikārijai paredzētos līdzekļus

¹²⁷³ LUB, Bd. 3, Nr. 1263

¹²⁷⁴ LUB, Bd. 4, Nr. 1728

¹²⁷⁵ Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 114.

¹²⁷⁶ LUB, Bd 5, Nr. 2151

¹²⁷⁷ LUB, Bd. 4, Nr. 1489

¹²⁷⁸ LUB, Bd. 3, regests Nr. 1464

¹²⁷⁹ LUB, Bd. 2, Nr. 716

izdalīt nabagiem, kā tā uzskata to par labāku, lai Bulemana „dvēsele tiek pestīta un Dievam tiek darīts gods”¹²⁸⁰. Tiecoties nodrošināt pēc iespējas daudz efektīvu aizlūgumu, viņš novēlēja arī divas markas gadā Sv. Gara hospitālim un vienu marku gadā katram trūcīgajam slimniekam leprozijā (spitālījā). Bez tam kurpniekam, kurš viņam bija parādā, tika vēlēts par parāda summu dāvēt 200 kurpju pārus nabaga ļaudīm „Dievam par godu”. Bez tam, pa vienam vērdiņam jāizdala katram pilsētas nabagam¹²⁸¹. Arī Otto no Ikšķiles novēlēja naudu labdarībai – 900 Rīgas markas izdalīšanai nabagmājas iemītniekiem, kā arī naudu Sv. Gara hospitālim un leprozijam¹²⁸².

Pūles nodrošināt aizlūgšanu par savu dvēseli ir uzsvērtas pilsētnieku profesionālo un sabiedrisko organizāciju (ģilžu, cunfšu un biedrību) statūtos (šrāgās). Īpaši liels akcents uz organizācijas locekļu rūpēm par savu pēcnāves dzīvi ir likts ģildēs, jo tās radās kā reliģiskas struktūras ar mērķi sekmēt birģeru garīgo dzīvi¹²⁸³. Ģildes un biedrības attiecīgās pilsētas dievnamos uzturēja savus altārus¹²⁸⁴. Piemēram, Sv. Knuta ģildei Rēvelē bija altāri organizācijas svētajam patronam Sv. Olafa un Sv. Nikolaja baznīcās, bet tirgotāju (vēlāk saukta par Lielo) ģilde uzturēja altārus Sv. Blasijam (*St. Blasius*) un Sv. Kristoferam Sv. Nikolaja baznīcā¹²⁸⁵. Melngalvju brālībai Rēvelē bija altāris Sv. Katrīnas dominikāņu klostera baznīcā un tā dāvināja šim dievnamam mākslas priekšmetus un aprikojumu – garīdznieku tērpus, grāmatas, svētbildes, kausus¹²⁸⁶. Spilgts apliecinājums rūpēm par dvēseļu pestīšanu ir, piemēram, 1414. gadā dibinātā Rīgas pilsētas kalpotāju ģildes šrāga, kurā īpaši izcelts pienākums piedalīties aizlūgumos par mirušajiem ģildes locekļiem. Tam ir veltīti pirmie četri paragrāfi, uzsverot, ka ģilde ir dibināta, lai gādātu par nabaga slimniekiem un par mirušo dvēselēm, kā arī par nabaga slimiem ceļojošiem zeļļiem, kas ieradušies no citām zemēm un pilsētām, uzliekot ģildes locekļiem obligātu pienākumu apmeklēt vigīlijas un aizlūgumus par mirušo locekļu dvēselēm¹²⁸⁷. Savukārt, ap 13.-14. gadsimtu miju apstiprinātajā Sv. Knuta ģildes Rēvelē šrāgā pienākums aizlūgt par mirušo cunfšu locekļu dvēselēm ir minēts 40. punktā (no sākotnēji 62)¹²⁸⁸.

Amatu cunfšu statūtos, kuros galvenais uzsvars likts uz profesionālās darbības regulēšanu, šis pienākums ir mazāk akcentēts, kā arī tam ir tendence attiekties uz īsāku laiku,

¹²⁸⁰ “*dar id bewant si in miner zeleheil, und dat se hir dat beste bi doen umm edit loon van Gode*“ (LUB, Bd, 3, Nr. 1263).

¹²⁸¹ LUB, Bd.3, Nr. 1263

¹²⁸² LUB, Bd.5, Nr. 1251

¹²⁸³ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 65.-66.

¹²⁸⁴ Turpat, 66. lpp.

¹²⁸⁵ Turpat.

¹²⁸⁶ LUB, Bd. 4, Nr. 1503; LUB, Bd. 6, Nr. 2958; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S.

67.

¹²⁸⁷ LUB, Bd. 5, Nr. 1979

¹²⁸⁸ LUB, Bd. 4, Nr. 1519

beidzoties ar attiecīgās personas apbērēšanu. Piemēram, ap 13.-14. gadsimtu miju apstiprinātajā Rīgas skroderu amata šrāgā pienākums piedalīties mirušo biedru vigīlijā fiksēts 15. paragrāfā (no 33), bet Rīgas miesnieku amata šrāgā – 9. paragrāfā (no 34), ap 1420. gadu apstiprinātajā Rēveles namdaru cunftes šrāgā pienākums pavadīt mirušo biedru uz kapu iekļauts 5. paragrāfā¹²⁸⁹. Savukārt 1397. gadā apstiprinātajos Rīgas kažokādu izstrādātāju amata statūtos jau ievadā uzsvērts, ka dokumenta mērķis ir nodrošināt savstarpējo tiesību un tikumu ievērošanu, kā arī mirušo biedru dvēseles pestīšanu. Šrāgas septītajā paragrāfā norādīts, ka pēc Jāņos rīkojamajām dzīrēm ir jāpiedalās vigīlijā un aizlūgumā par mirušo amata brāļu dvēselēm, bet astotajā paragrāfā fiksēts pienākums amata biedriem apmeklēt mirušo kolēģu vigīlijas un pavadīt viņus uz kapu¹²⁹⁰. Organizāciju statūtu salīdzinājums atklāj, ka lielāks uzsvars uz aizlūgumiem par mirušo organizācijas biedru dvēselēm ir likts mazāk pārtikušo grupu statūtos, kuriem bija mazākas iespējas individuāli adekvāti parūpēties par savu dvēseli un tāpēc, iespējams, svarīgāk bija nodrošināties ar attiecīgo kolektīvo pašpalīdzību. 1360. gadā apstiprinātajā zeltkaļu amata šrāgā, tāpat arī Rīgas tirgoņu ģildes 1354. gadā apstiprinātajās šrāgā, piemēram, šis aspekts vispār nav pieminēts¹²⁹¹. Savukārt par ģildi dēvētā Rīgas zvejnieku amata šrāgā, arī ņemot vērā amata bīstamību (par ko liecina pirmā paragrāfa veltījums pārējo biedru pienākumiem apbedīt zvejojot bojā gājušos amata locekļus), uz reliģiskiem pienākumiem ir likts lielāks uzsvars, un dvēseles pestīšana definēta kā viens no brālības dibināšanas iemesliem¹²⁹².

Iespaidis par dievbijības ārējo izpausmju pieaugumu Livonijas vācu sabiedrībā daļēji skaidrojams ar arvien lielāku saglabājušos avotu skaitu un arvien plašāk izvērstu šādu ziedojumu rakstisku fiksēšanu. No otras puses šī tendence iekļaujas arī latīņu kristiešu reakcijas uz baznīcas krīzi kontekstā, sabiedrībai meklējot alternatīvus ceļus pie Dieva. Ir pamats uzskatīt, ka saimnieciski un radnieciski ar Rietumu kristīgās sabiedrības ģeogrāfisko centru saistītajā Livonijas vācu sabiedrībā šie meklējumi atbalsojās. Arī šeit, tāpat kā pārējā Rietumu kristīgajā pasaulē šajā aspektā jāņem vērā mēra pastiprinošā ietekme. Lai gan Livonijā hronoloģiski nav iespējams pārlicinoši fiksēt reliģisku ziedojumu pieaugumu pēc epidēmijas uzliesmojumiem, jo šim mērķim trūkst sistemātisku datu pietiekami ilgā laika periodā, ņemot vērā cilvēka rakstura salīdzinošās tendences, jāpieņem, ka arī Livonijas iedzīvotājos tendenci pašiem rūpēties par savas dvēseles pestīšanu sekmēja atkārtotie mēra uzplūdi.

¹²⁸⁹ LUB, Bd. 5, Nr. 2157

¹²⁹⁰ LUB, Bd. 4, Nr. 1463

¹²⁹¹ LUB, Bd. 2, Nr. 950, Nr. 969

¹²⁹² “*up dat une selen wol bewaret sin*” (LUB, Bd. 4, Nr. 1524); Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 86.

Livonijas vācu iedzīvotāju dievbijības ārējās formas, vismaz daļēji skaidrojamas arī ar ārēju sekošanu laikmeta „modes” tendencēm. Nav iespējams noteikt, cik lielā mērā Livonijas vācu sabiedrības dievbijības ārējo izpausmju pieauguma tendences bija patiesi personiskāka kontakta ar Dievu meklējumi un cik lielā mērā – sekošana laikmeta tendencēm. T.i., paliek neatbildēts jautājums, vai dievbijības ārējo izpausmju intensitātes pieaugums Livonijas birģeru un vasaļu aprindās 14.-15. gadsimtā bija tieša reakcija uz krīzi baznīcā vai arī reliģisko ziedojumu tradīcija ienāca šīs teritorijas vācu sabiedrībā ar tās plašajiem kontaktiem ar etnisko dzimteni, kur šī tendence patiesi bija reakcija uz krīzi baznīcā.

Tomēr Livonijā ir dokumentāli fiksēta begīņu konventu darbība. Begīnes bija Rietumu kristīgajai pasaulei raksturīga alternatīva garīgo meklējumu forma un tās izpausme Livonijā ir liecība par šīs teritorijas pilsētu sabiedrības daļas patiesiem centieniem pēc personiskāka kontakta ar Dievu. Radusies 12.-13. gadsimta reliģiozitātes uzplūdu rezultātā (domājams Beļģijā un Nīderlandē) kā vidusceļš starp dzīvi klosterī un laicīgajā sabiedrībā, begīņu kustība 13.-14. gadsimtā sporādiski izvērsās Rietumeiropā (visplašāk izplatoties Beļģijā, Nīderlandē, Ziemeļfrancijā, Šveicē, kā arī vāciski runājošajā telpā, īpaši Reinzemē un Svētās Romas impērijas dienvidu daļā) un kļuva par vienu no pilsētas garīgās dzīves elementiem. Baznīcas autoritātes pret begīnēm visumā izturējās ar zināmām aizdomām, jo tās atradās ārpus baznīcas kontroles sistēmas. Vietām un periodiski, bet īpaši 14. gadsimta otrajā pusē ķeizara Kārļa IV (1346. - 1378.) varas areālā tās tika vajātas un spiestas pievienoties ubagotājordeņiem.¹²⁹³ Rietumeiropā bija arī individuāli dzīvojošas un klaiņojošas begīnes; pēdējās to nekontrolējamības dēļ tika iedalītas „slikto” begīņu kategorijā un vajātas visvairāk; kopienā dzīvojošas un tādejādi vieglāk kontrolējamas begīnes no baznīcas varas puses tika uzlūkotas vispozitīvāk.

Livonijā ir liecības par begīņu darbību Rēvelē un Rīgā. Rīgā begīņu konvents minēts jau 13. gadsimta beigās un 14. gadsimta sākumā¹²⁹⁴. Bertolda no Kokenhūzenas (Kokneses) (*Berthold von Cocenhusen*) 1392. gada testamentā novēlēta nauda begīņu namam (kurš acīmredzot atradās Rīgā, jo pārējie novēlējumi ir adresēti baznīcām un klosteriem Rīgā) un katrai begīnei atsevišķi¹²⁹⁵. Rīgas ķemerejas rēķinu grāmatā par 1405.-1414. gadu minēts Johana Elvekena (*Johann Elveken*) dāvinājums (viena marka) begīņu vajadzībām konventā¹²⁹⁶. Savukārt Rīgas rātskunga Konrāda Fiša testamentā nauda novēlēta diviem begīņu konventiem – konventam Krievu ielā divas markas, katrai begīnei – trīs artavas,

¹²⁹³ Unger, H. *Die Beginen. Eine Geschichte von Aufbruch und Unterdrückung der Frauen*. Freiburg; Basel; Wien: Herder Spektrum, 2005. S. 7., 27. - 28., 55., 79., 117., 124.

¹²⁹⁴ Arbusow, L. *Livlandes Geistlichkeit vom Ende des 12 bis ins 16 Jahrhundert*. Mittau, 1913. S. 261;

1297.gadā minēta begīne Rīgā vārdā *Menborch*.

¹²⁹⁵ LUB, Bd. 3 Nr. 1332

¹²⁹⁶ LUB, Bd. 4, 1954

konventam pie Sv. Pētera baznīcas pagalmā – arī divas markas un arī šeit katrai begīnei trīs artavas¹²⁹⁷. Šie avoti liecina, ka Rīgā begīnes dzīvoja organizēti savā kopienā, un pilsētā bija apmetušās, visticamāk divos konventos¹²⁹⁸. Arī Rēvelē bija begīņu konvents, kura iemītnieces nodarbojās ar slimnieku aprūpēšanu¹²⁹⁹. Par begīņu darbību Rēvelē liecina, piemēram, divi 1416. gadā tapuši dokumenti saistībā ar Rēvelē nomirušās begīnes Ģertrūdes no Kīko (*Kyko*) mantojumu, uz kuru kā tuvākie radnieki pretendēja Narvas birģeris Hans Grote un viņa sieva¹³⁰⁰. Ziedojumi begīnēm liecina, ka Livonijā viņu darbība bija iekarojusi uzticību tiktāl, ka sabiedrība paļāvās uz viņu lūgšanu iedarbību. Johansens/ fon cur Mīlens uzskata, ka begīnes bija samērā labi pārtikušas sievietes no vietējo birģeru vidus¹³⁰¹. Nedaudzo ar begīnēm saistīto dokumentu skaits, nelielās ziedojuma summas, tas, ka nav nekādu liecību par šīs kustības vīriešu pārstāvju – begardu – darbību Livonijā (begardus kā fenomenu vienā no saviem pamācošajiem hronikā iekļautajiem stāstiem min Pēteris no Dusburgas¹³⁰², kas liecina, ka Prūsijā šis fenomens bija pazīstams), ļauj izdarīt pieņēmumu, ka šī dievbijības izpausme Livonijā nebija tik plaši izplatīta kā Rietumeiropā.

Par ekstrēmākām citviet Rietumu kristīgajā sabiedrībā izplatītām intensīvas dievbijības ārējām izpausmēm, kā, piemēram, flagelantu kustību, Livonijā liecību nav. To, tāpat kā Livonijas iedzīvotāju mēreno reakciju uz mēri, izskaidro šīs sabiedrības norises ietekmējošais specifiskais faktors – tās ģeopolitiskais stāvoklis un no tā izrietošie apstākļi¹³⁰³.

Otrs alternatīvais ceļā pie Dieva meklējums – kontemplācijas un garīgo vingrinājumu ceļš, kas tiek dēvēts par misticismu¹³⁰⁴ un ko Zeibts apzīmē kā individuālo ezotēriku¹³⁰⁵ ir vēl izteiktāka reliģiskā individuālisma attīstības forma. Šī dievbijības izpausme visplašāk izplatījās Svētās Romas impērijas zemēs (kur darbojās visoriģinālākais un daiļrunīgākais viduslaiku mistiķis dominikānis Meistars Eckharts (*Eckhart* (ap 1260.-1327.) un 15. gadsimta sākumā tika sarakstīta vispopulārākā rokasgrāmata ceļā uz pastāvīgas Dieva klātbūtnes apzināšanos Tomasa a Kempis (*Thomas a Kempis, Tomás de Kempis uc. versijas*, ap 1380.-1471.) „Kristus atdarināšana” („*De Imitatione Christi*”)) un Anglijā. 14. gadsimtā vairums

¹²⁹⁷ LUB, Bd. 7, Nr. 372

¹²⁹⁸ Divus begīņu konventus Rīgā ir fiksējis arī L. Arbusovs (*Arbusow, L. Livlandes Geistlichkeit...* S. 261., 362.). Beninghovens min tikai vienu begīņu apmešanās vietu (Benninghoven, F. *Rigas Entstehung und der Frühansische Kaufman*, S.75.).

¹²⁹⁹ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S.79., 275. 16. gadsimtā minēts arī otrs begīņu nams, kurā dzīvoja 11 iemītnieces (Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 281.).

¹³⁰⁰ LUB, Bd. 5, regesti Nr. 2465 un Nr. 2466

¹³⁰¹ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 281.

¹³⁰² Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*, 161.c.

¹³⁰³ Livonijas iedzīvotāju mērenās reakcijas uz mēri apskatu un skaidrojumu skat. 1.1. apakšnodaļā.

¹³⁰⁴ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 393.

¹³⁰⁵ Seibt, F. *Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters*, S. 21.

vadošo mistiķu bija garīdznieki, bet 15. gadsimtā tas jau bija izplatījies laicīgajā sabiedrībā¹³⁰⁶.

Par iekšējā jeb meditatīvā ceļa pie Dieva meklējumiem Livonijā nav saglabāties nekādu liecību. Uz šo apstākli varētu attiecināt Spekkes skaidrojumu trūcīgai vēstures literatūrai šajā teritorijā vispār. Viņaprāt tā ir dabīga iezīme „militārās ekspansijas frontes pierobežā”, un to izraisīja pastāvīgs mobilizācijas stāvoklis, daudzie postījumi, kas, iespējams, iznīcinājuši arī literāras vērtības, iespējams zemāks humanitārās izglītības stāvoklis Livonijas iekarotajos nekā Prūsijā, kā arī viņu saskarsmes trūkums ar vietējām etnolingvistiskajām grupām¹³⁰⁷. Autoresprāt, avotu trūkums par Livonijas iedzīvotāju izjūtām savukārt ir visvairāk saistīts ar to, ka šajā reģionā nebija izglītības un intelektuālā radošuma centru, kas ietekmētu un atspoguļotu sabiedrisko domu, kā arī ar pragmatiskām materiālām lietām pārņemto tirgotāju dominēšana pilsētas vidē. Visi šie iemesli ir savstarpēji saistīti un izriet no Livonijas specifiskā faktora – tās ģeopolitiskā stāvokļa un no tā izrietošajiem apstākļiem. Jāsecina, ka intelektuālā radošuma ziņā 14. gadsimtā un 15. gadsimta pirmajā pusē Livonija raksturojama kā Rietumu kristīgās pasaules province. Tās specifiskais norises ietekmējošais faktors un no tā izrietošie vēsturiskie, etniskie un ģeogrāfiskie apstākļi neveicināja iekšējo meklējumu ceļu pie Dieva kā sabiedrības reakciju uz krīzi baznīcā.

Trešais sabiedrības reakcijas uz krīzi Romas katoļu baznīcā virziens – protests pret oficiālajām baznīcas nostādnēm un tās morālēs pagrimumu un šī protesta izpausme par ķecerīgām uzskatītās kustībās – kļuva par nopietnu draudu krīzes skartajai baznīcai, īpaši Anglijā un Bohēmijā¹³⁰⁸. Pazīstamākais šī perioda „ķeceris” angļu teologs Džons Viklifs (*John Wyclif*, ap 1330.-1384.) vērsās pret baznīcas hierarhiju, uzskatot, ka tā, nedzīvodama saskaņā ar Jauno Derību, ir neglābjami pazudusi. Viņš aicināja laicīgos valdniekus pārņemt baznīcas īpašumus, sludināja baznīcas reformas nepieciešamību un iestājās par korumpēto garīdznieku atļaišanu. Viklifs guva atbalstu angļu aristokrātijā un viņa sekotāji – t.s. lolardi popularizēja viņa idejas un vēlāk deva ieguldījumu protestantu reformācijā 16. gadsimtā. Viklifa idejas, pārceļojušas uz Prāgu, guva plašu sabiedrības atbalstu Bohēmijā. Pēc to sludinātāja Jana Husa (*Jan Hus*, ap 1373.-1415.) sodīšanas ar nāvi par ķecerību Konstances koncilā, uz kuriem viņš bija devies pārliecināt prelātus, ka baznīcu glābs tikai dziļa tās reforma, viņa atbalstītāji sacēlās un no 1420. līdz aptuveni 1434. gadam pretojās oficiālās baznīcas rīkotiem militāriem mēģinājumiem šo ķecerību apkarot iekšējo krusta karu ceļā¹³⁰⁹. Konflikts, par kura dzinēj spēku izvirzījās etniski motīvi, aizsākās kā reakcija uz krīzi

¹³⁰⁶ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 393.-394.

¹³⁰⁷ Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 134., 147.lpp.

¹³⁰⁸ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 394.

¹³⁰⁹ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 394.-395. Sīkāku ieskatu hustītu kustībā skat 1.2. apakšnodaļā.

baznīcā¹³¹⁰. Atklātie protesti pret baznīcas korumpētību asāk kā citas alternatīvās dievbijības formas norāda uz krīzi baznīcā.

Par šādu dievbijības formu pastāvēšanu Livonijā nav nekādu norāžu. Rēveles rātes vēlākie mēģinājumi taisnoties par savu minēto 1425. gadā rakstīto vēstuli Tērbatas bīskapam, apgalvojot, ka vēstule nav rakstīta ar rātes ziņu¹³¹¹, piemēram, norāda uz atklātai tradicionālās baznīcas izaicināšanai un līdz ar to arī par ķecerībām uzskatītām aktivitātēm visumā nepiemēroto klimatu attiecīgā perioda Livonijas vācu sabiedrībā. Iemesli tam ir meklējami jau minētajā Livonijas specifiskajā ģeopolitiskajā faktorā un no tā izrietošajos vēsturiskajos un etniskajos apstākļos, kas neradīja labvēlīgu augsni ķecerībām kā sabiedrības reakcijai uz krīzi baznīcā.

Kopumā jāsecina, ka laikmetam raksturīgās baznīcas krīzes izraisītās alternatīvo garīgo meklējumu atbalsis ir saklausāmas arī Livonijā, taču to izpausmes ir mērenas un nav nosakāms, cik lielā mērā tās bija patiesi ceļa pie Dieva meklējumu un cik lielā mērā – laikmeta tendence. Nav novērojamas Livonijai īpašas garīgo meklējumu izpausmes ārpus oficiālās baznīcas pieļautajām robežām. Tas izskaidrojams ar Livonijas specifiskā faktora - ģeopolitiskā stāvokļa diktētiem apstākļiem - sabiedrības sašķeltību atšķirīgās etniskās grupās, starp kurām pastāvēja sociālā un arī reliģiskās pieredzes robeža, kā arī ar intelektuālu centru neesamību šajā teritorijā.

Secinājumi:

Livonijā tās specifiskā politiskās un sociālās dzīves modeļa dēļ ir jānodala Romas katoļu baznīcas krīzes ietekme uz zemes kungu attiecībām un uz sabiedrības reliģisko dzīvi.

Pāvesta institūcija bija viens no Livonijas politisko dzīvi ietekmējošiem ārējiem faktoriem, aplūkotajā periodā pāvestam pakļautajiem zemes kungiem ar kūrijas starpniecību risinot savstarpējos konfliktus.

Romas katoļu baznīcas krīze ar pāvesta institūcijas starpniecību būtiski ietekmēja Livonijas politisko dzīvi. Saikne ar morālās un institucionālās krīzes pārņemto kūriju sekmēja morālo vērtību krīzi ordeņa Livonijas atzarā. Iespēja ar dāvanu palīdzību izvairīties no soda par vardarbību pret pretiniekiem veicināja tā visatļautību. Baznīcas krīzes izpausmes pāvesta kūrijā, dodot Vācu ordenim iespējas ar kukuļu palīdzību kūrijā iegūt labvēlīgus spriedumus, sniedza tam priekšrocības hegemonijas cīņā Livonijā un vājināja Livonijas prelātu pozīcijas. Tādejādi Livonijas specifiskās varas organizācijas apstākļos baznīcas krīze deformēja attiecības starp zemes kungiem.

¹³¹⁰ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 53.; Бурцхардт, Я. *Размышления о всемирной истории*, 155.с.

¹³¹¹ LUB, Bd. 7, Nr. 461, Nr. 576

Livonijas vācu sabiedrības dievbijības ārējās izpausmes mērenā formā atbalso baznīcas krīzes izraisītos kristiešu garīgos meklējumus Rietumeiropas zemēs, bet nav nepārprotami skaidrojamas ar reakciju uz brīzi baznīcā. Baznīcas krīzes ietekme uz Livonijas sabiedrības reliģisko dzīvi nav skaidri konstatējama.

2.2.

Krīze Livonijas varas organizācijā Rietumeiropas politisko pārmaiņu kontekstā

2.2.1. Krīze varas organizācijā Rietumeiropā kā viduslaiku politiskās kārtības sairums

14. gadsimtā aizsākās process, ko Vims Blokmanss (*Wim Blockmans*) apzīmē kā "pārkārtojumu varas sistēmā" starp četriem tās elementiem – monarhiju, aristokrātiju, baznīcu un pilsētu¹³¹². Pārkārtojumu rezultātā, kā tika aplūkots iepriekšējā apakšnodaļā, baznīca atkāpās laicīgās varas priekšā, galu galā zaudējot autonomiju un pakļaujoties monarhijai¹³¹³. Tas bija simptomātiski pārkārtojumiem arī pārējo spēku attiecībās zemju politiskās varas sistēmā, kas nozīmēja pārmaiņas jeb krīzi esošajā varas organizācijā.

Pārmaiņu procesā sabruka viduslaikiem raksturīgā varas organizācija. Lēnu attiecības, kas balstījās uz zemes piešķiršanu pret pakalpojumu, nomainīja uz naudu un līgumu balstītas attiecības¹³¹⁴. Vēstures literatūrā tiek uzsvērtā arī valdnieku varas desakralizācija aplūkojamajā laikposmā, atņemot viduslaiku valdnieka institūcijai vienu no tās pamatiem¹³¹⁵.

Pārmaiņas viduslaiku varas organizācijā radīja krīzi attiecībās starp monarhu un vasaļiem. Vasalji, kuriem agrārās krīzes dēļ – krītoties lauksaimnieciskās ražošanas apjomam, produktu cenām un nomas maksai par zemi, bet palielinoties laukstrādnieku algām un izzūdot zemnieku personīgajai atkarībai – samazinājās ienākumi, zaudēja savu ekonomisko spēku un politiskās varas pamatus, piedzīvojot aristokrātijas krīzi¹³¹⁶. Romano un Tenenti skatījumā krīzes skartajai aristokrātijai līdzās privātai karadarbībai (jeb „aristokrātijas bandītismam”) otrs iespējamais veids, kā mēģināt kompensēt agrārās krīzes izraisīto ienākumu mazināšanos, bija atbalstīt valdnieku viņa militārajās kampaņās. Jebkurā gadījumā neizbēgams bija vasaļu un valdnieka interešu konflikts, vasaļiem tiecoties pēc lielākas autonomijas, bet valdniekam – pēc lielākas varas visā savā valdījumā. Autoru skatījumā kādu laiku starp šiem pretējiem interešu virzieniem saglabājās līdzsvars, taču, kad konflikts tomēr saasinājās un bija jārisina, tam bija smagas sekas¹³¹⁷.

¹³¹² Blockmans, W. *A History of Power in Europe*, p. 309.

¹³¹³ Turpat.

¹³¹⁴ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 285., 288.

¹³¹⁵ Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague...* p. 214., 218.; Duby, G. *France in the Middle Ages, 987-1460...* p.270.

¹³¹⁶ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 386.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 45., 78.; Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*, 132.

¹³¹⁷ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 45.

Sairstot līdzšinējiem varas organizācijas pamatiem, sabruka politiskā kārtība. Zeibts to izvirza kā krīzes galveno aspektu¹³¹⁸. Mainoties monarha un vasaļu attiecībām, pārvaldes sistēmas krīze izpaudās kā iekšēja cīņa par varu. Varas cīņu laikabiedrs hronists dominikānis Heinrihs no Herfordas (*Heinrich von Herford*, ap 1300.- 1370.) tieši strīdos par troni un bīskapu amatiem saskata laikmeta dziļāko ļaunumu¹³¹⁹. Heizinga aplūkoto laikposmu raksturo kā lielu, tikai ar politiski-psiholoģiskiem motīviem izskaidrojamu „grupu konfliktu” laiku¹³²⁰.

Ilgstošā savstarpējā militārā konfliktā ierautās ietekmīgākās Rietumeiropas monarhijas – Anglija un Francija – piedzīvoja „juku laikus”¹³²¹. 15. gadsimtu Francijā ievadīja pilsoņu karš starp Burgundijas hercoga un Armaņakas grāfa frakcijām, ko izraisīja ar Armaņaku dinastijas saitēm saistītā Orleānas hercoga Luija atklāti Parīzē veiktā slepkavība pēc Burgundijas hercoga Žana pasūtījuma 1407. gadā. Pilsoņu karš notika, neskatoties uz militāro konfliktu ar Angliju. 1419. gadā savukārt tika noslepkavots pirmās slepkavības pasūtītājs Burgundijas hercogs Žans, kas pamudināja viņa mantiniekus t.s. Simtgadu karā nostāties angļu pusē¹³²². Iekšējā šķelšanās, daudziem augstākās aristokrātijas pārstāvjiem izmantojot haosu un atbalstot ienaidnieku – Burgundijas hercogu savienība ar angļiem ir tam visdramatiskākais piemērs – Bērnsa/ Lenera skatījumā bija visļauņākais Simtgadu kara blakusefekts Francijā, kas pēc šo autoru domām apdraudēja pašu neatkarīgas Francijas valsts pastāvēšanu¹³²³. Iekšējās nestabilitātes pārņemtā Anglija 14.- 15. gadsimtā Bērnsa/ Lenera vērtējumā bija nemieru perēklis. No deviņiem karaļiem, kuri nāca pie varas laikposmā no 1307. līdz 1495. gadam, pieci mira vardarbīgā nāvē aristokrātijas sacelšanās vai sazvērestības rezultātā¹³²⁴. Viena no šī laikmeta vājākā Anglijas monarha Henrija VI (1422.-1461.) valdīšanas laikā starp Anglijas vadošajām augstākās aristokrātijas dinastijām Lankasteriem un Jorkiem izraisījās ilgstošs pilsoņu karš, kas iegājis vēsturē kā Rožu karš (1455.-1485.)¹³²⁵. Tas ļauj vilkt tiešas paralēles ar karu starp „burgundiešiem” un „armaņakiešiem” Francijā, apliecinot, ka šāda aristokrātijas cīņa par varu bija laikmeta tendence.

Arī Ibērijas pussalā vēlajos viduslaikos valdīja nebeidzami militārie konflikti, savstarpēji karojot Aragonai un Kastīlijai un aristokrātu frakcijām katrā valdījumā savukārt

¹³¹⁸ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 325.; Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 12., 17.

¹³¹⁹ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 16.

¹³²⁰ Huizinga, J. *The Autumn of the Middle Ages*, p. 17.

¹³²¹ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 347.

¹³²² Huizinga, J. *The Autumn of the Middle Ages*, p. 12.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 337.

¹³²³ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 398.

¹³²⁴ Turpat, 399. lpp.

¹³²⁵ Turpat, 400. lpp.

karojot pret attiecīgo valdnieku¹³²⁶. Arī Dānija piedzīvoja varas krīzi, kas tiešā veidā ietekmēja pārējās reģiona zemes, tai skaitā Livoniju. Pēc karaļa Ērika VI (Menveda, 1286. - 1319.) nāves zemes pārvalde piedzīvoja satricinājumus, kas pēc Rauha domām noveda to pie sabrukuma sliekšņa¹³²⁷. Itālija Zīglera formulējumā bija līdzīga asiņainai, nebeidzamu strīdu plosītai ielāpu segai¹³²⁸. Vadošās Itālijas pilsētvalstis – Florence, Venēcija, Sjēna un Dženova – 14. gadsimtā piedzīvoja iekšējus, vairumā gadījumu ilgstošus, bruņotus konfliktus¹³²⁹. Svētās Romas impērijā no 14. gadsimta vidus līdz 15. gadsimta vidum firsti pastāvīgi savā starpā karoja, sadalot savas zemes mazākos valdījumos, pilsētas un zemākā aristokrātija savukārt mēģināja – un samērā sekmīgi – nokratīt firstu varu, darot šo teritoriju vēl sašķeltāku nekā agrāk¹³³⁰. Iezīmējot sāpīgu paralēli ar situāciju pēc Pizas koncila 1408. gadā, kad Romas katoļiem bija pat trīs pāvesti, arī Svētās Romas impērijā 14.- 15. gadsimtu mijā kādu brīdi bija trīs ķeizari¹³³¹.

Laikā, kad laba pārvalde bija visvairāk vajadzīga, sabiedrību plosīja līdzšinējās politiskās kārtības sabrukuma radīti iekšējie konflikti, kas bija viena no laikmetu raksturojošām iezīmēm.

2.2.2. Iekšējie konflikti kā varas elementu pārkārtošanās mēģinājums Livonijā

Livonijā trūka viena no viduslaikiem raksturīgiem varas organizācijas elementiem – valdnieka jeb centrālās varas institūcijas. Līdz ar to šajā teritorijā nebija vērojama Rietumeiropai raksturīgā monarha cīņa ar pārējiem pārvaldes struktūras elementiem par varu kā politiskās krīzes izpausmes forma. Tā kā Livonija bija integrēta Eiropas politiskajos procesos, arī to ietekmēja politiskā krīze jeb pārmaiņas Rietumu kristīgās sabiedrības varas organizācijā. Pirmkārt, – kā aplūkots apakšnodaļā 1.2. – Livonijas politisko dzīvi ietekmēja transformācija citu reģiona zemju pārvaldes struktūrā. Tās rezultātā zuda zemes kungu ārējās ekspansijas iespējas, bet ārējie apdraudējumi kļuva arvien bīstamāki. Tas savukārt veicināja pārmaiņas Livonijas iekšpolitiskajos procesos. Otrkārt, arī šo teritoriju aplūkotajā periodā plosīja nebeidzami konflikti starp varas sistēmas elementiem. Tie arī Livonijā – līdzīgi kā plašākā Rietumu kristīgās sabiedrības telpā – atklājas kā dominējošā politiskās dzīves tendence šī darba hronoloģiskajā ietvarā, uz kura galējās robežas – 1435. gadā – iekšējās cīņas uz brīdi pierima, lai atkal atsāktos 15. gadsimta beigās. Rauhs, piemēram, iekšējās cīņas

¹³²⁶ Turpat, 401. lpp.

¹³²⁷ Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern... S. 3.

¹³²⁸ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 44.

¹³²⁹ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 396.

¹³³⁰ Turpat, 397. lpp.

¹³³¹ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 336.

Livonijā salīdzina ar patstāvīgu pilsoņu karu un velk paralēles ar iekšējām cīņām Francijā, Anglijā un Svētās Romas impērijas zemēs¹³³².

Iekšpolitiskie konfliktu cēloņi Livonijā – līdzīgi kā Svētās Romas impērijas zemēs – bija varas organizācijas sistēmas diktēti. Livonija sastāvēja no pieciem garīgu kungu valdījumiem, līdz ar to šeit nebija laicīga zemes kunga un visai teritorijai kopīgas centrālās varas.

Militāri, politiski un administratīvi spēcīgākais no Livonijas valdījumu zemes kungiem bija Vācu ordeņa Livonijas atzars¹³³³. Bez tam, tā militārās – tāpat arī diplomātiskās – iespējas sniedzās ārpus šīs teritorijas, jo tas varēja no Prūsijas iegūt gan papildspēkus militāriem konfliktiem, gan izmantot visa ordeņa diplomātiskos resursus politiskajām cīņām pret Livonijas prelātiem. Livonijas atzars bija daļa no Vācu ordeņa, kura kā garīgas militāras organizācijas valdījums ir atzīts par unikālu parādību Rietumu kristīgās pasaules vēsturē¹³³⁴. Atšķirībā no Eiropas monarhijām, ordeņa valdījumos nebija valdošo dinastiju, līdz ar to izpalika iekšējās cīņas par troni, un vēlēšanu rezultātā bija mazāks risks iegūt amatam nepiemērotu vadītāju nekā mantošanas ceļā. Ordeņa valdījumos bija vērojama politikas kontinuitāte¹³³⁵, iekšēja administratīvā kārtība, hierarhija un disciplīna. Kā ir atzīmējis Viljams Ērbans, Vācu ordeņa valdījums bija viena no sava laika augstāk attīstītajām valstīm¹³³⁶.

Garīgajos jautājumos Vācu ordenis Livonijā bija pakļauts Rīgas arhibīskapam Livonijas un bīskapiem un tam, saskaņā ar no Zobenbrāļu ordeņa 1237. gadā mantotajām tiesībām, bija jāzvēr viņiem uzticība¹³³⁷. Bīskaps Alberts (1199.-1229.) mantojumā saviem pēctečiem atstāja pretenzijas ne tikai uz garīgo, bet arī uz politisko hegemoniju Livonijā¹³³⁸. Tas, kā atzīmē Stāfenhāgens, bija pretrunā ar vairākām pāvesta bullām, kas atbrīvoja ordeni no pakļautības visām politiskajām varām un pakļāva to tieši baznīcas galvai¹³³⁹.

Uz konfliktu neizbēgamību attiecīgā varas organizācijā norāda to saknes pašos Livonijas iekarošanas pirmsākumos 13. gadsimtā. Zobenbrāļu un vēlāk Vācu ordenim tiecoties pēc arvien lielākām teritorijām un liekot akcentu uz kristianizācijas misijas militāro pusi, kas neizbēgami izraisīja konfliktu ar bīskapiem kā misijas garīgajiem vadītājiem un pāvesta pārstāvjiem. Piemēram, jau Vācu ordeņa priekšgājēju - Zobenbrāļu ordeni - pāvesta

¹³³² Rauch, G. von. *Der Deutsche Orden und die Einheit des baltischen Landes*. Hamburg: Hoffmann, 1961. S. 8.

¹³³³ Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 146.

¹³³⁴ Löwener, M. *Gemeinsamkeiten und Unterschiede Staatlicher Entwicklung...* S. 2

¹³³⁵ Turpat, 2. lpp.

¹³³⁶ Urban, W. *The Diplomacy of the Teutonic Knights at the Curia*, p. 124.

¹³³⁷ Jähnig, B. *Die Rigische Sache des Deutschen Ordens...* S. 113.

¹³³⁸ Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 146. Piemēram, arhibīskaps Fromholds pieprasīja, lai ordenis tam apzvēr uzticību kā lēņu kungam. (*Akten und Recesses der Livländische Standetage*, Bd.1., Nr. 82., S. 54.).

¹³³⁹ Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 147.

legāts Balduīns no Alnas 1234. gadā apsūdzēja varmācībā pret jaunkristītajiem un kristiešiem, un bīskapu apspiešanā¹³⁴⁰.

Pēc Livonijas vietējo etnolingvistisko grupu galīgas politiskās pakļaušanas, izbeidzoties reālām ārējās ekspansijas iespējām, Vācu ordeņa – kā uz ekspansiju tendēta varas elementa – ekspansijas tendences vērsās uz iekšu, pret pārējiem Livonijas teritoriālajiem spēkiem.

Vēstures literatūrā dominē viedoklis, ka Vācu ordeņa mērķis Livonijā bija pakļaut sev visu teritoriju, realizējot šeit tādu varas organizācijas principu, kāds bija Prūsijā, kur ordenim bija nedalīta vara pār visu zemi – t.i. izveidot Livonijā savu valsti¹³⁴¹. Pāvesta legāta Franciska no Moliano vadītajā nopratināšanā šādu viedokli kā visā Livonijā klīstošas „vispārējas valodas” pauda visi liecinieki, piemēram, dominikāņu brālis Vesperis no Turaidas (*Wesserus de Torreyda*) atzīmēja, ka „brāļi pūloties sev pakļaut visu Livonijas zemi”¹³⁴². Kā uzsver Arbusovs, tieši šie Vācu ordeņa centieni – apvienot savā vadībā pārējos nelielos valdījumus, ir vienīgais izskaidrojums iekšējiem konfliktiem un ir „atslēga uz Livonijas viduslaiku vēstures izpratni”¹³⁴³. Vācu ordenis bija vienīgais valsts idejas pārstāvis Livonijā, uzsver Stāfenhāgens¹³⁴⁴.

Jāatzīst tomēr, ka avotos – pat Vācu ordeņa iekšējā korespondencē – šis mērķis nav atzīts tiešā tekstā. Vācu ordeņa pārstāvju savstarpējā sarakstē, piemēram, centieni, panākt savu pārstāvju iecelšanu Livonijas prelātu amatos, ko Šterns atzīmē kā ordeņa visbiežāk pielietoto metodi ceļā uz pārējo valdījumu pakļaušanu sev¹³⁴⁵, ir pamatoti ar vēlēšanos attiecīgajos amatos redzēt tādus cilvēkus, ar kuriem ordenim būtu iespēja uzturēt draudzīgas attiecības¹³⁴⁶. Labas attiecības no ordeņa pozīcijām, loģiski nozīmēja pakļaušanos tā gribai, bet ne obligāti – attiecīgā valdījuma pievienošanu ordeņa teritorijai. Piemēram, Ozeles – Vīkas bīskapa Vinriha (bijušā virsmestra Vinriha no Kniprodes brāļa dēla) ilgajā valdīšanas laikā ordenim ar viņu bija labas attiecības, bet nebija vērojami ordeņa mēģinājumi šo bīskapiju pievienot savam valdījumam. Ordeņa mērķis izveidot Livonijā savu valsti, iekļaujot tajā pārējos valdījumus, ir loģisks pieņēmums, kas izriet no analogijas ar varas organizāciju

¹³⁴⁰ *Senās Latvijas vēstures avoti*, 2. sēj., 1. burtnīca. Nr. 193, Nr. 204

¹³⁴¹ Bienemann, F. Die Kolonialpolitik des deutschen Ritterordens, S. 172.; Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S.179.; Kreem, J. *The Town and Its Lord...* s.11., 134.; Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 69.; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 350.lpp.

¹³⁴² „...*fratres nituntur sibi subiugare totam terram Lyuonie*” (*Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312*, 306. - 307. lpp.), „...*fama publica erat in provincia Lyuonie, quod fratres predicti nituntur sibi subiugare totam provinciam Lyuonie*” (turpat, 80. – 81. lpp., līdzīgi – 118. – 119., 152. – 153., 204. – 205., 224. – 225., 244. – 245., 260. – 261., 268. – 269., 284. – 285. lpp.).

¹³⁴³ Arbusow, L. Die Frage nach der Bedeutung der Hanse für Livland. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 1944, Nr. 7, S. 231.

¹³⁴⁴ Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 228.

¹³⁴⁵ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 350. lpp.

¹³⁴⁶ Piemēram, LUB, Bd. 3, Nr. 1306; LUB, Bd. 4, Nr. 30

Prūsijā un no ordeņa cīņas metodēm un, iespējams, ietekmējas arī no ordeņa ienaidnieku apsūdzībām. Pieņemumam, ka Vācu ordeņa hegemonijas centieni bija apzināti vērsti uz ordeņa valsts izveidi Livonijā trūkst neapstrīdamu pierādījumu. Tomēr ordenis Livonijā bija vienīgais spēks, kas varēja pārstāvēt visu zemi¹³⁴⁷. Ordenis, kā atzīmē Krēms, reizēm uzvedās kā *primus inter pares* starp pārējiem Livonijas zemes kungiem¹³⁴⁸. Ordeņa hegemonijas centieni nav noliedzami un labvēlīgāku apstākļu gadījumā pārējo valdījumu pakļaušana tam būtu bijusi loģisks šo centienu atrisinājums.

Tātad Livonijas iekšējo konfliktu cēlonis bija Vācu ordeņa mēģinājumi mainīt varas organizāciju visā teritorijā, un iespējams, – kļūt par šīs teritorijas centrālo varu. Tas ļauj runāt par politisko krīzi šajā teritorijā, uzlūkot iekšējos konfliktus kā krīzes izpausmi un uzlūkot tos Rietumu kristīgās pasaules varas organizācijas krīzes kontekstā.

Vācu ordenis savu cīņu pret pārējiem zemes kungiem pamatoja ar Livonijas ārējiem apdraudējumiem. Tas apzinājās sevi par vienīgo reālo spēku Livonijā, kas spēja tiem pretoties, zemei pastāvīgi piedzīvojot lietuviešu un krievu sirojumus, šajā darbā apskatītā perioda gaitā arvien vairāk pieaugot citu reģiona valdījumu varai un ekspansijas tendencēm¹³⁴⁹. Nevar noliegt ordeņa pārliecības, ka Livonijas ārējā drošība balstās uz tā centieniem, pamatotību. Ordenis kā militāri spēcīgākais Livonijas zemes kungs, kura eksistences pamatojums bija Rietumu kristīgās pasaules ienaidnieku apkarošana, faktiski vienpersonīgi uzņēmās rūpes par Livonijas ārējo drošību, atvairot ārējos iebrukumus, sirojot kaimiņu zemēs un pārējos spēkus iesaistot šajos centienos savā vadībā¹³⁵⁰. Igauņu zemnieku nemieri 1343.-1345. gadā, risinoties vienlaicīgi ar ārējiem iebrukumiem, apliecināja, ka Livonijā nebija citu spēku, kas spētu tikt galā ar nopietniem militāriem draudiem. Dānijas karaļa vasaļi šajā situācijā bija spiesti lūgt ordeņa palīdzību¹³⁵¹, neskatoties uz viņu nevēlēšanos pakļauties ordeņa varai (kā norāda viņu centieni panākt bijušā Dānijas valdījuma Livonijā pakļaušanu Zviedrijas karalim¹³⁵²). Vācu ordenis arī palīdzēja pilsētām apkarot pirātus (t.s. vitāliju brāļus), kas traucēja satiksmi Baltijas jūrā, dodot izšķirošo triecienu viņu bāzei Gotlandē¹³⁵³.

¹³⁴⁷ Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern... S.18.

¹³⁴⁸ Kreem, J. *The Town and Its Lord*... S. 11.

¹³⁴⁹ Skat. 1.2.apakšnodaļu

¹³⁵⁰ Pārējiem zemes spēkiem bija pienākums pavadīt Vācu ordeni karagājienos. Piemēram, Rīgai tas bija viens no 1330. gadā noslēgtā miera nosacījumiem (LUB, Bd. 2, Nr. 741). Tikai ar 1397. gada izlīgumu ar Tērbatas bīskapu ordenis zaudēja tiesības pieprasīt Rīgas arhibīskapijas, Ozeles - Vīkas, Tērbatas un Kurzemes bīskapiju vasaļu līdzdalību karagājienos (LUB, Bd. 4, Nr. 1459).

¹³⁵¹ *Die Jüngere Livländische Reimchronik*... S. 21.

¹³⁵² Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern... S. 9., 14.-15., 17.

¹³⁵³ Skat. apakšnodaļu 1.2.

Ordenis apzinājās, ka augošie ārējie draudi diktē nepieciešamību pēc iekšējas saskaņas un vienotības¹³⁵⁴. No ordeņa perspektīvas likās loģiski, ka kopīgu interešu realizēšana panākama tikai tā kā spēcīgākā zemes kunga virsvadībā¹³⁵⁵. Tādejādi savu cīņu ar pārējiem zemes kungiem un savu rīcību kopumā, atsaucoties uz ārējiem apdraudējumiem, ordenis pastāvīgi pamatoja ar visas Livonijas interesēm. Šis arguments konsekventi figurēja ordeņa centienos apkarot pārējo zemes kungu kūrijā izvirzītās sūdzības pret to, – kā iepriekš tika norādīts¹³⁵⁶ – Livonijas kaimiņiem kļūstot par retorisku ieroci ordeņa diplomātiskajā cīņā par savu hegemoniju¹³⁵⁷.

Nav objektīvu iemeslu apšaubīt, ka ordenis, labāk kā citi spēki apzinoties ārējo draudu pieaugumu, patiešām tiecās pēc iekšēja miera un vienotības Livonijā. Ordenis likās patiesi ticam, ka tā rīcība – lai arī cik varmācīgas būtu tā metodes – ir vērsta uz pozitīvu mērķi un Livonijas kopīgu labumu. Rūpes par zemes interesēm kā savas rīcības pamatojums ir minēts ne tikai ordeņa vēstulēs pāvestam un citiem ārējiem spēkiem, kur tās būtu uztveramas kā retorikas paņēmieni. Gādība par Livonijas labklājību pastāvīgi tiek pausta arī ordeņa iekšējā korespondencē, kas liecina par tā pārliecību, ka tas kalpo vispārējam labumam. Piemēram, 1392. gadā Livonijas mestrs rakstīja ģenerālprokuratoram, ka ordenis ir pārņēmis savās rokās arhibīskapa īpašumus, „lai aizstāvētu tēvijū, izplatītu ticību un novērstu lielas briesmas zemei”, un lūdza adresātu panākt arhibīskapa amata piešķiršanu „draudzīgam vīram, kam rūp tēvzemes labums” un kurš pilda savus pienākumus, citādi visa zeme piedzīvot lielas briesmas¹³⁵⁸. Arī pretošanās Kristiana Kubanta iecelšanai par Ozeles-Vīkas bīskapu tika pamatota ar Livonijas interesēm. Ģenerālprokurators Vandofens, informēdams virsmestru par Kubanta iecelšanu šai amatā, izteica šaubas, ka šis vīrs būs „noderīgs zemei un labs ordenim”, un uzsvēra nepieciešamību panākt viņa nomaiņu ar kādu citu, kurš būtu „zemei noderīgs”¹³⁵⁹. Arī virsmestrs instruēja Livonijas mestru spert soļus, lai novērstu Ozeles-Vīkas bīskapijas nonākšanu Kubanta vai kāda cita rokās, kurš nebūtu noderīgs un ērts baznīcai, bīskapijai un zemei¹³⁶⁰. Avoti rada iespaidu, ka ordenis identificēja savas intereses ar Livonijas interesēm.

¹³⁵⁴ Šī doma tika atkārtoti izteikta. Piemēram, LUB, Bd. 7, Nr. 487; Hildebrand, H. Einleitung. In: LUB, Bd. 7., S. XII

¹³⁵⁵ Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 127.

¹³⁵⁶ Skat. apakšnodaļu 1.2.

¹³⁵⁷ Par kaimiņu lomu iekšpolitiskajā retorikā skat.: Selart, A. Political Rhetoric and the Edges of Christianity... p. 55. - 69.

¹³⁵⁸ LUB, Bd. 3, Nr. 1306 („*Nos vero, conservationem patriae et augmentum fidei, in quantum vires suppetunt, summe desiderantes, et futuris periculis viam praecludere cupientes, Rigensis diocesis castra et terrum ad nostram defensionem recipere volumus et actu quedam castra recepimus, cui fideliter praeesse volumus.... quod modernum archiepiscopum dignetur transferre, et ecclesiam Rigensem, istius tempore exulantem, committere uni viro pacifico, bonum patriae et conservationem ecclesiae procurare volenti... Qui revera, nisi dominus noster apostolicus, cuius gratiae nos humiliter recommendamus, de salubri remedio provideat, Rigensis ecclesia irrecoverabiliter succumbet, et tota patria inefficabile detrimentum patietur.*”)

¹³⁵⁹ LUB, Bd.7, Nr. 30

¹³⁶⁰ LUB, Bd.7, Nr. 46

Lai arī ordeņa cīņa par savu virsvaru paša ordeņa skatījumā bija vērsta uz visas Livonijas interesēm, citu zemes kungu tiesību un īpašumu uzurpācija nebija pārējiem varas sistēmas spēkiem pieņemama, nevarēja neizraisīt viņu pretestību un līdz ar to bija nebeidzamo iekšēju nesaskaņu dzinējspēks. Ne tikai prelātus, bet arī visu Livonijas sabiedrību satrauca varbūtība par attiecīgo valdījumu inkorporāciju ordenī un tas izraisīja tās pretestību¹³⁶¹. Ordenim cenšoties iegūt hegemoniju, tas aizskāra citu zemes kungu tiesības, kuru galvenais cīņas ierocis 14. gadsimtā bija sūdzības kūrijā. Apsūdzības un kūrijas iejaukšanās savukārt saasināja ordeņa pretestību un pamatoja tā centienus panākt savu pārstāvju iecelšanu prelātu amatos. Līdz ar to iekšējās nesaskaņas bija nebeidzamas, un viens cīņas posms veda pie otra.

Pārējo varas sistēmas elementu pretestību savukārt saasināja veids, kā ordenis pret tiem izturējās, t.i. tā cīņas metodes. Avoti atstāj iespaidu, ka ikdienā pārējos Livonijas spēkus bieži aizkaitināja un aizvainoja tieši ordeņa varmācīgie cīņas paņēmieni, kurus, kā atzīmēts, veicināja baznīcas krīzes sniegtā iespēja ordenim ar dāvanām kūrijā izvairīties no sodiem. Ordeņa piekoptās cīņas metodes aizskāra tā pretinieka pašcieņu, uzkurināja to pretestības garu un naidīgumu. Tieši ordeņa cīņas paņēmieni – vairāk kā tās mērķis - veidoja tā negatīvā tēla pamatu, turpmāko paaudžu acīs degradēja un lika apšaubīt ordeņa postulētās pozitīvās un aktuālās zemes vienotības un kopīgu interešu realizācijas idejas.

Jāatzīst tomēr, ka Vācu ordeņa negatīvais, brutāla varmākas tēls ne vienmēr balstās uz pierādāmiem faktiem un objektīviem dokumentiem. Šāda tēla veidošanu pirmām kārtām ir veicinājušas ordeņa pretinieku kūrijā iesniegtās apsūdzības, kurās nevar noliegt pārspīlējuma, pat propagandas un apmelojuma elementu. Piemēram, virsmestra iekšējā korespondencē 1430. gadā paustais satraukums par Ozeles - Vīkas bīskapa Kubanta izplatītajiem apmelojumiem¹³⁶² liecina, ka apmelojumi no pretinieku puses patiešām tika izplatīti. Arhibīskapa apsūdzībās ilgstoši un konsekventi tika kultivēts ordeņa kā ticības apspiedēja tēls. Ieguldījumu šāda tēla veidošanā ir devusi arī ordeņa lielākā ārējā ienaidnieka - poļu - plaši izvērstā propagandas kampaņa. Īpaši mērķtiecīgi tā tika attīstīta Konstānces koncilā 1415. gadā, kurā galvenos argumentus izvirzīja (vēlāko laiku ordeņa kritiķu plaši citētais) kanonisko tiesību profesors Pauls Vladimiri (*Paulus Vladimiri*, poļu versijā *Pawel Włodkowiec*, apmēram 1370.–1435.). Viņš pasniedza sagrozītu vēstures ainu, atspoguļojot Vācu ordeņa brāļus kā ļaundarus, poļus – kā upurus, un uzbruka pašai militārā ordeņa

¹³⁶¹ Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 210.

¹³⁶² LUB, Bd. 8, Nr. 328

konceptijai, noliedzot krusta karu ārpus Svētās zemes likumību¹³⁶³. Ordeni mērķtiecīgi dēmonizēja arī 15. gadsimta poļu galma hronists Jans Dlužošs (*Jan Dlugosz*)¹³⁶⁴.

Otrkārt, negatīvu ordeņa tēlu vairo arī atsevišķu tā pārstāvju atstātās 2.1. apakšnodaļā analizētās liecības, kurās sniegts ieskats ordeņa piekoptajās praktiskajās cīņas metodēs par hegemoniju Livonijā. Iespējas ar kukuļiem izvairīties no baznīcas sodiem veicināja ordenī visatļautības un nesodāmības gaisotni, kuras iedvesmoti, tā pārstāvji kūrijā, it īpaši ģenerālprokurators Vandofens un Livonijas ordeņa brālis Johans Zobe, intensīvi ieteica pielietot pret saviem pretiniekiem Livonijā dažādus nelikumīgus un pat vardarbīgus risinājumus. Vandofens reizēm noraidīja pat kukuļošanu kā pārāk lēnu paņēmieni un viņam vienmēr bija padomā kāds vai pat vairāki citi viltīgāki ierosinājumi. Viņš vairākkārtīgi ieteica pretinieka sūtņu pārtveršanu un/ vai vēstuļu vai bullu nolaupīšanu¹³⁶⁵. Piemēram, lai novērstu ordenim nelabvēlīgu pāvesta bullu (kas atbrīvoja Rīgas pilsētu no pakļautības ordenim) nonākšanu Livonijā, varētu pārķert uz Rīgu caur Lībeku ceļojošos Rīgas domkapitula sūtņus, atklātībā tēlojot pret viņiem labvēlību. Vandofens izteica nožēlu, ka pārāk vēlu bija par šo bullu pārvešanu uzzinājis, citādi pats būtu parūpējies, lai tās nemaz neatstāj Romu¹³⁶⁶. Viņam padomā bija arī alternatīvs risinājums – iebiedēt Rīgas domkapitulu, lai tas neliktu attiecīgajai bullai stāties spēkā¹³⁶⁷. Cits variants būtu likt Rīgai, pirms tā par šo bullu ko uzzina, zvērēt uzticību ordenim tā, lai pilsēta nevarētu īstenot bullas rīkojumu un atbrīvoties no pakļautības ordenim¹³⁶⁸. Vēl refinētāks plāns bija noorganizēt pirātu uzbrukumu kuģim, ar kuru uz Livoniju devās pretinieku sūtnis ar ordenim nelabvēlīgajiem pāvesta rīkojumiem, un atņemt tos¹³⁶⁹. Vandofenam bija arī viltīgs, lai gan ordeņa praksē ne jauns un oriģināls ierosinājums, kā panākt Rīgas domkapitula reinkorporāciju ordenī: kapitulā vajadzētu infiltrēt trīs vai četrus ordenim lojālus vīrus, dodot esošajiem kapitula locekļiem solījumus, kurus pēc tam varētu nepildīt. Rezultātā ordenis pakāpeniski pārņemtu visu kapitulu¹³⁷⁰. Lai tiktu vaļā no diplomātiskajās viltībās pārākā pretinieka Ozeles - Vīkas bīskapa Kristiana (Kubanta), Vandofens ieteica viņu neuzkrītoši nogalināt un saistībā ar agrāk pieminēto Grobinas fogta Gosvina no Ašebergas veikto Livonijas prelātu sūtņu slepkavību 1428. gadā iebilda vienīgi pret pārāk uzkrītošo slepkavības veidu un tiešā izpildītāja neapdomīgo bēgšanu, kas atklāja

¹³⁶³ Housley, N. *The Later Crusades 1274-1580. From Lyons to Alcazar*. Oxford: Oxford University Press, 1992. 359 p.

¹³⁶⁴ Урбан, В. *Тевтонский Орден*, 265., 312., 314. c.

¹³⁶⁵ Piemēram, LUB 8, Nr. 175, Nr. 203, Nr. 317.

¹³⁶⁶ LUB, Bd.8, Nr. 175, Nr. 203, Nr. 317.

¹³⁶⁷ Burtiski - izdarīt tā, lai Rīgas priesteri vairs nekad šādu bullu neizmantotu un arī citi priesteri būtos to darīt (...“*das zy is nicht me thun unde das sic hander pfaffen des mogen furchten*”) LUB, Bd.8, Nr. 189.

¹³⁶⁸ LUB, Bd.8, Nr. 203

¹³⁶⁹ LUB, Bd.8, Nr. 358

¹³⁷⁰ LUB, Bd.8, Nr. 317, Nr. 327

ordeņa iesaisti¹³⁷¹. Arī Johans Zobe¹³⁷², rakstot vēl skarbākā un nepacietīgākā tonī, ieteica Livonijas mestram kavēt Rīgas domkapitula sūtījumu nonākšanu Romā¹³⁷³. Zobe arī, relatīvi īsās uzturēšanās laikā Romā vīlies iespējās ātri panākt tur vēlamu rezultātu – atkal pakļaut domkapitulu ordenim –, ieteica Livonijas mestram atnest centienus kūrījā un „ņemt taisnību savā zemē pašu rokās”, sagūstot tos Rīgas domkapitula locekļus, kuri ir atbrīvojušies no Vācu ordeņa ietērpa¹³⁷⁴.

No vienas puses rodas jautājums, cik reprezentatīvas ir šādas ordeņa pārstāvju atstātās liecības par ordeņa piekoptajām metodēm. Zināmā mērā šādi vardarbības ieteikumi izskaidrojami ar konkrēto ordeņa pārstāvju personībām. Vandofenu Jēnigs dēvē par tipisku „sava laikmeta bērnu” – laikmeta, kurā politiskās slepkavības bija plaši izplatītas metodes – īpaši Itālijā, kur viņš uzturējās¹³⁷⁵. To var attiecināt arī uz pārējiem Rietumeiropā izglītojamiem un kūrījā rezidējošajiem ordeņa diplomātiem. Tomēr šādi indivīdi nevarētu konsekventi aicināt uz krāpšanu un vardarbību, ja šādas metodes būtu ordenim principā svešas un morāli nepieņemamas. Tas, ka Vandofena un Zobes padomi tika uzklausīti, netika nosodīti un bieži tika realizēti, norāda, ka viņu atstātās liecības visumā saskan ar ordeņa faktiski piekoptajām metodēm un ka tā pretinieku apsūdzības, lai gan uztveramas ar zināmu kritikas devu, tomēr nevarētu būt pilnībā izdomātas. No otras puses, jāņem vērā, ka šo ordeņa amatpersonu personību ietekmē viņu veidotā ordeņa uzvedības aina ir pārspīlēta. Šo un citu ordeņa pārstāvju paustā attieksme tādejādi uztverama kā pārspīlēts atspoguļojums neapvaldītās, reāli īstenotās vardarbības atmosfērai ordenī kopumā, tostarp arī Livonijas zarā.

Ordeņa neapvaldītā un nepārdomātā varmācība sasaucas ar attiecīgā laikmeta – varmācības un pēkšņās nāves laikmeta¹³⁷⁶ – vardarbības piesātināto atmosfēru, vardarbības, ko Kantors, aizņemdamies Jakoba Burkharda frāzi, apraksta kā „baiso vienkāršotāju vardarbību”, „kas rodas no civilizētās kārtības izjukšanas un morāles standartu sabrukuma”¹³⁷⁷ un tādejādi pati par sevi ir viena no sabiedrības krīzes izpausmēm.

Livonijas iekšējo konfliktu vēsture ir konsekventa ordeņa varmācības pret tā pretiniekiem – kā cēloņu – un tā pretinieku sūdzību – kā seku – ķēdīte.

Citu zemes kungu aizvainojumu un pretestību nevarēja neizraisīt ordeņa piekoptās metodes kūrījā, kur tas ar kukuļiem un viltību panāca ne tikai savu pārstāvju vai labvēļu

¹³⁷¹ LUB, Bd. 8, Nr. 36

¹³⁷² Ironiski, ka Zobe vēlāk savā karjerā izstājās no ordeņa un pats kļuva par Rīgas domkungu (Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 218.).

¹³⁷³ LUB, Bd.7, Nr. 804.

¹³⁷⁴ LUB, Bd.7, Nr. 804.

¹³⁷⁵ Jähnig, B. *Die Rigische Sache des Deutschen Ordens...* S. 125.- 126.

¹³⁷⁶ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p.341

¹³⁷⁷ Cantor, N. *Medieval History...* p. 516. Šo vardarbības paveidu Kantors pretstata primitīvismā sakņotajai vardarbībai, kāda viņaprāt bija izplatīta agrajos viduslaikos.

iecelšanu augstos garīdznieku amatos Livonijā, bet arī sev labvēlīgus pāvesta lēmumus citos jautājumos, kā arī ar naudu izpirkās no soda par vardarbību, nelabvēlīgus pāvesta lēmumus vienkārši ignorējot. Piemēram, ar materiāla pārākuma palīdzību, t.i. kūrijas un pāvesta apdāvināšanu ordenis kūrijā panāca tā spiediena rezultātā uz Lībeku aizbēgušā arhibīskapa atcelšanu, virsmestra brāļa dēla Johanesa no Valenrodes iecelšanu viņa vietā, kā arī faktisku Rīgas domkapitula pakļaušanu ordenim¹³⁷⁸. 2.1. apakšnodaļā analizētajā ordeņa iekšējā korespondencē atklāti izklāstītas ordeņa diplomātiskās metodes kūrijā, tāpēc to pielietojums nav apšaubāms.

Līdzās centieniem panākt savu pārstāvju iecelšanu Livonijas prelātu amatos un saimnieciskās kontroles iegūšanai pār pretinieku (kas tika vērsta galvenokārt pret Rīgas pilsētu¹³⁷⁹), trešā ordeņa cīņas metode Šterna skatījumā ir pretinieka teritorijas un piļu iekarošana, turēšana savā valdījumā un saimnieciska izmantošana¹³⁸⁰. Ordeņa tendence cīņas gaitā uzbrukt savu pretinieku īpašumiem, tos izpostot vai sagrābjot, atklājas jau 14. gadsimta sākumā. Pāvesta legāta Franciska no Moliano 1312. gadā veiktās izmeklēšanas gaitā Livonijā visi liecinieki cita starpā ziņoja par ordeņa uzbrukumiem Ozeles baznīcai, tai piederošo ciemu sagrābšanu, Ozeles - Vīkas bīskapa un domkungu īpašumu piesavināšanos, tāpat arī arhibīskapijas vasaļu īpašumu atņemšanu, Rīgas domkungu nekustamo īpašumu sagrābšanu un kustamo īpašumu nolaupīšanu un citiem noziegumiem pret savu pretinieku mantu¹³⁸¹. Lai gan izmeklēšanas protokols uzskatāms par vienas puses atbalstītāju liecību, tas tomēr balstās uz vairāku, lai arī, visticamāk arhibīskapa izvēlētu liecinieku – kapitulu un reliģisko ordeņu pārstāvju, tai skaitā piecu dominikāņu un viena franciskāņu brāļa – teikto¹³⁸². Maz ticams, ka visi šie cilvēki būtu klaji melojuši. Tas, ka kara laikā pret Rīgas pilsētu 1297.-1330. gadā ordenis sagrāba arhibīskapa, kā arī, domkapitula un arhibīskapa vasaļu īpašumus, lai dabūtu viņus savā pusē, minēts arī citos avotos¹³⁸³. Ordenis ieņēma arhibīskapa pilis un domkungu īpašumus arī reaģējot uz to, ka arhibīskapam Zigfrīdam 1373. gadā izdevās panākt Rīgas domkapitula atbrīvošanu no Vācu ordenim līdzīgā premonstriešu tērpa un tā pakļaušanu augustīniešu regulai¹³⁸⁴, spiežot arhibīskapu doties uz kūriju meklēt taisnību¹³⁸⁵. 1391. gadā, kad arhibīskaps Johanness IV ar domkungiem bija aizbēdzis no Livonijas, balstoties uz

¹³⁷⁸ LUB, Bd. 4, Nr. 1351

¹³⁷⁹ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 350. lpp.

¹³⁸⁰ Turpat.

¹³⁸¹ *Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312*, 31.- 33., 40. - 45., 52. – 57., 64. – 65., 70. – 71., 84. – 85., 94. - 97., 98. – 99., 138. – 141., 150. – 151., 154. – 155., 184. – 185., 302. - 303. u.c. lpp.

¹³⁸² *Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312*, 455. lpp.; LUB, Bd. 2, Nr. 638; Strenga, G. *Dominikāņu un franciskāņu loma...* 52.lpp.

¹³⁸³ LUB, Bd. 3, Nr. 604b ; J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 2.- 3.; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 351. lpp.

¹³⁸⁴ LUB, Bd. 3, Nr. 1094

¹³⁸⁵ Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 152.-153.

baumām, ka arhibīskaps ir saistījies ar lietuviešiem un uzskūdījis viņus uzbrukt ordenim Rīgā, ordenis ieņēma arhibīskapa pilis¹³⁸⁶. 1430. gadā savukārt ordenis ieņēma Ozeles - Vīkas bīskapijas īpašumus cīņā pret bīskapu Kristianu (Kubantu)¹³⁸⁷.

Dinamundes klostera iegāde 1305. gadā¹³⁸⁸ deva ordenim kontroli pār visām ostām Livonijā – arī Rēveles un Hāpsalas ostas saskaņā ar 1304. gada t.s. Tērbatas savienību¹³⁸⁹ atradās ordeņa rīcībā. Tādejādi ordenis varēja nogriezt Livoniju no pārējās pasaules, jo pārvaldīja arī zemes ceļu uz rietumiem pāri Mēmelei. Tas ļāva tam pēc saviem ieskatiem kontrolēt pretinieku pārvietošanos un kavēt informācijas par Livonijā notiekošo izklūšanu uz ārpusauli. 1312. gadā Franciska no Moliano iztaujātie liecinieki atzīmēja ordeņa regulāro vēršanos ar fizisku spēku pret tiem, kas centās nest vēstis par norisēm Livonijā ārējiem spēkiem¹³⁹⁰. Piemēram, dominikāņu mūks Vesperis no Turaidas atzīmēja, ka Vācu ordenis draudot tiem, kas dodoties uz kūrīju sūdzēties par viņiem¹³⁹¹. 15. gadsimta divdesmito gadu beigās ordenis turēja sev nedraudzīgus prelātus izolācijā. 1428. gadā – pēc tam, kad ordeņa pārstāvji bija noslepkavojuši baznīcas sinodes sūtņus, kas bija ceļā uz Romu – arhibīskaps Henings žēlojās virsmestram, ka pat tie viņa sūtņi, kuri bija ceļā pie virsmestra, ir aizturēti Prūsijā, un ka visiem, kas dodas uz Livoniju vai no tās, ir Kēnigsbergā jāapzvēr, ka viņi neved arhibīskapa vēstules vai ziņojumus¹³⁹², un tādejādi neviens vairs neuzņemas doties ceļā ar viņa vēstulēm pa sauszemi¹³⁹³. Saskaņā ar kādu Rīgas domkapitula aizstāvja vēstuli kādam citam domkapitulam draudzīgam priesterim nācās pārgērbties, lai viņš tiktu ārā no Livonijas¹³⁹⁴. Pretinieka vēstuļu pārķeršana un sūtņu aizkavēšana bija regulāri piekopts paņēmieni, uz ko norāda ģenerālprokuratoru daudzie izteikumi šai sakarā. 1435. gadā Valkā noslēgtajā Livonijas zemes kungu un kārtu izlīgumā tā dalībnieki vienojās pretinieka sūtņus un sūtījumus vairs neaizkavēt – tādejādi atklāti atzīstot šādas prakses piekopsānu pagātnē¹³⁹⁵.

¹³⁸⁶ LUB, Bd. 3, Nr. 1314; LUB, Bd. 4, Nr. 1526, LUB, Bd. 6, Nr. 3099; Livonijas mestrs paziņoja, ka viņam ir dokumentāli pierādījumi, ka arhibīskaps ir aicinājis lietuviešus un krievus ieņemt arhibīskapijas pilis. Ordeņa rīcībā patiešām bija Rīgas arhibīskapa rakstīta vēstule, kurā atklājās viņa sakari ar Polijas un Lietuvas karali. Stāfenhāgens uzskata, ka arhibīskapa bažas, ka šī vēstule tiks darīta zināma atklātībā gaidāmajā zemes kungu un kārtu sanāksmē, bija viens no iemesliem arhibīskapa un domkungu bēgšanai no Livonijas (Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 156.):

¹³⁸⁷ LUB, Bd. 8, Nr. 174

¹³⁸⁸ LUB, Bd. 2, Nr. 614

¹³⁸⁹ Par šīs vienošanās slēgšanas vietu avotu krājuma „*Monumenta Livoniae antiquae*” sastādītāji Tomass Hjerns (*Thomas Hiärn*) un Karls Eduars Napirskis (*Karl Eduard Napiersky*) uzskatīja Tērbatu, iedibinot tradīciju šādi dēvēt šo savienību. Tomēr vairums vēsturnieku uzskata, ka attiecīgā sanāksme, kurā šī vienošanās tika panākta, notika Vaisenšteinā (Paidē) (*Akten und Reccesse der Livländische Standetage*, Bd.1. Nr. 1, S. 3.; J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 5.; Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S.169.).

¹³⁹⁰ *Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312*, 42. – 43., 56. – 57., 102. – 103., 106, 107., 114. – 115., 170. – 171. uc. lpp.

¹³⁹¹ Turpat, 304. – 305. lpp.

¹³⁹² LUB, Bd. 7, Nr. 727

¹³⁹³ LUB, Bd. 7, Nr. 728

¹³⁹⁴ LUB, Bd. 7, Nr. 773

¹³⁹⁵ LUB, Bd. 8, Nr. 11

No ordeņa puses regulāri tika piekopta pretinieku sagūstīšana. Jau iekšējās cīņas sākumposmā – 1297.-1330. kara laikā pret Rīgas pilsētu – ordenis sagūstīja arhibīskapu, kurš bija iesaistījies karā pilsētas pusē, un uzspieda viņam neizdevīgu izlīgumu¹³⁹⁶. Vairāku konkrētu pretinieka pārstāvju sagūstīšana minēta arī kā pamatojums, Rīgas arhibīskapam pasludinot ordeni par ekskomunicētu 1325. gadā¹³⁹⁷. 1391. gadā ordenis sagūstīja Rīgas domkapitula prāvestu Johanesu no Zēstes (*Johannes Soest*) un domkungus, kuri nebija aizbēguši no Livonijas kopā ar arhibīskapu Johanesu IV¹³⁹⁸.

To, ka traucējošus pretiniekus ordenis mēdza arī fiziski iznīcināt, apliecina piemēram, Rīgas domkapitula prāvesta Vedekina (*Wedekin*, arī *Wethecchin*) slepkavība 14. gadsimta sākumā, lai apturētu viņa centienus cīnīties pret ordeni kūrijā¹³⁹⁹, kā arī un īpaši jau pieminētā Livonijas prelātu sūtņu nogalināšana 1428. gadā. Arī jau minētajā Rīgas arhibīskapa paziņojumā par ordeņa izslēgšanu no baznīcas 1325. gadā minēts konkrēts ordeņa veiktas slepkavības upuris (Ozeles- Vīkas domkungs Bertolds, saukts par Milzi (*Gygante*))¹⁴⁰⁰. Tas norāda, ka kūrijā 1305. gadā iesniegtā arhibīskapa apsūdzība, ka ordenis bez žēlastības nogalina ikvienu, kas tam nepiekrīt, lai tas ir garīdznieks vai lajs¹⁴⁰¹, lai gan iespējams ir pārspīlēta, tomēr nav gluži nepamatota.

Ar savām varmācīgajām metodēm un pārspēka demonstrēšanu ordenis iebiedēja savus pretiniekus tā, ka reizēm savas gribas panākšanai pietika ar draudiem. 15. gadsimta otrā gadu desmita noslēguma vēstules liecina, ka Zobes ierosinājums „ņemt taisnību savās rokās” atbilda ordeņa noskaņojumam Livonijā, kā rezultātā tur tobrīd valdīja briestošas iekšējās karadarbības atmosfēra¹⁴⁰². Šādu ordeņa nolūku nopietnību, atrazdamies Romā jūta arī domkapitula pārstāvis Dītrihs Nāgels, kurš vēstulē brīdināja pārējos domkungus par pastāvošām lielām briesmām, ka ordenis izmantos spēku un pēc tam visas sūdzības aplūsinās ar naudu¹⁴⁰³. Rīgas arhibīskapa un domkapitula vilcināšanās ar grūti izcīnītā pāvesta rīkojuma par domkapitula atbrīvošanu no ordeņa pakļautības īstenošanu bija – kā ticami apgalvoja

¹³⁹⁶ LUB, Bd. 3, Nr. 604 b; *Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312*, 32. - 33., 40. - 41., 70. - 73., 82. - 83., 110. - 111., 144. - 147., 176. - 177., 302. - 303., 308. - 309. u.c. lpp.; J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 2.- 3.; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 351. lpp.

¹³⁹⁷ LUB, Bd. 2, Nr. 710

¹³⁹⁸ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 10. Vēl 1393. gada pavasarī viņi atradās ordeņa gūstā (LUB, Bd. 4, Nr. 1315).

¹³⁹⁹ LUB 2, Nr. 616, Nr. 638; J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 13.; *Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312*, 34. - 35.lpp.; Šīs slepkavības apstākļi tomēr ir neskaidri. Vaina par šo slepkavību, kas 1305. gadā notika Rīgā, Doma baznīcā vienlaicīgi ar vairāku citu Ozeles- Vīkas bīskapam Konrādam I (1297. - 1307.) tuvu cilvēku, vasaļu un kalpotāju nogalināšanu, tiek likta arī uz Rīgas pilsētu, par ko starp pilsētu un Ozeles - Vīkas bīskapu izcēlās ilgstošs konflikts (LUB, Bd. 2, Nr. 622, 667; *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1. Nr. 7, S. 10).

¹⁴⁰⁰ LUB, Bd. 2, Nr. 710

¹⁴⁰¹ “*Interficiunt communiter non consentientes sibi, sive sint clerici sive laici, nullam gratiam faciendo*” (LUB, Bd. 2, Nr. 616); Urban, W. The Diplomacy of the Teutonic Knights at the Curia, S. 25.

¹⁴⁰² LUB, Bd 7, Nr. 708, Nr. 712; LUB, Bd. 8, Nr. 327, Nr. 336, Nr. 342, Nr. 366

¹⁴⁰³ LUB, Bd. 8, Nr. 26.

Tērbatas bīskaps Dītrihs IV (*Dietrich Reseler*, 1413.-1441.) – baiļu no ordeņa draudiem motivēta¹⁴⁰⁴. 1431. gadā ordeņa pārspēks spieda arhibīskapu slēgt neizdevīgu izlīgumu. Ar šo vienošanos Kalmeijera skatījumā ordenis īsā laikā arhibīskapa Johanesa VI 1423. gadā iegūto pāvesta rīkojumu par domkapitula neatkarības atjaunošanu tik lielā mērā neitralizēja, ka domkapituls atkal nonāca gandrīz tikpat lielā atkarībā no ordeņa kā pirms šī rīkojuma¹⁴⁰⁵.

Ordenis pret saviem pretiniekiem izmantoja arī pārējo iekšējo politisko spēku ieinteresētību saglabāt zemē saskaņu un novērst ārējos draudus. Reaģējot uz Rīgas arhibīskapa (kuru ordenis kara laikā pret Rīgu bija sagūstījis) sūdzībām kūrījā, 1304. gadā ordenis noslēdza pret arhibīskapu un Rīgas pilsētu vērstu savstarpējās aizsardzības vienošanos – t.s. Tērbatas savienību – ar Tērbatas un Ozeles - Vīkas bīskapiem, viņu kapituliem un vasaļiem, un Igaunijas bruņniecību¹⁴⁰⁶, nostādot Rīgas pilsētu un arhibīskapa vasaļus fakta priekšā, ka viņi tiek pakļauti šai savienībai¹⁴⁰⁷. Raksturīgs ordeņa vardarbības un diplomātisko viltību apvienojuma piemērs ir saistīts ar t.s. „Zēgevoldas sazvērētību”¹⁴⁰⁸ 1316. gadā. Informāciju par šīs „sazvērestības” sagatavošanu piedāvā Rīgas domkapitula prāvesta Lutfrīda (*Lutfridus*) pāvestam sniegtā liecība 1317. gada maijā¹⁴⁰⁹ un Lutfrīda, Rīgas domkunga Johanesa Krukova (*Johannes Krukow*) un arhibīskapa Fridriha 1317. gada maijā notāra klātbūtnē sniegtā liecība pret ordeni¹⁴¹⁰ – tātad vienas, ordenim nelabvēlīgas puses veidoti avoti.

Abi šie dokumenti glabājas Vatikāna arhīvā¹⁴¹¹ un ieskatu tajos un ar tiem saistītajos notikumos sniedz J. Hallera un B. Bombi raksti¹⁴¹², pirmais no kuriem uz arhibīskapa atbalstītāju liecību pamata asi nosoda ordeni, uzlūkojot ordeņa rīcību šajā kontekstā par tipisku tā cīņā par hegemoniju. B. Bombi ir mazāk kritiska pret ordeni, pieļaujot abu minēto avotu subjektivitāti. Savienības mērķis bija piespiest arhibīskapu Fridrihu, kurš tobrīd ilgstoši uzturējās Aviņonā, atsaukt pāvesta kūrījā 1305. gadā iesniegtās sūdzības pret ordeni¹⁴¹³ (kuru rezultātā 1312. gadā pāvesta uzdevumā legāts Francisks no Moliano veica izmeklēšanu un

¹⁴⁰⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 342, Nr. 852, Nr. 891; Jähnig, B. Die Rigische Sache des Deutschen Ordens... S. 121.-123.

¹⁴⁰⁵ Kallmeyer, T. Geschichte der Habits-Veränderung des Rigischen Domcapitels... S. 239.

¹⁴⁰⁶ LUB, Bd. 2, Nr. 608.

¹⁴⁰⁷ Vienošanās septītais punkts paredzēja, ka „visi tie, īpaši Rīgas birģeri, kas ir pasākuši ar lietuviešiem, pagāniem vai krieviem slēgt atsevišķas savienības vai miera līgumus vai neaizstājas no tamlīdzīgām esošām savienībām, tiks mudināti pievienoties šai savienībai, bet ja viņi vilcināsies to darīt, tad sabiedrotie iestāsies pret viņiem kā pret atklātiem ienaidniekiem ar kopīgu spēku (LUB, Bd. 2, Nr. 608).

¹⁴⁰⁸ LUB, Bd. 2, Nr. 654

¹⁴⁰⁹ Bombi, B. Der Streit zwischen dem Deutschen Orden und dem Erzbischof von Riga..., S. 143.; J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 12.

¹⁴¹⁰ Bombi, B. Der Streit zwischen dem Deutschen Orden und dem Erzbischof von Riga..., S. 146.; J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 12.

¹⁴¹¹ Arbusow, L. Römischer Arbeitsbericht. I., S. 400.; Bombi, B. Der Streit zwischen dem Deutschen Orden und dem Erzbischof von Riga..., S. 146.; J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 12.

¹⁴¹² Bombi, B. Der Streit zwischen dem Deutschen Orden und dem Erzbischof von Riga..., J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 1. - 27.

¹⁴¹³ LUB, Bd. 2, Nr. 616

Vācu ordenis tika izslēgts no baznīcas (ko, apelējot kūrījā ordenim 1313. gada maijā izdevās atsaukt¹⁴¹⁴). Saskaņā ar arhibīskapam uzticīgo domkungu – jau minētā Lutfrīda un Krukova – sniegtajām liecībām, izmantojot šķelšanos domkungu vidū jauna prāvesta vēlēšanās, ordenis ar intrigām panāca sava atbalstītāja – Johana no Minsteres (*Johann von Münster*) iecelšanu par domkapitula prāvestu¹⁴¹⁵, viņa neapstiprināšanas gadījumā draudot domkapitulu atstāt bez iztikas līdzekļiem¹⁴¹⁶. Tad, saskaņā ar šo domkungu liecībām, tas ar draudiem ieguva sev četru domkungu (tai skaitā jau minētā Krukova) un dažu arhibīskapa vasaļu atbalstu un 1316. gada 23. aprīlī Zēgevoldā noslēdza ar viņiem pret arhibīskapu vērstu vienošanos¹⁴¹⁷ un it kā visas Livonijas vārdā izvirzīja apsūdzību kūrījā pret pašu arhibīskapu (finansējot šo procesu no arhibīskapa līdzekļiem un viņam pašam liedzot pieeju tiem)¹⁴¹⁸.

Vācu ordenim ar diplomātiem un kukuļiem izdevās iegūt pāvesta labvēlību¹⁴¹⁹ un panākt Dinamundes klostera pirkuma apstiprināšanu¹⁴²⁰. Lutfrīdu 1316. gada augustā, kad viņš atgriezās Livonijā no Lionas, kur bija devies tikties arhibīskapu, Vācu ordenis sagūstīja un neatbrīvoja, kamēr viņš neatbalstīja viņa prombūtnes laikā Zēgevoldā noslēgto vienošanos un apsūdzību pret arhibīskapu, ko Lutfrīds nodēvēja par „melīgu grāmateli” (*libellum diffamatorium*)¹⁴²¹. Lutfrīds turpināja cīnīties pret ordeni, un 1326. gadā, trīs dienas pēc tam, kad viņam bija izdevies šajā cīņā gūt diplomātiskus panākumus, viņu atrada noslepkavotu¹⁴²². Šis fakts apliecina, ka, lai gan arhibīskapa atbalstītāju versija par t.s. Zēgevoldas vienošanos, iespējams, ir pārspīlēta, tajā izklāstītie notikumi nav pilnībā izdomāti.

Ordeņa iekšējā reakcija uz arhibīskapa Johanesa VI 1423. gadā kūrījā panākto domkapitula neatkarības no ordeņa atjaunošanu Kalmeijera skatījumā liecina, ka ordenis izsvēra katru soli, lai panākumi būtu drošāki, un ka tā šķietama piekāpība patiesībā bija cīņas paņēmiens. Zaudējot cerības uz pāvesta lēmuma atsaukšanu, ordeņa ģenerālprokurators un virsmests ieteica Livonijas mestram pagaidām piekāpties arhibīskapam un pacietīgi pieciest domkungu augstprātību, nevis uzbrukt viņiem ar varu, lai vēlāk, kad viņi vairs nejutīsies apdraudēti un uzskatīs, ka ordenis ir ar šādu notikumu pavērsienu samierinājies, domkungiem

¹⁴¹⁴ LUB, Bd. 2, Nr. 643

¹⁴¹⁵ B. Bombi gan pieļauj, ka Johanam domkungu un vasaļu vidū patiešām bija atbalstītāji (Bombi, B. Der Streit zwischen dem Deutschen Orden und dem Erzbischof von Riga..., S. 146.).

¹⁴¹⁶ J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 13.- 14.

¹⁴¹⁷ LUB, Bd. 2, Nr. 654

¹⁴¹⁸ LUB, Bd. 2, Nr. 659, Nr. 660; Vienošanās teksts: LUB, Bd. 2, Nr. 654; Informācija par Zēgevoldas vienošanos: Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316.

¹⁴¹⁹ Skat. 1.2. apakšnodaļu

¹⁴²⁰ LUB, Bd. 2, Nr. 670

¹⁴²¹ Bombi, B. Der Streit zwischen dem Deutschen Orden und dem Erzbischof von Riga..., S. 145; J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 17.- 18.

¹⁴²² *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1. Nr. 23. S. 18.; J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 25.; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 354.lpp.

negaidot panāktu no ordenim labvēlīgāk noskaņota pāvesta attiecīgā lēmuma atcelšanu¹⁴²³. Arī 1435. gadā ordenim nelabvēlīgu ārēju un iekšēju apstākļu rezultātā izrādītā piekāpība pēc Kalmeijera domām bija ordeņa bieži pielietots taktisks paņēmieni šādos apstākļos cīņu par virsvaru pieklusināt, lai labvēlīgākā situācijā piekāpšanās ceļā zaudēto atgūtu ar uzviju¹⁴²⁴. Par to liecina tas, ka drīz pēc izlīguma noslēgšanas pretēji tajā iekļautajai pušu vienošanās, ka Rīgas domkapituls uz mūžīgiem laikiem saglabās augustīniešu regulu un tērpu¹⁴²⁵, virsmestrs deva ģenerālprokuratoram rīkojumu censties panākt Rīgas domkapitula atgriešanu ordeņa pakļautībā¹⁴²⁶. Šie ordeņa centieni ārpus aplūkotā perioda hronoloģiskajām robežām atjaunoja iekšējo konfliktu Livonijā.

Jautājums, kā veidotos Livonijas zemes kungu savstarpējās attiecības, ja Vācu ordenis savus mērķus būtu realizējis ar mazāk vardarbīgiem paņēmieniem, ir alternatīvās vēstures joma. Tomēr zemes kungu savstarpējās cīņas gaitas un Vācu ordeņa pielietoto metožu analīze ļauj secināt, ka tieši ordeņa varmācīgās un pretinieka cieņu aizskarošās metodes lielā mērā kalpoja kā konfliktu iegansts. Vācu ordeņa piekoptās vardarbīgās metodes, nespēja un nevēlēšanās risināt konfliktus mierīgā ceļā saasināja pārējo varas sistēmas spēku pretestību, tādejādi traucējot tam iegūt hegemoniju Livonijā un, iespējams, izveidot šeit ordeņa valsti. Arī šajā aspektā varas organizācija Livonijā un tās elementu raksturs veidoja apburto loku – no vienas puses ordenis apzinājās, ka pieaugošie ārējie draudi diktē nepieciešamību pēc iekšējas saskaņas un vienotības un tiecās pēc tās. No otras, ordeņa centieni šo mērķi sasniegt ar varmācīgām metodēm savas hegemonijas ceļā, savas gribas nepiekāpīga uzspiešana, neieklausīšanās oponentos un atteikšanās no kompromisiem darīja pretošanos ordenim neizbēgamu¹⁴²⁷ un iekšējo saskaņu neiespējamu.

Brīžos, kad bija nepieciešama diplomātija, pacietība un piekāpšanās, vadību uzņēmās virsmestrs. Pamatā – kā, piemēram, 1397. gada izlīguma ar Tērbatas bīskapu (t.s. Otrā Dancigas miera) kontekstā, virsmestra diplomātiskos centienus ar Livonijas atzaru saistītās situācijās diktēja ordeņa kopīgās ārpolitiskās intereses vai pat – kā šajā konkrētajā Dancigas miera gadījumā – tā Prūsijas valdījuma intereses¹⁴²⁸. Taču virsmestra mudinājumus atturēties no nevajadzīgas vardarbības bieži, liekas, izraisīja apstākļi, ka Livonijas atzara nesavaldīgā rīcība veicināja iekšējās cīņas eskalāciju un tādejādi drīzāk kaitēja ordeņa interesēm nekā sekmēja tās. Piemēram, Hildebrands apstākļi, ka ordenim gadsimta ceturkšņa laikā pēc Rīgas

¹⁴²³ Kallmeyer, T. Geschichte der Habits-Veränderung des Rigischen Domcapitels... S. 231., 233.-234.

¹⁴²⁴ Turpat, 243.-244. lpp.

¹⁴²⁵ LUB, Bd. 8, Nr. 1019

¹⁴²⁶ Kallmeyer, T. Geschichte der Habits-Veränderung des Rigischen Domcapitels... S. 244. - 245. Ordenis tiecās to sasniegt ar jau iepriekš izmēģinātu paņēmieni - pēc Rīgas arhibīskapa Heninga nāves cenšoties panākt Vācu ordeņa brāļa iecelšanu šajā amatā.

¹⁴²⁷ J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 27.

¹⁴²⁸ Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 221., 228.

domkapitula inkorporācijas tajā neizdevās mazināt iekšējās pretrunas, kā rezultātā ne uz mirkli neatslāba pretestība pret to, uzlūko kā apliecinājumu Vācu ordeņa politiskā takta trūkumam¹⁴²⁹. 15. gadsimta sākumā, kad ordenis bija cietis militāras neveiksmes, saskārās ar arvien spēcīgāku kaimiņu spiedienu un mēģināja panākt pāvesta labvēlību tam svarīgos jautājumos, virsmestrs īpaši bieži pauda bažas par Livonijas atzara brāļu neapdomību un nevajadzīgu brutalitāti, kas draudēja sarežģīt gan pašas Livonijas iekšpolitisko stāvokli, gan apdraudēt ordeņa starptautisko reputāciju un tā pozīcijas kūrījā. Piemēram, 1425. gadā, nostādīts fakta priekšā, ka Rīgas domkapituls bija slepus no ordeņa par arhibīskapu ievēlējis savu prāvestu Heningu, virsmestrs atkārtoti mudināja Livonijas mestru uzņemt viņu draudzīgi un pretimnākoši¹⁴³⁰, lai neizprovocētu viņu uz naidīgumu pret ordeni. 1428. gada jūnijā, kad klīda baumas, ka ordenis pret šo pašu Rīgas arhibīskapu un viņa domkapitulu vērsīsies ar militāru spēku, lai piespiestu viņus atgriezties pie Vācu ordeņa regulas un tērpa, virsmestrs vēstulē brīdināja Livonijas mestru, lai viņš nekādā gadījumā neuzsāk karu pret arhibīskapu¹⁴³¹. Virsmestrs nosodīja arī Livonijas ordeņa klaji izrādīto atbalstu tā ienaidnieka – Ozeles - Vīkas bīskapa Kristiana – pretiniekam, šīs bīskapijas bruņiniekam Fārensbaham (*Varensbech*, arī *Varnsbech*), kuram ar bīskapu bija tiesiska rakstura strīds par īpašumiem, kas bija sācies jau bīskapa un ordeņa brāļa Kaspara (Šuvenflūga) laikā¹⁴³². 1427. gada oktobrī virsmestrs vērsa Livonijas mestra uzmanību uz to, ka, sniedzot atbalstu bīskapa vasalim viņa pretestībā savam kungam, ordenis rāda sliktu piemēru saviem padotajiem. Bez tam, bīskapa sūdzības par to un plānotā kāda īpašumu apmaiņas darījuma atsaukšana šī iemesla dēļ rada sliktu iespaidu par ordeni, un šāda ordeņa rīcība var izraisīt prelātu savienību pret ordeni. Tādēļ virsmestrs aicināja Livonijas mestru mēģināt izlīgt ar bīskapu un pavēlēt saviem padotajiem neiesaistīties attiecībās ar viņa ienaidniekiem¹⁴³³. Īpaši neapmierināts virsmestrs bija ar 1428. gadā notikušo Livonijas prelātu sūtņu slepkavību, kas, šķiet, bija skaļākais un brutālākais ordeņa varas darbs Livonijā aplūkotajā periodā un draudēja nopietni saniknot pāvestu un nodarīt kaitējumu ordeņa reputācijai, uz ko norāda jau aprakstītie mēģinājumi šī notikuma atskaņas pēc iespējas pieklusināt¹⁴³⁴. Virsmestrs rakstīja Livonijas mestram, kuru drīz sāka turēt aizdomās par slepkavības pasūtīšanu un kurš bija lūdzis viņam padomu, ka, ja

¹⁴²⁹ Hildebrand, H. Einleitung. In: LUB, Bd. 7. S. XIII

¹⁴³⁰ LUB, Bd. 7, Nr. 241: „...dem nuwem gebitiger in Lyfflandt, dem wir geschreben und gebeten haben, das her sich liplichin mit em [nuwe erczbischoff] begreife und eyn sulchs an em nichts gebrechen lasse.”, Nr. 243: „Und bitten euch, lieber her gebietiger, mit sunderlichin fleyszigen begerungen, das ir euch keen dem egedochten herren bestetigten erczbischoffe widdir irbietet, so ir frunlichste und behegelichste mogt”.

¹⁴³¹ LUB, Bd. 7, Nr. 718: „... abir in keynir weise hebet eynen krig an wedir en [erczbisschoff] und syne kirche...”

¹⁴³² LUB, Bd. 5, regests Nr. 3026, Nr. 2573, Nr. 2634, Nr. 2672, Nr. 2678, Nr. 2709.

¹⁴³³ LUB, Bd. 7, Nr. 668

¹⁴³⁴ LUB, Bd. 7, Nr. 718; Skat apakšnodaļu 2.1.

padoms būtu meklēts, pirms tas notika, varbūt tiktāl nebūtu nonākuši¹⁴³⁵. Arī ordeņa ģenerālprokurators pauda bažas, ka Livonijas atzars, izturoties nevajadzīgi asi pret saviem pretiniekiem, var izprovocēt pāvesta dusmas un kaitēt viņa diplomātiskajiem pūliņiem kūrījā. Piemēram, 1430. gada 9. martā viņš lūdza virsmestru norādīt Livonijas mestram, lai viņš neuzsāk nekādas naidīgas darbības pret Rīgas domkungiem¹⁴³⁶.

Teiktais ļauj secināt, ka Livonijas atzars attiecībās ar pārējiem zemes spēkiem bija nepacietīgāks, agresīvāks un mazāk diplomātisks nekā ordenis Prūsijā. Izskaidrojams tam rodams Livonijas specifiskajā ģeopolitiskajā faktorā, ar to saistītajā nesenojā vēsturē un varas struktūrā. Ordeņa Livonijas atzara agresivitāti veicināja neseno pagātnē notikušais krusta karš pret vietējām etnolingvistiskajām grupām, kuras joprojām tika uztvertas ar zināmu neuzticību, pastāvīgais robežkarš ar kaimiņiem, šī apstākļa radītais konstantais nedrošības fons, kā arī ordenim nelabvēlīgāka politiskā sistēma Livonijā, salīdzinot ar Prūsiju, kur tas jau bija ieguvis hegemoniju un tādejādi necīnījās par varu ar prelātiem.

Livonijas atzara diplomātijas trūkumu apliecina arī tas, ka pat ordenim lojālais arhibīskaps un ordeņa brālis Johaness V no Valenrodes nespēja saglabāt draudzīgas attiecības ar ordeni Livonijā. Ordenis tiecās pārāk ierobežot viņa rīcības brīvību un diktēt viņam pārvaldes politiku. To atklāj, piemēram, ar iepriekšējam arhibīskapam no Livonijas līdzī aizbēgušajiem sešiem domkungiem saistītais konteksts. Johaness V tiecās ar viņiem izlīgt, taču virsmestrs atteicās viņiem izsniegt atļauju netraucēti ierasties Livonijā¹⁴³⁷, centās nepieļaut arhibīskapa kontaktus ar tiem¹⁴³⁸, un lūdza iecelt jaunus, kas tika izdarīts 1395. gada februārī¹⁴³⁹. Vēlāk viņš savukārt lūdza vēl neaizņemtās domkungu vietas paturēt brīvas¹⁴⁴⁰, lai šīs vakancēm mēģinātu „ietirgot” pret Štetinas hercoga labvēlību¹⁴⁴¹. 1397. gadā, kā uzskata Jēnigs, starp arhibīskapu un ordeni Livonijā bija radušās domstarpības pārvaldes jautājumos¹⁴⁴². Uz to norāda tas, ka 1398. gada aprīlī virsmestrs, raizējoties, ka Livonijas mestra tendence uz nevajadzīgu asumu var sabojāt attiecības pat tādā varas sadalījumā Livonijā, uz kādu ordenis tik ilgi bija tiecies, lūdza viņu izturēties pret arhibīskapu tik pieklājīgi, cik vien viņš spēj¹⁴⁴³. Uz arhibīskapa un Vācu ordeņa savstarpējo neuzticēšanos norāda ģenerālprokurators Johana no Feldes (*Johann vom Felde*) 1403. gada 13. janvārī virsmestram izteiktais mudinājums nekādā gadījumā nepieļaut, ka arhibīskaps izbrauc no

¹⁴³⁵ Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 217.; Jähnig, B. *Die Rigische Sache des Deutschen Ordens...* S. 123.

¹⁴³⁶ LUB, Bd. 8, Nr. 162

¹⁴³⁷ LUB, Bd. 4, Nr. 1491; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 37.- 38.

¹⁴³⁸ LUB, Bd. 4, Nr. 1398; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 24., 37.

¹⁴³⁹ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 20., 24.

¹⁴⁴⁰ LUB, Bd. 4, Nr. 1387

¹⁴⁴¹ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 23.

¹⁴⁴² Turpat, 37.- 39. lpp.

¹⁴⁴³ „...siet demselben heren erzbischofe jo hoflich und reetlich des besten wo ir moget“ (LUB, Bd. 4, Nr. 1469).

Livonijas, jo kļīstot baumas, ka viņš plāno doties uz Romu, lai lūgtu pāvestu atcelt domkapitula inkorporāciju ordenī¹⁴⁴⁴. Vēl vairāk izsakošs ir Livonijas mestra lūgums virsmestram 1411. gada novembrī – kad Johans no Valenrodes jau bija pametis Livoniju, atstājot savu arhibīskapiju Livonijas mestra pārvaldījumā¹⁴⁴⁵ - nepieļaut viņa tikšanos ar arhibīskapu, jo no tās nevar gaidīt labus rezultātus. Viņaprāt jebkurš iznākums – draudzīgs vai nedraudzīgs – ordenim būtu neizdevīgs. Draudzīgs izlīgums pat būtu ordenim visneērtākais, jo arhibīskapa atgriešanās Livonijā pulcētu ap viņu pārējos bīskapus un ļoti mazinātu ordeņa ietekmi¹⁴⁴⁶. Šāda loģika liek secināt, ka ordenis spēja uzturēt miermīlīgas attiecības tikai ar pilnīgi tam paklausīgiem zemes kungiem – kāds pēc savām tiesībām bija Kurzemes bīskaps¹⁴⁴⁷ (līdzīgi kā prelāti Prūsijā¹⁴⁴⁸). Pārējiem Livonijas spēkiem tādejādi bija tikai divas galējās alternatīvas – pakļaušanās ordenim vai cīņa pret to¹⁴⁴⁹.

Šī apstākļa dēļ aplūkotajā laikosmā Livoniju plosīja tās varas organizācijā sakņota politiskā krīze, ordenim tiecoties pēc hegemonijas – kas nozīmētu varas organizācijas izmaiņu – šajā teritorijā, bet pārējiem politiskās sistēmas spēkiem cenšoties to nepieļaut.

Atšķirībā no Rietumeiropas Livonijā, izņemot dažus gadījumus, nebija vērojama varas krīze atsevišķo valdījumu ietvaros, kas izraisītu hronisku iekšēju cīņu par varas pārdali starp zemes kungiem un viņu vasaļiem. Varas krīze izvērās visas Livonijas mērogā pāri tās atsevišķo valdījumu robežām.

Vācu ordenis, kuram bija savs militārs potenciāls un iekšējā teritorijas administrācijas sistēma, savos valdījumos Livonijā piešķīra tikai nedaudz nelielus lēņus¹⁴⁵⁰ un vasaļi ievērojamā skaitā bija tikai dažās komturejās¹⁴⁵¹ (izņēmums bija 1346. gadā Livonijas atzara rīcībā nodotās bijušās Dānijas karaļa igauņu zemes), līdz ar to tajos nebija bāzes iekšējai cīņai par varu, vara bija koncentrēta un nekas neliecināja par varas krīzi.

¹⁴⁴⁴ LUB, Bd. 4, Nr. 1617

¹⁴⁴⁵ 1405. gadā arhibīskaps noslēdza ar ordeni vienošanos, saskaņā ar kuru viņš savu arhibīskapiju iznomāja ordenim uz 12 gadiem, atstājot Livonijas mestru kā tās laicīgo pārvaldnieku (*vicarius in temporalibus*), saņemot par to gadā 4000 guldenus. Jēnigs uzskata, ka šī vienošanās ir notikusi pēc ordeņa iniciatīvas (Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 42.).

¹⁴⁴⁶ „so houpten an in alle bisscoppe hir in den landen, so das unser macht gar sere do mete gekrenketn worde“ (LUB, Bd. 4, Nr. 1904).

¹⁴⁴⁷ Par šīs bīskapijas relatīvi nenozīmīgo lomu un neiespējamību tās bīskapam veidot neatkarīgu politiku liecina piemēram, minētā J. Tīrgarta negribīgā kļūšana par šīs bīskapijas galvu ar noteikumu, ka drīz viņš tiks pārcelts uz nozīmīgāku bīskapiju (LUB, Bd.7, Nr. 235; Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens...* S. 588.).

¹⁴⁴⁸ Jähnig, B. *Die Verfassung der Domkapitel der Kirschenprovinz Riga*, S. 67.

¹⁴⁴⁹ Nākamais arhibīskaps – Johaness VI (1418.-1424.), kurš bija šajā amatā ieteikts no ordeņa puses, panāca domkapitula atbrīvošanu no pakļautības ordenim, (tā pārstāvja Kaspara Šuvenflūga personā) (Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S.127.). Tas ir vēl viens apliecinājums ordenim saglabāt draudzīgas attiecības par ar tam labvēlīgi noskaņotiem prelātiem, ja tie nebija tam pilnībā pakļauti.

¹⁴⁵⁰ Milicers, K. *Vācu ordeņa vēsture*, 190. lpp.

¹⁴⁵¹ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 338. lpp. Līdzīga situācija bija arī ordeņa valdījumā Prūsijā, kur spēcīgas ordeņa varas dēļ neattīstījās ietekmīga aristokrātija (Czaja, R. *Die Entwicklung der ständischen Versammlungen*, S. 321.).

Savos īpašumos Vācu ordenis atklājas kā atbildīgs zemes kungs. Tas rūpējās par sev pakļauto un paklausīgo administratīvo vienību un indivīdu labklājību un gādāja par taisnīgu izturēšanos pret tiem no citu varu puses. Piemēram, ar Rēveles pilsētu, kura principā nepretojās ordeņa hegemonijai, tam bija harmoniskas un draudzīgas attiecības, kas izpaudās ikdienišķā savstarpējā palīdzībā, ekonomiskā un militārā sadarbībā un pastāvīgā apmaiņā ar informāciju¹⁴⁵². Piemēram, 1373. gadā Rēvele – visticamāk pēc ordeņa lūguma – nosūtīja pāvestam vēstuli, kurā tā noraidīja arhibīskapa Zīgfrīda apsūdzības pret ordeni, slavējot tā centienus izplatīt kristīgo ticību un novērtējot to kā vienīgo Livoniju aizstāvēt spējīgo spēku¹⁴⁵³. Ap 1410. gadu, dodoties uz Prūsiju, Livonijas mestrs rakstīja Rēveles rātei, lai informētu to par savu ilgāku prombūtni¹⁴⁵⁴. Ordeņa iekšējā strīdā starp Vestfālenes un Reinzemes brāļu frakcijām 15. gadsimta trīsdesmitajos gados Rēvele darbojās kā vidutājs¹⁴⁵⁵. Avotos nav norāžu, ka Rēvele būtu bijusi neapmierināta ar savu kungu. Ordenis arī rūpējās par sev pakļauto vienību ekonomiskajām interesēm, palīdzēja tirgotājiem cīnīties par viņu taisnību. Piemēram, 1427.-1431. gada vendlu pilsētu kara laikā ar dāņiem ordenis gādāja par sev pakļauto, karā neiesaistīto Livonijas pilsētu tirgotājiem nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu no Dānijas puses¹⁴⁵⁶. Ordenis pastāvīgi gādāja par Livonijas tirgotāju tiesību aizsardzību attiecībās ar krieviem. Vācu ordeņa iesaiste tirdzniecības sarunās un līgumos ar krievu varas centriem bija garantija abpusējai tirdzniecības drošībai¹⁴⁵⁷. Ordeņa korespondencē paustas arī rūpes par taisnīguma ievērošanu attiecībā uz sev pakļauto teritoriju zemniekiem. Piemēram, 1421. gada novembrī Livonijas mestrs uzdeva Rēveles rātei nodrošināt, lai tirgotāji pārdod zemniekiem sāli un citas nepieciešamības preces par samērīgu cenu, jo bija saņēmis sūdzības, ka zemnieki nevarot atļauties maksāt tirgotāju pieprasīto samaksu¹⁴⁵⁸. 1423. gadā Livonijas mestrs pavēlēja Rēveles rātei rūpēties, lai tirgotāji nekrāptu zemniekus saistībā ar monetāro reformu¹⁴⁵⁹. Arī aizliegumus izvest labību bada laikā, lai esošos krājumus saglabātu pašu zemes iedzīvotāju vajadzībām, parasti izdeva Livonijas mestrs¹⁴⁶⁰.

Ordenim kā zemes kungam bija zināmas priekšrocības, salīdzinot ar prelātiem. Kā atzīmē Prīts Raudkivi (*Priit Raudkivi*), bīskapiem zemes kungu funkcija bija otršķirīga, jo viņi pirmām kārtām bija garīdznieki. Arhibīskapa un bīskapu valdījumos nebija kontinuitātes,

¹⁴⁵² Angermann, N. Die Stellung Livländischen Städte... S. 116.; Kreem, J. *The Town and Its Lord...* S. 133. – 137.

¹⁴⁵³ LUB, Bd. 3., Nr. 1090.

¹⁴⁵⁴ LUB, Bd. 4, Nr. 1850

¹⁴⁵⁵ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 45.; Kreem, J. *The Town and Its Lord...* S. 147. – 152.

¹⁴⁵⁶ LUB, Bd. 7, Nr. 676

¹⁴⁵⁷ Selart, A. *Der Livländische Deutsche Orden und Russland*, S. 271.

¹⁴⁵⁸ LUB, Bd. 5, Nr. 2569, Nr. 2670

¹⁴⁵⁹ LUB, Bd. 6, Nr. 3009

¹⁴⁶⁰ LUB, Bd. 8, Nr. 689, Nr. 744, Nr. 797

mainoties prelātam, mainījās situācija un politika, attiecīgajai personai esot vairāk vai mazāk piemērotai zemes kunga lomai un vairāk vai mazāk dziļi iesaistoties konfliktos ar ordeni un/vai ordenim panākot sev labvēlīga kandidāta iecelšanu attiecīgajā amatā. Ik reizi mainoties prelātam, mainījās attiecības gan ar viņa padotajiem, gan pārējiem zemes kungiem¹⁴⁶¹. Savukārt Vācu ordeņa politikā gan pret saviem padotajiem, gan pārējiem Livonijas politiskajiem spēkiem kopumā vērojama konsekvence, tā politikai ietekmējoties vienīgi no objektīviem ārējiem faktoriem.

Vasaļi kā politisks spēks attīstījās bīskapu un arhibīskapa valdījumos, kā arī Dānijas karalim piederošajās igauņu zemēs. Līdz ar krusta kariem Livonijā tika ienesta viduslaiku varas organizācijai raksturīgā lēņu sistēma, krusta karotājiem pēc Rietumeiropas parauga saņemot no bīskapiem lēņus un privilēģijas¹⁴⁶². Livonijā vasaļu varas ekonomiskais pamats saglabājās un sociālo izmaiņu laukos rezultātā pat nostiprinājās¹⁴⁶³. Arī prelātu valdījumos nebija vērojama zemes kunga varas centralizācijas tendence uz vasaļu ietekmes rēķina. Cīņas pret ordeni dēļ prelāti nevarēja atļauties izraisīt iekšējas nesaskaņas. Livonijas zemes kungiem, tostarp arī Vācu ordenim no Dānijas karaļa pārņemtajās igauņu zemēs, vasaļi bija nozīmīgi kā politisks un militārs atbalsts un attiecības ar tiem bija kopumā bija vērstas uz sadarbību nevis uz konfrontāciju. Par to liecina Livonijas zemes kungu konflikta saasinājuma brīdī veiktie Vācu ordeņa centieni nodrošināt vasaļu atbalstu, paplašinot viņu mantošanas tiesības. 1397. gadā – laikā, kad ordenis cīnījās pret Tērbatas bīskapa izveidoto starptautisko koalīciju un centās nodrošināt savu sabiedroto uzticību, – virsmestrs līdz piektajai pakāpei paplašināja bijušā Dānijas valdījuma igauņu zemē vasaļu tiesības lēņus nodot mantojumā arī pa sieviešu līniju, ko viņiem 1329. gadā bija piešķīris Dānijas karalis, apliecinot, ka „neatsvešinās mīļoto Igauniju no Dānijas kroņa”¹⁴⁶⁴. Stāfenhāgens izvirza hipotēzi, ka šī piekāpšanās līdzās Rīgas arhibīskapa izlīgumam ar saviem vasaļiem bija priekšnosacījums mieram ar Tērbatas bīskapu¹⁴⁶⁵. Tērbatas vasaļu atbalstu Vācu ordenis tiecās panākt, pēc cīņas ar Tērbatas bīskapa Dītriha III koalīciju 1398. gadā noslēdzot ar viņiem vienošanās par viņu īpašumu atgriešanu un nodarīto zaudējumu kompensēšanu¹⁴⁶⁶. Savukārt Rīgas arhibīskaps,

¹⁴⁶¹ Раудкиви, П. *Образование Ливонского лантага в 14. в - первой половине 15. в. Авторреферат*. Таллин, 1987. 10. с.

¹⁴⁶² Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 168.; Раудкиви, П. *Образование Ливонского лантага в 14. в - первой половине 15. в. Авторреферат*. 13. с.

¹⁴⁶³ Livonijas vasaļus ietekmējošās sociālās izmaiņas Livonijas laukos tiks aplūkotas apakšnodaļā 2.3.

¹⁴⁶⁴ LUB, Bd. 2, Nr. 737; LUB, Bd. 4, Nr. 1456 (t.s. „Jungingena žēlastība”); Kā liecina turpmākā bijušā Dānijas valdījuma vasaļu lojalitāte pret Vācu ordeni, mērķis tika sasniegts (Kreem, J. *The Town and Its Lord...* p. 30.-31.).

¹⁴⁶⁵ Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 221.

¹⁴⁶⁶ LUB, Bd. 4, Nr. 1469; Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 187.

ordeņa brālis Johanness V no Valenrodes centās iegūt savu dumpīgo vasaļu labvēlību, 1397. gadā vienojoties ar viņiem par viņu atgriešanos savos īpašumos¹⁴⁶⁷.

Tātad Livonijā nebija vērojama aristokrātijas krīze. Līdz ar to Livonijas vasaļu centieni kopumā bija vērsti uz savu privilēģiju saglabāšanu nevis teritoriālo ekspansiju vai zemes kunga varas pārņemšanu. Livonijas vasaļi pret savu zemes kungu vērsās lielākoties tikai tā klaji neadekvātas un kaitnieciskas darbības gadījumā vai savu privilēģiju sašaurinājuma draudu apstākļos. Pēdējais motīvs sasauca ar Rietumeiropas zemju iekšējām varas cīņām starp valdnieku un vasaļiem. Livonijā nebija apstākļu, lai šāda cīņa kļūtu par vispārēju tendenci. Apstākļos, kad Vācu ordenis nepiešķīra lielus lēņus un prelāti bija aizņemti ar cīņu pret ordeni, iekšējiem konfliktiem Livonijas valdījumu ietvaros bija tikai fragmentārs raksturs.

Interesants piemērs zemes kunga neadekvātas rīcības izraisītai iekšējai varas krīzei un valdījuma sabiedrības reakcijai uz to ir Ozeles - Vīkas bīskapa Heinriha III gadījums. Viņa kapitula locekļi viņu apzūdzēja pāvestam par bīskapijas īpašumu izšķērdēšanu un domkungu dzīvības apdraudēšanu. Domkungu raksturojumā bīskaps atklājas kā ar vecuma plānprātību sirgstošs, agresīvi patvaļīgs un bezatbildīgs tirāns¹⁴⁶⁸. Viņa mīklainā nāve savukārt izraisīja bīskapijā dziļu iekšēju varas krīzi un iesaistīja tajā abus galvenos Livonijas sāncenšus cīņā par virssvaru. Bīskapijas sabiedrība sadalījās arhibīskapa un Vācu ordeņa atbalstītājos¹⁴⁶⁹. Arhibīskaps aizstāvēja mirušo bīskapu Heinrihu, apsūdzot kapitulu sazvērestībā ar Vācu ordeni viņa slepkavībā¹⁴⁷⁰. Domkungi savukārt apsūdzēja Rīgas arhibīskapu necieņā pret viņiem¹⁴⁷¹. Krīzi bīskapijā savās interesēs atrisināja Vācu ordenis, ar bruņotu spēku atjaunojot kārtību un kūrījā panākot virsmestra Vinriha no Kniprodes brāļa dēla Vinriha iecelšanu par Ozeles - Vīkas bīskapu¹⁴⁷². Šis piemērs norāda uz to, ka Livonijas varas organizācijā, kur, tāpat kā citviet kristīgajā pasaulē, bīskapu amatā mēdza nonākt tam nepiemērotas personas, tas atbalsojās plašākā kontekstā. Livonijā šāda persona, funkcionējot arī kā viens no piciem zemes kungiem, ne tikai negatīvi ietekmēja garīgo klimatu savā diecēzē, bet arī radīja varas krīzi savā valdījumā, kas neizbēgami saistījās ar konfliktiem Livonijas zemes kungu līmenī.

Vasaļu iestāšanos pret savu zemes kungu, ja tā neadekvātā rīcība radīja iekšēju varas krīzi, ilustrē arī Tērbatas bīskapa Dītriha III gadījums. Viņš, kā uzskata Jēnigs, par cīņas mērķi (ko viņš tiecās sasniegt ar savas iepriekš aprakstītās starptautiskas koalīcijas palīdzību)

¹⁴⁶⁷ LUB, Bd. 4, Nr. 1454, Nr. 1457

¹⁴⁶⁸ LUB, Bd. 3, Nr. 1170.

¹⁴⁶⁹ Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 153.

¹⁴⁷⁰ LUB, Bd. 3, Nr. 1187.

¹⁴⁷¹ LUB, Bd. 3, Nr. 1187

¹⁴⁷² Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 153. - 154.

izvirzīja ordeņa padzišanu no Livonijas¹⁴⁷³. Lai gan attiecīgajā brīdī, Dītriham III esot vienīgajam no ordeņa neatkarīgajam zemes kungam Livonijā, viņa cīņa ieguva principiālu raksturu un attiecīgā laikmeta vērtību sistēmā viņam kā katoļu baznīcas pārstāvim nebija pamata ordeni, kurš tīkoja pakļaut baznīcu, uzskatīt par mazāk bīstamu ienaidnieku kā draudzīgi noskaņotus ārējos spēkus (īpaši ja tie bija kristīgi valdnieki), šī principialitāte liekas pārspīlēta un destruktīva attiecībā uz viņa valdījumu. Viens no viņa koalīcijas līdzekļiem ceļā uz mērķi atbrīvot Rīgas arhibīskapiju no pakļautības ordenim bija Johanesa V no Valenrodes nomaīņa Rīgas arhibīskapa amatā ar Štetinas hercoga dēlu Otto. Otto pēc virsmestra vārdiem bija pusaudža vecumā¹⁴⁷⁴ un kaut vai tikai tāpēc diez vai šim amatam bija piemērotāks nekā Johanness, kura intelektu, kompetenci teoloģijā un diplomāta talantu pierāda viņa ilgstošā darbošanās Svētās Romas impērijas ķeizara dienestā un viņam uzticētās atbildīgās misijas baznīcas koncilā Konstancē¹⁴⁷⁵. Dītrihs III nepieņēma alternatīvu izlīgt tiesiskā ceļā, neskatoties uz to, ka ordenis, nobažījies par konflikta starptautisko mērogu un pretinieka koalīcijas ietekmīgumu, virsmestra personā vairākkārtīgi izrādīja piekāpību¹⁴⁷⁶. Cīņas gaitā viņa bīskapijai tika nodarīti postījumi¹⁴⁷⁷. Pat pēc koalīcijas militārās sakāves viņš nemitējās pretoties ordenim, nebija gatavs miera sarunām¹⁴⁷⁸ un turpināja cīņu ar diplomātiskiem līdzekļiem¹⁴⁷⁹. Varas krīze bīskapijā lika arhibīskapam iecelt viņam aizbildni, ar ko bīskaps atteicās sadarboties¹⁴⁸⁰. Tādejādi varas krīze Tērbatas bīskapijā zināmā mērā bija arī bīskapa stūrgalvības un principiālā naida pret ordeni radīta. Pretošanās ordenim bija bīskapiju arī materiāli novājinājusi. Tā rezultātā bīskaps pretēji saviem iepriekš nepiekāpīgi demonstrētajiem principiem nekautrējās lūgt finansiālu palīdzību ordenim, ko virsmestrs, pats ciezdams finansiālas grūtības, nespēja (un visticamāk arī nevēlējās), bet Livonijas mestrs atteicās sniegt¹⁴⁸¹. Laikā, kad Dītrihs III pēc viņa koalīcijas sakāves 1397. gadā spītīgi turpināja turēties pie varas un pretoties ordenim, kā rezultātā viņa valdījumā izveidojās varas krīze, bīskapijas politiski aktīvā sabiedrība (vasaļi un pilsēta) ieņēma vairākas bīskapa pilis un piespieda viņu atkāpties¹⁴⁸². Arī šis konteksts norāda uz varas līdzsvara atsevišķajos valdījumos savstarpējo saistību ar Livonijas zemes kungu konfliktiem: Vācu ordenis tiecās izmantot iekšējo šķelšanos pretinieka valdījumos savās interesēs un varas krīzes cēloņi attiecīgajā valdījumā sakņojās zemes kungu savstarpējās cīņās.

¹⁴⁷³ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 22.

¹⁴⁷⁴ LUB, Bd. 4, Nr. 1421; Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 209.

¹⁴⁷⁵ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 231.

¹⁴⁷⁶ Skat 1.2. apakšnodaļu

¹⁴⁷⁷ Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 216.

¹⁴⁷⁸ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 26.

¹⁴⁷⁹ LUB, Bd. 6, Nr. 2936; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 27.

¹⁴⁸⁰ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 34.

¹⁴⁸¹ LUB, Bd. 4, Nr. 1496, LUB, Bd. 4, Nr. 1507; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 34.

¹⁴⁸² Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 34.

Raksturīgs piemērs vasaļu cīņai pret savu zemes kungu ar mērķi aizsargāt savas privilēģijas ir Rīgas arhibīskapijas vasaļu vēršanās pret Johanesu V 1395. gadā. Līdz ar Johanesu V pie varas nāca savā diecēzē rezidējošs arhibīskaps, kuru atbalstīja Vācu ordenis. Tas lika vasaļiem raizēties par savas politiskās ietekmes mazināšanos¹⁴⁸³. Ietekmīgākie vasaļi saistījās ar trimdā dzīvojošajiem Johanesa IV domkungiem un 1395. gadā rīkoja militāru pretošanos arhibīskapam¹⁴⁸⁴. Vēlāk, 1395. gadā dumpīgi noskaņotie arhibīskapa vasaļi kā pirmie pievienojās Tērbatas bīskapa Dītriha III koalīcijai, kura tiecās padzīt Vācu ordeni no Livonijas¹⁴⁸⁵. Vēršoties pret Johanesu V, vasaļi vienlaicīgi vērsās pret Vācu ordeņa varas ekspansiju. Tas norāda, ka Livonijas vasaļi, līdzīgi kā prelāti, iestājās pret Vācu ordeņa hegemoniju, pamatoti baidoties no savu privilēģiju sašaurināšanās spēcīga zemes kunga pakļautībā. Arī Rīgas un Tērbatas pilsētās valdīja pret ordeni vērsti noskaņojumi¹⁴⁸⁶.

Tātad, Livoniju aplūkotajā periodā plosīja krīze šīs teritorijas varas organizācijā, ko izraisīja Vācu ordeņa centieni izmainīt tās pārvaldes sistēmu, pakļaujot sev pārējos zemes kungus, kam pretojās pārējie politiskie spēki, tiecoties saglabāt esošo varas struktūru. Varas krīze izpaudās kā nebeidzami konflikti, kuru iegansts lielā mērā meklējams Vācu ordeņa pielietotajās metodēs, kuras savukārt veicināja baznīcas krīzes radītā nesodāmības apziņa, laikmeta vardarbības fons, kā arī Livonijas specifiskais ģeopolitiskais stāvoklis un Vācu ordeņa salīdzinoši nelabvēlīgāks stāvoklis šīs teritorijas varas organizācijā, salīdzinot ar Prūsiju. Varas krīze Livonijā iekļaujas Rietumu kristīgās pasaules tendenču kontekstā, taču tai bija izteikta Livonijas īpatnējās varas organizācijas un vietējo apstākļu diktēta specifika. Livonijā varas krīze bija vērojama nevis viena valdījuma robežās, bet starp pieciem valdījumiem, no kuriem viens tiecās pakļaut pārējos. Prelātu vasaļi Livonijā, atšķirībā no Rietumeiropas, kļuva par arvien nozīmīgāku varas faktoru un lielākoties nevis cīnījās pret savu zemes kungu, bet sadarbojās ar to, kopīgi pretojoties Vācu ordeņa centieniem pakļaut attiecīgo valdījumu.

2.2.3. Politiskās krīzes atrisinājums Rietumeiropā un risinājuma mēģinājumi Livonijā

Historiogrāfijā kā krīzes uzvarētājs ir atzīmēta valsts¹⁴⁸⁷. Rietumeiropā krīze varas organizācijā atrisinājās, šīs organizācijas elementu pārgrupēšanās ceļā vienam no tiem izvirzoties vadībā jaunā kvalitātē. Jaunajā varas organizācijā vara arvien vairāk atradās viena valdnieka rokās un monarhiskā kārtība spēja pretoties feodālajai kārtībai¹⁴⁸⁸. Valdnieka

¹⁴⁸³ Turpat, 21. lpp.

¹⁴⁸⁴ LUB, Bd. 4, Nr. 1384; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 21. - 22.

¹⁴⁸⁵ Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 21. - 22.

¹⁴⁸⁶ *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1. Nr. 82., S. 55.

¹⁴⁸⁷ Eberhard, W. *Die Krise des Spätmittelalters...* S. 317.

¹⁴⁸⁸ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 68.

uzvara pār aristokrātiju ar pārējo iedzīvotāju slāņu atbalstu, mazinot lēņu kungu varu, Romano un Tenenti skatījumā ir viens no diviem risinājumiem valdnieka un aristokrātijas savstarpējam konfliktam. Šādā risinājuma gadījumā tika radīts pamats, uz kura vēlāk izveidojās moderna valsts¹⁴⁸⁹. Laikā no apmēram 1300. līdz 1600. gadam – atkarībā no konkrētās vietas – modernizētas, no agrākiem valdnieku galmiem atšķirīgas monarhijas nostiprinājās uz pārējo varas sistēmas elementu – vasaļu, baznīcas un pilsētu – rēķina, rezultātā pieaugot centralizētas valsts pārvaldes struktūru nozīmei¹⁴⁹⁰. Ekonomiskā krīze, vājinot vasaļu ekonomisko un politisko ietekmi un dodot iespēju izvirzīties jauniem spēkiem, radīja labvēlīgus apstākļus varas centralizācijai, tostarp nodokļu iekasēšanas iespējām¹⁴⁹¹. Valdniekam bija iespējas arvien vairāk balstīties nevis uz augstāko aristokrātiju, bet uz jaunajiem spēkiem, kuri savukārt bija ieinteresēti balstīties uz valdnieka politisko varu¹⁴⁹². Kantora vērtējumā vardarbības nogurdinātās un ilūzijas zaudējušās Eiropas tautas galu galā vērsās pie valsts, jo likās, ka nebija citas dzīvotspējīgas sabiedriskās kārtības formas. Pakļaušanās valdnieku suverēnajai varai bija vienīgais saskatāmais risinājums Eiropas sabiedrības „slimībām”, monarhija likās vienīgais kārtības princips¹⁴⁹³. Krīze, ko Zeibts apzīmē arī kā „pirmo Eiropas revolūciju fāzi” beidzās ar „atjaunotas, mērķtiecīgas un centralizētas monarhijas uzvaru”¹⁴⁹⁴.

14. gadsimtā aizsākās modernais teritoriālais valstiskums, kurā pārvaldi veica apmācīti ierēdņi¹⁴⁹⁵. Viduslaikiem raksturīgās personiskās, galvenokārt militāra rakstura senjora un vasaļa attiecības, kurās pret pakalpojumu tika piešķirta zeme, nomainīja pārsvarā civila rakstura attiecības, kurās valdniekam kalpoja par naudu un kuras Kēnigsbergers dēvē par „patrona un klienta” attiecībām¹⁴⁹⁶. Vispārējās reģionalizācijas tendences ietvarā, jaunā varas organizācija arvien vairāk organizējās uz nacionāliem pamatiem, lai gan „nācijas” princips modernajā nozīmē vēl nebija formulēts¹⁴⁹⁷.

Francijā sāncensību starp valdnieku un firstiem – starp centrālās un centrālās spēkiem – pēc Zeibta domām atrisināja „lielo hercogu noriets”¹⁴⁹⁸. Bērns/Lerners atzīmē, ka Francijā monarhija pierādīja izcilu noturību un tādejādi piedāvāja vienīgo cerību uz stabilitāti

¹⁴⁸⁹ Turpat, 45. - 46. lpp.

¹⁴⁹⁰ Blockmans, W. *A History of Power in Europe*, p. 309. - 310.

¹⁴⁹¹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 288. - 299.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 68., 78.

¹⁴⁹² Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 68., 78.

¹⁴⁹³ Cantor, N. *Medieval History...* p. 542. -543.

¹⁴⁹⁴ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 15.

¹⁴⁹⁵ Buckl, W. *Das 14. Jahrhundert. Eine Einführung*, S. 9.

¹⁴⁹⁶ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 288.

¹⁴⁹⁷ Cantor, N. *Medieval History...* p. 542. -543.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 68.

¹⁴⁹⁸ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 413.; Seibt, F. *Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters*, S. 17.

un mieru. Simtgadu karš galu galā lielā mērā stiprināja Francijas karaļa varu pār viņa padotajiem¹⁴⁹⁹. Arī Anglijā, kur pēc Bērnsa/ Lenera domām fakts, ka politiskās krīze haosā valsts neizjuka, pats par sevi ir tās sasniegums, attīstījās centrālās pārvaldes institūcijas¹⁵⁰⁰. Arī Spānijā, lai gan mazliet vēlāk – 1469. gadā – krīze atrisinājās ar monarhijas konsolidēšanos divu valdošo dinastiju apvienošanās ceļā¹⁵⁰¹: ar Aragonas karaļa Ferdinanda un Kastīlijas troņmantnieces Izabellas laulībām, kas apvienoja abus valdījumus vienā valstī, darot galu to ilgstošajiem savstarpējiem konfliktiem¹⁵⁰². Dānijā varas krīzi atrisināja spēcīga monarha Valdemāra IV (Aterdāga) nākšana pie varas¹⁵⁰³.

Savukārt zemēs, kur valdnieks radīja tikai ārējo institucionālo ietvaru centralizētai valstij – kā Polijā, Bohēmijā un Ungārijā, kur vasaļi saglabāja ietekmi un centrālai varai neizdevās nodibināt pār tiem galīgu virsvaru – vai kur valdniekam visā viņa valdījumā bija tikai simboliska varu – kā Svētās Romas impērijas zemēs –, pēc Romano un Tenenti domām iekšēja šķelšanās un anarhija bija neizbēgama¹⁵⁰⁴. Austrumeiropā un Centrāleiropā bija vērojamas zināmas varas koncentrācijas tendences, tomēr šeit, tāpat kā Svētās Romas impērijas zemēs – kas pēc Johansena/ fon cur Mīlena domām kā universāls un pārnacionāls veidojums nespēja attīstīties par nācijas valsti¹⁵⁰⁵ – un Itālijā neizveidojās moderna valsts struktūra un organizatoriski nepaplašinājās valsts teritoriālā bāze vai arī pārējie varas organizācijas elementi nepakļāvās tos kopā saturošai centrālajai varai¹⁵⁰⁶. Šajās teritorijās politiskā krīze nerada paliekošu risinājumu, saglabājās pretnostatījums starp centrālās un centrālās spēkiem¹⁵⁰⁷.

Arī Livonijā šis pretnostatījums saglabājās, taču šeit šo tendenci, tāpat kā varas krīzes cēloņus noteica vietējā varas organizācijas specifika.

Livonijas pārvaldes organizācijā trūkstot centrālai varai, kas Rietumeiropā politisko spēku pārkārtošanās procesā ieguva pārsvaru, šīs teritorijas esošajā politiskajā sistēmā pastāvēja divi krīzes risinājumi:

1) visu zemes kungu mierīga līdzaspastāvēšana esošās pārvaldes sistēmas ietvaros, samierinoties ar savām privilēģijām un tiesībām. Tas nebija pieņemams Vācu ordenim, kura centieni šo varas organizāciju mainīt izraisīja krīzi;

¹⁴⁹⁹ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 160.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 399.

¹⁵⁰⁰ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 400.

¹⁵⁰¹ Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 17.

¹⁵⁰² Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 400. - 401.

¹⁵⁰³ Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern... S. 3.

¹⁵⁰⁴ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 45. - 46., 65.- 67.

¹⁵⁰⁵ Johansen, P., Mühlens von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 3.

¹⁵⁰⁶ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 68

¹⁵⁰⁷ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 415.

2) pārējo zemes kungu pakļaušanās Vācu ordenim, kurš bija vienīgais spēks, kas Livonijā varēja pretendēt un pretendēja uz pārējo spēku pakļaušanu sev vienā valstī. Šāds krīzes risinājums būtu atbilstošs Rietumeiropas tendencēm. Tas nebija pieņemams pārējiem politiskās organizācijas spēkiem. 14. gadsimtā ordenis tiecās realizēt šo risinājumu, pārvarot pārējo varas organizācijas elementu pretestību. 15. gadsimta sākumā šie centieni atdūrās pret diviem nopietniem šķēršļiem. Pirmkārt, tos apturēja koncila virsvara pār pāvestu. Tas liedza uzvarēt cīņā par hegemoniju ar materiālo pārākumu kūrījā. Otrkārt, ordeņa centienus pakļaut sev pārējos Livonijas valdījumus izjauca izmaiņas spēku samēros plašākā ģeopolitiskā kontekstā un ar to saistītā krīze pašā ordenī, liekot tam atkāpties no konfrontācijas ar pārējiem Livonijas politiskajiem spēkiem.

14. gadsimts bija Vācu ordeņa lielākā uzplaukuma laiks, kā atzina arī Vecākās virsmestru hronikas autors 15. gadsimta divdesmitajos gados¹⁵⁰⁸. Šajā gadsimtā tas funkcionēja arī kā tirdzniecības lielvara Baltijas jūrā¹⁵⁰⁹. Paralēli „dižo” valdnieku paaudzei Rietumeiropā¹⁵¹⁰, arī Vācu ordenī ar Verneru no Orselnas (*Werner von Orseln*, 1324.-1330.), kurš pirmais tika ievēlēts Prūsijā un tur rezidēja, ordeni pārvaldīja t.s. „dižie” virsmestri. „Dižo” virsmestru laiks iezīmējas ar intensīvu zemes apgūšanu un varas centralizāciju Prūsijā¹⁵¹¹. Pēc Zeibta domām tieši Vinriha no Kniprodes (1352. - 1382.) valdīšanas laikā Vācu ordenis – ko viņš ierindo starp gadsimta „dižajiem valdniekiem” – sasniedza savu zenītu, kā iekšējās, tā ārējās ekspansijas aspektā¹⁵¹².

Arī Livonijā 14. gadsimta otrajā pusē Vācu ordenis sasniedza savas varas augstāko virsotni. Jau 14. gadsimta pirmajā pusē līdz ar Rīgas pilsētas pakļaušanu 1330. gadā un Dānijai piederošās Igaunijas daļas iegādāšanos 1346. gadā tas bija ievērojami paplašinājis savu varu¹⁵¹³. Līdz ar ordeņa virsmestra brāļa dēla Johanesa no Valenrodes iecelšanu par Rīgas arhibīskapu 1393. gadā un pāvesta rīkojumu, ka par Rīgas arhibīskapu un domkapitula locekli turpmāk drīkst būt tikai Vācu ordeņa brālis¹⁵¹⁴, kas nozīmēja Rīgas arhibīskapijas un domkapitula pakļaušanu ordenim, ordenis bija tuvāk kā jebkad nedalītai varai visā Livonijā.

¹⁵⁰⁸ Jähnig, B. Der Deutshordensstaat Preussen – die grossen Hochmeister des 14 Jahrhunderts, S. 45.; Pretite-Orton C.W. *A History of Europe 1198-1378*, p.59.

¹⁵⁰⁹ Dygo, M. West-Ost-Gefälle? ... S. 294. - 295.; Jähnig, B. Der Deutshordensstaat Preussen – die grossen Hochmeister des 14 Jahrhunderts, S. 50.

¹⁵¹⁰ Pēc Zeibta domām šo „dižo” valdnieku paaudzi veidoja Polijas karalis Kazimirs Lielais (1333. - 1370.), Dānijas karalis Valdemārs IV, Anglijas karalis Eduards III (1312.-1377.), Svētās Romas Impērijas ķeizars Kārlis IV, Francijas karalis Kārlis V (1338. - 1380.) un Ungārijas karalis Ludvigs I Lielais (1342. - 1382.)(Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters, S. 16.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 327.).

¹⁵¹¹ Jähnig, B. Der Deutshordensstaat Preussen – die grossen Hochmeister des 14 Jahrhunderts, S. 53.

¹⁵¹² Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 322.

¹⁵¹³ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 182.

¹⁵¹⁴ LUB, Bd. 4, Nr. 1351

Kurzemes bīskapija jau no 1290. gada bija pakļauta ordenim¹⁵¹⁵. Ozeles - Vīkas bīskapa amatā Vācu ordeņa diplomātisko pūliņu rezultātā pāvests bija iecēlis bijušā virsmestra Vinriha no Kniprodes brāļa dēlu Vinrihu no Kniprodes un Tērbatas bīskaps Dītrihs III tobrīd bija vienīgais no ordeņa neatkarīgais zemes kungs Livonijā.

Pēc ordeņa cīņas ar Tērbatas bīskapa vadīto koalīciju 1397. gadā noslēgtais izlīgums (t.s. Otrais Dancigas miers), kurš bija Livonijas atzaram neizdevīgs (spiežot to atbrīvot pārējo zemes kungu padotos no dalības tā karagājienos un atzīt Harijas - Viru zemes vasaļu lēņu mantošanas tiesību paplašināšanu¹⁵¹⁶), Stāfenhāgena skatījumā bija pavērsiena punkts ordeņa cīņā par nedalītu varu Livonijā. Viņaprāt tas deva Livonijas atzara centieniem pēc hegemonijas šajā teritorijā triecienu, no kura tas nekad neatguvās¹⁵¹⁷. Ordeņa atteikšanās no pārējo zemes kungu padoto līdzdalības savus aizsardzības un uzbrukuma karagājienos 1435. gadā – brīdī, kad ordenis bija sasniedzis savas militārās un politiskās varas zemāko punktu un Livonijai draudēja lietuviešu iebrukums – bija viens no faktoriem, kas spieda ordeni piekāpties pārējiem politiskajiem spēkiem. 1418. gadā līdz ar Johanesa VI iecelšanu par arhibīskapu, kurš 1423. gadā panāca domkapitula atbrīvošanu no pakļautības ordenim¹⁵¹⁸, un līdz ar pēdējam neērta un bīstama pretinieka Kristiana Kubanta iecelšanu par Ozeles - Vīkas bīskapu (Tērbatas bīskapa amatā pāvests 1413. gadā bija iecēlis ordenim nelabvēlīgo Dītrihu IV), ordenis zaudēja ilgstošu diplomātisku pūliņu un dārgas kukuļdošanas ceļā gūtos sasniegumus virzībā uz nedalītu varu Livonijā. Tas tika no šī mērķa atvirzīts vairākus soļus atpakaļ un aplūkotajā laikposmā tam vairs tik tuvu nepienāca un Livonijā vairs nerasniedza tik lielu ietekmi kā 14. gadsimta beigās. Cīņā par hegemoniju Livonijā ordenim klājās arvien grūtāk. Arī rupja pārspēka demonstrācija – kā, piemēram, prelātu sūtņu noslepkavošana 1428. gadā un arhibīskapa praktiska izolēšana no ār pasaules – ilglaicīgus rezultātus nedeva.

Kā to jau iezīmēja Livonijas atzaram neizdevīgie 1397. gadā Dancigā noslēgtā izlīguma noteikumi, ordeņa norietu izraisīja tam nelabvēlīgas izmaiņas spēku samērā reģionā. Tās veicināja krīzi pašā ordenī. Tā visātrāk un visasāk izpaudās tā Prūsijas valdījumos, kas bija tieši pakļauti bīstamākajiem ārējiem apdraudējumiem. Tā rezultātā – kā novērtē Zeibts – 15. gadsimta gaitā Polijas karaļi ordeni „nospieda uz ceļiem”¹⁵¹⁹. Līdz ar Vinriha no Kniprodes nāvi – t.i. aptuveni vienlaicīgi ar „dižo” Rietumeiropas valdnieku paaudzes norietu – Vācu ordenī beidzās t.s. „dižo mestru” laikmets un ordeņa augstākās varas periods¹⁵²⁰.

¹⁵¹⁵ Jähmig, B. Die Rigische Sache des Deutschen Ordens... S. 114.

¹⁵¹⁶ LUB, Bd. 4, Nr. 1456, Nr. 1459; Hellmann, M. Die Stellung des livländischen Ordenszweiges... S. 12.; Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 220. - 221.

¹⁵¹⁷ Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 221., 228.

¹⁵¹⁸ LUB, Bd. 7, Nr. 62, Nr. 63

¹⁵¹⁹ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters*... S. 321. - 322.

¹⁵²⁰ Jähmig, B. Der Deutshordensstaat Preussen – die grossen Hochmeister des 14 Jahrhunderts, S. 46.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters*... S. 322.

Sakāve Tanenbergas kaujā 1410. gadā (lai gan, kā uzskata Ērbans, tās kā izšķirošā punkta ceļā uz ordeņa pagrimumu nozīme vēstures literatūrā ir pārvērtēta¹⁵²¹) iezīmēja ordeņa norietu. Nesekmīgā karadarbība pret lietuviešiem un poļiem 15. gadsimta sākumā noveda pie arvien lielākām materiālām grūtībām¹⁵²², uz ko norāda virsmestra izmisīgie lūgumi Livonijas mestram pēc finansiālas palīdzības¹⁵²³, kā arī ordeņa pārstāvju koncilā atkārtotie lūgumi pēc naudas¹⁵²⁴. Krīzi ordenī sekmēja arī iekšējā šķelšanās: 15. gadsimta trīsdesmitajos gados savstarpēji konfliktēja Vācijas mestrs un virsmestrs¹⁵²⁵. Tas apliecināja ordeņa kā garīgas, kristīgās pasaules kopīgo interešu aizstāvībai dibinātas organizācijas iekšējo krīzi.

Ordeņa varas vispārējais noriets, sastopoties ar arvien spēcīgākiem ārējiem spēkiem, izpaudās arī tā Livonijas atzarā. Sakāve pie Tanenbergas tieši ietekmēja arī Livonijas atzara militāro un politisko spēku¹⁵²⁶. Pēc ordeņa sakāves pie Tanenbergas Livonijas atzars tomēr bija mazāk bīstamā stāvoklī kā ordeņa valdījumi Prūsijā. Tam bija jāsaskaras ar mazāk bīstamiem ārējiem draudiem atšķirībā no Prūsijas brāļiem, kuri 15. gadsimta otro gadu desmitu vadīja militārā cīņā ar Poliju. Tanenbergas kauja iezīmēja arvien mazāku virsmestra ietekmi Livonijā un arvien lielāku Livonijas atzara neatkarību¹⁵²⁷. Virsmestrs kļuva par materiālas un militāras palīdzības lūdzēju nevis sniedzēju Livonijas mestram¹⁵²⁸. No otras puses tas nozīmēja, ka Livonijas ordenis vairs nevarēja paļauties uz palīdzību no Prūsijas. Tagad tam tikai saviem spēkiem bija jāatvairā kaimiņu uzbrukumi¹⁵²⁹.

Arī Livonijā – līdzīgi kā Prūsijā – 15. gadsimta sākumā ordenis cieta materiālas grūtības. Piemēram, 1416. gadā Livonijas mestrs rakstīja virsmestram, ka saviem sūtņiem uz koncilu Konstancē ir iedevis līdz 600 guldenus, ko tikai ar pūlēm savācis. Tāpēc viņš bažījās par naudas drošību ceļā un lūdza virsmestram noorganizēt, ka sūtņi to var izņemt Konstancē, lai tā tiem nebūtu fiziskā veidā jāved līdz¹⁵³⁰. 1420. gada aprīlī Livonijas mestrs savukārt lūdza Rēveles rāti aizdot tam 815 markas¹⁵³¹. 1434. gadā Livonijas mestrs lūdza virsmestram

¹⁵²¹ Урбан, В. *Тевтонский Орден*, 289., 331. с.

¹⁵²² Piedzīvotās sakāves pēc R. Čaja domām sagrāva Vācu ordeņa finansu sistēmu Prūsijā un lika virsmestram lūgt savu padoto finansiālo palīdzību (Czaja, R. *Die Entwicklung der ständischen Versammlungen in Livland, Preußen und Poland im Spätmittelalter*, S. 314.).

¹⁵²³ LUB, Bd. 4, Nr. 1872, Nr. 1875, Nr. 1878, Nr. 1884; LUB, Bd. 4, regests Nr. 2273b

¹⁵²⁴ Piemēram, 1434. gadā Vācu ordeņa pārstāvis koncilā Johans Niklosdorfs (*Johann Nicclosdorf*) atkārtoti lūdza virsmestram naudu, piezīmējot, ka naudas trūkuma dēļ viņa drīz nāksies doties mājās (LUB, Bd. 8, Nr. 885).

¹⁵²⁵ LUB 9, Nrs. 230, 242; Hildebrand. Einleitung. In: LUB, Bd. 9. S. XV

¹⁵²⁶ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 359. lpp.

¹⁵²⁷ Mühlen von zur, H. *Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit...* S. 97.

¹⁵²⁸ LUB, Bd. 4, Nr. 1872, Nr. 1875, Nr. 1878, Nr. 1884, Nr. 1932; LUB, Bd. 6, regests Nr. 2273b; Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 60.; Mühlen von zur, H. *Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit...* S. 96.

¹⁵²⁹ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 336. lpp.

¹⁵³⁰ Piemēram, LUB, Bd. 5, Nr. 2046: Livonijas mestra vēstulē virsmestram par sūtņiem uz koncilu Konstancē līdz dodamo naudu nojaušams akūts naudas trūkums.

¹⁵³¹ LUB, Bd. 5, Nr. 2463

iemaksāt viņa vietā koncilā 250 guldeņus, jo viņam pašam tajā brīdī tādas naudas neesot¹⁵³². Livonijas atzaru vājināja arī tā iekšējā šķelšanās starp Reinzemes un Vestfālenes izcelsmes brāļiem¹⁵³³, kas atbalso šķelšanos ordenī kopumā kā militāri reliģiskas organizācijas identitātes krīzes izpausmi. Ordeņa pozīcijas attiecībā pret citiem Livonijas politiskajiem spēkiem vājināja arī pavērsieni baznīcas krīzes kontekstā, baznīcas koncilam, kurš bija labvēlīgs ordeņa pretiniekiem un kurā ordenis tam izdevīgus lēmumus nevarēja iegūt ar dāvanām, izvirzoties par augstāko pārvaldes institūciju kristīgajā pasaulē līdz šim ordenim vairāk vai mazāk viegli piekukuļojamo pāvestu vietā. Livonijas atzara varas pozīcijas attiecībā pret citiem Livonijas spēkiem visvairāk sagrāva smagā sakāve kaujā pret lietuviešiem un poļiem pie Šventas 1435. gadā¹⁵³⁴. Kā norāda Livonijas atzara pārstāvju izmisīgie lūgumi virsmestram pēc palīdzības, steidzīgā papildspēku nosūtīšana no Prūsijas un lūgums pēc palīdzības Svētās Romas impērijas ķeizaram¹⁵³⁵ un bažas par turpmākiem lietuviešu uzbrukumiem brīdī, kad Livonijas atzars nebija atguvies no sakāves, 1345. gada nogalē Livonijas atzars piedzīvoja tik akūtu iekšējo krīzi, ka tam bija pamatots satraukums par savu tālāko eksistenci, vismaz kā šīs teritorijas ietekmīgākajam zemes kungam. Krīze ordenī līdzās šo krīzi veicinošiem apstākļiem – ārējo draudu pieaugumam un koncila virsvarai – lika ordenim atkāpties no cīņas par hegemoniju Livonijā. Ordeņa hegemonija, kā atzīmēts vēstures literatūrā, būtu bijis vienīgais ceļš uz šīs teritorijas politisko spēku apvienošanu vienā valdījumā. Krīze ordenī un minētie apstākļi nepieļāva Livonijas politiskās krīzes atrisināšanu ordeņa valsts izveides ceļā.

Vācu ordeņa cīņa par hegemoniju Livonijā, kas vienlaikus bija arī cīņa par politisko spēku vienotību un kopīgu mērķu īstenošanu, šādā aspektā ir tikusi apspriesta vācbaltiešu historiogrāfijā. Daudzi vēsturnieki minēto apsvērumu dēļ, pievienojās ordeņa pozīcijai. Piemēram, Šimans (*Schiemann*), Serafīms (*Seraphim*), Girgensons (*Girgensohn*) un Bīnemans, nožēlo to, ka ordenim neizdevās panākt varas monopolu. Bīnemans Vācu ordeņa hegemonijas centienus dēvē par „politiska ģēnija cīņu pret traucējošu nevarību sīkvalstiskā veidolā”¹⁵³⁶. Hallers savukārt, asi kritizējot veidu, kā ordenis tiecās īstenot savus mērķus, pieļauj, ka tas pēc savas būtības un organizācijas nebija spējīgs uz ilgtspējīgas zemē un tautā sakņotas valsts radīšanu un nav iemesla uzskatīt, ka Baltijā līdzīgos apstākļos Vācu ordenim būtu veicies labāk kā Prūsijā, kur tā valsti galu galā piemeklēja „bankrots”¹⁵³⁷. To pēc Zeibta

¹⁵³² LUB, Bd. 8, Nr. 877

¹⁵³³ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 365. lpp.

¹⁵³⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 969, Nr. 970, Nr. 976, Nr. 1005, Nr. 1006; Jähnig, B. *Die Rigische Sache des Deutschen Ordens...* S. 134

¹⁵³⁵ LUB, Bd. 8, Nr. 970, Nr. 976, Nr. 995, Nr. 998, Nr. 999, Nr. 1002, Nr. 1009

¹⁵³⁶ Bienemann, F. *Die Kolonialpolitik des deutschen Ritterordens*, S. 179.

¹⁵³⁷ J. Haller, J. *Die Verschwörung von Segewold 1316*, S. 27.

domām izraisīja tas, ka laikā starp sakāvi pie Tanenbergas 1410. gadā un 1466. gada Tornas miera līgumu ar Poliju - Lietuvu, ordenis palaida garām iespēju no „vidējās un zemākās vācu aristokrātijas patvēruma iestādes” kļūt par zemē sakņotu kārtu valsti, sava tirdzniecības monopola rezultātā savus atsvešinātos birģerus piesaistīt sev ar „valstiskuma apziņu” („*Staatsgesinnung*”) un abām pusēm pieņemamā veidā nokārtot strīdu ar Polijas karali par Pomerāniju¹⁵³⁸.

Vācu ordeņa nevēlēšanās samierināties ar savām tiesībām, no vienas puses, bet, no otras, – nespēja pakļaut pārējos zemes kungus neļāva atrisināt politisko krīzi Livonijā ar zemes kungu spēkiem. Vācu ordeņa un pārējo zemes kungu cīņā, kā atzīmē Koščaks, risinājumam bija nepieciešams kāds trešais spēks¹⁵³⁹. Livonijā tāds bija tās vācu sabiedrība. Risinājuma mēģinājums politiskajai krīzei Livonijā līdz ar to nāca no cita virziena, kā Rietumeiropā un – tāpat kā politiskā krīze – sakņojās šīs teritorijas īpatnībās.

Livonijā, tās varas sistēmā iztrūkstot Rietumu kristīgajā sabiedrībā tipiskam centralizējošajam elementam, t.i. monarham – līdzīgi kā Svētās Romas impērijas zemēs – politisko spēku pārkārtošanās process deva iespēju aktivizēties citiem spēkiem. Krīze ordenī bija viens no faktoriem, kas iezīmēja izmaiņas spēku samērā Livonijas varas sistēmā un ieviesa jaunas tendences šīs teritorijas politiskās krīzes risinājuma mēģinājumos, paplašinot Livonijas sabiedrībai rīcības telpu.

Livonijas politiskajiem spēkiem līdzās centralizējošā elementa trūkumam bija arī vēl kāda cita šo teritoriju ietekmējošā faktora diktēta raksturīga īpatnība. Tā Livonijas spēkiem deva darbības fonu, kāds nebija vērojams citās Eiropas zemēs. Šī īpatnība bija visas teritorijas vācu sabiedrības kopības apziņa, kas bija izaugusi no kulturālās un etniskās atšķirības izjūtas un sakņojās teritorijas vēsturē un ģeopolitiskajā stāvoklī. Livonijas kā vācu iedzīvotāju dzimtenes vienotība bija visu politiski aktīvo sabiedrības grupu postulāts, uzsver Koščaks¹⁵⁴⁰. Livonijas politiski aktīvā sabiedrība bija šajā teritorijā sakņoti vāciski runājošie Livonijas iedzīvotāji, kuri atšķīrās no vietējām etnolingvistiskajām grupām etniskās piederības, kultūras un reliģiskās pieredzes ziņā. Visu valdījumu Livonijas vācu sabiedrība jutās vienlīdz apdraudēta no kaimiņu (lietuviešu un krievu)¹⁵⁴¹ un vietējo etnolingvistisko grupu¹⁵⁴² puses. No šīm grupām etniskajā un kultūras aspektā atšķirīgās un skaitliski nelielās kopienas iekšējās un ārējās apdraudētības sajūta veidoja pamatu tās kopības sajūtai, ko vēlāk pastiprināja

¹⁵³⁸ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 322.

¹⁵³⁹ Kostrzak, J. *Frühe Formen des altlivländischen Lantages*, S. 180.

¹⁵⁴⁰ Kostrzak, J. *Die Ständeprobleme in Altlivland im 15. Jahrhundert*, S. 153.

¹⁵⁴¹ Ārējie apdraudējumi kā Livonijas vācu sabiedrību vienojošais faktors tika aplūkoti 1.2. apakšnodaļā.

¹⁵⁴² Etnisko spriedzi aplūkojamajā periodā apliecināja un vācu iedzīvotāju apdraudētības sajūtu veicināja igauņu zemnieku sacelšanās 1343.-1345. gadā - skat. 2.3. apakšnodaļu

dažādas ģimenes un saimnieciskās saites, kā arī kopīgas tradīcijas un parašas¹⁵⁴³. Šterns vērš uzmanību arī uz Livonijas kā vienas baznīcas provinces vienojošo faktoru¹⁵⁴⁴.

Livonijas vācu sabiedrības apziņa par savu piederību šai teritorijai un kopības izjūta skaidri izteikta jau 1304. gadā noslēgtajā vienošanās starp Vācu ordeni, Tērbatas un Ozeles - Vīkas bīskapiem, viņu kapituliem un vasaļiem, un Igaunijas bruņniecību. Vienošanās tekstā Livonija definēta kā tās kristīgo iedzīvotāju kopīga tēvzeme „*patria tota Christianitatis*”¹⁵⁴⁵. Līdzīga ideja izteikta arī Rēveles un Ozeles - Vīkas bīskapu, Dānijas karaļa vietvalža Rēvelē, Ozeles - Vīkas, Tērbatas un Dānijas karaļa vasaļu, kā arī Rēveles birģeru kopīgā 1313. gadā rakstītā aicinājumā Rīgas pilsētai un ordenim slēgt mieru¹⁵⁴⁶. Pēc Hallera domām Rīgas domkapitula prāvesta Lutfrīda izteikums 1317. gadā sniegtajā liecībā pret ordeni, ka ordeņa pusē pārgājušais domkungs Johans no Minsteres ir „svešzemnieks bez ietekmes”, ir pirmā vācbaltiešu dzimtenes izjūtas izpausme¹⁵⁴⁷. Kā norāda minētie 1304. un 1313. gadā noslēgto vienošanos teksti, pirmā izpausme tā nav. Tomēr tā liecina par attīstījušos piederības izjūtu Livonijai. Koščaks pieņem, ka kopības un piederības Livonijai apziņu zināmā mērā veicināja arī pretošanās „svešajiem” zemes kungiem¹⁵⁴⁸. Uz Livonijā dzimušu vācu iedzīvotāju piederības izjūtu šai zemei un spriedzi starp viņiem un zemei svešiem zemes kungiem norāda arī par Kurzemes bīskapu ieceltā bijušā ģenerālprokuratora Tīrgarta vēstule virsmestram 1425. gadā. Tajā viņš ziņoja par savu ierašanos bīskapijā un izteica neapmierinātību ar neuzticēšanos, ko viņš izjuta no Kurzemes kapitula puses pret Vācu ordeņa locekļiem. Šī iemesla dēļ Tīrgarts izteica vēlēšanos, kaut visi bīskapi un daļa domkunu Livonijā būtu no Prūsijas¹⁵⁴⁹.

Aplūkotā perioda gaitā Livonijas mestra skatījumā saikne ar šo zemi arvien vairāk izvirzās par svarīgu kritēriju prelātu amatu kandidātiem. Bīskaps vai arhibīskaps ar piederības izjūtu Livonijai un ģimenes saitēm tajā būtu mazāk tendēts uzsākt savam valdījumam postošu konfliktu un labāk izprastu vietējās varas organizācijas īpatnības. Piemēram, iesakot Tērbatas bīskapa amatam ordeņa atbalstītāju Heinrihu fon Vrangelu (*Heinrich von Wrangel*, bīskaps 1400. - 1410.), mestrs uzsvēra, ka viņš ir šajā zemē dzimis¹⁵⁵⁰. Ņemot vērā to, ka Vācu ordenim galvenais prelātu amatu kandidāta kritērijs bija tā lojalitāte ordenim un tas

¹⁵⁴³ Kostrzak, J. Die Ständeprobleme in Altivland im 15 Jahrhundert, S. 153.

¹⁵⁴⁴ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 334.-335. lpp. Rēveles bīskaps piederēja pie Lundas baznīcas provinces (*Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1., Nr. 365, S. 327.).

¹⁵⁴⁵ LUB, Bd. 2, Nr. 608; *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1., Nr. 1, S. 3.- 5.; Kostrzak, J. Die Ständeprobleme in Altivland im 15 Jahrhundert, S. 153.

¹⁵⁴⁶ LUB, Bd. 2, Nr. 644; *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1., Nr. 9., S. 11. – 12.; Kostrzak, J. Die Ständeprobleme in Altivland im 15 Jahrhundert, S. 153.

¹⁵⁴⁷ J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 14., 26.

¹⁵⁴⁸ Kostrzak, J. Die Ständeprobleme in Altivland im 15 Jahrhundert, S. 153.

¹⁵⁴⁹ „*Utinam omnes Livoniae episcopi de natione Prutenica esent, suo modo pro parte et ecclesiarum canonici*” (LUB 7- Nr. 361).

¹⁵⁵⁰ „...de mit uns im lande geboren is..“ (LUB 4, Nr. 1507)

nevilcinājās panākt zemei pilnīgi svešu ordeņa brāļu vai labvēļu iecelšanu šajos amatos, svarīgs Vrangela kandidatūras aspekts bija tā draudzīgā attieksme pret ordeni. Taču vietējās izcelsmes kā nozīmīgas viņa priekšrocības uzsvēršana no ordeņa puses norāda uz piederības izjūtas šai zemei kā svarīga tās interešu veicināšanas faktora attīstību. Arī šajā konkrētajā gadījumā Livonijas mestrs skaidroja Heinriha fon Vrangela piemērotību ar to, ka ordenim būtu labāk, ja bīskapija nonāktu šajā zemē dzimuša vīra rokās, kurš ir ordeņa draugs un labvēlis, nekā, ja tā nonāktu pie svešzemnieka (*enem udlendischen manne*), ar kuru ordenim viegli varētu izcelties konflikts, kā jau to ir rādījusi pieredze¹⁵⁵¹. Arī, piemēram, 1420. gadā, uzdodot ģenerālprokuratoram panākt no pāvesta solījumu, ka Livonijā (kā arī Prūsijā) bīskapi amatos netiks iecelti pret ordeņa gribu, virsmestrs pamatoja to ar vēlēšanos nodrošināties pret zemei nepiederošu spēku iejaukšanos, kas izraisītu iekšēju šķelšanos un strīdus¹⁵⁵². Lai gan balstīti uz ordeņa interesēm, šādi argumenti tomēr apliecina apziņas izkristalizēšanos Livonijas vācu iedzīvotāju aprindās par atšķirību starp zemei piederīgiem un tai svešiem vāciešiem un līdz ar to – viņu augošo piederības izjūtu šai zemei.

Visu valdījumu vācu sabiedrība bija ieinteresēta, lai visā Livonijā valdītu iekšējs miers un politiskie spēki spētu vienoti atvairīt kaimiņu uzbrukumus. Politiskā krīze – Vācu ordeņa mēģinājumi mainīt varas organizāciju un no tā izrietošās zemes kungu savstarpējās cīņas – bija ar šīm interesēm pretrunā.

Livonijā līdz ar krusta kariem bija ieviesta Rietumeiropā viduslaikiem raksturīgā sabiedrības struktūra¹⁵⁵³. Sabiedrības organizēšanās notika šai struktūrai raksturīgā veidā – apvienojoties kārtās, kuru pārstāvji pulcējās sanāksmēs.

Kārtu pārstāvniecība kā viduslaiku sabiedrības struktūrai raksturīgs fenomens 13. gadsimtā attīstījās visā Rietumeiropā, līdzās garīdzniecībai un aristokrātijai iekļaujot arī pilsētu pārstāvjus¹⁵⁵⁴. 14. gadsimta beigās kārtu sanāksmes kā forums dialogam starp valdnieku un viņa padotajiem bija attīstījušās par monarhijas sastāvdaļu. Laikā no 14. gadsimta vidus līdz 15. gadsimta vidum pārstāvniecības institūcijas piedzīvoja savu uzplaukumu un sanāca gan nacionālo monarhiju robežās, gan baznīcas institūcijā kā koncili¹⁵⁵⁵. Kārtu pārstāvniecības raksturojamas arī kā valdnieka un pārējo varas organizācijas elementu cīņas par varu arēna¹⁵⁵⁶. Aplūkotajā periodā šī cīņa vēl nebija atrisinājusies¹⁵⁵⁷.

¹⁵⁵¹ LUB, Bd. 4, Nr. 1507

¹⁵⁵² LUB, Bd. 5, Nr. 2469 („... wurden [...] die wertlichin forsten die iren fordern in die bischtum undir unserm orden, die land wurden so gesplittert und so zwietrechtig, das solche durftikeit davon mochte komen, doruf man itzunt gedenket.”)

¹⁵⁵³ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 168.; Раудкиви, П. Образование Ливонского лантага в 14. в - первой половине 15. в. Авторреферат, 13. с.

¹⁵⁵⁴ *Encyclopedia of the Middle Ages*, p. 1228.-1229.

¹⁵⁵⁵ Turpat.

¹⁵⁵⁶ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 303.

Anglijā, piemēram, līdz 14. gadsimta beigām parlaments bija kļuvis par iesakņojušos valsts pārvaldes sistēmas sastāvdaļu¹⁵⁵⁸ un 15. gadsimtā valdnieka mēģinājumi valdīt bez parlamenta vairs nebija iespējami¹⁵⁵⁹; Francijā savukārt karalis varēja salīdzinoši patvaļīgāk pieņemt likumus un iekasēt nodokļus¹⁵⁶⁰.

Livonijas sabiedrības politisko aktivitāti kārtu pārstāvniecības formā būtiski sekmēja tās kopības apziņa visas teritorijas mērogā¹⁵⁶¹. Livonijā kārtu pārstāvniecība atšķīrās no līdzīgām institūcijām citās zemēs ar to, ka tā sniedzās pāri viena valdījuma robežām, aptverot visu piecos valdījumos sašķelto vācu sabiedrību, kuru vienoja kopības izjūta un kopīgas intereses nodrošināt iekšējo mieru un zemes spēju atvairīt ārējos draudus. Tādejādi Livonijā tās vācu sabiedrības aktivitātes kārtu pārstāvniecības formā darbojās kā piecos valdījumos sašķelto sabiedrību saistošais faktors.

Tradīcija svarīgu jautājumu risināšanā iesaistīt Livonijas politisko spēku pārstāvjus bija iedibinājusies pašos varas organizācijas sākumos. Piemēram, jau 1209. gadā bīskapam Albertam slēdzot vienošanos ar Jersikas valdnieku Visvaldi, šajā ceremonijā piedalījās Rīgas domkapitula prāvests un pārējie domkungi, krusta karotāji, Zobenbrāļu pārstāvji, vasaļi un Rīgas fogts¹⁵⁶². Šādas tikšanās ar laiku evolucionēja par kopīgo interešu realizācijas forumu, jo Livonijas varas sistēmā tām nebija alternatīvas. Livonijas politiskie spēki intensīvi savstarpēji apspriedās 13. gadsimta beigās, līdz ar zemgaļu pakļaušanu noslēdzoties krusta karu fāzei¹⁵⁶³ un saasinoties iekšējām nesaskaņām.

Livonijā pirmie kā kārta organizējās vasaļi. Tie bija galvenais Livonijas vācu sabiedrības aktivitāšu virzītājs, atšķirībā, piemēram, no Prūsijas, kur, trūkstot spēcīgai aristokrātijai, kārtu aktivitāšu galvenais virzītājspēks bija pilsētas¹⁵⁶⁴. Livonijas valdījumos – līdzīgi kā citās Rietumu kristīgās pasaules zemēs – vasaļu solidaritāte un politiskā aktivitāte pirmām kārtām bija vērsta uz savu privilēģiju paplašināšanu un nosargāšanu un maksimālas neatkarības no zemes kunga panākšanu. Taču, atšķirībā no Rietumeiropas, Livonijas zemes kungu vasaļus un pārējo šīs teritorijas vācu sabiedrību vienoja kopības apziņa. Tāpēc Livonijas vasaļu solidaritāte sniedzās pāri valdījumu robežām. Livonijas vasaļi, būdami materiāli atkarīgi no zemes labklājības un saistot ar to savas dzimtas nākotni, izveidojās par Livonijas intereses visaktīvāk pārstāvošo un veicinošo sabiedrības daļu. Viņus Arbuzovs izceļ

¹⁵⁵⁷ Turpat, 303. lpp.

¹⁵⁵⁸ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 401.

¹⁵⁵⁹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 309.

¹⁵⁶⁰ Turpat, 310. lpp.

¹⁵⁶¹ Turpat, 301. lpp.

¹⁵⁶² *Senās Latvijas vēstures avoti*, 2. sēj., 1. burtnīca. Nr. 51

¹⁵⁶³ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 334. lpp.

¹⁵⁶⁴ Czaja, R. *Die Entwicklung der ständischen Versammlungen...* S. 321.

kā īstos Livonijas iekšējās solidaritātes veidotājus, kuri jutās atbildīgi par savu zemi, pretstatā garīgiem zemes kungiem, kuri tika ievēlēti bez mantojuma tiesībām¹⁵⁶⁵.

Atšķirībā no Rietumeiropas monarhijām – kur politisko spēku pārgrupēšanās rezultātā aristokrātija galu galā bija spiesta atkāpties varas centra priekšā, tās materiālās eksistences pamatam sagrūstot naudas ekonomikas ietekmē, valdnieku varas ekspansijai ierobežojot tās rīcības brīvību un tai zaudējot savu militāro nozīmi kā kavalērijai¹⁵⁶⁶ – Livonijā vasaļu ietekme visā aplūkotajā periodā turpināja augt. Šajā teritorijā izpaudās Centrāleiropai, Austrumeiropai un Ziemeļeiropai kopīga tendence – aplūkotajā laikposmā aristokrātija un augstākā garīdzniecība saglabājās kā dominējošais politiskais spēks un savu nozīmi saglabāja daudz ilgāk kā citās Rietumu kristīgās telpas daļās¹⁵⁶⁷. Livonija atradās telpā (kas sniedzās uz Ziemeļiem no Ungārijas līdz Baltijai), ko Johansens atzīmē “kā bruņniecības pastiprinātas valdīšanas un plaša zemākās aristokrātijas slāņa zonu”¹⁵⁶⁸. Tas ir saistīts ar to, ka šajā teritorijā, atšķirībā no Rietumeiropas, vasaļi savu ekonomisko ietekmi nezaudēja, bet gan palielināja, izmantojot viņiem labvēlīgās sociālās un ekonomiskās izmaiņas laukos¹⁵⁶⁹. Laikā, kad Rietumeiropā aristokrātijas sociālais un politiskais stāvoklis visumā pavājinājās, Livonijā vasaļi tikai sāka konsolidēties kā kārta, apzināties savas kopīgās intereses un spēlēt lomu zemes politiskajā dzīvē¹⁵⁷⁰. Kā uzsver Bīnemans, glābiņu no iekšējām cīņām, atrisinot nesaskaņas un apvienojot konfliktējošos zemes kungus, varēja dot tikai kāds iekšējs spēks, kas būtu pietiekami ietekmīgs, lai ar to rēķinātos konfliktējošie zemes kungi, bet ne tik spēcīgs, lai izraisītu strīdīgo pušu bažas par tā varas ambīcijām. Tāds spēks bija bruņniecība jeb vasaļi¹⁵⁷¹.

Vasaļu ietekmes pieaugšanai Livonijā labvēlīgi apstākļi bija zemes kungu varas vājums – tāpat kā Rietumeiropā, piemēram, Svētās Romas impērijā varas krīzes apstākļos¹⁵⁷², kā arī citviet Austrumeiropā, piemēram, Polijā pēc karaļa Kazimira III Lielā nāves 1370. gadā un īpaši bezvadas periodā pēc Anžu Ludviga (1370. - 1382.) nāves 1382. gadā¹⁵⁷³. Tāpēc aplūkotajā laikposmā vasaļi kā politisks faktors attīstījās bīskapiem un arhibīskapam

¹⁵⁶⁵ Arbusow, L. Die Frage nach der Bedeutung der Hanse für Livland, S. 235.

¹⁵⁶⁶ Blockmans, W. *A History of Power in Europe*, p. 309.

¹⁵⁶⁷ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 318.; Johansen, P. Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgefühle... S. 89.

¹⁵⁶⁸ „Zone verstärkter Adelherrschaft und zahlreichen Kleinadels“ (Johansen, P. Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgefühle... S. 89.)

¹⁵⁶⁹ Sociālās pārmaiņas laukos Rietumeiropā un Livonijā tiks aplūkotas 2.3. apakšnodaļā

¹⁵⁷⁰ Misāns, I. Organisation und Ablauf der livländischen Land- und Städtetage. Neitmann, K., Neugebauer, W. (Hg.). *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*. Band 51 (2005). München: K.G. Saur, 2006. S. 50.

¹⁵⁷¹ Bienemann, F. Die Kolonialpolitik des deutschen Ritterordens, S. 178.

¹⁵⁷² Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters*... S. 415.

¹⁵⁷³ Czaja, R. Die Entwicklung der ständischen Versammlungen, S. 314., 326.

piederošās teritorijās, kur tie bija galvenais militārais spēks¹⁵⁷⁴. Livonijā viņu ietekmes pieaugumam labvēlīgus apstākļus radīja kontinuitātes trūkums prelātu valdījumos un to koncentrēšanās uz cīņu ar ordeni un tās izraisīta ilgstoša uzturēšanās kūrījā.

Livonijā vasaļi visagrāk organizējās kā kārta, ieguva ietekmi un izrādīja politisko aktivitāti Dānijas karalim piederošajās zemēs¹⁵⁷⁵. Tās atradās tālu no varas centra, tās pārvaldīja karaļa vietvaldis un tāpēc tur vasaļiem bija vislabvēlīgākā politiskā pozīcija un līdz ar to arī ekonomiskā un sociālā situācija¹⁵⁷⁶. Tur jau 13. gadsimta beigās izveidojās bruņinieku korporācija, kas avotos minēta kā „vasaļu apvienība/ kopiena” - „*communitas*” vai „*universitas vasallorum*”¹⁵⁷⁷, kura tiecās nodrošināt līdzdalību teritorijas pārvaldē ar mērķi saglabāt un paplašināt savas privilēģijas un iegūt lielāku autonomiju no Dānijas karaļa¹⁵⁷⁸. Dānijai piederošajā Livonijas daļā jau 1284. gadā vasaļi bez karaļa vietvalža klātbūtnes kā bruņinieku korporācija tikās ar Rēveles bīskapu un noslēdza ar viņu vienošanos par abpusēju privilēģiju aizstāvību un kopīgu savas zemes likumu („*antiquae legis terrae nostrae*”) aizsardzību¹⁵⁷⁹. 14. gadsimta sākumā no vasaļu kopienas („*communitas*”) izauga zemes padome („*consilarii regis Danorum per Estoniam*”), kas funkcionēja Dānijas karaļa vietvalža pakļautībā kā otrās instances tiesa un pašpārvaldes institūcija¹⁵⁸⁰. 1304. gada februārī noslēgtā vienošanās starp Vācu ordeni un Tērbatas un Ozeles - Vīkas bīskapiem, viņu kapituliem un vasaļiem, un Dānijas karaļa vasaļiem Livonijā atklāja – kā uzskata Koščaks –, ka šajā kārtu politiskās aktivitātes attīstības fāzē zemes kungi kā vērā ņemamus partnerus atzina divus politiskos spēkus – Rīgas pilsētas rāti, pret kuru šī vienošanās tika slēgta, un Dānijas karaļa vasaļu korporāciju. Savstarpējo strīdu izšķiršanai izveidojamajā šķīrējtiesā no viņu vidus bija paredzēts deleģēt sešus vīrus – tikpat arī no Vācu ordeņa un Tērbatas bīskapa puses, bet no Rīgas arhibīskapijas un Ozeles - Vīkas bīskapijas bija paredzēts izvēlēt tikai trīs pārstāvjus¹⁵⁸¹. Dānijas vasaļu, kuri vēlējās saglabāt pakļautību ģeogrāfiski tālajam un relatīvi lielu brīvību dodošajam karalim, intereses ir izceltas šīs vienošanās pirmajā punktā. Tajā uzsvērts, ka viņi par savu kungu atzīst tikai karali, kuram nav tiesību atsvešināt vasaļus no savas valsts, tāpēc vienošanās dalībnieki apņemas pretoties tādai netaisnībai un nepieļaut

¹⁵⁷⁴ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 84.lpp.

¹⁵⁷⁵ Kreem, J. *The Teutonic Order as a Secular Ruler in Livonia*, p. 218.

¹⁵⁷⁶ Czaja, R. *Die Entwicklung der ständischen Versammlungen...* S. 317.

¹⁵⁷⁷ LUB, Bd. 1, Nr. 337; Kostrzak, J. *Die Ständeprobleme in Altlivland im 15 Jahrhundert*, S.153.

¹⁵⁷⁸ Kostrzak, J. *Frühe Formen des altlivländischen Lantages*, S. 175. Ideju par autonomiju no Dānijas karaļa atbalstīja arī citas vācu iedzīvotāju kārtas šajā teritorijā, apzinoties savu etnisko un kultūras atšķirību no Dānijas un kopību ar pārējās Livonijas vācu iedzīvotājiem (Kostrzak, J. *Frühe Formen des altlivländischen Lantages*, S. 175.).

¹⁵⁷⁹ LUB, Bd. 1, Nr. 491; Kostrzak, J. *Frühe Formen des altlivländischen Lantages*, S. 176.

¹⁵⁸⁰ Kostrzak, J. *Die Ständeprobleme in Altlivland im 15 Jahrhundert*, S. 153.

¹⁵⁸¹ LUB, Bd. 2, Nr. 608; *Akten und Reccesse der Livländische Standetage*, Bd.1., Nr. 1, S. 3. - 5.; Kostrzak, J. *Frühe Formen des altlivländischen Lantages*, S. 171.

to¹⁵⁸². Kad Dānijas karalis tomēr bija uzsācis atbrīvošanos no savām teritorijām Livonijā, vasaļi aktīvi un vienoti iestājās par savām interesēm. Baidoties, ka Vācu ordeņa pakļautībā mazināsies to politiskā – un līdz ar to arī ekonomiskā ietekme – un tāpēc cenšoties nepieļaut Dānijas karaļa valdījumu nonākšanu ordeņa pārziņā, viņi tiecās panākt to pievienošanu Zviedrijai, cerot tādejādi saglabāt savu relatīvi lielo autonomiju¹⁵⁸³. Stāfenhāgens uzskata, ka tieši vasaļu un Rēveles bīskapa pretošanās izjauca Vācu ordeņa mēģinājumu, izmantojot politisko sajukumu Dānijā, jau 1332. gadā iegūt sev Dānijas karalim pakļautās teritorijas Livonijā¹⁵⁸⁴. 1336. gadā vasaļu korporācija risināja sarunas ar Zviedrijas karali, kurām vēlāk pievienojās arī Rēveles pilsētas rāte un – kā vasaļu pārstāvis – ar viņiem radniecīgi saistītais un pret ordeni naidīgi noskaņotais Tērbatas bīskaps Engelberts (*von Dolen*, 1324.-1341. vēlākais Rīgas arhibīskaps)¹⁵⁸⁵. 1348. gada pavasarī vasaļu delegācija atkārtoti devās uz sarunām ar Zviedrijas karali, lai piedāvātu viņam pakļaušanos vai ar viņu starpniecību mēģinātu panākt savas teritorijas atgriešanos Dānijas Karalistes sastāvā¹⁵⁸⁶.

Dānijas karaļa vasaļu korporācija jeb zemes padome kā pašpārvalde tomēr saglabājās arī pēc attiecīgās teritorijas pievienošanas Vācu ordeņa īpašumiem, kas valstī bija neierasta tendence¹⁵⁸⁷. Pārņemot Dānijas karaļa zemes Livonijā, Vācu ordenis bija spiests ar salīdzinoši labi organizētajiem vasaļiem rēķināties kā ar politisku spēku¹⁵⁸⁸. Par to liecina viņu privilēģiju paplašināšana, ar ko ordenis tiecās nodrošināt viņu lojalitāti¹⁵⁸⁹. 1435. gadā virsmestrs, lūdzot Livonijas zemes maršalam miera līguma apzīmogošanai ar Poliju līdzās ordeņa vietvalžu, prelātu un kapitulu zīmogiem atsūtīt arī cienījamāko bruņinieku zīmogus, piemetināja, ka ar to tiek domāti Harijas un Viruzemes vasaļu pārstāvji¹⁵⁹⁰, kas apliecina šīs teritorijas vasaļu izvirzīšanos par zemes varas faktoru.

Arī pārējos Livonijas valdījumos 14. gadsimta laikā bija ievērojami pieaugusi vasaļu vara, kamēr viņu zemes kungi – arhibīskaps un bīskapi – bija aizņemti ar cīņu pret Vācu ordeni¹⁵⁹¹. Pēc Koščaka domām Rīgas arhibīskapijā, Tērbatas un Ozeles - Vīkas bīskapijās jau 14. gadsimta pirmajā pusē izveidojās bruņniecības organizācijas/ pārstāvniecības¹⁵⁹². Pēc

¹⁵⁸² LUB, Bd. 2, Nr. 608; *Akten und Reccesse der Livländische Standetage*, Bd.1., Nr. 1, S. 3. - 5.

¹⁵⁸³ Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern... S. 5. Pēc Dānijas karaļa valdījumu Livonijā pievienošanas Vācu ordenim šīs teritorijas vasaļi tomēr visumā bija pret ordeni lojāli un tradicionālajam uzskatam par „dāņiem labvēlīgas frakcijas“ pastāvēšanu viņu vidū pēc Krēma domām nav pietiekamu dokumentālu pierādījumu (Kreem, J. *The Town and Its Lord...* p. 31.).

¹⁵⁸⁴ Stavenhagen, O. *Der Kampf des Deutschen Ordens...* S. 148.

¹⁵⁸⁵ Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern... S. 8.

¹⁵⁸⁶ Turpat, 17. lpp.

¹⁵⁸⁷ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S.173.; Kostrzak, J. Die Ständeprobleme in Altlivland im 15 Jahrhundert, S. 153.

¹⁵⁸⁸ Milicers, K. *Vācu ordeņa vēsture*, 182. lpp.

¹⁵⁸⁹ LUB, Bd. 4, Nr. 1456 (t.s. „Jungingena žēlastība”)

¹⁵⁹⁰ LUB, Bd. 8, Nr. 1024

¹⁵⁹¹ Jähmig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 21.

¹⁵⁹² Kostrzak, J. Die Ständeprobleme in Altlivland im 15 Jahrhundert, S. 153.

cīņas starp Vācu ordeni un Tērbatas bīskapa Dītriha III koalīciju 1398. gadā noslēgtā ordeņa vienošanās ar Tērbatas bruņniecību par viņu īpašumu atgriešanu un nodarīto zaudējumu kompensēšanu¹⁵⁹³ – līdzīgi kā piekāpšanās bijušajiem Dānijas karaļa vasaļiem – apliecina vasaļu ietekmes atzīšanu un centienus iegūt to atbalstu. Par vasaļu solidaritāti, kārtas apziņu un ietekmi Tērbatas bīskapijā liecina arī viņu reakcija uz dažu ordeņa brāļu Prūsijā paveikto viņu līdzgaitnieka Johana no Doles (*Johann von Dolen*) slepkavību, par kuru viņi 1416. gadā pieprasīja taisnību no ordeņa, izdarīja pastāvīgu spiedienu uz Tērbatas bīskapu, kurš savukārt mudināja virsmestru panākt draudzīgu izlīgumu¹⁵⁹⁴. Vasaļu vienotā un stingrā nostāja, kā arī nepieciešamība pēc viņu atbalsta kara gadījumā pret Poliju¹⁵⁹⁵ lika virsmestram taisnoties par ordeņa vadības nevainību, atvainoties par notikušo¹⁵⁹⁶, kā arī iesaistīties slepkavības izmeklēšanā un izlīguma centienos¹⁵⁹⁷.

Uz Rīgas arhibīskapa vasaļu kā kārtas organizēšanos norāda to sanāksme 1392. gada februārī Lemzālē (Limbažos), kurā dalībnieki, pretojoties pāvesta aizliegumam ieķīlāt arhibīskapa piešķirtos lēņus citu valdījumu pārstāvjiem¹⁵⁹⁸, uzstāja uz tiesībām ieķīlāt savus lēņus visas Rīgas diecēzes robežās¹⁵⁹⁹. Arhibīskapijas vasaļu varas pieaugumu 14. gadsimta laikā, kad to zemes kungs bija pārņemts ar cīņu pret ordeni un lielākoties uzturējās ārpus Livonijas, ilustrē minētā viņu pretošanās arhibīskapam Johanam V (no Valenrodes), ar kura iecelšanu domkapituls tika pakļauts Vācu ordenim. 11 arhibīskapa vasaļi līdzās Štetinas hercogam Otto, viņa onkulim, Rīgas prāvestam Johanam no Zēstes piedalījās arī vienošanās slēgšanā ar Lietuvas lielkņazu Vitautu 1396. gada martā¹⁶⁰⁰. Izlīgums starp Rīgas arhibīskapu un viņa dumpīgajiem vasaļiem 1397. gadā, paredzot viņu atgriešanos savos īpašumos¹⁶⁰¹ – līdzīgi kā ordeņa piekāpšanās bijušajiem Dānijas karaļa un Tērbatas bīskapijas vasaļiem – norāda uz vasaļu ietekmi. Vasaļu augošo nozīmi Livonijas politiskajā sistēmā apliecina arī 1428. gadā izveidotā šķīrējtiesa, kuras uzdevums bija izšķirt Rīgas arhibīskapa un Vācu ordeņa konfliktu un jo īpaši pieklusināt ordeņa pārstāvju veiktās baznīcas sinodes sūtņu slepkavības lietu, lai nepieļautu tās izmeklēšanu kūrījā. Pēc ordeņa iniciatīvas izveidotā tiesa sastāvēja no 24 bruņniecības pārstāvjiem¹⁶⁰².

Atsevišķo valdījumu robežām pāri ejošas kopīgas tirdzniecībā balstītas intereses bija arī vācu izcelsmes vai Rietumeiropas saimnieciskajās struktūrās darbošamies un tādejādi

¹⁵⁹³ LUB, Bd. 4, Nr. 1469; Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 187.

¹⁵⁹⁴ LUB, Bd. 5, Nr. 1292

¹⁵⁹⁵ LUB, Bd. 5, Nr. 2065

¹⁵⁹⁶ LUB, Bd. 5, Nr. 2054

¹⁵⁹⁷ LUB, Bd. 5, Nr. 2053, Nr. 2062, Nr. 2081, Nr. 2083, Nr. 2084, Nr. 2093

¹⁵⁹⁸ Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 155.

¹⁵⁹⁹ LUB, Bd. 3, Nr. 1309, Nr. 1311

¹⁶⁰⁰ LUB, Bd. 4, Nr. 1453; Jähnig, B. *Johann von Wallenrode...* S. 25.

¹⁶⁰¹ LUB, Bd. 4, Nr. 1454, Nr. 1457

¹⁶⁰² LUB, Bd. 7, Nr. 718, Nr. 720

vāciskā vidē integrētiem Livonijas pilsētniekiem. Jau no 14. gadsimta vidus trīs lielāko, dažādiem zemes kungiem pakļauto Livonijas pilsētu – Rīgas, Rēveles un Tērbatas – pārstāvji regulāri rīkoja savas sanāksmes (kurās dažkārt piedalījās arī mazāko pilsētu delegāti)¹⁶⁰³. Livonijas pilsētu organizēšanās ir saistīta ar to iekļaušanos Hanzas pilsētu sistēmā un līdzīgajām interesēm tajā, ko tās centās vienoti paust¹⁶⁰⁴. Livonijas pilsētas, neskatoties uz zināmām lokālam pretrunām to saimnieciskajās interesēs¹⁶⁰⁵, Hanzas līmenī vienoja kopīgi centieni nodrošināt un nosargāt tām izdevīgas pozīcijas tranzīta tirdzniecībā starp Rietumeiropu un austrumiem¹⁶⁰⁶. Livonijas pilsētu sanāksmes parasti notika saistībā ar gaidāmu Hanzas pārstāvju tikšanos, lai apspriestu un saskaņotu savu pozīciju pirms tās vai uzklautu delegātu ziņojumu pēc tās¹⁶⁰⁷. Aptuveni 14. gadsimta vidū Livonijas pilsētnieku aprindās bija izkristalizējusies specifiskā teritoriālās piederības apziņa un reģionālā identitāte¹⁶⁰⁸. Kopš 14. gadsimta beigām bija vērojama tendence Livonijas pilsētām integrēties Livonijas vācu sabiedrības dzīvē, savās sanāsmēs apspriežot visu Livoniju skarošus politiskos un ekonomiskos jautājumus un citiem politiskajiem spēkiem sanāsmēs savukārt izskatot ar tirdzniecību un pilsētu stāvokli saistītus jautājumus¹⁶⁰⁹.

Eiropā 14. gadsimta beigās pilsētas bija kļuvušas par nozīmīgu politisko spēku monarhiju pārstāvniecības asamblejās¹⁶¹⁰. No 15. gadsimta vidus Rietumeiropas valdnieki sāka ierobežot pilsētu administratīvo autonomiju¹⁶¹¹. Rietumeiropā, politiskajai krīzei atrisinoties, tās tāpat kā pārējie spēki, pakļāvās nacionālai monarhijai¹⁶¹². Livonijā, kurā bija vairāki varas centri – līdzīgi kā Prūsijā laikā, kad pavājinājās Vācu ordeņa vara,¹⁶¹³ – pilsētas, kuras organizatoriski un institucionāli savstarpēji saistīja Hanzas struktūra un vietējā mēroga

¹⁶⁰³ Czaja, R. Die Entwicklung der ständischen Versammlungen... S. 319; Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S.164.; Misans, I. Alt-Livland und die Hanse. Goehrke, C., von Ungern-Sternberg, J. (Hg.). *Die baltischen Staaten im Schnittpunkt der Entwicklungen. Vergangenheit und Gegenwart* (Texte und Studien 4). Basel: Schwabe & Co AG Verlag, 2002. S. 39.; Misāns, I. Zusammenarbeit und Konkurrenz: Riga, Dorpat und Reval auf den livländischen Städtetagen. Jörn, N, Kattinger, D., Wernicke, H. (Hgs.) *Genossenschaftliche Strukturen in der Hanse*. Köln; Weimar; Wien: Böhlau Verlag, 1999, S. 273. - 275.; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 335. lpp.

¹⁶⁰⁴ Misans, I. Alt-Livland und die Hanse, S. 37. - 38.; Misāns, I. Zusammenarbeit und Konkurrenz... S. 273. – 274.

¹⁶⁰⁵ Katrai no lielajām pilsētām orientējoties atšķirīgā galvenajā tirdzniecības virzienā uz austrumiem (Rēvele – uz Novgorodu, Tērbata – uz Pleskavu, Rīga – uz tirdzniecību pa Daugavu), kopš 14. gadsimta vidus arvien skaidrāk iezīmējās to atšķirīgās, individuālās intereses, kas 15. un 16. gadsimtā izpaudās arvien asāk. Tomēr Livonijas pilsētas tiecās izvairīties no asām savstarpējām nesaskaņām un sadarbības aspekts ņēma virsroku pār konkurenci (Misāns, I. Zusammenarbeit und Konkurrenz... S. 278., 285.).

¹⁶⁰⁶ Misāns, I. Zusammenarbeit und Konkurrenz... S. 277. – 278.

¹⁶⁰⁷ Misans, I. Alt-Livland und die Hanse, S. 40.

¹⁶⁰⁸ Misāns, I. Organisation und Ablauf der livländischen Land- und Städtetage, S. 50.

¹⁶⁰⁹ Czaja, R. Die Entwicklung der ständischen Versammlungen... S. 320.

¹⁶¹⁰ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 23.

¹⁶¹¹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 361.

¹⁶¹² Blockmans, W. *A History of Power in Europe*, p. 309.

¹⁶¹³ Czaja, R. Die Entwicklung der ständischen Versammlungen... S. 322. – 324.

sanāksmes, tāpat kā vasaļi saglabājās kā varas faktors¹⁶¹⁴. Livonijas iekšējo cīņu vēsture rāda, ka zemes kungiem pilsētas, tāpat kā vasaļi, bija svarīgas kā sabiedrotie to savstarpējos konfliktos. Piemēram, Rēvele Stāfenhāgena vērtējumā iekšējos konfliktos darbojās Vācu ordeņa pusē kā pretsvars vasaļiem un abām pārējām lielākajām Livonijas pilsētām¹⁶¹⁵.

Politiskās krīzes pārvarēšana un iekšējs miers bija katra valdījuma visas vācu sabiedrības kopīgās interesēs. Tādēļ 14. gadsimtā atsevišķo valdījumu vācu sabiedrības pārstāvji iekšējo konfliktu saasinājuma brīžos pulcējās sanāksmēs, lai meklētu konflikta risinājumu¹⁶¹⁶. Sākumā valdījuma kārtas – līdzīgi kā Rietumeiropā – uz apspriedi aicināja pats attiecīgais zemes kungs. Livonijā šī tendence (līdzīgi kā citas politiskās norises valdījumu ietvaros) bija saistīta ar zemes kungu savstarpējiem konfliktiem – attiecīgais zemes kungs (šajā gadījumā prelāts) izmantoja sava valdījuma kārtu sanāksmi, lai gūtu tā sabiedrības atbalstu cīņā pret ordeni¹⁶¹⁷. Piemēram, Tērbatas bīskapijā domkapitula un vasaļu pārstāvji šādā kontekstā uz sanāksmi pulcējās 1342. gadā, Rīgas arhibīskapijā – 1383. gadā, Ozeles – Vīkas bīskapijā – 1385. gadā¹⁶¹⁸. Ar laiku valdījumu ietvaros kārtas brīžos, kad tika skartas to intereses, izrādīja arvien lielāku patstāvīgu iniciatīvu. Piemēram, Dānijas valdījumā Livonijā pēc igauņu zemnieku nemieriem laikā, kad ordenis pārņēma šo teritoriju savā īpašumā – par ko vietējā vācu sabiedrība bija nemierā, cenšoties saglabāt maksimālu autonomiju, – pieauga šīs teritorijas kārtu aktivitāte¹⁶¹⁹ un sanāksmēs līdzās vasaļiem un Rēveles pilsētai kā atsevišķa kārta vismaz kopš 1343. gada bija pārstāvēta arī garīdzniecība¹⁶²⁰. Cits piemērs ir jau aplūkotā Tērbatas bīskapiju kārtu iesaiste varas krīzes risināšanā attiecīgajā bīskapijā pēc sava zemes kunga Dītriha III vadītās koalīcijas sakāves 1397. gadā¹⁶²¹.

Bīstami ārējie apdraudējumi 13.- 14. gadsimta mijā apstākļos, kad zemes kungi savstarpēji konfliktēja, piešķīra visas Livonijas vienotības un kopīgas aizsardzības problēmai īpašu aktualitāti¹⁶²². Aplūkotā perioda gaitā, apzinoties, ka ārējo draudu novēršanai nepieciešama iekšēja saskaņa, visas Livonijas vācu sabiedrība, savas kopības apziņas vadīta, arvien aktīvāk iesaistījās Livonijas zemes kungu konfliktu izraisītās varas krīzes risināšanā pāri atsevišķu valdījumu robežām.

Aplūkotā perioda sākumposmā iniciatīvu šī uzstādījuma īstenošanā praksē uzņēmas Vācu ordenis, jo tas apzinājās nepieciešamību pēc Livonijas spēku apvienošanās cīņai pret

¹⁶¹⁴ Mišāns, I. Zusammenarbeit und Konkurrenz... S. 277.

¹⁶¹⁵ Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 149.

¹⁶¹⁶ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 164.

¹⁶¹⁷ Czaja, R. Die Entwicklung der ständischen Versammlungen... S. 318.

¹⁶¹⁸ Turpat, 318. lpp.

¹⁶¹⁹ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 176.

¹⁶²⁰ Turpat, 177. lpp.

¹⁶²¹ Jähniß, B. *Johann von Wallenrode*... S. 34.

¹⁶²² Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 178.

ārējiem draudiem un uzskatīja, ka tam ir jābūt šī procesa vadītā. Visu Livonijas valdījumu vācu iedzīvotāju kopības apziņa un Livonijas uztveršana par savu kopīgo dzimteni atbilda ordeņa interesēm un tas to tiecās ekspluatēt saviem mērķiem. Sākumā tas ordenim arī izdevās.

Jau minētā 1304. gada februārī noslēgtā vienošanās, Vācu ordenim tiekoties ar Tērbatas un Ozeles - Vīkas bīskapiem, viņu kapituliem un vasaļiem, un ar Dānijas karaļa vasaļiem Livonijā, notika pēc ordeņa iniciatīvas ar mērķi izolēt tobrīd ar ordeni karojošo Rīgas arhibīskapu un pilsētu¹⁶²³. Uz šādu vienošanos puses mudināja kaimiņu – lietuviešu un krievu – radītais drauds, iesaistoties konfliktā Rīgas pilsētas pusē, kā arī Dānijas karaļa vasaļu centieni palikt līdzšinējā zemes kunga pakļautībā¹⁶²⁴. Deklarējot, ka savienība slēgta ārējo draudu dēļ, lai glābtu „jauniedēstīto ticības dēstu” (*novella plantacio fidei*), kopīgās tēvzemes labumam un Livonijas zemju vienotības saglabāšanai, sanāksmes dalībnieki vienojās savstarpējos strīdus atrisināt savā starpā (un noteica kārtību, kā tas darāms), kā arī apņēmas ārēju draudu gadījumā rīkoties saskaņoti, savstarpēji vienam otru atbalstīt un nepieļaut kāda zemes kunga atsevišķu vienošanos ar ārējiem spēkiem, īpaši uzsverot Rīgas pilsētas savienību ar lietuviešiem un krieviem. Dalībnieki apņēmas „aicināt” Rīgu izstāties no šādas atsevišķas vienošanās un pievienoties viņu savienībai vai arī piespiest birģerus to darīt, ja viņi nepiekritīs labprātīgi. Vienošanās slēdzēji tāpat nolēma kopīgi „mudināt” arī Rīgas arhibīskapu tai pievienoties¹⁶²⁵. Tādejādi Livonijas zemes kungu un sabiedrības daļas sanāksme pasludināja savu kopīgo, Livonijas interešu virzienā vērstu gribu par augstāku varu nekā atsevišķu zemes kungu vara. Koščaks, uzskatot, ka šīs Vācu ordeņa interesēs slēgtā savienības nozīme sniedzas daudz tālāk par tās iniciatoru iecerēm¹⁶²⁶, īpaši izceļ 1304. gada sanākumi tālākās politiskās dzīves attīstībā un paraduma iedibināšanā svarīgu pāri viena valdījuma robežām ejošu problēmu vai ārēja apdraudējuma gadījumā rīkot zemes kungu un kārtu apspriedes¹⁶²⁷. Pēc viņa domām 1304. gada sanāksme varēja likt pamatu konfederatīvas valsts izveidošanai. Taču to izjauca Vācu ordeņa hegemonijas centieni, liekot Livonijas solidaritātes idejai pretī vienotības ideju centralizētas pēc Prūsijas parauga veidotas ordeņa valsts ietvaros¹⁶²⁸.

¹⁶²³ Turpat, 169. lpp.

¹⁶²⁴ Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 146 .

¹⁶²⁵ LUB, Bd. 2, Nr. 608; *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1., Nr. 1, S. 3. -5.

¹⁶²⁶ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 169.

¹⁶²⁷ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 169.- 173. Zemes kungu un kārtu sanāksmju evolūcija Livonijā ir ārpus šim darbam izvirzītajiem mērķiem, tāpēc atsevišķi netiek aplūkota, šim pētījuma pieskaroties kārtu aktivitātēm tikai politiskās krīzes risinājuma kontekstā.

¹⁶²⁸ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 169., 183. Vēsturnieku domas daļās jautājumā, vai nedalīta vara visā Livonijā bija jau sākotnējais ordeņa mērķis, vai arī iekšējās cīņas gaitā mērķi mainījās. Koščaks, piemēram, uzskata, ka Vācu ordenis sākumā bija iecerējis veidot Livonijas valdījumu konfederāciju savā vadībā, bet drīz pēc 1304. gada savienības noslēgšanas pārdomāja un sāka tiekties pēc hegemonijas (Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 169.). Stāfenhāgens savukārt domā, ka Vācu ordenim konfederācija nekad nav bijis mērķis, ka tas vienmēr ir tiecies Livonijā panākt tādu pat varas organizāciju kā Prūsijā un ka 1304. gada vienošanās bija tikai attiecīgā mirkļa risinājums bez tālejošām sekām (Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 146.).

Drīz pēc šīs savienības noslēgšanas Vācu ordeņa un Livonijas sabiedrības intereses nonāca savstarpējā pretrunā. Ordenis tiecās uz hegemoniju, ko nevarēja pieņemt pārējie politiskie spēki, baidoties zaudēt savas privilēģijas. Ordeņa cīņas ar pārējiem zemes kungiem par hegemoniju, kas nozīmētu varas organizācijas izmaiņu, izraisīja varas krīzi visā teritorijā. Livonijas sabiedrība savukārt bija ieinteresēta panākt iekšējo saskaņu esošajā politiskās sistēmas ietvarā, atsevišķiem valdījumiem saglabājot autonomiju. Vispārināti varētu teikt, ka ordeņa centieni darbojās konflikta eskalācijas/ varas krīzes virzienā, bet kārtās organizētās sabiedrības – saskaņas/ varas krīzes risinājuma virzienā. Tādejādi drīz pēc minētās savienības noslēgšanas Livonijas sabiedrība vērsās pret Vācu ordeni, balstoties uz tā propagandēto vienotības ideju un pavēršot to pret pašu ordeni¹⁶²⁹.

No tā izriet Livonijas kārtu aktivitāšu īpatnība, ko pēc Koščaka domām atklāj šīs teritorijas vācu iedzīvotāju kopīgo interešu realizācijas tendences jau 14. gadsimta sākumā. Livonijas sabiedrības aktivitāte kārtu pārstāvniecības formā bija atkarīga no attiecīgā brīža politisko attiecību stāvokļa¹⁶³⁰. Iekšējā miera saglabāšanā ieinteresēto kārtu sanāksmes 14. gadsimtā un 15. gadsimta sākumā pildīja vienīgās visai Livonijai kopīgās politiskās institūcijas lomu, kuras galvenais uzdevums bija panākt zemes kungu savstarpējo strīdu izlīdzināšanu un kompromisu starp viņiem¹⁶³¹. Laikā no 1304. līdz 1419. gadam iekšējā izlīguma meklējumiem bija veltītas 13 no 18 kārtu sanāksmēm¹⁶³². Līdz ar zemes kungu konfliktu saasināšanos, aktivizējās vācu iedzīvotāju centieni panākt iekšējo saskaņu, savukārt līdz ar iekšējo stabilizēšanos – kārtu un zemes kungu sanāksmju biežums samazinājās¹⁶³³.

Livonijas iekšējo konfliktu gaitā novērojama vēl kāda sakarība, kas balstās sabiedrības pretestībā Vācu ordeņa hegemonijas tieksmēm: šīs teritorijas kārtu centieni rast risinājumu iekšpolitiskajai krīzei atradās trauslā atkarībā no Vācu ordeņa panākumiem tā cīņā par hegemoniju jeb no tā varas pozīcijām Livonijā attiecīgajā situācijā.

Vācu ordenim gūstot sekmes ceļā uz hegemoniju, kārtas, baidoties ordeņa varas dominēšanas apstākļos zaudēt savas no vājajiem zemes kungiem iegūtās privilēģijas¹⁶³⁴, liedza tam atbalstu vai pat vērsās pret to. Piemēram, kad Vācu ordenis 1305. gadā pārņēma Dinamundes ostu un tiecās uz visu teritorijas pakļaušanu sev, pārējie zemes kungi un kārtas, vērsoties pret viņiem nepieņemami lielu varas pārsvaru ordeņa rokās, sāka atbalstīt Rīgas pilsētu un arhibīskapu¹⁶³⁵, no kuru puses Dinamundes nonākšana ordeņa īpašumā izraisīja

¹⁶²⁹ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 180.

¹⁶³⁰ Turpat, 163., 183., 189. lpp.

¹⁶³¹ Turpat, 164., 170., 183. lpp.

¹⁶³² Czaja, R. Die Entwicklung der ständischen Versammlungen... S. 319.

¹⁶³³ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 163., 183., 189.

¹⁶³⁴ Turpat, 183. lpp.

¹⁶³⁵ Turpat, 180. lpp.

jaunus pretestības uzplūdus¹⁶³⁶. 1313. gada maijā tikās Ozeles - Vīkas un Rēveles bīskapi, Dānijas karaļa vietvaldis, Dānijas karaļa, Ozeles - Vīkas un Tērbatas bīskapiju vasaļu pārstāvji, kā arī Rēveles un Tērbatas pilsētu delegāti un pieprasīja, lai Vācu ordenis un Rīgas pilsēta slēdz mieru, sarunu sekmēšanai ievēlot šķīrējtiesnešu komisiju¹⁶³⁷. Tas spieda Vācu ordeni un Rīgas pilsētu slēgt vienošanos, ko to pārstāvjiem nācās apstiprināt ar zvērestu zemes kungu un kārtu sanāksmē Pērnāvā¹⁶³⁸. Šajā sanāksmē, atšķirībā no 1304. gada vienošanās, Livonijas kārtas, pirmām kārtām vasaļi, diktēja mieru kā neitrāli šķīrējtiesneši¹⁶³⁹. Stāfenhāgens kā pret ordeni vērstu izlīgumu vērtē 1326. gadā ar Tērbatas vasaļu, pilsētas un bīskapa pārstāvju starpniecību panāko izlīgumu starp Rīgas domkapitulu un pilsētu strīdā, kas bija izcēlies pēc Zēgeboldas vienošanās slēgšanas starp ordeni, Rīgas domkapitulu un arhibīskapa vasaļiem 1316. gadā¹⁶⁴⁰. Sanāksmē Dancigā 1366. gadā – kurā piedalījās Rīgas arhibīskaps un domkungi, arhibīskapijas vasaļi, Rīgas pilsētas pārstāvji, Rēveles un Tērbatas bīskapi, Tērbatas bīskapijas vasaļi, Ozeles - Vīkas domkapitula pārstāvji un ordeņa Livonijas atzara pārstāvji¹⁶⁴¹ – ordeņa pretinieki, iesaistot iekšējo nesaskaņu risināšanā ārējus spēkus (Dānijas, Zviedrijas, Norvēģijas un Polijas karaļus un Štetinas un Meklenburgas hercogus¹⁶⁴²), panāca ordeņa piekāpšanos jautājumā par kundzību pār Rīgas pilsētu¹⁶⁴³. Vācu ordenis būtu viegli uzvarējis cīņā par varu Livonijā, uzskata Stafenhāgens, ja laicīgie varas faktori – pilsētas un vasaļi – nedemonstrētu centrifugālas tendences un ja ordeņa ienaidnieki konfliktā neiesaistītu varas no ārpuses¹⁶⁴⁴.

No Koščaka novērojumiem izriet, ka Vācu ordeņa varas augstākajā punktā Livonijā, kārtu mēģinājumi rast iekšpolitiskās krīzes risinājumu vienošanās ceļā apsīka. Tas ir izskaidrojams ar motivācijas trūkumu ordenim šādā situācijā sadarboties ar citiem spēkiem un pieņemt kompromisu. Lai Livonijas sabiedrības centieni sarunu ceļā tiekties uz iekšējo saskaņu būtu sekmīgi, bija nepieciešams spēku līdzsvars starp Rīgas arhibīskapu un Vācu

¹⁶³⁶ *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1., Nr. 6, S. 10. 1309. gadā Rīgas pilsēta paziņoja, ka tā neatteiksies no savienības ar lietuviešiem, kamēr Dinamunde atradīsies ordeņa pārvaldījumā (LUB, Bd. 6, Regests Nr. 724b; *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1. Nr. 8, S. 11.).

¹⁶³⁷ LUB, Bd. 2, Nr. 644, Nr. 645; *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1. Nr. 9, S. 11.- 12.; Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 172.

¹⁶³⁸ LUB, Bd. 2, Nr. 79, LUB, Bd. 3, Nr. 645a; Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 172.

¹⁶³⁹ J. Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316, S. 10.

¹⁶⁴⁰ LUB, Bd. 2, Nr. 723; *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1. Nr. 23, S. 18. Tieši pēc šīs vienošanās slēgšanas tika nogalināts Rīgas domkapitula prāvests Lutfrīds, kurš acīmredzot bija iesaistīts šīs vienošanās sagatavošanā.

¹⁶⁴¹ *Hermanns de Wartberge chronicon...* 101-103.lpp.

¹⁶⁴² LUB, Bd. 2, Nr. 130; Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 184.

¹⁶⁴³ LUB, Bd. 2, Nr. 133; *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1., Nr. 82, S. 54.- 57.; Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 184. Rīgas arhibīskapam Fromholdam tomēr uzskatot sanāksmes lēmumu par savam valdījumam neizdevīgu un sūdzoties pāvesta, tas nestājās spēkā (*Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1., Nr. 82, S. 57.).

¹⁶⁴⁴ Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens... S. 147 .

ordeni, kāds pēc Koščaka domām valdīja 14. gadsimta sākumā¹⁶⁴⁵. Savukārt 1316. gadā Zēgeboldā noslēgtā pret Rīgas arhibīskapu vērsta Vācu ordeņa savienība ar Rīgas domkapitulu un arhibīskapa vasaļiem nosvēra spēku samēru par labu ordenim. Ordeņa pozīcijas vēl vairāk nostiprināja uzvara pār Rīgas pilsētu 1330. gadā un Dānijas karalim piederošās Livonijas daļas iegāde 1346. gadā un tās nodošana Livonijas atzara pārvaldījumā 1347. gadā. Šī situācija pēc Koščaka domām sašķēla Livonijas vācu sabiedrību divās naidīgās grupās – vienu veidoja ordenis, Dānijas karaļa vasaļi, daļa Rīgas arhibīskapijas bruņniecības un Rēveles pilsēta, otru – Rīgas arhibīskaps, Tērbatas un Ozeles - Vīkas bīskapi, kā arī Rīgas un Tērbatas pilsētas¹⁶⁴⁶. Viņaprāt šādos apstākļos kārtu sanāksme zaudēja savu kā visas Livonijas sabiedrības pārstāvniecības funkciju¹⁶⁴⁷.

14. gadsimta beigās ordenim sasniedzot savu augstāko varas punktu Livonijā, tādejādi iznīcinot politisko līdzsvaru un iegūstot pārējiem spēkiem nepieņemamu varas pārsvaru, tie izmantoja iespēju vērsties pret ordeni ar militāriem, ne vairs parlamentāriem līdzekļiem – Tērbatas bīskapijas vasaļi un daļa Rīgas arhibīskapijas vasaļu pievienojās vienīgā no ordeņa neatkarīgā zemes kunga (Tērbatas bīskapa) koalīcijai. Vasaļu kā galveno vienotības idejas virzītāju centienus organizēt pārējo sabiedrības pēc Koščaka domām pieklusināja ordeņa pretimnākšana viņiem, atgriežot dumpīgo vasaļu īpašumus Rīgas arhibīskapijā un Tērbatas bīskapijā, kā arī paplašinot vasaļu privilēģijas Harijā un Viru zemē. Otrs iemesls kārtu aktivitāšu izsīkumam šajā laikposmā viņaprāt bija tas, ka, ordenim iegūstot politisko dominanci, tā centralizētā pārvaldes sistēma pārņēma zemes kungu un kārtu sanāksmes kā visas Livonijas sabiedrības pārstāvja funkciju¹⁶⁴⁸. Arī, piemēram, Prūsijā stipras Vācu ordeņa varas periodā 14. gadsimtā sabiedrības aktivitātes bija pakļautas ordeņa vadībai un iniciatīvai¹⁶⁴⁹. 15. gadsimta divdesmito gadu beigās varas līdzsvaram starp Rīgas arhibīskapu un Vācu ordeni atkal izjūkot un ordenim ar spēka paņēmieniem iegūstot virsvaru, Livonijas vācu sabiedrības aktivitātes atkal apsīka¹⁶⁵⁰.

Kā rāda norises aplūkotā perioda noslēguma fāzē, brīdī, kad ordenis zaudēja varas pozīcijas, kārtu aktivitāte kļuva intensīvāka¹⁶⁵¹. Līdzīgas tendences bija vērojamas arī Prūsijā, kur līdz ar ordeņa varas pavājināšanos, kārtas sāka organizēties arvien patstāvīgāk, līdz 1440.

¹⁶⁴⁵ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 180.

¹⁶⁴⁶ Sašķelšanās divās grupās skaidri iezīmējās zemes kungu un kārtu sanāksmē Pērnavā 1323. gadā (LUB, Bd. 2, Nr. 710; LUB, Bd. 6, Nr. 3072).

¹⁶⁴⁷ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 181.-182.

¹⁶⁴⁸ Turpat, 187. - 189. lpp.

¹⁶⁴⁹ Czaja, R. Die Entwicklung der ständischen Versammlungen... S. 321. – 322.

¹⁶⁵⁰ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S.190.; Раудживи, П. *Образование Ливонского лантага в 14. в - первой половине 15. в. Автореферат*, 10. с.

¹⁶⁵¹ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 188.-189.

gadā, izveidojot t.s. „Prūsijas Savienību”, pat nostājās pret savu zemes kungu¹⁶⁵². Taču Livonijā sabiedrības politiskās aktivitātes pamatmotīvs bija nevis pilsētu un vasaļu tiekšanās pēc lielākas autonomijas, bet mēģinājumi novērst ordeņa hegemoniju un panākt iekšējo saskaņu visā Livonijā. No 1418. gada Rīgas arhibīskapam Johanessam VI – atšķirībā no saviem priekšgājējiem – pastāvīgi uzturoties savā diecēzē, uzņemoties iniciatīvu Livonijas kārtu sanāksmju organizēšanā¹⁶⁵³, lai rastu sabiedrības atbalstu cīņā pret Vācu ordeni, ap viņu pulcējās ar ordeņa hegemonijas centieniem neapmierinātie pārējie spēki, lai kopīgi pretotos ordenim¹⁶⁵⁴. 1423. gadā Rīgas arhibīskapijai atbrīvojoties no pakļautības ordenim un tajā pat gadā arī Ozeles - Vīkas bīskapijai nonākot ordenim naidīga bīskapa pārvaldījumā, ordeņa vara Livonijā kļuva vājāka. Ordeņa neveiksmes centienos kūrījā panākt Rīgas domkapitula atgriešanos tā pakļautībā un tam nelabvēlīgi noskaņota baznīcas koncila izvirzīšanās par tā augstāko pakļautības instanci atņēma ordenim instrumentu, ar ko turpināt hegemonijas cīņu diplomātiskā ceļā. Tas vēl vairāk vājināja ordeņa varas pozīcijas Livonijā. Ordeņa iekšējā krīze, ko izraisīja tā iekšējā šķelšanās¹⁶⁵⁵ un 1435. gada septembrī piedzīvotā smagā sakāve kaujā pret lietuviešiem pie Šventas, laikā, kad Livonija saskārās ar bīstamiem ārējiem apdraudējumiem, spieda to pieņemt kompromisu un pat pašam uz to tiekties. Tā rezultātā 1435. gada decembrī Valkā zemes kungu un kārtu sanāksmē tika panākts Livonijas politisko spēku savstarpējs izlīgums. Tie apņēmās pulcēties reizi gadā, lai apspriestos par kopīgas intereses skarošiem jautājumiem un visas nesaskaņas atrisināt ar šķīrējtiesneša palīdzību Livonijas teritorijā. Vācu ordenis arī atteicās no cīņas par Rīgas domkapitula pakļaušanu sev, savukārt arhibīskaps apsolīja 12 gadus nepretendēt uz kundzību pār Rīgas pilsētu¹⁶⁵⁶.

Kā atzīmēts 1.2. apakšnodaļā, būtisks iekšējo izlīgumu veicinošs faktors bija no Livonijas ģeopolitiskā stāvokļa izrietošie pieaugošie ārējie apdraudējumi. No vienas puses tie vājināja Vācu ordeņa varas pozīcijas, vairoja tā gatavību uz piekāpšanos un pat pašam lika meklēt pārējo zemes spēku atbalstu iespējamā lietuviešu iebrukuma atvairīšanai. No otras puses, ārējo apdraudējumu atvairīšana bija visas Livonijas sabiedrības interesēs; šāda interešu kopības bāze lika tai intensīvi meklēt iekšējās vienotības un saskaņas ceļus. Tieši ārējie

¹⁶⁵² Czaja, R. Die Entwicklung der ständischen Versammlungen... S. 323. – 324.

¹⁶⁵³ Раудкиви, П. *Образование Ливонского ландтага в 14. в - первой половине 15. в. Авторреферат*, 10.с.; Nepieciešamību pēc visas Livonijas sabiedrības sadarbības izvirzīja arī veicamā naudas reforma, kam bija nepieciešama visu ieinteresēto pušu vienošanās (Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 337. lpp.). Livonijas zemes kungi un kārtas pulcējās uz sanāksmi Valkā 1419., 1421. un 1422. gadā, 1422. gadā pieņemot vispārējās zemes tiesības (Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 340.lpp.).

¹⁶⁵⁴ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 336. lpp.

¹⁶⁵⁵ Šo šķelšanos Prīts Raudkivi (*Priit Raudkivi*) uzsver, kā galveno spriedzes un augošās ordeņa krīzes izpausmi un galveno iemeslu, kāpēc 1435. gadā tas bija gatavs uz kompromisu ar Livonijas kārtām un pārējiem zemes kungiem (Раудкиви, П. *Образование Ливонского ландтага в 14. в - первой половине 15. в. Авторреферат*, 11.- 12. с.). Arī Šterns uzskata, ka iekšējās nesaskaņas ordenī tā varu un autoritāti vājināja vēl vairāk kā militārās sakāves (Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 337. lpp.).

¹⁶⁵⁶ LUB, Bd. 8, Nr. 1020.

apdraudējumi attiecīgajā brīdī bija Vācu ordeni, viņam naidīgi noskaņotos zemes kungus un Livonijas vācu sabiedrību vienojošs faktors. 1435. gadā bīstami apdraudējumi summējās ar Vācu ordeņa iekšējo krīzi un tā varas krīzi, radot platformu visu Livonijas spēku izlīgumam, kurā iekļautajiem punktiem vajadzēja atrisināt krīzi šīs teritorijas varas organizācijā, nodrošinot iekšēju saskaņu. Līdz ar to 1435. gada landtāgs iezīmē šī darba hronoloģisko beigu robežu

1435. gada zemes kungu un kārtu sanāksme (sākot ar šo forumu dēvēta par „landtāgu” (*„gemeyne landesdaghe”*¹⁶⁵⁷)) kalpoja kā institūciju, kas Livonijas politiskās sašķeltības apstākļos aizvietoja centrālo varu¹⁶⁵⁸. Livonijā - atšķirībā no Rietumeiropas zemēm, kur šādas kārtu sanāksmes attīstījās viena valdījuma ietvaros un funkcionēja kā valdnieka un viņa padoto komunikācijas forums¹⁶⁵⁹, – landtāgs pildīja neatkarīgus valdījumus vienojošo funkciju un kalpoja kā visu valdījumu vācu sabiedrības kopīgo interešu (iekšējo strīdu izšķiršanas, ekonomiskās un ārpolitiskās sadarbības) realizācijas instruments. Tas izauga no Livonijas varas sistēmas, teritorijai esot sašķeltai valdījumos, bet to vācu iedzīvotājiem tajā pat laikā attīstot visas zemes un sabiedrības kopības apziņu¹⁶⁶⁰. Atšķirībā no vairuma Rietumu kristīgās pasaules zemju, sabiedrības organizēšanos kārtu sanāksmēs diktēja ne tik daudz kārtu individuālās intereses, cik Livonijas zemes kungu konflikti un vācu sabiedrības kopības apziņā bāzēta nepieciešamība ārējo apdraudējumu apstākļos rast tiem risinājumu (kas, protams, netieši bija saistīta ar kārtu individuālajām interesēm).

Livonijas zemes kungu un kārtu sanāksmes bija politiskās krīzes risinājuma ceļš Livonijas apstākļos, kas iezīmēja tālāko varas organizācijas attīstības gaitu un norādīja uz citu politisko risinājumu iespēju izsmelšanu. Šādā veidā, ar vācu sabiedrības – vasaļu un pilsētu (kas Rietumeiropā varas organizācijas elementu pārkārtošanās ceļā pakļāvās monarhijai, bet Livonijā attīstījās par nozīmīgu politisko faktoru un funkcionēja kā visus valdījumus vienojošs elements) – iesaisti, tika nedaudz modificēta Livonijas esošā varas organizācija.

Tomēr Livonijas kungu un kārtu kopīgo interešu diktētā vienošanās bija kompromiss¹⁶⁶¹, kas nebalstījās uz konkrētiem paliekošiem politiskiem mehānismiem¹⁶⁶².

¹⁶⁵⁷ LUB 8, Nr. 1017; Jähnig, B. Die Rigische Sache des Deutschen Ordens... S. 134.; Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S.189. Pirmās zemes kungu un kārtu sanāksmes, kurās tika mēģināts risināt visai Livonijai kopīgas politiskās vai ekonomiskās problēmas, apzīmē kā visas Livonijas kārtu sanāksmes, lai nošķirtu tās no 15. gadsimta divdesmitajos gados attīstītajām landtāga formām (Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 173.); Avotos tās figurē ar dažādiem nosaukumiem: „*dies placitorum*” (LUB, Bd. 2, Nr. 644), „*placita*” (LUB, Bd. 1, Nr. 594), „*dage*” (LUB, Bd. 6, Nr. 3071) vai „*parlamentum*” (LUB, Bd. 2, Nr. 710). No formāli juridiska viedokļa tās bija jau 13. gadsimtā notikušu neatkarīgu un teorētiski līdztiesīgu zemes kungu sanāksmes, kas 14. gadsimtā tika paplašinātas, iekļaujot tajās kārtu pārstāvjus (Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 170., 188.).

¹⁶⁵⁸ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 188., 190., 193.

¹⁶⁵⁹ *Encyclopedia of the Middle Ages*, p. 1228.-1229.

¹⁶⁶⁰ Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 188.

¹⁶⁶¹ Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 81.

Šādi tikai nedaudz modificētā varas organizācijā netika pilnībā realizēta Rietumeiropā notikusī politisko spēku pārkārtošanās. Livonijas varas organizācijas specifika, ko Spekke šī iemesla dēļ dēvē par „Livonijas konfederācijas konstitucionālo traģēdiju”¹⁶⁶³, apvienojumā ar krīzi Vācu ordenī, kā arī ar ordeņa konfrontācijas garu nepieļāva galīgu un ilgtspējīgu politiskās krīzes atrisinājumu šajā teritorijā. Ar Livonijas sabiedrības iesaisti modificētā varas organizācija izrādījās pagaidu risinājums un jau gadsimta beigās iekšējie konflikti uzliesmoja no jauna.

Politisko spēku pārgrupēšanās Rietumu kristīgajā sabiedrībā izvirzīja priekšplānā nacionālās monarhijas, kuru nostiprināšanās atrisināja politisko krīzi Rietumeiropas zemēs. Ap spēcīgām nacionālām monarhijām konsolidēto Rietumeiropas valstu rīcībā bija lielāki resursi. Tāpēc tām bija priekšrocības attiecībā pret sašķeltiem valdījumiem, kā pierādījās piemēram, 1494. gadā, kad Francija un Spānija iebruka Itālijā¹⁶⁶⁴. Itālijas valdījumi, to sašķeltības dēļ nespējot pielāgoties jaunajam, lielo monarhiju laikmetam, 15. gadsimta beigās bija kļuvuši par strīdus objektiem starptautiskos konfliktos¹⁶⁶⁵. Iekšējās politiskās krīzes cēloņu saglabāšanās neļāva Livonijai stāties pretī ārējiem izaicinājumiem, kuri sāka iezīmēties jau šajā darbā aplūkotajās hronoloģiskajās robežās. Krīzei varas organizācijā paliekot neatrisinātai, apskatītajā laikposmā iezīmējās likumsakarības, kas noteica tālāko Livonijas politiskās attīstības gaitu.

Secinājumi:

Līdz ar Livonijas īpatnējās varas organizācijas izveidi krusta karu laikā, pāvestam dibinot šeit savstarpēji neatkarīgus garīgiem kungiem pakļautus valdījumus un skaidri nenodalot to varas robežas, tika ielikts pamats krīzei šīs teritorijas politiskajā sistēmā.

Līdz ar ārējās ekspansijas iespēju izsīkumu, Vācu ordenis līdzīgi kā Rietumeiropas monarhi tiecās pakļaut sev pārējos politiskās struktūras spēkus, tādejādi realizējot laikmeta prasībām atbilstošas izmaiņas Livonijas pārvaldes sistēmā. Ordeņa centieni pēc hegemonijas Livonijā izraisīja krīzi šīs teritorijas varas organizācijā.

Vācu ordenis iekšējās krīzes, pieaugošu ārēju apdraudējumu un koncila virsvaras pār pāvestu rezultātā, kā arī savu agresīvo metožu dēļ nespēja atrisināt krīzi Livonijas varas organizācijā, pakļaujot pārējos valdījumus sev.

¹⁶⁶² Zemes kungu un kārtu sanāksmēm nebija tās lēmumu izpildes kontroles instrumenta, tāpēc lēmumiem bija drīzāk ieteikuma nekā konkrētu tiesību aktu loma (Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 173.) un to ievērošana balstījās tikai uz to pieņemšanu vienbalsīgas balsošanas ceļā (Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages, S. 191.).

¹⁶⁶³ Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 126. lpp.

¹⁶⁶⁴ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 340.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 402.

¹⁶⁶⁵ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 63.

Politiskās krīzes risinājuma mēģinājumu Livonijā veica šīs teritorijas vācu sabiedrība, kas organizējās kārtās un darbojās kā visus šīs teritorijas valdījumus vienojošs elements. Rezultātā tika nedaudz modificēta varas organizācija Livonijā, iedibinot kopīgas zemes kungu un kārtu sanāksmes, kuras aizvietoja centrālo politisko varu.

Nedaudz modificētā Livonijas varas organizācijā nebija notikusi Rietumeiropā realizētā laikmeta prasībām atbilstošā politisko spēku pārkārtošanās, tāpēc krīze tajā palika neatrisināta.

Tādejādi varas organizācijas krīzi Livonijā var uzskatīt par iekšējo un ārējo faktoru mijiedarbības rezultātu. Izejas punkts politiskajai krīzei Livonijā tika ienests no Rietumeiropas, taču pati krīze izauga no šo teritoriju ietekmējošiem specifiskiem faktoriem Rietumu kristīgajā pasaulē attiecīgajā laikmetā valdošo tendenču ietekmē. Krīzes risinājuma mēģinājums izauga no Livonijai raksturīgā politiskās un sociālās dzīves modeļa.

2.3.

Sociālā krīze: Rietumeiropa un Livonija

2.3.1. Sociālās pārmaiņas pilsētās: Rietumeiropa un Livonija

Spēku pārgrupēšanās varas organizācijā un saimnieciskās struktūras transformācija bija saistītas ar sociālajām pārmaiņām laukos un pilsētā. Šie procesi radīja sociālo spriedzi¹⁶⁶⁶. Tās rezultātā 14.- 15. gadsimtā Rietumeiropā valdīja pastāvīgs, dažreiz apslāpēts, dažreiz atklāti pausts dumpīguma gars¹⁶⁶⁷. Jau kopš 13. gadsimta beigām pār Rietumeiropu vēlās sociālo nemieru vilnis, kas, sākumā uzliesmojot Itālijā un Francijā, pārņēma arī citus reģionus un turpinājās līdz 15. gadsimta vidum¹⁶⁶⁸. Nemieru cikls, kas ietvēra simtiem dumpju pilsētās un laukos, bija pirmā šāda veida parādība Rietumu kristīgās sabiedrības vēsturē.¹⁶⁶⁹ Sociālo nemieru uzliesmojumi gan pilsētās, gan laukos, to pāraugšana pāri atsevišķu valdījumu robežām un izvēršanās līdz reģionāliem un pat Eiropas mērogiem vienlaicīgi ar krīzi varas organizācijā norāda uz jaunu spēku rašanos un apliecina vispārējo krīzi sabiedrībā¹⁶⁷⁰. Nemieru vienlaicīga norise dažādās Eiropas vietās norāda uz sociālajām pārmaiņām visā Rietumu kristīgajā sabiedrībā. Nemieru vilnis tieši vienu paaudzi pēc mēra epidēmijas norāda uz vispārēju sociālo slimību, atzīst Deiviss¹⁶⁷¹. Uz neapmierinātību ar esošo kārtību sabiedrībā norādīja arī teoriju par sociālo taisnīgumu izplatība nepieredzētā intensitātē¹⁶⁷².

Neskatoties uz bieži vienlaicīgu norisi un dumpinieku epizodisku savstarpēju sadarbību, pilsētās un laukos notika atšķirīgas sociālās pārmaiņas. Pilsētnieku un laucinieku sociālās neapmierinātības izpausmes atšķīrās gan to tiešo ieganstu, gan mērķu, gan seku ziņā, aplūkotajā periodā saasinoties pretrunām starp pilsētām un laukiem plašākā Rietumu kristīgajā telpā¹⁶⁷³, un pilsētnieku un laucinieku interesēm būtiski atšķīroties – vieniem vēloties lētākas lauksaimniecības preces un augstākas cenas amatniecības izstrādājumiem, bet otriem – gluži pretējo¹⁶⁷⁴.

Livonijā, mijiedarbojoties savstarpēji pretrunīgu Rietumu kristīgās sabiedrības sociālo procesu aspektiem un lokālajām īpatnībām, sociālajos procesos pilsētās un laukos bija vērojamas īpaši krasi atšķirīgas nianšes, izpausmju aspekti un asums. Sociālos procesus šajā

¹⁶⁶⁶ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 25.

¹⁶⁶⁷ Pretite-Orton C.W. *A History of Europe 1198-1378*, p. 193.; Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 25.

¹⁶⁶⁸ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 384.; Mundy, J. H., Riesenbergs, P. *The Medieval Town*, p. 35.

¹⁶⁶⁹ Seibt, F. *Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters*, S. 16.

¹⁶⁷⁰ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 329.

¹⁶⁷¹ Davies, N. *Europe: a History...* p. 413.

¹⁶⁷² Mundy, J. H., Riesenbergs, P. *The Medieval Town*, p.58.

¹⁶⁷³ Turpat, 69. lpp.

¹⁶⁷⁴ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 329.

teritorijā ietekmēja divi no tās attīstību noteicošā specifiskā – ģeopolitiskā – faktora izrietoši aspekti: sabiedrības dalījums vāciešos un vietējās etnolingvistiskajās grupās un vēsturiski determinētās attiecības starp šīm sabiedrības daļām. Neskatoties uz daudzām paralēlēm ar citām Eiropas daļām, īpaši ar vācu kolonizācijas areālu Austrumeiropā, sabiedrības etniskās struktūras aspektā Livonija bija unikālā situācijā¹⁶⁷⁵. Etniskajais dalījums, kopumā ņemot, sakrita ar sociālo dalījumu¹⁶⁷⁶. Vairums vietējo etnolingvistisko grupu pārstāvju bija zemnieki, viņu kungi un pilsētnieku augstākais un vidējais slānis bija vācieši. Etniskajam un sociālajam dalījumam pamatā sakrītot, sociālie procesi Livonijā norisinājās caur etnisko attiecību prizmu. Pilsētās un laukos sociālā un etniskā dalījuma proporcijas krasi atšķīrās. Minēto apstākļu dēļ procesus pilsētu un lauku sabiedrībās ir lietderīgi aplūkot atsevišķi.

14. gadsimta pilsētu nemieri bija jauna parādība, salīdzinot ar agrāko pilsētu pretošanos saviem kungiem¹⁶⁷⁷. Sociālās pārmaiņas pilsētā – līdzīgi kā politiskā krīze sabiedrībā kopumā – bija saistītas ar spēku pārgrupēšanos. Pieauga pilsētnieku vidusslāņa ietekme. Vairumā gadījumu nemierus izraisīja pārtikušu pilsētnieku neapmierinātība ar rātes vadību un arvien lielāku ekonomisko un sociālo nozīmi ieguvušo amatnieku tiekšanās pēc dalības pilsētas pārvaldē¹⁶⁷⁸. Visas patiešām zemāko slāņu sacelšanās ātri apsīka, jo to dalībnieki bija sliktāk organizēti, tie nevarēja savā starpā vienoties un tiecās pēc tūlītējiem mērķiem – konkrētiem materiālā stāvokļa uzlabojumiem¹⁶⁷⁹.

Piemēram, 1347. gadā Romā notikušo sacelšanos, ko Zeibts citu nemieru vidū izceļ kā revolūciju, jo viņaprāt tai bija izstrādāta politiskā un ideoloģiskā sistēma¹⁶⁸⁰, vadīja Kola di Rienzo (*Cola di Rienzo*), labi izglītots notārs, Petrarkas domubiedrs, pāvestam un Romas ķeizaram tuvu stāvoša persona¹⁶⁸¹. Viņš un domubiedri iestājās pret aristokrātijas varas monopolu un tiecās uz politiskās ētikas pamatiem pārveidot visu Itāliju¹⁶⁸². Parīzē 1357.-1358. gadā, vienlaicīgi ar zemnieku sacelšanos, kas tiek dēvēta par Žakēriju, notika pārtikuša pilsētnieka Etjēna Marsela (*Étienne Marcel*) vadītie uz pilsētas pārvaldes reformu vērstie nemieri¹⁶⁸³. 1348. gadā īslaicīga sacelšanās pret patriciešu rokās esošo pilsētas pārvaldi notika arī Nirnbergā¹⁶⁸⁴. 14. gadsimta pēdējā ceturksnī Rietumeiropai pāri vēlās jauns nemieru vilnis – sacelšanās notika Florencē un Sjēnā, Barselonā un Valensijā un vairākās Francijas

¹⁶⁷⁵ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 5.

¹⁶⁷⁶ Selart, A. *Russians in Livonian Towns in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, p. 36.

¹⁶⁷⁷ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 328.

¹⁶⁷⁸ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 59.

¹⁶⁷⁹ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 386.

¹⁶⁸⁰ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 329.

¹⁶⁸¹ *Encyclopedia of the Middle Ages*, p. 329.-330.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 330.

¹⁶⁸² Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 330.

¹⁶⁸³ Turpat, 329. lpp.

¹⁶⁸⁴ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 122.

pilsētās¹⁶⁸⁵. Sacelšanās vilni, kas Rietumeiropas pilsētās uzliesmoja 15. gadsimta sākumā, Zeibts iekļauj revolūciju kategorijā. Šie nemieri pēc viņa domām vēl skaidrāk kā iepriekšējais sacelšanās vilnis liecināja par spēku pārkārtošanos, aristokrātijai zaudējot savas pozīcijas, jeb kā to dēvē Zeibts – par „vecās aristokrātiskās kultūras norietu”¹⁶⁸⁶. 1413. gadā sacelšanās uzliesmoja Parīzē, aicinot karali veikt pārvaldes reformas. 1414. gadā Londonā uz reliģiskiem pamatiem labāku pārvaldi tiecās īstenot Lolardu sekta, kuras idejas personisku kontaktu ceļā pārceļoja uz Bohēmiju. Tur Prāgā 1419. gadā sākās sākumā reliģiskos motīvus balsīta husītu sacelšanās, kas pārauga sociālā protestā, kuru virzīja arī ar sociālo dalījumu saistīti etniskie motīvi¹⁶⁸⁷. Šo sacelšanos Zeibts viennozīmīgi dēvē par revolūciju, jo tā aptvēra visu sabiedrību¹⁶⁸⁸.

Pēc Bērnsa/ Lerner domām tuvākā īstiem apakšslāņu nemieriem bija t.s. Čompi (vilnas ķemmētāju – *Ciampi*) sacelšanās Florencē 1378. gadā – laikā, kad nozare cieta no ekonomikas depresijas un pilsēta bija trīs kara gadu nokausēta. Sākumā dumpinieki atbalstīja opozīcijā esošos patriciešus cīņā par varu, taču čompi tālāk sacelšanos turpināja paši, ekonomisku motīvu vadīti¹⁶⁸⁹. Šis ir viens no retajiem nemieriem, kam izskaidrojums ir krīzes laikā notikusī ekonomiskā polarizācija.

Sociālās nesaskaņas izvērās arī Hanzas savienības pilsētās: 1365. – 1366. gadā Brēmenē, 1370. gadā un 1396. gadā – Ķelnē, 1376, 1380. un 1384. gadā – Lībekā, 1376. gadā – Stādē, 1378. gadā – Dancigā, 1380. un 1391. – 1394. gadā – Štrālzundē un 1399. gadā – Dortmundē¹⁶⁹⁰. Tāpat kā citviet Eiropā, tās pamatā izraisīja pārtikušu amatnieku tiekšanās pēc dalības pilsētas pārvaldē, kura bija koncentrēta patriciešu rokās¹⁶⁹¹. Šajās pilsētās nemierus no līdzīgiem fenomeniem Rietumeiropā atšķīra tas, ka pret mēģinājumiem gāzt patriciešu varu savā sastāvā esošajās pilsētās vērsās Hanzas savienība¹⁶⁹². To parāda Braunšveigas piemērs, kur sociālie konflikti 1374. gadā izvērās īpaši asi. Nemieru Braunšveigā risināšanas iespējas tika apspriestas Hanzas pilsētu savstarpējās vēstulēs un sanāksmēs¹⁶⁹³. Dažus mēnešus pēc

¹⁶⁸⁵ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 329.

¹⁶⁸⁶ Turpat, 330. lpp.

¹⁶⁸⁷ Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt...* S. 53.

¹⁶⁸⁸ Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 417.

¹⁶⁸⁹ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 385. - 386.; *Encyclopedia of the Middle Ages*, p. 309.

¹⁶⁹⁰ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 122.; Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 385.; Militzer, K. *Ursachen und Folgen der innerstädtischen Auseinandersetzungen in Köln in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts*. Köln: Verlag der Buchhandlung Dr. H. Wamper GmbH, 1980. S. 151. - 182.; Puhle, M. Die „Große Schicht” in Braunschweig. In: Bracker, J. (Hg.). *Die Hanse - Lebenswirklichkeit und Mythos*. Lübeck: Schmidt - Römhild, 1998. S. 812.; Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 95.

¹⁶⁹¹ Militzer, K. *Ursachen und Folgen der innerstädtischen Auseinandersetzungen in Köln in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts...* S. 151. - 182.; Puhle, M. Die „Große Schicht” in Braunschweig, S. 814.

¹⁶⁹² Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 123.; Puhle, M. Die „Große Schicht” in Braunschweig, S. 813. – 821.

¹⁶⁹³ Puhle, M. Die „Große Schicht” in Braunschweig, S. 812., 816. - 817.

sacelšanās sākuma Štrālzundē notikušajā Hanzas sanāksmē klātesošās pilsētas (Livonijas pilsētām nepiedaloties), draudot ar sankcijām, pieprasīja konfliktējošajām pusēm nonākt pie izlīguma un piedāvāja savu starpniecību. Tā kā Braunšveigas pārstāvji ultimātu un piedāvājumu nepieņēma, 1375. gadā Lībekā, piedaloties arī Livonijas pilsētām, Braunšveigai tika atņemtas Hanzas tirgotāju tiesības un brīvības¹⁶⁹⁴. Tas radīja lielus saimnieciskus zaudējumus un neērtības gan pašai Braunšveigai, gan pārējām Hanzas pilsētām. 1377. gadā sākās sarunas par sankciju atcelšanu un 1380. gadā Braunšveigai tika atjaunotas Hanzas tirgotāju tiesības¹⁶⁹⁵. 1408. gadā ar Livoniju ekonomiski un radnieciski saistītajā Lībekā atkal notika nemieri starp pilsētnieku frakcijām – ko Bērnss/ Lerner apraksta kā „nodokļu maksātāju dumpi”, amatniekiem sagrābjot varu pilsētā un noturot to astoņus gadus¹⁶⁹⁶. Nemieri Lībekā atbalsojās arī Livonijā caur tās pilsētu iesaisti Hanzas procesos. Hanzas pilsētu sarakstē jaušams kolektīvs sašutums par lībekiešu vēršanos pret tās rāti kā par ierastās kārtības izjaukšanu un satraukums par zaudējumiem, ko tas varētu radīt Hanzas tirdzniecībai¹⁶⁹⁷. No Lībekas rātes 1410. gada vēstules Rēveles rātei izriet, ka Hanzas pilsētas ir apsvērušas Lībekas izslēgšanu nemieru laikā¹⁶⁹⁸. Lībekas vecās un jaunās rātes samierināšanas iespējamais ceļš līdzās pirātisma apkarošanai bija arī viens no jautājumiem, ko 1410. gada februārī sanāksmē apsprieda Livonijas pilsētas¹⁶⁹⁹.

1418. gadā Hanzas pilsētas Lībekā pieņēma statūtu, saskaņā ar kuru pilsēta, kurā notiek iekšēji nemieri, ir izslēdzama no Hanzas savienības¹⁷⁰⁰. Tomēr vairumā gadījumu pārējās Hanzas pilsētas šādos gadījumos ieturēja atturīgu pozīciju un no 15. gadsimta vidus arvien mazāk iejaucās citu pilsētu iekšējos konfliktos. Kā rāda Braunšveigas piemērs, nemieru piemeklētas Hanzas pilsētas pilnīgu izolāciju un tirdzniecības aizliegumu ievērošanu apgrūtināja pārējo pilsētu individuālās tirdzniecības intereses¹⁷⁰¹. Tāpēc nevar viennozīmīgi apgalvot, ka Hanza darbojās kā pilsētu nemierus ierobežojošs faktors. Tomēr šī savienība veicināja pilsētnieku savstarpējā izlīguma meklējumus.

Lai gan sociālie nemieri izvēršās ar Livoniju ekonomiski un radnieciski saistītajās Hanzas pilsētās, aplūkotajā laikposmā Livonijas pilsētās nav konstatējamas asas un organizētas sociālā antagonisma izpausmes. Tomēr tas nenozīmē, ka tajās nenotika sociālas pārmaiņas.

¹⁶⁹⁴ Puhle, M. Die „Große Schicht” in Braunschweig, S. 816. – 817.; Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten...* S. 95.-96.

¹⁶⁹⁵ Puhle, M. Die „Große Schicht” in Braunschweig, S. 819. – 820.

¹⁶⁹⁶ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 385.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 59.

¹⁶⁹⁷ LUB, Bd. 4, Nr. 1751, Nr. 1759, Nr. 1815, Nr. 1876, Nr. 1877; LUB, Bd. 6, Nr. 2989.

¹⁶⁹⁸ LUB, Bd. 6, Nr. 2989

¹⁶⁹⁹ *Akten und Reccesse der Livländische Standetage*, Bd.1. S. 152.

¹⁷⁰⁰ Puhle, M. Die „Große Schicht” in Braunschweig, S. 812. – 813., 821.

¹⁷⁰¹ Turpat, 813., 817. – 819. lpp.

Atšķirīga Livonijas pilsētu iezīme, salīdzinājumā, piemēram, ar Hanzas rietumu pilsētām, bija to saimnieciskā specializācija, kas bija izveidojusies šīs teritorijas ģeopolitiskā faktora un vēsturisko procesu ietekmē un ietekmēja sociālās tendences aplūkotajā periodā. Livonijas pilsētas bija izaugušas kā tirdzniecības vietas un to politiskajā, sociālajā un ekonomiskajā dzīvē dominēja tirgotāji. Amatniecība tajās bija pakļauta tirdzniecības interesēm un virzīta galvenokārt uz tās apkalpošanu¹⁷⁰². Zemnieki lielākoties paši nodarbojās ar amatniecību savām vajadzībām, bet pilsētu amatnieki strādāja galvenokārt citu pilsētnieku vajadzībām¹⁷⁰³.

Šis apstāklis bija saistīts ar galveno faktoru, kas ietekmēja sociālos procesus Livonijas pilsētās aplūkotajā periodā – to etniskais sastāvs un saimnieciski un vēsturiski determinētās attiecības starp etniskajām grupām.

Livonijas lielākajās pilsētās viduslaikos bija jaukts etniskais sastāvs. Tajās dzīvoja vācieši un vietējo etnolingvistisko grupu, kā arī citu etnisko kopienu pārstāvji, kurus šeit saistīja tirdzniecības vai cita veida ekonomiskās intereses. Piemēram, Rīgā un Tērbatā bija lielas krievu kopienas¹⁷⁰⁴. Rēvelē savukārt bija ievērojama zviedru kopiena, kas, kopā ar nelielu somu un citu minoritāšu kopienām 16. gadsimtā veidoja ap piekto daļu pilsētas iedzīvotāju¹⁷⁰⁵.

Vēstures literatūrā dalās domas jautājumā par vāciešu un vietējo etnolingvistisko grupu skaitliskajām proporcijām Livonijas lielākajās pilsētās, t.i. par to, kura grupa bija skaitliskā pārsvarā. Saskaņā ar Rīgas Doma prāvesta Dītriha Nāgela aprēķiniem (kuri bija balstīti uz datiem par personu skaitu, kas apmeklēja komūniju Rīgas draudzes baznīcās) 15. gadsimta vidū apmēram viena trešā daļa no pilsētas iedzīvotājiem bija „nevāci”, vairums no viņiem - letgaļi/ leti¹⁷⁰⁶. Pēc Beninghofena domām domkungs Nāgels būtu drīzāk pārspīlējis, nekā samazinājis „nevācu” skaitu, un 14. gadsimtā etniskā proporcija bija līdzīga¹⁷⁰⁷. Viņaprāt

¹⁷⁰² Мисанс, И. Экономическая политика городов на Ливонских Лантагах в 15. - первой половине 16. в. Докторская диссертация. Рига, 1987. 140.с.; Zeids, T. Feodālisms Livonijā, 100.lpp.

¹⁷⁰³ Zeids, T. Feodālisms Livonijā, 100.lpp.

¹⁷⁰⁴ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 124.; Selart, A. Russians in Livonian Towns in the Thirteenth and Fourteenth Centuries, p. 38. – 46.; Šterns, I. Rīgas iedzīvotāji 13. gadsimta nogalē. Grām.: Caune, A. (red.) *Senā Rīga*, 2. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 286.lpp.; Rīgā uz krievu ievērojamo skaitu norāda tas, ka viņiem šeit bija sava sēta, baznīca un kapsēta (*Rusche dorp, ecclesia Ruthenorum, cymetrium Ruthenorum*) (Caune A. Krievu sēta viduslaiku Rīgā. Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis, 2009, Nr. 63, 2./ 2. sējums, A daļa, 29., 31.- 32. lpp.; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 286. lpp.); Pēc Selarta domām no 1397 Rīgas parādnieku grāmatā minētajām personām, ap 100 ir krievu vārdi, no kuriem aptuveni 30 ir Rīgas birģeri, bet patiesībā krievu izcelsmes Rīgas birģeru ir bijis vairāk (Selart, A. Russians in Livonian Towns in the Thirteenth and Fourteenth Centuries, p. 38. - 39.). Arī Tērbatā bija krievu rajons (*Ruszke ende*) un divas pareizticīgo baznīcas; šeit pēc Selarta domām krievu īpatsvars ir bijis vismaz tikpat liels, kā Rīgā (Selart, A. Russians in Livonian Towns in the Thirteenth and Fourteenth Centuries, p. 44.- 46.).

¹⁷⁰⁵ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 124. - 125.

¹⁷⁰⁶ LUB, Bd. 12, Nr. 768; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 48.; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 172.lpp.

¹⁷⁰⁷ Benninghoven, F. *Rigas Entstehung und der Frühansische Kaufman*, S. 101.

16. gadsimta vidū Rīgas iekšpilsētā vāciešu bija 62,5%, bet „nevācu” – 37,5%¹⁷⁰⁸. Pēc Arbuzova ļoti aptuveniem aprēķiniem (kas balstīti uz Rīgas parādu un namīpašumu grāmatu, kas aptver periodu no 1286. līdz 1352. gadam) no aptuveni 4000 - 4500 šajā laikā pilsētā dzīvojošajiem cilvēkiem „nevāci” varēja sastādīt 20-33%, bet 15. gadsimtā no 6000 - 8000 Rīgas iedzīvotājiem aptuveni 1500-2000 varēja būt letgaļi¹⁷⁰⁹. Šterns pieturas pie pretējā viedokļa, uzskatot, ka „nevācu” proporcija bija lielāka nekā vācu. Aprēķinot, ka 13. gadsimta trīsdesmito gadu pirmajā pusē Rīgā dzīvoja vismaz 56 vācu birģeri un 71 ārzemju tirgotājs¹⁷¹⁰, viņš pieņem, ka „nevācu” skaits bija lielāks¹⁷¹¹. Johansens/ fon cur Mīlens ir aprēķinājuši, ka Rēvelē 16. gadsimtā aptuveni trešā daļa bija vācieši, mazāk kā puse – igauņi¹⁷¹². Nav pamata uzskatīt, ka Livonijas lielākajās pilsētās vāciešu un „nevācu” proporcija būtu bijusi krasi atšķirīga. Ņemot vērā pastāvīgo apkārtnes „nevācu” pieplūduma iespēju Livonijas pilsētām un tālāk aplūkotos vācu pilsētnieku centienus aizsargāt savas ekonomiskās intereses pret „nevācu” konkurenci, Nāgela avotā un Arbuzova aprēķinos minētā „nevācu” proporcija Rīgā liekas nesamērīgi zema.

Informāciju par etnisko grupu skaitliskajām attiecībām būtiski ietekmē tas, vai aprēķinos tiek ņemta vērā tikai iekšpus pilsētas mūriem esošā telpa vai arī iekšpilsēta līdz ar tai pieguļošajām teritorijām, kurās, visticamāk lielākā iedzīvotāju daļa piederēja pie vietējām etnolingvistiskajām grupām. Aplūkojot pilsētas kā saimnieciskas un sociālas vienības, autoresprāt, ir svarīgi ņemt vērā visu to ekonomiskajā darbībā iesaistīto personu kopumu, t.i. apskatīt arī pilsētai tieši pieguļošās teritorijas, kuru iedzīvotāji piekopa pilsētniekiem raksturīgu saimnieciskās darbības veidu. Līdz ar to trūkst pamatojuma uzskatam, ka Livonijas lielāko pilsētu iedzīvotāju lielākā daļa bija vācieši. Arī Selarts uzskata, ka vairums iedzīvotāju Livonijas pilsētās, vismaz sākot ar 15.-16. gadsimtu, bija vietējo etnolingvistisko grupu pārstāvji¹⁷¹³. Precīza pilsētu iedzīvotāju etnisko proporciju aprēķināšana nav šī darba uzdevums – šī pētījuma kontekstā būtisks ir secinājums, ka Livonijas lielākajās pilsētās dzīvoja ievērojams „nevācu” īpatsvars. Mazajās pilsētās savukārt „nevācu” bija vairāk kā vāciešu. Piemēram, Narvā 16. gadsimta sākumā no 500-800 pilsētas iedzīvotājiem tikai aptuveni 20% bija vācieši¹⁷¹⁴. Livonijas pilsētas atšķīrās no citām, pat tām, kas atradās vācu kolonizācijas zonā, ar to, ka tās ieskāva tikai no nevāciem sastāvoša zemnieku sabiedrība¹⁷¹⁵.

¹⁷⁰⁸ Turpat, 98. lpp.

¹⁷⁰⁹ Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 87.- 88.; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 273. lpp.

¹⁷¹⁰ *Senās Latvijas vēstures avoti*, 2. sēj., 1. burtnīca. Nr. 183, Nr. 200

¹⁷¹¹ Šterns, I. Rīgas iedzīvotāji 13. gadsimta nogalē, 274. lpp.

¹⁷¹² Johansen, P., Mühlén von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 124. - 125.

¹⁷¹³ Selart, A. Russians in Livonian Towns in the Thirteenth and Fourteenth Centuries, p. 36.

¹⁷¹⁴ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 48.;

¹⁷¹⁵ Johansen, P., Mühlén von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S 19.

13. gadsimtā un 14. gadsimta pirmajā desmitgadē starp vāciešiem un „nevāciem” Livonijas pilsētās nebija nekādas tiesiskas atšķirības¹⁷¹⁶. Šajā periodā pilsētās bija jūtams liels pieprasījums pēc darbaspēka, kas saglabājās arī aplūkotajā laikposmā, īpaši Rēvelē¹⁷¹⁷. Tāpēc uzņemšanas noteikumi birģeru kārtā Livonijas pilsētās bija pēc iespējas atviegloti un „nevāci” juridiskajā ziņā bija līdztiesīgi vāciešiem¹⁷¹⁸. Piemēram, pāvesta legāts 1225. gadā Rīgai piešķīra tiesības, saskaņā ar kurām ikvienam, kurš vēlējās šajā pilsētā apmesties uz pastāvīgu dzīvi, tika piešķirtas pilsētas birģera brīvības¹⁷¹⁹. Livonijā, atšķirībā no Rietumeiropas, birģera statusa iegūšanai nebija nepieciešams nekustamais īpašums attiecīgajā pilsētā¹⁷²⁰ (izņemot Hāpsalu, kur pretendentiem bija jābūt vismaz īpašumam divu marku vērtībā¹⁷²¹). Maksa par uzņemšanu birģeru statusā bija salīdzinoši zema. Rīgā 14. gadsimtā tā bija 12 ēras¹⁷²², Rēvelē – puse markas¹⁷²³. Šajā periodā nevienam arī nebija liegtas tiesības iegūt nekustamo īpašumu Livonijas pilsētās¹⁷²⁴. Piemēram, Šterns Rīgas parādnieku grāmatā ir fiksējis astoņus birģerus, kuru vārdi liecina par viņu līvu izcelsmi (*Lamberto Lyvoni, Bertholdus Livo, Gerhardi Lyvonis, Henneke Lyve, Ymake (filius Kagen de Roden Pois), Johannes Lyvo, Jacobus Livo un Veldis*), kā arī vairākus birģerus ar maz apšaubāmu letu (*Baldune, Darbeslave, Heinricus (juvenis de Ludze), Jani de Resiten, Johannes Labun, Jovnule, Tovtule, Mesewarde, Relleke, Siveke, Veisbalde, Veysce, Wadune*), zemgaļu (*Johannes (piscator, Semigallus), Johannes de Lubeke (qui est Semigallus), Conradus de Thoreydia (Semigallus)*) un kuršu izcelsmi (*Gotscalcus Curo, Johannes Curo, Hermannus Curonus*)¹⁷²⁵. Visiem birģeriem šajā periodā bija arī vienādas ekonomisko aktivitāšu brīvības un nodarbošanās ziņā vietējo etnolingvistisko grupu pārstāvji netika juridiski ierobežoti¹⁷²⁶. „Nevāci” drīkstēja arī tirgoties un veidot tirdzniecības savienības ar vāciešiem¹⁷²⁷. „Nevāciem” tiesiski netika liegta arī nodarbošanās ar tāltirdzniecību. Vietējā mēroga

¹⁷¹⁶ Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 247.

¹⁷¹⁷ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 326.

¹⁷¹⁸ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 21.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 48.- 49.

¹⁷¹⁹ LUB, Bd. 1, Nr. 75; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 32.; Šterns, I. Rīgas iedzīvotāji 13. gadsimta nogalē, 274.lpp.

¹⁷²⁰ Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S.78.; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 234.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 22.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 51 .

¹⁷²¹ LUB, Bd. 4, Nr. 1514; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 51.

¹⁷²² Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 78.; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 234.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 50.

¹⁷²³ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 50.

¹⁷²⁴ Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 234.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 22.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 51.

¹⁷²⁵ Šterns, I. Rīgas iedzīvotāji 13. gadsimta nogalē, 274. - 284. lpp.

¹⁷²⁶ Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 234.

¹⁷²⁷ Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 234.; Johansen, P. Die Bedeutung der Hanse für Livland, S. 46.

tirdzniecība sākumā pārsvarā atradās vietējo etnolingvistisko grupu pārziņā¹⁷²⁸. 13. gadsimtā līdz 14. gadsimta sākuma visiem birģeriem bija arī vienlīdzīgas tiesības iestāties korporatīvajās apvienībās¹⁷²⁹. Dalība pirmajās Livonijas pilsētnieku korporācijās – uz reliģiskiem pamatiem darbojošās ģildēs – bija ierobežota vienīgi pēc morāliem, nevis etniskiem kritērijiem. Piemēram, Sv. Krusta ģildē Rīgā, saskaņā ar tās 1252. gadā apstiprinātajiem statūtiem, iestāšanās un viesošānās bija liegta vienīgi audējiem un pirtniekiem¹⁷³⁰. Līdzīgi Sv. Knuta ģildē Rēvelē nedrīkstēja iestāties tikai zagļi, drelli, drellu pēcteči un tie, par kuriem zināms, ka viņi ir negodīgi rīkojušies¹⁷³¹. Arī iestāšanās nauda ģildēs bija niecīga: Sv. Krusta ģildē Rīgā – seši šiliņi, Sv. Knuta ģildē Rēvelē – sešas ēras¹⁷³².

Neierobežotas birģeru tiesības un kopīga darbošanās ģildēs tomēr pilnībā nelikvidēja valodas, ģimenes saišu, dažādo ekonomisko stāvokļu utml. diktētās atšķirības starp vāciešiem un „nevāciem”¹⁷³³. Piemēram, lai gan tāltirdzniecība „nevāciem” formāli netika aizliegta, praktiski nepieciešamā kapitāla, sakaru un pieredzes ziņā viņi nevarēja šajā sfērā konkurēt ar vāciešiem¹⁷³⁴. Tādejādi ienesīgākajā tirdzniecības sektorā jau kopš šīs teritorijas pakļaušanas vācu zemes kungiem vietējās etnolingvistiskās grupas faktiski bija nelīdztiesīgā stāvoklī. Kā uzsver Nītemā, pretrunas starp vāciešiem un „nevāciem” saglabājās latentā stadijā un labvēlīgos apstākļos izlauzās uz āru¹⁷³⁵. Un tas notika 14. gadsimta vidū. Šajā periodā Livonijas pilsētās attiecībās starp etniskajām grupām sākās sociālas pārmaiņas.

Ap 14. gadsimta vidu aizsākās pilsētnieku principiāls dalījums vāciešos un „nevācos”, kuriem tika piemērots arvien vairāk ierobežojumu¹⁷³⁶. Nītemā uzskata, ka pirmo uz etniskās piederības pamata ieviesto ierobežojumu posmu var dēvēt par pārejas periodu, kurā darbojās vēl vecās ģildes, bet vācu birģeri sāka veidot arī jaunas, „nevāciem” slēgtas¹⁷³⁷. Pirmais dokumentētais ierobežojums uz etniskās piederības pamata bija Rīgas tirgotāju dibinātā Sv. Marijas (vēlāk saukta par „Lielo”¹⁷³⁸) Ģilde, kuras 1354. gadā apstiprinātie statūti (šrāga) liedza „nevāciem” tajā dalību¹⁷³⁹. Arī Rēvelē 1363. gadā pirmo reizi minētajā tirgotāju

¹⁷²⁸ Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 239.

¹⁷²⁹ Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 235.; Johansen, P., *Mühlen von zur, H. Deutsch und Undeutsch...* S. 21.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 52.

¹⁷³⁰ Arbusow, L. *Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas...* S. 80.; Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 235.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 55.

¹⁷³¹ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 54.

¹⁷³² Turpat.

¹⁷³³ Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 235.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 56.

¹⁷³⁴ Johansen, P., *Mühlen von zur, H. Deutsch und Undeutsch...* S. 21.

¹⁷³⁵ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 57.

¹⁷³⁶ Turpat.

¹⁷³⁷ Turpat, 59. lpp.

¹⁷³⁸ Selart, A. *Russians in Livonian Towns in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, p. 37.

¹⁷³⁹ LUB, Bd. 2, Nr. 950: „Och so sint se tho rade worden, dat men nenen Undudischen entfan scal dor ghemakes willen”; Arbusow, L. *Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas...* S. 80.; Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 245.; Johansen, P., *Mühlen von zur, H. Deutsch und Undeutsch...* S. 23.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 58.

(Lielajā) ģildē tās 1395. gadā pieņemtie statūti aizliedza „nevācus” uzaicināt uz sanāksmēm pat viesu statusā¹⁷⁴⁰.

Arī praksē vācu tirgotāji arvien vairāk virzījās uz tirdzniecības attīstīšanu par savas etniskās grupas monopolu¹⁷⁴¹. 1376. gada Rīgas birģeru runās (statūtos) „nevāciem” tika aizliegts tirgoties ar vāciešiem¹⁷⁴². 1384. gada Rīgas pilsētas statūti aizliedza „nevāciem”, kuriem nebija nekustamā īpašuma, iepirkt tirdzniecībai preces no citiem „nevāciem”¹⁷⁴³. Savukārt 1399. gada Rīgas birģeru runās vietējo etnolingvistisko grupu izstumšana no tirdzniecības tika vēl pastiprināta – vācu tirgotājiem tika aizliegts pieņemt „nevācu” mācekļus¹⁷⁴⁴ un dibināt tirdzniecības apvienības ar „nevāciem”, bet „nevāciem” – nodarboties ar starpniecību tirdzniecībā¹⁷⁴⁵. (Šie aizliegumi saglabājās arī 1405. gadā¹⁷⁴⁶ un 1412. gadā¹⁷⁴⁷ pieņemtajās Rīgas birģeru runās.) Tērbatas Lielās ģildes 1387. gadā pieņemtajos statūtos tieši ierobežojumi „nevāciem” nav iekļauti, kas, visticamāk norāda uz to, ka Tērbatā tirdzniecība faktiski jau bija vāciešu monopols¹⁷⁴⁸. Arī Pērnavā vietējām etnolinvistiskajām grupām bija aizliegts nodarboties ar tirdzniecību, kā arī dibināt tirdzniecības biedrības ar vāciešiem¹⁷⁴⁹.

Ap šo pašu laiku līdzīgas „nevācu” tiesību ierobežošanas tendences bija vērojamas arī vācu amatnieku aprindās Livonijas pilsētās¹⁷⁵⁰. 14. gadsimta otrajā pusē Livonijas lielākajās pilsētās – tāpat kā Rietumeiropā – amatnieki sāka apvienoties amatu apvienībās – cunftēs¹⁷⁵¹. Gandrīz visas amatnieku un zeļļu apvienības jau to dibināšanas statūtos norobežojās pret „nevāciem”¹⁷⁵². Rīgas miesnieki (1375. gada statūti)¹⁷⁵³, kurpnieki (ap 1375. gadā apstiprināti

¹⁷⁴⁰ „... bittet Jemand einen Ehsten in die Gilde, der soll dafür Strafe geben ½ Fering” (Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 246.; Johansen, P., *Mühlen von zur, H. Deutsch und Undeutsch...* S. 23.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 60.)

¹⁷⁴¹ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 60.

¹⁷⁴² LUB, Bd. 3, Nr. 1123, 20§: „Ok vorbud de rad allen vorkop mit Dutschen und Undutschen...”; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 271.lpp.; Pēc Nītemā domām šajās birģeru runās tirdzniecības ierobežojumi nevāciem vēl netika noteikti (Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 60.).

¹⁷⁴³ „...nen Undutsche bruwen schole, de nen egen erve en heft, und ok nen kopmannes gud kopen van den Undutschen” (LUB, Bd. 3, Nr. 1213); Arbusow, L. *Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas...* S. 79.; Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 245.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 60.;

¹⁷⁴⁴ Šo aizliegumu min Hellmans (Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 240.), bet tas nav atrodams statūtos; to nemin arī Nītemā.

¹⁷⁴⁵ LUB, Bd. 4, Nr. 1493, 37§: „... neen Undudesche kompanes gud kopen schal...”; 39§: „... ne schal nen Dudesche Undudischen wedderleggen...”; Arbusow, L. *Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas...* S. 79.; Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 240.; 245.; Johansen, P. *Die Bedeutung der Hanse für Livland*, S. 46.; Johansen, P., *Mühlen von zur, H. Deutsch und Undeutsch...* S.23.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 60.

¹⁷⁴⁶ LUB, Bd. 4, Nr. 1667, 39, 40§

¹⁷⁴⁷ LUB, Bd. 4, 1922, 49, 50 §

¹⁷⁴⁸ Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 246.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 60. - 61.

¹⁷⁴⁹ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 61.

¹⁷⁵⁰ Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 245.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 61.

¹⁷⁵¹ Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 246.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 62.

¹⁷⁵² Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 246.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 63.

statūti)¹⁷⁵⁴ un skroderi (14. gadsimta beigās pieņemti statūti)¹⁷⁵⁵, kā arī mūrnieku Sv. Krusta brālība (1390. gadā pieņemti statūti)¹⁷⁵⁶ jau mācekļa fāzē slēdza „nevāciem” piekļuvi šiem amatiem. Arī drēbnieki 1383. gadā apstiprinātajos statūtos, draudot ar soda naudu, aizliedza savu amatu mācīt „nevāciem”¹⁷⁵⁷. 1392. gadā dibinātā Rīgas maiznieku amata apvienība saviem biedriem aizliedza pat laulāties ar „nevācu” sievietēm, tāpat kā ar sliktu slavu ieguvušām vai ārļaulībā dzimušām sievietēm, tādejādi, lai gan, iespējams, šis aizliegums bija ekonomisku apsvērumu diktēts, „nevāci” šajā avotā ir liktas vienā kategorijā ar morāli diskriminējamām grupām¹⁷⁵⁸. Rīgā tikai pirmā dokumentāli fiksētā amata apvienība – 1360. gadā dibinātā zeltkaļu cunfte¹⁷⁵⁹, 1382. gadā dibinātā kalēju cunfte¹⁷⁶⁰, kalēju zeļļu apvienība (1399. gadā pieņemtajos statūtos)¹⁷⁶¹ nenoslēdzās pret „nevāciem”. Helms un Nītemā uzskata, ka nevāciem atvērta saglabājās arī ādmiņu (*Kürschner*) cunfte, kuras 1397. gadā pieņemtajos statūtos uzņemšanas noteikumos nav iekļauts ar etnisko piederību saistīts priekšnosacījums¹⁷⁶². Taču statūtu 13. paragrāfā par dzīru sarīkošanu amata apvienībai mācekļa pieņemšanas gadījumā minētas dzīres tikai gadījumos, ja mācekļi ir likumīgā laulība dzimis vācu jaunekļi¹⁷⁶³, kas norāda arī uz šīs cunftes praktisku distancēšanos no „nevāciem”. Helms, Nītemā un Šterns atzīmē, ka „nevācu” zeltkaļu zeļļi un kuģinieki

¹⁷⁵³ LUB, Bd. 4, Nr. 1522, 11§: „... *nemant schal Undudeschen nemen to jarjungen.*”; Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 80.; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 246.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S.24.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 63.

¹⁷⁵⁴ LUB, Bd. 4, Nr. 1523, 20§: „... *men schal nene Undudesche jungen entfan.*”; Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 80.; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 246.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S.24.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 63.

¹⁷⁵⁵ LUB, Bd. 4, Nr. 1521, 25§: „...*en sal nimant einem Undudschen lerjungen upsetten scrotwerk to lerende.*”; Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 80.; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 246.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 24.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 63.

¹⁷⁵⁶ LUB 3, Nr. 1276, 14§: „*Nein man scal Undudesche jungen untfan to lerende.*”; Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 80.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S.24.

¹⁷⁵⁷ „... *schal nemant enen Undutschen leren in unseme ampte*” (Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 80.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S.24.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 63.)

¹⁷⁵⁸ LUB 3, Nr. 1305, 7§: „... *welcher man in unser cumpanie were..., der sehe darzy, dass er sich nicht vernieder an ein wib zu nehmende, also berüchtet, unecht oder unteutsch geboren.*”; Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 80.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S.24.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 63.

¹⁷⁵⁹ LUB, Bd. 2, Nr. 969; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 246.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 64. Johansens/ fon cur Mīlens turpretī uzskata, ka aizlieguma neiekļaušana statūtos nenozīmē, ka nevāci ar šo amatu varēja nodarboties (Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S.24.).

¹⁷⁶⁰ LUB, Bd. 4, Nr. 1495; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 246.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 64.

¹⁷⁶¹ LUB, Bd. 4, Nr. 1495; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 64.

¹⁷⁶² LUB, Bd. 4, Nr. 1463; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 246.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 64.

¹⁷⁶³ LUB, Bd. 4, Nr. 1463, 13§: „... *welk man enen Dudeschen jungen to lere nempt, de echte und rechte geboren si, de schal geven der cumpanie ene tunne beres un enen guden schinken.*”

drīkstēja apmeklēt arī 1416. gadā dibinātās Rīgas Melngalvju biedrības sanāksmes, kas izriet no statūtos šīm divām kategorijām noteiktā dalības aizlieguma izņēmuma¹⁷⁶⁴. Savukārt Johansens/ fon cur Mīlens to noraida, uzskatot, ka faktiski „nevāci” nevarēja nodarboties ar zeltkaļa amatu¹⁷⁶⁵. Tikpat ierobežojošu politiku attiecībā uz „nevāciem” piekopa arī Rēveles amatnieki, lai gan par to ir saglabājies mazāk dokumentālu liecību¹⁷⁶⁶. „Nevāciem”, tāpat kā zviedriem, bija liegta dalība miesnieku (1394. gada statūti) cunftē¹⁷⁶⁷. Pret viņiem norobežojās arī skroderu cunfte savās 14. gadsimta sešdesmitajos - septiņdesmitajos gados apstiprinātajās šrāgās¹⁷⁶⁸, 1413. gada statūtos igauņiem, ārlaulībā dzimušajiem un nebrīvajiem, kā arī sliktu slavu ieguvušajiem liedzot iestāties cunftē¹⁷⁶⁹. Zeltkaļi savā 1393. gadā dibinātajā cunftē „nevācus” neuzņēma par mācekļiem, tāpat kā skroderi šai ziņā nostādot viņus vienā kategorijā ar ārlaulībā dzimušajiem¹⁷⁷⁰. Arī 15. gadsimta sākumā dibinātās maiznieku cunftes 1438. gadā apstiprinātajā otrajā statūtu redakcijā „nevāciem” bija aizliegts darboties kā patstāvīgiem meistariem¹⁷⁷¹. Tāpat kā Rīgā, Rēvelē „nevāciem” atvērtas palika kalēju un ādmiņu cunftes, un atšķirībā no Rīgas – arī kurpnieku un miesnieku amatu apvienības¹⁷⁷².

Arī amatnieku ģildes, kuras abās pilsētās tika dibinātas uz iepriekšējo brālību tipa ģilžu pamata (kurās dalība tika ierobežota tikai pēc morāliem kritērijiem), pēc tam, kad no tām izstājās un savas ģildes izveidoja tirgotāji, noslēdzās pret „nevāciem”. 1352. gadā „Zēstes istaba” (*Stube von Soest*) Rīgā pārtapa par Sv. Jāņa (Mazo) ģildi, kas sākumā „nevāciem” bija atvērta, bet ar laiku pret viņiem noslēdzās¹⁷⁷³. Rēvelē Sv. Knuta ģilde tiecās apvienot cienījamākos, galvenokārt vācu rokās esošos amatus, kamēr Sv. Olafa ģilde (*Olaigilde*) bija zemāk vērtēto amatu apvienība¹⁷⁷⁴. Vēl zemāk vērtētie amati apvienojās citās ģildēs – piemēram, ap 14. gadsimta vidu dibinātā Sv. Līķauta ģilde Rēvelē apvienoja vezumniekus,

¹⁷⁶⁴ LUB, Bd. 5, Nr. 2045, 5§: „... so en sal hiir nemant in gaen, de umme lon denet, ofte Undudeschen, sunder utgescheiden de goltsmede-gesellen unde de schipmans”; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 246.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage*... S. 64.; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 272.lpp.

¹⁷⁶⁵ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch*...S.24.

¹⁷⁶⁶ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage*... S. 64.

¹⁷⁶⁷ LUB, Bd. 4, Nr. 1365, 3§: „Vortmer so schal me nine Undudesche in unse ammet nemen, behalven Swede”; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 246.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch*... S.24.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage*... S. 64.

¹⁷⁶⁸ „... nen man scal kumpenyge maken my lantscroderen” (Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch*... S.195.; Hellmann 246; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage*... S. 64.)

¹⁷⁶⁹ „... en sal nemant sinem jungen dat ampt leren, dat ein eeste si effte de unechte si. ”, „wi nemande n unse ampt entfangen, de openbar beruchtet is, dat eigen effte unechte is...” (Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch*... S.196.)

¹⁷⁷⁰ LUB 3, Nr. 1343, 11§: „... en sal nemand unechte kindere noch Esten tu lere jungen untfæen...”; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 246.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage*... S. 64.

¹⁷⁷¹ LUB, Bd. 9, Nr. 258, 2§: „Item so en schal neyn Eeste in unsem ampte sines sulves weren.”; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 246.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage*... S. 65.

¹⁷⁷² Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 246.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage*... S. 65.

¹⁷⁷³ Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 246.

¹⁷⁷⁴ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch*... S.65.

alus nesējus un citus pārsvarā igauņu ieņemtos amatus, kuriem nebija ietekmes pilsētas politikā¹⁷⁷⁵. 16. gadsimta sākuma veiktajā papildinājumā Sv. Knuta amatnieku ģildes statūtiem, kuri bija pieņemti 14. gadsimta beigās, skaidri definēts, ka „nevācus” nedrīkst pieņemt ģildē, ne arī aicināt kā viesus, jo no tā ceļas liels ļaunums¹⁷⁷⁶. Pēdējā piebilde norāda uz spriedzes eskalāciju un konfliktu precedentiem abu etnisko grupu attiecībās.

Tātad Livonijas pilsētās 14. gadsimta vidū sākās „nevācu” izspiešana no augstāk vērtētajiem, lielāku peļņu nodrošinošajiem un pilsētas politiskajā dzīvē iesaistītajiem sociāli - reliģiskajiem un profesionālajiem grupējumiem. Vietējo etnolingvistisko grupu pārstāvjiem neierobežotas ekonomiskās darbības iespējas pilsētās pārsvarā atlika tikai zemāk vērtētās un mazāk atalgotās nodarbēs, kas jau no šo pilsētu pastāvēšanas sākuma atradās galvenokārt „nevācu” rokās¹⁷⁷⁷. Viņi strādāja kā kalpotāji, transporta un tirdzniecības nozares palīgstrādnieki (alusnesēji, krāvēji, vezumni, loči, kuģinieki), kā arī nodarbojās ar cunftēs neorganizētiem, specifiskiem palīgamatiem (pelnu un ogļu dedzinātāji, gani, pļāvēji utt.); šīs nodarbes pārsvarā atradās tikai „nevācu” rokās¹⁷⁷⁸. „Nevāciem” atvērtas palika arī daži cunftēs organizēti amati, kas lielākā vai mazākā mērā saglabājās etniski jaukti (akmeņkaļi¹⁷⁷⁹, mūrnieki¹⁷⁸⁰, linu audēji¹⁷⁸¹, pirtnieki¹⁷⁸², kaņepju vērpeji¹⁷⁸³, zvejnieki¹⁷⁸⁴ utml.). Vietējās etnolingvistiskās grupas varēja turpināt nodarboties arī ar sīktirdzniecību, taču ne ar importēto preču – izņemot sāli un kaltētas zivis – tālākpārdošanu¹⁷⁸⁵.

Tomēr jāņem vērā, ka etnolingvistisko grupu pārstāvju dalības ierobežojuma ieviešana cunftu statūtos nenozīmēja, ka „nevāciem” pilsētās pilnībā tika liegtas iespējas nodarboties ar konkrētajiem amatiem. Viņi drīkstēja nodarboties ar šiem amatiem citu „nevācu” vajadzībām¹⁷⁸⁶. Tādejādi pamatots ir Šterna pieņēmums par to, ka vietējo etnolingvistisko grupu saimnieciskās darbības ierobežojumi patiesībā bija paredzēti ne tik daudz viņu amatniecības likvidēšanai, bet gan vācu amatnieku eksistences pasargāšanai no „nevācu”

¹⁷⁷⁵ Turpat, 67., 76. lpp.

¹⁷⁷⁶ LUB, Bd. 4, Nr. 1519, 75§: „... worden de gemeinen brodere des eins..., de schollen na dessen dage neine Undudescgen to brider maken, efte to gaste bidden, bi der gilde wilkoer, wente dar vele quades af kumpt.”; Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 247.

¹⁷⁷⁷ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage*... S. 52.

¹⁷⁷⁸ Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 82.-85.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch*... S.26.; 163; Šterns, I. Latviešu amati viduslaiku Rīgā, 28.-32.lpp.

¹⁷⁷⁹ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch*... S. 173.

¹⁷⁸⁰ Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 240.

¹⁷⁸¹ 1458. gadā apstiprinātas šrāgas - Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 85.-86.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch*... S. 183.

¹⁷⁸² Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch*... S. 272.

¹⁷⁸³ 1436. gadā apstiprinātas šrāgas - Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S.85.; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 273.lpp.

¹⁷⁸⁴ LUB 4, Bd., Nr. 1524.; Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 86.

¹⁷⁸⁵ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch*... S. 140. - 141.

¹⁷⁸⁶ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch*... S. 182.; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 273. lpp.

lētāko izstrādājumu konkurences¹⁷⁸⁷. Taču šādi pilsētnieki, kuri piekopa organizētajiem vācu amatniekiem paralēlus amatus, nebija apvienoti cunftēs un līdz ar to neguva ietekmi pilsētas sabiedriskajā dzīvē. Tendence izstumt vietējās etnolingvistiskās grupas no pilsētas politiskajā dzīvē iesaistītām organizācijām praktiski liedza tām iespējas piedalīties šajos procesos. Tāpēc attiecīgi ierobežojumi traktējami ne tikai kā ekonomiska, bet arī politiska rakstura.

14. gadsimtā aizsākusies vietējo etnolingvistisko grupu tiesiska izstumšana no augstāk vērtēto un atalgoto amatu organizācijām, attīstīja šīs organizācijas par ekskluzīvi vāciskām struktūrām un ierobežoja „nevācu” iespējas sasniegt vāciešiem līdzvērtīgu materiālo un sociālo stāvokli. Etnisko grupu ekonomiskā noslāņošanās, vācu birģeriem piekopjot ienesīgākos amatus, īpaši gūstot ieņēmumus no Hanzas tirdzniecības ar krievu zemēm, kurā Livonijas pilsētas 14. gadsimtā bija ieguvušas vadošo stāvokli¹⁷⁸⁸, vēl vairāk veicināja sociālo atšķirību starp vāciešiem un „nevāciem” pilsētās¹⁷⁸⁹. Pēc Johansena/ fon cur Mīlena aprēķiniem, Rēvelē jau 16. gadsimtā 92% igauņu piederēja pie pilsētnieku zemākā slāņa, un tikai ap 8% – pie vidējā un tikai ap 4% vāciešu veidoja pilsētnieku zemāko slāni, 41% piederēja pie vidējā slāņa, bet 55% pie augstākā¹⁷⁹⁰.

14. gadsimta beigās lielākajās Livonijas pilsētās rātes sāka ierobežot arī „nevācu” birģeru tiesības brūvēt alu. Daļēji tas izskaidrojams ar centieniem nodrošināt vāciešiem ienākumus no brūvēšanas, bet daļēji – ar aktualizētajiem ugunsdrošības apsvērumiem pēc postošā 1433. gada ugunsgrēka Rēvelē¹⁷⁹¹, kas tādejādi norāda arī uz sliktākiem vietējo etnolingvistisko grupu sadzīves apstākļiem. Piemēram, Rīgā jau 1384. gada birģeru runā tika iekļauts aizliegums brūvēt tiem „nevāciem”, kam pilsētā nebija sava nekustamā īpašuma¹⁷⁹², bet 1399. gada pilsētas statūtos „nevāciem” vispār tika aizliegts brūvēt pārdošanai¹⁷⁹³; aizliegums tika atkārtots 1412. gada birģeru runās¹⁷⁹⁴. Arī Rēvelē 14. gadsimta beigās – 15.

¹⁷⁸⁷ Šterns, I. Latviešu amati viduslaiku Rīgā. 25. - 26. lpp.

¹⁷⁸⁸ 1346. gadā Hanzas savienība piešķīra Rēvelei, Rīgai un Pērnavai t.s. pārkraušanas tiesības (*Stapelrecht*), aizliedzot tirgotājiem preces vest tieši uz krievu zemēm un liekot tās pārkraut šajās Livonijas pilsētās (Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 45.).

¹⁷⁸⁹ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 58.

¹⁷⁹⁰ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 124.

¹⁷⁹¹ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 48.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 67.

¹⁷⁹² LUB, Bd. 3, Nr. 1213, 42§: „... nen Undutsche bruwen schole, de nen egen erve en heft...”; Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 79.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 23.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 67.

¹⁷⁹³ LUB, Bd. 4, Nr. 1493, 38§: „... nen sal nein Undudesche vele browen.”; Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 79.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 23.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 67.; Šterns to, atšķirībā no citiem autoriem, interpretē kā aizliegumu „nevāciem” nodarboties ar ādas micēšanu (Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 272. lpp.). Nav pamata uzskatīt, ka tikai uz atsevišķu amatu attiecināms aizliegums būtu ticis iekļauts pilsētas statūtos, arī tāpēc, ka tikai pirms diviem gadiem bija apstiprināta attiecīgā amata šrāga (LUB, Bd. 4, Nr. 1495).

¹⁷⁹⁴ LUB, Bd. 4, Nr. 1922, 67§: „... en schal nen Undudscher mede bruwen, noch tappen...; en sal gen Undudscher ber browen..., noch tappen...”

gadsimta sākumā rāte sāka ierobežot vietējo etnolingvistisko grupu tiesības brūvēt¹⁷⁹⁵. 1403. gadā Rēveles rāte cita starpā izskatīja birģeru sūdzības par to, ka „nevāci” brūvē¹⁷⁹⁶, kas norāda uz šo tiesību juridisku ierobežojumu. Arī Pērnavā 14. gadsimta beigās izdotajās birģeru runās brūvēt bija atļauts tikai vāciešiem, pie tam tikai tiem, kuriem ir labs skurstenis vai jumts¹⁷⁹⁷.

Pastiprinātā ugunsdrošībai pievērstā uzmanība, 14. gadsimta beigās ierobežojot koka ēku būvi, liekot birģeriem savas koka mājas pārbūvēt no mūra un aizliedzot koka ēku celtniecību¹⁷⁹⁸, kā uzskata Nītemā, netiešā veidā noveda pie nekustamā īpašuma tiesību ierobežojumiem „nevāciem”, jo viņus kā mazāk turīgus pilsētņiekus šis ierobežojums skāra pirmām kārtām¹⁷⁹⁹. Šis noteikums, līdzīgi kā brūvēšanas tiesību sašaurināšana, vēl tomēr nav uzskatāms par apzinātu „nevācu” īpašumtiesību ierobežojumu. Viņi no tā cieta sava zemākā dzīves līmeņa, nevis apzinātas viņu izstumšanas no namīpašņieku aprindām dēļ. Tomēr aplūkotajā laikposmā īpašuma un mantošanās tiesībās parādījās „nevāciem” nelabvēlīgi nosacījumi¹⁸⁰⁰, kas lielā mērā izrietēja no rāšu centņiem nepieļaut pilsētā esošo nekustamo īpašumu nonākšanu ne-birģeru rokās. Piemēram, 14. gadsimta beigās Hāpsalā tika izdots noteikums, ka igauņu birģeriem piederošais nekustamais īpašums pēc viņu nāves nedrīkst nonākt muižas zemņieku rokās, ko Nītemā traktē kā vietējo etnolingvistisko grupu tiesību ierobežojumu¹⁸⁰¹, lai gan autoresprāt tas ir vairāk saistīts ar sociālajiem procesiem laukos. 15. gadsimta gaitā šī tendence attīstījās tālāk¹⁸⁰². Un to norāda, piemēram, atzīme no Sv. Jēkaba bazņīcai piederošo īpašumu saraksta par to, ka 1470. gadā Rīgā dārzu nopirka „nevācu” alus nesējs, kuram nebija uz to tiesību¹⁸⁰³. Tomēr aplūkotajā laikposmā aizliegumi „nevāciem” attiecībā uz nekustamo īpašumu vēl nav tiesiski fiksēti. Arbusovs uzskata, ka tie tika pieņemti, vēlākais, 15. gadsimta pēdējā ceturksņī¹⁸⁰⁴.

Ar laiku, pastiprinoties sociālajai diferenciacijai, „nevāciem” kļuva arī arvien grūtāk iegūt birģera statusu¹⁸⁰⁵. Tas ir daļēji saistīts ar sociālajām izmaiņām laukos, vasaļiem cenšoties apkarot darbaspēka aizplūšanu uz pilsētām. Pēc 15. gadsimta pirmās trešdaļas Rēveles dokumentos minēto jauno birģeru skaits no igauņu vidus konsekventi sāka

¹⁷⁹⁵ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 23.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 68.

¹⁷⁹⁶ LUB, Bd. 4, Nr. 1619: „... *Van den Unduetschen, de bruwen*”.

¹⁷⁹⁷ LUB, Bd. 4, Nr. 1517, 3§: „...*nemant schal backen edder bruwen, it si dan ein Dudesch man, und hebbe einen guden schorstein oder einen guden roef*”; Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 256.

¹⁷⁹⁸ LUB, Bd. 3, Nr. 1194, Nr. 1214; LUB, Bd. 4, Nr. 1516, Nr. 1816; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 173.

¹⁷⁹⁹ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 67.

¹⁸⁰⁰ Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 239.

¹⁸⁰¹ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 63

¹⁸⁰² Arbusow, L. *Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas...* S. 80.-81.

¹⁸⁰³ LUB, Bd. 8, Nr. 376

¹⁸⁰⁴ Arbusow, L. *Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas...* S. 81.

¹⁸⁰⁵ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 289.

samazināties¹⁸⁰⁶. Lielajās pilsētās ierobežojumi birģera statusa piešķiršanā „nevāciem” aplūkotajā laikposmā vēl nav dokumentāli fiksēti. Mazajās pilsētās (kurās mazāk attīstītās tranzīta tirdzniecības dēļ darbaspēka jautājums nebija tik aktuāls) savukārt jau aplūkotajā periodā šo pilsētu kungu spiediena rezultātā tika radītas grūtības bijušo zemnieku kļūšanai par birģeriem¹⁸⁰⁷. Šādi ierobežojumi fiksēti Hāpsalā (kas sasaucas ar iepriekš minēto šajā pilsētā 14. gadsimta beigās pieņemto aizliegumu igauņu birģeriem savus nekustamos īpašumus pilsētā atstāt mantojumā muižu zemniekiem) un Lemzālē. Piemēram, 14. gadsimta beigās Ozeles - Vīkas bīskaps Vinrihs lika Hāpsalas rātei igauņiem un zviedriem noteikt augstāku maksu par uzņemšanu birģera statusā nekā vāciešiem¹⁸⁰⁸. 1385. gadā Lemzālei izsniegtajās privilēģijās pilsētai bija aizliegts piešķirt birģera statusu bijušajiem zemniekiem, kuri bija pārcēlušies uz šo pilsētu no arhibīskapa zemēm bez viņa fogta atļaujas¹⁸⁰⁹.

Galvenais cēlonis vietējo etnolingvistisko grupu tiesību ierobežošanas sākumam bija laikmetam raksturīgā ekonomiskās konkurences cīņa mijiedarbībā un augošo Livonijas vācu sabiedrības kopības apziņu attiecībā pret „nevāciem”. Livonijai ietekmējoties no attīstības tendencēm Rietumeiropā, tās vācu izcelsmes pilsētnieku pozīciju attiecībā pret „nevāciem” iespaidoja Rietumu kristīgajā sabiedrībā kopš 14. gadsimta vidus arvien intensīvāk izteiktā konkurences diktētā profesionālās specializēšanās un sociālās norobežošanās tendence, ko Arbuzovs apraksta kā uz birģeru iztikas nodrošināšanu vērstu laikmeta „ekskluzivitātes garu”¹⁸¹⁰. Arī citviet Eiropā amatu apvienības, kas dibināšanas pirmsākumos (12. - 13. gadsimtā) visbiežāk darbojās pārsvarā kā reliģiskas brālības, kļuva par savu biedru ekonomisko interešu aizstāvjiem konkurences cīņā¹⁸¹¹. Livonijā atbalsojās Rietumeiropā attiecīgajā laikposmā valdošā tendence veidot grupas atkarībā no nodarbošanās un aizsargāt savas grupas intereses pret konkurentiem, kas nepiederēja pie noteiktās grupas. Livonijā, tāpat kā Rietumeiropā, šie centieni vērsās pret ekonomiski vājāko pilsētas sabiedrības daļu. Taču atšķirībā no Rietumeiropas Livonijā konkrētās konkurenci apkarujošās grupas biedrus vienoja arī specifisko vietējo faktoru veidota kopības apziņa. Ekonomiski vājākā sabiedrības daļa – vietējo etnolingvistisko grupu pārstāvji – piederēja pie citas grupas, kura bija no šīs kopības izslēgta un pat atradās zināmā pretstatā tai. Tāpēc Livonijā vācu birģeru grupu centieni

¹⁸⁰⁶ Turpat, 288. lpp.

¹⁸⁰⁷ Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 246.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 22.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 65.

¹⁸⁰⁸ LUB, Bd. 4, Nr. 1515; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 66.

¹⁸⁰⁹ *Livländische Güterurkunden...* Bd. I, Nr. 117; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 97.

¹⁸¹⁰ Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 79.- 80.; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 22.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 13., 59.

¹⁸¹¹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 221.- 223., 293. - 294.

aizsargāties pret konkurenci izpaudās kā „nevācu” izstumšana. Līdz ar to šiem centieniem piemita etniskā dimensija¹⁸¹².

Uz konkurences cīņas izšķirošo nozīmi vietējo etnolingvistisko grupu tiesību ierobežošanā norāda tas, ka, tai turpinot saasināties, pilsētnieku augstāko slāņu uzspiestās barjeras vērsās arī pret citām etniskām grupām un pret „svešajiem” vispār, tai skaitā pret vāciešiem no citām pilsētām¹⁸¹³, 13.-14. gadsimtā nodrošinot vietējiem birģeriem ekskluzīvas tiesības uz starpniecību¹⁸¹⁴. Piemēram, Rīgas birģeri arvien vairāk sagrāba savā kontrolē tirdzniecību par Daugavas - Dņepras ceļu, izspiežot no tās pārējos Hanzas tirgotājus¹⁸¹⁵. Ierobežojumi Rēvelē attiecās arī uz zviedriem, no kuriem 16. gadsimtā pēc Johansena/ fon cur Mīlena aprēķiniem 74% piederēja pie zemākā pilsētnieki slāņa un tikai 26% – pie vidējā¹⁸¹⁶. Vācu tāltirgotāji tiecās noslēgties pret visiem pārējiem pilsētas iedzīvotājiem¹⁸¹⁷. Piemēram, 1423. gadā Rēveles tirgotāju ģilde aizliedza arī sīktirgotāju uzņemšanu¹⁸¹⁸, kuru vidū bija arī vācieši. Rēvele nepielaida pie tāltirdzniecības arī Narvas birģerus; 15. gadsimta sākumā no tāltirdzniecības Baltijas jūrā tika izspiesti krievi, 1437. gadā Hanza vērsās pret holandiešiem un citiem ārpus tās savienības esošiem tirgotājiem¹⁸¹⁹, liedzot tiem Livonijas pilsētas tiešu preču apmaiņu ar krieviem¹⁸²⁰. Tad Livonijas pilsētas tiecās izspiest no tranzīta tirdzniecības ar krieviem arī pārējās Hanzas pilsētas¹⁸²¹. 1427. gadā rāte mēģināja aizliegt alus brūvēšanu arī vācu amatniekiem; tikai Mazās ģildes sparīga pretošanās un Livonijas mestra iejaukšanās lika rātei šo aizliegumu atcelt¹⁸²².

Vietējo etnolingvistisko grupu izstumšanu no organizētajiem profesionālajiem grupējumiem jāskata arī pārmaiņu kontekstā, kas bija vērojamas Rietumu kristīgās sabiedrības politiskajā dzīvē, vidusslānim tiecoties pēc lielākas dalības pilsētu pārvaldē, bet augšslānim tiecoties nosargāt savu varas monopolu. Arī Livonijas pilsētās „nevācu” izstumšana no apvienībās organizētajiem amatiem skaidrojama, ne tikai ar ekonomisko konkurenci, bet arī ar vācu tirgotāju un amatnieku centieniem ierobežot vietējo etnolingvistisko grupu ietekmi pilsētas pārvaldē.

Līdzās Rietumu kristīgajā sabiedrībā valdošajai birģeru tendencei izstumt no konkurences cīņas attiecīgām grupām nepiederošas personas, Livonijā „nevācu” pilsētnieku

¹⁸¹² Selart, A. Russians in Livonian Towns in the Thirteenth and Fourteenth Centuries, p. 33., 36.

¹⁸¹³ Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas... S. 79.

¹⁸¹⁴ Angermann, N. Die Stellung Livländischen Städte... S. 115.

¹⁸¹⁵ Turpat, 122. lpp.

¹⁸¹⁶ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 124.

¹⁸¹⁷ Turpat, 108. lpp.

¹⁸¹⁸ Turpat, 65. lpp.

¹⁸¹⁹ Turpat, 71. lpp.

¹⁸²⁰ Angermann, N. Die Bedeutung Livlands für die Hanse, S. 103.

¹⁸²¹ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S.71 .

¹⁸²² LUB, Bd. 7, Nr. 666

ekonomisko un politisko tiesību ierobežošanu veicināja vairāki šajā periodā notikuši specifisko vietējo apstākļu diktēti procesi. Tie tiek vēstures literatūrā izcelti kā apstākļi, kas saasināja laikmetam raksturīgo grupu norobežošanās tendenci un vāciešu kopības apziņu.

Helmans, piemēram, uzskata, ka pilsētu vācu iedzīvotāju konsolidēšanos un noslēgšanos pret vietējām etnolingvistiskajām grupām veicināja Rīgas (no 1330. gadā pēc uzvaras karā pret rīdziniekiem) un Rēveles (1346. gadā līdz ar Dānijas karalim piederošo teritoriju nopirkšanu) nonākšana Vācu ordeņa valdījumā. Viņš uzsver ļoti spēcīgo Vācu ordeņa ietekmi Rīgas pilsētā un daudz izteiktāku vācu elementu attiecībā pret vietējām etnolingvistiskajām grupām pēc pilsētas nonākšanas ordeņa pakļautībā¹⁸²³. Šo abstrakto pieņēmumu nevar dokumentāli ne noliegt, ne apstiprināt. Vācu izcelsmes vasaļi un pilsētnieki nebija mazāk „vāciski” kā Vācu ordenis. Kā norādīts iepriekš, tieši Vācu ordeņa hegemonijas centieni izraisīja pārējo spēku konsolidāciju pret to.

Vēstures literatūrā kā „lielais pagrieziena punkts” „nevācu” stāvoklī un abu etnisko grupu attiecībās īpaši ir uzsvērti 1343. gada igauņu sacelšanās¹⁸²⁴. Lai gan, kā atzīst Helmans, nav tiešu liecību, ka igauņu sacelšanās būtu mainījusi Livonijas pilsētu politiku attiecībā uz igauņu tiesībām, piemēram, Rēvelē un Hāpsalā viņaprāt bija vērojama zināma neuzticēšanās un distances palielināšanās starp vācu un igauņu birģeriem¹⁸²⁵. Arī Rīgā, kā uzskata Nītemā, 14. gadsimta otrajā pusē pieaugusi spriedze starp vāciešiem un „nevāciem” ir saistāma ar igauņu sacelšanos¹⁸²⁶.

Izmaiņas vietējo etnolingvistisko grupu un vāciešu attiecībās Livonijas pilsētās ietekmēja arī pārmaiņas zemnieku stāvoklī, kas tiks analizētas tālāk tekstā. Šīs pārmaiņas pastiprināja vācu birģeru apziņu par vācu un „nevācu” atšķirīgo sociālo stāvokli, iedrošinot paralēlus tiesiskos un sociālos ierobežojumus arī pilsētās¹⁸²⁷.

Veiktā analīze ļauj secināt, ka 14. gadsimta vidū Livonijas pilsētās iezīmējās pārmaiņas starpetniskajās attiecībās vietējo etnolingvistisko grupu tiesību ierobežošanas virzienā. Starpetnisko attiecību pārmaiņu iemesli sakņojās Livonijas īpatnībās, bet sociālo – Rietumu kristīgajā sabiedrībā valdošajās tendencēs. Livonijā abas šīs tendences summējās, novedot pie „nevācu” pilsētnieku ekonomiskās, sociālās un politiskās izstumšanas aizsākuma.

¹⁸²³ Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 245., 247.-248.

¹⁸²⁴ Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 241.; Johansen, P., *Mühlen von zur, H. Deutsch und Undeutsch...* S. 22.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 57.

¹⁸²⁵ Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 242.

¹⁸²⁶ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 58.

¹⁸²⁷ Arbusow, L. *Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas...* S. 79., 81.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 59.

Tas radīja bāzi uz sociāliem pamatiem balstītai etniskai spriedzei Livonijas pilsētās. Taču par šīs spriedzes reālām izpausmēm nav liecību – atšķirībā no Rietumeiropas, kur sociālā spriedze izraisīja nemierus. Iemesli tam ir Livonijas specifiskajos apstākļos balstīti.

Sociālajām pārmaiņām Livonijas pilsētās, atšķirībā no Rietumeiropas, bija izteikta etniskā dimensija. Livonijas pilsētās pārmaiņu sociālā un etniskā dimensija bija nesaraunami saistītas, etniskajam un sociālajam dalījumam pārklājoties. Sociālās pārmaiņas, kas citās Eiropas pilsētās pamatā izvērsās vienas etniskās grupas ietvarā, radot tikai sociālu spriedzi, Livonijā izvērtās par pārmaiņām divu etnisko grupu sociālajās attiecībās, radot bāzi etniskās un sociālās spriedzes summai. Tas ļauj izdarīt pieņēmumu, ka Livonijā sociālo pārmaiņu etniskā dimensija – vietējās izcelsmes pilsētnieku ekonomisko, sociālo un politisko iespēju ierobežošana no vāciešu puses – novērsa sociālās spriedzes akumulēšanos vienas etniskās grupas robežās, kā tas notika citās Eiropas zemēs.

Sociālajai spriedzei un tās atklātai izpausmei Livonijā, atšķirībā no Rietumeiropas pilsētām, nelabvēlīgs fons bija arī nelielais amatnieku slānis. Amatnieki aplūkotajā laikposmā tādejādi nemēģināja izlauzties pie varas Livonijas pilsētu pārvaldē¹⁸²⁸. Livonijas pilsētās, atšķirībā no Rietumeiropas, pārvalde nebija kļuvusi par ekskluzīvu atsevišķu „patriciešu” dzimtu nodarbošanos¹⁸²⁹. Pilsētās valdošās aprindas pārstāvēja lielākās vācu izcelsmes pilsētnieku daļas intereses un tai nebija izteiktas opozīcijas. Nelabvēlīgu fonu savstarpējai spriedzei vācu izcelsmes pilsētnieku vidū veidoja arī Livonijas vācu sabiedrības kopības un vienotības apziņa pretstatā skaitliski lielākajam, kulturāli un etniski atšķirīgajam „nevācu” slānim¹⁸³⁰. Bez tam, Livonijā sociālās atšķirības starp vācu bruņniecību un pilsētniekiem bija mazākas, kā, piemēram, Svētās Romas impērijas zemēs. Vāciešiem laukos un pilsētās veidojot augstāko sabiedrības slāni un apzinoties savas atšķirības no vietējām etnolingvistiskajām grupām, mazinājās sociālās atšķirības pašā vācu sabiedrībā¹⁸³¹.

Sociālo spriedzi Livonijas pilsētās – jāpieņem visu etnisko grupu starpā –, iespējams, izlīdzsvaroja arī to interešu kopība attiecībā uz citiem zemes varas organizācijas elementiem. Livonijas pilsētas vēl atradās tajā attīstības fāzē, kas Rietumeiropā bija vērojama 11. - 12. gadsimtā, kad pilsētnieki vienoti cīnījās pret saviem zemes kungiem par lielāku autonomiju un privilēģijām¹⁸³². Livonijā pilsētnieku interešu kopību šajā kontekstā stiprināja arī zemes kungu savstarpējās cīņas, kas skāra arī attiecīgajiem zemes kungiem pakļautās pilsētas. Zemes kungu konfliktos īpaši dziļi bija iesaistīta Rīga, kuras zemes kungs aplūkotajā periodā mainījās, Vācu ordenim un arhibīskapam cīnoties par kundzību pār šo pilsētu.

¹⁸²⁸ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 75.

¹⁸²⁹ Turpat, 52. lpp.

¹⁸³⁰ Kostrzak, J. Die Ständeprobleme in Altlivland im 15 Jahrhundert, S. 153.

¹⁸³¹ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 20.

¹⁸³² Blockmans, W. *A History of Power in Europe*, p. 129.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 328.

Par specifisku etnisko spriedzi potenciāli mazinošu apstākli Livonijas pilsētās uzskatāmas dažādu etnisko grupu pilsētnieku kopīgās intereses attiecībā uz zemnieku pieplūdumu pilsētās un šo interešu aizstāvēšana pret vasaļiem un zemes kungiem, kuri centās novērst savu lauku darbaspēka aizplūšanu. Livonijas pilsētās, tām strauji augot, pastāvīgi palielinājās pieprasījums pēc darbaspēka, īpaši zemāk vērtētajās un atalgotajās nodarbēs. Nītemā uzskata, ka pieprasījums pēc darbaspēka pilsētās īpaši strauji sāka augt 14. gadsimta beigās¹⁸³³ – laikā, kad ekonomiskās stagnācijas skartajās Rietumeiropas pilsētās pieprasījums pēc darbaspēka samazinājās¹⁸³⁴.

Lauku darbaspēka jautājumu kā starpetnisko spriedzi mazinošu apstākli labi raksturo Rēveles gadījums. Šai pilsētai darbaspēka jautājums bija īpaši aktuāls¹⁸³⁵. Rēvele, atzīstot lēņu turētāju tiesības, centās bēgļu jautājumus atrisināt draudzīgā ceļā, bet 15. gadsimta otrajā pusē tās pozīcijā vērojama asāka nostāja¹⁸³⁶. 1429. gadā vasaļa Hansa Lodes mēģinājumi atgūt savu aizbēgušo zemnieku izraisīja pilsētnieku uzbrukumu viņa kalpotājiem, kuri centās zemnieku pilsētā aizturēt¹⁸³⁷. 1423. gadā pilsēta neizdeva Jervas fogtam pat viņam aizbēgušos dreļļus, kas pēc fogta apgalvojuma bija izdarījuši smagus pārkāpumus¹⁸³⁸. Tātad jautājumā par zemnieku mobilitāti pilsētas, savu ekonomisku interešu vadītas, nostājās lauku un pilsētu „nevācu” pusē. Nevar noliegt, ka zināmā mērā šādu pilsētnieku nostāju atsevišķos gadījumos, iespējams, diktēja arī pilsētās dzīvojošo etnolingvistisko grupu pārstāvju personiskās saites ar uz pilsētu atbēgušajiem zemniekiem.

No otras puses pilsētu un vasaļu interešu sadursme lauku darbaspēka jautājumā ietekmēja attiecības starp pilsētām un lēņu turētājiem. Livonijas pilsētu pieprasījums pēc darbaspēka pamatā tika apmierināts uz bezzemnieku rēķina¹⁸³⁹. Aplūkotajā laikposmā lauku darbaspēka jautājums vēl neradīja būtiskas domstarpības starp lēņu turētājiem un pilsētām¹⁸⁴⁰. Tomēr šajā periodā tas jau iezīmējas kā potenciāls savstarpējās spriedzes avots. Avotos arvien biežāk sastopamas norādes par zemes kungu un vasaļu domstarpībām ar pilsētām jautājumā par t.s. arkla zemnieku „aizvilināšanu”. Piemēram, Kurzemes bīskapa Gotšalka (*Gotschalculus Schutte*, 1405. - 1425.), vēlākais, 1424. gadā rakstītajā vēstulē Rīgai izteikts aizrādījums, ka

¹⁸³³ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 97.

¹⁸³⁴ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 35.

¹⁸³⁵ Arbusow, L. *Die Frage nach der Bedeutung der Hanse für Livland*, S. 237.; Rīgai, kā atzīmē Arbuzovs, bija liela pilsētas „marka”, kurā zemnieki savu personīgo brīvību nekad nezaudēja, un kas sedza lielāko darbaspēka pieprasījuma daļu pēc zemnieku piesaistes zemei citās Livonijas vietās.

¹⁸³⁶ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 98.

¹⁸³⁷ Arī iepriekšējais Hansa Lodes mēģinājums sagūstīt pilsētā šo zemnieku beidzās ar rātes sankcionētu uzbrukumu viņa kalpotājam, pamatojoties uz pieņēmumu, ka šis zemnieks pieder Viborgas vietvaldim (LUB, Bd. 5, Nr. 2677; LUB, Bd. 7 Nr 731, 805).

¹⁸³⁸ LUB, Bd. 5, Nr. 2677; LUB, Bd. 7, Nr. 731, Nr. 805

¹⁸³⁹ Hellmann, M. *Sozieller und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 247.

¹⁸⁴⁰ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 95.

birģeri aizvilina no viņa zemēm zemniekus¹⁸⁴¹. Ap 1430. gadu arī Livonijas mestrs kā vienu no pretenzijām pret Rīgas pilsētu minēja to, ka birģeri aizvilina no ordeņa zemēm dreļļus, arkla zemniekus un parādniekus¹⁸⁴². Lai iegūtu darbaspēku, birģeri piekopa praksi samaksāt parādu zemnieka vietā, tādejādi atbrīvojot viņu no viņa kunga prasībām atgriezties uz viņa zemes¹⁸⁴³. Piemēram, 1408. gadā kāds Laurens Krisove (*Laurens Crisowe*) samaksāja Oberpālenes (Peltsamā (*Pöłtsamaa*)) Vācu ordeņa fogtam kāda zemnieka parādu¹⁸⁴⁴. Spriedze starp pilsētiem un vasaļiem lauku darbaspēka jautājumā attīstījās 15. gadsimta otrajā pusē, kad Livonijā aktuāls kļuva t.s. „bēgļu” jautājums. 15. gadsimta beigās - 16. gadsimtā uz pilsētu aizbēgušo zemnieku izdošana bieži izraisīja konfliktus vasaļu un pilsētu starpā¹⁸⁴⁵.

Tātad Livonijas pilsētu un vasaļu interešu sadursme lauku darbaspēka jautājumā no vienas puses sekmēja dažādu etnisko grupu pilsētnieku interešu kopību, no otras - negatīvi ietekmēja Livonijas politisko dzīvi, kavējot pilsētu un vasaļu interešu kopību.

2.3.2. Lauku iedzīvotāji 14. gadsimta pretrunīgo tendenču kontekstā:

Rietumeiropa un Livonija

Viduslaiku sabiedrības lielāko daļu veidoja zemnieki¹⁸⁴⁶. Arī zemnieku stāvoklī Rietumu kristīgajā pasaulē aplūkotajā periodā iezīmējās pārmaiņas. Rietumeiropā jau 13. gadsimtā sākās dzimtbūšanas aizstāšana ar zemes renti. Iedzīvotāju skaitam pieaugot, zuda nepieciešamība piesaistīt zemniekus zemei¹⁸⁴⁷. Zemnieku piesaistes zemei „atmiršanu” lielā mērā veicināja arī mēris¹⁸⁴⁸. Lai gan 14. gadsimtā Rietumeiropā vēl dažviet saglabājās areāli, kur joprojām bija spēkā dzimtbūšana, valdīja vispārējā tendence tai strauji izzust un 15. gadsimtā tā šajā teritorijā jau bija ļoti reti sastopama¹⁸⁴⁹.

Attīstības nevienmērība un pretrunīgas tendences ir viena no krīzes iezīmēm sabiedrībā. Centrāleiropā un Austrumeiropā šajā laikā bija vērojama pretēja tendence lēnu turētāju un zemnieku attiecībās¹⁸⁵⁰. Vienlaicīgi ar dzimtbūšanas izzušanu Rietumeiropā notika

¹⁸⁴¹ Latviešu dzimtļaužu bēgšana uz Rīgu no 1398 līdz 1708., I. sēj., Nr. 3; LUB, Bd. 7, Nr. 228: „...se outlocken vns vnse lude in juwe stat...”

¹⁸⁴² LUB 8, Nr. 655, 10.§: „Ze entheen uns unse lude van unserm lande, de under uns gebaret zint. En dels unse drellen, en dels unser hockere und schuldner sind van uns under ze entlophen...”

¹⁸⁴³ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 101.

¹⁸⁴⁴ LUB, Bd. 5, Nr. 2125; *Livländische Güterurkunden...* Bd. I, Nr. 169

¹⁸⁴⁵ Misāns, I. Pilsētu cīņa par zemniekiem Livonijas landtāgos XV gs. un XVI gs. pirmajā pusē, 30. - 35. lpp.

¹⁸⁴⁶ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 27. Piemēram, Spānijā ap 15. - 16. gadsimta miju pilsētās dzīvoja ap 15,3% iedzīvotāju, Anglijā – 8-9%; Itālijas centrālajā un ziemeļu daļā un Flandrijā šī proporcija bija nedaudz augstāka (Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 77.).

¹⁸⁴⁷ Blockmans, W. *A History of Power in Europe*, p. 111., 113.; Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 17.; Schubert, E. *Einführung in die Grundprobleme der deutschen Geschichte im Spätmittelalter*, S. 70.

¹⁸⁴⁸ Ziegler, P. *The Black Death*, p. 250.

¹⁸⁴⁹ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 38., 40., 67.-68.

¹⁸⁵⁰ Blockmans, W. *A History of Power in Europe*, p. 113.; Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 15., 40. - 41.

tās iesakņošanās Austrumeiropā¹⁸⁵¹. Kā minēts iepriekš, tas bija saistīts ar saimnieciskiem procesiem plašākā Rietumu kristīgajā pasaulē, kuru rezultātā pārmaiņas Rietumeiropas tirgus struktūrā izraisīja pārmaiņas Austrumeiropas saimniecības struktūrā, kas savukārt bija saistītas ar sociālām pārmaiņām.

Lauku sabiedrībā notiekošo sociālo pārmaiņu aspektā Livonija ir jāskata latīņu kristīgās pasaules austrumu daļas kontekstā. Tāpat kā citās mazāk blīvi apdzīvotās vietās Centrāleiropā un Austrumeiropā, Livonijā bija vērojama nevis Rietumeiropai raksturīgā tendence dzimtbūšanai izzust, bet gluži otrādi – tieši aplūkotajā laikposmā sākās būtiskas pārmaiņas lēņu turētāju un zemnieku attiecībās, kas bija vērstas zemnieku brīvības ierobežošanas virzienā.

Livonijas laukos dzīvojošie vietējo etnolingvistisko grupu pārstāvji dalījās brīvajos zemniekos, saimniekos ar savu zemes īpašumu, nelielo saimniecību apsaimniekotajos (t.s. vienkājos) un bezzemniekos. Līdz 15. gadsimta sākumam laukos dzīvoja arī neliels dreļļu īpatsvars¹⁸⁵². Par dreļļiem kļuva karagūstekņi¹⁸⁵³, parādu verdzībā nokļuvušie zemnieki¹⁸⁵⁴ un uz nāvi notiesātie¹⁸⁵⁵. Nītemā viedoklis, ka iespēja tikt pie dreļļu darbaspēka mudināja Vācu ordeni kavēt kristietības izplatīšanos, jo kristiešu personīgo brīvību aizsargāja baznīca¹⁸⁵⁶, piešķir papildus nianšes un argumentu iepriekš minētajām pret Vācu ordeni izvirzītajām apsūdzībām šādos nodarījumos. Nītemā skatījumā arī Livonijas pilsētas bija ieinteresētas dreļļu darbaspēkā un ieguva tos kā savu daļu no sirojumos kaimiņu zemēs iegūtajiem gūstekņiem vai nopirka no Vācu ordeņa¹⁸⁵⁷. Uz dreļļu statusa saglabāšanos Livonijā vēl 15. gadsimta sākumā norāda, piemēram, 1411. gadā Livonijas mestra vēstulē virsmestram minētā karagūstekņu pārdošana¹⁸⁵⁸. Dreļļi kā viņa muižas iemītnieki minēti arī 1417. gadā sastādītajā vasaļa Otto no Ikšķiles testamentā¹⁸⁵⁹. Vēl 1424. gadā Kurzemes bīskaps Gotšalks lūdza Rīgai izdot arī uz pilsētu aizbēgušos viņa dreļļus – līdz ar gūstekņiem un parādniekiem¹⁸⁶⁰.

¹⁸⁵¹ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 15.

¹⁸⁵² Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 519. lpp.

¹⁸⁵³ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 37. Lai gan Nītemā uzskata, ka karagūstekņu kļūšana par vergiem attiecīgajā laika periodā bija Livonijai vien raksturīga īpatnība, pēc D. Heja ieskatiem, sākot no 13. gadsimta, karā iegūti vergi Itālijas un Spānijas iezīme, kur tie tika pārsvarā nodarbināti pilsētās kā kalpotāji (Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 76.).

¹⁸⁵⁴ Мисанс, И. *Экономическая политика городов на Ливонских Лантагах в 15. - первой половине 16. в. Докторская диссертация*, 103.с.

¹⁸⁵⁵ Bruiningk, H. *Livländische Güterurkunden. Band 2: Zur Einführung. Eigenbericht des Herausgebers Dr. Hermann von Bruiningk, vorgelesen in den Sitzungen der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga den 14. und 28. November, 1923*. Riga: Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga, 1923. S. 32

¹⁸⁵⁶ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 41.- 43.

¹⁸⁵⁷ Turpat, 45. lpp.

¹⁸⁵⁸ LUB, Bd. 4, Nr. 1872: „... dieselben defangen vaste hen un her wite sin gestreuwet und vorkofft.”

¹⁸⁵⁹ LUB, Bd. 5, Nr. 2151: „...drellen in mime hove”

¹⁸⁶⁰ *Latviešu dzimtlaužu bēgšana uz Rīgu no 1398 līdz 1708.*, I. sēj.; LUB, Bd. 7, Nr. 228; „...drellen, ghevanghen unde schuldenere...”

Zemnieku pakāpeniskas piesaistes zemei rezultātā drellļu institūcija atmira¹⁸⁶¹. 1424. gada Valkas landtāga lēmumā kristiešu drellība tika ierobežota uz 10 gadiem un tika nolemts turpmāk kristiešus vairs nepakļaut parādu verdzībai¹⁸⁶². No 15. gadsimta vidus drellji vairs netiek pieminēti Livonijas avotos¹⁸⁶³. Tomēr Lībekas rātes hronika vēl 1481. gadā min Livonijas zemnieku pārdošanu drellībā¹⁸⁶⁴.

Livonijā tāpat kā Rietumeiropā 13. gadsimtā – krusta karu laikā – vasaļu ienākumus no īpašumiem pamatā veidoja nodevas, kas zemniekiem bija jāmaksā natūrā: ar lauksaimnieciskajiem ražojumiem¹⁸⁶⁵. Šajā laikā nodevas vēl bija salīdzinoši zemas¹⁸⁶⁶. 14. gadsimta vidū sākās zemnieku nodevu strauja palielināšana¹⁸⁶⁷. Pēc Šterna aprēķiniem 14.-15. gadsimtā, salīdzinot ar 13. gadsimtu, tās pieauga apmēram 20 reizes (jeb par 2000%)¹⁸⁶⁸. Tika paplašināts arī nodevu sortiments – jau 14. gadsimta beigās zemniekiem bija jānodod nodevas no daudziem dažādiem lauksaimnieciskajiem ražojumiem¹⁸⁶⁹. Uz zemes kungu un lēņu turētāju iespēju un tendenci pēc saviem ieskatiem un vajadzībām paaugstināt zemniekiem maksājamās nodevas norāda, piemēram, Livonijas mestra 1411. gadā izteiktais solījums virsmestram viņa lūgumu pēc palīdzības izpildīt, uzliekot ordenim pakļautajiem zemniekiem nodevas un nosūtīt viņam attiecīgos ieņēmumus pēc ražas novākšanas¹⁸⁷⁰.

Augošo nodevu rezultātā zemnieki nonāca parādos¹⁸⁷¹. Zemnieku parādus veicināja arī no Livonijas specifiskā ģeopolitiskā faktora izrietošie karu postījumi¹⁸⁷², lietuviešiem un krieviem regulāri sirojot šajā teritorijā, īpaši pierobežā. Sevišķi postošu ietekmi uz zemnieku materiālo stāvokli atstāja neražas, kas, kā minēts šī darba 1.1. apakšnodaļā, Livoniju īpaši smagi piemeklēja 1315. gadā un aplūkotajā laikposmā periodiski atkārtojās, sevišķi bieži –

¹⁸⁶¹ Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 145. lpp. Švābe uzskata, ka vairumam zemnieku nonākot parādos, drellībai vairs nebija ekonomiska pamata un vasaļi tiecās no drelljiem atbrīvoties, nometinot viņus uz neiekoptas zemes, tādejādi radot t.s. vienkāju jeb iebūviešu slāni. Vienkāji jeb iebūvieši avotos parādās aptuveni tai laikā, kad no tiem izzūd drellji (Švābe, A. *Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā*. Rīga: novilkums no Zemkopības ministrijas izdevuma "Latvijas agrārā reforma", 1930, 68. lpp).

¹⁸⁶² LUB, Bd. 7, Nr. 206: „... dat men nenen cristen mynschen richten eddir maken effte fordern sall vor eynen drille...”; „Vortmer sall nene drilschopp cristliker mynsche macht hebben boven teyn jar to durende...”; Bruiningk, H. *Livländische Güterurkunden. Band 2: Zur Einführung...* S. 32.

¹⁸⁶³ Bruiningk, H. *Livländische Güterurkunden. Band 2: Zur Einführung...* S. 32.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 88.

¹⁸⁶⁴ Zeids, T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti...* 83. lpp.

¹⁸⁶⁵ Dorošenko, V. Pāreja uz kļaušu saimniecību Vidzemes bruņinieku muižās. Grām.: Zutis, J. (red.). *Vēstures problēmas*, 2. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959. 46. lpp.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 86. lpp.

¹⁸⁶⁶ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 85. lpp.

¹⁸⁶⁷ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290-1500*, 564. lpp.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 86. lpp.

¹⁸⁶⁸ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290-1500*, 564. lpp.; Niitemā uzskata, ka sākotnējā nodeva 10% no ražas iekarošanas perioda beigās bija pieaugusi līdz apmēram 25% no ražas (Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 74.).

¹⁸⁶⁹ LUB, Bd. 3, Nr. 1248; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 74.

¹⁸⁷⁰ LUB, Bd. 4, Nr. 1875

¹⁸⁷¹ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290-1500*, 565. lpp.

¹⁸⁷² Turpat.

15. gadsimta sākumā. Postījumu un neražu dēļ zemnieki nespēja samaksāt nodevas¹⁸⁷³. Zemnieki parādos iedzīvojās arī, aizņemoties līdzekļus, labību vai lopus karā izpostīto saimniecību un neražā iznīkušo sējumu atjaunošanai, kā arī bada dēļ apēsto sēklas graudu un lopu nepieciešamā apjoma atjaunošanai¹⁸⁷⁴. Švābe uzskata, ka zemes kungiem un vasaļiem ekonomiskas nepieciešamības dēļ aplūkotajā periodā izveidojās paradums aizdot zemniekiem sēklas labību un iznomāt lopus neražas vai kara izpostītās saimniecības atjaunošanai¹⁸⁷⁵. Zemnieku parādi, piemēram, minēti 1341. gadā sastādītajā Goldingenas komturejas inventāra sarakstā¹⁸⁷⁶. Kā norāda saglabāties vaku grāmatas un tirgotāja grāmatas fragments no kāda apgabala Viru zemē Livonijas ziemeļos, ko Johansens datē ar aptuveni 14. gadsimta ceturto gadu desmitu, zemniekiem šajā apgabalā bija ļoti lieli parādi – visā apgabalā tikai divi zemnieki bija brīvi no parādsaistībām¹⁸⁷⁷. Kā atzīmē Švābe, 14. gadsimta beigās un īpaši 15. gadsimtā zemnieku parādi bija kļuvuši par pastāvīgu parādību¹⁸⁷⁸.

Nodevu strauja paaugstināšana un augošie parādi veicināja zemnieku vēlmi doties uz pilsētām. No 14. gadsimta beigām ir saglabājušās liecības – kuru apjoms hronoloģiskā secībā strauji aug – par zemnieku pārceļšanos uz pilsētām, lai izvairītos no parādiem un viņu kungu pieprasījumiem šādus zemniekus izdot, lai varētu parādu atgūt¹⁸⁷⁹. Piemēram, zemnieku bēgšana Kurzemes bīskapa uzlikto pārlieku smago nastu dēļ minēta Lībekas baznīcas mantziņa spriedumā 1387. gadā strīdā starp Rīgas domkapitulu un Kurzemes bīskapu par īpašumiem Kurzemē¹⁸⁸⁰. 1398. gadā Kurzemes bīskaps Otto (1371. - 1398.) iesniedza pieprasījumu izdot viņam parādā palikušo un uz Rīgu aizbēgušo zemnieku Hermani (*Hermannum Tornatorem*)¹⁸⁸¹. Zemnieku plaša mēroga migrēšanu uz pilsētām aplūkotajā periodā labi raksturo Mēmeles gadījums. 1409. gadā Vācu ordeņa virsmestrs bija piešķīris šai

¹⁸⁷³ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 565. lpp.; Šterns, I. Bads un mēris Livonijā, 39. lpp.; Nītemā gan uzskata, ka 14. gadsimtā neražas, sērgas un kari nebija tik konstants faktors, lai konsekvēnti ietekmētu zemnieku stāvokli. Par tādu šie apstākļi viņaprāt kļuva tikai 15. gadsimta sākumā, pārtrūnīot jau iesākto zemnieku piesaistes zemei procesu (Nītemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 77. - 78.). Jāpiekrīt Nītemā, ka 15. gadsimta sākumā Vācu ordeņa kari ar Poliju un regulārās neražas un sērgas bija konstantāks zemnieku stāvokli ietekmējošais faktors kā 14. gadsimtā. Taču autoresprāt Nītemā pārāk zemu novērtē, piemēram, 14. gadsimta otrās desmitgades bada ietekmi uz zemnieku stāvokli.

¹⁸⁷⁴ Piemēram, 1421. gada 15. martā Livonijas mestra vēstulē virsmestram minēta ordeņa apņemšanās palīdzēt saviem ļaudīm ar graudiem un naudu („... *solden wir unser leute reddēn und die beholdēn, so mostēn wir in mit korne und gelde helfēn...*”: LUB, Bd. 5, Nr. 2532). Kā norāda Zeibts tas liecina nevis par aizdevumu un zemnieku nonākšanu parādā tā rezultātā (Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 93. lpp.).

¹⁸⁷⁵ Švābe, A. *Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā*, 67. lpp.

¹⁸⁷⁶ LUB, Bd. 2, Nr. 803

¹⁸⁷⁷ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 25.

¹⁸⁷⁸ Švābe, A. *Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā*, 67. lpp.

¹⁸⁷⁹ *Latviešu dzimtlaužu bēgšana uz Rīgu no 1398 līdz 1708.*, I. sēj., 4. lpp.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 94.

lpp.

¹⁸⁸⁰ LUB, Bd. 3, Nr. 1248

¹⁸⁸¹ *Latviešu dzimtlaužu bēgšana uz Rīgu no 1398 līdz 1708.*, I. sēj., Nr. 1., 7. lpp

mazpilsētai īpašas privilēģijas, cenšoties to strauji attīstīt kā ordeņa atbalsta punktu¹⁸⁸². Tas savukārt radīja satraukumu tuvāko ordeņa zemju pārvaldnieku vidū. 1409. gada janvārī – acīmredzot pirms privilēģiju piešķiršanas – Goldingenas komturs rakstīja virsmestram, ka tad, kad pilsētai tiks piešķirtas tās brīvības, tā aizvilinās Kurzemes zemniekus un viņa zeme paliks tukša. Tāpēc viņš lūdza virsmestru nodrošināt, lai pilsēta uzņem tikai bezzemniekus, kam nav parādu un pienākumu maksāt ordenim nodevas¹⁸⁸³. Jau 1409. gada novembrī – kā jāsecina, pēc privilēģiju saņemšanas – pie virsmestra griezās Grobinas fogts, lūdzot izdot viņam uz Mēmeli aizbēgušos ļaudis¹⁸⁸⁴. 1410. gadā Ašerādenas (Aizkraukles) komturs ziņoja par vasalim Hansam Lodem aizbēguša zemnieka nonākšanu Rēvelē¹⁸⁸⁵.

Kopš 15. gadsimta otrā gadu desmita liecību par parādos nonākušu zemnieku bēgšanu uz pilsētām ir saglabāties arvien vairāk¹⁸⁸⁶. Piemēram, 1424. gada februārī Kurzemes bīskaps Gotšalks sūdzējās Rīgai, ka parādu un sodu dēļ daudzi „viņa ļaudis” ir aizbēguši uz pilsētu un lūdza izdot konkrētu zemnieku, kurš viņam bija parādā¹⁸⁸⁷. Pēc dažiem mēnešiem bīskaps Gotšalks atkal žēlojās Rīgai, ka uz pilsētu ir aizbēguši viņa zemnieki, kam ir pret viņu lielas parādsaistības, un lūdza izdot viņa aizbēgušos dreļļus, gūstekņus un parādniekus¹⁸⁸⁸. Uz parādos nonākušu zemnieku migrēšanu uz pilsētām norāda arī minētie piemēri par pilsētnieku piekopto praksi nomaksāt zemnieku parādus, lai zemniekam nebūtu jāatgriežas pie sava kunga un pilsēta iegūtu darbaspēku.

14. - 15. gadsimtā pieauga arī kļaušu apjoms¹⁸⁸⁹. Jau 13. gadsimtā zemnieku pienākumu piedalīties nocietinājumu būvē, kā arī brīvprātīgo talku darbu vasaļi sāka pārvērst par pastāvīgām kļaušām savās saimniecībās¹⁸⁹⁰. 13. gadsimta otrajā pusē kļaušu sistēma sāka stingri iesakņoties¹⁸⁹¹. Šterns atzīmē, ka aplūkotajā laikposmā kļaušas vēl bija mazāk attīstīts institūts kā nodevu ievākšana¹⁸⁹². Arī avotos tām ir veltīta mazāka uzmanība. Tomēr 14.

¹⁸⁸² Nītemā pieļauj, ka šīs privilēģijas varētu būt „pilsētas gaiss dara brīvu pēc gada un vienas dienas” (Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 102. – 103.).

¹⁸⁸³ LUB, Bd. 4, Nr. 1782: „so besorge wir uns gemeinlich in Curlande, wan der stat zur Memel ire vriheit gegeben wirt, des sie denne unser luete us Curlande enthalden, noch uswisunge irer privilegia, so wurde unsir lant zumale wuste und vorterbīt. Hir umme bitte wir gemeinlich euwer gnade dar zuz u keren, das die vorgescrevene stat unsir czinlute und die uns schuldich sin, nicht enthalde, sunder vrie luete, die nicht czinshaftich noch schuldich sin, die mogen czien, wo sie wellen.”

¹⁸⁸⁴ LUB, Bd. 4, Nr. 1812

¹⁸⁸⁵ LUB, Bd. 4, Nr. 1866

¹⁸⁸⁶ Arbusow, L. Die Frage nach der Bedeutung der Hanse für Livland, S. 230.

¹⁸⁸⁷ *Latviešu dzimtļaužu bēgšana uz Rīgu no 1398 līdz 1708.*, I. sēj., Nr. 2, 8. lpp. (šī izdevuma autori uzskata, ka minētais dokuments varētu būt tapis 14. gadsimta beigās); LUB, Bd. 7, Nr. 230

¹⁸⁸⁸ *Latviešu dzimtļaužu bēgšana uz Rīgu no 1398 līdz 1708.*, I. sēj. Nr. 3; LUB, Bd. 7, Nr. 228: „... se outlocken vns vnse lude in juwe stat, nemelyken de grot schuldich syn vnde en denken nicht wol to betalende...”

¹⁸⁸⁹ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 564. lpp., Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 86. lpp.

¹⁸⁹⁰ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 92. lpp.

¹⁸⁹¹ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 74.

¹⁸⁹² Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 564. lpp.

gadsimtā kļaušas jau bija kļuvušas par ievērojamu apgrūtinājumu, uz ko norāda 1343. gada sacelšanās laikā izteiktās igauņu zemnieku sūdzības par nokalpināšanu¹⁸⁹³.

Klaušu sistēmas izveidošanās ir saistīta ar muižu saimniecības attīstību¹⁸⁹⁴. Klaušu kā institūcijas iedibināšanu un to apjoma palielināšanu izraisīja muižu paplašināšana¹⁸⁹⁵.

T. Zeids, uzskata, ka Livonijā – līdzīgi kā Rietumeiropā – vasaļi arvien vairāk pievērsās lauksaimniecībai tāpēc, ka pirmkārt, viņi kā bruņota kavalērija arvien vairāk zaudēja savu militāro nozīmi, otrkārt, viņi centās neatpalikt dzīves līmenī no pilsētniekiem un treškārt, sava saimniecība spēja viņus labāk materiāli nodrošināt, nekā nodevas, ko zemnieki bieži nespēja nomaksāt¹⁸⁹⁶. Livonijā papildus motivācija muižu attīstībai bija vietējo etnolingvistisko grupu galīga pakļaušana 13. gadsimta beigās, kas pirmkārt, lielā mērā atbrīvoja vasaļus no līdzšinējās pagānu apkaršanas funkcijas (izņemot periodisku kaimiņu iebrukumu atvairīšanu un sirojumus viņu zemēs) un, otrkārt, radīja laukos pietiekami mierīgus apstākļus. Muižu saimniecības izvēršanu sekmēja arī jau minētā vasaļiem piešķirto mantošanas tiesību paplašināšana¹⁸⁹⁷ (1329. gadā Dānijas karaļa piešķirtās tiesības saviem vasaļiem Igaunijā nodot lēņus mantojumā pa sieviešu līniju¹⁸⁹⁸, šo tiesību paplašināšana līdz piektajai pakāpei 1397. gadā (t.s. Jungingena žēlastība)¹⁸⁹⁹, kā arī t.s. Silvestra žēlastība 1457. gadā¹⁹⁰⁰), kas faktiski nodrošināja izlēņoto zemi pret tās atgriešanos pie lēņa kunga¹⁹⁰¹. Tomēr galvenais iemesls muižu saimniecības attīstībai bija tas, ka Livonija – Rietumu kristīgās pasaules saimnieciskās krīzes radīto tirgus strukturālo pārmaiņu rezultātā – sāka ražot labību tirgum¹⁹⁰². Produktu ražošana tirgum savukārt darīja materiāli izdevīgas lielas lauku saimniecības¹⁹⁰³. Lauksaimniecības pievēršanās ražošanai tirgum muižu saimniecībās nozīmēja, ka uzsvars prasībās pret zemniekiem sāka pārvietoties no nodevām uz kļaušām.

Salīdzinoši nelielais apdzīvotības blīvums Livonijā noteica darbaspēka vērtību šajā teritorijā. Aplūkotajā periodā to būtiski palielināja bads un epidēmijas, izraisot masveida mirstību. Darbaspēka vērtību lēņu turētāju skatījumā ievērojami veicināja muižu saimniecību attīstība un ar to saistītā kļaušu nozīmes palielināšanās¹⁹⁰⁴. Darbaspēka vērtības palielināšanās laikā, kad zemnieku vidū pieauga tendence pārcelties uz pilsētām, lai izvairītos no augošajām

¹⁸⁹³ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 20., 22.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 74.

¹⁸⁹⁴ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 44.

¹⁸⁹⁵ Dorošenko, V. Pāreja uz kļaušu saimniecību Vidzemes bruņinieku muižās, 7. lpp.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 88. lpp.

¹⁸⁹⁶ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 89. lpp.

¹⁸⁹⁷ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 73.

¹⁸⁹⁸ LUB, Bd. 2, Nr. 737

¹⁸⁹⁹ LUB, Bd. 4, Nr. 1456

¹⁹⁰⁰ Mühlen von zur, H. *Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit...* S. 82., Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 89. lpp.

¹⁹⁰¹ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 89. lpp.

¹⁹⁰² Dorošenko, V. Pāreja uz kļaušu saimniecību Vidzemes bruņinieku muižās, 8. lpp.

¹⁹⁰³ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 40.

¹⁹⁰⁴ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 106.

nodevām un parādsaistībām, veicināja lēņu turētāju ieinteresētību piesaistīt darbaspēku saviem īpašumiem. Mēģinājumi to darīt sākās 14. gadsimtā un 15. gadsimtā tie kļuva arvien intensīvāki¹⁹⁰⁵.

14. gadsimtā Livonijā – tāpat kā citās Austrumeiropas zemēs¹⁹⁰⁶ – zemnieki vēl bija personīgi brīvi¹⁹⁰⁷. Tomēr šajā laikā lēņu turētāji jau sāka piesaistīt viņus zemei, pamatojoties uz zemnieku parādiem – nenomaksātajām nodevām¹⁹⁰⁸. Uz to norāda minētie piemēri par lēņu kungu prasībām izdot uz pilsētu aizbēgušus viņam parādā palikušus zemniekus. Šajā laikā zemnieks vēl drīkstēja neatgriezties, ja viņš pats vai kāds cits viņa vietā parādu samaksāja¹⁹⁰⁹. Tomēr avotos vērojama zemes kungu un lēņu turētāju vēlēšanās ierobežot zemnieku mobilitāti arī, neskatoties uz parādu. Viru zemē jau 1330. gadā zemniekiem bija jāapsola, ka viņi nepametīs savu zemi, ja parāds būs sasniedzis zināmu apmēru¹⁹¹⁰. 1385. gada Rīgas arhibīskapa piešķirtajās privilēģijās Lemzālei bija noteikts, ka parādā palikušajiem zemniekiem, kuri ierodas pilsētā uz dzīvi, ir jāatgriežas attiecīgajā īpašumā, lai parādu nomaksātu¹⁹¹¹. Zemniekiem, kuri vēlējās pārcelties uz Lemzāli, brīvība tika ierobežota arī tādejādi, ka viņiem jebkurā gadījumā bija nepieciešama arhibīskapa fogta atļauja¹⁹¹². Arī Ozeles - Vīkas bīskapa Vinriha pontifikāta laikā sastādītajās Vīkas zemnieku tiesībās bija noteikts, ka zemniekiem nepieciešama sava kunga atļauja, lai dotos prom no zemes, citādi viņš zaudēja visu atstāto īpašumu¹⁹¹³.

15. gadsimta otrajā gadu desmitā liecības par zemes kungu un lēņu turētāju vēlmi piesaistīt zemniekus saviem īpašumiem iezīmējas vēl skaidrāk. Piemēram, 1424. gadā Kurzemes bīskaps Gotšalks lūdza Rīgai izdot konkrētu no Mazirvas (*Luttiken Irwa (Mazirbe)*) aizbēgušu „viņa cilvēku”, kurš viņam bija parādā ievērojamu naudas summu un nodevas natūrā. Tajā pat laikā bīskaps uzsvēra, ka viņam svarīgāk ir atgūt „savu cilvēku” nekā parādu¹⁹¹⁴. Šis akcents norāda uz arvien lielāku darbaspēka nozīmi un izmaiņām aizbēgušo

¹⁹⁰⁵ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 75.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 89. lpp.

¹⁹⁰⁶ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 17., 40.

¹⁹⁰⁷ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 564. lpp.

¹⁹⁰⁸ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 94. lpp.

¹⁹⁰⁹ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 75.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 95. lpp.; Par to liecina jau minētā birģeru piekoptā prakse samaksāt zemnieku parādus, lai tādejādi iegūtu darbaspēku (Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 101.).

¹⁹¹⁰ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 75.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 94. lpp.

¹⁹¹¹ *Livländische Güterurkunden*, Bd. 1, Nr. 117: „*Weret ok dat eyn man queme in de stad unde borger worde unde kyff edir schult hedde bultene gemaket, den kyff unde de schult schal he allene entychten bulten der stad*”); Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 74.

¹⁹¹² *Livländische Güterurkunden*, Bd. 1, Nr. 117: „*ok en scholen borghere unser tafelen ere hekkere nicht entyn to sik in de stad, dat se borgere werden, sunder vulbort unses lantvoghedes*”); Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 75.

¹⁹¹³ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 76.

¹⁹¹⁴ LUB, Bd. 7, Nr. 299: „*...unsen man, de uns entloket is van der Luttiken Iwa... synen schult 10 oseringe unde 1 tunne dorsches, item 6 oseringe rishte gudes ane ander olde schulde in dem olden boke... Doch en vordere wy nicht zo sere disse schulde alze unsen man*”.

zemnieku izdošanas pamatojumā. Tā kā zemnieki bēga arī ārpus Livonijas – uz krievu zemēm, Poliju un Lietuvu¹⁹¹⁵ –, punkts par aizbēgušo zemnieku savstarpējo izdošanu iekļauts pat miera līgumā, ko 1422. gadā Vācu ordenis noslēdza ar Polijas karali un Lietuvas lielkunigaiti¹⁹¹⁶. Zemnieku bēgšanas jautājums tika apspriests arī 1424. gadā oktobrī landtāgā Valkā, kura dalībnieki vienojās par izbēgušu parādnieku un drellu savstarpējo izdošanu¹⁹¹⁷, ar to – kā liecina iepriekšējie piemēri, – jau agrāk pielietoto praksi apstiprinot tiesiski¹⁹¹⁸ un pirmo reizi formāli piesaistot parādniekus pie lēņa turētāja īpašuma¹⁹¹⁹.

Nākamajā gadu desmitā avotos izsekojamas jaunas tendences virzībā uz arvien lielāku zemnieku piesaisti zemei. 1431. gada jūlijā kāds vīrs vārdā Daniels Kucels (*Dannel Cutzel*), aizņēmoties naudu no Sv. Mihaela mūķeņu klostera Rēvelē, ieķīlāja klosterim kādu zemnieku saimi (*Gesinde Cullenmecke*)¹⁹²⁰. Savukārt 1431. gada jūnijā Zoneburgas (Māsilinnas, Sāmsalā) fogta lūgumā izdot viņa izbēgušos zemniekus, tie jau ir dēvēti par „dzimtcilvēkiem” (*Erbleute*)¹⁹²¹. 1433. gada martā Zoneburgas fogts, vēlreiz lūdzot Rēveles rātei palīdzēt viņa kalpotājiem atgūt uz pilsētu aizbēgušos viņa zemniekus, atkal dēvē viņus par dzimtcilvēkiem (*Erbleute*)¹⁹²². Tātad jau 15. gadsimta trešajā gadu desmitā avotos parādās dzimtzemnieka kā mantota īpašuma jēdziens¹⁹²³. Savukārt 1435. gada februārī Vezenbergas (Rakveres) fogta lūgumā Rēvelei izdot izbēgušos zemniekus, minēti gan „arkla ļaudis” gan „parādnieki”¹⁹²⁴. Tātad izdošanas pamatojums pat formāli vairs nebija tikai parāds.

Zemnieku ekonomiskā stāvokļa tālāko pasliktināšanos sekmēja 15. gadsimta otrā un trešā gadu desmita neražas un sērgas, kuru kontekstā avotos īpaši uzsvērts zemnieku izmisums¹⁹²⁵. Zemniekiem traumējoša bija arī tirgotāju paaugstinātā cena sālij¹⁹²⁶, kā arī monētu reforma ar tās neizdevīgo pilsētnieku uzspiesto apmaiņas kursu¹⁹²⁷. Ar šiem kontekstiem saistītie avoti atklāj zemnieku trauslo materiālo un sociālo stāvokli attiecīgajā laika posmā.

¹⁹¹⁵ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 94. lpp

¹⁹¹⁶ LUB, Bd. 5, Nr. 2637, 11 §; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 94. lpp.

¹⁹¹⁷ LUB, Bd. 7, Nr. 206; Misāns, I. Pilsētu cīņa par zemniekiem Livonijas landtāgos XV gs. un XVI gs. pirmajā pusē. *Zinātņu akadēmijas vēstis*, 1983, Nr. 7, 28. lpp.; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 340., 565. lpp.;

Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 94. lpp.

¹⁹¹⁸ Misāns, I. Pilsētu cīņa par zemniekiem Livonijas landtāgos XV gs. un XVI gs. pirmajā pusē, 28. lpp.; Мисанс, И. *Экономическая политика городов на Ливонских Лантагах в 15. - первой половине 16. в. Докторская диссертация*, 103. с.

¹⁹¹⁹ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 565. lpp.

¹⁹²⁰ LUB, Bd. 8, Nr. 274

¹⁹²¹ LUB, Bd. 8, Nr. 457

¹⁹²² LUB, Bd. 8, Nr. 672

¹⁹²³ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 96.lpp.

¹⁹²⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 900: „*hekenlude unde schulden*”

¹⁹²⁵ LUB, Bd. 5, Nr. 2634

¹⁹²⁶ LUB, Bd. 5, Nr. 2569, LUB, Bd. 9, Nr. 523; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 93. lpp.

¹⁹²⁷ LUB, Bd. 6, Nr. 3009, LUB, Bd. 8, Nr. 6

Ārpus šajā darbā aplūkotā laikposma zemnieku bēgšana izplatījās arvien vairāk, īpaši intensificējoties 15. gadsimta otrajā pusē¹⁹²⁸, kas ir saistīts ar zemnieku personīgās brīvības tālāku zaudēšanu. Zemnieku bēgšana uz pilsētām bija raksturīga līdzīgā situācijā arī citās zemēs¹⁹²⁹. Taču Rietumeiropā zemnieku bēgšana nerasniedza tik plašus apmērus kā Livonijā¹⁹³⁰.

15. gadsimtā lēņu turētāji un zemes kungi Livonijā slēdza līgumus par aizbēgušo zemnieku savstarpējo izdošanu¹⁹³¹, kas liecina par bēgšanas attīstīšanos par masveida problēmu un zemnieku piesaistes zemei pastiprināšanos. Pirmā saglabājusies vienošanās par zemnieku izdošanu ir 1458. gadā noslēgtā starp Tērbatas bīskapu un viņa vasaļiem¹⁹³² – tas ir vēl viens apliecinājums Tērbatas bīskapijas vasaļu salīdzinoši lielajai ietekmei. Dokumentā teikts, ka šī vienošanās stājas iepriekšējās vietā¹⁹³³. Nītemā uzskata, ka iepriekšējais līgums bija noslēgts 15. gadsimta otrajā vai trešajā gadu desmitā¹⁹³⁴. Pēc Johansena domām 15. gadsimta vidū dzimtbūšana Livonijā bija attīstījies jau tiktāl, ka izbēgušo zemnieku apmaiņa faktiski bija cilvēku tirdzniecība¹⁹³⁵.

Tātad no vienas puses pieaugošās nodevas, parādi un klaūšas veicināja zemnieku vēlēšanos pamest savas saimniecības, bet no otras – lēņu turētāju vēlēšanās atgūt parādus, noturēt savā īpašumā nodevu maksātājus, kā arī Livonijas demogrāfiskās situācijas un muižu saimniecību attīstības diktētā darbaspēka vērtība motivēja vasaļus un zemes kungus ierobežot zemnieku mobilitāti, piesaistot viņus saviem īpašumiem. Šis process pakāpeniski, ilgas attīstības rezultātā¹⁹³⁶ noveda pie dzimtbūšanas¹⁹³⁷.

Latvijas historiogrāfijā dominē viedoklis, ka dzimtbūšana Livonijā faktiski sākās 15. gadsimta beigās – 16. gadsimta sākumā¹⁹³⁸. Šterns uzskata, ka vieglākā formā – kā „novada būšana” – dzimtbūšana 15. gadsimta beigās jau pastāvēja visā Livonijā¹⁹³⁹. Zemnieku piesaiste zemei nenotika visā Livonijas teritorijā vienlaicīgi, bet gan atkarībā no apstākļiem katrā tās valdījuma, lielākoties – no vasaļu tiesībām. Piemēram, igauņu apdzīvotajā Livonijas daļā, kā uzskata Nītemā, dzimtbūšana bija stingri iesakņojusies jau 15. gadsimta pirmajā pusē,

¹⁹²⁸ Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 145. lpp.

¹⁹²⁹ *Latviešu dzimtlaužu bēgšana uz Rīgu no 1398 līdz 1708.*, I. sēj., 4.lpp.

¹⁹³⁰ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 109.

¹⁹³¹ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 91.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 95. lpp

¹⁹³² *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1, Nr. 647; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 91.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 95. lpp.

¹⁹³³ *Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1, Nr. 647; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 95. lpp.

¹⁹³⁴ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 92.

¹⁹³⁵ Johansen, P. *Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgeföhle...* S. 104.

¹⁹³⁶ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 28.

¹⁹³⁷ Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 566. lpp.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 88. lpp.

¹⁹³⁸ Kļaviņš, K. Baltijas vāciešu un latviešu kopīgā pagātne. *Diena*, 2003. gada. 19. marts, 15.lpp.; Kļaviņš, K.

Kas izveidoja un aizsargāja Livoniju?. Grām.: Kļaviņš, K. *Apstāvēšana*. Rīga: Mansards, 2009. 14. lpp.; Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 128. lpp.

¹⁹³⁹ Šterns I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 592. lpp.

bet Livonijas dienvidu daļā tā iedibinājās tikai 15. gadsimta pēdējā ceturksnī¹⁹⁴⁰. Par zināmu robežšķirtni uzskatāma 1494. gadā noslēgtā vienošanās starp Rīgas arhibīskapu un viņa vasaļiem, kurā pirmo reizi formulēti dzimtbūšanas tiesiskie principi. Šajā dokumentā zemniekiem aizliegts bez muižnieka atļaujas atstāt muižas novadu. 16. gadsimta pirmajā ceturksnī šie principi nostiprinājās arī Vācu ordeņa zemēs, un 16. gadsimta laikā tiem tika pakļauti visi Livonijas zemnieki¹⁹⁴¹.

Viens no zemniekiem svarīgiem personīgās brīvības zaudēšanas aspektiem – ko Nītemā uzskata par otro dzimtbūšanas cēloni līdzās muižu attīstībai¹⁹⁴² un britu vēsturnieks Deniss Heijs izceļ kā galveno dzimtbūšanas faktoru¹⁹⁴³ – bija viņu pakļaušana muižnieku kriminālajai jurisdikcijai. Tas lēņu turētājiem ļāva patvaļīgi palielināt nodevas un klausas un piespriest zemniekiem sodus, tai skaitā sodīt viņus ar nāvi¹⁹⁴⁴. Par to, cik nozīmīgs zemniekiem bija šis jautājums liecina minētās Kurzemes bīskapa Gotšalka 1424. gadā rakstītās vēstules Rīgas rātei, kurās līdzās parādiem kā otrs iemesls zemnieku bēgšanai minēta „tiesa”¹⁹⁴⁵. Konkrētais zemnieks, kura izdošanu bīskaps pieprasīja, bija parāda dēļ notiesāts uz nāvi¹⁹⁴⁶. Kriminālo jurisdikciju pār saviem zemniekiem pirmie ieguva vasaļi Harijas un Viru zemē – to viņi saņēma jau 1315. gadā līdz ar Dānijas karaļa Ērika piešķirtajām lēņu tiesībām, saskaņā ar kurām lēnim nāca līdzī visas tiesības „*in hals und hande in dorpe*”¹⁹⁴⁷. Zīmīgi, ka tieši šajā teritorijā pēc nepilniem diviem gadu desmitiem notika zemnieku sacelšanās. Zemnieku pakļaušana lēņu turētāju jurisdikcijai bija vērojama arī citās Centrāleiropas un Austrumeiropas zemēs, kur kopumā jau 13. gadsimtā bija vērojama tendence lauku aristokrātijai iegūt neatkarību attiecībā ar sev pakļautajiem zemniekiem un 15. gadsimtā zemes kungs jau bija zaudējis iespējas šajās attiecībās iejaukties¹⁹⁴⁸.

¹⁹⁴⁰ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 90. Nītemā uzskata, ka arhibīskaps un Vācu ordenis kā zemes kungi būtu varējuši darboties kā vasaļu varu bremsējošs faktors (Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 90.). Attiecībā uz arhibīskapu autore varētu piekrist Nītemā tikai attiecībā uz 15. gadsimtu, jo, kā norādīts apakšnodaļā 2.2., lielāko 14. gadsimta daļu arhibīskaps vispār neatradās savā teritorijā.

¹⁹⁴¹ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 96. lpp.

¹⁹⁴² Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 71.

¹⁹⁴³ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 41.

¹⁹⁴⁴ Bruiningk, H. *Livländische Güterurkunden. Band 2: Zur Einführung...* S. 25., 28.; Johansen, P. *Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgefühle...* S. 104.; Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 71.

¹⁹⁴⁵ *Latviešu dzimtlaužu bēgšana uz Rīgu no 1398 līdz 1708.*, I. sēj., Nr. 3; LUB, Bd. 7, Nr. 228: „... *se entlocken uns unse lude in juwe stat, nemelyken de grot schuldich syn... unde ok de gherichtet werden...*”. Šajā avotā uzsvērts, ka notiesāšana notikusi pēc „zemes tiesībām”: „... *als en lantrecht utwyset*”. „Zemes tiesību” saglabāšana zemniekiem bija svarīga kā zināma brīvības sastāvdaļa (Bruiningk, H. *Livländische Güterurkunden. Band 2: Zur Einführung...* S. 28.); *Latviešu dzimtlaužu bēgšana uz Rīgu no 1398 līdz 1708.*, I. sēj., Nr. 2; LUB, Bd. 7, Nr. 230: „... *en deel unser lude, dey uns entwiken, sommige umme schult, sommige umme gherichtes willen, so dat sey gherichtet werden an erer hals...*”.

¹⁹⁴⁶ *Latviešu dzimtlaužu bēgšana uz Rīgu no 1398 līdz 1708.*, I. sēj., Nr. 2; LUB, Bd. 7, Nr. 230: „... *dey is suns schuldich 2 oseringhe und darto is hey gherichtet an sinen hals...*”.

¹⁹⁴⁷ LUB, Bd. 2, regests Nr. 756; Bruiningk, H. *Livländische Güterurkunden. Band 2: Zur Einführung...* S. 25.

¹⁹⁴⁸ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 41.

Tas sasauca ar vispārējo laukos notiekošo saimniecisko un sociālo procesu ietekmi uz vasaļu stāvokli – Rietumeiropā zemnieku personīgās atkarības izzušana un nomas maksas par zemi pazemināšanās satricināja vasaļu varas pamatus¹⁹⁴⁹, turpretī Austrumeiropā, tostarp Livonijā, bija vērojama vasaļu politiskās ietekmes palielināšanās, kas atspoguļojās iepriekš analizētajās politiskajās tendencēs šajā teritorijā.

Tāpat promocijas darbā aplūkotajā laikposmā Livonijā uzsākās un strauji attīstījās zemnieku piesaiste zemei, kas ārpus šī perioda hronoloģiskajām robežām noveda pie dzimtbūšanas. Līdzīga attīstības gaita bija vērojama arī citās Austrumeiropas zemēs, kur – pretēji tendencēm Rietumeiropā – apmēram tajā pat laikā zemnieki nonāca arvien lielākā atkarībā no lēņu turētājiem¹⁹⁵⁰. Dažādās Austrumeiropas zemēs šis process pamatvilcienos bija līdzīgs¹⁹⁵¹. Piemēram, Livonijai hronoloģiski pietuvinātu norišu rezultātā Polijā zemnieki zemei tika formāli piesaistīti 1496. gadā¹⁹⁵².

Tāpat, Livonijas, tāpat kā visas Rietumu kristīgās pasaules, lauku sabiedrībā aplūkotajā periodā bija vērojama krīze, jeb notika pārmaiņas attiecībās starp zemniekiem un lēņu turētājiem. Šī teritorija līdz ar pārējo Centrāleiropu un Austrumeiropu piedzīvoja Rietumeiropai pretējā virzienā vērstus procesus šajās attiecībās. Taču Livonijā atšķirībā no līdzīgām tendencēm citviet latīņu kristīgās sabiedrības austrumu daļā šiem procesiem piemita etniskā dimensija – līdzīgi kā sociālajām pārmaiņām pilsētās.

Procesos Livonijas laukos šī tendence bija vēl izteiktāka nekā pilsētās, jo laukos sociālais un etniskais dalījums sakrita vēl lielākā mērā. Livonijā zemnieki bija ne tikai lielākā sabiedrības daļa, bet arī lielākā vietējo etnolingvistisko grupu piederīgo daļa. Līdz ar to tendences, kas citās Austrumeiropas zemēs skāra zemniekus, Livonijā vienlaicīgi ir attiecināmas arī uz lielāko vietējo etnolingvistisko grupu pārstāvju daļu¹⁹⁵³. Pat vācu kolonizācijas reģionos Austrumeiropā – Šlezvigā – Holseīnā, Meklenburgā, Pomerānijā, Brandenburgā un Prūsijā – šis process vienlīdz skāra arī vācu zemniekus, atšķirība starp kuriem un vietējām slāvu etnolingvistiskajām grupām pakāpeniski izzuda¹⁹⁵⁴. Savukārt Livonijas zemnieki bija pakļauti pārsvarā vācu izcelsmes vai vācu sabiedrībā integrētajiem vasaļiem, taču vācu zemnieki šeit neapmetās. Šajā teritorijā vietējās etnolingvistiskās grupās jau līdz ar to pakļaušanu kristietības nesējiem sākās sociālā nonivelēšanās¹⁹⁵⁵. Livonijas

¹⁹⁴⁹ Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*, 132. с.

¹⁹⁵⁰ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 40.-41.

¹⁹⁵¹ Dorošenko, V. Pāreja uz kļaušu saimniecību Vidzemes bruņinieku muižās, 7. lpp.

¹⁹⁵² Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 40.- 41.

¹⁹⁵³ Johansen, P. *Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgeföhle...* S. 95.

¹⁹⁵⁴ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 70.- 71.

¹⁹⁵⁵ Johansen, P. *Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgeföhle...* S. 102. Bijusī vietējo etnolingvistisko grupu aristokrātija bija noslīdējusi līdz brīvo zemnieku statusam vai arī - mazākā daļa - bija ieguvuši savā pārvaldījumā nelielus lēņus (Johansen, P. *Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgeföhle...* S.102.);

laukos sociālās pārmaiņas, notiekot caur etnisko attiecību prizmu, izpaudās īpaši asi. Lai gan, kā atzīmē atsevišķi autori, Livonijā zemnieku sociālais stāvoklis nebija sliktāks kā zemniekiem citās Eiropas zemēs¹⁹⁵⁶, šeit zemniekus no muižniekiem atdalīja ne tikai sociālā, bet arī etniskā atšķirība. Tā radīja iespaidu, ka viņu stāvoklis bija smagāks nekā zemnieku stāvoklis citās zemēs¹⁹⁵⁷.

Tādejādi, Austrumeiropā vērojamā Rietumeiropas lauku sabiedrības attīstības virzienam pretēja tendence attiecībās starp lēņu turētājiem un zemniekiem Livonijas laukos summējās ar etnisko kontekstu un izpaudās kā sociāli etniskas pārmaiņas.

Rietumeiropas laukos – līdzīgi kā pilsētās – saimnieciskās un sociālās pārmaiņas izraisīja sociālo spriedzi, kas izlauzās vardarbīgos nemieros. Tie apliecināja sabiedrībā valdošo antagonismu. Iepriekšējos gadsimtos zemnieku un zemes īpašnieku attiecībās nebija vērojams konsekvents un plaši izvērstas naidīgums¹⁹⁵⁸ un notika tikai vietēja rakstura un reliģisku motīvu vadīti zemnieku nemieri. 14. gadsimtā sociālais antagonisms lauku sabiedrībā piedzīvoja evolūciju¹⁹⁵⁹, nemieriem izvērstoties plašā mērogā un zemnieku un viņu kungu attiecībās ienākot savstarpējā naidīguma elementam¹⁹⁶⁰.

Rietumeiropā aplūkotajā periodā notiekošo zemnieku nemieru pamatmotīvu Kēnigsbergers raksturo kā klasisku „pievilto cerību” sindromu situācijā, kas visumā uzlabojas – dzimtbūšana izzuda pakāpeniski un daudziem zemniekiem šis process likās pārāk lēns¹⁹⁶¹. Bez tam, aplūkotā periodā vienā attīstības areālā dzīvoja gan jau brīvie, gan vēl zemei piesaistītie zemnieki. Tas vēl jo uzskatāmāk atklāja to, ka notiek pārmaiņas, un tādejādi saasināja krīzes apziņu¹⁹⁶². Zemnieku nemierus Rietumeiropā aplūkotajā periodā izraisīja mēģinājumi atjaunot viņu piesaisti zemei un samazināt viņu ienākumus¹⁹⁶³, kā arī citas viņu skatījumā netaisnīgas prasības, mērim un demogrāfiskajai krīzei attiecīgos procesus paātrinot. Zemnieku nemieriem visumā bija tendence uzliesmot kā tiešai reakcijai uz kādu konkrētu un nesen ieviestu viņu tiesību ierobežojumu, lai atgrieztu tradicionālo taisnīgumu¹⁹⁶⁴.

Arī zemnieku – tāpat kā pilsētnieku – nemieru dalībnieki visbiežāk bija labi integrēti agrārās kopienas locekļi, kuriem bija īpašums un kuri vērsās pret ārpus šīs kopienas esošiem

Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 102.; Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*, 519. lpp.). Daļa bija arī asimiliējušies vāciskajā Livonijas sabiedrībā.

¹⁹⁵⁶ Johansen, P. *Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgefühle...* S. 104.; Kļaviņš, K. *Baltijas vāciešu un latviešu kopīgā pagātne*, 15. lpp.; Kļaviņš, K. *Kas izveidoja un aizsargāja Livoniju?*, 15. lpp.

¹⁹⁵⁷ Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 143. lpp.

¹⁹⁵⁸ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 35.

¹⁹⁵⁹ Huppert, G. *After the Black Death...* p. 81.

¹⁹⁶⁰ Schubert, E. *Einführung in die Grundprobleme der deutschen Geschichte im Spätmittelalter*, S. 67.

¹⁹⁶¹ Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500*, p. 285.

¹⁹⁶² Piemērs tam ir Anglija. Pretenzijas pret piesaisti zemei bija viens no 1381. gada Zemnieku nemieru cēloņiem Anglijā (Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 35.).

¹⁹⁶³ Davies, N. *Europe: a History*, 413. p.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 161.

¹⁹⁶⁴ Huppert, G. *After the Black Death...* p. 87., 89.

viņu tiesību uzurpatoriem – piemēram, tirgotājiem vai nodokļu iekasētājiem – kuri, tiecoties paplašināt savas tiesības, apdraudēja konkrēto lauku kopienu¹⁹⁶⁵.

Rietumeiropā 14. gadsimtā notika trīs plaša mēroga zemnieku nemieri – Flandrijā 1323.-1328. gadā, Ziemeļfrancijā 1358. gadā un Anglijā 1381. gadā. Mazāka mēroga sacelšanās notika ar citos Rietumeiropas reģionos – Normandijā un Francijas dienvidos, Katalonijā (Spānijā) 1409.-1413. gadā, Dānijā Jitlandes daļā 1411. gadā un Somijā 1438. gadā¹⁹⁶⁶. Sacelšanos Flandrijā vadīja pārticis zemnieks (Nikolass Zaneķins – *Nicholas Zannekin*) un arī galvenie tās atbalstītāji bija salīdzinoši turīgi zemnieki. Šie nemieri bija vērsti pret zemes īpašnieku uzliktajiem nodokļiem. Šo sacelšanos – tāpat kā pārējās – iezīmēja savstarpējs naidīgums un fiziska brutalitāte¹⁹⁶⁷.

Viens no plašākā mēroga nemieriem, kas notika vienlaicīgi ar sacelšanos Parīzē, bija t.s. Žakērija Francijā 1358. gadā. Tiešais sacelšanās iegansts bija zemniekiem nesamērīgi augsti uzliktie nodokļi, lai iegūtu līdzekļus karaļa (Žana II Valuā, 1350.-1364.) izpirkumam no angļu gūsta (kurā viņš krita Puatjē (*Poitiers*) kaujā 1356. gadā). Attiecīgajā brīdī lauku sabiedrība cieta akūtas ekonomiskas grūtības, ko bija izraisījis mēris, karš ar Angliju un to pavadošie algotņu sirojumi. Tas veidoja nepiemērotu fonu papildus ekonomiskam slogam. Zemniekus uz nemieriem pamudināja arī vispārējais politiskais sajukums valstī, aristokrātu frakcijām cīnoties par varu un sadumpojoties pilsētniekiem¹⁹⁶⁸. Līdzīgi kā citos nemieros, arī Žakērijā piedalījās pārtikušākie zemnieki. Sacelšanās sākās kā spontāni lokāli zemnieku protesti pret vietējiem kungiem uz ziemeļiem no Parīzes, un drīz uzliesmoja daudzās Francijas vietās¹⁹⁶⁹. Apspiežot šos nemierus, tika nogalināti ap 20 000 zemnieku¹⁹⁷⁰.

Zemnieku sacelšanās Anglijā 1381. gadā notika līdzīgos apstākļos, lai gan tiešais iegansts tam bija atšķirīgs. Mēra izraisītās mirstības ietekmē cēlās algas un samazinākās nomas maksa par zemi. Taču zemes īpašnieki, pēc epidēmijas tiecoties mākslīgi apturēt atalgojuma pieaugumu, panāca t.s. „Laukstrādnieku statūtu” pieņemšanu¹⁹⁷¹. Sacelšanās tiešais iegansts bija mēģinājums iekasēt no zemniekiem nodokli, kas tika uzlikts visiem vienlīdz augsts, nevis proporcionāli, atbilstoši pārticības līmenim. Šādas izmaiņas esošajā nodokļu sistēmā zemniekiem likās netaisnīgs jaunievedums un nodokļu trešās iekasēšanas

¹⁹⁶⁵ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 37.; Huppert, G. *After the Black Death...* p. 101.

¹⁹⁶⁶ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 35.

¹⁹⁶⁷ Turpat, 35.-36. lpp.

¹⁹⁶⁸ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 384.

¹⁹⁶⁹ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 36.; Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters...* S. 329.

¹⁹⁷⁰ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 36.

¹⁹⁷¹ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 385.; Ziegler, P. *The Black Death*, p. 249.

laikā 1381. gadā viņi sacēlās. Galvenais nemieru atbalsta centrs bija apgabali ap Londonu¹⁹⁷². Zemnieki vērsās arī pret mēģinājumiem atjaunot viņu piesaisti zemei. Sacelšanās kulminācija bija zemnieku gājiens uz Londonu, lai tiktos ar karali un pieprasītu taisnīguma atjaunošanu. Pēc tikšanās ar karali dumpinieki apzinājās savu mērķi sasnieguši un nemieri beidzās¹⁹⁷³.

Kopumā nemieri Rietumeiropas laukos raksturojami kā pārtikušu zemnieku centieni paātrināt viņiem labvēlīgās pārmaiņas un/vai pretoties mēģinājumiem tās apturēt un uzspiest viņiem netaisnīgas prasības. Zemnieku nemieri Rietumeiropā bija sociālo pārmaiņu jeb krīzes blakus efekts lauku sabiedrībā.

Livonijas lauku sabiedrībā – tāpat kā pilsētās – aplūkotajā laikposmā sociāli etniskās pārmaiņas radīja bāzi spriedzei. Tomēr Livonijā – atšķirībā no Rietumeiropas zemēm – politiskā dalījuma, sabiedrības īpatnējās etniskās struktūras un vēsturiskās pieredzes dēļ, kā arī trūkstot avotiem par vietējo etnolingvistisko grupu reakciju uz pārmaiņām, nav konstatējams visu teritoriju aptverošs sociālais antagonisms. Tomēr Livonijas laukos – atšķirībā no pilsētām, kur sociālās pārmaiņas nebija tik asi izteiktas un kur „nevācu” skaitliskais pārsvars attiecībā pret vāciešiem nebija tik liels (atsevišķiem autoriem uzskatot, ka lielajās pilsētās vācieši bija etniskais vairākums) – asāko sociāli etnisko pārmaiņu zonā sociāli etniskā spriedze izraisīja plašu zemnieku sacelšanos.

Aplūkotajā periodā vienīgā dokumentāli nepārprotami fiksētā zemnieku sacelšanās Livonijā¹⁹⁷⁴, kas pēc igauņu vēsturnieka Suleva Vahtres domām bija vieni no lielākajiem zemnieku nemieriem viduslaiku Eiropā vispār¹⁹⁷⁵, sākās igauņu apdzīvotajā teritorijā 1343. gada 23. aprīlī.

Nemieri sākās Harijas zemē; pēc dažām dienām zemnieki sacēlās arī Vīkā¹⁹⁷⁶. Sacelties neveiksmīgi mēģināja arī Fellinas apkārtnes zemnieki¹⁹⁷⁷. Nemiernieki bija cerējuši iegūt izšķirošo uzvaru ar zviedru palīdzību¹⁹⁷⁸, taču ordeņa Livonijas atzars, strauji rīkojoties, sacelšanos apspieda un zviedru papildspēki ieradās par vēlu¹⁹⁷⁹. Tradicionāli kā galvenais un

¹⁹⁷² Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 36.

¹⁹⁷³ Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations...* p. 384. - 385.

¹⁹⁷⁴ Zeids pieļauj, ka zemnieku sacelšanās varētu būt notikusi arī Zemgalē 14. gadsimta sešdesmitajos gados, jo Renners ir minējis, ka šajā laikā Vācu ordenis karoja ar zemgaļiem. Viņš to pamato arī ar to, ka agrākais Jelgavas nosaukums (*Mitowe* vai *Mitau*) ir zemgaļu izcelsmes, lai gan vēlāk te ir dzīvojuši lielāka līvu grupa. Zeids pieļauj, ka līvi varētu būt uz šo novadu pārcelti 14. gadsimta vidū nemieru kontekstā (Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 87. - 88.lpp.).

¹⁹⁷⁵ Вахтре, С. *Младшая Ливонская рифмовая хроника. Авторреферат*, 5. с.

¹⁹⁷⁶ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 21.

¹⁹⁷⁷ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 31.; Вахтре, С. *Младшая Ливонская рифмовая хроника. Авторреферат*, 16. с.

¹⁹⁷⁸ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 20.; Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 75.; Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 68.

¹⁹⁷⁹ Zviedru papildspēki ieradās 19. maijā. *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 26.; LUB, Bd. 2, Nr. 815

izšķirošais sacelšanās notikums tiek izcelta kauja pie Rēveles maija vidū¹⁹⁸⁰, jo to kā tādu uzsver galvenais avots par šiem notikumiem – Jaunākā atskaņu hronika¹⁹⁸¹. Tomēr Harijas zemnieki vēl saglabāja cīņas sparū un spējas¹⁹⁸². Vahtre, izanalizējot Jaunākās atskaņu hronikas un Viganda no Marburgas hronikas strukturālās īpatnības, uzskata, ka sacelšanās, kas kopumā aptvēra gandrīz divus gadus, ir iedalāma trijās fāzēs¹⁹⁸³. Otrā fāze sākās 1343. gada Jāņos, kad sacēlās Ozeles zemnieki¹⁹⁸⁴. Pēc Vahtres domām Harijas un Ozeles zemnieki bija iecerējuši apvienot spēkus un sacelties vienlaicīgi¹⁹⁸⁵. Vahtres skatījumā tieši Harijas zemnieki bija sacelšanās pirmās un otrās fāzes iniciatori un plāna autori¹⁹⁸⁶. 26. maijā Tērbatas bīskapijā ar 5000 vīru lielu karaspēku iebruka Pleskavas krievi, liekot vāciešiem cīnīties vairākās frontēs¹⁹⁸⁷.

Šis Livonijas vācu sabiedrībai bija bīstamākais un izšķirošākais sacelšanās brīdis. Autoresprāt šī bija viena no trim bīstamākajām situācijām (līdzās Tērbatas bīskapa vadītās koalīcijas uzsāktajam karam pret ordeni 1397. gadā un Livonijas ārejiem apdraudējumiem pēc Vācu ordeņa sakāves pie Šventas 1435. gadā), ar kurām Vācu ordenis kā ārējas drošības garantētājs saskārās šajā darbā aplūkotajā laikposmā. Livonijas mestrs bija spiests lūgt palīdzību no Prūsijas atzara¹⁹⁸⁸.

1343. gada ziemas sākumā ordeņa Livonijas un Prūsijas spēkiem izdevās apspiest nemierus Harijā¹⁹⁸⁹ un 1344. gada februārī – uzvarēt arī ozelišus¹⁹⁹⁰. 1344. gada vasarā Ozeles zemnieki sacēlās atkal, un pēc Vahtres domām šī bija nemieru trešā fāze¹⁹⁹¹. Tikai 1345. gada ziemā ordenim, iesaistot Rīgas arhibīskapijas un Tērbatas bīskapijas vasaļus un vietējās etnolingvistiskās grupas, izdevās viņus galīgi uzvarēt¹⁹⁹². Vienlaicīgi ar ordeņa cīņu pret ozelišiem Livonijas dienvidu daļā iebruka lietuvieši¹⁹⁹³. Izmantojot zemes kungu tā brīža vājumu, ko varētu apzīmēt arī kā īslaicīgu drošības krīzi, mēģināja sacelties arī līvi

¹⁹⁸⁰ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 25.; Kā tādu to izceļ, piemēram, fon cur Mīlens (Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 77.); Vahtre to noraida (Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 67.).

¹⁹⁸¹ Kā uzskata Vahtre, Jaunākās atskaņu hronikas autors apzināti izceļ sacelšanās pirmo fāzi, jo tajā visi nopelni par nemiernieku apspiešanu pienācās ordeņa Livonijas zaram, kamēr otrajā un izšķirošajā fāzē tas neiztika bez Prūsijas brāļu palīdzības (Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 66.).

¹⁹⁸² Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 68.

¹⁹⁸³ Turpat.

¹⁹⁸⁴ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 29.; *Hermanni de Wartberge chronicon...* 81. lpp.

¹⁹⁸⁵ Ozeliši šo plānu izjauca, saceloties agrāk, kā bija norunāts (Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 63.).

¹⁹⁸⁶ Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 63., 68.

¹⁹⁸⁷ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 27.; Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern... S. 13.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 87.lpp.

¹⁹⁸⁸ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 29.

¹⁹⁸⁹ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 29.; *Hermanni de Wartberge chronicon...* 82. - 83. lpp.

¹⁹⁹⁰ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 30.- 31.; *Hermanni de Wartberge chronicon...* 83.lpp.

¹⁹⁹¹ Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 69 .

¹⁹⁹² *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 32.

¹⁹⁹³ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 32.; *Hermanni de Wartberge chronicon...* 83.lpp.

Livonijas dienvidos¹⁹⁹⁴. Taču igauņu sacelšanās, liekas, bija spontāna un slikti organizēta, jo tā apsīka līdz ar tās vadītāja nogalināšanu¹⁹⁹⁵.

Johansens/ fon cur Mīlens vērtē šo sacelšanos kā slikti sagatavotu¹⁹⁹⁶. Iedalījumam sliktas vai labas sagatavošanas kategorijā trūkst kritēriju un salīdzinājuma iespējas Livonijas apstākļos. Pakļautu, teritoriāli sadalītu un politiski bezspēcīgu zemnieku salīdzinājums ar tā pretinieku – organizētu starptautisku profesionālu karotāju organizāciju, kam bija sava valsts un iespējas izmantot citu militāros spēkus – būtu nekorekts. Savstarpējā koordinācija un kontakti ar ārējiem spēkiem – Harijas, Vīkas un Ozeles zemnieki saskaņoja savu rīcību, aicināja palīgā Obu fogtu¹⁹⁹⁷, kā arī, iespējams, saskaņoja militārās darbības laiku ar lietuviešiem un Pleskavas krieviem –, sacelšanās plašais mērogs, kā arī tas apstāklis, ka militārajam ordenim vajadzēja gandrīz divus gadus nemieru galīgai apspiešanai (kā dēļ tā ir dēvēta arī par zemnieku karu¹⁹⁹⁸), tomēr neļauj dēvēt to par slikti sagatavotu un uzskatīt vienkārši par spontānu zemnieku neapmierinātības izpausmi¹⁹⁹⁹. Tomēr tas, ka krievi iebruka Tērbatas bīskapijā pēc igauņu aicinājuma ir hronistu interpretācija²⁰⁰⁰. Krievu – tāpat kā lietuviešu – iebrukums varēja arī būt pašu iebrucēju iniciatīva, izmantojot Livonijas spēku aizņemtību ar iekšējo karadarbību²⁰⁰¹. Rauhs atzīmē, ka nemieru organizācija sākās ar delegācijas nosūtīšanu uz Dāniju, lai iesniegtu karalim savas sūdzības²⁰⁰². Igauņi sūtīja arī delegāciju uz Obu, lai paziņotu fogtam, ka igauņi grib pakļauties viņam²⁰⁰³. Jāapsver arī pieņēmumu, ka igauņi bija apzināti izvēlējušies sacelšanās laiku, kad Zviedrija un Dānija karoja²⁰⁰⁴ un ordenis bija aizņemts ar apmēram trīs gadus ilgušu robežkaru ar Pleskavas krieviem²⁰⁰⁵.

Vēstures literatūrā īpaši akcentēta ir igauņu sacelšanās etniskā dimensija, atstājot sociālos iemeslus otrajā plānā. Kā nemieru motīvi tiek uzsvērti gan igauņu tiekšanās

¹⁹⁹⁴ *Hermanni de Wartberge chronicon...* 83. - 84.lpp.; Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. *Hermanni de Wartberge chronicon ...* 29. lpp.

¹⁹⁹⁵ *Hermanni de Wartberge chronicon...* 83.- 85. lpp.

¹⁹⁹⁶ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 28.

¹⁹⁹⁷ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 20.

¹⁹⁹⁸ Vahre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in *Deutschordenschroniken*, S. 55.

¹⁹⁹⁹ Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel... S. 242.; Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 75.; Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern... S. 13.; Вахтре, С. *Младшая Ливонская рифмовая хроника. Авторреферат*, 16. с.

²⁰⁰⁰ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 27.

²⁰⁰¹ Arī Vahre ir tādās domās (Vahre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in *Deutschordenschroniken*, S. 63.).

²⁰⁰² Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern... S. 13.

²⁰⁰³ *Baltazara Rusova Livonijas hronika*, 34.lpp; Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern... S. 13.

²⁰⁰⁴ Hellmann, M. Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel in Alt-Livland im 14. Jahrhundert, S. 242; Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 75.; LUB, Bd. 2, Nr. 816, Nr. 817

²⁰⁰⁵ Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 75.

atbrīvoties no kristīgās ticības²⁰⁰⁶, gan viņu centieni atgūt politisko noteikšanu un nokrafit vācu varu²⁰⁰⁷. Piemēram, Johansens/ fon cur Mīlens igauņu sacelšanos dēvē par pēdējo pagānisko reakciju Livonijā un uzskata, ka igauņi pieļāva liktenīgu kļūdu, vēršdamies pret kristietību²⁰⁰⁸. Fon cur Mīlens, atzīmējot dažādos sacelšanas motīvus, uzskata, ka tā pamatā bija igauņu reakcija uz patstāvības zaudēšanu un mēģinājums atgūt politisko pašnoteikšanu²⁰⁰⁹. Igauņi, kā uzskata fon cur Mīlens, uzstājās kā politisks spēks Dānijas karaļa teritorijās līdzās karaļa vietvaldim, vasaļiem un Rēveles pilsētai, un vismaz zviedri viņus par tādiem atzina. Fon cur Mīlens atzīmē sacēlušos igauņus kā ceturrtā politiskā spēka parādīšanos²⁰¹⁰.

Galvenais avots, kura autors pats ir bijis notikumu aculiecinieks²⁰¹¹ – Jaunākā atskaņu hronika – uzsver nemiernieku naidu pret vāciešiem un apņemšanos nogalināt visus, „kam vien bija vācu asinis”²⁰¹². Autors igauņu naidu pret vāciešiem skaidro ar to, ka tie viņus ir „sāpinājuši, pātagojuši, mocījuši, un par savu smago darbu viņi nav pat sausu maizi dabūjuši”²⁰¹³ tā, ka viņi vairs ilgāk to nevarot paciest²⁰¹⁴. 14. gadsimta beigās rakstītajā Viganda no Marburgas hronikā, kura ir balstīta Vācu ordeņa iekšējos ziņojumus un aculiecinieku stāstos²⁰¹⁵ – un kuru Vahtre uzskata par otro nozīmīgāko avotu par igauņu sacelšanos²⁰¹⁶ – nemieri skaidroti ar Dānijas karaļa vasaļu netaisnīgo un amorālo izturēšanos²⁰¹⁷. Hermanis no Vartberges, rakstīdams hroniku aptuveni 30 gadus pēc nemieriem²⁰¹⁸ un stāstījumu par attiecīgajiem notikumiem balstīdams Jaunākajā atskaņu hronikā²⁰¹⁹, uzsver dumpinieku reliģiskos motīvus, izceļot viņu mērķtiecīgo vēršanos pret kristiešiem, baznīcām un priesteriem un padošanos interpretējot kā gatavību atkal pieņemt ticību²⁰²⁰.

²⁰⁰⁶ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 28.

²⁰⁰⁷ Kala, T. The Incorporation of the Northern Baltic Lands into the Western Christian World. In: Murray, A. (ed.). *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier, 1150 -1500*. Aldershot; Burlington: Ashgate, 2001. p.14. - 15.; Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 74. - 75.; Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 56.

²⁰⁰⁸ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 28., 333.

²⁰⁰⁹ Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S.74. -75.

²⁰¹⁰ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 28., 333.; Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 74.; Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 56.

²⁰¹¹ Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 57., 65.

²⁰¹² *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 20.-22.

²⁰¹³ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 20.: „... se van ohnen weren gepiniget, gegeisselt, geplaget und van ohrer groten swaren arbeit dat droge broth nicht hedden”

²⁰¹⁴ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 22.

²⁰¹⁵ Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 60. - 61.

²⁰¹⁶ Turpat, 67. lpp.

²⁰¹⁷ Turpat, 60. lpp.

²⁰¹⁸ Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. *Hermannis de Wartberge chronicon...* 10. lpp.

²⁰¹⁹ Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. *Hermannis de Wartberge chronicon...* 11 - 12. lpp.; Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 58.

²⁰²⁰ *Hermannis de Wartberge chronicon...* 81. - 85. lpp.

Sacelšanās cēloņu atšķirīgais traktējums avotos liek ielūkoties to autoru motivācijā. Vigands no Marburgas, kā nemieru iemeslu izceļot Dānijas vasaļa rīcību, visticamāk tiecās attaisnot Vācu ordeņa iejaukšanos norisēs Dānijas karalim piederošajā teritorijā²⁰²¹. Savukārt Hermaņa no Vartberges liktais uzsvars uz reliģiskajiem motīviem ir Vācu ordenim – un Livonijas zemes kungiem vispār – raksturīgā pagānisma piesaukšana retoriskos nolūkos, lai pasniegtu savus pretiniekus kā visas kristīgās pasaules ienaidniekus un sevi – kā kristietības aizstāvjus²⁰²². Vēsturnieki, kas skaidro šo sacelšanos kā vēlēšanos nokratīt kristīgo ticību, ir burtiski pieņēmuši Hermaņa no Vartberges pozīciju, piedēvējot igauņiem viduslaiku zemniekiem neraksturīgu reliģisko fanātismu.

Kā ir izteicies Ričards Flečers (*Richard Fletcher*), zemnieku pievēršanās kristietībai parasti līdzinājās pāriešanai „no viena kluba otrā”, mainot tikai reliģiskā rituāla adresātu²⁰²³, un būtībā bija tikai apņemšanās mainīt ārējos paradumus²⁰²⁴. Pat Baltijas krusta karu laikā, kad, vietējiem iedzīvotājiem atsakoties pieņemt kristīgo ticību sludināšanas ceļā, tā tika viņiem uzspiesta ar varu, pretošanās kristietībai bija balstīta apstākļi, ka tās pieņemšana bija saistīta ar politisku un ekonomisku pakļaušanos tās nesējam²⁰²⁵. Bez tam, igauņu sacelšanās aptvēra arī plašu teritoriju, taču pagānisms Livonijā bija lokāli bāzēts²⁰²⁶. Jāņem vērā arī, ka igauņu nemiernieki aicināja palīgā zviedru kristiešus (saskaņā ar 16. gadsimtā tapušo Baltasara Rusova hroniku, igauņu delegācija, kas devās uz Obu, lai paziņotu fogtam, ka igauņi grib pakļauties viņam, apciemoja arī Obu bīskapu Hemingu²⁰²⁷), kas padara sacelšanās reliģisko motivāciju neloģisku. Tāpēc nav ticams, ka igauņijas zemniekiem bija tik dziļš naids pret Romas Katoļu ticību pašu par sevi, lai viņi pret to saceltos reliģisku motīvu dēļ. Vēl mazāk ticams, ka sacelšanās pret kristīgo ticību būtu notikusi laikā, kad pagānisms bija formāli beidzis pastāvēt vismaz jau vienu paaudzi, kas vēsturiskajā atmiņā ir salīdzinoši ilgs laiks. Tāpēc promocijas darba autore noraida uzskatu, ka igauņu zemnieku sacelšanās bija

²⁰²¹ Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 60.

²⁰²² Skat. - 1.2. apakšnodaļu

²⁰²³ Fletcher, R. *The Barbarian Conversion: From Paganism to Christianity*. Berkley; Los Angeles: University of California Press, 1999. p. 49. - 51.

²⁰²⁴ Turpat, 99. lpp.

²⁰²⁵ Sīkāk par Livonijas etnolingvistisko grupu attieksmi pret kristīgo ticību krusta karu laikā un pēc tiem autores rakstos: Eihmane, E. Livonijas pamatiedzīvotāju kristīšana - Dieva vīna dārza iekopšana vai brutāla pakļaušana reliģijas piesegā, 9. - 28. lpp.; Eihmane, E. Krusta kari un Baltijas iekļaušana kristīgajā civilizācijā 12.-13. gadsimtā. Keruss, J.; Misāns, I. (sastād.). *Jaunas idejas un pieejas vēstures izpētē*. (Latvijas vēstures studentu pirmās konferences raksti) I. Daugavpils: Saule, 2005. 45.- 66. lpp.; Eihmane, E. Baltijas kristianizācija un krusta kari, 5.-13. lpp.

²⁰²⁶ Valk, H. The Distribution of Medieval /Post-Medieval Burial Grounds of Western and Eastern Estonia: Association with Villages, Manors and Parish Centres. In: Blomkvist, N. (Ed.) *Europeans or Not?: Local Level Strategies on the Baltic Rim, 1100 - 1400 AD* (Transactions of the local-level symposium of the Culture Clash and Compromise (CCC) project held in Kalmar, May 7- 10, 1998). Kalmar: Gotland University College Centre for Baltic Studies, 1999. p. 219. - 220).

²⁰²⁷ *Baltazara Rusova Livonijas hronika*, 34. lpp; Arī Rauhs pieņem šo informāciju par patiesu (Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern... S. 13.).

balstīta tīri reliģiskos motīvos un neuzskata, ka tiem vispār bija būtiska nozīme nemieru izraisīšanā.

Tomēr ticams ir Fon cur Mīlena skaidrojums, ka igauņi vērsās pret vācu politiskās un ekonomiskās kundzības leģitimizāciju baznīcā un uztvēra kristietību kā līdzekli baznīcas nodevu ievākšanai²⁰²⁸. Aizvainojums pret baznīcu kā institūciju tās lielo īpašumu un materiālo prasību dēļ aplūkotajā periodā bija vērojams arī Rietumeiropā²⁰²⁹ kā sabiedrības reakcija uz morālo krīzi Romas Katoļu baznīcā. Šī tendence nebija saistīta ar reliģisku motīvu diktētu vērsanos pret kristietību kā ticību. Šajā aspektā var vilkt zināmas paralēles starp igauņu zemnieku attieksmi pret baznīcu un Rietumu kristīgās sabiedrības reakciju uz krīzi baznīcā kopumā. Taču igauņu un Livonijas pārējo vietējo etnolingvistisko grupu attiecībās ar Romas Katoļu baznīcu jāņem vērā būtisks aspekts, kāds aplūkotajā periodā nebija vērojams Rietumu kristīgās pasaules lauku sabiedrības lielākajā daļā – Livonijas vietējo etnolingvistisko grupu pakļaušana bija notikusi kristīgās baznīcas vadībā un ietvarā. Livonijas zemniekiem, salīdzinot ar lauku sabiedrību pārējās Rietumu kristīgās pasaules zemēs, bija vēl dziļāks iemesls izjust aizvainojumu pret to, jo kristīgā ticība šajā teritorijā bija ienākusi salīdzinoši nesēn, vardarbīgā formā un kā ietvars viņu politiskajai pakļaušanai un viņiem uzspiestajām ekonomiskajām prasībām, kuras aplūkotajā periodā strauji pieauga. Jāņem vērā arī, ka Livonijas kristianizācija sākās ar baznīcas institūciju iedibināšanu, vietējo etnolingvistisko grupu pakļaušanu un formālu kristīšanu, kam tikai pēc tam sekoja ticības padziļināšanas darbs, kurš rezultātus varēja sniegt ilgākā laika periodā²⁰³⁰.

Tādejādi pamatots ir pieņēmums, ka Livonijas zemnieki Romas Katoļu baznīcu uztvēra kā institūciju, kas bija cieši saistīta ar augošajām materiālajām prasībām pret viņiem. Uz to, ka vietējās etnolingvistiskās grupas Romas Katoļu baznīcu asociēja ar vācu kungu materiālajām prasībām norāda, piemēram, 1373. gadā tapusi Lubānas (*Loubson*) zemnieku sūdzība par Vācu ordeni un šajā saistībā izteiktā vēlēšanās atgriezties pagānismā²⁰³¹. Arī Jaunākajā atskaņu hronikā igauņu paveiktā Padis (*Padise*) klostera mūku noslepkavošana skaidrota ar to, ka „viņi ir pietiekami daudz vainas darījuši”²⁰³². Tas norāda uz zemnieku neapmierinātību ar klostera ekonomiskajām prasībām pret viņiem. Aplūkotajā periodā cisterciešu klosteri Livonijā, tāpat kā citās savās darbības vietās, tiecās paplašināt savas saimniecības un gūt ekonomiskas priekšrocības. Kā pieļauj Ahvenainens, klosteri, iespējams, pirmie Livonijā sāka nodarboties ar labības eksportu jau aplūkotā perioda sākumā; Padis

²⁰²⁸ Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit... S. 75.

²⁰²⁹ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 37.; Skat. apakšnodaļu 2.1.

²⁰³⁰ Eihmane, E. Livonijas pamatiedzīvotāju kristīšana - Dieva vīna dārza iekopšana vai brutāla pakļaušana reliģijas piesegā, 9. - 28. lpp.

²⁰³¹ LUB, Bd. 6, regests Nr. 1289b

²⁰³² *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 22.: „... de sulven hedden schult genoch gehatt”

klosterim bija savs tirdzniecības nams Rēvelē²⁰³³. Tāpēc jāsecina, ka protests pret baznīcu kā institūciju un vācu kungu ekonomisko prasību atbalstītāju bija viens no igauņu sacelšanās motīviem.

Sacelšanās skaidrojums kā apzināti igauņu centieni atgūt savu politisko pašnoteikšanos savukārt ir balstīti anahroniskā pieņēmumā, ka 14. gadsimta Livonijas zemniekiem bija attīstīta nacionālā pašapziņa. Nemieru izcelšanās tieši igauņu zemēs un to salīdzinoši labā organizācija patiešām ir daļēji saistāma ar to, ka jau pirms iekarošanas igauņi bija labāk organizēti nekā līvi un leti un sadalīti lielākās ciemu apvienībās²⁰³⁴. Pēc igauņu pakļaušanas administratīvais dalījums saglabājās un igauņu aristokrātija turpināja veikt sabiedrības pārvaldi vietējā līmenī kā ciemu vecākie, kas deva nemieriem jau gatavu organizatorisko ietvaru²⁰³⁵.

Tomēr sacelšanās skaidrojums ar politiskās neatkarības motīviem ir pretrunā ar nemiernieku centieniem pakļauties zviedriem²⁰³⁶. Saskaņā ar Jaunāko atskaņu hroniku, igauņi bija gatavi arī pakļauties Vācu ordenim, ja tas atbrīvotu viņus no viņu kungiem un „junkuriem”²⁰³⁷. Sacēlušies līvi savukārt vērsās pie palīdzības pret lietuviešiem²⁰³⁸. Šie centieni ir mēģinājums nomainīt aprūtināšas ekonomiskās prasības pret citu pakļautību, kas nemiernieku skatījumā būtu vieglāka.

Tāpat promocijas darba autorei ticamāks liekas sacelšanās skaidrojums ar zemnieku apspiešanu. Šādu skaidrojumu piedāvā, piemēram, Rauhs, Zeids un Vahtre un arī Johansens un Fon zur Mīlens to min kā vienu no nemieru motīviem²⁰³⁹. Rauhs, piemēram, uzskata, ka nemieru sakne meklējama 1315.-1317. gada badā, kas padarīja zemnieku stāvokli neciešamu, un to vēl tālāk pasliktināja tendence ierīkot jaunus muižu tīrumus uz zemnieku īpašumu rēķina²⁰⁴⁰. Arī Vahtre uzskata 1315. gada badu par vienu no zemnieku nemieru cēloņu ķēdes posmiem²⁰⁴¹. Arī Jaunākās atskaņu hronikas autora skatījumā sacelšanās motīvs bija zemnieku neizturami smagais ekonomiskais stāvoklis²⁰⁴². Tomēr jāatzīst, ka arī šajā

²⁰³³ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 29.- 30.

²⁰³⁴ Hellmann, M. *Sozieler und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 242.

²⁰³⁵ Mühlen von zur, H. *Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit...* S. 74.; Vahtre, S. *Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken*, S. 56.

²⁰³⁶ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 20.

²⁰³⁷ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 22.; Šī epizode hronikā tomēr jāvērtē kritiski, ordeņa drīzumā realizēto centieni iegūt attiecīgo teritoriju sev kontekstā. Tā ir pretrunā ar stāstījumu par igauņu vēlēšanos pakļauties zviedriem. Iespējams, šis ir viens no hronista paņēmieniem leģitimizēt ordeņa iejaukšanos Dānijas karalim piederošās zemes iekšējās norisēs.

²⁰³⁸ *Hermanns de Wartberge chronicon...* 85. lpp.

²⁰³⁹ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 22.; Mühlen von zur, H. *Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit...* S. 77. - 78.; Rauch von, G. *Schwedens Politik in den baltischen Ländern...* S. 12.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 86. lpp.

²⁰⁴⁰ Rauch von, G. *Schwedens Politik in den baltischen Ländern...* S. 12.

²⁰⁴¹ Вахтре, С. *Младшая Ливонская рифмовая хроника. Авторреферат*, 14. с.

²⁰⁴² *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 20., 22.

skaidrojumā var saskatīt autora zināmu subjektīvu motivāciju – iespējams, viņš kā Vācu ordeņa pārstāvis vēlējās uzsvērt Dānijas karaļa vasaļu patvaļu pret saviem zemniekiem, lai sniegtu labvēlīgu fonu vēlāk sekojošajai attiecīgo teritoriju nonākšanai ordeņa īpašumā.

Tā kā igauņu sacelšanās – līdzīgi kā zemnieku nemieri pārējās Rietumu kristīgās pasaules zemēs – notika asu sociālo pārmaiņu laikā, tie ir jāuzlūko latīņu kristīgajā sabiedrībā notiekošo procesu kontekstā.

Kā tika norādīts iepriekšējā apakšnodaļā, Dānijas karalim piederošajās teritorijās vasaļu ietekme auga visstraujāk, kas noteica viņu rīcības brīvību savos lēņos. Tādejādi arī zemniekiem uzliktās nodevas auga un viņu piesaiste zemei visstraujāk progresēja tieši šajās teritorijās²⁰⁴³. Jau minētais saglabājies vaku grāmatas un tirgotāja grāmatas fragments, kas liecina par gandrīz visu attiecīgā apgabala zemnieku parādsaistībām, atspoguļo situāciju tieši vienā no Dānijas karalim piederošiem apgabaliem (Viru zemē) un – pēc Johansena domām – tieši igauņu sacelšanās laikā²⁰⁴⁴. Kā atzīmēts iepriekš, tieši Dānijas karaļa vasaļi arī pirmie ieguva kriminālo jurisdikciju pār zemniekiem. Apsverams ir Hermana Bruininga pieļāvums, ka zemnieku stāvokli Dānijas karalim piederošajās igauņu zemēs ietekmēja dāņu zemnieku smagais stāvoklis pašā Dānijā, kas izraisīja plašus nemierus 1256. gadā (Zēlandes provincē), kā arī 1321. gadā. Viņaprāt Dānijas karalis nebūs devis saviem vasaļiem Igaunijā mazāk plašas tiesības pār citas etnolingvistiskās grupas zemniekiem, kā pār dāņu zemniekiem Dānijā²⁰⁴⁵. Jāņem vērā gan, ka arī paši vasaļi vairumā nebija dāņi, bet gan vācieši, un Bruininga minējums varētu būt balstīts vēlmē attaisnot vācu bruņniecību uz dāņu rēķina. Arī arhibīskapijā un bīskapijās, kur vasaļu karaspēks bija galvenais militārais spēks, tika piešķirti lieli lēņi²⁰⁴⁶ un vasaļu ietekme auga straujāk nekā Vācu ordenim jau no tā darbības sākumiem Livonijā piederošajās zemēs. Uz zemnieku vieglāku stāvokli ordeņa zemēs norāda arī sacēlušos zemnieku vēlēšanās nomainīt pakļautību Dānijas karaļa vasaļiem pret ordeņa virskundzību²⁰⁴⁷ – ja vien šī epizode nav hronista izdomājums ar mērķi leģitimizēt Vācu ordeņa militāro darbību Dānijas karaļa teritorijā. Vācu ordenim piederošajās zemēs vasaļiem nebija arī kriminālās jurisdikcijas pār zemniekiem²⁰⁴⁸. Taču arī bīskapijās vasaļu ietekme variējās. Arī Tērbatas bīskapijā, līdzīgi kā Harijas un Viru zemēs, vasaļiem bija liela ietekme²⁰⁴⁹, par ko liecina pirmā zemnieku izdošanas līguma noslēgšana tieši šajā valdījumā.

²⁰⁴³ Bruiningk, H. *Livländische Güterurkunden. Band 2: Zur Einführung...* S. 10.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 84. lpp.

²⁰⁴⁴ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 25.

²⁰⁴⁵ Bruiningk, H. *Livländische Güterurkunden. Band 2: Zur Einführung...* S. 27.

²⁰⁴⁶ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 84. lpp.

²⁰⁴⁷ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 22.

²⁰⁴⁸ Bruiningk, H. *Livländische Güterurkunden. Band 2: Zur Einführung*, S. 25.

²⁰⁴⁹ Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 110.

Savukārt arhibīskapijā un Ozeles - Vīkas bīskapijā ievērojama ietekme bija zemes kungiem²⁰⁵⁰.

Tāpēc nav pārsteidzoši, ka igauņu sacelšanās sākās tieši Harijā – vienā no apvidiem, kur zemnieki brīvību zaudēja visstraujāk un sociālās pretrunas bija visasākās²⁰⁵¹. Igauņu zemnieku sacelšanās laikā, kad palielinājās viņiem uzliktās nodevas, atbilst citu latīņu kristīgo zemju lauku sabiedrībās novērotajām nemieru likumsakarībām – zemnieki parasti vērsās pret kādu nesenu netaisnību ar mērķi atjaunot tradicionālo taisnīgumu²⁰⁵². Citi vēstures literatūrā minētie motīvi – vēlēšanās atbrīvoties no politiskās pakļautības vāciešiem un no kristīgās ticības – lai gan kalpoja kā papildus apstākļi un fons, bija spēkā jau ilgi pirms sacelšanās. Tie neizskaidro, kāpēc nemieri notika tieši 14. gadsimta vidū – laikā, kad zemnieku stāvoklis Livonijā tāpat kā citās Austrumeiropas zemēs, kur notika līdzīgas sociālās pārmaiņas, strauji pasliktinājās un Rietumeiropas lauku sabiedrību bija pārņēmuši nemieri, kurus izraisīja Austrumeiropā notiekošiem procesiem pretējas tendences, izraisot zemniekos krīzes apziņu. Iespējams, igauņu nemieriem par tiešo pamudinājumu kalpoja kāda ekonomiskā stāvokļa tālākas pasliktināšanās epizode – līdzīgi kā, piemēram, par netaisnīgiem uzskatītu nodokļu iekasēšana Francijā un Anglijā.

Veiktā analīze ļauj secināt, ka igauņu 1343.-1345. gada sacelšanās galvenais iemesls bija zemnieku materiālā stāvokļa strauja pasliktināšanās. Šo nemieru izteiktā etniskā dimensija tomēr neļauj uzlūkot to tikai kā materiāli neapmierinātu zemnieku dumpi. Tāpēc var piekrist Vahtres definīcijai, ka igauņu sacelšanās bija zemnieku karš, kam konkrētos Livonijas apstākļos neizbēgami piemita etniskās atbrīvošanās raksturs²⁰⁵³.

Tā kā ekonomiskās prasības pret zemniekiem izvirzīja vācieši, negatīvas pārmaiņas zemnieku materiālajā stāvoklī izraisīja spriedzi vāciešu un igauņu etniskajās attiecībās. Tā izlauzās kā Jaunākajā atskaņu hronikā uzsvērtais naidis pret vāciešiem un centieni atbrīvoties no pakļautības viņiem un no materiālās prasības uzliekošās un sankcionējošās kristīgās baznīcas. Tāpēc nemieriem bija izteikts etnisks un – mazākā mērā – arī pret baznīcu kā ar ekonomiskajām prasībām saistītu institūciju vērsts konteksts. Tātad igauņu zemnieku sacelšanās bija sociāli etnisko pārmaiņu radītas sociāli etniskās spriedzes rezultāts Livonijas igauņu apdzīvotajā teritorijā. Šie nemieri apliecināja, cik sprādzienbīstamu līmeni spriedze aplūkotajā laikposmā bija sasniegusi Livonijas lauku sabiedrībā vispār. Par to liecināja arī Hermaņa no Vartberges minētais līvu mēģinājums sacelties²⁰⁵⁴.

²⁰⁵⁰ Turpat.

²⁰⁵¹ Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*, S. 25.; Вахтре, С. *Младшая Ливонская рифмовая хроника. Авторреферат*, 16. с.

²⁰⁵² Huppert, G. *After the Black Death...* p. 87., 89.

²⁰⁵³ Вахтре, С. *Младшая Ливонская рифмовая хроника. Авторреферат*, 8. с.

²⁰⁵⁴ *Hermann de Wartberge chronicon...* 83. - 84. lpp.

Livonijā, etniskai barjerai atdalot zemniekus ne tikai no viņu kungiem, bet arī no pilsētnieku augstākā un vidējā slāņa, nebija iespējama sadarbība starp dumpīgiem zemniekiem un pilsētniekiem, kāda bija raksturīga daudzās Eiropas zemēs, kur pilsētu un lauku iedzīvotāji, sociālo pārmaiņu radītas līdzīgas spriedzes iespaidā labvēlīgu apstākļu gadījumos bija gatavi apvienot spēkus un lielākās zemnieku sacelšanās bija saistītas ar kādu konkrētu pilsētu²⁰⁵⁵. Igauņu zemnieku sacelšanās, vēršoties pret viņiem nelabvēlīgu materiālu un sociālo pārmaiņu izraisītājiem – vāciešiem – vienlaicīgi bija vērsta arī pret vācu pilsētniekiem.

Igauņu nemieri kā lauku sabiedrības reakcija uz sociālajām pārmaiņām iekļaujas Rietumu kristīgās sabiedrības sociālās krīzes kontekstā. Tomēr šo sacelšanos, salīdzinot ar zemnieku nemieriem pārējā latīņu kristīgajā pasaulē, būtiski noteica specifiskie vietējie apstākļi. Livonijā zemnieku nemieriem noritot uz etniskās platformas, šajā kontekstā vērojamas šai teritorijai vien unikālas īpatnības. Tā bija vienas, politiski un materiāli pakļautas etniskās grupas mērķtiecīga vēršanās pret otru, kura bija to pakļāvusi, brīdī, kad pakļautajai grupai uzspiestās materiālās prasības palielinājās un bija saistītas ar sociālām izmaiņām, lai no šīm prasībām atbrīvotos vai vismaz tās atvieglotu.

Igauņu nemieriem, līdzīgi kā zemnieku dumpjiem citās Rietumu kristīgajās zemēs, bija smagas materiālās un demogrāfiskās sekas, jo arī Livonijā – tāpat kā zemnieku nemieros citās Eiropas zemēs – abas karojošās puses demonstrēja brutālu nežēlību un savstarpējo naidu. Saskaņā ar Hermaņa no Vartberges sniegtajām ziņām kaujās krita 22 000 igauņu, no tiem 10000 – Ozelē, bet nemiernieki bija nogalinājuši vismaz 2300 vāciešus, 500 no tiem – Ozelē²⁰⁵⁶. Jaunākajā atskaņu hronikā turpretī minētie 1 800 nogalētie vācieši attiecas tikai uz Vīkas zemi²⁰⁵⁷. Šajā hronikā kopā minēts 14 000 kaujās kritušo, 9 000 no tiem Ozelē, pirmajā tās nemieru pakļaušanas reizē²⁰⁵⁸. Pēc Jaunākās atskaņu hronikas autora sniegtajām ziņām Vācu ordeņa pārstāvis Dānijas karalim piederošajā teritorijā saskaitīja²⁰⁵⁹ 30 000 upuru²⁰⁶⁰. Acīmredzot balstoties uz šo skaitli, Zeids apgalvo, ka ordenis nogalināja 30 000 igauņu Harijas un Vīkas zemēs, kā arī 9 000 sāmsaliešus²⁰⁶¹. Tā kā minētais Ozelē abās karojošajās pusēs kritušo skaits ir ļoti liels, iespējams, ka pārspilēti ir arī pārēji skaitļi. Tomēr tie norāda uz ievērojamiem cilvēkresursu zaudējumiem gan vāciešu, gan īpaši igauņu pusē. Tīna Kala

²⁰⁵⁵ Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, p. 38.; Huppert, G. *After the Black Death...* p. 88.

²⁰⁵⁶ *Hermanni de Wartberge chronicon...* 81. - 85. lpp.

²⁰⁵⁷ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 21.

²⁰⁵⁸ Turpat, 21., 23.- 25., 30. lpp.

²⁰⁵⁹ Skaitīšanu pierasīja veikt Rēveles pavēlnieka vietnieks (vēlākais Livonijas mestrs) Gosvins no Herikes (*Goswin von Herike*, mestrs 1345.-1359.), kam Dānijas karaļa vietvaldis bija nodevis teritorijas pārvaldi (*Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 26.). Līdz ar to var secināt, ka upuri tika skaitīti Dānijas karaļa teritorijās.

²⁰⁶⁰ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 30.: „...dertich dusent minschen junck unnd ol”

²⁰⁶¹ Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*, 87. lpp

(*Tiina Kala*) domā, ka zeme bija iztukšota vismaz desmit gadus pēc sacelšanās²⁰⁶². Fon cur Mīlens uzskata, ka attiecīgajās teritorijas šie notikumi ievadīja postu, ko vēlāk turpināja nodarīt mēris²⁰⁶³. Tātad var pieņemt, ka igauņu zemnieku sacelšanās bija viens no lauku iedzīvotāju skaita samazināšanās iemesliem un apstākļiem, kas veicināja tālāku zemnieku sociālā un materiālā stāvokļa pasliktināšanos attiecīgajās teritorijās.

Politiskajā aspektā igauņu sacelšanās paātrināja Dānijas karalim piederošo Livonijas daļu pievienošanu Vācu ordeņa valdījumiem²⁰⁶⁴, lai gan šis process faktiski bija sācies jau iepriekš²⁰⁶⁵. Iegūstot savā īpašumā arhibīskapam un bīskapiem pat formāli nepakļautas teritorijas, Vācu ordenis palielināja savu politisko un ekonomisko ietekmi. Šis apstāklis savukārt atsaucās uz Livonijas zemes kungu savstarpējiem konfliktiem, mazinot ordeņa gatavību sadarboties ar pārējiem šīs teritorijas politiskajiem spēkiem²⁰⁶⁶. Bez tam, cīņa pret dumpīgajiem igauņiem, kuri ordeņa hronikās tika atspoguļoti kā kristietības ienaidnieki, bija papildus arguments Vācu ordeņa pašlegitimizācijā, pastiprinot arī jaunkristīto radītā drauda kā retoriska instrumenta ticamību zemes kungu savstarpējās cīņās. No otras puses, igauņu sacelšanās apspiešana bija visu Livonijas zemes kungu un vācu sabiedrības interesēs, tāpēc tās norises brīdī aprīma zemes kungu savstarpējie konflikti. Ilgākā laika perspektīvā pret vāciešiem vēstā igauņu sacelšanās, izceļot un saasinot pretrunas starp vāciešiem un vietējām etnolingvistiskajām grupām un iezīmējot tajās savstarpējā naida niansi, veicināja vāciešu kopības apziņas konsolidāciju. Šis apstāklis savukārt ietekmēja politiskos procesus Livonijā saskaņas meklējuma virzienā. Tāpēc var secināt, ka igauņu sacelšanās netieši ietekmēja krīzi Livonijā varas organizācijā, izraisot tajā pretrunīgas tendences.

Vistiešākā un paliekošākā igauņu sacelšanās ietekme bija etniskajās attiecībās. Tā – līdzīgi kā zemnieku nemieri Rietumeiropā, atklāja laikmetam raksturīgo naidīgumu attiecībās starp zemniekiem un zemes īpašniekiem. Tas norādīja, ka Rietumu kristīgajā pasaulē bija palielinājusies sabiedrības augšējo slāņu neuzticēšanās zemākajiem²⁰⁶⁷, pastiprinājusies sabiedrības polarizācija un attīstītajos viduslaikos valdošais harmoniskais sabiedrības modelis, kurā vieni lūdza, citi karoja un citi strādāja, atkāpās arvien tālākā pagātnē²⁰⁶⁸. Livonijas lauku sabiedrībā, sociālajam un etniskajam dalījumam pārklājoties, sociālais antagonisms izpaudās kā naidis starp vāciešiem un vietējām etnolingvistiskajām grupām.

²⁰⁶² Kala, T. *The Incorporation of the Northern Baltic Lands into the Western Christian World*, p.14. - 15.

²⁰⁶³ Mühlen von zur, H. *Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit...* S. 78.

²⁰⁶⁴ Spekke, A. *Latvijas vēsture*, 137. lpp.

²⁰⁶⁵ Ordenis jau 1338. gadā bija uzsācis pārrunas par Dānijas karalim piederošās Livonijas daļas iegūšanu savā īpašumā. Šo procesu kavēja tikai karaļa vasaļu pretošanās un pušu nespēja uzreiz vienoties par cenu (*Akten und Recesse der Livländische Standetage*, Bd.1, Nr. 43, S. 29.; Rauch von, G. *Schwedens Politik in den baltischen Ländern...* S. 11.-12.).

²⁰⁶⁶ Skat. apakšnodaļu 2.2.

²⁰⁶⁷ Kreem, J. *Der Deutsche Orden in Livland...* S. 244.

²⁰⁶⁸ Schubert, E. *Einführung in die Grundprobleme der deutschen Geschichte im Spätmittelalter*, S. 67.

Savstarpējais naidis ir dominējošā emocija galvenā igauņu nemieru aprakstošā avota – Jaunākās atskaņu hronikas – attiecīgajās lappusēs. Hronista atspoguļotais igauņu naidis pret vāciešiem, iespējams ir tīši akcentēts retoriskos nolūkos. Taču fakts, ka autors to īpaši uzsver, liecina par augošo etnisko spriedzi arī no vācu puses. Kā atzīmē Johansens/ fon cur Mīlens, sacelšanās uz gadu desmitiem „saindēja” attiecības starp vāciešiem un „nevāciem”²⁰⁶⁹. Vācieši vēl ilgi baidījās no „nevācu” vardarbības²⁰⁷⁰. Vēl 1413. gadā Rēveles rāte pamatoja savas bažas par Sv. Birgitas klostera atrašanos pilsētas tuvumā ar bailēm no pilsētā dzīvojošo „nevācu” nodevības, saistoties ar ostā iebraukušiem svešiniekiem²⁰⁷¹. Nītemā šīs bažas skaidro ar precedentu – zemnieku nemieru laikā igauņi tiecās sadarboties ar zviedriem²⁰⁷². 1423. gadā, iespējams vēl šī precedentā diktētu apsvērumu dēļ, Livonijas mestrs aizliedza Rēveles rātei pārdot ar monētu reformu neapmierinātajiem zemniekiem ieročus²⁰⁷³ un 1429. gadā izteica bažas, ka Harijas un Viru zemes zemniekiem, kuri slepeni bruņojas un no dienas paliek arvien stūrgalvīgāki, ir slikti nolūki²⁰⁷⁴. Kā tika atzīmēts iepriekš, igauņu sacelšanās, iespējams, paātrināja vāciešu ekonomisko norobežošanos no „nevāciem” arī pilsētā²⁰⁷⁵. Tādejādi igauņu sacelšanās veicināja spriedzi un neuzticēšanos starp Livonijas vācu sabiedrību un vietējām etnolingvistiskajām grupām gan lauku, gan pilsētas sabiedrībā.

Lai gan viduslaikiem vēl bija svešs nacionālisms mūsdienu izpratnē un „nevācu” saimnieciskās darbības un politiskās līdzdalības ierobežojumi pilsētās un personiskās brīvības ierobežojumi laukos balstījās uz ekonomiskiem apsvērumiem un nav uzskatāmi par tīšu diskrimināciju uz etniskā pamata, igauņu zemnieku sacelšanos pavadošais savstarpējais naidis un neuzticēšanās atklāj, ka, Livonijā sociālajam dalījumam pārklājoties ar etnisko, aplūkotajā laikposmā augošās sociālās polarizācijas tendences pavadīja arī zināma etniskā spriedze. Tā savukārt tālāk vairoja abu kopienu sociālo noslēgšanos.

No vienas puses vācieši viņiem piešķirto tiesību ietvaros izrādīja rūpes par „nevāciem”, kurās saskatāmas aizbildniecības nianšes. Johansens/ fon cur Mīlens uz Rēveles piemēra pierāda, ka rāte labi apzinājās savu pienākumu aizstāvēt igauņu kā sociāli un ekonomiski neaizsargātākās pilsētas sabiedrības daļas tiesības²⁰⁷⁶. Šīs vājāko aizstāvja funkcijas viņuprāt visuzskatāmāk izpaudās rātes tiesvedības darbībā²⁰⁷⁷. Rūpes par savu zemnieku tiesību ievērošanu vērojamas arī, piemēram, Kurzemes bīskapa Otto 14. gadsimta

²⁰⁶⁹ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 334.

²⁰⁷⁰ Turpat.

²⁰⁷¹ LUB, Bd. 4, Nr. 1946

²⁰⁷² Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 58.

²⁰⁷³ LUB, Bd. 6, Nr. 3009

²⁰⁷⁴ LUB, Bd. 8, Nr. 6

²⁰⁷⁵ Hellmann, M. *Sozieller und Wirtschaftlicher Wandel...* S. 242.

²⁰⁷⁶ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 318. – 320.

²⁰⁷⁷ Ilustratīvs piemērs tam ir Rēveles tiesvedības protokoli par laiku no 1335. līdz 1350. gadam – LUB, Bd. 2, Nr. 924; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...*S. 319.

beigās kuršu zemniekiem (no Roņu (*Rune*) salas) izsniegtajā ieteikuma vēstulē, kurā lūgts palīdzēt šiem zemniekiem iegūt atlīdzību par kāda Dancigas birģera mantu glābšanu no avarējuša kuģa. Šie zemnieki vēstulē dēvēti par „īstiem visu labo ļaužu palīgiem nelaimē”²⁰⁷⁸. Par rūpēm par „nevāciem” liecina arī 1421. gadā ar mēneša starpību atkārtoti dotie Livonijas mestra rīkojumi Rēveles rātei nodrošināt, lai tirgotāji pārdod zemniekiem sāli un citas nepieciešamības preces par samērīgu cenu²⁰⁷⁹. Otrajā vēstulē mestrs apelēja pie tirgotāju bailēm no Dieva, rūpēm par savu dvēseli un līdzjūtību pret jau daudz pārcietušajiem zemniekiem²⁰⁸⁰.

Šāda nostāja avotos vērojama jau no Livonijas kristianizācijas pirmsākumiem. Jau Livonijas kristianizācijas misijas galvenajā avotā – Indriķa Livonijas hronikā – pret pakļautajiem jaunkristītajiem vērojama tēvišķa attieksme ar izteiktu pārākuma niansi. Piemēram, hronista interpretācijā pāvesta legāts Vilhelms no Modenas igauņus dēvē par „nesaprātīgiem”, aicinot Zobenbrāļu ordeni neuzlikt viņiem pārāk smagus pienākumus²⁰⁸¹. Lai uzsvērtu vietējo iedzīvotāju aprobežoto naivumu, hronikā iekļauti anekdotiski to raksturojoši nostāsti, piemēram, par to, kā zemgaļi mēģināja ievilkt Daugavā mūra pili²⁰⁸², kā saules aptumsuma laikā līvi noticēja, ka cisterciešu mūks Teoderihs ir apēdis sauli²⁰⁸³, vai kā igauņi brīnījās, ka sabojātajiem viņu elku tēliem netek asinis²⁰⁸⁴.

Aplūkotajā laikposmā jaušama vācu pārākuma apziņas attiecībā uz „nevāciem” palielināšanās, hronista Indriķa izrādīto labsirdīgo ironiju brīžam nomainot nicinājumam un vāciešu augstākam sevis pašvērtējumam, saīdinājumā ar vietējām etnolingvistiskajām grupām dažādos aspektos.

Piemēram, 1307. gadā Sv. Mihaela klosterim Rēvelē piešķirtajās un 1346. gadā vēlreiz apstiprinātajās tiesībās sods par klostera iemītnieka nogalināšanu tika pielīdzināts sodam par Dānijas karaļa vasaļa nogalināšanu, bet par klostera kalpotāja nogalināšanu – sodam par vācieša nogalināšanu²⁰⁸⁵. Tas norāda uz gradāciju vāciešu un „nevācu” dzīvības vērtējumā. Zināma vāciešu pārākuma apziņa vērojama bada aprakstā Jaunākajā atskaņu hronikā. Starp vairākiem kanibālisma gadījumu atstāstiem iekļauts stāsts par vīru, kurš, atšķirībā no iepriekš aprakstītajiem, nevis apēda savu badā mirušo sievu un bērnus, bet gan ieveda bērnus siltā istabā un sēroja, ka nav iespējams viņus pabarot, līdz viņi visi nomira badā. Autors īpaši

²⁰⁷⁸ „den truwen nothelperen allere guden luden” (LUB, Bd. 3, Nr. 1104)

²⁰⁷⁹ LUB, Bd. 5, Nr. 2569, Nr. 2570

²⁰⁸⁰ LUB, Bd. 5, Nr. 2570

²⁰⁸¹ *Indriķa Hronika*, XXIX, 3,

²⁰⁸² Turpat, I, 6

²⁰⁸³ Turpat, I, 10

²⁰⁸⁴ Turpat, XXIV, 5

²⁰⁸⁵ LUB, Bd. 2, Nr. 626, Nr. 841

uzsver, ka tas bija vācu vīrs²⁰⁸⁶. Lai gan kanibālisms šāda izmērisuma apstākļos netiek tieši nosodīts, bet gan kalpo bada ilustrēšanai, citi autora aprakstītie rīcības modeļi bada laikā – visticamāk no „nevācu” puses, jo viņu etniskā piederība nav precizēta, bet minētajā gadījumā vācu tautība ir īpaši izcelta – uzskatāmi kontrastē ar vācu vīra nesalīdzināmi cienīgāko reakciju. Tā kā šie apraksti, visticamāk, balstīti sabiedrībā mutvārdos izplatītajos nostāstos²⁰⁸⁷, tie norāda uz plašākas vācu sabiedrības morālā pārkāpuma par „nevāciem” izjūtu. Kā uzskata Johansens/ fon cur Mīlens, pilsētnieku aprindās zemu tika vērtētas „nevācu”, tostarp pilsētnieku, militārās spējas²⁰⁸⁸. Krēms, piemēram, pieļauj, ka Livonijā visā viduslaiku periodā pastāvēja viedoklis, ka vācieši ir labāki karotāji par „nevāciem”, uz ko norāda, piemēram, Vācu ordeņa centieni algotņus vervēt ārpus Livonijas²⁰⁸⁹.

Daudzos avotos vietējie iedzīvotāji ir minēti vienīgi pēc to tautības kā anonīmas masas pārstāvji, kamēr vācieši gandrīz vienmēr saukti vārdā, kas norāda uz atšķirīgu cieņas pakāpi pret konkrētajām etniskajām grupām. Piemēram, 1429. gada augustā fiksētajā Tērbatas bīskapa pārstāvja un pilsētas fogta dokumentā par savstarpējām finansiālām saistībām starp Tērbatas birģeri Hinriku Timmi (*Hinrik Tymme*) un kādu vietējo iedzīvotāju, kuram Timme atļaidis parādu par piegādes brīdī iztrūkstošo apiņu daudzumu, birģeris saukts vārdā, bet viņa darījuma partneris dēvēts tikai par igauņi (*Eeste*)²⁰⁹⁰. Zīmīgi, ka minētajos Rēveles tiesvedības protokolos par laiku no 1335. līdz 1350. gadam igauņi minēti nevis vārdā kā individuāli tiesību subjekti, bet gan kā anonīmi aizstāvamās grupas pārstāvji²⁰⁹¹.

Izteikts uz pārkāpuma apziņas balstīts nicinājums pret „nevāciem” vērojams Jaunākās atskaņu hronikas autora attieksmē pret sacēlušos igauņu mēģinājumiem iecelt sev karaļus no savas etniskās grupas pārstāvju vidus. Nievājošajam šo pārstāvju ietērpā aprakstam seko autora nicīga piezīme „tāda bija viņu karaliskā greznība”²⁰⁹². Naidis un nicinājums vērojams arī sacēlušos igauņu brutālo varas darbu aprakstos 14. gadsimta beigās rakstītajā Hermaņa no Vartberges hronikā²⁰⁹³. Šādi atstāsti, kam hronikā nemieru apraksta kontekstā veltīts salīdzinoši daudz vietas, atgādina mutvārdos saglabātus un laika gaitā arvien pārspīlētākus nostāstus, kas arī, visticamāk, ir šo aprakstu avots²⁰⁹⁴. Tādējādi tie norāda, ka tāda bija ne tikai paša autora, bet plašākas Livonijas vācu sabiedrības attieksme. Nicinājums izpaužas arī

²⁰⁸⁶ *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 1.-2.

²⁰⁸⁷ Höhlbaum, K. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. XXII

²⁰⁸⁸ Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 292.

²⁰⁸⁹ Kreem, J. Der Deutsche Orden in Livland: Die Heiden, Landvolk und Undeutsche in der Livlaendischen Heeresverfassung. In: Houben, H., Toomaspoeg, K. (Hg.) *Der Deutsche Orden zwischen Mittelmeerraum und Baltikum. Begegnungen und Konfrontationen zwischen Religionen, Völker und Kulturen.* (Acta Theutonica vol. 5). Galatina: Mario Congedo Editore, 2008. S. 244.

²⁰⁹⁰ LUB, Bd. 8, Nr. 66

²⁰⁹¹ LUB, Bd. 2, Nr. 924; Johansen, P., Mühlen von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 319.

²⁰⁹² *Die Jüngere Livländische Reimchronik...* S. 20.: „... dat was ohre konigliche pracht”

²⁰⁹³ *Hermanns de Wartberge chronicon...*, 79. - 81. lpp.

²⁰⁹⁴ Vahre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken, S. 58.

dialogā starp līvu iecelto karali un Lietuvas karali, kurā pirmā teksts ir primitīvi naivs un otrā teiktais „Zemniek, tu ķēniņš šeit nebūsi!”²⁰⁹⁵ ir klaji nievājošs. Šis dialogs visticamāk ir autora izdomāts vai mutvārdos izplatīts²⁰⁹⁶, jo maz ticams, ka viņš būs ieguvis tā atstāstu no kāda lietuvieša vai līva. Tāpēc tas pauž hronikas autora etniskajām aprindām raksturīgu attieksmi pret vietējām etnolingvistiskajām grupām kā pret zemnieku statusam nolemtām un par vāciešiem mazāk attīstītām.

Johansens savukārt vērš uzmanību uz to, ka vietējās etnolingvistiskās grupas, pārsvarā zemnieki, avotos tiek dēvētas par „nabaga ļaudīm”²⁰⁹⁷. Šī frāze, lai gan sastopama arī 13. gadsimtā²⁰⁹⁸, aplūkotajā laikposmā figurē arvien biežāk. Lai gan tas varētu būt izskaidrojams arī ar lielāku saglabājušos avotu daudzumu, šis aspekts tomēr ir pieminams kā viena no etnisko attiecību niansēm. Piemēram, par nabagiem (nabaga rūnieši - „*armen Runeren*”) sev padotos zemniekus dēvē Kurzemes bīskaps Otto savā jau iepriekš minētajā 14. gadsimta beigās kuršiem izsniegtajā ieteikuma vēstulē, kurā viņš tiem izrāda aizbildniecisku attieksmi²⁰⁹⁹. Par nabaga ļaudīm zemniekus dēvē arī Livonijas mestrs arī iepriekš līdzīgā kontekstā minētajās vēstulēs Rēvelei ar aicinājumu nepieļaut nesamērīgi augstu cenu pieprasīšanu no zemniekiem par pirmās nepieciešamības precēm²¹⁰⁰. Pēc Johansena domām apzīmējums „nabaga ļaudis” ietver attiecīgās grupas sociālā stāvokļa pasliktināšanās draudus, jo nozīmē, ka pārtikuši zemnieki tiek uzlūkoti kā anomālija²¹⁰¹. Autorei tas liekas pārāk brīvs interpretējums. Piemēram, par nabagiem (nabaga brāļiem) dominikāņu ordeņa Saksijas provinces priors dēvē Rēveles konventa brāļus, lūdzot pilsētas rātei ņemt viņus aizstāvībā pret vajāšanām²¹⁰². Šis vārds interpretē attiecīgo grupu kā neaizsargātu. Šīs frāzes biežā attiecināšanā uz „nevāciešiem” drīzāk vērojama aizbildnieciska attieksme kā pret mazāk spējīgu, aizstāvamam grupu. Tā savukārt ietver pārākuma sajūtu.

Attieksme, etnisko attiecību mentālais fons – tāpat kā citi mentalitātes pētījumu aspekti viduslaiku Livonijā – ir joma, kuras niansētai analīzei trūkst avotu. Tomēr esošās

²⁰⁹⁵ *Hermann de Wartberge chronicon...* 85. lpp.

²⁰⁹⁶ Autore nepiekrīt Johansena pieņēmumam, ka hronikā citēts Lietuvas karaļa reāli teiktais un ka tas apliecina Livonijas nevācu mazvērtības sajūtu un uzskatu, ka svešie ir labāki valdnieki (Johansen, P. *Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgeföhle...* S. 98.).

²⁰⁹⁷ Johansen, P. *Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgeföhle...* S. 102.

²⁰⁹⁸ Vārda sakne „nabag-” trīs reizes sastopama arī, piemēram, Indriķa hronikā. Tomēr, ņemot vērā teksta apjomu un vietējo iedzīvotāju pieminēšanas biežumu, tā šeit figurē salīdzinoši maz. Nepārprotami attiecināta uz vietējiem iedzīvotājiem vispār, neatkarīgi no viņu materiālā stāvokļa tā ir tikai vienreiz - šajā gadījumā autors īpaši paskaidro, ka ar nabagiem ir domāti „nabaga līvi un leti vai jebkuri jaunkristītie...” (*Indriķa Hronika*, XXV, 2). Abos pārējos kontekstos - *Indriķa Hronika*, XI, 4 un XVIII, 2 - tā ir minēta attiecīgi kā soģa veikta nabagu apspiešana un soģa pienākums neapspiest nabagus, līdz ar to šajos kontekstos vārda lietojums varētu būt balstīts attiecīgo personu materiālajā stāvoklī.

²⁰⁹⁹ LUB, Bd. 3, Nr. 1104

²¹⁰⁰ LUB, Bd. 5, Nr. 2569, Nr. 2570

²¹⁰¹ Johansen, P. *Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgeföhle...* S. 102.

²¹⁰² LUB, Bd. 4, Nr. 1494

liecības norāda uz nelielām, bet skaidri izteiktām izmaiņām etnisko attiecību niansēs vāciešu arvien lielākas neuzticēšanās vietējām etnolingvistiskajām grupām, norobežošanās no tām un sava pārākuma apziņas virzienā. Iespējams, šādu iespaidu rada lielākais saglabājušos avotu apjoms un šādas pārākuma apziņas nianse pavādīja vāciešu un vietējo etnolingvistisko grupu attiecības jau no pirmsākumiem. Tomēr būtu loģiski uzskatīt, ka saasinoties sociāli etniskajam dalījumam un palielinoties vāciešu neuzticēšanās vietējām etnolingvistiskajām grupām, auga arī etniskie aizspriedumi. Lai gan Livonijā aplūkotajā laikposmā šīs tendences nebija sasniegušas konsekvantas vietējo etnolingvistisko grupu diskriminācijas līmeni uz etniskā pamata, šīs izmaiņas veidoja fonu vācu – „nevācu” sociālajam dalījumam. Rietumu kristīgajā sabiedrībā augošā neuzticēšanās un spriedze starp augstākajiem un zemākajiem sociālajiem slāņiem Livonijā summējās ar etnisko spriedzi, tādejādi izpaužoties asāk kā citās latīņu kristīgās pasaules zemēs. Aplūkotajā laikposmā zināms zemāks „nevācu” novērtējums no vāciešu puses, iespējams, jau sāka veidoties par vietējo etnolingvistisko grupu „subjektīvu nastu”²¹⁰³ papildus viņu ekonomisko un politisko tiesību ierobežojumiem pilsētās un augošajām materiālajām prasībām laukos.

Secinājumi:

Livonijā 14. gadsimta otrajā pusē iezīmējās sociālas pārmaiņas, kas iekļaujas Rietumu kristīgās sabiedrības tendenču kontekstā.

Livonijā ar procesiem plašākā Rietumu kristīgās sabiedrības kontekstā saistītās sociālās pārmaiņas izpaudās caur šai teritorijai raksturīgās sabiedrības etniskās struktūras prizmu. Sociālās pārmaiņas Livonijas laukos un pilsētās vienlaicīgi bija pārmaiņas etniskajās attiecībās.

Rietumu kristīgajai pilsētu sabiedrībai aplūkotajā periodā raksturīgā ekonomiskās konkurences cīņā Livonijas pilsētās vērsās pret vietējo etnolingvistisko grupu pārstāvjiem kā ekonomiski un sociāli mazāk aizsargāto sabiedrības daļu, radot ierobežojumus to saimnieciskajā darbībā un politiskajās tiesībās.

Livonijas laukos aplūkotajā periodā notika sociālās pārmaiņas, kas bija saistītas ar saimnieciskajiem procesiem Rietumu kristīgajā pasaulē un raksturīgas tās austrumu daļai. Aplūkotajā periodā Livonijā pasliktinājās zemnieku materiālais stāvoklis un sākās viņu piesaiste zemei. Izpaužoties krasi izteiktā specifisko vietējo faktoru diktētā etniskā dimensijā,

²¹⁰³ Šādu frāzi - „subjektīvā nasta” - Johansens/ fon cur Mīlens attiecina uz sociāli noteiktas mazvērtības sajūtas izveidošanos nevācu vidū (Johansen, P., Mühlén von zur, H. *Deutsch und Undeutsch...* S.431.). Publikācijā Johansen, P. *Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgefühle...* S. 88.-115. Johansens šo tēmu izvērs šīkāk, uzskatot, ka sociālie ierobežojumi, vāciešu militārais pārākums utml. radīja nevācu mazvērtības sajūtu. Aplūkotajā laikposmā nevācu mazvērtības sajūtas fiksēšanai trūkst dokumentāla pamata.

šīs pārmaiņas vienlaicīgi izpaudās kā vietējo etnolingvistisko grupu sociālo tiesību ierobežošana laukos.

Livonijā notiekošās sociāli etniskās pārmaiņas radīja bāzi sociāli etniskajai spriedzei. Asāko sociāli etnisko pārmaiņu zonā Livonijas ziemeļos tā izraisīja plašu zemnieku sacelšanos. Tomēr Livonijā, atšķirībā no citām Rietumu kristīgās sabiedrības zemēm, politiskā dalījuma, sabiedrības īpatnējās etniskās struktūras un vēsturiskās pieredzes ietekmē, kā arī trūkstot avotiem par vietējo etnolingvistisko grupu reakciju uz pārmaiņām, nebija vērojams visu teritoriju aptverošs sociālais antagonisms.

Sociālās pārmaiņas Livonijā vērtējamās kā vietējo apstākļu – sabiedrības īpatnējās etniskās struktūras un vēsturiskās pieredzes – un plašākā Rietumu kristīgās sabiedrības kontekstā vērojamu tendenču mijiedarbības rezultāts.

Secinājumi

1. Aplūkotajā laikposmā – 14. gadsimtā un 15. gadsimta sākumā – Livonijā kā Rietumu kristīgās viduslaiku sabiedrības sastāvdaļā ienāca par krīzi dēvētās pārmaiņas. Latīņu kristīgās sabiedrības procesu ietekme realizējās gan ar tirdzniecības un politiskajiem kontaktiem ar citām Eiropas zemēm un ar pāvesta kūrīju, gan ar Rietumeiropas sabiedrībā sakņotu personu starpniecību, gan reaģējot uz izmaiņām citās Rietumu kristīgās kultūras telpas vietās.

2. Krīzes izpausmes un kopējo attīstību Livonijā aplūkojamajā laikposmā būtiski ietekmēja tās atrašanās uz Rietumu kristīgās pasaules robežas, unikālā no piecu neatkarīgu garīgu zemes kungu valdījumiem sastāvoša varas organizācija un īpatnējā etniskā struktūra.

Šo faktoru ietekmē bija izveidojies Livonijai raksturīgais sociālās un politiskās dzīves modelis, kas pārmaiņu procesiem 14. gadsimtā un 15. gadsimta pirmajos gadu desmitos piešķīra šai teritorijai savdabīgi lokālu raksturu. Līdz ar to Livonijā t.s. 14. gadsimta krīzes procesi noritēja citādāk nekā pārējā latīņu kristīgajā pasaulē.

3. Rietumeiropas pārmaiņu galvenā katalizatora – mēra – nozīme Livonijā ir vērtējama kā salīdzinoši neliela. Smagākas sekas bija 1378. un 1420. gada epidēmijas viļņiem, nevis pirmajam mēra uzliesmojumam 1351. gadā. Esošie avoti ļauj izdarīt secinājumu, ka Livonijā mēra demogrāfiskās sekas bija mazāk postošas nekā Rietumeiropas zemēs. Livonijā nav novērojama mēra tieša ietekme uz lauksaimniecisko ražošanu un amatniecību, kā arī nav konstatējamas smagas mēra radītas mentālās traumas.

4. Aplūkotajā laikposmā Livonija cieta no visā Eiropā vērojamām nelabvēlīgām klimata pārmaiņām, kas izraisīja neražas un badu. Darbā veiktā analīze ļauj secināt, ka Livonijā bads radīja smagākas demogrāfiskas un emocionālas sekas un būtiskāk ietekmēja pārmaiņas sabiedrībā nekā mēris. Tā uzskatāma par atšķirīgu Livonijas iezīmi salīdzinājumā ar Rietumeiropas zemēm. Bads Livonijā atzīstams par zemnieku ekonomiskā un tiesiskā stāvokļa pasliktināšanās faktoru.

5. Livonijas sabiedrībā nav novērojama izteikta Rietumu kristīgajā sabiedrībā notiekošo pārmaiņu ietekme uz tās garīgo dzīvi.

14. gadsimta Livonija bija jauns, kristīgās misijas un iekarošanas rezultātā nesen tapis veidojums. Jaunajai kristīgajai sabiedrībai nebija savu lokālu reliģisku tradīciju. Pēc krusta

karu noslēguma radītajā formā tā nebija pieredzējusi ilgstošu attīstību. Livonijā trūka arī idejas ģenerējošu intelektuālo centru. Šo apstākļu kopums noteica Livonijas sabiedrības neuzņēmību pret laikmeta garīgajām un intelektuālajām pārmaiņām.

6. Livonijas īpatnējā varas organizācija, kurā formāli neatkarīgi zemes kungi bija tieši pakļauti kūrījai, iesaistīja pāvestu šīs teritorijas politiskajā dzīvē.

Līdz ar to Livonijas varas organizācija bija tiešā veidā pakļauta Romas Katoļu baznīcas morālās un institucionālās krīzes ietekmei. Krīzi baznīcā savā labā izmantoja Vācu ordenis, ar kukuļošanas palīdzību panākot tam uzticamu cilvēku nonākšanu Livonijas prelātu amatos un izvairoties no baznīcas sodiem par varmācību pret konkurentiem. Tādejādi morālā un institucionālā krīze baznīcā ar kūrījas starpniecību deva Vācu ordenim priekšrocības cīņā par hegemoniju Livonijā un deformēja attiecības starp šīs teritorijas zemes kungiem.

7. Vācu ordeņa centieni izmainīt Livonijas varas organizāciju, pakļaujot sev pārējos valdījumus, izraisīja politisko krīzi šajā teritorijā. Situācija Livonijā iekļaujas Rietumu kristīgās sabiedrības politisko pārmaiņu procesa kopainā, kuru noteica varas organizācijas elementu pārgrupēšanās.

Krīzi Livonijas varas organizācijā var raksturot kā dziļāku salīdzinājumā ar norisēm Rietumu kristīgajā sabiedrībā kopumā. Pastāvošajā varas struktūrā tai nebija stabila risinājuma. Livonijas politiskajā sistēmā vienīgo iespējamo laikmetam atbilstoša krīzes risinājuma variantu – Vācu ordeņa hegemoniju, tam kļūstot par šīs teritorijas centrālo varu, – ordenim neļāva īstenot tendences plašākā latīņu kristīgajā telpā: ārējie apdraudējumi, tam nelabvēlīgi noskaņota koncila izvirzīšanās par katoļu baznīcas galvu, kā arī iekšējā šķelšanās.

Livonijā politiskās krīzes risinājuma iespējas diktēja šai teritorijai raksturīgais politiskās un sociālās dzīves modelis nevis Rietumu kristīgās sabiedrības kopējās tendences. Livonijas vācu sabiedrība, darbojoties kā visas teritorijas saistelements, nedaudz modificēja tās varas organizāciju. Livonijas pārvaldes struktūrā nebija notikusi Rietumu kristīgajā sabiedrībā laikmetam raksturīgā varas elementu pārkārtošanās, tāpēc krīze tajā palika neatrisināta.

8. Ar krīzes seku pārvarēšanu saistītās pārmaiņas Rietumu kristīgajā sabiedrībā ietekmēja Livonijai raksturīgo sociālās dzīves modeli. Livonijā sociālās pārmaiņas iezīmējās, sākot ar 14. gadsimta otro pusi, un notika caur etnisko attiecību prizmu.

Plašākas Rietumu kristīgās sabiedrības telpas tendencēm mijiedarbojoties ar Livonijas specifiskā sociālā dzīves modeļa īpatnībām, Livonijas pilsētās un laukos aplūkotā perioda

gaitā sākās un strauji progresēja vietējo etnolingvistisko grupu saimnieciskās darbības un tiesību ierobežošana, laukos šīm tendencēm izpaužoties asāk nekā pilsētās.

9. Promocijas darba ietvaros veiktais pētījums ļauj konstatēt, ka Livonijā bija vērojamas vairākas Rietumu kristīgās sabiedrības 14. gadsimta krīzes iezīmes. Krīze atbalsojās Livonijā kā pretrunīgu faktoru mijiedarbība, latīņu kristīgajai pasaulei kopīgām raksturīgām tendencēm nonākot saskarsmē ar sabiedrību, kas bija veidojusies specifiskas lokālās attīstības rezultātā.

Mijiedarbojoties ārējiem un lokālajiem faktoriem, Livonijā 14. gadsimtā – 15. gadsimta sākumā iezīmējās pārmaiņas varas organizācijā un sociāli etniskajās attiecībās.

14. gadsimts Livonijā, tāpat kā pārējā Rietumu kristīgajā pasaulē iezīmējās kā pagrieziena punkts sabiedrības attīstībā. Livonijā šim laikmetam raksturīgo pārmaiņu gaitu ietekmēja specifiski vietējie apstākļi, kas piešķīra procesiem no pārējās Rietumu kristīgās sabiedrības atšķirīgu virzienu.

AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Saīsinājumi

LUB - Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten

Uzziņu izdevumi

Encyclopedia of the Middle Ages, 2 vol. Vouchez, A. et al. (ed.). Paris; Cambridge; Rome: James Clarke & Co, 2000. 1360 p.

Latviešu valodas vārdnīca. Rīga: Avots, 2006. 1210 lpp.

Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Hornby, A.S. (ed.). Delhi: Oxford University Press, 1974

Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Liesma, 1988. 771 lpp.

Avoti

Akten und Recesse der Livländische Standetage, Bd.1. Stavenhagen. O. (Hg.), Erste Lieferung, Riga: J. Deubner, 1907 ; Zweite Lieferung. Stavenhagen, O., Arbusow, L. (jun) (Hg.). Riga, Verlag von Joncj & Poliewsky, 1923; Dritte Lieferung. Arbusow, L. (jun) (Hg.). Riga, Verlag von Joncj & Poliewsky, 1926; Vierte Lieferung. Arbusow, L. (jun) (Hg.). Riga, Verlag von Joncj & Poliewsky, 1928

Baltazara Rusova Livonijas hronika. Veispels, E. (tulk.). Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926. 214 lpp.

Basler Chroniken. Bernoulli, A. (Hg.) 4. Band., Leipzig: Verlag von Hirzel, 1890, S. 151.
Pieejams:
www.archive.org/stream/baslerchroniken01basegoog/baslerchroniken01basegoog_djvu.txt
[aplūkots 5.06.2010]

Bokačo, Dž. *Dekameron*s. Rīga: Zvaigzne, 1980. 845 lpp.

Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312/ Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā. Liecinieku nopratināšana par notikumiem Livonijā 13.-14. gadsimta mijā. Mugurēvičs, Ē. (tulk.). Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2010. 455 lpp.

Heinrici Chronicon. Indriķa hronika. Mugurēvičs, Ē. (red.). Rīga: Zinātne, 1993.

Hermanni de Wartberge chronicon Livoniae/ Vartberges Hermaņa Livonijas hronika. Mugurēvičs, Ē. (tulk., priekšvārds un komentāri). Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2005. 334 lpp. (teksts paralēli latīņu un latviešu valodās)

Indriķa Hronika. Feldhūns, Ā. (tulk), Mugurēvičs, Ē. (priekšvārds, komentāri). Rīga: Annele, 2001. 366 lpp.

Johann Renner's Livländische Historien. Hausmann R., Höhlbaum, K. (Hg.) Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht's Verlag, 1876. Pieejams: http://www.archive.org/stream/johannrennersli00renngoog/johannrennersli00renngoog_djvu.txt [aplūkots 15.06.2010.]

Die Jüngere Livländische Reimchronik des Bartholomäus Hoeneke 1315-1348. Höhlbaum, K. (Hg. und Vorwort). Leipzig: Verlag von Duncker & Humbolt, 1872. 37 S.

Latviešu dzimtļaužu bēgšana uz Rīgu no 1398 līdz 1708., I. sēj., Biļkins, V., Kundziņa, M. (sast.). Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, 1937. 184 lpp.

Latvijas vēstures avotu chrestomatija 1300.-1500. Švābe, A. (sast.), Rīga: A. Gulbja apgāds, 1939. 144. lpp

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten, Bd. 1. von Bunge, F.G. (Hg.) Reval, 1853

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten, Bd. 2. von Bunge, F. G. (Hg.) Reval, 1855

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten, Bd. 3. von Bunge, F. G. (Hg.) Reval, 1857

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten, Bd. 4. von Bunge, F. G. (Hg.) Reval, 1859

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten, Bd. 5. von Bunge, F. G. (Hg.) Riga, 1867

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten, Bd. 6. von Bunge, F. G. (Hg.) Bd. VI. Riga, 1873

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten, Bd. 7. Hildebrand, H. (Hg.) Riga; Moskau, 1881

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten, Bd. 8. Hildebrand, H. (Hg.) Riga; Moskau, 1884

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten, Bd. 9. Hildebrand, H. (Hg.) Riga; Moskau: Verlag von J. Deubner 1889

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten, Bd. 11. Schwartz, P., von Bulmerincq, A. (Hg.) Riga; Moskau, 1905

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten, Bd. 12. Schwartz, P., von Bulmerincq, A. (Hg.) Riga; Moskau, 1910

Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207 bis 1545), Bd.1. Hermann von Bruiningk, H., Busch, N. (Hg.). Riga: Kommissionsverlag von Janck und Poliewsky, 1908. 788 S.

Livländische Reimchronik. Atskaņu hronika. Bisenieks, V. (tulk.), Mugarēvičs Ē., Kļaviņš, K. (koment.). Rīga: Zinātne, 1998. 387 lpp.

Langland, W. *Piers Plowman*. A New Annotated Edition of the C-text. Exeter: University of Exeter Press, 2010. 426 p.

Senās Latvijas vēstures avoti, 2. sēj., 1. burtnīca. Švābe, A., (red.). Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1937. 214 lpp.

Senās Latvijas vēstures avoti, 2. sēj., 2. burtnīca. Švābe, A., (red.). Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1940. 215. - 416. lpp.

Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. Насонов, А. (ред.) Москва; Ленинград: Издательство Академии Наук, 1950. 659 с. Pieejams: <http://litopys.org.ua/novglet/novg.htm>

Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*. (Матузова, В.И. (ред.)). Москва: Научно - издательский центр Ладомир, 1997. 384 с.

Literatūra

Ahvenainen, J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*. (Commentationes Humanarum Litterarum, XXXIV, 2). Helsinki; Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica 1963. 253 S.

Angermann, N. Die Bedeutung Livlands für die Hanse. In: Angermann, N. (Hg.) *Die Hanse und der Deutsche Osten*. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1990. S. 97. - 115.

Angermann, N. Die Stellung Livländischen Städte in der Hansischen Gemeinschaft. *Hansische Geschichtsblätter*, 1995, Nr. 113, S. 111.-125.

Arbusow, L. Die Frage nach der Bedeutung der Hanse für Livland. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 1944, Nr. 7, S. 212.-230.

Arbusow, L. (vecākais). *Grundriss der Geschichte Liv-, Esth- und Kurlands*. Mittau: E. Behre's Verlag, 1890. 204 S.

Arbusow, L. (vecākais) *Livlandes Geistlichkeit vom Ende des 12 bis ins 16 Jahrhundert*. Mittau: Steffenhagen, 1913. 304 S.

Arbusow, L. Römischer Arbeitsbericht. I. *Latvijas Universitātes raksti*, 1928, XVII sējums, 285.- 423.lpp.

Arbusow, L. Römischer Arbeitsbericht. II. *Latvijas Universitātes raksti*, 1929, XX sējums, 475.- 657.lpp.

Arbusow, L. Römischer Arbeitsbericht. III. *Latvijas Universitātes raksti, Filoloģijas un Filosofijas fakultātes sērija*, 1929.-1931, I sējums, 65.- 160.lpp.

Arbusow, L. Römischer Arbeitsbericht. IV. *Latvijas Universitātes raksti, Filoloģijas un Filosofijas fakultātes sērija*, 1931.- 1933, II sējums, 279. - 398. lpp.

Arbusow, L. Studien zur Geschichte der Lettischen Bevölkerung Rigas im Mittelalter und 16. Jahrhundert. *Latvijas Augstskolas raksti/ Acta Universitatis Latviensis*, 1921, Bd.I, S. 76.- 100.

- The Atlas of the Crusades*. Riley-Smith, J. (ed.). New York; Oxford: Times Books, 1991. 192 p.
- Bartlett, R. *The Making of Europe: Conquest, Colonisation and Cultural Change, 950 - 1350*. Princeton: University Press, 1993. 447 p.
- Behringer, W. *A Cultural History of Climate*. Cambridge: Polity Press, 2010. 295 p.
- Benninghoven, F. *Rigas Entstehung und der Frühansische Kaufman*. Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1961, 168 S.
- Benninghoven, F. *Der Orden der Schwertbrüder*. Köln; Graz: Böhlau verlag, 1965. 525 p.
- Beuttel, J. E. *Der Generalprokurator des Deutschen Ordens an der Römischen Kurie. Amt, Funktionen, personelles Umfeld und Finanzierung*. (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 55. Band). Marburg: N.G. Elwert Verlag, 1999. 717 S.
- Bienemann, F. Die Kolonialpolitik des deutschen Ritterordens. *Zeitschrift für Kulturgeschichte*, 1895, Bd. 2., S. 166.-182.
- Bjork, K. D. Piracy in the Baltic, 1375-1398. *Speculum*, 1943, Vol.18. No.1, p. 39. -68.
- Blockmans, W. *A History of Power in Europe*. Antwerp: Harry N. Abrams, 1997. 402 p.
- Boissonnade, P. *Life and Work in Medieval Europe*. London; New York: Routhledge, 1998. 395 p.
- Bolte, H. *Die Livländischen Bistümer im Spätmittelalter. Bedeutung und Forschungsinteresse am Beispiel ihrer Besetzung. Vortrag auf der internationalen Tagung "Leonid Arbusow d.J. und die Erforschung des mittelalterlichen Livland: Vergangenheit- Gegenwart-Zukunft"* (raksts nav publicēts)
- Bombi, B. Innocent III and the *preadicatio* to the Heathens in Livonia (1198-1204). In: Lehtonen, T., Jensen, K.V., Malkki, J. et. al. (eds.). *Medieval History Writing and Crusading Ideology*. Helsinki: Finnish Literature Society, 2005. p. 232. - 237.
- Bombi, B. Der Streit zwischen dem Deutschen Orden und dem Erzbischof von Riga zu beginn des 14. Jahrhunderts. In: Houben, H., Toomaspoeg, K. (Hg.) *Der Deutsche Orden zwischen Mittelmeerraum und Baltikum. Begegnungen und Konfrontationen zwischen Religionen, Völker und Kulturen*. (Acta Theutonica vol. 5). Galatina: Mario Congedo Editore, 2008. S.141.-150.
- Borgolte, M. Europäische Geschichten. Modelle und Aufgaben vergleichender Historiographie. In: Löwener, M. (Hg.) *Die "Blüte" der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2004. S. 303. -328.
- Borst, A. *Medieval Worlds: Barbarians, Heretics and Artists in the Middle Ages*. Cambridge: Polity Press, 1991. 273 p.
- Bosse, H. Der livländische Bauer am Ausgang der Ordenszeit (bis 1561). *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*, 1933, Bd. 24, heft 4, 388 S.

- Bracker, J. Mutmassungen über den sagenhaften Goldschatz des Piraten Claus Störtebeker. *Beiträge zur deutschen Volks- und Altertumskunde*, 1988/91, Bd. 26, S. 15.-22.
- Bruiningk, H. *Livländische Güterurkunden. Band 2: Zur Einführung. Eigenbericht des Herausgebers Dr. Hermann von Bruiningk, vorgetragen in den Sitzungen der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga den 14. und 28. November, 1923*. Riga: Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga, 1923. 46 S.
- Buckl, W. Das 14. Jahrhundert. Eine Einführung. In: Buckl, W. (Hg.). *Das 14. Jahrhundert. Krisenzeit*. Regensburg: Pustet, 1995. S. 9.-17.
- Cantor, N. F. *In the Wake of the Plague: the Black Death and the World It Made*. New York... [etc]: The Free Press, 2001. 245 p.
- Cantor, N. *Medieval History. The Life and Death of a Civilization*. New York: Macmillan Publishing, 1969. 622 p.
- Caune A. Krievu sēta viduslaiku Rīgā. *Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis*, 2009, Nr. 63, 2./ 2. sējums, A daļa, 29. - 40. lpp.
- Christiansen, E. *The Northern Crusades: The Baltic and the Catholic Frontier, 1100-1525*. London: McMillan Press, 1980. 273 p.
- Courtenay, W. J. *Huizinga's Heirs: Interpreting the Late Middle Ages*. In: Aertsen, J. A., Pickave, M. (Hg.). *'Herbst des Mittelalters'?* Fragen zur Bewertung des 14. und 15. Jahrhunderts. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2004, p. 25. - 36.
- Czaja, R. Die Entwicklung der ständischen Versammlungen in Livland, Preußen und Poland im Spätmittelalter. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa Forschung*, 2009, Heft 3, S. 312. -328.
- Davies, N. *Europe: a History*. New York: Harper Perennial, 1998. 1392 p.
- Dirlmeier, U., Fouquet, G., Fuhrmann, B. *Europa im Spätmittelalter 1215 - 1378*. (Oldenbourg Grundriss der Geschichte). München: Oldenbourg, 2009. 390 S.
- Dorošenko, V. Pāreja uz kļaušu saimniecību Vidzemes bruņinieku muižās. Grām.: Zutis, J. (red.). *Vēstures problēmas, 2*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959. 17.-49. lpp.
- Duby, G. *France in the Middle Ages, 987-1460: From Hugh Capet to Joan of Arc*. Oxford; Cambridge: Blackwell, 1997. 360 p.
- Dygo, M. West-Ost-Gefälle? Krise und Blüte in Europa im 14. Jahrhundert. In: Löwener, M. (Hg.) *Die "Blüte" der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2004. S. 285. – 302.
- Eberhard, W. Die Krise des Spätmittelalters: Versuch einer Zusammenfassung. In: Seibt, F., Eberhard, W. (Hg.). *Europa 1400. Die Krise des Spätmittelalters*. Stuttgart: Klett Gotha, 1984. 303. -319. S.

Ekhdahl, S. Die Skandinavischen Königreiche zur Zeit Gediminas. In: Bumblauskas, A., Petrauskas, R. (Hg.) *Tarp istorijos ir Būtovės*. Vilnius: Aidai, 1999. S. 37. - 54.

Eihmane, E. Baltijas kristianizācija un krusta kari. Grām.: Beitiņa, L. (red.) *Kristietības ienākšana Līvzemē*. Rīga: Tapals, 2005. 5. – 13. lpp.

Eihmane, E. Krusta kari un Baltijas iekļaušana kristīgajā civilizācijā 12.-13. gadsimtā. Grām. Keruss, J.; Misāns, I. (sastād.). *Jaunas idejas un pieejas vēstures izpētē*. (Latvijas vēstures studentu pirmās konferences raksti) I. Daugavpils: Saule, 2005.45.- 66. lpp.

Eihmane, E. Livonijas pamatiedzīvotāju kristīšana - Dieva vīna dārza iekopšana vai brutāla pakļaušana reliģijas piesegā. Grām.: Šnē, A. (red.). *Vēsture. Zeme, vara un reliģija viduslaikus un jaunajos laikos Baltijas jūras reģionā*. (Latvijas Universitātes raksti, Nr. 725). Rīga: Latvijas Universitāte, 2009. 9. - 28.lpp.

Eihmane, E. The Baltic Crusades: a Clash of Two Identities. In: Murray, A. (ed.). *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier*. Farnham: Ashgate, 2009. p. 37.-52.

Engelhardt, H. *Beitrag zur Entstehung der Gutsherrschaft in Livland während der Ordenszeit: Inaugural-Dissertation, einer Hohen Philosophischen Facultät der Universität Leipzig zur Erlangung der Doktorwürde*. Leipzig: Druck von O. Schmidt, 1897. 133 S.

Epstein, S.R. *Freedom and Growth: the Rise of States and Markets in Europe, 1300-1750*. London; New York: Routhledge, 2000. 223 p.

Fletcher, R. *The Barbarian Conversion: From Paganism to Christianity*. Berkley; Los Angeles: University of California Press, 1999. 562 p.

Friedel, E. *Kulturgeschichte der Neuzeit: Die Krisis der europäischen Seele von der schwarzen Pest bis zum Ersten Weltkrieg*. München: Verlag C.H. Beck, 2007, 1600 S.

Fuhrmann, B. *Die Stadt im Mittelalter*. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag, 2006. 126 S.

Grupe, G. Umwelt und Bevölkerungsentwicklung im Mittelalter. In: Herrmann, B. (Hg.). *Mensch und Umwelt im Mittelalter*. Köln: Komet, 1985. S. 23. - 33.

Haller, J. Die Verschwörung von Segewold 1316. In: *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, 1910, Bd. 20, S. 1.- 27. (Sonderdruck)

Hartwig, J. Judenverfolgungen in den Hansestädten des Südwestlichen Östseeraums zur Zeit des Schwarzen Todes. *Hansische Geschichtsblätter*, Nr. 113, Köln; Weimar; Wien: Bohlau Verlag. S. 27. - 47.

Hay, D. *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*. London: Longman, 1977. 420 p.

Heikkila, T. Pogroms of the First Crusade in Medieval Local Historiography. The Death of Archbishop Eberhard of Trier and the Legitimation of the Pogroms. In: Lehtonen, T., Jensen, K.V., Malkki, J. et. al. (eds.). *Medieval History Writing and Crusading Ideology*. Helsinki: Finnish Literature Society, 2005. p.155.- 163.

Hellmann, M. Die Stellung des livländischen Ordenszweiges zur Gesamtpolitik des Deutschen Ordens vom 13. bis zum 16. Jahrhundert. In: Arnold, U. (Hg.). *Von Akkon bis*

Wien. *Studien zur Deutschordensgeschichte vom 13. bis zum 20. Jahrhundert. Festschrift zum 90. Geburtstag von Althochmeister P. Dr. Marian Tumler O.T. am 21. Oktober 1977* (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Band 20), Marburg: N.G. Elwert Verlag, 1978. S. 6. – 13.

Hellmann, M. Sozialer und Wirtschaftlicher Wandel in Alt-Livland im 14. Jahrhundert. In: Seibt, F. (Hg.) *Gesellschaftsgeschichte. Festschrift für Karl Bosl zum 80. Geburtstag*, Bd.1. München: Oldenbourg, 1988. S. 227.-248.

Hildebrand, H. Einleitung. In: *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten*, Bd. 7. Hildebrand, H. (Hg.). Riga; Moskau, 1881. II-XXXII S.

Hildebrand. Einleitung. In: *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst regesten*, Bd. 9. Hildebrand, H. (Hg.). Riga; Moskau: Verlag von J. Deubner, 1889. S. II- XXV

Holmes, G. *Europe: Hierarchy and Revolt, 1320 - 1450*. New York... [et al.]: Harper Torchbooks, 1975. 352 S.

Housley, N. The Crusading Movement 1274 - 1700. In: Riley-Smith, J. (ed.). *The Oxford Illustrated History of the Crusades*. Oxford: University Press, 2001. p. 260.-293.

Housley, N. *The Later Crusades 1274-1580. From Lyons to Alcazar*. Oxford: Oxford University Press, 1992. 528 p.

Höhlbaum, K. Vorwort. *Die Jüngere Livländische Reimchronik des Bartholomäus Hoeneke 1315-1348*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humboldt, 1872. LIV S.

Huizinga, J. *The Autumn of the Middle Ages*. Chicago: University of Chicago Press, 1996. 467 p.

Huppert, G. *After the Black Death: a Social History of Early Modern Europe*. Bloomington; Indianapolis: Indiana University Press, 1986, 169 p.

Jähning, B. Der Deutschordensstaat Preussen – die grossen Hochmeister des 14. Jahrhunderts. In: Löwener, M. (Hg.) *Die "Blüte" der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*. Wiesbaden: Harrassowitz verlag, 2004. S. 45.- 63.

Jähning, B. *Johann von Wallenrode. O.T. Erzbischof von Riga, königlicher Rat, Deutschordensdiplomat und Bischof von Lüttich im Zeitalter des Schismas und des Konstanzer Konzils (um 1370-1419)*. (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens. Bd. 24.). Bonn; Goddesberg: Verlag Wissenschaftliches Archiv, 1970, 231 S.

Jähning, B. Die Rigische Sache des Deutschen Ordens zur Zeit des Erzbischofs Henning Scharpenberg bis zur Landeseinung von 1435. In: Jähning, B., Militzer, K. (hg.). *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag*. Münster: Lit Verlag, 2004, S. 113. - 135.

Jähning, B. Die Verfassung der Domkapitel der Kirschenprovinz Riga. In: Jähning, B. (Hg.). *Kirchengeschichtliche Probleme des Preussenlandes aus Mittelalter und Früher Neuzeit*. (Tagungsberichte der Historischen Kommission für Ost- und Westpreussische Landesforschung, Bd. 16). Marburg: N.G. Elwert Verlag, 2001. S. 33. - 72.

- Johansen, P. Die Bedeutung der Hanse für Livland. *Hansische Geschichtsblätter*, 1940/ 1941, Bd. 65/66, S. 1.-55.
- Johansen, P. Nationale Vorurteile und Minderwertigkeitsgefühle als sozialer Faktor im mittelalterlichen Livland. In: Bergengruen, A., Deike, L. (Hg.). *Alteuropa und die moderne Gesellschaft. Festschrift für Otto Brunner*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963. S. 88. – 115.
- Johansen, P., Mühlens von zur, H. *Deutsch und Undeutsch im Mittelalterlichen und Frühneuzeitlichen Reval*. Köln; Wien: Bohlau Verlag, 1973, 555 S.
- Jordan, W. *Europe in the High Middle Ages*. New York: Viking, 2003.
- Jörn, N. Die Repräsentanten der livländischen Interessen beim Stralsunder Friedensschluß. Jörn, N. u.a. (Hg.). *Der Stralsunder Frieden von 1370. Prosopographische Studien*. Köln; Weimar; Wien: Bohlau Verlag, 1998. S. 93. - 109.
- Kala, T. The Incorporation of the Northern Baltic Lands into the Western Christian World. In: Murray, A. (ed.). *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier, 1150-1500*. Aldershot; Burlington: Ashgate, 2001. 3.-21.p.
- Kallmeyer, T. Geschichte der Habits-Veränderung des Rigischen Domcapitels, nebst Untersuchungen über streitige Gegenstände in derselben mit urkundlichen Beilagen. *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands* 2, 1842, S. 197.-340.
- Keil, G. Seuchenzüge des Mittelalters. In: Herrmann, B. (Hg.). *Mensch und Umwelt im Mittelalter*. Köln: Komet, 1985. S.106. - 125.
- Kļaviņš, K. Baltijas vāciešu un latviešu kopīgā pagātne. *Diena*, 2003. gada. 19. marts, 15.lpp.
- Kļaviņš, K. Kas izveidoja un aizsargāja Livoniju?. Grām.: Kļaviņš, K. *Apstāvēšana*. Rīga: Mansards, 2009. 7.- 20. lpp..
- Kļaviņš, K. Vācu ordeņa aizstāvēšanas traktāts, *Latvijas vēsture*, 1994, Nr. 4 (15),. 13. – 17. lpp.
- Koenigsberger, H.G. *Medieval Europe 400 -1500. (A History of Europe)*. Harlow: Longman, 1987. 401 p.
- Koselleck, R. *Kritik und Krise - Eine Studie zur Pathogenese der bürgerlichen Welt*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1973
- Koselleck, R. *Vergangene Zukunft - zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1979
- Kostrzak, J. Frühe Formen des altlivländischen Lantages. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas.*, Bd. 32., Heft 2. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH, 1984. S. 165. – 198.
- Kostrzak, J. Die Stände Probleme in Altlivland im 15 Jahrhundert. In: Hartmut Boockmann, H. (Hg.). *Die Anfänge der ständischen Vertretungen in Preussen und seinen Nachbarländern*. (Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 16). München: Oldenbourg, S. 151.-157.

Kreem, J. Der Deutsche Orden in Livland: Die Heiden, Landvolk und Undeutsche in der livländischen Heeresverfassung. In: Houben, H., Toomaspoeg, K. (Hg.) *Der Deutsche Orden zwischen Mittelmeerraum und Baltikum. Begegnungen und Konfrontationen zwischen Religionen, Völker und Kulturen.* (Acta Theutonica vol. 5). Galatina: Mario Congedo Editore, 2008. S. 237. – 245.

Kreem, J. Living on the Edge: Pirates and the Livonians in the Fifteenth and Sixteenth Centuries. In: Jaritz, G., Kreem, J. (eds.). *The Edges of the Medieval World.* Budapest; New York: CEU Press, 2009, p. 70. – 81.

Kreem, J. The Teutonic Order as a Secular Ruler in Livonia. In: Murray, A. (ed.). *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier, 1150-1500.* Aldershot; Burlington: Ashgate, 2001. p. 215.-232.

Kreem, J. *The Town and Its Lord. Reval and the Teutonic Order (in the Fifteenth Century).* (Tallinna Linnaarhiivi Toimetised, Nr. 6) Tallinn: Tallinna Linnaarhiiv, 2002. 213 p.

Kurowski, F. *Der Deutsche Orden. 800 Jahre Geschichte einer ritterlichen Gemeinschaft.* München: Herbig, 1997. 387 S.

Le Roy Ladurie, E. The History of Rain and Fine Weather. In: *The Territory of the Historian.* Hassocks: The Harvester Press, 1979. p. 293. - 319.

Leimus, I. Die spätmittelalterliche große Wirtschaftskrise in Europa - war auch Livland davon betroffen? In: Laur, M., Bruggermann, K. (Hg.) *Forschungen zur baltischen Geschichte*, Bd. I: Akadeemiline ajaloo selts, 2006, S. 56. – 67.

Lenz, W. Undeutsch. Bemerkungen zu einem besonderen Begriff der baltischen Geschichte. In: Jähning, B., Militzer, K. (Hg.). *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag.* Münster: Lit Verlag, 2004. S. 169. - 184.

Lerner, R.E., Meacham, S., Burns, E.M. *Western Civilizations. Their History and Culture.* New York; London: W.W. Norton & Co, 1988. 1098 p.

Löwener, M. Gemeinsamkeiten und Unterschiede Staatlicher Entwicklung im östlichen Europa im 14. Jahrhundert. In: Löwener, M. (Hg.) *Die "Blüte" der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert.* Wiesbaden: Harrassowitz verlag, 2004. S. 1.-15.

Lumiste, M., Globatschowa, S. Der Revaler Totentanz von Bernt Notke. Forschungsergebnisse im Licht einer neuen Restaurierung. *Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft*, 1969, Bd. 23, S. 123.- 138.

Meier, D. *Seefahrer, Händler und Piraten im Mittelalter.* Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag, 2004. 192 S.

Milicers, K. *Vācu ordeņa vēsture.* Rīga, Zvaigzne ABC, 2009. 336 lpp.

Militzer, K. *Ursachen und Folgen der innerstädtischen Auseinandersetzungen in Köln in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts.* Köln: Verlag der Buchhandlung Dr. H. Wamper GmbH, 1980. 379 S.

Misans, I. Alt-Livland und die Hanse. Goehrke, C., von Ungern-Sternberg, J. (Hg.). *Die baltischen Staaten im Schnittpunkt der Entwicklungen. Vergangenheit und Gegenwart* (Texte und Studien 4). Basel: Schwabe & Co AG Verlag, 2002. S. 35. - 45.

Misāns, I. Organisation und Ablauf der livländischen Land- und Städtetage. Neitmann, K., Neugebauer, W. (Hg.). *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*. Band 51 (2005). München: K.G. Saur, 2006. S. 49. - 62.

Misāns, I. Pilsētu cīņa par zemniekiem Livonijas landtāgos XV gs. un XVI gs. pirmajā pusē. *Zinātņu akadēmijas vēstis*, 1983, Nr. 7, 26. - 38. lpp.

Misāns, I. Zusammenarbeit und Konkurrenz: Riga, Dorpat und Reval auf den livländischen Städtetagen. Jörn, N., Kattinger, D., Wernicke, H. (Hgs.) *Genossenschaftliche Strukturen in der Hanse*. Köln; Weimar; Wien: Böhlau Verlag, 1999, S. 273.- 285.

Moore, J. *Pope Innocent III (1160/61-1216). To Root up and to Plant*. Leiden; Boston: Brill, 2003. 316 p.

Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds un komentāri. *Hermanni de Wartberge chronicon Livoniae/ Vartberges Hermana Livonijas hronika*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2005. 7.-36., 155.- 334. lpp.

Mundy, J. H., Riesenbergs, P. *The Medieval Town*. Princeton; New York: Van Nostrand, 1958. 190 p.

Mühlen von zur, H. Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbständigkeit (etwa 1180-1561). In: Pistohlkors von, G. *Deutsche Geschichte in Osten Europas. Baltische Länder*. Berlin: Siedler Verlag, 1994. 607 S.

Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage in der Politik der Livländische Städte im Mittelalter*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, 1949. 317 S.

Paravicini, W. *Die Preussenreisen des Europäischen Adels*, Teil 1. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag, 1989. 396 S.

Pearsall, D. Introduction. In: Langland, W. *Piers Plowman. A New Annotated Edition of the C-text*. Exeter: University of Exeter Press, 2010. p.1. - 41.

Petermann, K. *Berndt Notke: Arbeitsweise und Werkstattorganisation im späten Mittelalter*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 2000. 273 S.

Previté-Orton, C.W. *A History of Europe, 1198-1378*. London: Methuen and Co., 1951. 446 p.

Puhle, M. Die „Große Schicht“ in Braunschweig. In: Bracker, J. (Hg.). *Die Hanse - Lebenswirklichkeit und Mythos*. Lübeck: Schmidt - Römhild, 1998. S. 812. - 822.

Puhle, M. *Die Vitalienbrüder: Klaus Störtebeker und die Seeräuber der Hansezeit*. Frankfurt; New York: Campus Verlag, 1992. 199 S.

Rauch, G. von. *Der Deutsche Orden und die Einheit des baltischen Landes*. Hamburg: Hoffmann, 1961

- Rauch von, G. Schwedens Politik in den baltischen Ländern des 14. Jahrhunderts. *Beiträge zur baltischen Geschichte*, Band 9. Hannover; Döhren: Verlag Harro v. Hirshheydt, 1980, S. 1.-25.
- Riley - Smith, J. *The Crusades. A Short History*. New Haven; London: Yale University Press, 1987. 302 p.
- Riley-Smith, J. The Crusading Movement and Historians. In: Riley-Smith, J. (ed.) *The Oxford Illustrated History of the Crusades*. Oxford: University Press, 2001. p. 1.-12.
- Romano, R., Tenenti, A. *Die Grundlegung der modernen Welt. Spätmittelalter, Renaissance, Reformation* (Fischer Weltgeschichte, Band 12). Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1967. 363 S.
- Samhaber, E. *Merchants Make History. How Trade has Influenced the Course of History throughout the World*. New York: John Day Compnay, 1964. 396 p.
- Schiemann, T. Die Vitalienbrüder und ihre Bedeutung für Livland. *Baltische Monatsschrift*, 1884, Bd. 21, S. 305. - 318.
- Schmidt, I. F. Pope Alexander III (1159-1181) and the Baltic Crusades. In: Lehtonen, T., Jensen, K.V., Malkki, J. et. al. (eds.). *Medieval History Writing and Crusading Ideology*. Helsinki: Finnish Literature Society, 2005. p. 242. - 256.
- Schmölzer, H. *Die Pest in Wien*. Berlin: Verlag der Nation Berlin, 1988, 213 S.
- Schubert, E. *Einführung in die Grundprobleme der deutschen Geschichte im Spätmittelalter*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1992. 328 S.
- Schuster, P. Die Krise des Spätmittelalters, zur Evidenz eines sozial- und wirtschaftsgeschichtlichen Paradigmas in der Geschichtsschreibung des 20. Jahrhunderts. *Historische Zeitschrift*, 1999, Heft 269/1. S. 19.-57.
- Seibt, F. *Glanz und Elend des Mittelalters. Eine Endliche Geschichte*. Berlin: Siedler Verlag, 1987. 427. S.
- Seibt, F. Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters. In: Seibt, F., Eberhard, W. (Hg.). *Europa 1400. Die Krise des Spätmittelalters*. Stuttgart: Klett Gotha, 1984. S. 7. – 23.
- Seifert, D. *Kompagnons und Konkurrenten. Holland und die Hanse im Späten Mittelalter*. Köln; Weimar, Wien: Bohlau Verlag, 1997, 467 S.
- Selart, A. *Livland und die Rus im 13 Jahrhundert*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau 2007. 373 S.
- Selart, A. Der Livländische Deutsche Orden und Russland. In: Houben, H., Toomaspoeg, K. (Hg.). *Der Deutsche Orden zwischen Mittelmeerraum und Baltikum. Begegnungen und Konfrontationen zwischen Religionen, Völker und Kulturen*. (Acta Theutonica vol. 5), Galatina: Mario Congedo Editore, 2008. S. 253.-275.

Selart, A. Political Rhetoric and the Edges of Christianity: Livonia and Its Evil Enemies in the Fifteenth Century. In: Jaritz, G., Kreem, J. (eds.). *The Edges of the Medieval World*. Budapest; New York: CEU Press, 2009, p. 55.-69.

Selart, A. Russians in Livonian Towns in the Thirteenth and Fourteenth Centuries. In: Keene, D., Nagy, B., Szende, K. (eds.). *Segregation – Integration – Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*. Farnham: Ashgate, 2009, p. 33. – 50.

Selart, A. Schismatiker, Vereinigung der Kirchen und das Geld. Livland und die Union von Florenz (1439). *Zeitschrift für Historische Forschung*, 2009, Nr. 36. S. 1.-31.

Spekke, A. *Latvijas vēsture*. Rīga: Jumava, 2003, 381 lpp.

Starn, R. Historians and Crisis. *Past & Present*, 1971, No. 52. p. 3–22.

Stavenhagen, O. Der Kampf des Deutschen Ordens in Livland um den livländischen Einheitsstaat im 14. Jahrhundert. *Baltische Monatschrift*, 1902, Nr.LIII, S.146. - 159; 209. - 228.

Strenga, G. Dominikāņu un franciskāņu loma Rīgas pilsētas arhibīskapa un Vācu Livonijas ordeņa konfliktā (1297-1330). *Latvijas vēsture*, 2003, Nr.4 (52), 16.-23. lpp un 2004, Nr. 1, (53), 46.-56. lpp

Strenga, G. Piemiņa un atmiņa: divas parādības vēlo viduslaiku Livonijas reliģiskajā un laicīgajā dzīvē. Grām.: Šnē, A. (red.). *Vēsture. Zeme, vara un reliģija viduslaikus un jaunajos laikos Baltijas jūras reģionā*. (Latvijas Universitātes raksti, Nr. 725). Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 58.-70. lpp.

Strenga, G. Rīgas Sv. Jāņa Kristītāja Dominikāņu konventa brāļi viduslaiku vēstures avotos. Brāļu no Livonijas izcelsmes problemātika. *Latvijas Vēstures Institūta žurnāls*, 2007, Nr. 3, 2007, 32. - 55. lpp.

Šterns, I. Bads un mēris Livonijā. *Akadēmiskā dzīve*, 1992, Nr. 34, 38. - 41.lpp.

Šterns, I. Latviešu amati viduslaiku Rīgā. *Akadēmiskā dzīve*, 1987, Nr. 29. 24. -35. lpp.

Šterns, I. *Latvijas vēsture, 1180 - 1290: krustakari*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002. 735 lpp.

Šterns I. *Latvijas vēsture 1290 -1500*. Rīga: Daugava, 1997, 741 lpp.

Šterns, I. Rīgas iedzīvotāji 13. gadsimta nogalē. Grām.: Caune, A. (red.) *Senā Rīga*, 2. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 270. - 296. lpp.

Švābe, A. Krievu mesli. Grām.: *Straumes un Avoti*, 2. sējums. Nebraska: Pilskalns, 1963. 312. - 402. lpp.

Švābe, A. Senā Kursā. Grām.: *Straumes un avoti*, I sēj. Rīga: A. Gulbis, 1938. 45.-114.lpp.

Švābe, A. *Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā*. Rīga: novilkums no Zemkopības ministrijas izdevuma "Latvijas agrārā reforma", 1930. 172 lpp.

Thompson, J.W. The Aftermath of the Black Death and the Aftermath of the Great War. *American Journal of Sociology*, 1921, No 26, p. 565. – 572.

Topfer, B. und Autorenkollektiv. *Allgemeine Geschichte des Mittelalters*. Berlin: Dt. Verlag der Wiss., 1985, 475 p.

Transehe - Roseneck, A. Zur Entstehung der Schollenpflichtigkeit in Livland. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*, 1924- 1926, Bd. 23. S. 485. - 574.

Tuchman, B. *A Distant Mirror. The Calamitous 14th Century*. New York: Alfred A. Knopf, 1978, 677 p.

Unger, H. *Die Beginen. Eine Geschichte von Aufbruch und Unterdrückung der Frauen*. Freiburg; Basel; Wien: Herder Spektrum, 2005. 220 S.

Urban, W. The Diplomacy of the Teutonic Knights at the Curia. *Journal of Baltic Studies*, 1978, IX, p. 116. - 127.

Vahtré, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken. In: Jähning, B., Militzer, K. (Hg.). *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag*. Münster: Lit Verlag, 2004, S. 55.-69.

Valk, H. The Distribution of Medieval /Post-Medieval Burial Grounds of Western and Eastern Estonia: Association with Villages, Manors and Parish Centres. In: Blomkvist, N. (Ed.) *Europeans or Not?: Local Level Strategies on the Baltic Rim, 1100 - 1400 AD* (Transactions of the local-level symposium of the Culture Clash and Compromise (CCC) project held in Kalmar, May 7- 10, 1998). Kalmar: Gotland University College Centre for Baltic Studies, 1999. 215-230. p.

Vierhaus, R. Politische und Historische Krisen - Auf dem Weg zu einer historischen Krisenforschung. In: *Jahrbuch der Max-Planck-Gesellschaft*, 1979. S. 72.-85.

Wernicke, H. Der Stralsunder Frieden von 1370. Höhepunkt hansischer Machtentfaltung oder ein Ereignis unter vielen?. Jörn, N. u.a. (Hg.). *Der Stralsunder Frieden von 1370. Prosopographische Studien*. Köln; Weimar; Wien: Bohlau Verlag, 1998. S.1. - 16.

Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7. - 18. gs). Promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003. 59 lpp.

Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija (7. - 18. gs). Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003. 237 lpp.

Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. 143 lpp.

Zeids, T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti (līdz 1800. gadam)*. Rīga: Zvaigzne, 1992. 215 lpp.

Ziegler, P. *The Black Death*. London: Readers Union Collins, 1969, 319 p.

Бессмертный, Ю. Л. *Жизнь и смерть в средние века*. Москва: Наука, 1991. 237 с.

Блок, М. *Феодальное общество*. Москва: Издательство имени Сабашниковы, 2003. 504 с.

Бурцхардт, Я. *Размышления о всемирной истории*. Москва: РОССПЭН, 2004. 558 с.

Вахтре, С. *Младшая Ливонская рифмовая хроника (1315 - 1348) как исторический источник. Авторреферат*. Тарту, 1955. 17 с.

Делюмо, Ж. *Грех и Страх. Формирование чувства вины в цивилизации Запада (XIII - XVIII века)*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2003. 750 с.

Гофф, Ле Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. Екатеринбург: У - Фактория, 2007. 560 с.

Гуревич, А. *Культура и общество средневековой Европы глазами современников. Exempla, XIII в.* Москва: Искусство, 1989. 366 с.

Клинге, М. *Мир Балтики*. Нелсинки: Отава, 1994. 176 с.

Матузова, В.И. «Хроника земли Прусской» Петра из Дусбурга как памятник истории и культуры Тевтонского ордена в Пруссии XIV века. В кн. *Хроника земли Прусской*. (Матузова, В.И. (ред.)). Москва: Научно - издательский центр Ладомир, 1997. 218. - 252. с.

Мисанс, И. *Экономическая политика городов на Ливонских Лантагах в 15. - первой половине 16. в. Докторская диссертация*. Рига, 1987

Раудкиви, П. *Образование Ливонского лантага в 14. в - первой половине 15. в. Авторреферат*. Таллин, 1987. 15 с.

Саллюстий, Г. К. *Сочинения*. Москва: Наука, 1981. 221 с.

Тарвел, Е., Пуллат, Р. *История города Тарту*. Таллин: Eesti raamat, 1980. 109 с.

Урбан, В. *Тевтонский Орден*. Москва: Хранитель. 2007. 413 с.

Materiāli internetā

Basler Chroniken. Bernoulli, A. (Hg.) 4. Band., Leipzig: Verlag von Hirzel, 1890, S. 151.
Pieejams:
www.archive.org/stream/baslerchroniken01basegoog/baslerchroniken01basegoog_djvu.txt
[aplūkots 5.06.2010])

Bautz, F. W. *Biographisch - Bibliographisches Kirchenlexicon*. Band I. 1990; Band XIII. 998.
Pieejams: www.bautz.de/bbkl [aplūkots 02.11.2009.]

Das grosse Erdbeben von Basel. Pieejams: www.altbasel.ch/dossier/erdbeben.html [aplūkots 11.05.2010.]

Johann Renner's Livländische Historien. Hausmann R., Höhlbaum, K. (Hg.) Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht's Verlag, 1876. Pieejams:
http://www.archive.org/stream/johannrennersli00renngoog/johannrennersli00renngoog_djvu.txt [aplūkots 15.06.2010.]

Merriam-Webster Dictionary. Pieejams:
[http://www.britannica.com/bps/dictionary?query=Crisis&header_go=\[skatīts 27.07.2010.\]](http://www.britannica.com/bps/dictionary?query=Crisis&header_go=[skatīts 27.07.2010.])

St. Nicholas' Church, Tallinn. Pieejams:
http://en.wikipedia.org/wiki/St._Nicholas%27_Church,_Tallinn [aplūkots 11.05.2009.]

Westenfelder, F. *Die Vitalienbrueder. Eine Freie Kompanie im Ostseeraum.* Pieejams:
<http://www.kriegsreisende.de/mittelalter/vitalier.htm> [aplūkots 16.02.07]

Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. Насонов, А. (ред.) Москва; Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1950. 659 с. Pieejams:
<http://litopys.org.ua/novglet/novg.htm>

Darbā minēto ar Livoniju saistīto personvārdu rādītājs

Vārds oriģinālrakstībā	Vārds latviešu valodas transkripcijā	Īsas ziņas par personu
Albert (von Bickeshovede, Bickeshovde, Beckeshovede, de Bekeshovede, Buxhöveden, Buxhövden, Bukshöwden; von Apelder, Appeldern, Appelderin)	Alberts I, literatūrā arī: Alberts fon Bukshēvdens; Alberts fon Apelderns	Rīgas bīskaps (1199. - 1229.)
Albert Hecht	Alberts Hehts	Aviņonā rezidējošā pāvesta Klementa VII 1378. gadā ieceltais Tērbatas bīskaps
Albert (Suerbeer)	II Alberts (Zuerbērs, Suerbērs)	II pāvesta legāts Livonijā (1246.-50.), pirmais Rīgas arhibīskaps (1253.-73.)
Andreas Patkul	Andreass Patkuls	Rīgas domkapitula prāvests (miris 1429.)
Balduin von Alna, bei Thuin	Balduīns no Alnas	Pāvesta legāts Livonijā (1232. - 1234.), Zemgales bīskaps (1232. - 1236.)
Bartholomäus Hoeneke	Bartolomejs Honeke	hronists, Livonijas Vecākās atskaņu hronikas autors
Berthold Byckenhusen	Bertolds Bikenhūzens	vācu sabiedrības pārstāvis Livonijā, visticamāk, Rēveles birģeris
Berthold (Gygante)	Bertolds, saukts par Milzi	Ozeles - Vīkas domkungs
Bonifacius VIII	Bonifācijs VIII	Romas katoļu baznīcas pāvests (1294. – 1303.)
Bonifacius IX	Bonifācijs IX	Romā rezidējošs pāvests (1389.-1404.) Lielās shizmas laikā
Berthold von Cocenhusen	Bertolds no Kokenhūzenas	Livonijas vasalis
Bertold Rückershausen	Bertolds Rukerhauzens	Vācu Ordeņa Livonijas mestra rakstvedis un pārstāvis baznīcas koncilā

Konstancē

Caspar Schuwenpflug	Kaspars Šūvenflūgs	Vācu ordeņa pārstāvis kūrījā un Konstances koncilā, Ozeles- Vīkas bīskaps (1420.-1423.)
Caspar Wandofen	Kaspars Vandofens	Vācu ordeņa ģenerālprokurators kūrījā (1428. - 1432.)
Clemens V	Klements V	Romas katoļu baznīcas pāvests (1305. – 1314.), pirmais, kurš rezidēja Aviņonā
Clemens VI	Klements VI	Romas katoļu baznīcas pāvests (1342. - 1352.)
Clemens VII	Klements VII	Aviņonā rezidējošs pāvests (1378. - 1394.) lielās shizmas laikā
Christian (Kerstianus) Kubant (Kuband, Cobant)	Kristiāns Kubants, bīskaps Kristiāns	Ozeles - Vīkas bīskaps (1423. – 1431.)
Konrad I	Konrāds I	Ozeles - Vīkas bīskaps (1297. – 1307.)
Conrad Gruel	Konrāds Gruels	Vācu ordeņa ģenerālprokurators kūrījā
Conrad Visch	Konrāds Fišs	Rīgas rātskungs
Dannel Cutzel	Daniels Kucels	persona, kas 1431. gadā aizņēmas naudu no Sv. Mihaela klostera Rēvelē, ieķīlājot zemnieku saimi
Dietrich (Theoderic) Dameroff	III Dītrihs (Damerovs)	III Tērbatas bīskaps (1378. - 1400.)
Dietrich Nagel, Theoderico Naghel	Dītrihs Nāgels	Rīgas Domkapitula loceklis, prāvests (miris 1468. vai 1469. gadā)
Dietrich (Reseler)	IV Dītrihs IV	Tērbatas bīskaps (1413.-1441.)
Engelbert Dolen, Doehlen), Engelbertus Dalen	(von Engelberts von Dolens), arī Engelberts no Doles	Tērbatas bīskaps (1324. – 1341.), Rīgas arhibīskaps (1341.-1347.)
Eugenius IV	Eižens IV	Romas katoļu baznīcas pāvests (1431.- 1447.)

Varensbech, Varnsbech, Fahrensbach		Fārensbaħi		Ozeles-Vīkas bīskapa vasaļu dzimta
Franciscus Moliano	de	Francisks Moliano	no	Pāvesta Klementa V kapelāns un legāts svarīgu lietu izmeklēšanā, kura vadībā 1312. gadā Livonijā notika izmeklēšana saistībā ar Rīgas arhibīskapa sūdzībām par Vācu ordeni
Friedrich (Fredericus) (von Pernstein)		Fridrihs Pernšteins)	(fon	Rīgas arhibīskaps (1304.-1341.)
Fromhold (Bromhold) (von Fünfhausen Vyffhusen, Viffhusen)		Fromholds (Bromholds) Fifhūzenas, fon Fifhūzens)	(arī (no arī	Rīgas arhibīskaps (1348.-1370.)
Hans Lode		Hanss Lode		Livonijas vasalis
Heinrich III		Heinrihs III		Ozeles - Vīkas bīskaps (1374. – 1381.)
Heinrich Wrangel (Wrangell)	von	Heinrihs Vrangels	fon	Tērbatas bīskaps (1400. – 1410.)
Heneke Wrangel (Wrangell)		Heneke Vrangels		vasaļu dzimtas pārstāvis Livonijā
Henning (Scharpenberg)		Henings		Rīgas domkapitula prāvests, Rīgas arhibīskaps (1424.-1448.)
Hermann Gröte		Hermanis Grēte		Rēveles birģeris
Hermanni Wartberge	de	Hermanis Vartberges, Vartberges Hermanis	no arī	hronists, Vācu ordeņa Livonijas mestru kapelāns
Hinrik Kruwel		Hinriks Kruvels		Rēveles birģeris
Hinrik Tymme		Hinriks Timme		Tērbatas birģeris
Honorius III		Honorijs III		Romas katoļu baznīcas pāvests (1216. – 1227.)
Gerhard Kuesvelt		Gerhards Kuesvelts		Rēveles birģeris
Gertrud	von	Ģertrūde no Kīko		begīne konventā Rēvelē

Kyko

Goswin Ascheberg	von	Gosvins Ašebergas	no	Grobiņas fogts, kura vadībā 1428. gadā Livonijā tika noslepkavoti prelātu sūtņi, kuri bija ceļā uz Romu
Goswin Grulle		Gosvins Grulle		kuģinieks, kas vadīja Hanzas kuģu floti konvoju 1428. gadā
Goswin Herike	von	Gosvins Herikes	no	Vācu ordeņa pavēlnieka vietnieks Rēvelē, Livonijas mestrs (1345. - 1359.)
Gotschalcus Schutte		Gotšalks Šutte		Kurzemes bīskaps (1405. - 1425.)
Gregor Sandberg		Gregors Zandbergs		Vācu ordeņa virsmestra kapelāns
Gregorius IX		Gregors IX		Romas katoļu baznīcas pāvests (1227. – 1241.)
Gregorius XII		Gregors XII		Romā rezidējošs katoļu baznīcas pāvests (1406. – 1415.) Lielās shizmas laikā
Innocentius III		Inocents III		Romas katoļu baznīcas pāvests (1198. – 1216.)
Ioannes XXII		Johaness XXII		Romas katoļu baznīcas pāvests (1316. - 1334.)
von Ixkulle, von Uexhull		Ikšķiļi		vasaļu dzimta Livonijā
Johannes (Ambundi)	VI	Johaness (Ambundi)	VI	Rīgas arhibīskaps (1418.-1424.)
Johann Bulemann		Johans Bulemans		Rēveles rātskungs
Johann Dolen	von	Johans no Doles		Tērbatas bīskapijas vasalis, 1416. gadā nogalināts Prūsijā
Johann Elveken		Johans Elvekens		Livonijas vācu sabiedrības pārstāvis, visticamāk, Rīgas birģeris
Johann Felde	vom	Johans no Feldes		Vācu ordeņa ģenerālprokurators kūrījā 15. gadsimta sākumā
Johannes Jagow		Johaness Jagovs		Dominikāņu mūks, ko Aviņonā rezidējošais pāvests Klements VII Lielās shizmas laikā 1383. gadā iecēla par Zemgales bīskapu

Johannes Krukow	Johanness Krukovs	Rīgas domkungs
Johann Lange	Johans Lange	Rēveles birģeris
Johann von Lund	Johans no Lundas	Rīgas arhibīskaps, kurš tika iecelts šai amatā 1302. gadā, bet atteicās no tā
Johann Nicclosdorf	Johans Niklosdorfs	Vācu ordeņa pārstāvis baznīcas koncilā Bāzelē
Johann Masche	von Johans no Mašes	Rēveles rātskungs
Johann Münster	von Johans Minsteres	no Rīgas domkungs, kas Vācu ordeņa spiediena rezultātā 1316. gadā tika ievēlēts par domkapitula prāvestu
Johann Renner	Johans Renners	„Livonijas Vēsture” autors, notārs Brēmenē 16. gadsimtā
Johann Sluter de Hex	Johans Sluters no Hekses	garīdznieks no Ķelnes, kuru 1383. gadā Aviņonā rezidējošais pāvests Klements VII iecēla par Ozeles - Vīkas bīskapu
Johann Sobbe	Johans Zobe	Vācu ordeņa brālis no Livonijas
Johannes Soest	Johanness Zēstes	no Rīgas domkapitula prāvests
Johannes IV (von Sinten, von Zinten)	Johanness IV (fon Zintens)	Rīgas arhibīskaps (1374. - 1393.)
Johannes Tiergart	Johanness Tīrgarts (arī Tīrgartens)	Vācu ordeņa ģenerālprokurators (1419. – 1428.) Kurzemes bīskaps (1425. - 1456.) (kā Johanness III)
Johannes Viffhusen, Vyffhusen	Johanness Fifhūzens	Tērbatas bīskaps (1346.-1373.)
Johannes Wallenrode, von Wallenrodt	Johanness Valenrodes	no virsmestra brāļa dēls, Rīgas arhibīskaps (1393. - 1418.) (kā Johanness V), Ljēžas bīskaps (1418. - 1419.) (kā Johanness VII)
Karl von Trier,	Karls no Trīres	Vācu ordeņa virsmestrs (1311.-1324.)
Laurens Crisowe	Laurens Krisove	14. gadsimta sākumā avotos minēta

			persona, kas samaksāja Oberpālenes fogtam kāda zemnieka parādu
Lutfridus, Lutfrid, Lutfried	Lutfrīds		Rīgas domkapitula prāvests
Martinus V	Martins V		Romas katoļu baznīcas pāvests (1417. – 1431.)
Meinhard, Meynhart, Meynardus	Meinards		Ikšķiles bīskaps
Nicolaus Danzig	von Nikolauss Dancigas	no	Vācu ordeņa ģenerālprokurators kūrījā
Otto	Otto		Kurzemes bīskaps (1371. - 1398.)
Otto von Ixkulle arī Uexhull	Otto no Ikšķiles, arī Otto fon Ikšķils		vasaļu dzimtas pārstāvis Livonijā
Peter Wormditt	von Pēteris Vormditas	no	Vācu ordeņa ģenerālprokurators kūrījā
Petrus Dusburg, Peter Dusburg (Duisburg)	de Pēteris Dusburgas von Dusburgas Pēteris	no jeb	„Prūsijas zemes hronikas” autors, Vācu ordeņa priesteris
Reiner Cruwel	Reiners Krūvels		Rēveles rātskungs, cita persona ar šādu bija sholastiķis Rēvelē
Siegfried (Blomberg)	Zigfrīds (Blombergs)		Rīgas arhibīskaps (1370. - 1374.)
Silvester Stodewescher	Silvestrs (Stodevešers)		Rīgas arhibīskaps (1448.-1479.)
Stibur	Stiburs		Vācu ordeņa Livonijas atzara brālis, 1428. gadā Livonijā notikušās prelātu sūtņu slepkavības līdzdalībnieks
Urbanus V	Urbans V		Romā rezidējošs Romas katoļu baznīcas pāvests (1362. – 1370.), ar kuru aizsākās Lielā shizma
Urbanus VI	Urbans VI		Romas katoļu baznīcas pāvests (1378. - 1389.)
Wedekin, Wethecchin,	Vedekins		Rīgas domkapitula prāvests (1289. – 1305.)

Wedekinus, Wetthichinus, Witthichinus, Witchinus, Windekinus, Windekindus, Videkinus, Vitkinus				
Werner Orseln	von	Verners Orselnas	no	Vācu ordeņa virsmestrs (1324.-1330.)
Wesserus Torreyda	de	Veseris Turaidas	no	Dominikāņu brālis, viens no lieciniekiem Franciska no Moliano vadītajā izmeklēšanā 1312. gadā
Wigand Marburg	von	Vigands Marburgas Marburgas Vigands	no jeb	Vācu ordeņa hronists, Prūsijas zemes hronikas autors
Willelmus, (Wilhelm) Modena, Guillielmum Mutinensis	von	Vilhelms (litaratūrā Guljelmo, Gviljels, Viļums) Modenas	arī: no	Pāvesta legāts Livonijā (1225.-26, 1228.-30., 1234.-42, 1237.-38.)
Winrich Kiprode	von	Vinrihs Kniprodes	no	Vācu ordeņa virsmestrs (1352.-1382.)
Winrich Winnrich) Kniprode 1385- 1419	(arī von 1385- 1419	Vinrihs Kiprodes, Vinrihs	no bīskaps	Vācu ordeņa virsmestra Vinriha no Kiprodes brāļa dēls, Ozeles- Vīkas bīskaps (1385. – 1419.)
Wrangel, Wrangell		Vrangeli		vasaļu dzimta Livonijā

Darbā minēto ar Livoniju saistīto personvārdu rādītājs

Vārds oriģinālrakstībā	Vārds latviešu valodas transkripcijā	Īsas ziņas par personu
Albert (von Bickeshovede, Bickeshovde, Beckeshovede, de Bekeshovede, Buxhöveden, Buxhövden, Bukshöwden; von Apelder, Appeldern, Appelderin)	Alberts I, literatūrā arī: Alberts fon Bukshēvdens; Alberts fon Apelderns	Rīgas bīskaps (1199. - 1229.)
Albert Hecht	Alberts Hehts	Aviņonā rezidējošā pāvesta Klementa VII 1378. gadā ieceltais Tērbatas bīskaps
Albert (Suerbeer)	II Alberts (Zuerbērs, Suerbērs)	II pāvesta legāts Livonijā (1246.-50.), pirmais Rīgas arhibīskaps (1253.-73.)
Andreas Patkul	Andreass Patkuls	Rīgas domkapitula prāvests (miris 1429.)
Balduin von Alna, bei Thuin	Balduīns no Alnas	Pāvesta legāts Livonijā (1232. - 1234.), Zemgales bīskaps (1232. - 1236.)
Bartholomäus Hoeneke	Bartolomejs Honeke	hronists, Livonijas Vecākās atskaņu hronikas autors
Berthold Byckenhusen	Bertolds Bikenhūzens	vācu sabiedrības pārstāvis Livonijā, visticamāk, Rēveles birģeris
Berthold (Gygante)	Bertolds, saukts par Milzi	Ozeles - Vīkas domkungs
Bonifacius VIII	Bonifācijs VIII	Romas katoļu baznīcas pāvests (1294. – 1303.)
Bonifacius IX	Bonifācijs IX	Romā rezidējošs pāvests (1389.-1404.) Lielās shizmas laikā
Berthold von Cocenhusen	Bertolds no Kokenhūzenas	Livonijas vasalis
Bertold Rückershausen	Bertolds Rukerhauzens	Vācu Ordeņa Livonijas mestra rakstvedis un pārstāvis baznīcas koncilā

Konstancē

Caspar Schuwenpflug	Kaspars Šūvenflūgs	Vācu ordeņa pārstāvis kūrījā un Konstances koncilā, Ozeles- Vīkas bīskaps (1420.-1423.)
Caspar Wandofen	Kaspars Vandofens	Vācu ordeņa ģenerālprokurators kūrījā (1428. - 1432.)
Clemens V	Klements V	Romas katoļu baznīcas pāvests (1305. – 1314.), pirmais, kurš rezidēja Aviņonā
Clemens VI	Klements VI	Romas katoļu baznīcas pāvests (1342. - 1352.)
Clemens VII	Klements VII	Aviņonā rezidējošs pāvests (1378. - 1394.) lielās shizmas laikā
Christian (Kerstianus) Kubant (Kuband, Cobant)	Kristiāns Kubants, bīskaps Kristiāns	Ozeles - Vīkas bīskaps (1423. – 1431.)
Konrad I	Konrāds I	Ozeles - Vīkas bīskaps (1297. – 1307.)
Conrad Gruel	Konrāds Gruels	Vācu ordeņa ģenerālprokurators kūrījā
Conrad Visch	Konrāds Fišs	Rīgas rātskungs
Dannel Cutzel	Daniels Kucels	persona, kas 1431. gadā aizņēmas naudu no Sv. Mihaela klostera Rēvelē, ieķīlājot zemnieku saimi
Dietrich (Theoderic) Dameroff	III Dītrihs (Damerovs)	III Tērbatas bīskaps (1378. - 1400.)
Dietrich Nagel, Theoderico Naghel	Dītrihs Nāgels	Rīgas Domkapitula loceklis, prāvests (miris 1468. vai 1469. gadā)
Dietrich (Reseler)	IV Dītrihs IV	Tērbatas bīskaps (1413.-1441.)
Engelbert Dolen, Doehlen), Engelbertus Dalen	(von Engelberts von Dolens), arī Engelberts no Doles	Tērbatas bīskaps (1324. – 1341.), Rīgas arhibīskaps (1341.-1347.)
Eugenius IV	Eižens IV	Romas katoļu baznīcas pāvests (1431.- 1447.)

Varensbech, Varnsbech, Fahrensbach		Fārensbaħi		Ozeles-Vīkas bīskapa vasaļu dzimta
Franciscus Moliano	de	Francisks Moliano	no	Pāvesta Klementa V kapelāns un legāts svarīgu lietu izmeklēšanā, kura vadībā 1312. gadā Livonijā notika izmeklēšana saistībā ar Rīgas arhibīskapa sūdzībām par Vācu ordeni
Friedrich (Fredericus) (von Pernstein)		Fridrihs Pernšteins)	(fon	Rīgas arhibīskaps (1304.-1341.)
Fromhold (Bromhold) Fünfhausen Vyffhusen, Viffhusen)	(von	Fromholds Bromholds) Fifhūzenas, fon Fifhūzens)	(arī (no arī	Rīgas arhibīskaps (1348.-1370.)
Hans Lode		Hanss Lode		Livonijas vasalis
Heinrich III		Heinrihs III		Ozeles - Vīkas bīskaps (1374. – 1381.)
Heinrich Wrangel (Wrangell)	von	Heinrihs Vrangels	fon	Tērbatas bīskaps (1400. – 1410.)
Heneke Wrangel (Wrangell)		Heneke Vrangels		vasaļu dzimtas pārstāvis Livonijā
Henning (Scharpenberg)		Henings		Rīgas domkapitula prāvests, Rīgas arhibīskaps (1424.-1448.)
Hermann Gröte		Hermanis Grēte		Rēveles birģeris
Hermanni Wartberge	de	Hermanis Vartberges, Vartberges Hermanis	no arī	hronists, Vācu ordeņa Livonijas mestru kapelāns
Hinrik Kruwel		Hinriks Kruvels		Rēveles birģeris
Hinrik Tymme		Hinriks Timme		Tērbatas birģeris
Honorius III		Honorijs III		Romas katoļu baznīcas pāvests (1216. – 1227.)
Gerhard Kuesvelt		Gerhards Kuesvelts		Rēveles birģeris
Gertrud	von	Ģertrūde no Kīko		begīne konventā Rēvelē

Kyko

Goswin Ascheberg	von	Gosvins Ašebergas	no	Grobiņas fogts, kura vadībā 1428. gadā Livonijā tika noslepkavoti prelātu sūtņi, kuri bija ceļā uz Romu
Goswin Grulle		Gosvins Grulle		kuģinieks, kas vadīja Hanzas kuģu floti konvoju 1428. gadā
Goswin Herike	von	Gosvins Herikes	no	Vācu ordeņa pavēlnieka vietnieks Rēvelē, Livonijas mestrs (1345. - 1359.)
Gotschalcus Schutte		Gotšalks Šutte		Kurzemes bīskaps (1405. - 1425.)
Gregor Sandberg		Gregors Zandbergs		Vācu ordeņa virsmestra kapelāns
Gregorius IX		Gregors IX		Romas katoļu baznīcas pāvests (1227. – 1241.)
Gregorius XII		Gregors XII		Romā rezidējošs katoļu baznīcas pāvests (1406. – 1415.) Lielās shizmas laikā
Innocentius III		Inocents III		Romas katoļu baznīcas pāvests (1198. – 1216.)
Ioannes XXII		Johaness XXII		Romas katoļu baznīcas pāvests (1316. - 1334.)
von Ixkulle, von Uexhull		Ikšķiļi		vasaļu dzimta Livonijā
Johannes (Ambundi)	VI	Johaness (Ambundi)	VI	Rīgas arhibīskaps (1418.-1424.)
Johann Bulemann		Johans Bulemans		Rēveles rātskungs
Johann Dolen	von	Johans no Doles		Tērbatas bīskapijas vasalis, 1416. gadā nogalināts Prūsijā
Johann Elveken		Johans Elvekens		Livonijas vācu sabiedrības pārstāvis, visticamāk, Rīgas birģeris
Johann Felde	vom	Johans no Feldes		Vācu ordeņa ģenerālprokurators kūrījā 15. gadsimta sākumā
Johannes Jagow		Johaness Jagovs		Dominikāņu mūks, ko Aviņonā rezidējošais pāvests Klements VII Lielās shizmas laikā 1383. gadā iecēla par Zemgales bīskapu

Johannes Krukow	Johaness Krukovs	Rīgas domkungs
Johann Lange	Johans Lange	Rēveles birģeris
Johann von Lund	Johans no Lundas	Rīgas arhibīskaps, kurš tika iecelts šai amatā 1302. gadā, bet atteicās no tā
Johann Nicclosdorf	Johans Niklosdorfs	Vācu ordeņa pārstāvis baznīcas koncilā Bāzelē
Johann Masche	von Johans no Mašes	Rēveles rātskungs
Johann Münster	von Johans Minsteres	no Rīgas domkungs, kas Vācu ordeņa spiediena rezultātā 1316. gadā tika ievēlēts par domkapitula prāvestu
Johann Renner	Johans Renners	„Livonijas Vēsture” autors, notārs Brēmenē 16. gadsimtā
Johann Sluter de Hex	Johans Sluters no Hekses	garīdznieks no Ņelnes, kuru 1383. gadā Aviņonā rezidējošais pāvests Klements VII iecēla par Ozeles - Vīkas bīskapu
Johann Sobbe	Johans Zobe	Vācu ordeņa brālis no Livonijas
Johannes Soest	Johaness Zēstes	no Rīgas domkapitula prāvests
Johannes IV (von Sinten, von Zinten)	Johaness IV (fon Zintens)	Rīgas arhibīskaps (1374. - 1393.)
Johannes Tiergart	Johaness Tīrgarts (arī Tīrgartens)	Vācu ordeņa ģenerālprokurators (1419. – 1428.) Kurzemes bīskaps (1425. - 1456.) (kā Johaness III)
Johannes Viffhusen, Vyffhusen	Johaness Fifhūzens	Tērbatas bīskaps (1346.-1373.)
Johannes Wallenrode, von Wallenrodt	von Johaness Valenrodes	no virsmestra brāļa dēls, Rīgas arhibīskaps (1393. - 1418.) (kā Johaness V), Ljēžas bīskaps (1418. - 1419.) (kā Johaness VII)
Karl von Trier,	Karls no Trīres	Vācu ordeņa virsmestrs (1311.-1324.)
Laurens Crisowe	Laurens Krisove	14. gadsimta sākumā avotos minēta

			persona, kas samaksāja Oberpālenes fogtam kāda zemnieka parādu
Lutfridus, Lutfrid, Lutfried	Lutfrīds		Rīgas domkapitula prāvests
Martinus V	Martins V		Romas katoļu baznīcas pāvests (1417. – 1431.)
Meinhard, Meynhart, Meynardus	Meinards		Ikšķiles bīskaps
Nicolaus Danzig	von Nikolauss Dancigas	no	Vācu ordeņa ģenerālprokurators kūrījā
Otto	Otto		Kurzemes bīskaps (1371. - 1398.)
Otto von Ixkulle arī Uexhull	Otto no Ikšķiles, arī Otto fon Ikšķils		vasaļu dzimtas pārstāvis Livonijā
Peter Wormditt	von Pēteris Vormditas	no	Vācu ordeņa ģenerālprokurators kūrījā
Petrus Dusburg, Peter Dusburg (Duisburg)	de Pēteris Dusburgas von Dusburgas Pēteris	no jeb	„Prūsijas zemes hronikas” autors, Vācu ordeņa priesteris
Reiner Cruwel	Reiners Krūvels		Rēveles rātskungs, cita persona ar šādu bija sholastiķis Rēvelē
Siegfried (Blomberg)	Zigfrīds (Blombergs)		Rīgas arhibīskaps (1370. - 1374.)
Silvester Stodewescher	Silvestrs (Stodevešers)		Rīgas arhibīskaps (1448.-1479.)
Stibur	Stiburs		Vācu ordeņa Livonijas atzara brālis, 1428. gadā Livonijā notikušās prelātu sūtņu slepkavības līdzdalībnieks
Urbanus V	Urbans V		Romā rezidējošs Romas katoļu baznīcas pāvests (1362. – 1370.), ar kuru aizsākās Lielā shizma
Urbanus VI	Urbans VI		Romas katoļu baznīcas pāvests (1378. - 1389.)
Wedekin, Wethecchin,	Vedekins		Rīgas domkapitula prāvests (1289. – 1305.)

Wedekinus, Wetthichinus, Witthichinus, Witchinus, Windekinus, Windekindus, Videkinus, Vitkinus				
Werner Orseln	von	Verners Orselnas	no	Vācu ordeņa virsmestrs (1324.-1330.)
Wesserus Torreyda	de	Veseris Turaidas	no	Dominikāņu brālis, viens no lieciniekiem Franciska no Moliano vadītajā izmeklēšanā 1312. gadā
Wigand Marburg	von	Vigands Marburgas Marburgas Vigands	no jeb	Vācu ordeņa hronists, Prūsijas zemes hronikas autors
Willelmus, (Wilhelm) Modena, Guillielmum Mutinensis	von	Vilhelms (litaratūrā Guljelmo, Gviljels, Viļums) Modenas	arī: no	Pāvesta legāts Livonijā (1225.-26, 1228.-30., 1234.-42, 1237.-38.)
Winrich Kiprode	von	Vinrihs Kniprodes	no	Vācu ordeņa virsmestrs (1352.-1382.)
Winrich Winnrich) Kniprode 1385- 1419	(arī von 1385-	Vinrihs Kiprodes, Vinrihs	no bīskaps	Vācu ordeņa virsmestra Vinriha no Kiprodes brāļa dēls, Ozeles- Vīkas bīskaps (1385. – 1419.)
Wrangel, Wrangell		Vrangeli		vasaļu dzimta Livonijā